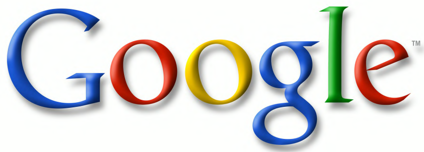

NetherLAND

VEREENIGING
TOT UITGAVE DER BRONNEN VAN HET OUDE VADERLANDSCHE RECHT.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN

DERDE DEEL.

N°. I—VI.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1898.

Rec. Sept. 17, 1900.

Typ. J. VAN BOEKHOVEN, Utrecht.

INHOUD.

VERSLAG OVER HET JAAR 1891/1892.

In het afgeloopen Vereenigingsjaar is het aantal leden hetzelfde gebleven, en kwam ook in de Directie geene verandering.

Behalve eene aflevering van de Verslagen en Mededeelingen werden in het afgeloopen jaar twee nieuwe werken, het eerste deel van n°. 13, de middeleeuwsche rechtsbronnen der kleine steden van het Nedersticht van Utrecht, uitgegeven door Mr. R. Fruin Th. Azn., commies-chartermeester aan het Rijksarchief te Utrecht, en n°. 14, Oude rechtsbronnen der stad Breda, uitgegeven door Mr. W. Bezemer, adjunct-archivaris aan het Gemeentearchief te Rotterdam, aan de leden toegezonden. De uitgave der Rechten van Aardenburg ondervond eenige vertraging, maar is voltooid, hoewel de toezending eerst in het Verslag van het volgende jaar zal zijn te vermelden. Dit zal de Directie veroorloven een nieuw werk, eene verzameling van nog onuitgegeven ordelen van den Etstoel van Drenthe, bewerkt door Mr. J. G. C. Joosting, rechtsgeleerd ambtenaar bij het Gemeentearchief van Utrecht, ter perse te zenden. Omtrent andere uitgaven in bewerking kan nog niet met zekerheid worden voorzien, welke daarvan in het volgende vereenigingsjaar het licht zullen kunnen zien, omdat meerdere daarvoor waarschijnlijk in aanmerking zullen komen.

Ook nu weder kan gunstig worden getuigd van den staat der kas. Wel zijn, zooals reeds ten vorige jare werd voorzien en medegedeeld, de kosten voor uitgegeven werken veel aanzienlijker geweest dan vorige jaren, als hebbende niet minder dan ƒ 1482.77[5] bedragen, en is dientengevolge het batig saldo

in kas minder dan ten vorigen jare; maar het bedraagt toch nog *f* 274.31[5], zoodat het niet noodig was de ten vorigen jare belegde gelden of een deel daarvan weder los te maken, wat ook te voorzien is in het volgende jaar niet noodig te zullen zijn. Het vooruitzicht bestaat dus dat ook deze belegging blijvend zal kunnen zijn, en aan de Vereeniging mitsdien de thans genoten rente van *f* 92.32 als vaste inkomst verzekerd. Ten deele is dit ook te danken aan de betrekkelijk niet onaanzienlijke opbrengst der in 1891 verkochte werken. Het gewone overzicht van de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester is aan dit Verslag toegevoegd.

Overzicht van de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester over het jaar 1891/1892.

Ontvangsten:				
saldo vorige rekening.	*f*	475.06		
aan contributien	-	900.—		
aan in 1891 verkochte werken. . .	-	387.36		
aan renten van belegde gelden . .	-	92.32		
			f	1854.74
Uitgaven:				
administratiekosten	*f*	11.60		
aan uitgaven van werken in 1891:				
Verslagen en Mededeelingen II n°. 5 (restant)	-	170.87[5]		
Limburgsche wijsdommen (restant) .	-	426.80		
Rechtsbronnen van de kleine steden van het Nedersticht I (19 vel) . .	-	529.10		
Rechten van Aardenburg (14 vel) .	-	356.—		
overdrukjes.	-	37.50		
aan kopijloonen	-	48.55		
			f	1580.42[5]
Saldo . . .			*f*	274.31[5]

NAAMLIJST DER LEDEN.

Mr. J. Bon d'Aulnis de Bourouill te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort te Leusden.
Mr. A. R. van Bel te Amsterdam.
Mr. A J. Enschedé te Haarlem.
Mr. H. O. Feith te Groningen.
Mr. P. R. Feith te 's Gravenhage.
Mr. S. J. Fockema Andreae te Leiden.
Dr. R. Fruin te Leiden.
Mr. B. J. L. Bon de Geer van Jutfaas te Utrecht.
Mr. J. A. Grothe te Utrecht.
Mr. C. Pijnacker Hordijk te Batavia.
Mr. E. H. Karsten te Arnhem.
Mr. F. A. J. van Lanschot te 's Hertogenbosch.
Mr. F. B. Coninck Liefsting te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. A. L. Martens te Utrecht.
Mr. R. Melvil Bon van Lynden te Utrecht.
Mr. D. J. Mom Visch te Arnhem.
Dr. P. L. Muller te Leiden.
Mr. S. Muller Fz. te Utrecht.
Martinus Nijhoff te 's Gravenhage.
Mr. A. A. de Pinto te 's Gravenhage.
Mr. M. S. Pols te Utrecht.
Mr. M. J. Pijnappel te Amsterdam.
Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk te 's Gravenhage.
Mr. N. de Roever te Amsterdam.
Jhr. Mr. J. Roëll te 's Gravenhage.
Mr. W. J. Roijaards van den Ham te Utrecht.
Mr. J. J. S. Bon Sloet te Arnhem.
Jhr. Mr. O. Q. van Swinderen te Groningen.

Mr. J. Telting te 's Gravenhage.
Dr. J. Verdam te Leiden.
Mr. G. de Vries Az. te 's Gravenhage.
Mr. N. J. van Ysselstein te 's Gravenhage.

Mr. J. Heemskerk Azn. te 's Gravenhage.
Mr. P. VerLoren van Themaat te Utrecht.
Mr. J. van der Leeuw te Amersfoort.
Jhr. Mr. D. G. van Teylingen te 's Gravenhage.
Mr. Æ. Bon Mackay te 's Gravenhage.
Mr. A. J. Andreae te Kollum.
Mr. N. F. van Nooten te Utrecht.
Mr. C. R. Merkus te Utrecht.
Mr. T. H. Bondam te 's Hertogenbosch.
Dr. H. E. Moltzer te Utrecht.
Het Historisch Genootschap te Utrecht.
Mr. A. Telting te 's Gravenhage.
Mr. J. C. Reepmaker te Rotterdam.
Mr. J. P. Moltzer te Amsterdam.
Mr. J. J. van Geuns te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.
Jhr. Mr. W. H. de Beaufort te Driebergen.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.
Mr. J. E. Bijleveld te Arnhem.
Mr. E. Fokker te Middelburg.
Mr. J. Kappeijne van de Coppello te 's Gravenhage.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Mr. Josua van Eik Jzn. te Amsterdam.
Mr. L. van Hasselt te Zwolle.
Dr. J. H. Gallée te Utrecht.
Mr. J. C. de Koning te Amsterdam.
Mr. W. A. Bon van Verschuer te 's Gravenhage.
Mr. J. L. Berns te Leeuwarden.
Dr. K. Höhlbaum te Giessen.
Jhr. Mr. V. de Stuers te 's Gravenhage.
Mr. H. L. Drucker te Leiden.
Dr. P. J. Blok te Groningen.
Mr. J. Lameere te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.

Prof. A. ESMEIN te Parijs.
Mr. A. J. ROIJAARDS te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF te Utrecht.
Het stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. VAN DER SCHAAFF te Haarlem.
Mr. S. GRATAMA te Assen.
Mr. F. A. R. A. Bon VAN ITTERSUM te Utrecht.
Mr. R. FRUIN TH. Azn. te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.
Dr. J. W. MULLER te Leiden.
Het Hanseatische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijksarchief in de Provincie Noord-Holland te Haarlem.
Het Rijksarchief in de Provincie Limburg te Maastricht.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. W. BEZEMER te Rotterdam.
Mr. J. G. C. JOOSTING te Utrecht.
De Universiteitsbibliotheek te Giessen.
Mr. J. C. OVERVOORDE te Dordrecht.

DIRECTIE.

Mr. B. J. L. Bon DE GEER VAN JUTFAAS, *Voorzitter.*

Mr. G. DE VRIES Az., *Onder-Voorzitter.*

Mr. M. S. POLS, *Secretaris* en *Penningmeester.*

Mr. S. MULLER Fz.

Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.

KORTE MEDEDEELINGEN.

I. Overijselsche dingtalen en andere stukken,

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. S. GRATAMA.

I. Dingtaal betreffende dijkrecht.

Deze dingtaal wordt gevonden in een handschrift, aanwezig in de Provinciale Bibliotheek van Overijsel, gemerkt n⁰. 851, p. 147 vlg. (A), — in een handschrift, aanwezig in de Bibliotheek der Rijks-universiteit te Groningen, gemerkt Y^1 f 3, f⁰. 64 vlg. (B) — en in een handschrift, aanwezig bij Jhr. Mr. R. O. van Holthe tot Echten, vroeger substituut-griffier bij de Arrond. Rechtbank te Assen, f⁰. 65 vo vlg. (C); een afschrift van dit laatste manuscript bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage en is gemerkt U 132.

Alle drie behooren kennelijk tot één familie van handschriften, die grootendeels dezelfde Overijselsche en enkele Drenthsche stukken bevatten. Is in de aanteekening, in het laatste voorkomende en luidende: „per fratrem Wolterum de Novimagio in Albergen" het bewijs te vinden, dat deze de schrijver is, dan mag men in de hier aangewezen handschriften het werk zien van een of meerdere afschrijvers in dat klooster, daar zij alle van éénzelfde of zeer sterk overeenkomende hand afkomstig zijn.

Deze handschriften dateeren van omstreeks het midden der 15de eeuw; immers in alle komt als het jongste stuk voor de Nieuwe Reformatie van de Landrechten van 1546 (Racer, Over. Gedenkst. III p. 279 vlg.).

Van bijsteren dijcken, wegen off weteringen.

Item wanneir up den dijcke, off anders up wegen off weteringen ein bijster blijft liggende, dat nymant kennen en will dattet sijne is, ende die dijckgreve dat werdingen laet, hoe hie dat myt rechte vervolgen sal.

1. Int erste so sal die dijckgreve vraegen ene werve, ander werve, derde werve, ende vyrde werve aver recht, offter ymant is, die den bijsteren dijck, wech, weteringe kent; ende is dair dan nymant, die dat kennen wil, ende den dijckgreven voer sijner boete laeven wil. so sal die dijckgreve vraegen enen hemraet ein ordel; want dair nymant en is, die den bijsteren dijck, wech, weteringe kennen wil, hoe hij myt rechte dairmede vortvaeren sal. So wijset dan die heemraet, dat men dat bijster sal verdingen laeten ende leggen des heren geldt dairyn.

2. Item alsdan aver XIIII daegen so sal die dijckgreve weder up dat bijster rijden myt sijnen hemraden, so is daer die dinger ende eysschet sijn geldt. So vraeget die dijckgreve dan enen hemraden ein ordel; want die dynger daer steet up dat bijster ende eisschet sijn geldt, hoe hie dair myt rechte mede vortvairen sal. Item so wijset die hemraet, dat hie hem sijn geldt gheven sal, ende verbaeden die zoeven dairup.

3. Item ein ordel, myt wen hie die zoevene verbaeden sal. So wijst men, myt sijnen gezwairen knecht ende schriver [1]).

4. Item ein ordel, tot welcker tijt hie dat doen sal. So wijst men, aver XIIII daegen, ende vort als recht is.

5. Item ein ordel, hoevele datter zoevene wesen sal. So wijst men, daer sullen wesen vyr baeven ende dre beneden.

6. Item ein ordel, off men ymant verbadede, die hem myt rechte werde, dat hie gien zoeven wolde wesen, off men enen anderen verbaeden mochte ten lesten daeghe, offt hie ghever wolde wesen, gelijckerwijs offt hie dre werve verbaedet were. So wijst men, want hie dat myt ein ordel verwairt hefft, dat hie dat doen moege.

7. Item ein ordel, offt dair ymant gewreaeckt worde yn die zoevene, off men dair enen anderen baeven off beneden

---

1) knecht ende schriver; B en C hebben: schriver ende knecht.

voer verbaeden mochte ter lester verbadinge, gelick offt hie die yrste ende die ander reyse verbadet weer. So wijst men; wanttet myt enen ordel verwairt is, dat ment doen mach.

8. Item ein ordel, off daer diener [1]) off unmundige lude off kynder mede weren, wie dat vingenen [2]) mach. So wijst men, dat sal doen die oldeste manpersoen van der zwertzijdt, die dair momber van is.

9. Item ein ordel, off daer ghiestelicke personen off vrouwename mede weren, off sij gheven moegen als een manspersoen. So wijst men, dat een ghiestelick persoen offt ein vrouwenaem wal gheven mach yn die rechte.

10. Item ein ordel, off die zoevene den dijck off dat bijster nyet en gheven bij schijnnender sonnen, wie dan den dijck off dat bijster beholden solde dat jair ende beleggen den heren sijne kost.

11. Item een ordel, off die zoevene den dijck off dat bijster gheven yn also cleyne stucke erves, dat men den dijck off dat bijster dair nyet vort van holden en konde noch mochte, ende den heren sijn geldt ende sijne koste mede betaelen, woe hij daer myt rechte mede vortvairen sal. So wijst men, dat die zoevene sal men weder doen baeden aver XIIII daegen, dat sij dat sullen gheven yn also groeten stucke landes ende goedes, daer men den dijck off dat bijster mede holden mach en des heren geldt [3]) mede betaelen mach.

12. Item ein ordel, off hie dair enyghe kost van dede die zoevene weder tho verbaeden, wie die myt rechte gelden solde. So wijst men, wie den bijsteren dijck off dat bijster ghegeven wort, die sal al die kost betaelen.

13. So sullen die zoevene den dijck off dat bijster gheven yn dat erve ende rechte leste were, yn den rechten eygendum, daer dat erve van desen dijcke off bijster yn hoirt ende lest waire [4]) uthgekoemen is, dat hun Godt so helpe ende all sijn Hylge. Ende want [5]) die zoevene dan gheven, die sollen den heren van stonden an vernoegen, offte borge zetten, daer hem an genoeget.

---

1) diener, B. en C.: dume.
2) vingenen, B.: vergheven, C.: virgheven.
3) geldt, B en C.: geldt ende kost.
4) waire, B: warve, C: werve.
5) want, B: waert, C: wairt.

II. Toepassing van het dijkrecht.
6 november 1485.

Gedrukt naar het origineel op perkament, in het Rijksarchief van Drenthe, h. 0. 235, br. 0.275 M., gemerkt I. A. 2 n°. 269.

Ic Henrick Mulert, richter toe Hasselt, dijcgreve van weghen mijns gnedichs Heren van Utrecht in den ampte van Hasselt, ende wij Hessel Mulert, Bertelt Luykens, Claes Ellinge ende Wycher Kymt, in der tijt heymrade, mit Johan Derckes, de gestorven is, den God gnedich sij, maken kondich allen luden, dat in desen jare van sesentachtentich, doe wij schouweden de dijke op de Zwartesluis in den ampte van Hasselt, doe waert dair gekornet een stucke dijkes in Bairlingerblock gelegen omtrent tusschen Bullinger- ende Haymingerslach, doe was dair nement, de den gekornden dijck becande ende voir de boten laven wolde, doe vraechde ic Henrick dijcgreve mijnen heymrade vorsz. een ordel, hoe ic mit den onbecanden dijck solde voertvaren. Doe wijsden wij heymrade, dat de dijcgreve solde den onbecanden dijck laten verdingen. Doe waert de dijck vorsz. verdinget ende to maken bestadet. Dairna aver viertiin daghen, als des Maendaghes na sunte Mauriciusdach, quam ic Henrick dijcgreve ende wij heymrade qwemen weder op den verdingeden dijck. Dair stont de dinger op den dijck ende eyschede siin gelt van den dijke, den he volmaket hadde ende helt dair den dijcgreven voir siin gelt. Doe vraechde ic Henrick dijcgreve, of dair ement was, de den dinger wolde voldoen, den dijck bekennen ende mij wolde voldoen van cost ende onraet, de ick dairan liggende hadde na wijsinghe der heymraden. Doe en was dair nement, de den dinger voldoen wolde, noch den dijck bekennen ende antasten ende mij wolde voldoen nae den dijckrechte. Doe vraechde ic een ordel, of ic den dinger schuldich were sijn gelt toe gheven. Doe wijsden wij heymrade, dat de dijcgreve solde den dinger siin gelt geven. Doe gaf ick Henrick dijcgreve den dinger siin ghelt, ende, want doe noch nement dair was, de den dijck becande ende als voirsz. is voldoen wolde, vraechde ic een ordel, woe ick dairmede voertvaren solde. Doe waert gewijst vermits ons heymraden, dat de dijckgreve solde op den

bijsteren dijck doen verbaden de sovene, als vier lantgenoten baven ende dre beneden naest den bijsteren dijck gelegen, tot dreen viertyndaghen. Doe vraechde ic Henrick dijcgreve, mit ween ic se verbaden solde. Daerop wijsden de heymrade, mit mijnen zwaren pander, mit segelen ende breven. Soe hebbe ic de verbadinghe laten doen na wijsinge voirsz. Ende daernae op den lesten uutdragenden dach van den dreen viertiindaghen, mit namen des Maendaghes nae Alle Gades Hilgendaghe siin gecomen de vorsz. sovene, de verbadet weren, naestgelegen op desen bijsteren dijck, als bij namen de erbare in Gade her Lubbert Vincke, abt to Dyckenynge, Erenst Mulert, Wycher Johan Ludens ende Rolof Loeckether, de baven naest gelegen ende gelottet siin, ende Rotger van Haerste ende Johan Boelmans mit Johan den Bolden beneden gelegen ende gelottet. Aldair op den bijsteren dijck eyschede ic Henrick dijcgreve de voirsz. sovene om toe geven ende oren eydt toe done. Ende want de voirsz. sovene mit rechte gedrongen weren, soe deden se oren eydt na inholde des dijckbokes van Zallant, ende nae langen rijpen berade soe geven de voirsz. sovene op oren eydt den voirsz. bijsteren dijck in deser formen: Soe als wij soven lantghenoten verbadet siin van u her dijckgreve van wegen ons gnedichs Heren van Utrecht ende mit onsen eden gedrongen siin to geven, soe gheven wij soven lantgenoten bij onsen ede desen bijsteren dijck in Femme Berent Gheertssz. wijves rede guet na inholt des dijckbokes; voert in de helft van enen stucke landes, dat holt twe mergen, geheten de Oesterweyde, dair naest gelant is Jacob Meyners guet an de oestsijde ende Johan Lambertszen an de westsijde, dair nu naest gelant siin Johan Dercx an de ene sijde ende Rolof Loecketer an de ander sijde; item in de helft van der Cruusmaet ende is anderhalven mergen, daer naest gelegen is an een sijde Willem Johanssz. lant, an de ander sijde Johan Lamberts lant, nu Johan Derckes lant; item in de helft van een dachmaet [1]) landes, gelegen bij der hofstede, wellick lant alenge gelegen is buten der stouwen an de Ae, tusschen Johan Rolofs lant ende des alters lant; item in de helfte van anderhalven mergen, geheten de Vosbring, gelegen tusschen des alters lant to Zwolle ende Jacob Meyners lant, nu tusschen Johan

1) H. S.: dachmit.

Dercx lant ende Rolof Loeckethers lant; item in de helft van anderhalven mergen, geheten des Smedes-camp, gelegen tusschen Willem Johanssz. lant ende Johan Lamberts lant, nu tusschen Rolof Rolofs lant ende des alters landt; item in de helft van der Zylmaet, ende is een mergen, gelegen tusschen Johan Lamberts lant ende Jacob Meyners, nu tusschen des alters lant en Rolof Loeceters; item in de helft van enen dachmaet landes, gheheten dat Rosschenstucke, gelegen tusschen Willem Johans lant ende des alters lant; item in de helfte van den hogen lande ende have ende hofstede daerto behorende, welke alinge lant is omtrent tyn mergen, welke voirsz. helfte Femme voirsz. heft wairlos liggen laten ende oren dijck onghemaket. Ende want dit voirsz. lant niet genoech en was den cost ende schaden dairmede to betalen ende den dijck dairmede to holden ende to maken, so gheven de vorsz. sovene den voirsz. dijck voert in de ander helfte des voirsz. landes; voert in noch ses mergen landes tohorende den cloester van Dickeninge, dair naest gelant is Johan Rolofs an ene sijde, an de ander sijde Katherine ter Overstede. Doe dit geschiet was, doe stont dair de abt van Dyckeninge ende nam an dit voirsz. lant ende onderstont den bijsteren dijck ende dede mij vol voir alle cost ende onraet, mit rechte dairop gegaen. Do vraechde ic een ordel, ho ic dairmede solde voertvaren. Doe wijsden wij heymrade, dat men den abt ende siin cloester dat lant vesten solde nae den dijckrechte van Sallant, dat ic Henrick, dijcgreve voirsz. gedaen hebbe mit desen apenen breve, als de heymrade wijsden. In oirconde van desen so hebben wij Henrick dijcgreve, wij heymrade Hessel, Bertelt, Claes ende Wycher onse segele an desen breef ghehangen. Gegheven in den jare onses Heren dusent vierhondert ende sesendetachtentich des Maendages na Alle Gades Hilgendaghe [1]).

III. Beschrijving eener dijkrechts-procedure.

Dit stuk is te vinden in het register, gemerkt N°. 1607, (f°. 79) in het archief der gemeente Deventer, waaruit door

1) De zegels zijn van de perkamenten staarten gevallen. Achterop staat met een andere hand: „Van X morgen landts to Boegel gelegen."

Mr. S. Muller Fz. N°. XXIV der vorige serie Mededeelingen werd afgedrukt. In verband met de plaats, waar dit stuk in bedoeld handschrift voorkomt, en den tijd, waaruit de oorkonden, voorkomende in dit gedeelte van het handschrift, dateeren, is met tamelijk groote waarschijnlijkheid aan te nemen, dat het van omstreeks het midden der 15e eeuw dateert.

Een ramynge van hoefden te wynnen.

1. Item dair een schaer is of worde bi den IJseldike, so moghen vier erfgenaem guede reckelike knapen, in den voirsz. schaer bediket of die daironder gheervet siin, komen op den aenvang ende opten diick, dair dat schaer is, voir den diicgreve en siin heymradere ende segghen: Her diicgreve, wij bidden u om enen voirspreke ende dat ghi afsittet ende richtet ons als ghi schuldich ziit te doen. Ende als zij gheseten siin opten diick, so sal oer voerspreke seggen aldus: Her diicgreve, wij begheren eens hoefdes ende segghen, dat ghiit schuldich ziit te doen ende te geven, want wij dairto doen willen, dat die heymradere kennen dat recht is. So vraget die diicgreve een ordel den heemraderen, hoe hi den luden schuldich is to richten; so deylen of wijsen die heemradere, dat men den knapen sal leggen enen dach opten voirg. diick. Ende op dien dach, die men hem dan legghen sal, so sal die diicgreve mit onsen boden verboden doen alle dieghene, die in dien schaer bediket siin ende daironder gheervet siin, die tot dien hoefde gelden zoelen. Ende als die voirz. knapen opten diick voirz. comen voir den diicgreve ende sinen heemradere, so zoelen dieghene dair wesen, die des hoefdes begheert hebben ende zullen bidden eens voirspreken, so sal men em enen geven. Ende als die in sinen woerden gecomen is, so sal hij segghen aldus: Her diicgreve, here, hier siint gecomen A, B, C, D of hoe oer kerstelike name is ende bidden u rechtes ende begheren eens hoefdes; want hier so lastelike, verderflike schaer is, dat dat lant dair wal verderfliic mochte werden. So sal die diicgreve dan den vier knapen voirsz. vragen, of si dairto doen willen, dat zij schuldich siin te doen; so solen die vier knapen voirsz. ya seggen. So sal die diicgreve den heemradere een ordel vragen, woe zij mit recht schuldich siin te doen dat voirsz. hoeft toe wynnen;

so sal die heemraet wijsen, dat zij zweren zullen, dat hem dunct nae oerre bester witscap, dat dair een hoefdes noet is voir oirbaer ende nutticheit des landes, dat em God also helpe ende die Heligen. Ende desen voirsz. eet zal em die diicgreve staven. Ende also dese vier oer ede ghedaen hebben geliic voirsz. is, so zoelen die heemradere wisen, dat men dair een hoeft schuldich is te maken. Als dat geschiet is, alsdan sal die diicgreve mit den heemradere gaen ende manen dairtoe vier of vijve berver knapen uut dien kerspel, dair dat hoeft wesen solde, die wijsheit an hem hebben, ende wijsen die stede, dair dat hoeft wesen sal, ende woe breet, hoghe ende lang dat voirsz. hoeft wesen sal. Als dat geschiet is, so sol men dat voirsz. hoeft bynnen XIIII dagen dairneestvolghende anveerdigen ende beghinnen te maken. Ende die diicgreve mitten heemraderen ende guede knapen, die hi dairto nemet, solen setten enen termiin, bynnen welker tiit dat voirsz. hoeft rede sal wesen. Ende weert, dat dat voirsz. hoeft bynnen XIIII dagen als voirsz. is, niet angheveerdicht en worde te maken, so mochten twe erfgenamen in den schoir bediict of daironder gheervet, dair men dat hoeft voirsz. maken solde, den diicgreve dairin eysschen; ende alsdan sal die diicgreve dat verdinghen ende dairin leggen dat herengelt als ghewoentlic is. Mer weert sake, dat die erfgenamen dat hoeft aennemen ende bi hem selven eens worden te maken, weer dair dan yemant, die dair niet to gelden en wolde na sinen behoer, dair clage af queme, den mach die diicgreve dan panden voir dubbelt gelt.

2. Item so is gheraemt, dat alle dieghene, die in den schoir diick hebben ende voirt alle dieghene, die gheervet siin tusschen der overster wetringe, die voir Wyndessim henen gaet, ende den diick in Zwolrekerspel thent an Quakenbruggen to, ende so voert van den Auwendiick thent in die Santwetringe ende so voert van der Santwetringe thent in den Zeegraven, die achter der hofstede to Voerst henen gaet an den stoudiic toe Westenholte, to desen voirsz. hoefden gelden solen tot guetduncken des diicgreven, der heemradere en(de) vier of vijve goeder knapen, die dat hoeft mitten diicgreve ende sinen heemradere hulpen sticken, also dat dieghene, die an die hoefde ghemaect te werden meest anwynnen ende verliesen mochten, dairna meest to gelden soelen na guetduncken der voirsz.

3. Item als dit hoeft ende die hoefde, als voirsz. is, ghemaect siin, so zoelen alle dieghene, die dairto gegulden hebben, dat helpen waren ende holden dairto te gheven na groette, als se dairto gegulden hebben.

4. Item al zulk eerde, als men to desen hoefde behovich worde, die sal men nemen to meesten orbair ende mynsten schaden na inholt des diicboex.

IV. Dingtalen en regels van procedure.

Te vinden in een handschrift, in het bezit van den Graaf von Inn- und Knyphausen te Lützburg bij Norden en beschreven in het 2e Suppl. op Dl. VII 2. der Werken van het genootschap Pro excolendo jure patrio, waar het stuk voorkomt onder n°. 23. Het manuscript dateert, zooals daar nader is aangewezen, van omstreeks het midden der 16e eeuw; het behoort niet tot het type der bij n°. I genoemde handschriften, hoewel het eveneens Drenthsche en Overijselsche stukken bevat. De eerste zijn hier echter veel sterker vertegenwoordigd, zooals uit de l. c. voorkomende inhoudsopgave kan blijken.

---

1. Item woe men panden opbieden sal na den lantrechte. Item heer scult, hyr is N. ende heft gepandet N. voer binnenjaersche pacht, verdient loen, verteerde kost, verwonnen scult, voer vijf of tyn gulden, staet hyr ende wil panden opbieden; stae gy ons der twyer opbiedinge? Soe secht de scult: Jae. Soe vrage ick eyn ordel, woe wij daer voert mede varen sullen. Soe secht de scultes: Gij sullen sie dardemael opbieden. Soe secht dan die voersprake: Soe doe ick als daer gewesen ys ende biede sie dardemael op, ende vrage een ordel, woe ick daermede voertvaeren sal. Soe secht de scults: Ghij sult u daeran eyghenen laten. Soe vraget de voersprake een ordel, woe men daermede voertvaren sal. Soe secht de scults: Gij sullen die panden vercopen op XIIII dagen, ende wyse(n) de op doer ende dorpel an enen koeper. Noch een ordel, off de panden niet genochsam weren voer de pennigen, woe men daermit voertvaren sal. Soe wijset de scults: Gij sult ommetasten ende halen meer. Noch eyn ordel, of de pande verdorven, wel den scaden hebben solde. Soe wijset de scults:

de den enen heft, de heft den anderen. Noch eyn ordel, off ons de panden genomen off ontholden worden, wie ons starcken sal tot onsen rechte. Soe wijset de scults: Dat sal doen de richter van weghen der Keys. May. Soe secht de voersprake: Heer scults, dat begere ick, dat gij tekenen in u boeck.

2. Item woe men enen voersprake voer den bancke winnen sal mit ordel ende mit recht.

Heer richter, ick bidde omme enen voersprake. So sal de richter seggen: Ick gunnet u. Ick bidde u omme Jan, Peter, Claes (etc.). Die richter sal seggen: Ick gunne u. Die voersprake sal dan seggen: Heer richter ysset u lyeff, N. woe hij karstelicken genoempt sij, sijn woerdt mach holden? Soe sal de richter seggen: Ick gunnet u. Soe vrage yck eyn ordel, of ick N. niet en vertaelde, als hem nutte ende orber were, woe menichmael, dat hij hem verhalen mach myt mij of mit enen anderen, die hem helpe tot sinen gueden rechte. Dat ordel bestadet de richter. So wordt gewijset, mitten enen, mitten anderen, ende mit den darden voert toe vaeren. Soe vraget de voersprake een ordel hoe menich voerordel, dat hij mit rechte hebben mach? Soe woerdt gewijset, dat ene als dat ander. Soe vraget de voersprake, een ordel, off hij int sijne voergekomen is, als recht is hueden toe dage, N. so toe vertalen ende toe helpen tot sinen gueden rechte. So sech(t) de scults, went hij dat mit eyn ordel verwaert heft, dat hy dat wel doen mach. Soe vraget de voersprake eyn ordel: Heer richter, off ons Godt hulpe tot onsen gueden rechte, waer sullen wij onse onkosten waernemen? Soe wordt gewijset, wel den enen scaden krijget, de heft oeck den anderen.

3. Woe een rechter an dat gerichte komen sall.

Item een richter, als hij tusschen sine beide koernoten sidt, so sal hij ene van den, de bij den gerichte staen, vragen: Jan, Peter, etc. ysset een tijt, dat ick richten ende gychten mach? Soe wijset de man: Heer richter yst u lieff, dat ick een voerraem doe? So secht de richter: Jae. So secht de wijser: Want gij de macht hebbet van den Heren, ende de tijt van den dage ende de partijen toe wille is, ende mit een ordel verwaert hebt, soe wijse ick, dat gij richten ende gychten mogen. Soe secht de richter: So doe ick, als daer ghewijset is, ende spanne mijnen banck mit mijnen koernoten, verbiedende onlust ende scheltworden bij mijnen genedigen heren boete, als enen olden schylt, ende dat daer nemant en

spreke dan mit sinen behoerlicken voersprake, ende neme daerbij toe orkonde mijne koernoten omme toe sien ende toe horen, wes in den gerichte geschiet.

4. Item noch secht de richter: N. ick vrage u een ordel, offt mij de middach toe kort viel, off ick oeck de sonne toe bate mach nemen? Soe wijst men: Heer richter, nademael dat gij dat mit een ordel verwaert hebt, soe wijse ick, dat gij op den namiddach [1]) richten ende gychten mogen.

5. Item off quaet weer were ende binnen daeckes dat recht [2]) holden moste, soe sal de richter, als hij de banck, gelijck vors. becledyt, een ordel vragen: N. ick vrage u een ordel, off ick soe binnen daecks als daerbueten richten ende gychten mach? Soe wijst men: Nademael dat gij dat mit een ordel verwaert hebt, ende den parten toe wille is, dat gijt doen moghen. Item dan secht de richter: Heft emant toe doen, de spreke. So bidt men om enen voersprake. Soe secht de richter: Ick gunnet u als vorsch.

6. Item so sal de richter stille sitten ende sal niet spreken ende bestaden de ordelen, als ansprake beyaet ende begert sint.

7. Item ghien richter sal van ene saecke ghien ordel boven ordel dingen laten, dat eens int ordel gekomen is; anders en solde dat recht nummer en eynde nemen.

8. Item een richter moet lijden alle weddersproken ordelen, dat men sie weddersprect, die men mit rechte wedderspreken mach. Item de een ordel weddergesproken heft ende wordt em dat ordel dan en tegens geclaert, de heft gebroken den sculten enen olden schylt.

9. Item binnenjaersche pacht, daer sal men gheen ordel opdingen, daer sal men betalinge van doen of bewijsen.

10. Item alle saecken, de gerichtelicken bekant oft verwonnen sint, de mach men utpanden ende varen daermede voert als recht ys.

11. Item magenaes, binnen hueses gegeten off gedroncken is pandbaer, dan gekoft omme gelt ende op een ander plaetze verteert is dachleggen.

12. Item alle renten in moetsoensbreven, hillixbreven, een jaer ses weeken ende drie daghen beseten, daer mach men voer

---

1) In het H. S. staat: namiddich.

2) De twee laatste woorden herhaald in H. S.

panden. Item voer renten, die men in gheen besith en heft, sal men niet mit panden inforderen, dan mit dachleggen. Item verdient loen ende hueshure sint pandbaer. Item des heren broeke overwonnen is pandbaer; ende kan men hem die broeke niet overgaen ende verwinnen, so mach hij ter onscult staen als recht ys. Item verwonnen scult ende bekande scult is pandbaer. Item binnenjaersche pacht ende alle ansprake pacht beroerende, is pandbaer.

13. Item heren boete verwonnen is pandbaer, anders sal men sie dachleggen ende verwinnen, uutgesecht bekande wonden, vechtlicke, scheltworden in den gerichte geschiet ende bij den sculten gerichtelicken an den banck gestraffet ende bekoert, is pandbaer.

14. Item kopenscup, lofftenisse, sculde ende scade is dachleggen. Item gheen verbot off toslach behoert op datghene, dat een ander in besit heft, omme den eygendom toe winnen, dan allene dachleggen.

15. Item als daer gepandet is voer pandbaer scult, sal men betalinge doen off bewijsen in den gerichte, ende daer en sal men gene pandweringe op lijden, men alst de sculte de parten in den eersten pandkieringe sulx gerichtelicken int openbaer tohsecht hevet, so heft hij sinen mont ende recht vulgedaen; wie dan daerenboven pandweringe doet off doen wil, heft de de sculte goet to lijden omme vorndel synes ampts.

16. Item een vuystslach blaw ende blont is III heren pont. Item een koerbaer wonde, de rechterhant off des heren gnade; woe de wesen sal, begrijpt de lantbrieff. Item een doetslach dat lijff. Item de hem selven verdoet, breckt sijn goet. Item een moerdenaer breck lijff ende goet.

17. Van belijftuchtinge echter lueden. Item ghene echte luden, de sonder hillixforworden sich vergadderen, mogen malckanderen belijfftuchtigen an enich goet na den kayserlicken rechten.

18. Item mede mach nemant, man noch vrouwe noch emant, sijn guet maken ende holden sijn leven lanck.

19. Item wel den anderen verwint van dat men sculdich is, de en wijst men niet vere van arffnisse dan des jaers de pacht, ende niet den eygendom, ter tijt dat hij sinen hoeftstoel ende gerichtgelt heft.

II. Geldersche Dingtalen. [1])

De hierachter volgende dingtalen zijn alle uit Gelderland, de meeste uit het kwartier van Nijmegen.

Uit verschillende handschriften bijeengebracht, scheen het mij toe, dat er geen bezwaar bestond ze te splitsen naar de verschillende onderwerpen, die zij behandelen.

Voorop stel ik de dingtalen over doodslag (I), als behoorende tot het hooge gerecht. Zij komen op fol. 160—163 voor in een H. S. uit het Dusseldorfsch archief, voornamelijk oude rechten bevattende der stad Nijmegen. Het wordt als H. S. N. aangewezen in de uitgave dezer Vereeniging van de Nijmeegsche stadrechten, waarom ik het niet nader behoef te beschrijven. Hoewel gesproken wordt van „shertoigen landt van Gelre, Gulick ende greve van Zutphen", dus in de terminologie der 15e eeuw, meen ik er toch ouder recht in te mogen zien, omdat het in rechten voorbrengen van de afgekapte hand des vermoorden bepaald gevorderd wordt, tenzij force majeure (als „waeter..., vuyr" enz.) dit verhindert.

Dan volgen dingtalen (II—XVIII), ontleend aan een H. S. aanwezig in de Arnhemsche rijksarchieven, dat voor de Nijmeegsche stadrechten aangeduid wordt als H. S. M. Ofschoon men eerst eene algemeene beschrijving ontvangt van eene procureurstelling enz., meende ik toch deze na de reeds genoemde dingtalen te moeten plaatsen, als voornamelijk behandelende klachte om schade en schuld en peinding.

Hieraan sluiten zich gereedelijk aan eenige dingtalen (XIX—XXII) uit het bovengemeld Dusseldorfsch handschrift, handelende over peinding in Maas en Waal, de Graafschap, het Rijk van Nijmegen en Neder-Betuwe. Zij zijn te vinden op fol. 150—151verso en fol. 158—159. Hoewel zij ook voorkomen in het straks te noemen H. S. C. 77 der Kon. Bibl. te 's Hage op fol. 287verso (pag. 546) vlg., N°. XIX, XX en XXI gedeeltelijk in een H.S. der Utr. Univ. Bibl. (Inv. Tiele N°. 1097, fol. 37—40verso) en N°. XXI bovendien in een H. S. dier Bibl. (Inv. Tiele N°. 1096, fol. 12—13verso), volg ik H. S.

---

1) Aanleiding tot deze uitgave gaf het H. S. G. v. R., terwijl ik de daarvoorgaande stukken aan de welwillendheid van prof. Pols dank.

N., als hebbende eene betere lezing, en als zijnde volledig. De meldenswaardige varianten vermeld ik ter plaatse.

Na deze crimineele en civiele dingtalen volgen eenige, betrekking hebbende op dijk- en waterrecht (XXIII—XXXIX).

Eene zeer belangrijke bijdrage hiervoor wordt geleverd door een H. S. van den heer J. H. Graadt van Roggen, wethouder te Nijmegen, welwillend ter uitgave afgestaan. Het is een H. S. in klein quarto bevattende 92 folio's, door mij gefolieerd. De hier medegedeelde stukken nemen de folio's 6—63 in, terwijl fol. 1—6 en 63^{verso}—92^{verso} onbeschreven zijn. Het geheel is gebonden in een perkamenten band met omslag en sluiting; de titel in dorso van eene 18^{e} eeuwsche hand luidt: „Dijkprocedures 1484 etc." Als schutbladen doen dienst twee aan beide zijden beschreven bladen uit het leven van „frater Egidius," in het laatst der 15^{e} eeuw geschreven. Het H. S. geschreven met eene duidelijke hand uit de 2^{e} helft der 16^{e} eeuw, is blijkbaar aangelegd door iemand, die belang stelde of had in dijkzaken. Het zeventuigsrecht vormt de hoofdschotel ervan.

Enkele dezer dingtalen worden ook aangetroffen in het meermalen vermelde Dusseldorfsche H. S. en in H. S. C. 77 der Kon. Bibl. te 's Hage, het H. S. H. in de uitgave der Nijmeegsche stadrechten. Zoo vindt men de eijschonge der soeven gevers (zie pag. 80 hierachter) in H. S. N. op fol. 149^{verso}, en den dijkbriet van 1484 (zie pag. 54 hierachter) op fol. 159^{verso}. In H. S. H. komt op fol. 72^{verso} (pag. 116) het stuk voor, waarmede het H. S. G.v. R. aanvangt (zie pag. 54 hierachter), op fol. 74 (pag. 119) de dijkgift met de uitspraak van den vierstoel (zie pag. 76 hierachter) en op fol. 286^{verso} (pag. 544) de eijschonge der soeven gevers (zie pag. 80 hierachter). In bovengenoemd Utrechtsch H. S. N⁰. 1097 vindt men deze eijschonge op fol. 36. De lezing van het H. S. G. v. R. is echter de beste en wordt dus door mij gevolgd met opgave van meldenswaardige afwijkingen. Bovendien pleit voor het gebruik van het H. S. G. v. R.: 1^{e} het bevat de volledigste verzameling, en 2^{e} het is het oudste H. S.

Ten slotte laat ik nog volgen eene beschrijving van bevaring van een weerd enz. (XL—XLII), die, hoewel zij meer eene beschrijving is, toch ook enkele dingtalen bevat en typisch is om de in acht te nemen vormen. Zij is te vinden in H. S. H. op fol. 64 (pag. 99) vlg. en fol. 77 (pag. 125) vlg.

J. G. Ch. Joosting.

I. *Die klaege van eenen dootslaege up sunt Pouwels avondt.*

Heer Rijchter, ick bijd u eens voirspreeks!

Soe segget die rijchter: Wess bijddie?

Ick bijd mijn sellffs. Gijnder staen die klegen ende souden hoeren noot gerne claegen. Ick sijn u, dat ghy die an der werff geleit, ende vraeght den schepenen eens oerdels: off ghy dat met recht schuldich te doen syet off en syet, off wat dess met recht wesen sall?

Die schepenen wysen: dat hijt schuldig ijss te doen.

Heer Rijchter, eens oirdels beger ick: in wat schijn ende in wat maeten ende hoe se gehartseneyert sullen wesen hoeren noot te klaigen?

Die schepenen: bedecken hoeffts, gewapender handt, getoegen swerts ende met eenen waepengeruft: wapen, wapen, iou!

Alss sy dan voirkoemen sijn, soe bidt elcx kleger een voerspreex ende noemen hoeren voorspreke. Soe begert die voerspreke eens oerdels: off hy se nyet bewaerden met synen woerden, dat sy bewaert waeren, hoe duck dat zy hem mochten verhaelen met hem ende met eenen anderen mede te spreken tot hoeren recht; off wat daeroff met recht wesen sall?

Die schepenen: Mijt twee tot hem!

Her Rijchter, hebdie my gegeven dese ende deess hoir woirt te doen? — ende noemen se ellick by hoeren kerstelicken naem.

Her Rijchter, eens oirdels beger ick — ende noemt se ellick by hoeren kerstelicken naeme — sijn dese ende deess hier ter gueder tijt tot hoeren recht te spreken by klijmmender sonnen?

Die schepenen wysen: Jae!

Soe begert die voirspreecke eens oirdels: offt hem verlaeten, het waer met swaeren gedinge off mijt vondenijsse der schepenen off met ennygen dijngen ende die sonne weynden, off zy dan soe wael rijchten mochten gelijck off die sonne klijmmende weer, off wes dan met recht wesen sall?

Het vondenijss wyset: Jae, alsoe verre als die rijchter sitten wijll!

Soe begert die voirspreicker eens oirdels: off hy seggen mach: Hier stain dese vier cleger, off hoe sy met recht genoempt zijn. Off ick hoir klaeghe voirt doen mach met recht

gelijck off ick se noemden elck by synen naem, ende sy hoer recht vorderen moegen, off wes recht dairaff is?

Die schepenen wysen: Alsoe vere als die vier klegen verwijlckoeren!

Heer Rijchter, eens oirdels beger ick: of ick ban off boeten in hoeren woerden verboerden, off ghy my dairaff qwijt schelden moeget, off hy se u loven, off wes den met recht zy?

Die schepenen wysen: Jae, alsoe verre zijt u loven.

Heer Rijchter, eens oirdels begeer ick: of enijch van desen vier clegeren uutlendich weer off gevangen, waetersnoets off bedvast weer ter naester claegen, off een ander dan nyet in die stadt des clegers soude moegen staen ende die klaege voirt tdoen off die derde; off wes daer recht aff is?

tVondenisse wyset: Jae, alsoe vere als hy mede in dien kost geet staen, dair die ander in stont!

Dairnae seit die voirspreicker: Heer Rijchter, het geviell op een tijt dat geleden ijss, dat u die cleger een doede handt aff broechte ende ghy beschyet hem daich op huyden des dijnges tijt, alsoe als sy hijr sijn metter selver doeder handt off schyen. Ende beger eens oirdels: weder dat sy die doede handt off dat schyen toenen sullen, off dat ghijs die schepenen geloeven sullen? Off wes dair recht aff wesen sall?

Soe wysen die schepenen, dat hyes geloeven sall.

Item soe voertaen die doede handt off dat schijn op eenen stoell geleit vur den rijchter in den werff.

Soe begert die voirspreicker eens oirdels: want die heer des geloevet, dat die selver handt off schijn ijs, off dan yemant wederspreicke, off hem dat oick yet hijnderlijck wesen soude tot hoeren rechten, off wat dair rechtz aff is?

Die schepenen wysen: Neen!

Soe begert die voirspreick eens oirdels: off die kleigers die doede handt off dat schijn getoent hebben, gelijck als dat vondenijss gewijst hefft ende recht ijss ende alsoe als sy voert moegen spreken tot hoeren rechten, als recht is?

Die schepenen wysen: Jae!

Voirt soe begert die voerspraicke eens oirdels: off die doede handt verloeren worde off dat schijn, overmits ongevall van waeter off van vuyr off van ennygen ongevall, off sy voert klaegen moegen met eenen anderen blykende schijn, met eenen bloedigen klede, dat met synen bloede besmet weer, doe hy van leven ter doet quam; off wat dair recht aff is?

Dair wordt gewijst: Jae!

Noch begert die voirspraicke eens oirdels: hoe men des geloeven sall, dattet met synen bloede besmet ijss?

tVondenijss wyset: By hoeren ede!

Noch begert die voirspreicke eens oirdels: off hier yemant quame off weer ende hem beter rechts vermetende weer een claeger toe wesen dan dese die hier staen, off dat die ander clegeren oick hijnderlick soude wesen hoer claegelicke claege voirt tdoen, als sy gedaen hadde ende begonnen?

tVondenijss wyset: Neen, alsoe vere als hy mede in dien kost wolde gaen staen, dair die in stondt, die hy uutworve!

Soe begert die voirspreicke eens oirdels: want die kleigers node onschuldigh luyde in die claege leggen soude ende beklaegen soude, off sy dair enyge onschuldige luyden, die sy voir schuldige luyde hielden, in die klaeghe leechde, off sy se waell uutleggen moecht, off wat dair recht aff is?

tVondenijss wyset: dat sy ter ijrster claegen off ten ander claegen in moegen leggen, mar ten darder claegen nyet in maer weder uut moegen leggen!

Noch begert die voirspraicke eens vondenijss: wes nu recht wesen sall, dat die vier cleger voirt mede vaeren sullen tot hoeren recht mede te koemen?

tVondenijss wyset: dat sy wapengerufft doen sullen!

Noch begert die voirspraicke dan eens oirdels: hoe mennijch werven dat sy hudes des daeges hoir wapengerufft doen sullen?

tVondenijss wyset: drie werven alss recht iss!

Dan gheet die claege, ende die voirspreck seecht voir ende die vier clegers nae: „Wapen, wapen! Yo we! Wapen aver A. ende B. als twee handtdaedige aen doets P. ons maechs etc! Wapen aver dair sy uutgijngen, wapen dair sy ingijngen! Wapen aver hoir lijff! Wapen aver hoir eer! Wapen over hoir guet! Wapen over hoir landtrecht!"

Dan begert hy eens vondenijss: off dat ijrste wapengerufft gegangen ijss als recht ijss?

tVondenis wijst: Jae, dat ijrst soe gedaen is, als recht is.

Soe begert die voirspraick eens vondenijss aen den rechten: hoe hy hem schuldich is te rijchten?

Dat vraeget die rijchter, ende tvondenis wyset: dat hy se eysschen sall, die dair beclaget sijn ende noemen se ende geley geven sall van allen saicken uutgescheyden van dien dootslaege, dat sy aen den werff koemen ende hem verandtworden met recht!

Ende soe eysschet die rijchter dan ende gevet se geley, soe vondenijss uutgewijst hefft.

Dan seecht die voerspraeck: Wijldi hoeren dat ander wapengerufft?

Soe seecht die rijchter: Jae!

Dat gheet dan als vurschr. steet. Ende die voir(spraick) sall tvondenis weder eysschen van dat sy die heer eysschen sall ende geley geven sall, soe vursscr. is. Ende alsdan soe sall dat darde wapengerufft gaen, met vondenis van eysschen ende geley geven sall, in alle der maete als vurscr. is.

Dan begert die voerspreeck eens vondenijss: off die claegers affterwaert moegen gaen umb hoir zweerden op te steecken ende alsdan weder aen den werff te treden om tot hoeren recht mede toe spreeken; off wes dair recht aff ijss?

Soe wijst men: Jae, dat sy dat moegen doen!

Soe seecht dan die voorspraeck: Heer Rijchter, moet ick voert spreken ende mijn claege voirt doin van den cleger wegen hoer aenspraecke ende claege?

Die rijchter seecht: Jae!

Soe seecht die voirspreeck: Heer Rijchter, Heer, hier staen dese vier clegers ende clagen u over Peter, . Heyn ende Jan dat sy sijn koemen int landt van Almaengen, onder des hemels cap, in shertoigen landt van Gelre, Gulick ende greve van Zutphen, tot Tiell op eenen vryen bodem, ende hebben bloetstortinge gedaen ende eenen zeeroeff gedaen ende (o)ick onsen doeden mach van leven ther doot gebrocht. Heer, sy claegen u, dat sy hem gesteken ende geslaegen hebben met messen, met zwerden, met knyver, met piecken ende staven, met geslepen wapenen, met ongeslepen wapen, met gekoerder wapen, met ongekoerder wapen, met allen wapenen, dar eenen gueder mensche van leven ther doot toe brengen mach, ende hebben hem van leven ther doot toe gebracht!

Heer Rijchter, sy claegen u, dat sy te broecken hebben den vrede, die onss die keyser van Rome gegeven hefft allen kersten-menschen, die een met den anderen te halden!

Heer, sy claegen u., dat sy den vrede te broecken hebben, die onss die hartoige van Gelre gegeven hefft allen kerstenmijnschen, die een met den anderen te halden in zynen lande!

Heer Rijchter, sy claegen u, dat sy den vrede te broecken

hebben, die ghy onss gegeven hebt, die een metten anderen te halden all u gericht-ampt doer!

Heer, sy claegen u over hoir lijff, over hoir eer, over hoir guet, over hoir landtrecht ende over hoer onrechte volger!

Heer,. sy claegen u over dair sy uutgingen, sy claegen u dair sy weder ingijngen, doe sy den dootslach begijngen!

Heer, sy claegen u, dat sy hem geschaidt hebben, ende sy en haddens nyet geleden om XIII guederne Vranckricxe schijlde!

Heer Rijchter, sy claegen u, dat sy te broecken hebben den vrede, die Godt van Hemelrick gegeven hefft allen kerstenmenschen die een metten anderen te halden!

Ende bijd u, Heer Rijchter, dat ghy hem dat richt aen hoer lijff ende aen hoer guet, aen hoer eer, als ghy schuldich syet te doen!

Heer, ick beger eens vondenis der schepenen: off ick mijn claege gedaen heb, als recht ijs?

t Vondenijs wyset: Jae!

Heer Rijchter, een vondenis beger (ick): off dese drie handtdaedige schaemden deser onschemelre daet ende niet voirt en quamen, hoe lange dat dese vier claeger schuldich sijn te wachten?

tVondenis wyset: Alsoe lange thent die sonne wendich ende die richter sitten wijll! Ende soe verdaechse die rijchter, ende aldus sullen die ijrste claige gedaen worden ende die ander etc.

Item dese vondenissen sullen aen die leste claege wesen als sy vervolgen sullen. [1])

Heer Rijchter, eens oirdels. Sintemaell dat sy hoer drie claegen gedaen hebben als recht ijss, hoe ghy se voirt schuldich zijt te rijchten?

tVondenis wyset: dat hy den geswoeren boede sall gaen laeten luden der stadt clock drie werven over beyden boerden als recht ijss!

Alsdan sall die boede gaen ende doent ende koemen weder ende vraegen den schepenen, off sijt waell gehoirt hebben?

tVondenijss wyset: Jae!

Heer Rijchter, sintemaell dat sy hoer claegelicke gewonnen

1) Het slot van deze dingtaal, dat hierna volgt, komt ook voor in H. S. N. op fol. 233, woordelijk eender behalve eene geringe afwijking, die ik ter plaatse vermeld. Het is geschreven met eene hand, veel ouder dan die der overige dingtalen, en bevat misschien het slot van het verloren voorstuk der oudste dingtalen.

hebben, off sy dese handtdadige betreden, wair sy den heer ende maegen mede beteren moegen?

tVondenijss wyset: met wapenen, dair sijt mede deden ende mit eenen gekruysten pennijnck!

Heer Rijchter, sintemaell dat se dese vier cleger beclaiget hebben ende ghy se [1]) overreyckt hebt drie werven als recht is, off die heer dan oick zwoenen mach buyten den vier claegeren?

tVondenijsse wyset: Neen!

Soe begeert die rijchter een vondenijss: off die vier cleger buyten der heer zwoenen muegen?

tVondenis wyset: Neen!

Heer Rijchter, ein vondenijss: sijntemaell dat sy hoer drie claegen uut geclaeget hebben ende uut vervolget hebben als recht is, off sy hoerre claegelike claege gewonnen hebben?

tVondenis wyset: Jae!

Heer, eens vondenijss: wat ghy hem voirt schuldich sijt tdoin?

tVondenijs wyset: dat hy se overreycken sall oistwert, zuytwert [2]), westwaert ende noirtwert, drie werven, met eenen getoegen zweerde. Ende sal se vredeloess slants leggen, alsoe veer als sijn gerijcht-ampt geet!

II. *Dijt is hoe sich ein voirspreeck in der bancken dijngen sal in den Rijck van Nymegen ende in Overbetuwe, als hy ymiandt sijn worde doen sall.*

Als dat gericht verbannen is, dan sall die voirspreeck seggen: Her Borchgreve, off Her Richter, gundy my N. sijn worde tdoen ten rechten? Gundy my voerspraicken recht? Off ick dat mit ordell ende mit recht bedijnght hed? Gundy my weder-spraeken ordell; off ons ennich ordell to nae gewesen wurde, dat ick die wedersprecken mach offt ons noot geboirden?

Item off de borchgraeve off richter des den voirspreeck niet gunnen en will ende dat mit recht bedingen moet,

Dan sall die voirspraeck seggen: Her Borchgreve, off Her Richter, offt geviel dat ick my versuymden ende Jan aen mijns worden niet en lyden, als ick se voir hen gesacht hebbe, een ordell beger ick, hoe duck ende hoe menchwerff

1) H.S. N. voegt hier in: „on".
2) In H.S. staat: „zuytwijnt".

Jan sich verhaelen mach in synen worden mit my off mit eenen anderen, die daertoe nut weer sijn recht toe recht tbedijngen?

Dairop wijst men: twe tot hem selven ende ten darden maell toe volvaren!

Een aencleger.

Dan sall die voirspreeck seggen: Heer Richter, een ordell beger ick, hoe mennige aenspraick Jan hebben sall op eenen man, dat die een die ander niet en is?

Soe wijst men: drie!

Een antwort.

Soe vraecht men: hoe mennige antwort dat Wilhem hebben sall op een aenspraick, die hem aengelecht is?

Dairop wijst men: drie!

Her Richter, een ordell beger ick, hoe mennich beraet dat Jan hebben sall, dat die een die ander niet en is, offt hem noot geboirden; dat hy sich weinden mach te beraeden ende ick mit hem, ende blyve staen in synen worden ende ick in synen rechten?

Soe wiest men: drie, ende soe duck als hem die heer des gan, etc.!

Heer Richter, een ordell beger ick, hoe mennich voirordell dat Jan hebben sall, dat id een dander niet en is?

Soe wijst men: drie!

Her Richter, ein ordell beger ick, off Jan ennige ordele te nae geweisen wurden, off hy die tot eynen hoegeren here ende tot eynen meeren rechten wederspreecken mach?

Soe wijst men: Jae!

Item ist saeck dat ein voerspreeck compt aen eynre bancken, dair oen dat gericht niet kundich en is, ende eyns mans worden doin sall ende aen sijn worde komen is mit recht, off dat sijn man aengespraecken wurde voir lijff ende guet, off dat die saeck treffelick were, soe sall sich die voirspreeck oen selven ijrst qwijt dijngen.

Soe secht die voirspreeck: Heer Richter, vraecht Jan, off ick ennige bann off boeten broickten, off hy die voir my betaelen ende opleggen will?

Dan secht die voirspreeck aldus: Heer Richter, wan Jan aen u roede getast heefft, off ick ban off boeten broickten, hy will die voir my betaelen; soe beger ick een ordell, off ghy die aen my halden sult off aen oen?

Dairop wijst men: dat men die aen Jan halden sall, ende die voirspreeck sall dairvan qwijt wesen!

Dan sall die voirspreeck seggen, wanneer hy sijn aenspraick off antwort gedaen heefft, eerdat hy uutgedijnght is van synen worden: Heer Richter, ist u lieff dat ick mijn wedde ende orkonde legge, off Jan ennige ordele te nae gewesen wurden, dat ick die wederspreecken mach tot behoiff Jans?

Secht hy dan: Jae, — soe sall die voirspreeck synen hoet off coevell nemen ende leggen die voir den richter ende seggen: Heer Richter, hier legge ick u mijn orkondt ende wedde oirkonde gerichtzlude, off my ennige ordele te nae gewesen wurden, dat ick die wederspreken mach. Heer Richter, siedt dy waell, dat ick u mijn wedde hier legge?

Item off een richter niet gunnen en will den voirspreeck sijn wedde te leggen dan mit recht, ende secht dan: Wat ghy mit recht legt ende bedijnght, dat gan ick u waill!,

Dan sall des voirspreeck seggen: Heer Richter, een ordell beger ick, off ick u mijn orkont lecht ter gueder tijt, orkonde des gerichtz ende gerichtzlude, eer dat vondenisse tusschen aenspraick ende antwort gewesen wurde? Off dan Jan ennige ordele te nae ghijnge, off ick dat wederspreecken mach tot sijnre behoiff?

Hierop wijst men: Jae, want hy sijn orkonde ter gueden tijt gelacht heefft.

Dan sall die voirspreeck seggen: Heer Richter, ist u lieff, dat ick mijn orkonde legge nae wysinge der gerichtzlude, off Jan ennige ordelle off vonnisse te nae ghijngen, off ick die wederspreeken mach tot Jans behoiff?

Ende eyn en sall sijn orkonde niet weder opnemen dan mit orloff des richters als aenspraick ende antwort gewesen is. Ende will oen die richter niet gunnen sijn orkondt weder te nemen dan mit recht, ende dan hy bedingen moet,

Dan sall die voirspreeck seggen: Heer Richter, sinttemaill dat aenspraick ende antwort gegeven ende gewesen sijn, soe beger ick een ordell, off ick mijn orkonde weder opnemen mach?

Hierop wijst men: Jae!

Soe secht hy: Heer Richter, ist u lieff, dat ik mijn orkonde opneme nae wysinge den gerichtzlude?

III. *Dyt is hoe sich een richter verschynigen sall, als hy richten will in Overbetuwe.*

Item een richter sal gaen sitten ter bancken te voirmijddage mit twee off drie gerichtzlude, ende vraegen den gerichtzluden een ordell, off hy ter gueder tijt is gaen sitten, dat hy richten mach?

Soe wysen sy: Jae, want noch voirmijddach is!

Dan sal die richter seggen: Ick verbanne dat gericht eenwerff, anderwerff, dordewerff! Dat nymandt en spreeck, hy en spreeck mit recht off mit synen rechten voirspreeck!

Ende sall dan een vondenisse vraegen: off hy dat gericht soe verbannen heefft, dat hy den cleger richten mach ende die here sijn broicken vorderen mach?

Soe wijst men: Jae!

Dan sall hy vraegen een ordell: off dair ymandt spreecke, hy en spreecke mit recht off mijt synen rechten voirspreecke, wat hy dairaen broeckten? Soe wijst men: die here eenen bann!

Dan sall die richter een vondeniss vraegen: off hy op mach staen ende gaen des naemijddachs weder sitten?

Soe wijst men: Jae, soe vere als hy in den kerspell blijfft!

Soe mach die richter opstaen ende gaen des naemijddachs weder sitten richten; ende vraegen dan een ordell, off hy ter gueder tijt is gaen sitten to richten?

Soe wijst men: Jae, want hy hem ter gueder tijt verschynicht heefft!

Dan sall hy dat gericht anderwerff verbannen, gelijck als hy voir gedain heefft. Dan sall hy een ordell vraegen: off hy ter gueder tijt is gaen sitten toe richten?

Soe wijst men: Jae, want hy ter gueder tijt hem verschynicht heefft!

Dan als die richter dunckt, dat die sonne onder is, soe sall hy een vraegen, offt claueynd [1]) is?

Soe wijst men: Jae, soe vere als die sonne onder is!

Dan sall die richter een ordell vraegen: off alle diegheene, die den dach verscheiden sijn als recht is, ende hier toe gespraecken sijn als recht is, ende oen niet verschynicht off

1) Cf. R. Fruin, over „clawen" en „cliven" in het Tijdschr. voor Ned. Taal- en Letterk. Nieuwe reeks, 3e dl., 3e afl., bl. 202—209. Verdam i. v. „clauwen."

verantwort en hebben als recht is, off die cleger dan sijn aenspraick gewonnen heefft?

Soe wijst men: Jae!

Dan sall die richter een ordell vraegen: alle diegheene, die hier mit recht dach verschenen sijn ende hem verschenen hebben ende oick niet toegespraicken en sijn, off die qwijt wesen sullen mit recht?

Soe wijst men: Jae!

Dan sall die richter een ordell vraegen: alle diegheen die hier verdaecht sijn mit recht ende hem niet verschenen en hebben ende oick niet toegespraecken en sijn, wat hy den doen sall off is schuldich te doen?

Soe wijst men: dat hy die weder verdaegen ende dach verscheiden sall ten neesten gerichtzdach!

Dan sall die richter seggen: Ick verdaege u ende verscheide u alle diegheene dach, die ick mit recht verscheiden mach, als huden over XIIII daghe!

Ende dair en teynden als recht is dan mach die richter opstaen.

Int gericht en sall die richter niet opstaen, hy en sall eenen anderen in sijn stede setten, wat hy oeck te doen heefft.

IV. *Van eenre slechteren aenspraicken, als van schaede of van scholt daer men gheyn brieven of bewijs van en heeft.*

Her Amptman, Jan die claecht u over Wilhem ende secht, dattet een tijt geleden is dat hy Wilhem vurgen. geleent heefft L gl., die hy hem niet betaelt op alsulcken dach tijt, als hy hem dat gelaefft heefft te betaelen, alsoe dat Jan by Wilhem dairom te schaeden heefft X gl. ende schaede mit recht. Ende Jan die gesijnt dairaff gerichtz, beyde van hoestell [1]) ende van schaede.

Dan sal men seggen: Heer Amptman, Jan die begert een ordell hoe dat ghy hem voert richten sult als recht is?

Hier wort op gewesen: dat die amptman Wilhelmen sall doen eysschen, dat hy compt ende verantwort hem mitten rechten!

Item wat aenspraicken dat men in Overbetouwe doet, hetsy van peyndongen off van inleydingen off wairvan dat die

1) Zie Verdam i. v. hovetstal.

aenspraicken sijn, als die aenspraick gedaen is, soe sal men den amptman vraegen een ordell: hoe dat hem voirt richten sall als recht is?

Dair wort hem op gewesen: die amptman sall hem laeten eysschen!

Item aldus sal men dese vurschr. aenspraeck int signait laten teykenen, die op hem laten wijnnen.

Item Jan die spraeck aen Wilhem voir L gulden ende voir X gulden toe schaden, ende Jan vurschr. gesijnt gerichtz beide hoestell ende schaede vurschr. Ende Wilhem vurschr. is dair op gericht ende heefft hem niet verantwort als recht is.

V. *Van einre aenspraicken, dair men mit brieven ende mit bewijs dijngt.*

Heer Amptman, Jan die claecht u over Wilhem ende hy secht in sijnre clachten, dat Wilhem hem schuldich is L gl. nae inhalt ende begrijp eens briefs, die Wilhem selver besegelt heefft. Ende Jan heefft hem duck gemaent nae inhalt des brieffs. Ende want Wilhem Jan vurschr. niet betaelt en heefft ter gueder tijt, soe heefft Jan dair by to schaede in denselven brieff begrepen alsoe voell als synen brief dat begrijpt ende vermach, ende Wilhem vurgen. hem verzeegelt heeffi, dat is to weten alle daege I ort gl. nae inhalt desselven brieffs ende Jan die gesijnt des gerichtz beide hoestell ende schaede.

VI. *Noch een ander dair meer dan een man aen gesegelt heefft ende is aldus.*

Her Amptman, Jan die claecht u over Wilhem ende hy secht in sijnre claegen, dat Wilhem hem schuldich is L gl., die Wilhem hem verzeegelt heefft selffs vierde, een ygelick als een saeckwalt, ende een voir all, nae inhalt ende begrijp des brieffs. Ende Jan die heefft Wilhem duck gemaent, ende Wilhem en heefft Jan niet volkomelicke voirwarden gehalden, soe sich dat geboirt nae inhalt ende vermoegen sijns brieffs. Ende want Wilhem vurgen. Jan vurgen. dit gelt ter gueder tijt niet betaelt en heefft nae inhalt sijns brieffs, soe heeft hy dair by Wilhem te schaede alsoe voell als synen brieff begrijpt ende vermach ende Wilhem hem verzeegelt heefft, dat is toe weten alle daghe I ort gl. nae inhalt ende begrijp

desselven brieffs. Ende Jan gesijnt dairaff gerichtz beide van hoestell ende van schaede!

VII. *Item hoe dat men op bewijs nae of in der aenspraicken mit recht dijngen sal, als die ander op sijn onscholt dingt.*

Her Amptman, op aenspraick Wilhems secht Jan vurgen. hy will bewysen, dat Wilhem gheyn onscholt mit recht doen en sall nae den lantrecht op die aenspraick, die hy aen Wilhem vurgen. gedain heefft. Ende Jan vursscr. begert een ordell, want hy op bewijs dijnght, wanneer hy dat bewysen sall als recht is?

Hier wort op gewesen: terstont off over XIIII daghe ende dair en theynden als recht is!

Nemt hy dan XIIII dage dair op to bewysen, dat sall hy int signaet laeten teykenen, als hiernae beschreven steet.

Item alsoe als Jan op sijn bewijs gedijncht heefft tegen Wilhem, soe heefft Jan sijn verst van synen bewijs genoemen nae wysijnge N. mit gevolcht der rijtteren ende knechten XIIII dage ende dair en teynden als recht is.

Item aldus sal men int signaet laten teikenen, als hiernae beschreven steet, die van ennige antwort off aenspraeck tot bewijs gewesen wort ende eenen verst van synen bewijs neemt.

Item op aenspraick Jans secht Wilhem vurgen. dat synen brieff ende bewijs, dat hy dem gericht getoent heefft ende in den gericht gelecht is, gerecht ende van werden wesen sall. Ende die aenspraick die hy gerichtlick gedaen heefft aen Jan vurgen. nae inhalt ende begrijp desselven brieffs ende bewijs oick van werden wesen sall. Ende dat Jan tegen Wilhems aenspraeck geyn onscholt doin en sall mit recht. Ende allet dat Jan vurschr. dairtegen secht, sall onrecht ende van geynre werden wesen. Ende Wilhem secht dattet recht is, ende begert des een ordell.

Dat is gevraecht Derick, die des synen verst nam XIIII dage als recht is.

Item dat bewijs dat hem een vermit, mach alsoe wesen dattet synen wederparthie niet hijnderlick wesen sall nae lantrecht; dan dairop sal men antworden als hiernae beschreven steet off nae gelegenheit der saeken des bewijs.

Item op dat bewijs, dat Wilhem vurgen. in den gericht getoent heefft ende gelesen is, dairop secht Jan mit synen voirspreeck, dat hem alle dat bewijs niet hijnderlick wesen en sall in synen rechten ende aen sijnre onscholt, ende dat hy sijn onscholt dairtegen doin sall mit recht nae den lantrecht, aengesien dat Jan hier steet op een vryen baedom (*sic*) in den ampt van Overbetouwe, off wair dattet is etc. Een is naerre sijnre onscholt to doin, dan hem die konde off getuygen overtuygen ende overseggen moegen, die Wilhem vurgen. in synen bewijs bewesen heefft. Ende Jan secht, dattet recht is ende begirt des een ordell.

Off men mach oick dijngen, dat eenen dat bewijs niet hijnderlick wesen en sall, aengesien dat die konde neven off maeghen off nichten off swaegeren moegen sijn, off dat se mit parten off deell hebben solden off hy wat wijnnende wurde, off partich sijn in der saecken, off dat sy oick mit recht niet an der bancken geworven sijn, dat hoer tuych doch niet kondich en is, off hoe dat die saeken dairaff gelegen sijn etc.

Item als die aencleger off die an(der) op bewijs dijnght ende oer XIIII daghe van oeren bewijs nemen, dair sall die wederparthie dair dan op antworden seggende: Her Amptman, een ordell beger ick: off ick my mit mijnre antwort off in mynen opseggen yet versuymen mach tegen Jannen, ter tijt toe hy en heb sijn vermeet ende bewijs, dat hy tegen my vermeten heefft, in den gericht laeten hoeren etc.?

Hierop dijnght men: dat men niet op bewijs off versumen en sall, die dair op·gedijnght heeft, hy en heefft dat bewijs ijrst in den gericht getoent.

VIII. *Een ander aenspraick van gescutte beesten, die by den peynder uutgebracht (sic) worden.*

Her Amptman, Jan die claecht u over Wilhem ende secht in sijnre aenspraicken, dat een tijt geleden is, dat hy Wilhems beesten geschut heefft in synen korn op sijn eer *(sic)* off guet gelegen etc. Ende dat hy dair by Wilhem toe schaeden heeft IIII malder korns. N. [1]) ende Wilhem heefft die beesten uutgeborcht aen den peynder N. voir die IIII malder korns.

1) i. e. Nijmeegscher mate.

Her Amptman, Jan gesijnt u dairaff gerichtz, beide van hoestell ende van schaede. Her Amptman, Jan gesijnt u mede, dat ghy den vurgen. peynder lait gichten, hoe dat die verborginge tusschen Jan ende Wilhem geschiet is.

Als die peynder dat gegicht heefft, dan sal men voir seggen: Her Amptman, een ordell beger ick: hoe dat ghy Jan voir richten sult als recht is?

Dairop wijst men: dat oen die amptman Wilhemen sall laiten eysschen.

Dese aenspraick int signaet te teikenen aldus:

Item Jan spraick aen Wilhemen voir IIII malder korns, die hy by Wilhem schaeden heefft, want hy sijn beesten in sijn korn ende op sijn lant geschut heefft, gelegen in den kerspel, die Wilhem vurgen. by den peynder uutverbrocht *(sic)* heefft voir IIII malder etc. nae gichtinge des peynders. Ende Jan vurgen. gesan gerichtz dairvan, ende Wilhem is dairop geeysschet, ende hy en heefft hem niet verantwort tegen Jan als recht is.

IX. *Die aenspraick, als een erf van doden luiden herkomende, hoe dat die sijn dode hant mit recht versueken sall.*

Her Amptman, Jan die claecht u over Wilhem als een erfgenaem sijns vaders ende hy secht in sijnre aenspraicke, dat Wilhem vurgen. synen zeligen vader schuldich is gewest XX gulden; ende want Wilhems vader voir ende Wilhem nae dieselve XX gulden niet ter gueden tijt Jannen betailt en hebben, soe heefft Jan dairby te schaeden gehadt alsoe guet als X gulden ende schaede mit recht. Ende Jan die gesijnt dairaff gerichtz, beide van hoestell ende van schaede, een ordell: hoe men dairmede voirt richten sall etc.?

Aldus int signait

Item Jan mit synen voirspreeck spraick aen Wilhem ende hy secht in sijnre aenspraicken: dat Wilhem hem schuldich is XX gulden van wegen Dericks sijns vaders, dair hy een recht erffgenaem aff is. Ende want dat dan sijn vader voir, ende hy nae, die vurgen. somme niet betaelt en hebben, soe heefft hy dair by Wilhem to schaeden alsoe guet als X gulden ende schaede mit recht. Ende Jan vurgen. gesan dairaff gerichts van hoestell ende van schaeden, ende Wilhem vurgen. nae sijn versuekinge van der doder hant op aenspraick Jan vurgen. nae den lantrecht als recht is.

Item hoe dat een aenlegger den anderen wachten sall int gericht, als sijn versueck van doder hant ommekomen is nae den lantrecht.

Item: Her Amptman, Jan die steet hier ende wacht Wilhem, soe als Wilhem op aenspraick Jans sijn versueck van der doder hant in voirtyden genomen heefft nae inhalt des signaets.

Item als een op hem leet wijnnen, die sijn versueck van der doder hant genomen heefft, hoe dat men voirt int signaet leet teykenen.

Item Jan die heefft gewacht Wilhem, soe als Wilhem voirgen. sijn versueck van der doder hant op aenspraick Jans vurgen. in voirtyden genomen heefft nae inhalt des signaetz. Ende Wilhem vurgen. en is niet gecomen ende heefft hem tegen Jan verschenen, noch nymandt van sijnre wegen nae den lantrecht als recht is.

Item die aengespraicken wort ende sijn dode hant nemen ende versueken will, soe sall hy seggen als hiernae beschreven steet:

Her Amptman, op aenspraick Jans neem ick mijn versueck van der doder hant, ende beger een vondenisse, hoe lange ick mijn versueck hebben sall, want sijn aenspraick van eenre doder hant her compt?

Hier wort op gewesen: een jair ende VI weken ende III dwe(r)snacht ende dair en theynden als recht is.

Item die geantwort heefft op sijn versueck van der doden hant, aldus int signaet:

Item die antwort, Jan gedain heeft op Wilhem vurgen. dairop versueckt Wilhem sijn dode hant als recht is, ende dair Wilhem op gewesen woert, dat hy sijn dode hant versuecken mach een jair ende VI weken ende dair en teynden als recht is.

X. *Item die op een aenspraick eenen penninck kent op rek(en)inge, hoe dat men dair voirt mit recht op dijngen sall.*

Item die aengespraecken wort ende eenen penninck op rekninge synen wederparthien kennen will, soe sall die vurspreeck seggen aldus: Her Amptman, Wilhem die kent Jannen eenen penninck op rekenijnge nae den lantrecht! ende sall den amptman den penninck int gericht langen, hy sy groot off cleyn.

Dan sall die aanlegger mit synen vurspreeck dairop seggen: Her Amptman een ordell beger ick, hoe dat Jan mit synen bekenden penninck vortvaeren sall als recht is, die Wilhem vurgen. oen bekent int gericht op sijn aenspraick?

Dair wort op gewesen, dat Wilhem den bekenden penninck verbeteren sall over XIIII dage ende dair en theinden, als recht is, nae den lantrecht.

Item daernae ten naesten [1]) gerichtdach, soe moet Wilhem den vurgen. penninck verbeteren mit alsoe voell, als hy meynt dat hy schuldich is, ende dair en theynden alst lantrecht etc.

Dijt te teykenen int signaet aldus

Item Jan spraick aen Wilhem voir XL ende voir X gulden te schaeden, Jan vurgen. gesan gerichtz, beide van hoestell ende van schaede. Ende Wilhem vurgen. bekenden Jan off sijn aenspraick eenen penninck op rekinge, daer Jan vurgen. op gewesen is van Derick Steyn etc., mit gevollicht ridder ende knechten, dat Wilhem Jannen den penninck verbeteren sal over XIIII dage ende dairentheynden als recht is nae den lantrecht etc.

Item hoe dat men eenen wachten sall int gericht op dit vurscr. etc.

Ende Jan vurgen. die wacht Wilhem, dat hy den vurgen. penninck verbeteren sall, dat hy oen bekent heefft nae den lantrecht als dat recht is.

Item te teykenen int signaet, die op hem hefft laten wijnnen op den bekanden penninck.

Item Jan die heefft gewacht Wilhem op beteringh eens bekanden pennincks, die hy Jan in den gericht bekant heefft nae inhalt des signaitz, ende Wilhem en is niet gecommen ende heefft Jannen verbeterongh gedain synen bekanden penninck, noch nymandt van sijnre wegen nae den lantrecht.

Toe teykenen int signaet, dien op sijn aenspraick een nootsijnne gedain wort.

Item Jan spraeck aen Wilhem voir L gulden ende voir XX gulden te schaeden, ende Jan gesan gerichtz van hoestell ende van schaeden. Ende Wilhem is vernoetsijnt op aenspraick Jans vurgen., als recht is.

---

1) Hieraan gaat nogmaals een overbodig „gericht' vooraf.

XI. *Hoe dat men eenen sall wachten die hem heeft laeten vernoetsijnnen.*

Her Amptman, Jan die steet heir ende wacht Wilhems, alsoe Wilhem hem heefft laeten vernoitsijnnen op aenspraick Jans nae inhalt des signaetz.

Item als hem een verschijndt int gericht, die vernoetsijnt is gewest, soe sall die aenlegger seggen: Her Amptman, laet Wilhem sijn noetsijn verwaeren nae den lantrecht als recht is.

Toe teykenen, die op hem laeten wijnnen, die een vernoetsijnne geniet.

Item Jan die heefft gewacht Wilhem, soe als Wilhem vurgen. hem heefft laiten vernoetsijnnen tegen Jan nae inhalt des signaetz. Ende Wilhem vurgen. en is niet gecomen, ende heefft sijn noetsijnne verwart off tegen Jan vurgen. niet en heefft verantwort, noch nymant van sijnre wegen nae den lantrecht als recht is.

XII. *Hoe dat men een aenspraick doen sal voir peyndonge.*

Her Amptman, Jan die claecht u over Wilhem ende secht in sijnre claegen, dat hy mit recht heefft laeten peynden aen een kamp landtz N. gelegen in den kerspell etc. ende in den ampt van Overbetouwe voir X alde Franckrijcksche schilde jairpacht, die hem op S. Victoirs-dach verleden verschenen waeren, ende voir onrait, die dairop mit recht gaen mach; dair Wilhem vurschr. pantweringe op gedain heefft. Her Amptman, Jan die sijnt dat ghy uwen peynder laet gichten, hoe dat die peyndonge ende pandtweringe geschiet is!

Item als die peynder dat gegicht [1]) heefft, dat sal men seggen als hiernae beschreven steet.

Her Amptman, Jan die sijnt u, dat ghy Wilhem dairtoe dringht mitten rechten, dat hy secht, wairom dat hy sijn pandt gekeert heefft tegen Jan. Ende Jan begert een vondenisse, Her Amptman, hoe hy hem voir richten sall als recht is?

Hierop wijst men: die amptman sall Wilhem doen eysschen, dat hy compt ende verantwort hem tegen Jan mijtten rechten.

---

1) In H. S. staat: „gericht".

Dese aenspraicke int signaet te teykenen.

Item Jan spraick aen Wilhem ende sacht in sijnre aenspraicken, dat hy had doin peynden aen eenen kamp lantz, gelegen in den kerspell etc. in den ampt van Overbetouw, als voir X alde schilde jairpacht, die hem nu S. Victoir verleden verschenen sijn nae inhalt sijns richters-brieffs, die hy in den gericht getoent heefft ende gelesen is, ende voir onrait, die dair mit recht op gaen mach; dair Wilhem pandtweringe op gedaen heefft nae gichtinge des peynders. Ende Jan vurgen. san den amptman, dat hy Wilhem drijngen solde mitten rechten, dat hy segge waerom dat hy die pantweringe heefft gedain?

Ende Jan gesan dairaff gerichtz, ende Wilhem is dairop geeysscht.

XIII. *Hoe men een voir van pantweringe sall laeten teykenen int signaet als een leenguet recht.*

Item Wilhem vurgen. mit synen voirspreeck antworde op die peyndinge, die Jan vurgen. gedaen heefft aen sijn erve ende guet gelegen in den kerspell etc., ende hy secht dat hem die peyndinge niet hijnderlick wesen en sall, want sijn voiralderen ende hy nae rustelick ende vredelick beseten hebben alsoe lange, dat oen des gerichts genoech is waell XX off XXII jair. Mede secht Wilhem vurgen. dat sijn guet een guet is ende gewest is voir ende nae .... [1]) des guets des Wilhem vurgen. hoefft ende here heefft ende waill bewysen kan mitten leenheer. Ende want men dan gheyn leenguet besweren en mach buten den leenheer, omb deser dingen will vurgen. secht Wilhem dat hy rechte pantweringe tegen Jan gedaen heefft, ende dat Jan een onrechte peyndongh aen oen ende aen sijn lant gedaen heefft. Ende Wilhem vurgen. secht dat dit recht is ende begert des een ordell. — Dat ordell is gevraecht Otten, die des synen verst naem XIIII daghe als recht is.

XIV. (*Pandkeering*).

Aldus sal men int signaet laiten teykenen een opseggen van eenre antwort.

Item op antwort Wilhelms vurgen. secht Jan: dattet besete,

---

1) In H. S. hier eene plaats opengelaten voor een paar woorden.

dat Wilhem hem vermijt in sijnre antwort, dattet ein peyndell . . . . [1]) is ende gheyn recht besete en is. Ende dat Wilhem dat bewysen sall, hoe dat hy dairaen gecomen is, ende dat dat een recht besete is, dattet den gericht genoech sall duncken, want all besete een begijn hebben moet, wairom dattet een recht besete wesen sall.

Oick secht Jan, dat synen richters-brieff, den hy in den gericht getoent heefft ende gelesen is, dat die brieff gerecht ind van werden wesen sall; ende die pandweringe, die hy dairtegen gedain heefft tegen Jan ende allet dat Wilhem dairtegen secht, onrecht ende van gheynre werden is; ende begert des claringe off een ordell, naedat die saeck gelegen is.

Dats gevraecht Otten, die des sijn vorst naem XIIII dagen als recht is.

Item off een sijn pant keerden op rekenijnge ende hy wolde hem betaelinge wysen, soe sall dit sijn antwort sijn.

Item op peyndinge ende aenspraick Jans vursch. secht Wilhem: dat hy heefft pandtweringe gedaen tegen Jan, want hy hem den pacht waell betaelt heefft, ende hy will hem dat bewysen mit gueden mannen, die dair by, aen ind over gewest sijn, doe hy Jannen den pacht betaelden. Ende om der redenen will secht Wilhem, dat hy een rechte pantweringe gedaen heefft tegen Jan, ende Jan secht dat hy een onrechte pandtweringe gedaen heefft aen oen tot deser tijt, ende Wilhem secht dattet recht is; ende begert des een ordell off een claringe naedat etc.

Een opseggen die sijn pand gekeert heefft op rek(en)ijnge, dan sall die aenlegger aldus seggen.

Op antwort Wilhems secht Jan aldus: want die peynder gegichticht heefft, dat Wilhem sijn pandt gekeert heefft op rekenijnge, ende Wilhem hem vermit in sijnre antwort betaelinge te bewysen van den pacht, soe secht Jan dat Wilhem mit hem rekene sall, ende hem betaelinge bewysen sall, soe als hy hem vermeten heefft in sijnre antwort ende nae gichtinge des peynders; off hy sall veilich wesen in sijnre pandtweringe. Ende Jan sall een rechte peyndonge gedaen hebben aen Wilhem tot deser tijt, ende secht dattet recht is; ende begert des een ordell off claeringe naedat die saeck etc.

1) In H. S. hier eene plaats opengelaten voor een woord.

Item off een sijn pandt keerden op bijnnen-jairssche pacht ende een onscholt dairop wedden etc.

Item op antwort, die Wilhem gedaen heefft tegen Jannen, dairop secht Jan: want die X schilde jairpacht sijn, dair hy heefft voir doen peynden ende niet bejairt off overjairt en is, pacht is, dat Wilhem dair gheyn onscholt alleyn mijt sijnre eenre hant voir doin en sall. Ende die peyndinge, die ick voir mynen jairpacht gedain hebbe, sall van werden wesen. Ende die pantweringe, die Wilhem gedain heefft tegen Jan, ende alle dat Wilhem vurss. dairtegen secht, sall onrecht ende van geyne werden wesen. Ende Jan secht, dat dat allet recht is; ende begert des een ordell off claeringe, naedattet gelegen is. — Dat is gevraecht Peter, die des sijn verst naem XIIII dage, ende dairenteynden als recht is.

Item heefft een mit richters-brieven gepeyndt, soe sal men aldus, als die antwert gedain is.

Item op die antwort, die Wilhem gedain heefft tegen Jan, dairop secht Jan: dat synen brieff, dien hy int gericht getoent heefft ende gelesen is, dat die gerecht ende van werden wesen sall, ende die peyndinge, die hy mitten selven brieff gedain heefft, sall van werden wesen; ende die pantweringe, die Wilhem gedaen heefft, sall onrecht ende van gheynre werden wesen; ende allet dat Wilhem dairtegen secht, sal onrecht ende van gheynre werden sijn. Ende Jan vurschr. secht, dat dit recht is, ende begert des een ordell. — Dat is gevraecht Derick, die des synen verst nam XIIII dage als recht is.

XVI. *Item hoe dat men een aenspraick doin sall van warschap voir erfftaill off renthe.*

Item Jan die spraick aen Wilhem, ende hy secht in sijnre aenspraick, dat hy in voertyden gecofft heefft eenen camp landtz vijff mergen, gelegen in den kerspell etc. in den ampt van Overbetouwe; die Wilhem vurgen. oen gelaefft heefft toe vryen ende toe waeren ende alle voirkommer affdoin, die dairop weer, als erffcoepsrecht is, nae uutwysinge eens richtersbrieffs off nae eenen brieff etc., nae den dat gelegen is, den Jan dairaff sprekende heefft. Soe is Jan vurschr. desen camp landtz mitten rechten affgewonnen, alsoe dat Jan dair toe schaeden by heefft by Wilhem alsoe als hondert alde

schilde. Ende Jan die sijnt u, Heer Amptman, dat ghy Wilhem mitten rechten dairtoe drijnght, dat hy Janne synen schaede richt, ende hem denselven camp landtz vryet, soe hy hem gelaefft heefft toe vryen nae inhalt desselven brieffs vurschr. Ende Jan vurgen. gesan gerichts dairaff etc.

Item off Wilhem den brieff, dair hy mede toegespraicken wordt, wederleggen wolde mit sijnre antwort, soe sall Jan seggen aldus:

Item op die antwort, die Wilhem gedain heefft tegen Jan, dairop secht Jan vurschr. den vurgen. brieff, den Jan in den gericht getoent heefft ende gelezen is, dair Wilhem hem in gelaefft heefft den vurgen. camp landtz te vryen, te weren nae vermoegen ende inhalt des vursch. brieffs, die sall gerecht ende van werden wesen. Ende allet dat Wilhem dairtegen secht en sall Jannen niet hijnderlick sijn. Ende Wilhem vurgen. sall Jannen synen schaede richten ende dat vurgen. lant vryen nae inhalt sijns brieffs. Ende Jan vurgen. secht, dattet allet recht is, ende hy begert des een ordell off een clairinge naedattet gelegen is, etc.

XVI. *(Gerichtsdagen te Valburg).*

Toe weten, dat die amptman in Overbetouwe altoes des Dijnxdachs nae Belaiken Paesschen dat gericht verbannen moet off verschyningen moet tot Valborch. Ende dan dairnae over XIIII daghe moet hy richten, ende die genechte daegen moet men dan soe voirt rekenen een heell jair lanck. Dan nae dat gericht compt den ijrsten Dijnxdach nae S. Jan, off den anderden dairnae, dattet genecht compt, moet die amptman richten, soe voert nae S. Lambert ende na Darthiendach.

XVII. *Hoe men eedtstevers recht bedingen sal, dair mens hem mit recht niet en gan etc., ende hem dat lantrecht niet kondich en is.*

Her Richter, Her, gundy my, dat ick Jannen synen eedt stave als recht is? Her Richter, Her, gundy my stevers recht ende sijn verhaele opten heiligen? Off ick dat mijt ordell ende mit recht bedijnght hed tot behoeff Jans?

Secht die richter dan: Wes ghy mit recht bedinght, des gan ick u etc.,

Dan sall die voirspreeck seggen: Her Richter, offt geviell dat ick my versuymden ende ick Jan etc. synen eedt alsoe niet en staeffden, die hem nut ende orbelick weer, een ordell beger ick, mit hoe mennigen stever hy hem verhaelen mach mit my off mit eenen anderen, die hem synen eedt terecht staeffden?

Hierop wiest men twe tot u, off ten dorden maill mit u ter volvaren etc.

Her Richter, Her, een ordell beger ick: wie dat Jan synen eedt voirscheren sall als recht is, nae der stat off lantrechten etc.?

Hierop wiest men: die here off die scepenen of sijn voirspreeck! nae dien dat des lants rechten off gewoenten sijn.

Her Richter, Her, een ordell beger ick: wie dat Jan synen eedt staven sell, als recht is nae der stat off lantrechten?

Hierop wiest men oick: die here off die scepenen off sijn voirspreeck etc.

Her Richter, Her, een ordell beger ick: hoe dat Jan sijn onscholt doin sall, all staende, off knylende of sijttende nae der stat off lantrechten?

Hierop wiest men in sommigen gerichtzbancken: op synen knyen etc.

Ende dair men aldus wiest „opten knyen," dair sall die voirspreeck een ordell begeren, wer Jan op synen bedeckten knyen sitten sall off op synen bloeten knyen?

Hierop west men, hoe dat die cleger will, off nae des landtz gewoenten etc.

Her Richter, Her, een ordell beger ick: wat hant Jan op die heiligen leggen sall, dair hy sijn ontscholt mede doin sall ende in wat maiten?

Hierop wiest men: twe sijnre vorster vijngeren van sijnre rechter hant sall hy opten heiligen leggen!

Her Richter, Her, een ordell beger ick: wer men Jan die heiligen ophalden sall, off dat sy sullen blyven liggen?

Hierop wiest men nae des lants rechten ende gewoenten etc.

Her Richter, Her, offt geviell dat Jan sijn hart besweeck, dat hy stamelden off sijn spraick verloir, ende hijt synen stever niet en volgden, een ordell beger ick: hoe duck dat men hem synen eedt scheren ende staven sall, ende synen stever volgen mach, als recht is nae der stat off lantrechten?

Hierop wiest men: twe werff ende ten darden mail te volvaren!

Her Richter, Her, een ordell beger ick: want hier voell gueden mannen sijn, off sijn twe voirste vingeren van sijnre rechter hant van den heiligen gedrongen, gestoten off getaegen worden in enniger wijs, off hy dan sijn twe vingeren van sijnre rechter hant op die heiligen liggen mach, ind ick hem dairtoe helpen, ende doin sijn onscholt als dat vondeniss voir gewesen heefft etc.?

Hierop wiest men: die hy sijn hant weder op die heiligen leggen mach, indien dat sijn hant van den heiligen gedrongen, gestoten off getaegen worde etc.

Ist saeke dat een sijn onscholt doen sall op synen knyen, dan sall die voirspreeck seggen: Her Richter, Her, een ordell beger ick: wie dat Jan sall heiten sitten op sijn knyen?

Hierop wiest men: die here etc.

Dan sall die voirspreeck seggen: Her Richter, vraecht den cleger, hoe dat hy will dat Jan geet sitten, wer op synen bloeten knyen off op synen bedeckten knyen?

Ende seggen dan: Her Rechter, Her, moet Jan gaen sitten nae wysinge der scepenen off gerichtzlude ende nae will des clegers?

Dan secht die richter: Jae!

Her Richter, moet Jan sijn twe vorste vijngeren van sijnre rechter hant op die heiligen leggen ende ick oen dairtoe helpen?

Hierop wiest men: Jae!

Ende ist saecke dat dat vondenisse voir gewesen heefft, dat die heer off die scepenen off gerichtzlude etc. den eedt scheren sullen, dan sal die voirspreeck seggen: Her Richter, Her, laet ons den here off die scepenen off die gerichtzlude den eedt scheren als recht is.

Ende als dat geschiedt is, als die voirscheringe geschiedt is, dan sall die voorspreeck seggen: Her Richter, moet ick Jan synen eedt staven, soe als hy hem voirgeschert is?

Ende ist saeck dat dat vondenisse gewesen heefft, dat die voirspreeck den eedt scheren ende staven sall etc., dan sall die voirspreeck seggen: Her Richter, Her, wijldy voirscheringe hoeren?

Dan secht die richter: Jae!

Dan sall die voirspreeck seggen: H. R., off Jan sijn twe voirste vijnger van sijnre rechter hant op die heiligen leide, ende secht, dier tichten, die hem Wilhem betyende is, dat hy dier onschuldich were in alinger wijs, dat oen God soe

help ende alle sijn heiligen; een ordell beger ick, off des genoech were?

Hierop wijst men: Jae, alsoe vern alst raeckt ende den eedt voll steet?

Dan sall die voirspreeck synen man den eedt voir staven, ende laeten oen nae seggen, gelijck als hy en hem voer geschert had. Ende als den eedt gestaefft is, dan sall die voirspreeck seggen:

Her Richter, Her, ein ordell beger ick, off Jan sijn onscholt alsoe gedain heefft, als recht is nae den lantrecht etc.?

Hierop wiest men Jae of Neen. Ende wiest men Neen, soe heefft men driewerff sijn verhaell opten heiligen, gelijck voir bedinght is, ende wiest men Jae, soe sall die stever seggen:

Her Richter, een ordell beger ick: off Jan sijn hant van den heiligen trecken moet ende ick mit oen?

Hierop wiest men: Jae!

Her Richter, een ordell beger ick: off Jan op moet stain van synen knyen?

Hierop wiest men: Jae!

Her Richter, een ordell beger ick: off Jan gaen ende stain moet ende ick mit hem ende quijt is van deser saeken ende aenspraiken?

Hierop wiest men: Jae!

Ist saeck dat een voirspreeck kompt aen een gerichtzbanck, dair hem dat gericht niet kondich en is, ende hy dair ymandt sijn onscholt doin sall, ende hy secht: Her Richter, Her, gundy my stevers recht? Off ick dat mit ordell ende mit recht bedinght hedde? — ende die rechter secht: Ick gans u! — nochtantz hoewaell die richter hem stevers recht gegont heefft, hy saell naens (*sic*) bedingen, wie dat synen eedt scheren sall ende wie dat synen eedt staven sall, ende hoe dat hy sijn onscholt doen sall, wer staende off sittende, gelijck als die ordelen vurschr. staen. Dit sall hij doin, dairom dat nymandt by hem versuymelick en wort in den eedtstavinge; want die eedtstavinge aen allen bencken alleens niet en geet, want aen sommige gerichtbencken staefft die richter eenen synen onscholt, ende aen sommigen gerichtzbencken doet die voirspreeck die voirscheringhe ende die stavinge van den onscholt. Want dan die onscholt dus mennigerley geschiet, dairom sall een voirspreeck, dair hem dat gericht niet kondich off gewoenlick en is, dese vursch. ordelen mit recht bedingen,

opdat diegheene, den hy hoer onscholt doen sall, by hem in der eedtstavige van den onscholt niet versuymelick en warden etc.

Item aen sommige gerichtbancken hebben die cleger oiren voirspreeck, die hoen oiren eedt wachten van dengeenen, die synen eedt biedt, off hy oeck synen eedtstever terecht volght, ende sijn onscholt doet gelijck als hem synen eedt toevoeren gestaefft wort. Ende en volchden hy synen eedtstever niet, soe hy hem synen eedt voir staeffden, soe sall hy sijnre antworden vellich werden ende sijn saeck verliesen.

Item aldus sall die cleger seggen: Her Richter, ick bid u om eenen, die my mynen eedt wacht, dien my Jan doin sall?

Dan secht die richter: Wes bijddy?

Dan secht die cleger: Ick bijd om mynen voirspreeck, die myne worde van mijnre aenspraiken op Jan gedain heefft!

Secht dan die richter: Ick gans u, dan sall die voirspreeck seggen: Her Richter, hebdy my gegont, dat ick den cleger synen eedt wacht, dien hem Jan doin sall, ende gundy my eedtwechters recht? Off ick dat mit ordell ende mit recht tot des clegers behoiff bedijnght hedde?

Secht die richter dan Jae, soe en derff die eedtwechter dair niet meer op dijnghen, dan dat hy dairop wacht, off Jan synen eedtstever terecht mitten worden volcht, soe als hem synen eedt voir gestaefft wort. Ende en will hem die richter geyn eedtwechters recht geven, soe sall hijt bedijngen, als hiernae bescreven steet.

XVIII. *Hoe men eedtwechters recht bedingen sall, dair mens hem mijt recht niet en gan.*

Wanneer een voirspreeck bedijngen soll eenen synen eedt te wachten, soe sall hy aldus seggen: Her Richter, gundy my dat ick Jan synen eedt wacht als recht is, gundy my eedtwechters recht? Off ickt mit ordell ende mit recht bedijnght hed?

Secht die richter dan: Neen, wes ghy mit recht bedijnght, des gan ik u etc. — dan sall die voirspreeck seggen: Her Richter, Her, een ordell beger ick tot behoeff Jans: off ick hem den eedt, den hy hier ontfangen sall, alsoe niet en wachten, dat hem nut ende orberlick were, mit hoe mennigen eedtwechter dat hy hem verhaelen mach, die hem den eedt wacht als recht is?

Hierop wiest men: twee tot hem off ten darden maill mit hem toe volvaren etc.

Her Richter, een ordell beger ick: off Wilhem etc. synen stever als recht is niet en volchden opten heiligen, als hy den eedt voir staefft, off Jan dan sijn claege ende aenspraick gewonnen heefft?

Hierop wiest men: dat Wilhem driewerff sijn verhaell opten heiligen hebben sall; ende volcht hy dan synen stever niet, dat Wilhem dan sijn antwordt verloeren sall hebben ende Jan sijn aenspraick gewonnen etc.

Her Richter, een ordell beger ick: off Wilhem sijn hant ducker off meer dan driewerff van den heiligen queeme ende hy synen stever mitter hant niet en volchden als recht is, off Jan dan sijn aenspraick gewonnen heefft?

Hierop wiest men, als dat vondeniss hier voir gewesen heefft.

Her Richter, een ordell beger ick: off ick alsoe aen Jans worden komen bijn, dat ick den eedt, den hem hier gebaiden wort, wachten mach als recht is?

Hierop wiest men: Jae, etc.

XIX. a. *Die peynder tusschen Mase ende Wale doin aldus van gereden guede uut sequitur.*

Item koemt ymant, die hem sijnt te peynden aen gereden gueden, soe seyt die peynder: Wyest my waeraen ghy gepeynt wilt hebben!

Soe segt die man: Dair aen A. B. C.!

Soe peynde ick u aen dat gereed guet, oirkonde gerichtz lude A. B. C. etc. voir het sijn ende dair [1]) mit recht op geet etc.

Soe seynt die gepeynt heefft: Peynder, levert my die pande.

Soe levert hem die peynder die pande.

Soe vraicht hy den peynder: woe hy daermede voirtvaren sall as recht is?

Soe vraecht die peynder den gerichtzluyden: woe men mit den gepeynden panden voirtvaren sall as recht is?

Soe wysen die gerichtzluyde: dat hy die panden veylen [2]) ende vercoepen sall as recht is.

Soe heefft hy synen koeper by hem, die koept [3]) se voir alsoe

---

1) H. S. Utr. N°. 1097: „vor die summa ende dat dair."
2) H. S. H. „vrien".
3) H. S. Utr. N°. 1097: „verkoopt".

voell gelts, als hy hem schuldich is ende voir alsulcken schaede, als dair mit recht op gaen mach.

Soe vraight hy: wair hy dese pande laeten sall te minsten schaide?

Soe wijst hem dat vondenisse: dat men dese pande in den herbergen ten mijnsten pennijngen bestaiden sall [1]) as recht is.

Soe vraight die koeper, diet gecofft heefft: wair men dat opbieden sall as recht is?

Soe wyset tfondenisse: Heeft hy geen weer ende dair nyet en woent, soe sal men eens op enen Sonnendach in der kercken bieden ende nyet meer ende dan twee daeghe aen der kerckenrijnck, oirkonde gerichtzluyde. Ende aen den vierden dach soe heefft hy enen dwersnacht toe, soe mach hijt beschudden. Ende heefft hy dair een weer, soe sal men dat doen aen sijn weer, oirkonde gerichtzlude, ende dan en derff men des in der kercken nyet doen, ende dan mach men die twe dage ende die dwersnacht doen aen sijn weer, oirkonde gerichtzluyde. Ende opten lesten dwersnacht muchten sy oer guet beschudden, alsdan leigt die peynder oirkonde gerichtzlude hemluyden dach voir synen oversten over vierthien dage. Ende die dair nyet geerfft sijn moeten borgen setten oirs rechten to wachten; ende dan willicht men den amptman dairtoe, alsoe nae sy hem dair gekrygen kunnen.

Item van buyten-luyden, die dair hy queem gaen off ryden beset worde voir schulden-gelt off byspraick, die baide die bescheit die luyde hem beiden [2]) dach, oirkonde gerichtzluyden, over vierthien nachten, ende setten dair borgen voir ten rechten te komen voir synen oversten. Die moeten den amptman oick willigen as voirss. steet.

Item off een butenman queem ende besetten enen man die tusschen Mase ende Waele geguet weer, soe solde die peynder oirkonde gerichtzlude den man sijn gereet guet besetten. Weerom soe solde die man die sijn gereet guet besett weer, oirkonde de peynder, oirkonde gerichtzluyde, tot behoiff des mans die ende des [3]) ten rechten komen over vierthien dagen by synen gueden. Ende die butenman sall borgen setten sijns rechten te wachten. Ende ontsetten hy sijn guet, oirkonde

---

1) H. S. Utr. N°. 1097: „herberge setten sal ten minsten schaede ende penninck".
2) H. S. H. „by den".
3) H. S. H. en H. S. Utr. N°. 1097 lezen voor „die ende des": „ende des heren".

gerichtzlude, soe gelaefft hy den peynder by synen gueden den man ten rechten tkomen. Ende dairop bescheit die peynder hem dach over XIIII dagen voir synen oversten ende die butenman setten borgen as voirschreven steet.

b. (*Peinding in Maas en Waal aan ongereed goed*).

Item as die amptman eens mans guet peynd aen erffenisse oirkonde gerichtzlude, dair heefft hy aff enen Vlems, dat doet men konde in der kercken op enen Sonnendach mitten peynder, alsoe lange as ses weken is. Ende wanneer hijt ijrst gepeynt heefft aen dat erve, soe heefft hy synen koeper by hem staen ende byet ijrst, off ymant voir alsoe voell alst voir gepeynt is beschutten will. Dair mach die man op swiegen bis opten lesten dach van de sess weken ende dan dairop pandtwerijnge doin op sijn broicken as op IIII pont offt hem affgeet; alsoe duck als hijt duet ende affgijnck IIII pont. Soe moet die ander den onrait betaelen. Den baide sal men geven van der peyndinge tallenmaelen op toe kundigen in der kercken een Vleems. Ende doet hy pandtweringe, soe verscheit [1]) die amptman hem beiden dach ende soe moeten sy den amptman willigen.

Item off een man eens mans guet hoiger gepeynt off beset hedde dan sijn gelt ende sulcken schaide, als dair mit recht op geet, soe seit die amptman: „Ick will u den koep overgeven by uwen eeden" off „Ick will den koep behalden ende geven u dat gelt off ghy [2]) hoiger gepeynt off beset hedt dan [3]) uwe gelt ende ghy uwe eede dairvoir nyet doen en wilt". Soe en dorfft die heer nyet vorder betalen dan sijn richte gelt mit rechte schaide. Geefft die heer over van besettingen den man, soe sall hy den here geven, als hy mit hem overkoemt.

Item als een amptman eens mans guet beset, dair en heefft die amptman nyet aff oirkonde gerichtzlude. Die peynder sullen dairvan hebben van elcken geboide enen Vleems ende besetten sy all uut enen halven Vleems gulden. Die amptman beset die erffenisse oirkonde gerichtzlude ende geefft hem den

---

1) H. S. H. „verschet". H. S. Utr. N°. 1097: „verschiet".
2) H. S. H. en H. S. Utr. N°. 1097: „hy".
3) H. S. H. „van".

peynder van allen saicken om sijn recht as recht is. Die gebode voirt in den kercken onder missen kondt te doen, eens in der kercken dan coemt die opten vierthienden dach dat beset was, ende sijnt den peynder, dat hy hem dat guet voirt beset alst voir beset was mitten amptman. Soe beset die peynder hem dat voirgen. guet oirkonde gerichtzlude, ende bescheit hem dach voir synen oversten over XIIII dage ende dair en theynden as recht is. Dan coemt hy over vierthien dage ende duet weder aldus. Ende dit [1]) moet gaen drywerff voir den peynder ende die drie dwersnacht moet hy oick aldus doen ende gesijnnen sijns rechten. Ende as dese voirgen. tijt om is, soe willicht hy den amptman, ende let hem dairin leyden as recht is, ende schriefft enen schreeff as recht is, ende leyt hem dairin tallen rechten. Ende ontset hy sijn guet, soe bescheit die amptman hem beiden dach over XIIII dage ende dair en theynden as recht is. Ende die tusschen Maese ende Waele geseten ende geguedt sijn, moegen hoir guet dair mit recht waill vorderen, mer alsoe lange sy dair [2]) geguedt sijn nyet; ende dede sy dat dairenboven, op IIII pont alsoe lange als sy tusschen Maese ende Waele woenden. Mer woenden sy buten ende sy geguedt blyven tusschen Maese ende Waele, dan broicken sy nyet.

XX. *(Peinding) In der Greeffschap.*

Item die besettinge in der Greeffschap van ymants wegen, die gerichtelick sijn macht overgegeven heefft, off hy selver nyet tegenwoirdich en weer, so mach die man sijn guet doen besetten mit enen amptman, dat voir te bestellen aen den baide off die amptman alsoe te willigen, dat hy sijn genechten nyet en vergitt, thent der tijt dat ontseet wort off opten lesten dairvan sall hy sijn saicken in hoeden hebben, diet aengeet. Ende wort dat ontset, soe sall die amptman off die peynder den besetter om sijn loen laten weten, dat hy hem nyet en versuym. Dat steet sess weken ende drie dwersnacht.

Item die peyndige mach ymant van sijnre wegen, des hy mechtich maickt is off diegeen diet hem in den uuttersten

1) H. S. H. „die".

2) Voeg in „niet" gelijk H. S. Utr. N°. 1097, dat echter het volgend „nyet" vergeet.

steet, vorderen ten uutdracht. Steet sess weken ende drie dwersnacht het sy reet off onreet. Die pande moegen diet affgepeynt is oick nyet halden.

XXI. (*Peinding in het Rijk van Nijmegen*).

Item in den Rijck moet een man, die een mans guede rede off onrede beset, selver doen off gerechtelicken opdragen tallen XIIII dagen by den richter gesinnen oirkonde gerichtzlude wederom te besetten, eens in der kercken den ijrsten XIIII dagen, dairenbijnnen op enen Sonnendach onder missen; die ander genechten tallen XIIII dagen te suecken, oirkonde gerichtzlude aen den baide. Ende as die sess weeken ende drie dwersnacht om sijn ende die baide all uut gevordert heefft als recht is, as sess weken ende drie dwersnacht, soe sall die baide op synen eedt overgichten, dat hy dairmede voirtgevaeren heefft as recht is, oirkonde der gerichtzlude. Van besetten guede biet men den heer nyet.

Item van peyndigen in den Rijck mach ygelick dies mechtich gemaickt is, peynden voir den heer ende ist gereet guet aen den vierden dach. Die pande geefft [1]) die baide, dair hy hem aen gewesen heefft te peynden overmitz fondenisse werden sy in der herbergen ten minsten cost bestaidt; mer die man diet affgepeynt is, maich nyet selver halden voir dat gelt.

Als die pandt gewonnen sijn, soe biet die heer die gewonnen pande oirkonde gerichtzlude den man, den sy affgewonnen sijn, aen synen mont, kan hy hem gevijnden; kan hy hem nyet vijnden, soe duet hijt aen sijn weer off an der kerckrijnck oirkonde gerichtzlude. Alsdan heeft die man synen koeper, ende veylt die pande ende biet die ijrst den heer, off se die heer hebben will voir alsoe voell als sy gewonnen sijn ende hijt hebben will bijnnen vierthien dagen, moet die heer den man sijn gelt geven sonder wysinge. Wilt die heer nyet, soe vercoept hy se synen coeper voir synen kommer ende voir synen schaide, (die dair) mit recht [2]) op gegaen is.

Item ist thijnsguet totten alre lesten sal ment den thijnsheer bieden.

1) H. S. H, „hefft".
2) H. S. H. voegt hier in: „die daerop".

XXII. *(Peinding in Neder-Betuwe.)*

Dijt ijss woe men eens mans guet met peyndinge wijnnen sall.

Wijl men yemantz in Betue met peyndinge wijnnen, soe sall dieghene die wijnnen wijll then ijrsten den amptman bijdden om eenen peynder, hem mede toe peynden aen Peters etc. guet gelegen in Neder-Betue. Soe sall die amptman seggen: Ick geve U den peynder, dairte guet onder gelegen ijss!

Dan sall die actor tot dien peynder gaen en gesijnnen hem, dat hy hem peynden om sijn loen aen alle guets rede ende onrede, off reede alleen wijll hy, dat B. reus liggen hefft in Neder-Betue, voir een somme geltz die hy nymen [1]) sall ende voir alsulcken onraet, als dair met recht opgaen sall.

Dan sall hem die peynder peynden aen sulck guet als B. reus hefft in den ampt etc. ende sall dat guet rueren, dat reus toebehoert in den ampt. Ende als hy gepeynt ijss, sall actor vraegen: wat hy voirt schuldich ijss te doen?

Dan sall die gerichtsman, overmits vraegen des peynders, wysen, dat actor dat sall doen bieden ende verbieden aen synen mont off in der kircken, dair dat guet gelegen is. Ende ijst reedt guet alleen, als beesten off levende have, dan mach hy den peynder mede doen leyden in die naeste herberge ende die salt dair dan bestaeden drie daege, dat sijn die genechten, om den mijnsten pennijnck. Ende als die drie daeghe omkoemen sijn, soe sall hy metten peynder gaen totten amptman ende laeten hem ghichten, dat sijn genechten omkoemen sijn, ende laeten hem sijn pande eyghenen met vonnijss der gerichtsluyden.

Ende als die pande sijn geeygent, dan sall actor een vonnijss begeren: hoe hy met synen gheeygende pande voert sall vaeren?

Soe wyset tvonnijsse: dat hij reo den koep bieden sall voir dat hy voir gepeynt hefft, ende voir den onraet, die daerop gegaen ijss!

Ghefft dan reus van den daege dat gelt actori nyet, soe sal actor den heer den koep bieden. Gheefft hem dan actor den koep nyet van dien daege, soe sall hy hem heyten synen koepman geven ende hebben gewonnen.

Peyndt hy aen rede ende onrede, soe sall hy den peynder gheven synen peyndt-schijlli(n)ck ende gesijnnen hem sijn ge-

1) Lees „noemen".

nechte te halden om sijn loen ende gheven den peynder sijn loen van den drien genechten, dat sijn drie viertiennacht off sess weken. Ende dat sall actor reo kundich doen, alss recht ijss, dat iss met tween gebueren, dair die guede gelegen sijn off aen ere mont off aen synen woenstadt, ijss hy dair woenachtich, off op eenen Sonnendaich onder der hoemijssen in der kijrcken.

Ende alss die drie genechts omkoemen sijn, soe sal actor metter peynder koemen totten amptman ende laeten ghijchten, dat hem die peynder gepeynt hefft aen reus guett rede ende onrede voir een genoemde somme gelts ende voir den onraet met recht dairop koemende, ende dat hy die geboede gedaen hefft als recht ijss. Ende dat hy sijn genechten dairaff gehalden hefft all uuth, ende dat die omkoemen sijn alss recht is.

Ende dan sall actor den amptman sijnnen sijn gepeynde pande te eygenen.

Soe sall hem die amptman met vonnijss der gerichtzluden die pande eyghenen.

Soe sall hem actor een vonnijss begeren: hoe hy met synen gheeygenden panden mit recht voertvaeren sall?

Soe wordt hem ghewijst: dat hy den koep byden sall alss recht ijss.

Dan sall actor reo den koep bieden voir alsoe vele, dair hy voir gepeynt ende voir den onraet met recht dairop koemende. Dien koep sall hy bieden aen rei mont met tween gebueren, off aen syner woenstadt, dair hy woent, off op eenen Sonnendach onder der missen, eodem mode uts. in der kircken.

Betaelt hem reus dan van dien daghe, alss hy den koep biet, niet sijn gepeynde somme gelts ende den onraet, soe mach actor des anderen daiges dairnae off dairnae wanneer hy wijll, den heer den koep bieden voir die gepeynde somme geltz ende voir den onraet.

Soe mach die heer sijn beraet dairnae halden sess weicken ende synen onraet gheven off gheven hem den koep synen koepman te geven. Ende dair sall hy dan wijnbrieve aff eysschen. Daer ijss hy aff schuldich eenen alden schijlt.

Mar int gemeyn wanneer actor den heer den koep biedt, soe secht die heer: Ick en heb gheen gelt. Ick gonne u den koep uwen koepman te gheven! — Ende dairaff sal actor den wijnbrieve eysschen uts., soe hefft hy gewonnen.

Dijckrechtt.

XXIII. *Questiones cum sententiis van die soeven ghevers to eysschen.*

Anno Domini XIIII^c uund LXXXIIII hefft Otto van Wyhe, amptman und dijckgreve in der Nederbetouwe mit synen heymraeden mit nhamen Gerijtt van Beynhom, Johan van Doodenweerde, Gerijt van Tellicht, Johan van Brakell ende Gerit van Wijck, die ijrste reyse die soeven geeyscht up den dijck to N. ende tot Hoessden, vier baeven ende drie beneden alst recht is, tho kommen by climmender sonnen, man ende erve to wiesen, daer die here denn onrait aff nhemen mach, alst recht is.

Then selven mael fraechden die dijckgreef synen heymraidt een vondenisse: Off die soeven niet geven en wolden, eer die uttgaende dach qweme, dat sy geven muesten, hoe lange sy mit recht oire varst hebben solten?

Daer hem die heymraidt up beriedt ende wiessden voer recht: Dat sy twe XIIII dagen oiren varst nhemen mogen, ende weert saicke dat sy dan niet en geeven, soe moeten sy geven, als die seis weken omkommen sijn!

Item noch vraichden die dijckgreve een vondeniss van den heymraidt: Die soeven, die hy verdaecht ende geeyscht hefft, off sy naerder soeven wusten to vijnden off to wiesen dan sy weeren, hoe lange sy oeren varst mit recht nhemen muchten?

Daer hem die heymraidt up beriedt uund wyessden voer recht: Weert saicke, dat sy die binnen die twe vierthiendagen niet en wiessden, soe moeten sy wiesen als die seis weken omkommen sijn. Ende tghene dat sy dan wiesen, dat sall recht wesen zonder ymandtz wederseggen!

Item noch begeerden die dijckgreve ein vondeniss van den heymraedt: Offt zaeck weer, dat ennich der soeven utthlendich weere off beddevast, off om kentlicke ende merckelicke noitsaicken nit kommen en [1]) mochten, woe hy daermede doin solde, als recht is?

Daer hem die heymraidt up beryedt ende wiessden voer recht: Alsdat diegeene dan geven ende doin solde, die hem

1) In H.S. staat: „ende".

eenen negell tneegst weere, dat is to verstaen sijn aldste broeder, off syne naeste maege, die sijn goedt boeren solde!

Item noch begherden die dijckgreeff een vondenis van den heymraidt: Woe mennich gebreck ende varst hy mitt rechtt hebben mucht, offt hem noeth weer?

Daer hem die heimraidt up beriedt ende wiessden voer rechtt: Drie gebreken ende drie varsten!

Item noch begherden die dijckgreeff een vondeniss van den heimraidt: Offt zaeck weer, dat ennich van allenn den soeven achterbleve, ende niet en weese als recht is unnd voorschreven steeth, woer hy daermede voertfaren solde als recht iss?

Daerop hem die heimraide beriedt, ende wiessden voer recht: Diegeene, die achterbleve ende niet en weese als recht is, dat die den verloren dijck datt jaer uuyth bewharen sall, unnd dem heer den onrait vernuegen ende betalen zonder wederseggen!

Item noch begherden die dijckgreeff een vondenisse van denn heymraeden: Wess onrait hy uuythleggende wurde, woe wel hy mit rechtt daertegen nheemen mouchte?

Daerop hem die heimraidt beriedt, ende wiessden voer recht: Wair hy eenen penninck uuytlechte, datt hy mit rechtt daer twe tegen nhemen muchte zonder iemandtz wederseggen!

XXIV. [1]) *Een ander eyschonge der soeven gevers geschiet anno* XV^c^XLIX *in den amptte van Nederbetuwe.*

Op Donredach Aller Heiligen avondt [2]) anno XV^c^XLIX hefft Claes Viegh, amptman ende dijckgreve inn Nederbetuwe, inn tegenwoerdicheit sijnre heimraeden, mit nhamen Christoffell van Weze, Johan van Bemmell, Derick van Merten, Matthijs van Beynhem ende Johan van Hattum, vermidtz ordell ende rechtt die soeven gevers up den ongeherden dijck tot Opperden, die Floris van Wintzen toebehoeren plach, ijrstwerff geheyscht ende verdaecht als recht is, vier boven ende drie beneden — tho weeten boven Johan van Bemmell, Floris van Mekeren, Ott van Haefften ende Henrick Block; uund beneden Herman van Boemenborch van Honstein genant

1) In H. S. H. ontbreekt het vorige stuk, terwijl het hoofd hiervan luidt: „Dyckrecht. — Vann etlicke questiones cum sententiis, der die dyckgreff yrstmaell bestaedt van die soevenn gevers et caet".

2) 31 October.

Bijmmelssborch, Derick van Merten ende Gerit van Beinhem, off woe sy mit recht genoempt sijn, die tnaest denn ongeherden dijck vorss., vier boven ende drie beneden, mit dijcken gelegen sijn, — huiden over vierthien dagen by climmender sonnen to kommen up den voorss. ongeherden dijck, omme den dijck to heren ende to geven up oiren eedt, ende nae hoeren vijff sinnen up man ende erve, daer hy mit recht behoert ende van onderhalden mach werden, ende die heer den onrait aff nhemen mach alst recht is.

Item then selven mail fraichden die dijckgreve ein vondenisse Christoffell van Weze: Off die soeven niet gheven en wolden, eer die uuythdragende dach qweeme, dat sy geven muesten, woe lange dat sy oeren varst hebben solden?

Daer hem Weze up beriedt ende wiesden voer recht, mit gevolch der heimraeden: Dat sy twe vierthien dagen oiren varst nhemen mogen, ende weert zaicke, dat sy dan niet en geven, soe moeten sy geven als die seis weken omkommen sijn!

Item noch vraichden die dijckgreeff een vondenisse Christoffell van Weeze: Die soeven, die hy verdaecht ende geeyschet hefft, off sy naerder soeven [1]) wisten tho vijnden off to wiesen dan sy weeren, woe lange sy oiren varst dairop nhemen mochten?

Daer hem Weze up beriedt ende wiessden voer recht, mit gevolch der heimraeden: Weert zaicke, dat sy die binnen die twe ijrste 14 dagen niet en wiessden, soe moeten sy geven ende wiesen, als die seis weken omkommen sijn; unnd tgeene dat sy dan geven ende wiesen, datt sall recht wesen zonder iemandtz wederseggen!

Item noch fraechden die dijckgreeff een vondenisse Christoffell van Weze: Offt zaick weer, dat ennich der soeven uuythlendich off beddevast weren, off om kentelicke merckelicke noitsaicken dair niet kommen en mouchten, woe hy [2]) daermede doen solde als recht is?

Daer Weze hem up beriedt ende wiessden voer recht mit gevolch der heimraeden: Alsdat diegeene dan geven ende doin solde, die hem eenen nagell tnaest were, dat is to verstaen sijn aldste broeder off sijn naeste maege, die sijn guedt boeren solde!

Item noch fraichden die dijckgreeff ein vondenis Christoffell

1) H. S. H. „naerre somme".
2) H. S. H.: „sy".

van Weze: Woe mennich gebreck off varst hy mit recht hebben mucht, offt hem noeth weere?

Daer hem Weze up beryedt ende wiesden voer recht mit gevolch der heimraeden: Drie gebreken ende drie varsten!

Item noch fraichden die dijckgreve een vondenisse Christoffell van Weze: Off hy inn saecken Ro^r. Keys^r. Ma^ts. onss alre genedichsten heren verryden muest, off ander noitsaicken halven up die rechte genechtzdagen up den ongeherden [1]) dijck niet kommen en mucht, off hy dan wael eenen anderen inn sijn plaitz setten mach?

Daer hem Weze up beriedt ende wiesden voer recht mit gevolch der heimraeden: Jae, den aldsten heymraidt, off een van denn heymeraiden, dient hem belieffť! [2])

Item noch vraichden die dijckgreve ein vondenisse Christoffell van Weeze: Offt zaick weer, dat ennich van allen denn soeven achterbleeff ende niet en wiessden ende gheve alst recht is ende voerschreven steeth, woe hy mit den voertfaren solde als recht is?

Daer hem Weeze up beriedt, uund wiessden voer recht mit gevolch der heymraiden: Diegeene, die achterbleve ende niet en gheve ende wijssden alst recht is, dat die den verloren dijck dat jaer utth bewharen sall ende den heer den onrait vernuegen ende betalen zonder wederseggen!

Item noch fraichden die dijckgreeff een vondenis Christoffell van Wees: Off ennich van denn soeven een, twee offte meer achterbleven up den uuythdragen geeffdach, ende oer guedt niet goet genoech en weer, dat jaer uuyth den dijck mede to bewharen ende denn onrait aff to betalen, woe hy dan mit recht doin solde, updat den dijck onderholden unnd denn onraith betaelt werde?

Daer hem Weeze up beriedt ende wiessden voer recht mit gevolch der heimraiden: Dat diegeene die achterbleven, oer goedt voert ijrste gekeert solden werden tott onderholdinge des ongeherden dijckx ende tot betalinge des onraitz. Ende datt die dijckgreve dan ander soeven in de plaitz boven ende beneden (daer tgebreck weer) eyschen ende verdagen [3]) sall als recht is, die dan schuldich sullen sijn then naesten volgen-

1) H. S. H.: „ongehorden".
2) H. S. H.: „Jae den aldtsten heymmeraedt, diet hem belieft".
3) H. S. H.: „verdragen".

den genechtzdach to kommen helpen wiezen ende geven inn alre maiten, off die alle oere varsten gehadt hedden ende verdaeght weren alst recht is. Unnd dat up sulcken rechtt ende verboertenisse, als voorschreven is.

Item noch vraichden die dijckgreeff een vondeniss Christoffell van Weze: Wess onrait hy uuythleggende wurde, woe veel hy mitt recht daertegens nhemen mucht?

Dair hem Weeze up beriedt ende wiesden voer recht mit gevolch der heymeraeden: Waer hy eenen penninck uuythlechte, dat hy mit rechtt daer twee tegen nhemen muchtte zonder iemandtz wederseggen.

Ende allett voorschreven ther tijtt toe ende soe lange die heimeraeden beter schijn ende bescheidt saegen off beleert wurden, dan sy noch gesien ende gehoert hebben.

XXV. (*Schouw van een leigraaf in het Rijk van Nijmegen.*)

Wy, Derick Viege, borchgreve tot Nymeghen, richter ende dijckgreve in den Rijck, tuigen apenbairlick in desen apenen brieve, dat wy in den jaer onss Heren, doe men schreeft duysent vijffhondert unnd negen, des Vrydaeghs nae Meydach [1]) voermiddages qwaemen ryden mit onsen alingenn heymraidt in den Rijck, als Elbertt van Merwick, Willem Vischer, Johan van der Mazen, Arndt Baert ende Libert van Bronchorst, up der wederschouwen van den leygrave to Woesick, ende Libert van Bronckhorst een vondeniss gefraecht: Off wy ther goeder tijtt daer weeren, denn leygraven to schouwen ende mynen genedigen heren sijn broecken to vorderen? — soe wees Lybert van Bronchorst mit gevolch der heimraeden: Jae!

Then selven mael sijn wy mit onsen heimraidt voert gereden wess to Apelteren up der sluisen up dat hoofft van der nyer weteringen ende aldair Johan van der Mazen een vondeniss gevraicht: Off wy ther goeder tijtt daer weren, die weteringh to schouwen ende mynen genedigen heren syne broecken te vorderen? — Soe weess Johan van der Mazen mit gevolch der heimraeden: Jae!

Then selven maell sijn wy mit onsen heymraedt voirt die

1) Vrijdag na 1 Mei viel op 4 Mei.

nye weteringe up gereden wess boven die plencken bruggh, ende aldair vonden seis roiden weteringen ende vijff voet ongefeechtt, aengaende boven ein clein affgatt in der weteringen, keerende aen een willge. Soe hebben wy Willem Vischer ein vondeniss gefraecht: Off die weteringe sie geveecht nae luidt dess signaetz? — Soe hefft Willem Visscher mitt gevolch der heymraeden geweesen: Neen!

Soe vraichden wy Libert vann Bronchorst ein vondenisse: Woe wy dair voirt mit faren solden? — Soe hefft Libert van Bronckhorst mit gevolch der heymraeden gewesen: Men sal sy den verdinger overleveren to vegen tegen die naeste schouwe over vierthien daghen!

Item up Vrydach nae onss Heren Hemelfaertz dach [1]) dess morgens voer middage sijn wy mit onsen heimrait gereden up die ongeveechde weteringe ende aldair Johan van der Mazen een vondenisse gefraecht: Off wy ther goeder tijtt daer weeren, mynen genedigen heren syne broecken to vorderen? — Soe weess Johan van der Mazen mit gevolch der heimraeden: Jae!

Then selven maell hebben wy Arndt Baert een vondeniss gefraecht: Off die weteringe sie geveecht nae luidt des signaetz? — Daer Arndt Baert mit gevolch der heimraeden up hefft geweesen: Jae, sy!

To den selven maell hebben wy Elbert van Merwick een vondeniss gefraicht: Woe wy mit der weteringen voertfaren solden? — Dairop Elbertt van Merwick mit gevolch der heymeraeden hefft geweesen: Dat men den gesworen bode sall laeten eyschen, off daer niemandt en sie, die die weteringe onderstaen ende breucken ende kosten betalen will?

Soe hefft die gesworen bode geheyscht een, twee, drie, vier maell over recht, off daer niemant en sie, die die weteringe onderstaen, ende mynen genedigen heren syne broecken ende den dijckgreve sijn costen betalen will?

Soe daer niemandt en qwam, die die weteringe onderstaen ende broecken ende costen betalen woldt, soe hebben wy Willem Visscher ein vondenisse gevraecht: Woe wy daer voert mit faeren solten? — Daer Wilhem Vischer mit gevolch der heimraiden up geweesen hefft: Men sall up neeghsttoekomende

---

1) Hemelvaart viel op 17 Mei; Vrijdag en Zondag daarna op 18 en 20 Mei.

Sonnendage, oirconde tweer heimraiden, to Horssen in der kercken den gesworen baede laeten eyschen soeven ghevers, vier beneden ende drie boven, dat sy kommen van huiden over vierthien dagen ende geven die weteringe up man ende op erff genoempt, dair sy van aldtz hergekommen is ende van recht toebehoert, up oer ban ende boet nae den dijckrechtt!

Item up Sonnendach nae onss Heren Hemelvaertsdach[1]) is Herman Tummer als ein heymraidtz bode geweest to Horssen in der kercken onder der hoechmissen, ende hefft daer geeyscht die soeven ghevers, oirconde tweer heimraeden, Johan van der Mazen ende Libert van Bronckhorst, vier beneden ende drie boven, dat sy kommen van nhu en naesten Vrydage over acht dagen ende geven die weteringe up man ende up erff genoempt, dair sy van recht geboert ende van aldtz herkommen is nae denn dijckrechtt.

Item up Vrydach nae sinte Petronellen dach[2]) sijn wy mit onssen heymraidt weder gereden up die verloren weteringe unnd Libert van Bronchorst een vondeniss gefraecht: „Off wy ther goeder tijtt daer weeren, mynen genedigen heren sijn breucken to vorderen? — Soe weess Libert mit gevolch der heymraiden: Jae!

Soe hebben wy Elbert van Merwick een vondenis gefraecht: Woe wy mitter weteringen voert solden faeren? — Soe hefft Elbert van Merwick mit gevolch der heymraeden geweesen: Dat wy inn solden laeten eyschen, off daer niemandt en sie, die die weteringe aenfangen ende mynen genedigen heren sijn broecken ende den dijckgreve sijn costen betalen woldt? — Soe hefft die gesworen bode ingeeyscht een, twe, drie, viermaell over recht. — Soe daer niemandt en was, die die weteringe aenfangen woldt, soe vraichden wy Arndt Baert ein vondenis: Woe wy dair voert mit faeren solden? — Soe hefft Arndt Baert mit gevolch der heimraiden geweesen: Dat men en naesten Sonnendach then anderen maell tho Horssen in der kercken onder der hoechmissen den gesworen bode, oircondt tweer heimraiden, sall laeten eyschen die soeven gevers, vier beneden ende drie boven; dat sy kommen van nu en naesten Vrydage over acht dagen ende geven die weteringe

1) Zie de noot op de vorige bladzijde.

2) Petronella, 31 Mei. De Vrijdag daarna viel op 1 Juni.

up man ende up erff genoempt, dair sy van rechtz wegen geboert ende van aldtz herkommen is.

Item up Sonnendach Beloecken Pinxterdach [1]) hefft Herman Tummer als een heimraidtz bode geweest to Horssen in der kercken onder der hoechmissen, ende aldair then anderen maell geeyscht die soeven gevers, oircondt tweer heimraiden, vier beneden ende drie boven, dat sy kommen nu en naesten Vrydage over acht dagen den rechten genechtdach [2]) ende geven die weteringe up man ende up erft genoempt, up ban ende up boet nae den dijckrechtt.

Item up Vrydach sinte Vijtz dach [3]) sijn wy mit onsen heimraidt weder gereden up die ongefeechde weteringe ende Arndt Baert een vondenisse gevraecht: Off wy to goeder tijtt daer weeren, mynen genedigen heren syne breucken to vorderen? — Soe weess Arnt Baert met gevolch der heimeraiden: Jae!

Soe hebben wy Willem Vischer een vondenis gevraicht: Woe wy mit der weteringen voert solden faeren? — Soe hefft Willem Vischer mit gevolch der heimraiden geweesen: Dat wy den gesworen baede solden laeten eysschen, off daer niemandt en sie, die die weteringe aenfangen will, ende mynen genedigen heren sijn broecken ende den dijckgreve sijn costen betalen?

Soe heft die geswaeren baede een, twee, drie, viermael over recht ingeheyscht: Off dair nymandt en sie, die die weteringe aenfangen ende mynen genedigen heren syne broecken ende den dijckgreve sijn costen betalen will?

Soe daer niemandt en was, soe vraichden wy Elbert van Merwick ein vonnisse: Woe wy daermit voertfaren solten? — Soe hefft Elbert van Merwick mit gevolch der heymraiden geweesen: Men sall den heimraidtz bode, oircondt tweer heimraeden, nu en naesten Sonnendach to Horssen in der kercken onder der hoechmissen then derden maell inn laeten eyschen die soeven gevers, vier beneden ende drie boven, dat sy kommen van nu en naesten Vrydage over achtt dagen up oeren rechten genechtdach ende geven die weteringe up man ende erff genoempt, daer sy van rechtz wegen geboert ende van aldtz her is kommen, up ban ende boet!

1) 3 Juni.
2) In H. S. staat: „genechtdacht".
3) 15 Juni.

Item up Sonnendach nae sinte Vijtz dach [1]) is Herman Tummer als ein heimraidtz bode geweest to Horssen in der kercken onder der hoemissen ende aldair die soeven gevers ten derden mael geeyscht, oirconde tweer heymeraeden Elbert van Merwick ende Libertt van Bronchorst, dat sy kommen nu en naesten Vrydage over acht dagen up den rechten genechtdach ende geven die weteringe up man ende op erff genoempt, op oer ban ende boyt nae den dijckrechtt.

Item up Vrydach sinte Peters ende Paulus dach [2]) sijn wy mit onsen heymeraidt weder gereden up der schouwen van der verloren weteringe, ende Arndt Baert een vondenisse gevraicht: Off wy ter goeder tijtt daer weeren, mynen genedigen heren sijn broecken to vorderen? — Soe weess Arndt Baert mit gevolch der heymraeden: Jae!

Soe hebben wy den gesworen bode geheyten, dat hy inn soldt eysschen: Off daer niemandt en weer, die die weteringe aenfangen ende mynen genedigen heren sijn broecken ende den dijckgreve sijn costen betalen wolde?

Item Derick van der Lauwick een vondenisse begeert: Soe hy mit een gever solde sijn, off idt dan soe geviele, dat die weteringe huiden niet en worde gegeven, dat hy over verthien dagen hier weder muest sijn, off hy oeck wael eenen anderen inn sijn statt mochte setten mit nhamen Robbertt van Blitterss-wick? — Welck vondeniss wy vraechden Johan van der Mazen, die mit gevolch der heymraeden heft geweesen: Naedien dat hy gever is unnd sich int gericht gegeven hefft, soe sall hy selver kommen ende geven up ban ende boyt, hy en się dan beddlegerich, in den heiligen olie, doot ofte gevangen!

Item die procurator van der Holtmher begeert een vondeniss: Soe hy ein priester is, off hy over vierthien dagen niet kommen en conde, off die pater wael inn sijn statt mochte staen? — Welck vondenis wy hebben gefraecht Arndt Baert, die mit gevolch der heimraiden hefft geweesen: Sijntemaell, dat sich die pater voer ende nae in den gericht geefft, soe mach die pater wael inn sijn statt staen ende geven nu off over verthien dagen!

Soe hebben wy den gesworen bode, Herman Tummer, geheyten, dat hy then ijrsten maell die vier gevers beneden soldt

1) De Zondag na St. Vitus (15 Juni) viel op 17 Juni.

2) 29 Juni.

eyschen, dat sy uutth by een queemen. — Soe is kommen die procurator van die Holtmher, Johan Geverss, Wycher van den Broick ende Seger Janss.

Soe hefft die gesworen bode die drie gevers boven uuyth heiten kommen. — Soe is kommen: Derick van der Lauwick, Engell Herbertss ende Gerit Vervest.

Soe hebben wy die soeven gevers mit nhamen voorss. geeydt, dat sy die weteringe sullen geven nae oeren vijff sinnen, dair sy van rechtz wegen geboert ende van aldtz herkommen is, up man ende up erff genoempt.

Item die soeven ghevers voorss. hebben sich beraiden ende eendrechtelick die weteringe gegeven up ein guedt geheiten „die Horst" dat Ansem van den Berge toebehoeren pleege, ende nu Wolter van Baxen toebehoert. Ende oick gegeven die weteringe up ein stuck erffs geheyten „Wullincks weye" off „den Groten Drijs" off soe idt mit recht genoempt is, nu toebehoirende Gaert van Kessell, oick gespraeten utth Horst, to samen gelegen to Haren.

Soe hebben wy een vondeniss begeert: Woe wy mit der weteringen nu voert solden vharen? dat wy fraichden Willem Vischer, die mit gevolch der heimraiden heft geweesen: Dat wy overmidtz denn heimraidt broecken ende kosten rekenen uund mit den dijckrechtt uuythmhanen solden!

Noch hebben wy Elbert van Merwick ein vondeniss gefraicht: Off dat erff ende guedt vurss. niet guet genoech en weeren voer costen ende broecken mijns genedigen heren, wair wy sulcx voert bekommen solden? — Daer Elbert van Merwick mit gevolch der heymraeden op geweesen hefft: Den pacht, die dair inn hoert ende uttgeet, ende vorder dat daeruuyth gesproten is, dat wy bekommen kunnen, dair niet van uuythgescheiden, tho den lesten ende thienden lede toe, nae den dijckrechte, tot onsen penningen toe, all by denn heymraede!

Item up Vrydach nae Onser Liever Frouwen dach Visitationis [1]) hebben wy, dijckgreve vurss., geweest to Haren, ende hebben gepeyndt, oirconde tweer heymraiden Libert van Bronckhorst ende Arndt Baert, aen erve ende goedt, geheiten „die Horst" mit synen toebehoeren ende aen een stuck erffs geheyten „Wullincks weye", to samen voer vijff ende tsoeven-

---

1) O. L. V. Visitatio, 2 Juli. Vrijdag daarna viel op 6 Juli, Zondag op 8 Juli.

tich enckell gulden van gewicht ende schaden mit recht, oircondt gerichtzluiden als heymraiden N., N.!

Item up denselven dach hebben wy overmitz dieselve heimraidt Herman Tummer gemechticht, die genechten to halden tot allenn rechten.

Item up Sonnendach nae Onser Lyver Frouwen dach Visitationis [1]) is Herman Tummer als ein heymraedtz bode ende volmechtich vurss. geweest to Haren in der kercken onder der hoechmissen unnd den weet gedaen, oirconde tweer heymraeden Johan van der Mazen ende Libert van Bronchorst, dat wy gepeindt hebben aen erve ende guedt, geheiten „die Horst", ende aen ein stuck erffs geheyten „Wullings weye" off „den Groten Drijss", ende aen all datgeene, dat uuytther der Horst is gespraeten, voer 75 enckell gulden van gewicht. Gerichtzluiden N., N.

Item up Vrydach post Divisionis Apostolorum [2]) is Herman Tummer volmechtich vurss. geweest to Haren, ende then ijrsten mael die genechten gehalden, ende die panden upgebaeden, oirconde Johan van der Mazen ende Libert van Bronckhorst als heymraeden.

Item up Vrijdach nae sinte Peter ad Vincula [3]) is Herman Tummer volmechtich vurss. then anderen maell gewest to Haren, ende die panden van den erve upgebaeden unnd die genechten gehalden, oirconde der heimraeden Johan van der Mazen und Libert van Bronchorst.

Item up Vrydach nae Onser L. Frouwen dach Assumptionis [4]) is Herman Tummer volmechtich vurss. then derden mael gewest to Haren, die genechten gehalden ende die panden upgebaeden, oirconde Willem Visscher ende Libert van Bronchorst als heimraeden.

Item up Saterssdach nae Onser L. Vrouwen dach Assumptionis [4]) is Hermen Tummer volmechtich vurss. geweest to Haren, ende den ijrsten dwerssnacht gehalden, oirconde Johan van der Mazen ende Libert van Bronchorst als heimraeden.

Item up Sonnendach nae Onser L. Frouwen dach Assump-

---

1) O. L. V. Visitatio, 2 Juli. Vrijdag daarna viel op 6 Juli, Zondag op 8 Juli.

2) Div. Ap. 15 Juli. Vrijdag daarna viel op 20 Juli.

3) Petr. ad Vinc. 1 Augustus. Vrijdag daarna viel op 3 Augustus.

4) O. L. V. Assumptio 15 Augustus. Vrijdag daarna viel op 17 Aug., Zaterdag Zondag en Maandag op 18, 19 en 20 Aug., Dinsdag op 21 Aug.

tionis [1]) is Herman Tummer gewest to Haren ende den anderden dwerssnacht gehalden, oirconde tweer heimraiden Libert van Bronchorst ende Johan van der Mazen.

Item up Manendach nae Onser L. Frouwen dach Assumptionis [1]) is Herman Tummer volmechtich vurss. geweest to Haren ende den derden dwerssnacht gehalden, oirconde heimraeden Johan van der Mazen ende Libert van Bronchorst.

Doe ditt aldus geschiet was, so hefft die vurss. Herman Tummer hierop insettonge ende inleidonge van ons begeert ende gesonnen inn dat vurss. erve ende goedt, geheiten „die Horst", ende in ein stuck erffs, geheiten „Wullings weye" of „den Groten [2]) Drijs", ende inn alle datgeene dat uuytther Horst is gesproten voer dese 75 enckell gulden van gewicht, ende schaden mitt recht, oirconde tweer heimraeden, die geweesen hebben, dat wy den vurss. Herman Tummer schuldich sijn insettinge ende inleidinge inn dat vurss. erff ende goedt to doin voer dese voerss. 75 enckell gulden van gewicht ende schaden mit recht, tot allenn landtrechten ende weteringerechten, alsoe voel als recht is.

Soe hebben wy borchgreve ende dijckgreve voorss. nae vondenisse der heimraeden den vurgen. Herman Tummer insettonge ende inleidonge inn dat vurss. erff ende guet gedaen als voer dese LXXV enckell gulden van gewicht ende schaden mit recht. Ende gelaeven hem van wegen mijns genedigen heren hartogen van Gelre etc. inn dese gepeinde panden voorss. to halden then eewigen dagen, ende hem dess koopss vurss. een rechte whare to wesen, then landtrechten ende weteringrechten van wegen mijns genedigen heren vurss.

Ende als dese vervorderinge van Herman Tummer inn maete vurss. geschiet was, hefft hy ons ditt allett, oirkonde der selviger heimraeden, soe wy oen datt gemechticht hadden, wederomme upgedragen ende overgegeven. Ende alle voorss. puncten zonder argelist.

Hier waeren over ende aen als heimeraeden Arndt Baert ende Libert van Bronchorst uund meer goeder luiden.

Inn oirconde der wairheit soe hebben wy borchgreve, rich-

---

1) O. L. V. Assumptio 15 Augustus. Vrijdag daarna viel op 17 Aug., Zaterdag, Zondag en Maandag op 18, 19 en 20 Aug., Dinsdag op 21 Aug.

2) In H.S. staat: „Groven".

ter ende dijckgreve voorss. onsen segell aen desen brieff gehangen. Ende wy Elbert van Merwick, Willem Vischer, Johan van der Mazen, Arndt Baert ende Libert van Bronchorst, heymraeden vurss., hebben oeck onsse segelenn om mehre vesteniss will mitt den borchgreve, richter ende dijckgreve vurss. oick mede aen desen brieff gehangen.

Gegeven int jaer onss Heren duysen(t) vijffhondert ende negen des Dincxdaechs nae Onser L. Vrouwen dach Assumptionis. [1])

XXVI. a. *(Dijkschouw tusschen Maas en Waal.)*

Wy Willem van Ardenborch, dijckgreve tusschen Maze ende Waele, Johan van Rijmssdijck, Gerit Spaen ende Derick de Haze, als heymraeden ther selver steden, doin condt ende tuigen, dat wy sijn gekommen in der schouwen van Druyten, omme den dijck to schouwen, to halen ende to vollfuiren aen den nyen dijck, ende hebben aldair gevonden liggende acht roiden verloren dijckx, diewelcke heuren keur niet en hadden offte niet gemaickt en waeren nae den koer ende nae vermoge dess heymraidtz signaetz.

Soe hebb ick dijckgreeff gefraecht een vondeniss denn heymraeden: Aengesien der dijck synen koer niet en hadde, woe ick daermit voertfaren solde? — tVonnis der heymraeden geweesen: Dat ick dijckgreve vurss. den dijck vurgen. solde laeten bedingen ende maicken up mijn recht ende wederpenninck!

Soe is gekommen Gerit van Heck ende hefft van wegen mijns dijckgreeffen vurss. elcke roide verdinght to maicken voer 4 alde schilden, unnd soe hefft Gerijtt vurss. den dijck voorss. gemaickt nae den heimraedtz keur ende des signaetz.

Soe binn ick dijckgreve voorss. wederomme gekommen up der schouwen mit mynen heimraeden voerss. up den dijck vurss. Soe hefft Gerijt voorss. my dijckgreeff mit mynen heimraeden vurss. gehalden up den dijck voorss., seggende: Dat ick mit mynen heymraeden vurss. niet vorder schouwen en solde, ick hedde oen ijrst vernueght ende betaelt van synen verdienden loen. — tWelck ick dijckgreeff voorss. nae vermoge der heymraeden wysinge alsoe gedaen ende den selvigen Gerit vurss. vernuecht ende betaelt hebbe. Ende hebbe ge-

---

1) Zie de noot op de vorige bladzijde.

vraecht ein vonnis denn heimraeden: Off daer ymandt weer, die den dijck woldt onderstaen, ende denn heere sijn uuythgelachte pennongenn mit den wheerpenninck vernuegen wolde, ende den dijck halden, datther tlandt mede verwhairt weer, eenwerff, anderttwerff ende dardewerff? Soe en is daer niemandt gekommen.

Soe hefftt idt vonnis der heimraeden geweesen: Dat ick, dijckgreeff voorss., up den dijck voorss. solde laeten gedagen die soeven gevers, vier aen die aenschouwe ende drie aen de affschouwe, mit eenen heimraidtz bode!

Is gekommen Johan van Herwarden, als een gesworen heimraitz-bode, ende hefft gegicht up synen eedt, dat hy hefft gedaecht die soeven gevers als recht is, vier aen die anschow, als Gerit Moer, volmechtich der abdisse van sGrevendaell geheiten Nyen Cloester, Henrick van Herwarden ende Arndt van Druiten [1]); aen der affschouwe Clarebolt die Vries, joffrouwe .van de Zandt, ende Henrick van Mekeren.

Ende soe hebb ick dijckgreeff voer mijn heimeraeden vurss. die voerss. soeven gevers geeidt up heuren eedt, dat sy den vurss dijck sullen geven up man ende erff, daer die here synen onrait aen bekommen kan, ende den dijck wort gehalden, datther tlandt mede verwhairt is.

Daer die gevers vurss. op hebben begeert een wittafftige heimraidtz-wairheit tot behulp ende to vollenste heure gifften. Soe hebben wy dijckgreeff ende heimraiden vurss. een witthafftige heymeraidtz-wairheit laeten leggen, die gekundicht, gelacht, geaepent ende beseten alst recht is ende denn gevers geine onderstande gedaen en hefft to vollenste heure gifften.

Soe hebben die ghevers voorss. eendrechtelicken up heuren eede van denn vurss. acht roiden dijcx gegeven een roide dijcx up een stuck erffs haldende omtrint vier mergen landtz ther goeder maeten, geheiten „die Woerffter," dien Johan de Swart plach to gebruicken, gelegen in der schouwen van Puyffelick.

Voert soe hebbe ick dijckgreve voorss. noch gefraget: Off daer ymandt weer, die den dijck wolde onderstaen ende denn heren synen onrait mit syne uuttgelachte pennongenn vernuegen wolde, eenwerff, andertwerff ende dordtwerff? — Soe en is daer noch niemandt gekommen.

---

1) Een zeven is verzuimd te noemen.

Soe hefft idt vonnis der heymraeden geweesen, dat ick dijckgreeff vurss. aen dat vurss. erve ende guedt, mit uttganck ende inganck, peinden solde.

Daer qwam Jacop van Rijmssdijck, als een gewaerde baede mijns dijckgreeffs vurss., gesinnende my dijckgreeff voorss., dat ick hem richten ende peinden solde aen dat voorss. stuck erffs ende guedt, rede ende onrede, mit uuytganck ende inganck, geheyten „den Werffert," die Johan die Swart plach to gebruicken, voer hondert enckell golde gulden. — Daer peynden ick richter ende dijckgreeff vurss. aen dat voorss. erff ende goedt mit uuytganck ende inganck nae vonnisse der heimraiden voer die vurss. somme geltz tot allen rechten, gelijck alst vonnis wiessden ende recht was.

Dess badd Jacob vurss., my dijckgreeff vurss., dat ick hem een vonnisse gheve: Woe hy mit synen gepeinden panden, erve ende gueden mit recht weer schuldich voert to faren? — tVonniss der heymraeden geweesen: dat hy dat veylen ende verkoopen solde omme den meesten penninck, daert iemandt om koopen wolde.

Doe fraechden Jacop vurss.: Off daer yemandt weer, die datt vurss. erve ende guet koopen wolde? — Daer quam Herman Henrickss. ende boedt umb datt vurss. erve ende guedt alsulcken summe geltz, gelijck voorss. is ende daer hy voer gepeyndt hadde.

Daer fraichden Jacop voorss.: Off daer iemandt weere, die dair meer omme geven wolde, eenwerff, andertwerff ende dordtwerff? — Doen en quam daer niemandt, die daer meer omme geven wolde.

Dess badd Jacop vurss. my dijckgreeff vurss. een vonnis der heimraeden: Want daer niemandt en weer, die dair meer omme geven wolde, wer hy dat synen kooper geven solde, offt en solde? — Wiessdent vonniss: Want daer niemant en weer, die daer meer omme geven wolde, dat het die kooper hebben solde, ende dat ment dengeenen bieden solde, dient heur waer, aen heuren mondt off aen heure wheren, off in der kercken, alst recht is, off sy dat beschudden wolden. Ende wilden sijt niet beschudden, soe sall ment denn heren van den landen bieden, offt hy beschudden wolde. Unnd en woldes die heere van den lande niet beschudden, soe sallett die koeper hebben.

Geschiet int jaer onss Heren duisent vijffhondert unnd dar-

thien up sinte Brigitten avondt der heiliger jongfrouwen [1]).

Voert soe is gekommen Johan van Herwerden, als ein gesworen heijmraidtz bode, ende hefft getuycht up synen eidt, dat hy alle die gebaeden van alsulcke peindonge als Jacob vurss., als ein gewharde bode mijns dijckgreeffs vurss., gepeindt hefft, als voerschr. is, aen dat vurss. erve ende guet mit uuttganck ende innganck all uttgebaeden ende gedaen hefft, als recht is; ende allen denngeenen gebaeden hefft, die men dat mit recht schuldich is to bieden.

Dair vraichden Jacob voorss. my dijckgreeff vurss. een vonnis der heymeraeden: Sijntemaell die voorss. gebaeden all uuyth gebaeden ende gedaen, als recht is, ende niemandt kommen en is, die dat vurss. erve ende guedt beschudden wolde, wher hy dat synen koeper geven solde, of en solde? — Daer wiessden idt vonnis der heymraeden: Want daer niemandt en weere, die die vurss. erve ende gueden beschudden wolde, dat het die koeper hebben solde.

Daer gaff Jacob vurss. tot behouff mijns, dijckgreeffs vurss, den vurgen. Herman Henrickss. dat vurss. erve ende guedt voer alsulcken summe geltz, als daer hy dat voer gepeindt hadde.

Des badt Herman vurss. een vonnis denn heymraeden: Wie hem dess vurss. erve ende guetz een rechte erffwhere solde sijn then rechten? — Daer wiessdent vonnis: Dat hem die heer van den lande dess vurss. erffs ende guedtz een rechte erffwher solde sijn then rechten.

Voert soe hefft Herman Henrickss. mitt synen vryen moetwille voer upgedragen ende nae vertegen up alles rechtz, dat hy hefft aen ditt vurss. erve ende guedt, ende in alle formen ende manieren, mit uutthganck ende inganck daerinne begreepen. — Ende want hy ditt vurss. erve ende goedt mit moetwille upgedragen ende nae vertegen hefft, soe hefft tvonniss der heimraeden geweesen: Dat hy niet meer rechtz daeraen behalden en hefft ende dat Jacob vurss. tot behoeff mijns, dijckgreeffs vurss., ende mynen erven daeraen gerechticht ende geerfft sijn, ende mijn recht daermede heyschen, vorderen ende mhanen mogen, gelijckerwijss offt Herman Henrickss. offte synen erven selver weren. Ende dat Herman

---

1) Brigitta, 1 Februari. De avond viel dus op 31 Januari.

Henrickss. ende syne erven van desen vurss. erve ende goeden sijn ontrechticht, ontguedt ende onterfftt. Ende dat Jacob voorss. als een gewhaerde baede, ende tot behoeff mijns, dijckgreeffs vurss., ende myner erven sie aen dat vurss. erve ende guedt gerechticht, geguedt ende geerfft.

Voert soe hefft Jacob van Rijmssdijck, als ein gewharde bode mijns, dijckgreeffs vurss., begeert rhuminge, uttsettinge ende ongewhaerde handen van den vurss. erve ende goeden, reede ende onreede, ruirende ende onruirende, mit uuythganck ende inganck van den voorss. erve ende goeden, nae inhalt dess briefs. Ende dat ick, dijckgreeff voorss. die vurss. guederenn solde behalden, ther tijtt toe ick dijckgreeff voorss. mit recht daerutth gewonnen worde. — Ende een vonnis der heymraeden daer geweesen: Datt ick, dijckgreeff vurss., solde rhuminge, uuythsettinge ende ongewharde handt van denn vurss. erve ende guedt doin solde ende behalden, ther tijtt toe dat ick mit rechtt daerutth gewonnen wurde.

Doe leyde ende sette ick, dijckgreeff vurss., den vurss. Jacob tot behoeff mijns, dijckgreeffs vurss., inn die vurss. erve ende goeden in aller manieren, gelijck als idt vonnis wiessden ende recht wass.

Oircondt der wairheyt soe hebben wy dijckgreeff ende heimraeden vurss. desen brieff besegeltt mit onsen segelenn.

Gegeven int jair onss Heren duysent vijffhondertt ende darthien den XXIII dach Martii, etc.

b. *Updrachtzbrieff.*

Wy Willhem van Arenborch, dijckgreeff tusschen Maze ende Waele, Johan van Rijmssdijck unnd Gerit Spaen, alss heymraeden ther selver steden, doin condt ende tuigen, dat voer onss kommen is, in der schouwen van Puiffelick, ick dijckgreeff vurss. ende hebbe mit mynen vryen moetwillen voer upgedragen ende nae vertegen Johan van Rijmssdijck tot behoeff Dericks Vierlingh ende syner erven, up alles rechtz, dat ick dijckgreeff vurss. hebbe up desen tegenwoerdigen brieven, daer desen transsfixbrieff doergesteecken is, uund inn allenn denn formen, vurwardenn ende manieren mit denn erve ende gueden, mit uuythganck ende inganck dairinne begreepen.

Unnd want ick, dijckgreeff voorss., desen tegenwoerdigen

brieff, daer desen transsfixbrieff doergesteecken is, mit moetwille voer upgedragen ende nae verteegen hebbe, soe hefftet vonniss der heimraeden geweesen, dat ick dijckgreeff voorss. unnd myne erven van desen tegenwoerdigen brieve, dair desen transfixbrieff doergesteecken is, ontrechticht, ontguedt ende onterfft sijn, ende dat Johan voorss. tot behoeff Dericks Vierlinck ende syner erven aen desen tegenwoerdigen brieven, daer desen transs(fix)brief doergesteecken is, daeraen geguedt, gerechtiget ende geerfft sijn, ende hun rechtt dairmede heischen, vorderen und mhanen mogen gelijckerwiess off ick, dijckgreeff voorss., offte myne erven weeren. Unnd dat ick, dijckgreeff vurss., und myne erven van diesen tegenwoerdigen brieven, dair desen transfixbrieff doergesteecken is, ontrechtiget ende onterfft sijn. Beheltelicken, dat sy sullen mogen dengeenen, dien dat erve pleechte toe tbehoeren, tott allenn tyden den dijck vurss. onderstaen mittenn kostenn daerop beloopen, ende sullen dit ygelick nae advenant heures goedtz malckanderenn den schaden helpen utthdragen.

Oircondt der wairheytt soe hebben wy, dijckgreeff und heimraeden voorss., desen brieff besegelt mit onsen segelenn.

Gegeven int jaer ons Heeren duysent vijffhondertt und darthien op den 23. dach des maentz Martii.

XXVII. *Van den dijck niet toe nae to bepaeten.*

Her Scholtz Philips de Ghier. Ick beveel u van wegen mijns genedigen lieven heren, dat ghy nu up denn heiligen Pinxterdach toekommende [1]) alle u bedrijfft doer in der kercken kundigen ende gebieden laet: Alle diegeene, die dijck hebben, daer dat guedt binnen dijcx noch buiten dijcx, daer den dijck tegen gelegen is, niett toebehoert, unnd dien selffsten dijck wyder bepaet is dan binnen dijckx achtt voett, ende buiten dijcx seisthien voett, boven van den dijck aen tho meten; waer sulcx is, dat dieselve binnen dese naeste vierthien dagen rhuminge doin, dat sy boven die maet voorss. gebruickt hebben. Ingevall dat dair geen rhuemingh offt overdracht en geschiet tuschen dese verthien dagen vurss., soe sall ende moet ick van wegen mijns genedigen lieven heren doer oirsaicken halven rhuemingh doen, soe waer my dat to kennen

1) 5 Juni.

gegeven wordt. Waer sulcx geboert, dat sall vervallen wesen inn dess heren handen. Hier mach sich ein ieder nae weeten to richten.

Geschreven den 3. dach Junii anno etc. (XV^{c}) ein ende vertich.

Onderteyckent

CLAES VIEGHE,

Amptman in Nederbetuwe.

XXVIII. *Weet van ein noetschouwe.*

Die ehrentveste unnd frome N., amptman ende dijckgreeff tusschen Maze ende Waele, leet leggen een noetschouwe up seis roiden dijcx gelegen in der schouwen van Droemell in den Maessdijck, die hierbevoerens durch den groten binnenwater van wegen der landtschap doergesteecken is geweest, als tegen nu up Dincxdach toekommende over vierthien dagen. Unnd daerop voert to vervolgen nae dijckrechtt, alst recht is.

XXIX. *Weet van ein still-wairheit.*

Die ehrentveste etc. duet eyschen in die still-heymraidtzwairheit alle die geerffden ende gedijckten tot Alphen innende uuytheymschen, soe mit recht in der Nederasselscher schouwen gehoerende sijn, up drie voet verloren dijcx, aen die aenschouwe gelegen N., ende aen de affschouwe N., als van nhu een Dincxdach toekomende over vierthien daegh ende daerenteyndens alst recht is. Daeromme komme ein ieder ende schutte synen schaden. Datum etc.

XXX. *Weet van die weteringe to vegen.*

Her Scholtz, goede frundt. Mijn seer ernstich gesinnen is, dat ghy tegen en toekommende Dincxdach, nemlich den 9 dach ijtziger maendtz Julii mit voergaende kercke-geboden, offte mitten klockenslach, u mitt den semptlichen naeburen up die weteringe voiget, omme die to vegen ende to reinigen, ende het kruit daerutth to snyden ende up tlandt to werpen, up peene als daerop steet, die denn clockenslach niet gevolcht, ende die weteringe niet geveget hedde, alst recht weer ende voerschr. steeth.

XXXI. *Nootschouwe up die weteringe.*

Die ehrentveste etc. leet leggen een nootschouwe up die weteringe een Dincxdach over 14 daegh, ende daerenteindens, alst recht is, dat een ieder kerspell dieselve weteringe binnen die tijtt doin vegen, dat gras uttsnyden ende up die boert doen uptrecken, onder een peen als dair nae landtrecht up staende is. Daer sall sich ein yder nae schicken ende synen schaden schutten.

XXXII. *Van verloren dijck ende weteringen to geven tusschen Maze ende Waele.*

Item alss men bevijndt ennigen verloren dijck offte weterongenn, sall die dijckgreve denn heymraeden een vondeniss vragen: Hoe hy sich halden sall datthet landt daermitt bewhaertt mucht sijn? — Dairop wiesen die heymraeden, dat idt die dijckgreeff sall verdingen ende laeten maicken up den weerpenninck, dat is twevoldich geltt.

Fraeght noch die dijckgreeff een vonniss denn heymraeden: Wanneer hy dan sulcx hefft laeten maicken, up wen hy dan sijn uuytgelechte geltt vorderen offte mhanen sall, naedemmaell het eenen ongeheerden dijck is? — Daerop wiessden die heymraeden: dat hy, dijckgreve, sall eyschen die soeven gevers, vier aen die aenschouwe ende drie aen die affschouwe.

Soe sprickt die dijckgreve, als up den dijck sijnde:

„Hier eysche ick up die soeven gheveren en Dincxdach over verthien daghen, ende daerenteyndens alst recht is!"

ende beveelt mitz dem aen den gesworen heymraidtz-bode, dat hy up denn naestfolgenden Sonnendach in den kerspell daer den dijck gelegen is mit twee heymraeden in der kercken onder missen erschienen sall ende seggen aldair, wie volght:

„Die dijckgreeff duet gedaegen die soeven geveren up den verloren dijck, die dair offte daer gelegen is, omme en Dincxdach over vierthien daghen aldair to erschienen ende daerenteindens alst recht is [1]), oircondt deser tweer heimraeden N , N." Undt ist ijrste gebodt.

---

1) „recht is" ontbreekt in H. S.

Ditt duet men over vierthien dagen dairnae weder in der kercken up eenen Sonnendach gelijck voorss., unndt ist tweede gebott.

Dairnae over verthien dagen up eenen Sonnendach duet die heymraitz-bode mit twee heymraiden desgelijcken, ende dat ist derde gebodtt.

Dat steet dan noch van den Sonnendach over verthien dagen, unnd den naesten Dincxdach dairnae erschient die dijckgreve mit allenn denn heimraeden up den dijck, die verloren is, ende vraecht een vonnis denn heymraiden: Off hy ther goeder tijtt des voermiddaeghs upten verloren dijck erschenen is, als recht is? — Hierop geweesen: Jae.

Eyschtt hy die soeven geveren voer hem, mit nhamen ende thoenhamen, tho compariren umb heure nhamen denn dijckschriver to laten schriven.

Sulcx geschiet sijnde, neempt die dijckgreve die geveren semptlicken eenen eedt aff, omme den dijck to geven, den hy van rechtzwegen toekompt. nae heur beste wetenschapp ende zielen zalicheit, wyderen inhalt desselven eedtz.

Alssdan fraeght die dijckgreeff denn soeven geverenn: Off sy den dijck willen geven, daer hy behoert gegeven to warden, off dat sy den selffs willen behalden? Off dat sy daerinne voernheemen, soe recht sie nae dijckrechtt?

Daerop begheren die soeven aen denn dijckgreeff, dat hy will eine dijckwairheyt leggen in den kerspell umb daerutth geleert to werden alst rechtt is.

Daerop scheidt die dijckgreeff,, heimraeden unnd geveren van denn dijck ende duet den heymraidtz-baede beveell, dat hy oircondt tweer heymraeden den weet up den ijrsten Sonnendach in der kércken duet, seggende:

„Die dijckgreeff hefft geleydt eine dijckwairheit en Dincxdach over vierthien dagen, daer doen ick den weet aff, alst recht is, oircondt tweer heimraeden N., N.; unnd iss huiden den ijrsten weett.”

Den tweeden oick ut supra.

Dairnae noch over vierthien daegh alsoe, ende is den derden weett.

Ende des Dincxdaeghs daernae noch over vierthien dagen kompt die dijckgreve mitten sementlicken heymraeden in den kerspell, ende sittet mit denn heimraeden in der kercken, umb aldair van ein yder geerffder dess kerspells to sien ende

aen to hoeren, zegell ende brieven, conde ende waerheyt, wat ein yeder daeraff weett, uund dat upt scherpelicxte ein yder besonder up heuren eedt to onderfraigen ende ondersuicken. Ende tselvige doer den gesworen landtschriver oder dijckschriever, oirconde der heymraeden laeten upteickenen.

Sulcx geschiet sijnde wordt sulcx over vierthien dagen, als die dijckgreve ende heymraeden up den verloren dijck sijn, denn gheveren geaepent ende midtz dem van denn dijckgreeff gefraecht: Off sy den dijck willen halden und geven, off daerinne voernhemen nae dijckrecht, alst recht sie? — Hierop nhemen die soeven gheverenn heur ijrste hoegen, umb daerinne beleert to werden, updat niemandtz doer onwetenheyt verkortt en worde. Ende blieft dat alsoe staen, wess totten dach over vierthien dagen.

Ende daerenteindens erschienen die dijckgreve ende heymraiden alssdan weder up den verloren dijck. Fraeght die dijckgreeff alssdan weder denn gheverenn gelijck voorschr. — Daerop sy nheemen oer anderde hoegen.

Dairnae over vierthien dagen erschient dijckgreeff, heymraeden ende gheveren weder up den verloren dijck ende vraeght denn geverenn weder up den verloren dijck, gelijck alst voerschr. steet: off sy willen halden offte geven? — Daerop sy noch dat derde hoegen nhemen om beter beleert tho' werden.

Dairnae over vierthien daghen erschient dijckgreeff, heymraeden ende gheveren, ende vraecht die dijckgreeff denn geverenn: Off sy den dijck willen geven ofte halden? — Daerop sy oer beraidt hebben, wess in die drie dwerssnachten omme die gaeve to laeten upteickenen, ende daerinne to noymen man, erff ende guedt up denn sy den dijck geven, unnd sulcx gelesen to werden voer den dijckgreeff ende heymraeden up die plaitze dess verloren dijckx.

Sulcx geschiet sijnde, fraecht die dijckgreeff denn heymraeden een vonnis: Off daer alsoe veel goedtz ende erffs inne gegeven is, dat men den dijck then eewigen daghen daermit mach onderhalden ende die oncosten daerop gedaen sijnde. oeck mede verplegen? — Is daer dan genoech nae guethduncken der heymraeden inne gegeven, soe wiesen sy: Sic!

Fraecht den dijckgreeff noch een vonniss denn heymraeden: Off in der gave oick ennige contradictie offte wederspraeck wesen offte aengenhommen sall werden? — Daerop wiessden

die heymraedt: Naedemmaell die soeven gheveren tuichden up hoeren eedt, dat sy den dijck gegeven hadden denn hy van rechtz wegen toegehoerden, dat dair geen contradictie tegens weesen en solde.

Daernae fraeght die dijckgreve denn heymraeden een vonnis: Hoe hy aen sijn uttgelachte pennongenn ende oncosten kommen sall, die up den dijck verloopen sijn? — Daerop wiesden die heymraeden: Datt die dijckgreeff aen datt aengegeven erff ende goedt peynden sall ende alsoe innevorderen, nae dijckrecht.

XXXIII. *Van ein dijckgiffte, die in den amptte van Oeverbetuwe durch die soeven gevers gegeven is, unnd van een uuythspraicke, die daerop gevollgett ende van den vier stoilen verclairt ende uttgespraicken is.* [1])

Item up den XV^en^ dach Julii anno XV^c^ ende LII hebben die soeven gevers, vier boven ende drie beneden, als mit nhamen Stijn van Couwen, Jelis Giesbertss, Johan van Voerst ende Herman Arntss boven; Johan van Herwynen, Lijs Vierfantz ende Reiner Vaeck, als van wegen der kercken van Oesterholtt, beneden; die geheysschen sijn, als recht is, up den ongeherden Schaerdijck, gelegen to Oesterholtt boven die kerck, die Johans van Merwicks [2]) to wesen plach, gegeven denselven dijck vurss. eendrechtelick up oeren eedt, up man ende up erve, ende in den ijrsten up sijn rechte aenschott binnen ende buten dijckx, daer hy van aldtz hergekommen is, als tho weten up alsulcken hoffstatt als Thomas Hermanss ende Lijs, sijn echte huissfrouwe, eertijttz van zeligen Arndtz van Couwens ende Gertgen, syne huissfrouwen erffghenamen gecofft, unnd Johan van Mouwick ende dieselve Lijs voerss., sijn huissfrouwe, tot dieser tijtt toe bewoent unnd in oeren gebruick gehadt hebben, gelegen to Oesterholtt tegens denselven dijck voorss. mit oeren getijmmer, mitt uuythganck ende inganck, ende mitt allenn oiren rechten ende toebehoeren, soe

1) H. S. H.: „Noch eyn ander dickgifft in denn ampt vann Overbetuwe ende vann eyn uhtspraick daerop gevolght ende van die vier stuylen verclairt et caet. — Op Vrydach den 20 May anno 1552. — Ten selven maell vraichden die dyckgreve alle questiones ende daerop gevollicht solutiones cum sententiis nuu hyrboven verhaldt etc. und vortgevaren alst vollicht. — Item hebben die soeven gevers, vier boven . . . ."

2) H. S. H. „Johan van Mouwick".

dieselve aldaer gelegen is, ende voert op allen alsulcken goedt, reedt ende onreedt, als Johan van Mouwick ende Lijs vurss. (die den dijck wess hertoe gebracht ende gehalden hebben) in den alingen amptt van Overbetuwe hebben. Unnd noch up alsulcken hoffstatt als Rutger van Haeps in den kerspell van Lenth liggende hefft, mit utthganck ende inganck ende mit allenn oeren rechten ende toebehoeren. Unnd noch eenen Rijnschen gulden dess jairs, als Ruttger van Haeps vurss. off her Derick van Haeps, synen soen, hebben utther Berndt van Boerls [1]) guedt gelegen op Balveren in den kerspell van Oesterholtt. Unnd noch alsulcken hoffstatt, als meister Wolter van Delen hierbevoerens van Johan vann Couwen Goessenss. ende Elizabeth, syner huissfrouwen, gecofft und Johan vann Herwynen nu ther tijtt inn synen gebruick hefft, gelegen in den kerspell van Oesterholt aen den dijck alre naest Lijs Vierfantz hoffstatt, mit uttganck ende innganck ende mit alle synen rechten ende toebehoeren. Item noch op alsulcken vierdenhalven mergen landtz, als die alde Johan van Bronchorst gecofft hefft van Gertgen van Couwen zeligen Arndtz van Couwens huissfrow geweest was, mit uuttganck ende inganck unnd mit allenn oiren rechten ende toebehoeren. Und voert up alle alsulcke erve ende guedt daer zelige Arndt van Couwen ende Johan van Couwen Goessenss. inne bestorven sijn ende achtergelaeten hebben moegen, woe ende wair dieselven in den alingen amptte van Overbetuwe gelegen mogen sijn. Unnd off dieselve guederen voerss. noch niet goedt genoech en weeren den dijck mede to onderhalden unnd Romsch^{r}. Keys^{r}. Ma^{ts}. broecken ende alle oncostenn daeraen to verhalen, soe hebben sy den dijck vurss. voert gegeven up allsulcke erve ende guederenn, als denn alden Johan van Bronchorst ende joffer [2]) Wilhem Nyeburgers ende joffer Catharina van Beynhom, beide syne echtte huissfrouwen inn oeren leven gehatt ende achtergelaeten hebben, gelegen in den kerspell van Oesterholtt binnen ende buiten dijcx, mit uuttganck ende mit inganck ende mit allenn oiren rechten ende toebehoeren; unnd haepen ende meynen dat hetselve goedt genoech is, den dijck dairmede to onderholden, unnd dess heren broecken ende alle oncosten daeraen to verhalen etc.

---

1) H. S. H. „Boils".
2) H. S. H. „vursch.".

Unnd soe Johan van Bronckhorst daerop geappelliertt hadd aen die vier stuyll, is dese naevolgende uuythspraick daerop gevolcht: [1])

Item soe als Johan van Bronchorst up die dijckgiffte, die hierbevoerens up den XV dach Julii leistleden durch die soeven gevers up den verloren dijck, gelegen to Oesterholt, gegeven, eene appellation beroypen hefft, unnd die vier stuyll hiernaebeschreven sich dan nu to Nymegen desshalven by denn [2]) gefuecht, unnd in der saicken sich bearbeidt ende die parthyen als to weeten Johan van Bronchorst, ther eenre, ende Johan van Herwynen, anderdeels, daerher bewegen hebben, dat sy die gebreecken gestaltt hebben aen die vier ampttluiden ende dijckgreven mitt oerenn heimraiden, omme in der vruntschapp nae bevijnde der saicken der billickheit tnaest to handelen ende to erkennen, etc.

Unnd soe die ehrentveste unnd fromme Seger van Groyssbeeck, burchgreeff tott Nymegen, dem amptman van Overbetuwe Berndt Hackfortt, oircondt schepenen tot Nymegen Thomas van Triest ende Arndt Vieghe aldair, die eerde gegonst hefft, umb aldair alles genige to mogen overgeven ende doen, dat men in den amptt van Oeverbetuwe desshalven soldt mogen doin.

Unnd soe sich dan die voorss. Johan van Bronckhorst, ther einre, ende Johan van Herwynen, ther andere syden, then selven maell voer den amptman, dijckgreve ende denn sementlicken heimraeden van Oeverbetuwe voorss. verpeent, gegeven ende vastelicken geloofft hebben, alles geene to halden, nae to gaen ende to achterfolgen, dat by den vurss. vier amptluyden ende dijckgreven mit oeren heymraiden uthgespraecken sall werden, allett by eenre peenen van twe duysent roosennoblen, daerinne diegeene verfallen solde sijn, die van oen [3]) beyden dese uuythspraeck ende erkentenisse der vier stuelen vurss. niet nae en ginge off en achterfolchden unnd dieselve peene to verhalen [4]), allett nae peenen rechtt, etc.

Demnae soe hebben die vier ampttluyden unnd dijckgreven mit oeren heymraeden der vier stuelen vurss. eendrechtelicken erkandt ende uuythgespraicken, erkennen ende uuythspreken

---

1) In H. S. H. ontbreekt: „Unnd soe" en „hadd".
2) H. S. H. voegt in: „anderenn".
3) H. S. H.: „eyn".
4) H. S. H.: „vervallenn".

overmidtz desen: Nademe sy in den ingelachten bewyese, to beyden syden ingebracht, bevijnden, dat den verloren dijck to Oesterholt gelegen, den Johan van Mouwick hefft laeten liggen, hergekommen is van Arndt van Couwen, unnd daerinne oick bevijnden, datt Johan van Bronchorstz vader die vierdenhalven mergen landtz van Gertgen des vurss. Arndtz van Couwens huissfrouwe zeliger mit oeren kijnderenn gecofft hefftt, unnd daerinne niet bevijnden en kunnen, dat Arndt van Couwen als der herbrengher dess verloren dijckx vurss. ennich erff off guedt meer in den ampt van Overbetuwe gehadt hefft, alsoe dat Johan van Bronckhorst daeromme bevonden wurdt die leiste koopman van zeligen Arndtz van Couwens guederen to wesen, datt Johan van Bronckhorst daeromme den verloren dijck mit denn guederenn, die daerinne gegeven sijnt nae vermoge dess signaitz, hebben ende behalden unnd alle oncosten, die daerop voer dieser appellation gegaen ende verdaen sijn, gelden ende betalen sall. Uuythgenhoemen soe als die soeven ghevers onbedachtelicken mede daerinne gegeven hebben eenen hoffstatt mit oeren uuttganck ende inganck und mit oiren rechten ende toebehoeren, die meister Wolter van Delen zeliger van Johan van Kouwen Goessenss. gecofftt hefft gehadt. Unnd sy uuytther allen denn bewyese mitter wairheyt niett bevijnden en kunnen, dat dieselve hoffstatt vurss. van Arndt van Kouwen zeliger gekommen sie, unnd ommers niett bevijnden en kunnen, dat die twee hoffsteden, tho weten Arndtz van Kouwen ende Johans van Couwen Goessenss. van oeren alderen ende utther eenen boessem gespraeten ende gekommen sijn, hebben die vier stuyll voorss. daeromme erkandt ende uttgespraicken, dat die hoffstatt van Jan van Couwen Goessenss. wie voorss. mit der dijckgifften geen gemeyn en sall hebben, unnd dat Johan van Herwynen dieselve hoffstatt mit oeren uuytganck ende inganck, unnd mit oiren dijck daertoe behoerende, gelijck hy die voer datum der dijckgifften vurss. gehadt ende gebruyckt hefft, hebben unnd behalden sall. Unnd want dan daerdurch dese appellatie ende dese leiste oncosten verrezen sijn, soe sall Johan van Herwynen gehalden sijn dese leiste oncostenn, nu op dieser appellatien verdaen sijnde, up to leggen [1]) ende

1) H.S. H. inpl. v. „up to leggen": „verplegen".

to betalen. Ende soe verne hy die unkosten van deser apellatie vurss. (gelijck die van denn heimraeden van Oeverbetouwe berekent sullen werden), selver betaelt, unnd den amptman daervan vryet, soe en sall hy geenen weerpenninck daervan geven. Unnd deede hy dess niet, soe sall sy der dyckgreeff betalen om synen weerpenninck.

Geschiet by den amptluiden ende dijckgreven mit oeren heymraeden, alss mit nhamen die ehrentveste eerbare ende frome Berndt Hackfortt, amptman ende dijckgreeff; Willem van Genth, heer tot Loynen, Alardt van Bemmell, Walraven Mom, Arndt Vieghe ende Johan van Mekeren, als heymeraeden; unnd Henrick van Vierssen, landschriever van Overbetuwe. Seger van Groyssbeeck, borchgreeff und dijckgreeff; Berndt van Welderenn, Henrick van Beynhom, Johan Valckenborch, Thomas van Triest ende Conraidt van Daernick, heymraiden; und Henrick van Groll, landtschriever van den Rijck van Nymeghen. Claes Viege, amptman ende dijckgreeff; Johan van Bemmell, Christoffel van Weze, Thies van Beynhom, Johan van Hattum ende Adriaen van Marwick, als heymeraiden; ende Herberen Wolterss., landtschriver van der Nederbetuwen. Jasper van Wyhe, als dijckgreeff inn statt Giessbertz van den Poll, ende mede als heymraidt; Henrick van Puiffelick, Johan van Beinhom und Jacob van Erpp, als heimraeden; ende Bernt Vuertken, oeck landtschriver [1]) tusschen Maze ende Waele.

Geschiet ende uuythgespraicken up den vijfften dach Octobris anno XV ^{c} twe ende vijfftich [2]).

XXXIV. *Van die eyschonge der soeven gevers op weteringen ende dijcken, die in Maes ende Wael voer verloren blyven liggen, woe men sulx doin ende daermit voertfaren sall, etc.* [3])

Item die heymraeden geweesen: Daer die weteringe off den dijck in elcken kerspell gelegen is, sall men onder missen

1) H. S. H.: „Bernt veer Broick, landtschryver".

2) H. S. H. vervolgt: „Item hyr van deiser uhtspraickenn syn twe cedulen gemayck allens luydende ende van den dyckgreff ende heymraden der vyer stuylen vursch. onderteikent, der Bronckhorst ende Herwynen vursch. ellick eyn ontfangen hebben".

3) H S. H. geeft als titel: „Ordinantie inn Maeze ende Waell".

op eenen Sonnendach seggen: Woe wael dat die erve tot den dijck off weteringe gehoerende in een ander kerspell gelegen is, soe secht die dijckgreve off die heimraidtz gesworen bode aldus in der kercken: Hier lecht eine verloren weteringe in der herlicheit van Apelteren in der Harenscher schouwen, geheiten „In de Thuyt", daer daghe ick die soeven gevers up, nu en Dincxdach over vierthien dagen ende daerenteyndens [1]) als rechtt is, vier dair die schouwe ijrst aen kompt, ende drie boven; voert alle diegeene, die dat van recht sijn. Ditt is dat ijrste gebod.

Unnd van dat andere duet men oeck aldus, dat derde und dat vierde oeck alsoe. [2])

Dan sall die dijckgreve denn heymraeden daerop gedagen, als nementlicken op die seis weken.

Voert off dat inn synen amptt niett gelegen en weer, woe wael die schouwe inn synen amptt is, soe sall hy den amptman, daer die weteringe gelegen is, daerop willigen, dat hy syne heymraeden daerop gedaecht by hem to sijn ende sementlicken to wiesen; den cost moet der amptman, dient aangaet, betalen. Ende deser amptman sall denn anderen [3]) amptman, denn hy daerop bidt, bidden viff offte seis dagen to voren, dat hy synen heimraidtz bode omme seindt, syne heimraeden daerop to gedagen.

Item up den dijck gedaecht men die seven gevers, die vier boven ende die drie beneden. Ende als die gevers dan niett en qwemen, soe solde die dijckgreve ende heymraeden aldus wiesen und fragen den heimraetz boden, off hy die gevers [4]) daerop gedaecht hedde, alst recht is, up synen eedt. Secht hy dan Jae, soe wiesen sy: Dat sy den cost ende schaden een jaer lanck muesten betalen.

Item then leisten van denn seis weken sall men, dair dat erve gelegen is, seggen in der kercken: Dat malck synen schaden schutte, die ditt erve [5]) totten verloren weteringen off dijcken toebehoert. Dat sy ende die gevers heuren schaeden verhoeden ende kommen daerby. Ende dat sall men op die

---

1) H. S. Utr. N°. 1097: „daertegen".
2) H. S. Utr. N°. 1097 voegt hier in: „Want men dat irst andoet dat mackt t'samen sess weecken".
3) H. S. Utr. N°. 1097: „alden".
4) H. S. Utr. N°. 1097: „gene".
5) H.S. Utr. N°. 1097: „die die verloren dijck ende erve".

leiste verthien dagen dair seggen, daer dat erve tot den dijck ende weteringe toebehoerende is.

Item men gedaecht niemandt daer voer, dat recht weer [1]) die heer offte nageburen, dan besettinge off peindonge [2]).

Van den peindinge hefft den bode 1 Vlemss, ende also duck hy die vorderunge des gebotz duet off opbiedt 1 Vlems. Dat is to weten van den 4 vorderingen des rechten, tallen maelen 1 Vlems, valet 4 Vlemssen.

Item van den besettingen dessgelijcx oeck soe veell.

XXXV. *Eedt soe die soeven ghevers lijffelick aen Godt ende sijn heilich Evangelium behoeren to sweren.*

Dat wy desen verloren ende onbeherden dijck heren ende geven sullen mitt erff ende landt, alsoe veell, dat denn heimraeden duncken sall up oeren eede, dat men den daermede voertaen wael halden sall mogen, dat het landt daermede bewhaert is. Unnd sullen daeraff bewiesen erff ende man, unnd sullen denn heren ende gheven nae onsen vijff sinnen op onsen eede nae unser bester kunden, die wy daeraff vernhomen hebben, off vernhemen mogen, dewiell die gifftt inn onser machten is, denn rechten boessem daeraff to suicken, dat erff daer den dijck mede beboedelt is geweest, unnd dat leiste beboedelde erff daermede dan ijrst inn to geven, unnd dairnae dan voert dat leste nae den lesten, thent den dijck geheert is, unnd den onraet alsoe alonge beweesen is, als voerschr. steeth, nae allenn voergewesen vondenissenn. Daer niemandt om aen to sien, arm noch rijck, groot noch clein, luttell noch veell, heimelick noch apenbairlick. Soe help onsen elck Godt etc.

XXXVI. *Weet van de stillwaerheit inn Oeverbetouwe.*

Die amptman unnd dijckgreeff Carll van Lijnden, unnd die heimraiden van Overbetuwe verdagen unnd bescheiden mitz desen N., unnd dat utth erforderen van die soeven gevers, van vier roiden ende eenen halven voet verloren schaerdijcks tot Bemmell beneden den Pottdeckell gelegen, omme to kom-

---

1) H.S. Utr. N°. 1097: „voor".

2) H.S. Utr. N°. 1097: „inleydinge".

men up Dincxdach neegstkomende, welcker sall wesen den 19. dach lopenden maentz Decembris, des morgens to goeder tijtt binnen Nymegen then huise van Matthijs Janss, mit alle syne segelenn ende brieven soe hy hefftt spreeckende van syne erffenissenn ende guederenn in den alingen amptt van Overbetuwe, unnd daeronder sortirende herlicheiden gelegen. Unnd mede omme ein conschapp der wairheit vann sich to geven. Allett by alsulcken ban ende boeten, als dair nae dijckrecht op staen.

XXXVII. *Eedt der soeven ghevers.*

Ick laeff unnd ick swere, dat ick als een gever van die soeven gevers ende naeste dijckgenoethen, die geeyschet sijn, als dijckrecht is, desen ongeherden ende verloren dijck onpartyelick helpen heren ende geven sall up sijn rechte aenschott, up man ende op erve, daer hy van rechtz wegen behoert, nae mynen rechten weeten ende vijff sinnen, soe ick my uuytther die stillwairheit uund andere instructien, voert segelenn ende brieven hebb kunnen beleeren. Unnd dat ick daerinne geine parthie dragen noch oeck frundt noch maege, noch oeck my selver noch niemandtz persoen, hy sie dan geestlick off wertlick, edell off onedell, rijck ader arm, verschoenen noch aensien en sall. Soe my Godt help und sijn heilich evangelium.

XXXVIII. *Weet omme die soeven to eysschen inn Oeverbetuwe.*

Soe als die soeven ghevers, diewelcke up die twe blocken verloren ende ongeherden Schaerdijcken tot Bemmell in den Langhacker gelegen, waervan idt bovenste vijfftehalve roide is haldende, verdaecht unnd up elck block vurss. geheyschet geweest sijn, als dat recht is, en vorleden Vrydach oer ijrste varste genhomen hebben. Soe hefft die amptman und dijckgreve Carll van Lijnden, oircondt denn sementlicken heimraeden, dieselve soeven gevers up elck block voorss. wederom andertmaell verdaecht ende geeyschet overmidtz desen, als mit nhamen up idt bovenste block Arndt van Borcheltz erven, Baet Vermher, Arnt van Borcholtz erven vurss. und Herbert van Bronchorst, als vier naeste dijckxgenoethen und gevers boven; unnd die gemeyne geerffden van vierthien voett, die kerck van Bemmell ende her Hermen Boeners, pastor tot Haelderen,

als drie naeste dijckgenoethen ende gevers beneden. Unnd up idt benedenste block Herbert van Bronchorst, die geerffden van die XIIII voet, die kerck van Bemmell und heer Herman Boeners, als vier naeste dijckgenoethen unnd gevers boven, unnd Gerit van der Voert, die van Mariendael unnd Johan van Onderen, als drie naeste dijckgenoethen und gevers beneden, — dat sy kommen een toekomende Vrydach over acht dagen, welcken wesen sall den 19. dach lopentz maendtz Januarii des morgens ther goeder tijtt aldair op dieselve ongeherde und verloren dijcken, heren und geven dieselve up oeren eedt, unnd nae oeren vijff sinnen, up sijn rechte aenschott, daer hy van rechtz wegen behoert, up man ende op erve, up alsoe veell goedtz, daer die voorss. dijcken mede onderholden werden, und die heer syne broecken unnd alle oncosten die gedaen sijn offte noch gedaen sullen mogen werden, nae dijckrechtt aen verhalen mach, off nheemen daerinne voer, dat dijckrecht sie, by alsulcke ban und koeren als dair nae dijckrecht up staen. Unnd die dijckgreeff vurss. duet denn gheveren vurgen. sementlick und elck besondert daervan die weett, oircondt die gemeine naeburen.

XXXIX. (*Dijkschouw in het Rijk van Nijmegen*).
Copia.

Wy Arndt Viege, borchgreeff tot Nymeghen, richter unnd dijckgreve in den Rijck van Nijmegen, tuigen apenbairlicken inn desen aepenen brieff, dat wy in den jaer onss Heren, doe men schreeff duysent vijffhondert unnd ein ende viertich, upten Meydach to voermiddage qwaemen ryden mit onssen alingen heymraeden [1]) in den Rijck, als mit nhamen Arndt Pieck in statt Herman van Boenenborchs, Otto van Mekeren, Lambert van Zallant, Gerit van Plees ende Johan Valckenborch, up der schouwen van den leygraaff to Woesick up thoeft, und Lambert van Zallant dair een vondenisse gefraecht: Off wy ther goeder tijtt daer kommen weeren om den leygraven to schouwen ende mijns genedigen lieven heren broecken daerinne gelegen to vorderen, als dat recht is? — Soe weess Lambert van N. [2]) mit gevolch der heimraeden: Jae.

1) In H.S. „heymraed*t*" veranderd in „heymraed*en*".
2) Het H.S. wisselt hier en elders den bekenden naam met „N." af.

Then selven maell sijn wy borchgreeff vurss. mit onsen heymraeden voert gereden wess tot Apelteren up der sluisen up dat hoofft van der nyer weteringe, ende aldair Arndt Pieck ein vondenis gefraicht: Off wy ther goeder tijtt aldaer gekomen weren, die weteringe to schouwen, des gemeinen landtz oerber to doen ende mijns genedigen lieven heren breucken dairinne gelegen to vorderenn? — Soe wiessden N. mit gevolch der heimraeden: Jae.

Then selven maell sijn wy mit onssen heymraeden vurss. voirt die nye weteringe upgereden wess aen dat Palicker schuttlaicken toe. Ende aldaer hefft Johan Valckenborch van ons borchgreeff, richter ende dijckgreve unnd heymeraeden vurgen. begeert, dat wy een weenich up dat schutlaicken vertuyven ende ons ein wenich aff up ein syde voegen wolden. Ende hefft ons to kennen gegeven: Woe dat het sich begeven hedde ein lange tijtt verleden, dat men dinghplichtich geweest is om dat Palicker schuttlaken to verleggen, idtwelcke by vrunden upt leste gevonden is, soe dat die nedergeerffden, der hy volmechtich gewest is, betalen moeten twee deell van de oncosten. Soe hedde hy die geerffden denn eenen voer den anderen nae by malckanderen gehadt ende mit sy eens deels gerekent mer noch niet tott betalinge kunnen kommen. Soe oen dan die dijckgreven, voerhinnen gewest und noch tegenwoerdich, vast dapper aengestoten ende lange gepeyndt hedden, weer des nit utth fruntschappen gelaeten worden. Soe dan die tijtt sich to lange verloopt ende hy schadeloose burghen hedde, gerichtlicken oircondt borchgreeff, richter unnd dijckgreeff ende heymraeden, luidt des signaetz oen gelaefft hedden, hefft doe Johan Valckenborch vurgen. onss gesonnen om onsen loen, dat wy hem peynden ende slijtten wolden aen alle alsulcken campen landtz geheytten Dekenskempp, inn Boeningerbroeck gelegen, int Rijck van Nymegen, toebehoerende Jochem van Wyhe, daer Reynher van Wyhe, volmechtich sijns vaders ende van wegen des kerspels van Hernen voer gelaefft hefft ende syner volmechtich is voer twehondert goltgulden van gewicht ende den schaden mit recht daerby. Item noch aen een hoffstatt mit oeren toebehoeren to Boeningen gelegen, daer die rossmolen by placht to staen, toebehoerende N., voer 200 g. g. van gewicht, ende den etc. Item noch aen een huiss ende hoffstatt mit allenn oiren toebehoiren, daer N. nhu ther tijtt up woent tot Wurrdt in den

Rijck van N. gelegen, den selffden N. toebehoerende voer 200 g. g. van gewicht ende etc. Ende voert aen alle erff ende guedt, dat die obgenantte personen elck besonder int Rijck van N. liggende hebben, voer die 200 g. g. van etc., up elcken vurss. Dat wy borchgreeff, richter ende dijckgreeff vurss. nae wiesonge der heymraeden ende als gerichtzluiden alsoe gedaen hebben. Und hebben Johan van Koessfelt, onsen gesworen scholtz- ende heymraedtz-bode bevolen, die gepeinde panden to slijtten ende voert op to bieden, kundt ende weet tdoen Reynher van Whye als volmechtich vurss., Gies Verwoirt ende Toenis Vermazen, voer die genechten ende teindens die genechten elcx voer sijn hoefft. — Dat die scholtz- ende heymraidtz-bode vurss. up synen eedt gedaen, gegicht ende getuicht hefft, daer dese voorss. persoonen geine pandtkerunge noch beschudt up gedaen en hebben.

Item up Sonnendach Cantate [1]) hefft Johan Valckenborch vurss. then ijrsten maell die genechten up dese vurss. goeden ende persoonen gehalden, oircondt heimraiden ende als gerichtz- luiden Herman van Boenenborch ende Lambert van Sallant.

Item op Sonnendach Exaudi [2]) hefft Jan Valckenborch vurss. ten anderen mael die genechten up dese voergen. goederenn ende persoonen gehalden, oircondt heimraiden ende als gerichtzluiden Ott van Mekeren ende Lambert van Zallandt.

Item up Sonnendach Trinitatis [3]) hefft Johan Valckenborch then 3 mael die genechten up dese obgenante guederen ende personen gehalden, oircondt heimraden ende als gerichtzluiden Herman van Bònenborch ende Otto van Mekeren.

Item upten ijrsten Manendach nae den Sonnendach Trinitatis hefft Johan Valckenbosch vurss. synen ijrsten dwarssnachtt op dese vurss. guederen ende personen gehalden, oircondt heymraeden ende als gerichtzluiden Herman van Bonenborch etc. ende Lambert van Zallant.

Item up den 1 Dienstdach nae Trinitatis hefft N. vurss. den 2 dwarssnacht op dese gemelte guederen ende persoonen gehalden, oircondt heimraeden ende als etc. N., N

Item upten 1 Goenssdach na Trinitatis heft N. vurss. den

1) 15 Mei.
2) 29 Mei.
3) 12 Juni.

3 dwerssnacht up dese obgenantte guederenn ende persoonen gehalden, oirkondt heimraeden, ende etc. N., N.

Ende doe ditt aldus geschiet is, soe hefft die vurss. Johan N. ons, borchgreeff, richter ende dijckgreve vurss., die gepeinde panden ende idt beschudt daervan gebaeden, hetwelcke wy Arndt Viegh, borchgreve, richter ende dijckgreve vurss. drie 14 dagen onder behalden, unnd dem vurss. Johan Valckenborch doe idt beschudde van den gepanden erven ende guederenn wederom overgedaen hebben.

Und soe mynen genedigen lieven here my Arndt Vieghe vurss. doe van den borchgreven amptt ontsatt, unnd Herman van Boenenborch, genant etc., daerinne gestalt ende gesatt hefft, is der vurss. Johan Valckenborch doe gekomen voer onss, Herman van etc. gnantt etc., borchgreeff, richter ende dijckgreeff in der tijtt, unnd hefft ein ordell begeert: Sijntemaell datt hy dese vurss. erven ende guederen gepeyndt ende mit allenn rechten gesleeten ende gewonnen hedde, ende den heer mit allenn denngeenen, die vurss. staen ende sich rechtz daertoe vermeinten, gebaeden weeren, ende dat niemantz dieselvige verantwordt nach beschudt en hefft, woe hy mit recht daermede voertfaren soldt? — Welcken ordell wy borchgreeff, richter ende dijckgreeff voorss. bestaet hebben aen Gerit van Plees, die mit gevolch der heymraeden hierna beschreven daerop geweesen hefft voer recht: Dat wy, borchgreeff, richter ende dijckgreeff vurss., in statt des heren van den lande, den vurss. Johan N. in die vurss. erven ende guederen setten ende halden sullen nae heymraidtz-, dijck- ende waterrecht. Unnd dat hy und syne erven daeraen geerfft sullen wesen ende blyven. Unnd dat deese vurss. personen Reynher van Wyhe volmechtich voerss. N. ende N. vurss. (want oen die weet elcx geschiet ende idt beschuddt gebaeden is als recht nae gichtinge des gesworen), daervan onterfft ende ontguedt wesen ende blyven sullen erfflicken ende ewelicken ende ther tijt toe, wess dat sy hem gesamender handt van den borchtouchten ende van allenn schaden, hinder ende gebreck gerichtlicken ende anders, den hy daerby gehatt hefft ende vorder kriegen mach, gevryet, onthefft, vernuecht ende voll up wael betaelt hebben sullen. Ende dat wy borchgreeff, richter ende dijckgreeff vurss., van wegen des heren van den lande, hem des ein whaer wesen sullen ende sullen eenen yderman daerop den aenfanck verbieden, als recht is!

Op welcke gewiessde vondenisse wy hem inn alle die vurss. erven ende goeden gesatt hebben als recht is, ende hebben einen yderman daervan den aenfanck verboden ende laeten verbieden ende in crafft van desen verbieden, alsoe dat sich niemandtz der guederenn voorss. en sall onderweinden, idt en sie mit will ende believen des vurss. Johan Valckenborchs off mit eenen beteren rechten by verboertenisse lijffs und goetz. Daeromme gelaeven wy borchgreeff, richter ende etc., den voergen. Johan N. und synen soen, der vurss. erven ende guederenn ein rechte whar tho weesen van wegen des heren van den lande, hem daerinne to wheren ende to halden als ein borchgreeff, richter ende dijckgreeff in den Rijck van Nymegen van rechtz wegen schuldich is to doen. Zonder all argelist.

Daer ditt geschieden daer waeren by, aver ende aen als heimraeden ende gerichtzluiden in den Rijck van etc. N. ende N.

Hyernae volght vann waterrechtt.

XL. *Woe men eynenn weerdt wijnnenn off bevarenn sall.*

Soe wie eynen weert wijnnen ende bevaren wijll, sall den here off denn amptman wijlligenn, daer datt althoevyge landt onder geleigen ijs, dar hy dat zandt offte weert van bevarenn offte wijnnen wijll. Ende sall begerenn unnd den amptman bijddenn daerby te komen. Ende sall den amptman bijddenn, dat hy op dat althoevige landt dy banck spannen wijll ende hoechgen dat gerichtt.

Item alss dat geschiet ijs, soe sall hy den amptman bidden, dat hy hem gonne, dat hy den werdt offte zandt moegen bevaren nae stroemrecht ende waeterrecht. Dat sall hem die amptman gonnen, beholtelick sijns genedigen heren sijns gneden rechtenn, want hy dat bedijnght. Wantt des heren recht ijs mit voir ijn te bedijngenn. Want off saick werre, datt die perden ende waegenn drijfftich wurden, weren den heeren alzdan vervallenn.

Ende wanner die heer off amptman off richter etc. dat vergont hefftt, soe sall die man, die den wert bevaren wijll, eynen waegen mijt mijst gelaeden hebbenn gelijck eyn bouman den op synen landt pleech thoe voeren. Ende mijt naemen

mijt dry off vyer perdenn ende nijt meerr. — Etlijch wijllen hebben ende oick op sommyge plaetzen eyn gebruyck ijs, dat der perden mach vyer off sess weisenn.

Item die perdenn en sullen nyet weisen van eynre haere. — Item etlich willen ende seggenn, dat eyn wijtgraew perdt by der handt gaen sall, op welcke dy dryver sijtten sall, die den waegen driefft.

Ende dy mijst sall gelaeden sijnn op die saellstede. Ende off dy mijst daer nyet en were, soe sall hy den heer biddenn, dat hy hem gonne, den op eyn ander stede thoe laedenn.

Ende der mans sullen twe weisenn, die eyn op dat voerste perde, die ander op dat mijddelste perdt. Ende die voerste sall hebbenn eyn vlessche mijt wijnn aen synen hals. Ende sy sullen hebbenn weyten broet ijn oeren boeseme.

Ende sullen dryewerff ijn den waeter haldenn. Ende den voirstenn sall den achtersten dryewerreff dy vlesse doenn, dat hy drijncke, ende sullen ijrst van den broede eeten. Ende sall dy vlessche dan weder aen synen hals hangenn, ende bevaren alzoe den werdt off zandt. Ende dat gescheyden by klijmmender sonnen. Ende dy amptman sall blyven sijtten ijnt gericht mijt synen gerichtzluydenn, ther tijt toe die bevarijnge gescheit ijs. Ende dy heer off amptman etc. sall sijttenn opt oever vant althoevyge landt, daer die werdt off zandt aff bevaren wurdt. Ende als dy bevarijnge geschyet ijs, soe sall hy weider komen voirt gericht ende seggen:

Heer Richter, off Amptman etc., hebdy gesyen, dat ick den werdt off zandt mijt recht bevaren hebbe?

Segcht hy dan: Jae, dat hy datt gesyen hefft.

Dess treickt hy sich dan aen dem gericht, unnd geifft den amptman sijn gelt ende den schepen off gerichtzluyden oere onkosten ende oirkonde et caet.

XLI. a. *Vann aenvangenn ende bevarijnge der werden ende aenschotte ijn den Rhijn, Issell ende Waell nae waeterrechtt.*

Item ijn den yersten, soe en sal men geen dijnckt bestaen noch aenheven dan mijtten heer van den lande. Dat ijs alzoe to verstaenn, dat dy droest, amptman, statholder off dy richter ijndertijt, dy uth beveell den heren ijs, daer mijt by over ende aen weisen sall, ter stede dair dat landt off zandt geleigenn

ijs, opdat nyemant zeggen enn [1]) derff off mach, dat hett bestaen ijs buyten manyeren des rechtenn, dan dattet geschyet ijs, als nae der waetterrecht men behoert the doenn.

b. *Wye by den aenvanck gevordert sullen werdenn.*

Item den anderden maell soe sall men daerby nemen, als deise bevarijnge geschyen sall, diegene die men kryegen kan gheen ijnwoenners der stedenn off dorpen, daer dijt geleigen ijs; opdat men the beth bethuygen mach; want sy der saecken onparthyelick zijn. Ende daertoe mijt dyselve, dy daer mede by komen, zy komen dan her, wen sy kommen.

c. *Die manyer der bevaerijnghe van waegen ende perden.*

Item alst aldus woe vursch. geschyet ijs, soe sal men nemen enen waegen mijt mijst gelaedenn als eyn bowman daegelix plaech the laedenn, mijt touwen ende mijt perdenn als men dat gewoentelick ijs mijt mijst tlaedenn. Ende der perden mach vier off sess weisen. Ende die den waegen drieven sall, sall op een perdt sijttenn.

Item den waegen als hy gelaeden ijs, die sal men sonder behulp drieven ende mijt perden gespannen als dat behoirt van den althoevygen landen denn waegen laedenn. Ende den waegen eyns om toe wijnden op dattselve althoevyge landt vursch. Ende dan voirt aen tvvaren ther stede, daer men bevaeren wijll. Ende den dryever sal men ijrstwerff schickenn, als dy vyer raeder des waegens ijn dat waeter staenn. Ende den voirman sall van dat wijttebroet eeten, ende van den wijnn drijnckenn tot gesijnnen des richters. Drymaell voirt varenn ende drymaell getuckt ende stijll geholdenn. Ende dryemaell van den wijtbroet geitenn. Ende drymaell van den wijn uhter vlesschenn gedronckenn. [2])

Item then anderden maell sall dy dryever off voirman noch eyns halden, als dy perden mijtten waegen ende raderen ijn dat mijddell van den waeter staen. Soe sall dy dryever off vorman van den wijttebroet noch eyns eeten, ende men sall om oick anderwerreff scheincken als voir. Ende terwyelenn

1) In H. S. volgt hier nogmaals „en".
2) Hieronder in H. S. met lichter inkt: „ut sequitur".

sall hy tuecken ijn dat waeter. Ende dan sall dy dryver eyn wenich voirtvaren.

Item then dardenmaell sall dy voirman voirtvaren mijtten perden op dat landt zandt, ende dy achterste raderen des waegens ijn dat waeter blyvenn staen. Ende men sall dy dryver dan noch eyns scheincken mijt wijnn ende van dat weyttenbroet eeten woe vursch. Ende dan sall hy voirtvarenn op dat hoege ende weynden synen waegen en(de) sall den waegen daer laeten staen. Ende men sall dy perden affspannen mijtten touwen [1]) ende ryden sijns wechz etc.

Item dijt allet geschyet sijnde, sall den aenlegger off synen volmechtigen vermijtz oeren vurspreeck den richter gesijnnen eyn ordel toe bestaeden off nyet dat aengeschaeten zandt landt ende wert bevaren als recht ijs nae den waterrecht ende nae der stattrechten van Gentt. Gesijnnende des bevaeronghs brieff ende segell. — Dat ordell bestaenden dy richter aen N., dy mijt gevollich der schepen daerop gewesen hefft vor recht: Jae, hy sy bevaren als recht ijs, ende dat men hem om sijn loen behoirlick segell ende bryeve daervan geven solde. — Dess sich dy aenlegger off dy volmechtigen vurschreven aen den gericht gedraegen ende guedes gerichtz sich bedanckt hefft.

Item dijt allet vurschreven noch geschyet zijnde, sall dy aenlegger vurschr. gaen totten richter et caet. ende gesijnnen den richter oirkondt den schepenn, dat hy hem horen insettonge doen solde in synen bevaren landt zandt, ende voert nae ijnhaldt oeres bevarijnghs brieff. — Dann sall vraegenn die richter vursch. den schepen vursch. eyn ordell: Wess hy den aenlegger off synen volmechtigen daervan schuldich weer tho doen nae den waterrecht ende nae den stattrechten van Gentt? — Heefft N. N. vurschreven mijt gevollich der schepen geweisen voir recht, dat dy richter den aenlegger off den volmechtigenn in ende toe behoeff N. N. ende synen erven ijn bevaren landt zandt ende weerdt ijnsetten saldenn. Ende dat dy richter alzoo doen solde ende geven denn aenlegger off synen volmechtigen macht ende beveell toe hacken, toe houwen, paetenn, stekenn ende gebrueckenn!

Daerop sall dy aenlegger noch eyn ordell vraegen: Hoe vern,

---

2) In H. S. staat: „trouwen".

wijdtt ende breedt hy den bevaren weerdt landt ende zandt aenfangen ende gebruycke sall? — Daerop wyesen dan N. van den richter gevvraecht mijt gevollich der schepen vor recht: Dat der aenlegger ende synen erven boven opten uhtterste palijnge van oeren althoevijngen landt sullen off doen rayen den bevaren werdt landt zandt nay rayrecht weis ijn dat uhtterste dyepe over den bevaren werdt, ende sullen dat nederwartz gebruckenn moegen tot oeren meesten orber ende profijt, hijn ter tijt toe doet yemantz anders nederwaertz geleigenn hem dat van oeren althoevigen landt mijt bevarijnge nae waterrecht sullen kunnen bestoerenn. Voerbeholden den herbrenger sijn paett- ende werdt-recht!

Item then leisten sall dy aenlegger off dy volmechtige vursch. denn rechter dat leiste ordell vraegenn: Off den aenlegger off volmechtygen vursch. nu off hyernamaels tot ennyger tijt ennyghe ijndracht, hijnder off [1]) bespyer ijn sijnnen bevaren aengewonnen landt zandt ende werdt gescheydenn, wye hem des eyn wayr sijn solde? — Darop sall dy richter ein ordell vraegenn N., dy mijt gevollich der schepen geweisen hefft vor recht: Dat dy richter ijndertijt van weigen des heren van den landt des eyn rechte war sijn sall van sheren weigenn ende daerijn halden ende weeren, ter tijt toe ende soe langhe hy mijt beteren rechte daer uht gesleten wurde nae den waterrecht ende der statt van Gentz rechtenn.

d. *Wat landt of zandt men bevaeren mach van althoevyghe landt.*

Item alle zanden ende landenn, die vallenn ijn stromen off in waeteren, die den heer van den landt nyet toe en behoerenn ende die heer die ijrst nyet aenvenght off doet bestekenn als sommyge seggen, dat dit op etlicke plaetzen recht weisen solt, dye stromen die mach eyn ygelick bevaren van synen althoevygen lande, als hy dat nae waterecht als vurschr. tbest bekomen kann, den dat waeter ende stromen toebehoeren. Ende als hy dat soe vursch. bevaren hefft, soe mach hy dat uht doen paelen, mijt dem st(r)oem affgande. Ende den soe besijtten ende gebruycken ende behalden.

1) In H. S. staat: „cp"

e. *Mijddellzandenn ijn den stroem.*

Item alle landen ende zandenn, die vallen ijn stromen off waeteren des heren van den lande toebehoerende, ende dy heer van den lande aen doett vangenn, off dy zandenn voirt lendenn aen yemantz anders lande, die en mach nyemantz bevarenn off aenvangen; want dy oevermijtz der hoeger heerlickheyt, als dy landtzheer daer opten stroem heefft, dy sijn ijs, daeromb en sall nyemantz overmijtz den aenvanck des landtheren daeraen gerechticht weisen, dan die heer gelijck vursch. steet.

f. *Wy eynnmaell die bevarijnge onrecht doet, ijs ontrechtichtt.*

Item deise bevarijnge en sall nyet meer geschyeden dan tot eynmaell, ind onsteet hem dan sulcx, hy als vurg. aengeheven hefft der bevarijnge landtz ende zandtz, sall hy daerentheyndens sijns rechten daeraen vervallen weisenn nae den waeterrecht.

Item als dijt vursch. geschyet ijs ende oick naedenmaell datter nyemantz en ijs van weigen des heren van den lande off synen volmechtigen off oick sus nyemantz anders, die daer die bevaerijnge mijt waeterrechtt bestoert hebbenn, — ende oick naedenmaell mijt dat voirgeweisen ordell nae den waeterrecht geweisenn, dat dy aenlegger sall moegen varenn ende sijn bevarijnge moegen eynden, als waeterrecht zy, — ende dat hy teyndens der bevarijnge die perden van den waegen te spannen bedijnght hefft umb sich daer off nergens ijnne tho versuymen, — ende oick dat dy voerman voertvaren solde nae waterrecht, — ende ijs dy voerman, by hem hebbende eyn vlessch mijt wijn ende wijtbroet, tott gesijnnen des richters, dryemaell voir gefaren ende dryemaell getueckt ende stijll gehaldenn ende dryemaell van den wijtbroet geiten ende dryemael van den wijn uhtter flesschen gedronckenn, — ende opten werdt ongestruckelt der perde den waegen opten werdt landt ende zandt vurgenoemdt geweindt eynmaell, andertmaell ende dordtmaell als recht was nae den waterrecht ende nae den stattrechten vann Gendt, — ende dy perden mijt ordell ende mijt recht ende mijt bewijllonge des richters uhtgespannen — den waegen opten bevaren werdt pepaelt *(sic)* ende laeten staen.

g. *Gerichtschijnn toe nemen.*

Item als dijt altesaemen gescheyt ijs als vursch., soe sall diegene die die bevarijnge gedaen hefft, van den drost, statholder off richter etc., voer welcke dy bevarijnge geschyet ijs, eyn gerichtelick schijn nemen, waermede hy tot allen tydenn bewysen kann, dat hy dye bevaerijnghe nae den waterrecht rechtelick gedaen hefft.

h. *Forma eyns richtelicken scheyn.*

Wy Evert van den Waell Wijllemss, gesath richter tot Gendt, Rutger Kuugh unnd Goessen van der Kolck, schepen ther selver steden, tuegen, dat dy richter vursch. geseten hefft tho gerichte op erve ende guet bijnnen den gherichte van Genth buyten dijckcx geleigenn, thoebehorende Rijckquijn Heymerickz, teigen welcken erven ende guet vursch. geleigen ijs landt ende sandt, Rickqwijn vursch. van synen olden erve ende guet vursch. aff heefft doenn vaerenn eynen waegen mijt vyer perdenn, ijnden selven waegen voell mijsten gelaedenn, daer op geseten enre dy den waegen dreeff, der hefft aen synen haels eyn vleess mijt wijn gehadt ende daertoe broett. Ende dy richter vursch. hefft den waegendryver tusschen den alden erve ende dat nye landt ende sandt ijn den waeter heyten halden eynwerreff, anderwerreff ende dardewerreff. Ende tot welcker tijt dy waegen alzoe gehalden hefft, soe hefft hy van den broede gheten ende van den wyne gedronckenn. Ende dy richter vursch. hefft den waegendryver tot elcker tijt hy alzoe gehalden hefft, voert heyten faren ijn Gaedes naemen. Ind dy waegendryver hefft then dardenmaell voertgevaren uht den waeter op denselve landt ende sandt, ende den waegen, mijt den mijst gelaeden, op dat ney landt ende sandt laeten staenn, ende mijt den vyer perden wederom geredenn doer dat waeter op dat alde erve. Ende want wy richter ende schepen vursch. hyer by aen ende over geweyst sijnn, unnd aldus voer ons gescheyt ijs, soe hebben wy tot eyn getuchgenijsse der waerheyt onsse segell aen deisen brieff gehangenn. Gegeven in den naem *(sic)* ons Heren 1488 op den Donredach nae Sunte Matheus dach apostoli [1]).

1) Matheus, 21 September. Donderdag daarna viel in 1488 op 25 September.

i. *Die inleydongh vann eynen werdt et caet.*

Wy Evert van den Wall, richter tot Gentt, Claes Smijt ende Johan van den Wall, schepen the selver stedenn, tuegen dat vor ons gekomen ijs Rembolt Kollert verlyende ende beken(n)ende volmechtich van Rijcquijn Heymerickz ende van weigen sijns selffz; ende geson van den richter vursch., dat hy hem ijn wolde leyden ijnn eynen werdt bijnnen den schependomb van Gentd geleigen teigen Rijckquijn ende Remboltz vursch. oeren alden erve, welcke vursch. wert Rijckquijn Heymerickz vursch. van synen alden erve befaren hefft nae vermoegen ende ijnhalt Rickquijns vursch. segell ende brieve. — Doe vraechde dy richter vursch. den schepen vursch. eyn ordell: wat hy Rembolt Collert vursch. hyerijnne weer schuldich te doen? — Daerop wysenn dy schepen vursch. voer recht, dat dy richter Rembolt vursch. ijn denselven werdt leyden solde tot allen rechten. — Theenselven maell leydenn dy richter Rembolt vursch. ijn denselvenn werdt oirkonde der selver schepen vursch. Ende dy richter vursch. verboet meide alle dieghene, die oer desselven werdtz onderwijnden ende kroedenn by oeren lyeve ende guede, dat sy Rembolt vursch. daer genen kroeth off hijnder aen en [1]) doen, sy en hebben Rembolt Collert vursch. daer ijrst mijt recht wederomme daeruht doenn leydenn als recht ijs. Ende allet sonder argelijst ende nymantz wederseggenn. In oirkonde ende getuchgenijsse der waerheidt, soe hebben wy richter ende schepen onsse segell aen deisen bryeff gehangenn. Gegeven in dem jaer ons Herenn 1489 op Frydach post Cantate [2]).

XLII. a. *Copia eyns heymraidtz-brieff van leygraven ende van weterijnghenn.*

Wy Peter VVighe Gerijtz, borchgreve tot Nymeigen, dijckgreve unnd richter ijndertijt; Ott van Gaelen Wilhemss., Thomas Collart, Ott van Boenijngenn, Henrick Tidman ende Derick vann Mekeren, als heymraeden then selver stedenn — tuygen, dat wy des Dijnxdachs nha sunt Adolphus dach in dem jaer 55 sijnn komen rydenn, als op eynen rechten genechtdach

1) In H.S. staat: „ende"
2) De Zondag Cantate viel in 1489 op 17 Mei; Vrijdag daarna dus op 22 Mei.

umb onse schouwe toe haldenn ende toe volrydenn opten leygrave ende voirt opter weterijngenn. Soe wy ons mijt onssen heymradenn vursch. verbaeden hadden, als opten ijrsten hoeffde van den leygrave vursch. geheyten Woisicker hoefft. Daer ijs geweist ijn onsen teigenwordicheit Herman van Wyhe, here tot Hijrnen, unnd hefft ons alldaer gesonnen voir, ende voirt mijt ons gereiden tott Appellteren opter sluyssen, als op eynen ijrsten hoeffde van der weterijngen, als van beneden op die weterijnghe the schouwen, alst recht ijs. Opter selver stede, als opter sluysen ende ijrsten hoefden vursch. hebben onss nha gesonnen Hermen vursch. ende mijt hem Derick Vighe, Roeloff ende Geret van Merwijck gebruederen, Ansem van den Berghe, Wijlhem ijngen Nulandt, Symen van Volden, Derick van Doenen, Derick Slyeppenbeeck, drost ende amptman ijndertijtt tott Batenborch, Wilhem Loet rentmeister des landtz ende heren van Batenborch van weigen des heren ende landtz van Bathenborchz vurschreven, unnde vort dy buyrmeisteren van Haeren, van Ewijck, van Boenijngen ende mer anderen geerffdenn van weigen diss gemeyn landtz vurschr. Dese vursch. hebben onss borrichgreve ende dijckgreve gesonnen und saechten ock mede: Dat wy hem van rechs weigen schuldich weren aff toe doen dat onrechte waeter, geheyten de Terss off dat Dyesswater, aengesien dat dy gerffden dy den onraedt van der weterijngen, die tot Appelteren aen der sluysenn gebuerden to geldenn, verderffelickenn schaede kregen und ock moesten leyden van den Terssważeter ende van jair tot jairenn daerby verdorven wardenn. Oick mede aengesyen, dat dyghene, dy hem dat onrechte waeter over den hals leyden, gheynen onraidt mijt hem en gulden noch ock gegolden en hebbenn. Daerom sachten sy sementlicken vursch.: Dat dy dijckgreff vursch. hem schuldich sijnn, dat onrechte waeter geheiten dy Therss off Tersswaeter afftdoenn; off dat sy onraet gelijck ende mijt hem gulden, aengeseyn dat sy geein recht ijn der weterongh vursch. en hebbenn.

Des hebbenn die borchgreve ende dijckgreve vursch. gefracht eyn vondenijss Ott van Boeynijngen vursch.: Soe wat hy hem nae oeren gesijnnen ende van rechs weigenn dayrijn gebuerlick ende schuldich sijn te doenn? — Daer Ott van Boeynijnghen vursch. sijn beraet aff naem alst recht was.

Item doe dit aldus geschyet was, doe vraegden wy borchgreve ende dickgreve vursch. Ott van Gaelen vursch. eyn

vondenijss: Sijntemaell dat gebreck daer opter sluysenn ende hoeffde vursch. nyet en weer, soe waer men van rechs wegen umb dit gebrecks wijlle schuldich weer by te komen? — Daer sich Ott vursch. op beraeden hefft mijtten heymraeden ijn den Rijck vursch. ende geweisen mijtten heymraeden vursch.:

Dat men komen sall ther stedenn, daer dat gebreck aff herre komptt als optenn Therssdijck off op dy Terss.

Item daernha op eynen rechtenn genechtdach hebben wy borchgreeff ende dickgreve ende heymraeden vursch. geweist opter Terssdijck vursch. gelick ons dat vondenisse vursch. geweisen hadde, in teigenwordicheit der geerffden vursch., die ons aldaer gesonnen: Dat wy vermaenden Ott van Boenijngen dat vondenijss,. dat hy onder hadde. — Daer Ott vursch. mijtten heymraeden vursch. zijn beraet voirt aff naem alst recht was. Innd gesonnen ons borchgreve ende dickgreve vursch., dat wy hem wijlgenn ende gebaeden soldenn die heymraeden sementlicken tusschen Maess und Waell mijt oeren amptman, umb by ons ende onsen heymraden vursch. opter Terss vursch. te komen, opdat zy oen tsaemen beraeden moechtenn.

Item soe ditt aldus gescheidt was, doe vraichden wy borchgreve inde dickgreve vursch. eyn vondenijss Ott van Gaelen vursch.: Sijntemaell dat umb dijss gebrecks wijlle als van der Terss offte Tersswaeters voell onraitz ende uhtleggens op komen ende gaen solde, soe waer wy onsen onraet ende uhtleggenn wederom aen verhaelen soldenn? — Dar sich Ott vursch. mijtten heymraedenn ijn den Rijck vursch. sementlick op beraeden hefft ende geweisenn mijt gevolch der heymraeden vursch.:

Dat dieghene die den eynen schaeden hedden, dy solde den anderen oick hebben, als den onraedt, dy wy daeromme uhtleggende wurdenn.

Item daernha op einen rechtenn genechdach, als wy na gesijnnen der heymraidenn ijn den Rijck gewijllicht haddenn dy heymraden sementlick tusschen Maess unnd Waell mijt oeren amptman opter Terssche off Terssdick vursch., soe hebben onse heymraidt vursch. mijtten vursch. heymraeden tusschen Maiss ende Waell voirt van ons begert ende gesonnen: Dat wy dickgreff vursch. hem gebaden ende wijlligen suldenn die heymraede van Overbetuwe mijt oeren amptman umb sich

sementlick tsaemen tberaedenn van den gebreck vursch. — Ende daerom Ott van Boenijnghen noch sijn geraidt genomen alst recht was.

Item des Dijnxdayghs nha sunt Victors dach als op eynen rechten genechtdach, als van den Terss ende Tersswater gelick vursch. steet, in teigenwordicheit onss, onser heymraeden sementlicke in den Rick vursch. ende denn heymraden van Overbetuwe ende tusschen Mais und Waell, ende voirt ijn teigenwordicheit der geerffdenn vursch.,

Soe hefft ons Hermen van Wyhe vursch. gesonnen opter Terss vursch., dat wy vraegen ende vermaenen solden Otto van Boeynijngen dat vondenijss, dat hy onder hadde, als van den gebreken vursch. — Daer sich Otto vursch. op beraeden hefft mijt synen gesellen ende mede-heymraden ijn den Rijck vursch. sementlicke ende den heymraeden van Overbetuwe als Jacob van Aeme, Derick van Laeuvick, Wilhem ijngen Nulandt ende Derick Wyennijnck als heymraeden daer ter stede, ende mijtten heymraden tusschen Maess ende Waell als Wilhem van Appellteren, her Daniell sijn soon, Henrick van Puyffelick, Wilhem van Schoennouwen, Wilhem van Deventer ende Anssem van den Berghe als heymraeden daer ther stede [1]), ende geweisen mijtten heymraeden vursch. sementlick oeren vervolch:

Dat dy borchgreve ende dickgreve vursch. schuldich sijn dat onrechte waeter aff to doen, geheyten dat Tersswater, ter tijt toe ende alsoe langhe bijss dat dyghene, die hem dat onrechtt waeter over den hals leyden, mijt hem gelden, mergen mergentaels gelick, ende all sunder argelist.

In orkondt der waerheidt, soe hebben wy borchgreve ende dickgreve ende heymraden sementlick ijn den Rijck vursch. onse segelenn aen deisen brieff gehangenn. Gegeven ijnt jaer ons Heren 1455 des Dijnxdachs nha sunt Victoirs dach [2]).

b. *Copia eyns heymraedtz-brieff vann leygrave ende van weterijngenn.*

Wy Henrick Vieghe, borchgreve tot Nymeigen, dickgreve ende richter ijn den Rijck, doen kondt allen luydenn ende

1) In het H. S. staat: „syde".
2) St. Victor, 10 October. Dinsdag daarna viel in 1455 op 14 October.

tuygen apenbarlick ijn deisen apenen brieve, dat wy ijn dem jaer onss Heren doe men schrijff 1487 op sunt Johans Baptisten dach Nativita(tis) to Midtsomer qwamen ridenn mijt onsen alijngen heymraden van den Rijck als Johan van Zallandt, Johan Heiden, Johan van Boenijnghen, Derick van Ewijck ende Johan Tijdman van Bronckharst, ende schouden eyn rechte volle schouwe optenn leygrave ende voirt opter Nyher weterijnghenn van der Appelterense sluyse tott Palicker schultlaeckenn toe, als dat van alder schouwen opter weterijnghe recht ende gewoentelick ijs, in welcken die geerffdenn boven der Terssenn ende dy geerffden benedenn eendrechtelick begert hebbenn eynen waterganck opten mijnsten schaedt duer [1]) den Torssdijck voert ijnder Nyher weterijngh, ende hebben der eyn vondenijss begert aen onss, dijckgreve ende heymraede vursch.: Wes men hem schuldich ijs off weer tdoenn? — Welcken vondenijsse wy dickgreve bestaedt hebben aen Johan van Bronckharst vursch., die geweisen hefft mijt gevollich der heymraden vursch.:

Sijntemaell dat beide die geerffden vursch. boven ende beneden den waeterganck vursch. begherende sijnn ende die overste geerffden meer behelpenn dan die nederste onthelpenn, soe sal men daer eyn schutlaken ijn den Terssdijck leggenn, soe hoigh, soe diepp, soe wyett als hijrnae beschreven steet innd eyn brugghe benedenn den schutlaeckenn umb den waterganck nyet beleet toe weysenn. Ende men sall die weterijnghe van deiser sluysen ende schutlaecken tott ijn der Niher weterijnghenn toe soe graven, bewallenn ende halden, datt dair ijdt landt mede bewardt sy, by guetduncken der heymraedenn.

Item ijn den irsten sullen dieghene, die boven den Terssdijck geseten ende geerfft sijn, eyn schutlaeckenn legghen ijn den Terssdijck, dat dardenhalven voet eynger sijn sall dann Palicker schutlacken ende beloep des wercks hoegh op oeren kost tho maecken. Ende dy burgghe (*sic*) vursch. ende dat schutlaickenn then ewygen daegen toe haldenn buyten kost der nedergeerffdenn.

Item soe sullen dieselve bovengeerffdenn van vursch. schutlacken ende bruggenn ende (*sic*) weterijnge graven streckende nederwertz wes ijn die Nyhe weterijnghe voirtgande duer

---

2) In het H. S. staat: „daer".

Palicker schutlaken. Ende die weterijnghe toe beiden sydenn soe mijt wallen toe besorgenn, dat die uhtganck des waeters bijnnen derselver weterijng ende wallen blyven mach ende nyemant vorder daermede verkort off beschedicht en wurdt.

Item soe als dach die weterijngh vursch. te werss [1]) duer [2]) dy heell straete van der Terssenn gegraven moet sijnn, soe sullen dieselve bovengeerffdenn vursch. den herwech over dy vursch. weterijngh ende brugghe leggenn, gelijck vursch. steet, umb daerover toe rydenn ende tho vaerenn. Unnde allet dijt vursch. sullen dy bovengeerffden gemaickt halden ende varen op oeren eygen kost ende buyten schaeden der nederster geerffdenn.

Voirt sall didt vursch. schutlaecken drye daeghe ende drye nacht toe blyven, nhadat dy sluysse tott Appelteren opgedaen ijs, eer ment opdoen zall. Ende dieghene dy den slotell van dy Appeltersche sluyse bewardt op synen eedt, die sall oick den sloetell van dit schutlacken op synen eedt bewaeren ende bevelen aldus op tdoen, gelijck hyer vursch. steet.

Item voirt soe ist oick overkomen: Weert saycke dat den Terssdijck vursch. tott ennyghe tijt wadich wurde overmijts der Maezen off anders, dat sullen die geerffdenn boven der Terssenn ende beneden gelick helpen draegenn, maecken ende betalenn; ende die erde toe beiden sydenn tho haelenn opten mijnsten schaede. Und dergelickenn soe duck alst noet gebuert aen den Terssdijck toe dickenn, soe moegen dy nederste geerffden ock die erde haelenn boven den Terssdijck off beneden, opten mijnsten schaedenn.

Voirt so sullen dyese overste geerffden dese weterijngh vursch. halden, ruymen ende vegenn, datt daer dy dickgreve mijt synen heymraeden dy schow over fort, und soe duck ende vake des nyet en geschyedt, oer brocken daeraff te geldenn tot wysijnghe der heymraden.

Item voirt soe sullenn die nederste geerffdenn Palickerr schutlaeckenn, die weterijnghe sluyse mijtter uhtvlyet halden ende maeckenn buyten kost den oversten geerffden. Item dem Terssdick den aenwas oick op oeren kost buyten [3]) den oversten geerffdenn haldenn.

---

1) Lees: „tevenss"?
2) In H. S. staat „daer".
3) „Oick buyten kost den oversten" aldus in H. S. gewijzigd.

Item voirt alsoe als die geerffden beneden eynen heymradtzbrieff mijt recht ende vondenijss der heymraden toegeweisen ijs, wert saeck dat alsdan die overste geerffden in ennijchgen punten vursch. gebreckelijck wordenn (dat Gott verhuyde), soe sullen ende moegen deise nederste geerffdenn, nha ijnhaldt ende vermoegenn desselven heymradtz-brijff, die gegangen ijs ijn den jaer van [14]55 des Dijnxdachs nha sunt Victors dach, voirtvarenn ende altijt den principalen vursch. heymraetz-brieff ijn sijnre volkomenre macht tblyven.

Item voirt soe ijst overkomen ende begert van beyden geerffden, boven ende benedenn, van den dickgreve mijt synen heymraden vursch. van allen deisen vursch. saecken ende punten jegelickenn geerffdenn, boven ende beneden, eynen besegeldenn heymraets-brieff aff toe hebbenn. Aldijnck sunder argelijst.

In orkonde der waerheidt soe hebben wy borchgreve ende dickgreve ende heymraeden sementlick ijn den Rijck vursch. onsen segelenn aen deisen brieff gehangen.

Gegeven int jaer ons Herén 1487 op sunt Johans Baptisten dach Nativitatis tho Midsomer [1]).

NASCHRIFT.

H.S. N°. 1096 (Inv. Tiele) der Utr. Univ.-Bibl. heeft als hoofd voor N°. XXI hiervoor: „Andere gewoontheden in den Rijck" en vervolgt op fol. 13 na het hiervoor medegedeelde stuk:

Item wie aen erffinisse peynden will in den Rijck, die sal die borchgreve vuyren ende leyden op datselve erve, ende laeten hem in datselve erve peynden, ende die eerde daeraff overleverende. Ende dieselve eerde ende panden sal hy aenstont in denselven kerspel, daer dat goet gelegen is, in der herbergen bestaeden an den weert om den minsten penninck, daert ymant om halden wil off verwaeren wil dieselve panden. Ende daerna opten naesten Sonnendach sal die bade in der kercken ende missen openbaer seggen.

---

1) 24 Juni.

Item daernae over die ander verthien nachten sal hy die panden metten selven bade t'allen XIIII daghen driewerff voor der herbergen met gerichsluiden, die koermundich noch bestaeyt en sijn, voort aldaer opbieden.

Ende alss die sess weecken omkommen sijn, soo sal hy die drie leste dagen geheyten dwersnachten, oick dieselve drie dagen, d'een nae den anderen, metten selven bade voor derselver herberge oick also opbieden ende niet langer. Ende als hy die panden alsoo verwonnen heeft, soo salt die bade den borchgreeff op synen eedt overgichten, ende dan sal hem den borchgreeff in dat goet leyden ende halden ende bewaeren.

Item aen den rede goeden macht die baede doen in dryen dagen ende winnen als voorss. is.

VERSLAG OVER HET JAAR 1892/1893.

In het aantal leden is geene verandering van belang gekomen, daar tegenover vier nieuw aangenomen leden het verlies van drie oude leden is te stellen. In de Directie is geene verandering gekomen.

Behalve eene aflevering van de Verslagen en Mededeelingen zag in het afgeloopen jaar het licht n⁰. 15 der werken: Rechtsbronnen der stad Aardenburg, uitgegeven door den heer G. A. Vorsterman van Oijen, Archivaris der gemeente Aardenburg, terwijl de uitgave van het werk van Mr. J. G. Ch. Joosting, eene verzameling van nog onuitgegeven Ordelen van den Etstoel van Drenthe, zoover vorderde dat het nog voor het einde van 1893 aan de leden zal kunnen worden rondgezonden. Dit veroorloofde de Directie twee nieuwe werken ter perse te zenden, eene verzameling van de Drenthsche rechten, bewerkt door Mr. S. Gratama, Archivaris in de provincie Drenthe, en het vervolg van de stadrechten van Nijmegen, bewerkt door Mr. M. S. Pols, lid der Directie. Vermoedelijk zal in het volgende vereenigingsjaar nog een ander werk kunnen ter perse gaan, daar van een paar de bewerking nagenoeg is voltooid.

Uit het hierachter medegedeelde overzicht van de rekening en verantwoording van den penningmeester over het afgeloopen vereenigingsjaar blijkt dat de financieele toestand zeer bevredigend is. Het saldo bedraagt *f* 395.28^{5}, is dus met

f 120.97 boven dat van het vorige jaar gestegen. Ook nu toont de opbrengst van verkochte werken een verblijdend cijfer, niet alleen uit het oogpunt van het financieel belang.

Overzicht van de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester over het jaar 1892/1893.

Ontvangsten:			
saldo vorige rekening.	*f*	274.31^{5}	
aan contributien	-	910.—	
aan in 1892 verkochte werken. . . .	-	414.87^{5}	
aan renten van belegde gelden . . .	-	92.32	
			f 1691.51
Uitgaven:			
administratiekosten	*f*	13.92^{5}	
aan uitgaven van werken in 1892:			
Verslagen en Mededeelingen II n^{0}. 6	-	234.95	
Rechtsbronnen der kleine Utrechtsche steden (restant)	-	239.40	
Aardenburgsche rechten (restant) . . .	-	301.75	
Rechtsbronnen van Breda	-	324.50	
overdrukjes.	-	31.75	
aan kopijloonen	-	149.95	
			f 1296.22^{5}
	Saldo . . .		*f* 395.28^{5}

NAAMLIJST DER LEDEN.

Mr. J. Bon d'Aulnis de Bourouill te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort te Leusden.
Mr. A. R. van Bel te Amsterdam.
Mr. A. J. Enschedé te Haarlem.
Mr. H. O. Feith te Groningen.
Mr. P. R. Feith te 's Gravenhage.
Mr. S. J. Fockema Andreae te Leiden.
Dr. R. Fruin te Leiden.
Mr. B. J. L. Bon de Geer van Jutfaas te Utrecht.
Mr. J. A. Grothe te Utrecht.
Mr. C. Pijnacker Hordijk te Batavia.
Mr. E. H. Karsten te Arnhem.
Mr. F. A. J. van Lanschot te 's Hertogenbosch.
Mr. F. B. Coninck Liefsting te 's Gravenhage.
Mr. R. Melvil Bon van Lynden te Utrecht.
Dr. P. L. Muller te Leiden.
Mr. S. Muller Fz. te Utrecht.
Martinus Nijhoff te 's Gravenhage.
Mr. A. A. de Pinto te 's Gravenhage.
Mr. M. S. Pols te Utrecht.
Mr. M. J. Pijnappel te Amsterdam.
Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. Roëll te 's Gravenhage.
Mr. W J. Roijaards van den Ham te Utrecht.
Mr. J. J. S. Bon Sloet te Arnhem.
Jhr. Mr. O. Q. van Swinderen te Groningen.
Mr. J. Telting te 's Gravenhage.
Dr. J. Verdam te Leiden.

Mr. G. de Vries Az. te 's Gravenhage.
Mr. N. J. van Ysselstein te 's Gravenhage.

Mr. J. Heemskerk Azn. te 's Gravenhage.
Mr. P. VerLoren van Themaat te Utrecht.
Mr. J. van der Leeuw te Amersfoort.
Jhr. Mr. D. G. van Teylingen te 's Gravenhage.
Mr. Æ. Bon Mackay te 's Gravenhage.
Mr. A. J. Andreae te Kollum.
Mr. N. F. van Nooten te Utrecht.
Mr. C. R. Merkus te Utrecht.
Mr. T. H. Bondam te 's Hertogenbosch.
Dr. H. E. Moltzer te Utrecht.
Het Historisch Genootschap te Utrecht.
Mr. A. Telting te 's Gravenhage.
Mr. J. C. Reepmaker te Rotterdam.
Mr. J. P. Moltzer te Amsterdam.
Mr. J. J. van Geuns te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.
Jhr. Mr. W. H. de Beaufort te Driebergen.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.
Mr. J. E. Bijleveld te Arnhem.
Mr. E. Fokker te Middelburg.
Mr. J. Kappeijne van de Coppello te 's Gravenhage.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Mr. Josua van Eik Jzn. te Amsterdam.
Mr. L. van Hasselt te Zwolle.
Dr. J. H. Gallée te Utrecht.
Mr. J. C. de Koning te Amsterdam.
Mr. W. A. Bon van Verschuer te 's Gravenhage.
Mr. J. L. Berns te Leeuwarden.
Dr. K. Höhlbaum te Giessen.
Jhr. Mr. V. de Stuers te 's Gravenhage.
Mr. H. L. Drucker te Leiden.
Dr. P. J. Blok te Groningen.
Mr. J. Lameere te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.
Prof. A. Esmein te Parijs.
Mr. A. J. Roijaards te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. Molengraaff te Utrecht.

Het stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. VAN DER SCHAAFF te Haarlem.
Mr. S. GRATAMA te Assen.
Mr. F. A. R A. Bon VAN ITTERSUM te Utrecht.
Mr. R. FRUIN TH. Azn. te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.
Dr. J. W. MULLER te Leiden.
Het Hanseatische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijksarchief in de Provincie Noord-Holland te Haarlem.
Het Rijksarchief in de Provincie Limburg te Maastricht.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. W. BEZEMER te Rotterdam.
Mr. J. G. C. JOOSTING te Utrecht.
De Universiteitsbibliotheek te Giessen.
Mr. J. C. OVERVOORDE te Dordrecht.
G. A. VORSTERMAN VAN OYEN te Aardenburg.
Het Gemeentearchief te Rotterdam.
A. Bon SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN DE POLL VAN NIJENBEEK te Utrecht
De Universiteitsbibliotheek te Gent.

DIRECTIE.

Mr. B. J. L. Bon DE GEER VAN JUTFAAS, *Voorzitter.*
Mr. G. DE VRIES Az., *Onder-Voorzitter.*
Mr. M. S. POLS, *Secretaris* en *Penningmeester.*
Mr. S. MULLER Fz.
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.

KORTE MEDEDEELINGEN.

III. Informatie omtrent verschillende punten van leenrecht, geldende in de provincie Utrecht (1570.

Het handschrift, waaraan de achterstaande informatie is ontleend, is afkomstig uit de verzameling handschriften van den bekenden Dr Cornelis Booth, van wiens hand ook het opschrift is, waaronder dit deel in het Tweede supplement op den inventaris van het archief der provincie Utrecht als n°. 756 is opgenomen, nadat de heer Mr J. A. Grothe, die het uit de verzameling Booth had verworven, het aan het rijksarchief-depôt te Utrecht had afgestaan. Sedert is het register verplaatst en ingelijfd bij het archief van het hof van Utrecht (Catalogus der rechterlijke archieven n°. 68).

Het register telt 52 papieren folio's, waarvan er 48 beschreven zijn. Men leert uit de omschrijving van Booth den inhoud slechts gedeeltelijk kennen. Het zijn eigenlijk drie punten, waarover dit getuigenverhoor loopt. Het eerste betreft de vraag, of renten op leenen ook zelven als leenen te beschouwen zijn, het tweede, of leenen, die vervallen aan een minderjarige, eene vrouw, een geestelijke of een geestelijk gesticht, op naam dier personen of stichtingen komen te staan of op naam dergenen, die voor hen hulde en manschap doen, het derde, of leenen bij verzuim van tijdige verheffing van rechtswege aan den leenheer vervallen, of eerst nadat de leenman vruchteloos is aangemaand zijn leen te verheffen.

Alleen op de tweede vraag, die voornamelijk een fiscaal doel had, is het antwoord der getuigen eenstemmig: het leen

komt op naam der minderjarigen, vrouwen en geestelijken te staan, zoodat de minderjarige leenman, meerderjarig geworden, niet opnieuw behoeft beleend te worden of heergewaad heeft op te brengen, terwijl daarentegen bij beleening van geestelijke gestichten het leen op den naam van den sterfman komt te staan. Over de eerste en de derde vraag zijn de meeningen der getuigen verdeeld. De een verzekert nadrukkelijk, dat renten op leenen altijd leenen zijn, de ander verklaart met niet minder verzekerdheid (en m. i. met meer waarschijnlijkheid), dat de beslissing daaromtrent van den wil der partijen afhankelijk is, terwijl ook de vraag, of leenen bij verzuim van verheffing van rechtswege of eerst na aanmaning aan den leenheer vervallen, in verschillenden zin wordt beantwoord.

De aanleiding tot deze informatie, die door een commissaris uit het hof op last van den hertog van Alva plaats vond, is niet geheel duidelijk. Daar een enkel getuigenverhoor over de leengoederen, die door den raad van beroerte geconfisqueerd waren, handelt — dit gedeelte van het register is hier achterwege gelaten — heeft het onderzoek misschien met deze confiscatiën samengehangen, maar het kan ook zijn, dat de opdracht van den landvoogd — zijn brief is in het archief van het hof niet teruggevonden — eene meer algemeene strekking had en met de voorgenomen codificatie en uniformeering van het recht samenhing.

R. Fruin Th. Azn.

Achtervolgende seeckere apostille van commissie, by den hove provintiaell van Utrecht gedepesscheert op my, Anthonis van Grijsperre, raedt ordinaris inne denselven hove, den lesten Decembris 1570 stijll van Utrecht, daerby hetselve hoff my gecommitteert heeft te effectuëren het innehouden van seeckere missiven van der Excellentie van den hartoghe van Alva, marquiz van Coria, gouverneur- ende capitayne-generaell etc., aen desen hove gesonden den seven [1]) ende twijntichsten Novembris, hebbe ick commissaris inne der saecke gebesoingneert, soe hyernaer volcht.

---

1) Het HS. heeft: „selven".

Den XIII Januarii 1570 binnen Utrecht.

Steven Lobe, rentmeyster van den huyse van Beverweerde ende bewaerder van der leenregistere desselffs huyse, oudt omtrent drie ende veertich jaeren, gevraecht by eede op het innehouden ende achtervolgende myne commissie, seyde sonderlincx van deser saecke nyet te weeten, alsoe hy getuyge inne syne registere geene renten en bevindt, dye op leengoederen, van den huyse van Beverweerde gehouden, gevesticht souden weesen; dan hoort hy getuyge well seggen, dat dye renten op leengoederen gevesticht inne den lande van Utrecht, heerlijcke succederen, ende dat by versterff van dengeenen, daer dye op gestaen hebben, sijn leenvolger dye moet commen versoucken binnen een jaer ende ses weecken ende betaelen dye gerechticheyden van dyen. Dan off sulcke persoonen, by faulte van hetselve nyet te versoucken ofte dye gerechticheyden, daertoe staende, nyet betaelende binnen den voorscreven tijdt, daerdeure souden verliesen dyeselve rente, ende off hy ierst daertoe behoorde gesommeert te weesen, seyde daervan nyet te weeten, als hem noyt sulcx wedervaeren wesende. Seydt oock verstaen te hebbene van sijn swager Hendrick Nijs, als gehouden hebbende het leenregistere van den huyse van Ruweell, ende meer anderen, dat dye maniere van doene is inne den lande van Utrecht, dat dye debvoirs gedaen werden by dengeenen, dye de rente op sulcke heerlijcke goederen heeft, dan dat sulcx nochtans geschiet tot coste van dengeenen, dyen de rente op sulcke leengoet hypoteecqueert. Seydt, dat hy by sijn registers bevijndt, wanneer eenich leengoet toebehoort eenyghe geestelijcke persoone ofte plaetsche, dat dyeselve alsdan moeten voortbrengen een weerlick manspersoon, daer men sulcke leengoet op settet, ende dye voer hemluyden den eedt, daertoe staende, doet, ende dat goodthuysen, geestelijcke plaetsche ofte geestelijcke persoonen dye debvoiren moeten doen ende gerechticheyden moeten betaelen, gelijck andere weerlijcke persoenen doen, ende dit soe menichmalen als dyegeene, daer het op staet, sterft. Van gelijcke seydt hy, dat hy bevonden heeft, by tyden hy het voerscreven registre bewaert heeft, dat soe wanneer eenyge leenen gecommen waeren by versterff ofte anderssins op onbejaerde persoonen, dat dye mombaers ofte curateurs ofte anderen, hebbende beveele van de voorscreven onbejaerde erffgenamen, daer dye voorscreven leenen op gecommen sijn, dat dyeselve

mombaers, curateurs ofte anderen beveele hebbende voor den onbejaerden doen hulde, eedt ende manscap ende betaelen dye gerechticheyden, daertoe staende. Des wert sulcke onbejaerde gehouden, tot synen mundigen daegen gecommen sijnde, den eedt te doene sonder nochtans eenyge gerechticheyden te betaelen, alsoe dyerselve van te vooren by haeren mombaers, curateurs ofte anderen beveelhebbers betaelt sijn, sonder dat hy getuyge weet, off hetgundt voerscreven is, geschieden moet, eer daer divisie mach geschieden ende vallen tusschen dengeenen, daer sulcke leenen op gesuccedeert sijn, dan nyet, nochte oock off hetgundt voerscreven is van dat geestelijcke plaetschen ofte persoonen een weerlijcke persoon moeten stellen, daer het leen op staet, geobserveert werdt inne renten ofte nyet. Ende was onderteyckent: Steven Lobe.

Up huyden den veerthienden Januarii voerscreven ben ick commissaris voerscreven met Lucas Van Berlicom, secretaris inne den voerscreven hove, mynen adjoinnct, gereyst uuyt Utrecht tot IJsselsteyn, alwaer gecommen sijnde, hebbe ick voer my ontbooden te commen meyster Cornelis Becx, griffier in der tijdt van der leenen van den lande ende huyse van IJsselsteyn voerscreven, metsgaders Caerl Cassiopijn, drossaert ende stadthouder van der voorscreven leenen, ende dit omme my commissaris te exhiberen de leenregisteren omme daeruuyt volgende myne commissie extracten te nemen ende my daerop te informeren, welcke voernoempde persoonen ons verclaert hebben, dat alsoe daer verscheyde oude registeren van der voorscreven leenen waeren, dye tsamentlijcke in een nyuw registre by ordre gestelt waeren by Ghijsbrecht Van Beck, leste greffier van der voorscreven leenen, ende welcke nyuwe registre berustende was onder Nycolaes Van Helmont, lest stadthouder derselver leenen, dye sy seyden absent ende buyten der stede te sijn, dat syluyden daeromme ons geen addresch van hetgeene wy van hemlyeden versouckende waeren, en conden geeven, verthoonende ons nyetemin twee oude registeren, daer wy luttel ofte seer weynich bescheyt inne conden gevijnden, waeromme wy den voernoempden Becx seeckere memorie ende instructie gegeven hebben omme by hem uuyt den voerscreven nyuwen registere, den voerscreven Van Helmont wederomme gecommen sijnde, extracten gemaect ende by onsluyden gecollationneert te werden, ende voorts te doene als naer behooren.

Den XIX Januarii 1570 binnen Utrecht.

Heere Dirck Van Suylen, ridder, heere van Sevender etc., oudt tsestich jaeren, gevraecht by eede volgende myne commissie, seyde by sijn beste wetenschappe, dat renten ende anderen gerechticheyden, op leenen gevesticht, dye nature hebben van leene, te weeten, dat dyegeene, dye sulcke renten op leenen erft [1]), dyeselve moet binnen behoorlijcken tyde versoucken, hulde ende eede doen, dan dat gemeynelijcken bedongen werdt, dat dyegeene, dye de beswaringhe op sijn goet neempt, gehouden werdt allen oncosten, dye ter cause van het verheffen ende anderssins vallen, te betaelen. Voer redenen van wetenschappe seyde, dat hy, dye spreeckt, selffs seeckere penninghen op renten genomen heeft van eenen Willem Peterssoen Van Schagen tot Amsterdamme, ende dat hy dyeselve gevesticht heeft op seeckere thienden tot Eemmenesse, wesende leengoet van der abdye van Sunte Pauwels, ende dat dyeselffde Schagen dyeselffde rente gehouden heeft te leene van de voerscreven abdye, ende dat naer sijn overlyden syne erffgenamen dye hebben moeten verheffen, maer dat hy getuyge nochtans dye costen van dyen gedraegen heeft. Gevraecht, off deur faulte van sulcke renten ofte anderen gerechticheyden, op leen gehypoteecqueert ende gevesticht wesende, te versoucken ende dye behoorlijcke debvoiren te doen by den leenheere yemandt daerdeure de voorscreven renten ofte gerechticheyt souden verliesen, ende off daer eenygen gelimiteerden tijt toe staet ende hoe lange, seyde daervan nyet te weeten, als hy van gelijcke seyde nyet te weeten, ofte nyet van noode soude weesen te sommeren dye persoenen, dye de voerscreven renten ofte andere gerechticheyt hebben op leenen, eer dat men soude moegen pretenderen, dat sy van deselffde renten ende gerechticheyden vervallen waeren deur faulte, dat sy de voorscreven debvoiren nyet gedaen hadden. Seyde, dat hy getuyge gesien heeft, dat dyegeene, dye rente ofte andere gerechticheyt op leengoederen heeft, dyeselffde moet versoucken tot coste, als vooren geseyt is. Seydt, dat hy getuyge gesien heeft, dat, als eenyge geestelijcke persoone ofte geestelijcke plaetsche eenich leengoet hebben ofte renten op leengoet, dat sy dyeselffde goederen moeten versoucken ende verheffen, ende

1) Het HS. heeft: „eeft".

dat een ander weerlijcke persoen voer hemluyden hulde ende eede moet doen, ende dye stervende, wederomme een ander inne sijn plaetsche geset werdt. Seyde sulcx inne veele verscheyden saecken te hebben sien gebruycken. Seyde op het sevende ende achtste articulen van der missive van Syne Excellentie, dat hy getuyge anders daervan nyet en soude weeten te seggen, dan dat hy altijts inne den landen van Utrecht sien useren heeft, soe voer sijn leenhoff als anderen, dat, soe wanneer eenyge onbejaerde ende onmundyge commen totte leenen, hetsy by versterff ofte anderssins, dat alsdan dye mombaers, curateurs ofte anderen, hebbende dye sorghe van hemluyden, moeten binnen jaer ende dach sulcke leenen versoucken ende verheffen ende hulde ende manschap doen voer sulcke onmundyge kijnderen, ende dat dyeselffde onmundyge kijnderen, tot haeren jaeren gecommen wesende, moeten wederomme selffs den voorscreven eet vernyuwen metter leger handt, sonder dat sy gehouden sijn wederomme eenyghe anderen debvoiren te doen ofte gerechticheyden te betaelen den leenheere, soe hetselve van te voorns gedaen is by haerluyder mombaers, voochden, curateurs ofte anderen haeren beveelhebbers. Seyt, dat hetgundt voerscreven is, mede plaetsch heeft inne renten ende andere gerechticheyt, op den leenen gevesticht, als dye succederen ofte anders commen op geestelijcke persoenen ofte op dengeenen, dye noch beneeden haer mundyghe jaeren sijn, ten waere, dat den leenheere expresselijcken consenteerden, dat sulcke [1]) renten, dye op leenen gevesticht werden, deylbaer ende geen leenen weesen en souden, ende dat sulcx dye brieven innehielden, als voer hem getuyge sulcx eens geschiet is inne den jaere vijfthien hondert een ende vijftich inne dye persoone van eenen Adriaen Van Renesse van der Aa, hebbende eenen renten, gehypoteecqueert op heerlijcke goet, van hem getuyge gehouden, ende dat nochtans dye brieven innehouden, dat dyeselffde rente eygen ende deylbaer weesen soude. Ende was onderteyckent: Dirck Van Suylen.

Meyster Johan Baecx, greffier van den leenen des landts van Utrecht, oudt vier ende veertich jaeren, gevraecht by den eedt, by hem inne het accepteeren van sijn officie gedaen, op het innehoude van myne commissie ende ierst opt ierste

1) Het HS. heeft „sucke".

ende twede artuculen, seyde, dat hem getuyge kennelijcken is als greffier van den leenen, dat dye persoonen, daerop gesuccedeert ofte gecommen is eenyge gerechticheyt, renten ofte andere actie, gevesticht op leengoederen, ende alsoe leen wesende, soeverre dyeselve nyet en doen hulde ende eede van getrouwicheyt ende anderen debvoiren, daertoe staende, binnen jaer ende dach — hetwelcke men neempt voer een jaer ende ses weecken — dat sulcken persoenen van der voerscreven actiën ende renten feudaele vervallen sijn, als hy seyde altijts van ouden costumiers gehoort ende verstaen te hebben. Op het derde articule seyde, dat, soeveele als het roert ende aengaet dit articule, dat hy nyet en soude weeten te seggen, off dye voerscreven persoenen behoorden gesommiert te weesen omme dye voerscreven debvoiren te doene, eer dat den heere soude moegen pretenderen dye voerscreven leenen aen hem vervallen te weesen, alsoe sulcke versuym ofte vervall noyt gebeurt en is binnen den tijt, dat hy greffier van den leenen geweest is, hoewell hy getuyge bevijndt by diversche brieven, inne syne registers geregistreert, dat diversche leenen eertijts by den bisschoppen, weesende heeren van den landen van Utrecht, ende daernaer aen der Majesteyt, inne haerluyder plaetsche gesuccedeert weesende, deur wanversouck versuympt ende by deselve anderen daermede wederomme verlijdt ende verleent sijn geweest, als hy seyde te moegen blijcken by diversche extracten, dye hy my commissaris daervan tot dyen eynde gelevert heeft. Op het vierde seyde, dat dyegeenen, dye tot leenen commen, hetselve moeten verheffen, doende hulde ende eede Sijnre Majesteyt, inne vougen als seeckere extract, dat hy my commissaris exhibeerde ende leverde, dat medebrengende is, ende betaelende dye heergewayden, ofte indyen de brieven dat nyet medebrengen, een Stichts heergewaede, hetwelcke bedraecht drye oude schilden, elcke oudtschilt gereeckent tot vier ende veertichde halve stuver, ende een gelijcke oudtschilt voer het segell. Ende dye voerscreven debvoiren moeten geschieden by dye persoonen selffs, soeverde sy weerlijck ende mundich sijn; indyen nyet, te weeten, indien sy geestelijck sijn ofte beneden haer jaeren, so moeten sy eenen man setten, dye de voerscreven debvoiren doet. Van gelijcke als dye leenen toecommen geestelijcke plaetschen, gootshuysen ofte hospitalen, soe moet van weegen dyeselve plaetschen een weerlijcke persoone

gestelt weesen, dye van haeren weegen dye voerscreven debvoiren doet, ende dyeselve gesedt man stervende, eenen anderen in sijn plaetsche moeten stellen, ende dye heergewaeden betaelen, sonder dat daer ymandt inne geëxcuseert is, hoe arm dyeselve plaetse mochte weesen. Opt sevende ende achtste articulen seyde, dat hy getuyge geen anderen verclaeringe en soude weeten te seggen van hetgeene geüseert is inne het leenhoff van Utrecht aengaende het verheffen van den leenen ofte renten, dye beset sijn op leengoet, ende dye gecommen sijn op onmundyghe ofte onbejaerde persoonen, dye onder voochdye sijn, dan dat binnen jaer ende dach als voerscreven dyeselve leenen by haeren mombers ofte curateurs versocht moeten werden ende gedaen dye debvoiren voerscreven; dan als dyeselve onmundyge ofte onbejaerde persoonen gecommen sijn tot haeren jaeren, soe moeten sy selffs der Majesteyt hulde ende eede commen doen ende alleenlijcken betaelen het scryven. Ende soeveele als een vroupersoone aengaet, als een leen op haer verstorven is, soe moet dyeselve het leen commen versoucken ende betaelen dye heergewaeden ende stellen een man, dye der Majesteyt voer haer hulde ende eede ende manschappe doet; ende ofte gebeurde, dat dyeselve gesedt man storve voer haer, es gehouden eenen anderen te commen presenteren ende setten, dye wederomme der Majesteyt de voerscreven debvoiren doet, dan betaelt alleen alsdan dye gerechticheyden van het scryven; ende indyen sulcx nyet en geschiede, seyde nyet te weeten, dat daer enich versuym van vervall daerdeure gebeuren soude. Ende was onderteyckent: J. Baecx.

Huyden den sevenden Februarii 1570 is gecompareert Anthonis Van Lennip, secretaris der abdye van Sunte Pauwels tUtrecht [1]), ende gevraecht sijnde van my commissaris by eede, wye de prelaet van Sunte Pauwels kent voer een overheere aengaende de leenen, dye van der abdye voorscreven te leene gehouden werden, seyde dat dye voerscreven prelaet daermede verlijdt ende beleendt werdt by den paus van Rhomen, ende dat daervan seeckere bullen sijn, dan dat hy gesien heeft binnen de naeste seventhien jaeren herwerts, dat hy de

1) Eigenlijk handelt dit geheele getuigenverhoor van A. Van Lennip over geconfisqueerde goederen. Enkele passages, die een meer algemeen karakter hebben, zijn hier echter opgenomen.

voorscreven abdye gedient heeft, dat men van de sententie van den leenmannen der voerscreven abdye geappelleert heeft aan den hove van Utrecht.

[*Hier volgt eene opgave van de leenen der Sint-Paulusabdij, „dye deure confiscatie overmits dye leste beroerte aen der Majesteyt vervallen sijn".*]

Gevraecht, wat nature dat dye leenen hebben, gehouden van de abdye voerscreven, seyt, dat dyeselffde sijn onversterffelijck erffleenen ende erven op een soone voer een dochtere ende by gebreck van een soone op de oudste dochtere; ende wanneer dye brieven geen seecker heergewaede inne en houden, dat men alsdan daervoer moet betaelen een Stichts heergewaet. Ende al eest, dat daer veel leenen inne eenen brieff staen, dat men nochtans volstaen mach mits betaelende een heergewaede.

[*Hier volgt eene mededeeling omtrent goederen van „fugityven, gebannen ende geëxecuteerde ter cause van de voerleden troublen" en omtrent goederen, leenroerig aan den huize van Loenresloot, die „by confiscatie aen de Majesteyt vervallen sijn".*]

Den x Februarii 1570 binnen Utrecht.

Cornelis Van der Maeth, schepen inne der tijt der stadt Utrecht, oudt acht ende vijftich jaeren, gevraecht by eede, by hem inne het accepteren van sijn offitie gedaen, volgende myne commissie, seyde, dat hy getuyge altijts verstaen ende hooren seggen heeft, dat renten ofte andere gerechticheyt, gevesticht op leengoet, inne den lande van Utrecht geleegen, dyeselve renten ofte gerechticheyt geen leengoederen en souden sijn, ten waere, dat dye leenheere dyeselve renten hadden laeten bevestygen op leengoet, mits doende hulde, eede ende manschap ende dye heergewaeden daervan betaelende, inne welcke gevalle hy getuyge seyde te verstaen ende altijts te hebben hooren seggen, dat sulcke renten alsdan leen souden weesen, tot ter tijdt toe dyeselve weeder gelost werden. Gevraecht, off dye vassallen, dye sulcken renten hebben, leen weesende, dyeselffde renten nyet en versochten binnen den tyde, daertoe gestelt inne dye brieven, ende nyet en betaelden dye gerechticheyt, daertoe staende, daerdeure nyet en souden verliesen dyeselffde renten oft actiën, seyt, dat hy getuyge hyer geen seeckerheyt off en soude weeten te verclaren, alsoe hy sulcx noyt en heeft sien useren. Seyt, dat hy nyet en weet, wadt tyde dat daer preciselijcken gestatueert is omme dye renten,

leen weesende, te versoucken, hem dyensaengaende refererende tot dye brieven, dye daervan gemaect sijn, dan dat hem getuyge kennelijcken is ende oock sulcx altijts hooren seggen heeft, dat men dye leengoederen, weesende gronde van erven, inne dye landen van Utrecht geleegen, gewoontlijck is binnen een jaer ende ses weecken te versoucken, sonder dat hy getuyge inne het seecker soude weeten te seggen, eververre men sulcke leenen binnen den voerscreven tyde nyet en versocht ende behoorlijcke debvoiren deede, off men van deselve leenen deur dyer oorsaecke soude vervallen weesen; dan ter contrarie heeft hy getuyge altijts well hooren seggen, dat men den vasall naer dye expiratie van den voerscreven tyde gehouden soude weesen drye weeten te doene, eer men soude moegen pretenderen het recht van versuym van deselve goederen, ende dat hem getuyge verstaet, dat hy daerby geweest is inne het leenhoff van der abdye van Sunte Pauwels tUtrecht, daer sulcke gelijcke solempniteyten geobserveert souden sijn geweest inne eenyge leengoederen, tot Soest geleegen. Seyt, dat het leen versocht moet weesen by dengeenen, daer het op gedevolveert is, ende soeverde het leen eene geestelijcke plaetsche ofte collegie toecompt, dat daertoe gestelt moet weesen een ander weerlijcke persoon, ende als dye sterft, weder een ander, ende dat van gelijcke arme-hospitalen moeten oock hebben een weerlijck man, daer hetselve leen op staet, ende dat sy moten dye heergewaeden betaelen, tensy dat se de heere haer quytschelt. Seyt, dat hy nyet seeckerlijck en weet, off den priester, dye tot een leen compt, gehouden soude sijn een ander persoon te kiesen, daer men het leen op setten soude, dan well te weeten, dat een ander weerlijck persoen voer hem eedt moet doen. Aengaende als dye mombers ofte curateurs van eenyge erffgenamen ofte successeurs van leenen, wesende over haer jaeren, voor denwelcken de voorscreven mombers ofte een ander de leenen uuyt haerluyder name versocht ende dye gerechticheyt, daertoe staende, betaelt heeft, eer dat dye goederen gedeylt werden, off dyeselve successeurs, wesende gecommen tot haerluyder jaeren, alvoorn de divisie der voorscreven goederen nyet gehouden en souden weesen den eedt te vernyuwen ende betaelen nyuwe gerechticheyden ende heergewaeden, daertoe staende, seydt dat hy getuyge well gesien heeft, dat jongers, tot haer jaeren gecommen wesende, den leenheere selffs hulde, eede ende

mansschap gedaen hebben; maer dat sy nyuwe gerechticheyden souden moeten betaelen, seyde sulcx noyt gehoort te hebben, dan dat dye mombaer ofte een ander van tevoorns voor den onmundygen hulde, eedt ende mansschap gedaen ende dye gerechticheyt voor denselven onmundygen betaelt heeft, ende dat het leen altijt staet op den onmundyghen, all eest, dat een ander voer hem eedt doet, hem dyensaengaende refererende tot dye brieven, daervan sijnde. Hetgundt hy getuyge hyervoorns geseyt heeft, seyde hy te verstaene alleene inne leengoederen, gronden van erven wesende, sonder dat hy soude weeten te verclaeren, wat men useert inne renten, leen wesende. Ende alsoe ick commissaris hem vraechde, wat dat daer by den mombaers ende onmundyghe geschiede voer dye deylinghe, seyde dat hy daervan geen verclaeringhe en wiste te doene, soe dye leengoederen, inne den lande van Utrecht gelegen, nyet deylbaer en sijn, maer dat men daervan well gewoontlijck is verstooringhe te doene, als dye uuyt den gemeyne boedell aengecoft sijn. Ende was onderteyckent: C. Van der Maeth.

Den veerthienden Februarii voerscreven.

Frederick [1]) Van Rodenburch, oudt omtrent twe ende tsestich jaeren, getuyge by eede gehoort, seyt, daerop gevraecht sijnde, waerachtich te syne, dat inne den landen van Utrecht alsulcke gevestijgde renten, op leengoederen gevesticht by den leenheere, leen sijn, als dye leenheeren bedingen inne de constitutie van deselve renten, dat men dyeselve renten van hemluyden te leen houden sall, mits gevende alsulcken heergewaet, als sy daerop bedinghen, ende worden dyeselve renten alsdan voer leengoet geacht, sulcx dye brieven, daervan gemaect weesende, dat vermelden van het versouck ende anderssins. Oeck dat daer well renten geconstitueert worden op leengoederen by consente van den leenheere, dyewelcke men nyet te leene en houdt, maer wordt by den leenheere gemeynelijcken bedongen, dat syluyden deselve binnen seeckere jaeren wederomme lossen sullen, welcke jaeren somwylen by den naervolgers van den leenheeren well verlengt worden, welcke renten succederen als eygen ende en worden nyet te leene gehouden. Noch versocht, seyt, dat soe wanneer dye leenbrieven van den renten innehouden versouck, relijff ofte mans-

1) Het HS. heeft: „Federick"

schop, dat men sulcx gemeynelijcken doen moet binnen sjaers ende ses weecken, naerdat sy verstorven sijn; ende indyen dat den leenheere sterft, soe worden by den naervolgende leenheeren alsulcken leenen ofte renten, als van hem gehouden worden, voer kercken ende poorten openbaerlijcken opgeslaegen omme dye binnen behoorlijcken tyde te commen versoucken, ende eer en sijn dye voerscreven vasallen nyet gehouden sulcx te commen doen ende versoucken; ende soeverre dye voerscreven vasallen in gebreecke bleven binnen den voerscreven geprefigeerden tyde, als binnen sjaers ende ses weecken, te commen omme het voerscreven versouck te doene, soe en verbeuren dye voerscreven vasallen daerdeur nyet terstondt haerluyder leen, hetsy lant ofte renten, maer alleen dye vruchten, ter tijt toe sy het voerscreven versouck gedaen hebben van den leenen, ende dye gerecbticheyt van dyen, daertoe staende, den leenheere betaelt hadden. Seyt voer redenen van wetenschappe, dat hy getuyge inne leenrechte geseeten heeft dickwils van sommyge particuliere leenheeren inne den lande van Utrecht, ende oock diversche leenbrieven, daerby renten op leengoederen gehypoteecqueert waeren, nyet houdende van versouck, dickwils gesien heeft, dat dye sommyge hielden van versouck ende anderen hielden seeckeren geprefigeerden tijt omme te losschen sonder versouck, ende daeromme hetgeene voerscreven is, well te weeten. Seydt oock, dat jonckfrouwe Anna Van Suylen, weduwe Splinters van Nyenroode, een renthe hadde van drye pondt groot des jaers, gevesticht op seeckere leengoederen, dye heer Aernt ofte heer Dirck Van Sweeten van den bisschop van Utrecht te leen hielt, welcken rentebrieff geen versouck inne en hielt dan alleenlijcken eenen geprefigeerden tijt omme te lossen. Ende heeft oock wel contrarye brieven gesien van den heere van IJsselsteyn, onder anderen daerby Jan Bartssoen, woonende tot Cockengen, sijn leengoet verhypotiqueert hadde voer seeckere jaerlijcxe rente, welcke brieven innehielden versouck, totdat dye rente gelost souden sijn. Seyt, dat hy well gehoort heeft, dat sommyge leenheeren inne den landen van Utrecht het versuym van sommige leengoederen hebben willen opnemen, overmits dye nyet binnen behoorlijcken tijt versocht en waeren, maer dat syluyden onderrecht sijn [1]) geweest van

1) Het HS. heeft: „sijnde".

eenyge practesynen, dat daer geen versuym en viell sonder drye voergaende sommatiën, ende dat daer nyet meer dan dye vruchten verbeurt en waeren; soe en heeft hy alsulck versuym nyet weeten vallen. Aengaende dat daer drye sommatiën souden moeten gescieden, alleer het versuym van de voerseide leengoederen soude vallen, seyt, dat hy altijts van oudts alsoe heeft weeten useren ende van oude leenmannen ende practesynen verstaen te hebben. Gevraecht, by wyen dat dese renthe, daervan dye brieven innehouden versouck, versocht moeten weesen, seyt, dat dye persoen, dye renten heeft op heerlijck goet, dat dye selffs het versouck doen moet ofte by een ander doen doen doer speciale procuratie. Aengaende van den renthen, leengoet weesende, daervan dye brieven oock innehouden versouck, dyewelcke den ombejaerde ofte geestelijcke persoenen ofte plaetschen hebben op leengoederen, seyt, dat hy nyet en soude weeten te verclaeren, wat men geüseert heeft inne het versoucken van derselver leenen, als noyt over sulcke verlydinghe gestaen noch noyt alsulcke rentebrieven gesien hebbende, dan dat hij well gesien ende dickwils daerover gestaen heeft, daer voer onbejaerden, geestelijcke persoonen ofte plaetschen ende oock vrouwepersoonen leenen versocht werden, ende dat hetselffde geschiede by den mombaers van deselffde onmundyghe ofte anderen, haerluyder jaeren hebbende, tot haerluyder behouve; ende hebben hulde ende eede gedaen ende dye gerechticheyt, daertoe staende, betaelt. Seyt, dat soe wanneer sterft dye persoon, dye hulde ende eede gedaen heeft voor den onmundyghen ofte vrouwepersoonen ofte oock eenyghe particulier priesteren, dye leengoederen hebben, dat alsdan wederomme een ander persoen hulde ende eede doet sonder nochtans eenyghe gerechticheyt te betaelene; ende all waert hetselve twee ofte drye jaeren overliep, soe en soude daer nochtans geen versuym vallen sonder dye drye voergaende sommatiën, als boven geseyt is; dan soe veel aengaet capitulen, gasthuysen ende universeyten, dye nyet en versterven, als syluyden yemanden gestelt hebben, daerop het leengoet staet, ende dye hulde ende eede gedaen heeft, ende dyeselve offlivich wordt, soe moet daer wederomme eenen anderen inne dye plaetsche gestelt werden, dye huld ende eede doet, daer alsulcke leengoet op staet, ende betaelen elcke reyse het versouck ofte heergewaet ende gerechticheyt, daertoe staende.

Seyt voer redenen van wetenschappe, als dat sijns deposants huysfrouwe leengoet gehadt heeft, minorennis wesende, totdat sy gestorven is in haer vier ende tsestichste jaer, ende dat ierst voer haer eede gedaen ende hetselve leen versocht heeft tot haeren behouve Willem de bastaert van Montfoordt, dye betaelt heeft dye gerechticheyden, daertoe staende, ende dat hy deposant, trouwende sijn huysfrouwe, voer haer den eedt voerscreven vernyuwet ende gedaen heeft sonder alsdan eenich gerechticheyt te betaelen, ende naer haer doot is daermede beleent geweest jonckfrouwe Hadewich Van Ratinghen, haer nichte, overmits hetzelve haer by testament gemaect was, ende heeft Goort Van Rodenburch voer haer hulde ende eede gedaen. Ende aengaende dye geestelijcke plaetschen seyt, dat hy beleent is tot behouve van der convente van de Birct met seeckere leengoet, gehouden van den abt van Sunte Pauwels, ende dat hy insgelijcx beleent is tot behouve van der convente van Brandolye met seeckere leengoet, gehouden van der Majesteyt, ende dat hy als vassall huld ende eede gedaen heeft. Seyt, dat soeverre eenyge mombaers, curateurs ofte anderen, dye beveele hebben van eenyge erffgenamen, dye sulcke leengoederen hebben, ende aleer een boedell gescheyden is, ende voor den leenvolger, weesende minorennis, dye het leen versocht heeft tot behouve van den leenvolger, huld ende eed gedaen heeft, nyet van noode en is, dat dye onbejaerde, gecommen sijnde tot synen jaere, hetselve leen wederomme van nyuws versoucke ofte eenyghe gerechticheyt betaele; maer indyen hem gelieft selffs te doen, ofte dat dye leenheere hem daertoe vermaent, soe doet hy den eedt sonder eenyghe gerechticheyt te betaelen. Seyt, dat men nyet gehouden en is, als het leen eens versocht is, hetselve andermaell te versoucken van weeghen dye daermede beleent is, al worden dye eygen goeden gedeylt, soe dye leengoederen nyet deylbaer en sijn, ten waere dye by consent van den leenheere gesplit en worden naer dye voerscreven verlydinghe, inne welcken gevalle men doet sulcx als den leenheere met sijn vassallen overcompt. Ende was onderteyckent: Frederick Van Rodenborch.

Den xv[en] Februarii 1570.

Meyster Anthonis Van Lennep, secretaris der abdye van Sunte Pauwels tUtrecht, oudt vier ende veertich jaeren, gevraecht by eede volgende mijnre commissie, aengaende off

renten ende anderen actiën, gehypoteecqueert op leengoederen. inne den lande van Utrecht nature van leen hebben, ende men gehouden is dye te versoucken, hulde ende eede te doene, alse verschynen, ende off men, dyeselve nyet versouckende ende dye debvoiren, daertoe staende, nyet doende, soude vervallen weesen van deselve renten, actiën ofte gerechticheyden op het leen, ende binnen wat tyde men dye versoucken moet. seyt, dat hy getuyge omtrent seventhien jaeren geweest is secretaris ende greffier van den leenhove der abdye van Sunte Pauwels ende binnen denselven tyde gesien te hebben useren ende oock by den registers bevonden heeft, dat van tevoorns geüseert is, dat renten ofte anderen gerechticheyden, gevesticht op leengoederen, geleegen inne den lande van Utrecht ende Hollandt, van de voorscreven abdye gehouden, dye nature van leen hebben, ende dat men dye, alse versterven ofte anders verschynen, verheffen, versoucken, hulde ende eede ter cause van dyen doen ende dye heergewaeden daertoe betaelen ende oock nyuwe brieven nemen moet; ende seyde, dat hy anders voor dye abdye noyt en heeft sien useren, ende dat uuyt dye brieven blijcket, dat dyegeene, dye renthe toecompt, daermede verlijdt ende beleendt werdt, gelijcke dye vassall met het principaell leen geweest is. Seyt, dat geüseert werdt voor dye voerscreven abdye, dat men dese renten, leen wesende, versoucken moet binnen jaer ende ses weecken. Ende gevraecht wesende, off sulcx nyet en geschiede binnen den voorschreven tijt, off dye vassall verliesen soude daerdeur sijn rente ofte gerechticheyt, seyt, dat sulcx noyt voorgecommen en is binnen synen tyde, dat hy gesien heeft; dat den abt, overmits dye leenen nyet versocht en waeren binnen jaer ende dach, hetwelcke alltemet well geschiet is soewell van renten als van erffgrondt, het versuym opgenomen heeft; dan heeft hy getuyge altijts gehoort, dat den abt by practisynen, als den deecken van Sunte Peters saliger ende anderen, onderrecht is geweest, dat men het versuym nyet op en conste nemen, ten waere, dat dengeenen, daerop het leen gecommen was by versterff, nae dye expiratie van de voorscreven tijt eens ofte twe maell by scriftelijcke missive gesommeert waere geweest omme het voorscreven leen te versoucken, ende desnyetjegenstaende inne gebreecke bleve, inne welcken gevalle dye leenheere soude moegen eenen dach van rechten doen legghen hebben voer sijn leenbanck omme

hetselve leen doer wanversouck te sien verclaeren vervallen; dan seyde, dat noyt by synen tyde sulcke leenen verclaert sijn geweest vervallen te sijn, daer hy nochtans well gesien heeft, dat daer sommighe leenen gepossidert waeren by diversche persoenen tot thien, twijntich leenen toe, daervan dye eene binnen vijff, ses jaeren, sommighe binnen twijntich jaeren nyet versocht waeren geweest, dat dyeselve, bescreven wesende by missive omme dyeselve leenen te versoucken, commende omme sulcx te doene, by den voerscreven prelaet ontfanghen ende met dye voerscreven goederen ofte renten beleent sijn geweest. Seyt, dat hy getuyghe well hooren seggen heeft van practisynen, als van den deecken van Sunte Peters saliger ende anderen, dat inne den lande van Utrecht geen leenheeren leengoederen, van hemluyden gehouden, tot haerluyder taeffell getrocken hebben overmits wanversouck, dan ten waere, dat dye vassallen omme dyeselve leenen te versoucken tot een, twe ofte drye maell verscreven waeren geweest ende van sulcx te doene inne gebreecke waere gebleven, ende daerdeur by sententie verclaert waere geweest vervallen te syne. Seyt, dat dye renten, leen weesende, inne den lande van Utrecht van der abdye gehouden, voordelijck succederen, te weeten op den outsten soone voer een dochtere ende by gebreecke van een soone op de outste dochtere ende soe voorts, als dye leenen inne den lande van Utrecht erven, ende dat dit leen versocht moet weesen by dengeenen, daer het op verstorven is, ofte uuyt crachte van speciale procuratie ofte by den gerechten mombaer uuyt den name van eenen onmundyghen, ende dat dyegeene, dye de renten ontfanghen, doen mede hulde ende eede ofte een andere, dye het van haerluyder weegen versouckt, als het onmundighe ofte vrouwenpersoonen sijn, dye geen eedt doen en moeghen. Seyt, dat geestelijcke persoonen, als sy geen religieusen en sijn, well leengoederen ontfanghen moeghen hetsy renten ofte andere, dan dat alltijt een weerlijck persoen voer haer hulde ende eede doen moet, ende dat dye gerechticheyden oeck by het verly betaelt moeten weesen; dat oock geestelijcke plaetschen, gasthuysen, hospitalen, cloosteren van vrouwen ende mans mede leenen hebben, van der voerscreven abdye gehouden, dan dat een ander manspersoon dye ontfangt ende hulde ende eede doet, ende ter elcker reyse dat hy sterft, dat daer weder een ander inne sijn plaetsche gestelt moet weesen binnen jaer

ende dach. Dit seyde hy getuyge dickwils te hebben sien useren, alsoe diversche leenen van der voerscreven abdye gehouden sijn, dye onmundyge vroupersoonen ofte hospitaelen toebehooren ofte toebehoort hebben, ende dat het leen, toebehoorende onmundyghen ofte vroupersoonen ofte geestelijcke, soeverre dye persoon storve, dye voer hemluyden eedt gedaen heeft, ende sy noch inne levende lyve waeren, nyet versuympt en werdt, all eest, dat men naer dye doot van den voorscreven persoene geen ander gestelt en heeft, daer hetselve leen op staet; dan ter contrarie is van geestelijcke plaetschen, dat sy binnen jaer ende dach eenen anderen weerlijcken persoone moeten stellen, als dye persoone gestorven is, daer het leene op gestaen heeft. Seyt gesien useren te hebben, als eenyghe mombaers ofte curateurs van onmundyghe soonen leen versocht hebben ende huldt ende eedt voor den onmundyghen soone gedaen hebben, dat dyeselffde soen, tot sijn mundyghe jaeren gecommen weesende, selffs den eedt heeft moeten vernyuwen sonder eenyghe heergewaeden te betaelen dan alleen een kanne wijns voer het opteyckenen inne het leenregistere. Seyt, soeverre den boedell noch ongescheyden wesende eenen mombaer ofte curateur ofte yemant anders voor den outsten leenvolgere binnen jaer ende dach hulde ende eedt gedaen heeft ende dye leenen versocht heeft, dat soeverde sulcke leenen tusschen dye erffgenamen by consente van den leenheere naerderhant gedeylt werden, dat een yder, daer het leen op compt, van nyuws dyeselffde verheffen moet ende nyuwe gerechticheyden betaelen, dye daertoe gestelt werden by den leenheere, dan soeverde by testament by consente van den leenheere voorscreven een divisie tusschen dye kijnderen ofte erffgenamen gemaect is van eenich leengoet, dat alsdan den outsten, daer dye leenen naer rechte op gecommen souden hebben, nyet gehouden en is dye eerst te verheffen, maer dat een yder verheft sijn leen, dat hem gemaect is. Ende was onderteyckent: Anthonius Van Lennep.

Den xxi Martii 1570.

Heer Gerrit Van der Nykerck, abt Sinte Pauwels tUtrecht, oudt omtrent een ende tseventich jaeren, gevraecht wesende by eede in verbo sacerdotis, off dyegheene, dye eenyghe renthen ofte andere gerechticheyt hadden, leen weesende, evenverre sy binnen jaer ende dach, naer dyeselve leengoederen op haer gecommen waeren, dyeselve leenen nyet en

versochten ende huld ende eede deeden, betaelende dye heergewaeden, daertoe staende, off dyeselve daerdeure nyet en souden verliesen haerluyder voerscreven leenen, hetsy renten ofte andere actiën, seydt, dat hy getuyge altijts sien useren heeft inne sijn leenhoff, dat men leengoederen, hetsy dat dye sijn renthen ofte gronde van erven, dat men dye gehouden is te versoucken, ter elcker reyse als sy verschynen, binnen jaer ende dach. Ende heeft hy getuyge in syne leenhoff well eenyge leenen gehadt, dye binnen behoorlijcken tyde nyet versocht waeren geweest, dan en heeft daervan het versuym aen hem nyet genomen, maer is van hetselffde versuym altijts well tevreeden gestelt geweest, ofte heeft doer gratie hetselve quytgeschouden, ende dat van deselve quytscheldinghe inne dye leenbrieven mentie gemaect is geweest. Seydt, dat, als men renthen voer het leenhoff van der abdye van Sunte Pauwels gevesticht heeft op leengoederen, dat men alsdan inne dye verlybrieven gestelt heeft, dat men gehouden soude weesen dyeselve renthen te leen te houden ende hulde ende eede te doen, ende men stelt daerby inne dye brieven een heergewaet, hetwelcke men op de renthe soude gehouden weesen te betaelen. als dyeselve renthe by versterff op een ander kompt, ende dat soe langhe tot dyeselve renthe gelost wordt, ende dat naer afflossinge van derselver renthe alsdan dye leenweere doot is. Seydt, dat hy getuyge well hooren seggen heeft van eenyge luyden, dat men den vassall ofte dengheeene, dye eenich leen houdt van yemandt, dye inne gebreecke waere van hetselve te versoucken, dat men alvoorn gehouden soude weesen een weete te doene, eer dat men soude moeghen pretenderen versuym, sonder nochtans daervan eenyge seeckerheyt te hebben. Gevraecht wesende, wat hy gesien heeft useren inne sijn leenhoff inne het versoucken van de voorscreven leenen, te weeten wye sulcx doen moet, ende hoe hetselve geschiet, seydt, dat wanneer een leen gecommen is geweest op een weerlijck manspersoen, gecommen wesende tot synen jaeren, dat hy gehouden is hetselve te versoucken ofte by eenen anderen doer speciaele procuratie, ende dat hy, allvoorn dye verleeninghe hem geschiet, gehouden is dye heergewaeden op te leggen ende dye leges, daertoe staende, te betaelen; ende evenverre sulcke leenen gecommen waeren op een geestelijck persoen, wesende een veerlijck priester, ofte op een vrouwepersoen, dat dyeselve met het leen verlijt

worde, dan dat daer een weerlijck manspersoen voer hemluyden huld ende eede doen moet; ende evenverre dyeselve persoen sterft, soe moet men eenen anderen persoen inne dye plaetsche stellen, dye alsdan oock hulde ende eede doen moet; ende dat van gelijcke, als dye leenen gecommen sijn op onmundyghe kijnderen, dye mombaers ofte voochden van deselffde kijnderen versoucken dye leenen uuyt den name van de voerscreven kijnderen, doende oock voer hemluyden hulde ende eede tot haeren mundyghen daeghen toe; ende dat dyeselve onmundyghe, tot haeren jaeren gecommen wesende, gehouden sijn selffs hulde ende eede te doene, sonder dat sy gehouden sijn dyeselve leenen van nyuws te versoucken ofte eenyghe heergewaeden ofte anderen leges te betaelen. Seyt, dat hy getuyge nyet en weet, dat soe wanneer dye persoen, dye hulde ende eede gedaen heeft voer ymandt anders, het sy een weerlijck priester, vrouwepersoone ofte onmundyghe kijnderen, quame te overlyden, blyvende inne levende lyve dye voerscreven persoenen, dye leenen toecommende, ende men binnen jaer ende dach geen anderen persoen gepresenteert hadde omme hulde ende eede te doene, dat alsdan daer versuym vallen soude, als hy oock nyet en weet, dat daer versuym vallen soude, als dye onmundyghe, tot haere jaeren gecommen wesende, binnen een jaer ende dach nyet en quame selffs den eedt te doene. Seyt, dat hy getuyghe sien useren heeft in sijn leenhoff, dat als geestelijcke plaetschen leengoederen hadden, dat sy een weerlijck persoon met haerluyder procuratie in behoerlijcke forma maecken machtich, dye het van haerluyder weeghen ende uuyt haerluyder name compt versoucken tot haerluyder behouve, doende hulde ende eede ende betaelende dye heergewaeden met anderen leges, daertoe staende, als anderen weerlijcke persoenen van haerluyder leenen gehouden sijn te doene; ende soe wanneer dye voerscreven persoenen sterven, dye van weeghen dye geestelijcke plaetschen dye leenen versocht ende ontfanghen hebben, dat men alsdan dyeselve leenen wederomme gehouden is te versoucken inne manieren voerscreven, ende dat sulcx dye brieven innehouden ende men gewoontlijck is altijts hetselve inne dye brieven te stellen. Ende was ondergeteyckent aldus: Gerit Van der Nykerck, abt Sint Pouwel tUtrecht.

IV. Keurboekje van Edam.

In de handschriftenverzameling der gemeentelijke bibliotheek van Rotterdam bevindt zich een oud keurboekje der stad Edam (Catal. Z n°. 100) in klein 4°, geschreven op papier, als watermerk voerende een vlakke hand met eene bloem boven de vingers (de Stoppelaar plaat XIII n°. 4). Het handschrift is netjes bewerkt, met eene fraaie Gothische letter geschreven, terwijl voor de opschriften boven de artt. roode inkt gebruikt is. Het boekje is in later tijd (18e eeuw) ingebonden met een lederen rug; van den oorspronkelijken band of omslag is niets meer te zien. Aan de binnenzijde van den band is een reepje papier geplakt, waarop met eene 18de eeuwsche hand geschreven staat: „Oude keuren van 't jaar 1467, gelijck blijkt uyt het art. van dat een wijf niet comenscappen mach". Bedoeld is art. 19 op fol. 3 verso, waarin het aan getrouwde vrouwen verboden wordt om koopvrouwen te zijn, te beginnen met het jaar 68. De gevolgtrekking is dus niet te gewaagd, dat het keurboekje kort voor 1468, en waarschijnlijk wel in het daaraan voorgaande jaar, zou opgesteld zijn. Het komt mij onwaarschijnlijk voor, dat wij hier met een origineel zouden te doen hebben, hoewel het HS. ook zeker uit de 2de helft der 15de eeuw dagteekent. De meermalen voorkomende doorhalingen en verbeteringen, de later ingevulde lacune in art. 130, de herhaling derzelfde woorden in art. 153 en de klaarblijkelijke omissie aan het slot van dat artikel moeten m. i. tegen die meening pleiten.

Mijne nasporingen of deze keuren reeds bekend waren, alsmede of zich ergens het origineel van dit keurboekje bevindt en of er nog andere afschriften bestaan, gaven een negatief resultaat.

Rotterdam. W. BEZEMER.

(fol. 1.) Dese keuren hebben ghemaect scout, burghemeysteren ende scepenen van Edam eendrachtelick bi rade ende guetduncken vàn den rijckdoem van den ghemene poerteren weghen:

I. *Hoe die burghemeysteren poerters ontfanghen sullen.*

Item soe en sullen die burghemeysters van Edam nyemant toe poerters ontfanghen, si en hebben voldaen die prochiekercke ende borghe geset drie iaer lanc aeneen poerter te bliven, ende mede te betalen alsulc scot ende onghelt, als die stede dan schuldich is of binnen die voerseide tijt sculdich mach werden, alsoe veer als si totten selven bede of onghelde, die wy sculdich sijn, anderswaer in Hollant gheen scot en ghelden, by een boet van drie ponden.

II. *(Die poerters worden willen schot te betalen.)* [1])

Item waer daer yemant die poerter woude worden, ende die heeft een half pont scots of daer beneden, die sal daerot gheven vol scot nae advenant van sijn guet.

III. *Van die tillende waren myt horen ymboel.*

Item waren daer enighe van onse poerteren, die tillende waren mit horen ymboel of huuysraet (fol. 1 verso) om anderswaer buten onse vriheden te våren woenen, ende desghelijcks die anders buten onse vriheit poerters of bueren gheworden waren, om daer te varen woenen, of yemant die buten vriheit eyghen woenninghe ,ende huusraet hilden of enich van desen voerscreven sal een yghelick recht moeghen soeken ende hebben als van gasten.

IV. *Van een gast te becommeren.*

Item waer dat yemant van onse poerteren, die een gast becommeren woude ende den boede niet reedt en hadde, soe wat poerter hy vermaende dien gast te becommeren ende te helpen vast te maken om den boedè te leveren, ende dat weygherde, die verbuerden elcx tien scellinck.

V. *Van poertersneeringhe te doen binnen der stede.*

Item soe moet er nyemant binnen onser vrihede woennen

---

1) Het opschrift boven dit art. is uitgewischt.

of enighe poertersneeringhe doen langher dan ses weecken, sy en sullen poerters worden, ten waer by consent van die burghemeysters, op die boet van drie ponden.

VI. *Van poerterscip quyt te schelden.*

Item soe en moet er nyemant sijn poerterscip quytscelden of hi en sal hem eerst uut dat stedeboeck coepen, of het en sal van gheenre waerden wesen.

VII. *Noch van denselven.*

(fol. 2.) Item wye sijn poerterscip quytghescouwen heeft als voerseit is, die een sal gheen woenninghe hebben noch houden dan in eenre vrie herberghe om sijn penninck als een gast, op die boet van drie ponden.

VIII. *Van tscot te betalen.*

Item soe wie onse stede scot sculdich waer ende men gheen doerren onthanghen mochten binnen onser vrihede, ende enighe huuysinghe oft lant bynnen onser vrihede legghende hadden, die huuysinghe en moet nyemant bewoenen, noch dat lant en sal nyemant ghebruken noch beseghen moeghen naedat hem een weet ghedaen is van die burghemeysteren, eer dat scot betaelt is, op die boet [1]) van drie ponden.

IX. *Van eenlopende luuyden, die hoer scot niet en betalen.*

Item waer daer enighe eenlopende luyden van onse poerteren, die men gheen doeren onthanghen en mochten noch gheen lant of huuysinghe hadden, daer men dat scot mach an verhaelen, die en sal men niet dan eens onbetaelt overleveren, ende soe sullen die burghemeysters die sy overgelevert sijn hem doen betalen oude ende nuwe tesamen, of si sullen se ontpoerteren binnen hoer iaer, op die boet van drie ponden.

X. *Van datter nyemant poerters guet moet uut die stadt voeren.*

Item soe moet er nyemant onser poerters goet uter stede voeren by nachte om een ander weghe te voeren, (fol. 2 verso) op die boet van drie ponden.

---

1) Dit woord is met dezelfde hand onder den regel geschreven, in plaats van het doorgehaalde woord „ponden".

XI. *Van die burghemeysters die weghemeysters eeden sullen.*

Item soe sullen die burghemeysters eeden die weghemeysters als hi die waech huert, ende soe en moet er nyemant weghen mit die stedewaghe dan by sijn eet, op die boet van een pont.

XII. *Van boeten te besetten.*

Item soe moet er nyemant boete besetten dan voer twe schepenen, op die boet van drie scellinck.

XIII. *Van dat men nyemant huus verhueren sal.*

Item soe en moet er nyemant enighe man of wijf huus verhueren of huuysvestinghe doen die onse poerteren niet en sijn, of diegheen die thuus toebehoerren sal die burghemeysteren alle jaer een verendel pont scots gheven, indien die vremde man of wijf dat selfs niet betalen, op die boet van drie ponden.

XIV. *Van gastrecht te doen.*

Item soe sal onse scout alle gasten recht doen driewerf in die weeck, te weten des Dinxdaghes, des Donresdaghes ende des Saterdaghes als dat begheert wert, uutghenomen die heillighe daghen.

XV. *Van die teghen die stede bruecken.*

(fol. 3.) Item waer daer yemant die teghen onse stede bruecte, die sullen onse burghemeysteren, die nu sijn of naemaels comen sullen, moeghen ontpoerteren bi den meerredeel van tgherecht, ende oec mede moeghen corrigieren bi guetduncken der burghemeysteren ende bi den meeredeel van den gherechte.

XVI. *Dat nyemant opten anderen buten moet rechten.*

Item nyemant en moet er van onse poerteren buten onser vriheden den een opten anderen rechten op een boet van seventien pont, mijn heer tien pont, die stede seven pont, uutghenomen waterrecht.

XVII. *Van die opt gherecht smadelick spraeck.*

Item waer daer yemant binnen onser vrihede, die op onse burghemeysteren of opten gherechte smadeliken sprake van

dinghen roerende van der stede of van des gherechts weghen, verbueren elcx een pont, ende waer daer yemant, die om sulke saeken op hem vochte, daerteghen mochten si hem verweren sonder ban of sonder boet daeran te verbueren, ende oec mede te corrigieren nae guetduncken van gherechte, ende dese voerseide punten sullen durende wesen een iaer lanc, naedat si uut hoer dienst sijn.

XVIII. *Hoe die burghemeysteren ceden moeghen staven.*

(fol. 3 verso.) Item soe oerloven wy onse burghemeysteren dat si eeden sullen moeghen staven van rekeninghe van weduwen ofte wezen voechden tontfanghen of als si enighe ongehelde sullen ontfanghen van enighe saecken van der stede weghen, in allen schijn of onse scout selven dede, mer van sheren weghen bruecken cleyn of groot sal den scout den eedt staven, of die hi des machtich maeckt, ende nyemant anders, op die boet van drie ponden.

XIX. *Van dat een wijf niet comenscappen mach.*

Item soe wat wijf een man hevet, die en sal nae dese tijt gheen coepwijf moeghen werden, ingaende vant jaer van LXVIII.

XX. *Van der stede boede rechten.*

Item soe en moet onser stede boede van nyemant, hetsy poerteren of gasten, van boedtghelt nemen meer dan een oert van een witte stuver, op die boet van drie scellinck, ende wie die boede begheert die sal die boede sijn toebehorende ghelt gheven, ende wie int onrecht bevalt, die salt boedghelt betalen. Voert soe sal onsen voerseyden boede sijn boedtghelt garen tusschen Kathrijn ende sinte Pieter ad Cathedram ende anders niet, op die boet van tien scellinck.

XXI. *Van diegheen die hem qualiken regieren.*

(fol. 4.) Item waren daer enighe van onsen poerteren, die hem qualiken regierde, soe soude dat meerredeel van hoer vier halven uut hoer selfs voechdie moeghen sweren, ende dat op enen heilligen dach in die proechiekerke onder die hoemisse laeten roepen, ende waer daer yemant die waer poerter of gast, die teghen hem coften of vercoften nae die tijt huerden of verhuerden, lienden of brochten cleyn of groot

dan bi hoers voechs hant, die hem by die vier halven ende burghemeysteren mitten gherecht gheset waer, daer en sal men gheen recht van doen, ende die persoenen die teghen hem coften of vercoften, huerden of verhuerden cleyn of groot, verbueren elc die boet van drie ponden, ende nochtan en sal coop noch huuer moeghen bliven. Voert alle dieghene die uut die voechdie is of uut die voechdie ghebrocht is van onsen poerteren, die en sal niet coepen noch vercopen, hueren noch verhueren alst voerseit is.

XXII. *Vant zelfde.*

Item soe wie sijn selfs voecht niet en is, en sal niet moeghen coopen noch vercopen, hueren noch verhuren daer men enich recht van doen sal sonder sijn voecht.

XXIII. *Van weesenkinderen gueden rekeninghe te doen.*

Item die voechden van weduwen of van wesekinderen die sullen van der weduwen of van der weesen goeden (fol. 4 vers.) bi vier halven van hoer maeghen ende voer die burghemeysteren ende wezevoechden rekeninghe doen alsoe veer als ment begheert van die vier halven ende burghemeysteren, ende sy en sullen oec gheen gueden verminneren, tensi by die voerghenoemden, bi die boet van drie ponden.

XXIV. *Van dat gheen weezen machtich sullen wesen huus of lant te vercopen.*

Item soe en sullen gheen weezen machtich wesen enich legghende erve of staende timmert van hoer gueden te verminneren voerdat si twintich jaer out sijn, tensi bi die vier halven van hoerren maeghen ende by die burghemeysteren ende weezevoechden; ende waer daer yemant, die myt smeyken of myt subtijlheden of myt coepen van hem enich guet verminnerden ende dat eyghen woude ghebruken anders dan voerscreven staet, die verbuerde drie ponden, ende effen veel en soudet hem niet helpen ofte van gheenre waerden wesen.

XXV. *Van die sijn man of wijf verliest.*

Item soe wye sijn man of wijf verliest of die man sijn wijf mit sijn kinderen in een boel blivet, die sullen van hoer

gueden meer dan een scouwen hebben, ten waer dat sy van malcander myt sekeren gueden ghedeelt waren.

XXVI. *Van dat burghemeysteren ende scepen gheen kerckmeysteren sullen wesen.*

Item soe en sullen gheen burghemeysteren noch scepen (fol. 5.) kerckmeysters wesen bi die boet [1]) van drie ponden, ende woerden enighe kerckmeysters tot burghemeysters of scepen ghecoren, soe sal men ander kerckmeysters in hoer stede kiesen.

XXVII. *Van gheen onscult te doen van lanthuuer of huushuuer.*

Item soe en sal nyemant onscult doen moeghen binnen onser vrihede van huuyshuer of lanthuer, die niet veriaert en is.

XXVIII. *Van die een huus verhuert heeft.*

Item wie een huus verhuert heeft ende sijn huer niet betaelt en worde, soe mach diegheen die dat huus verhuert heeft, pande nemen den derden penninck beter dan die summe van den ghelde by die bueren ende binnen acht weecken lossen of verstanden te wesen.

XXIX. *Van gheen huuysen te tymmeren an straten.*

Item nyemant moet er nuwe huussen timmeren binnen onser stede van Edam an straten of steghen of op dijcken of an banwateringhen dair enich voerscreven bi verminnert soude wesen, tensi by die burghemeysteren ende bi den gherechte, bi drie ponden, ende weder altijt op te breken tot hoer vermaninghe.

XXX. *Van die huuysinghe te samen hebben.*

(fol. 5 verso.) Item waer daer yemant die staende huusinghe tsamen hadden daer ghebreck in waer dat dack of scot dicht te wesen, ende die een den anderen vermaende te helpen timmeren dat van noede waer als voerseit is, ende hi dat weygherde voer die bueren van die huusinghe voerseit, die

---

1) Dit woord staat met dezelfde hand boven den regel, in plaats van het doorgehaalde woord „pont."

soude dat voerseit moeghen timmeren by vier van die seven ende rekenen bi sijn eede, ende timmerde yemant anders dan voerseit is, dat soude wesen op sijn eyghen cost, ende desghelijcks van wallen of van straten of desghelijcks dat van noede waer.

XXXI. *Van gheen huuysen doer te schieten.*

Item soe en sal men binnen onser stede gheen huuysen doerscieten moeten, si en sijn ses ende twintich voet wijt of daerboven, op die boet van drie ponden, ende altijt weder op te breken tot srechts vermaeninghe.

XXXII. *Van die huuysinghe tsamen hebben.*

Item waer daer yemant binnen onser vriheden, die huuysinghe te samen hadden, die dat minste deel hadde soude den ander dat heel huus moeghen setten voer niet te coop of te huuer op twee halve iaren te betalen, ende die ander sal kiesen binnen viertien daghen by die boet van drie ponden, des kenlic is dat die setter heeft den eyghendoem ghehadt een iaer lanc, ende waert oec dat hi dat minste deel hadde tsijn niet en woude setten, soe sullen si teghen malcander laghen te coop of te huuer als voerscreven is.

(fol. 6.) XXXIII. *Van stempelse te houden.*

Item alle huusen die neffen alle die brughen staen sullen die straet maken an dat stempels toe op hoer selfs cost, mer die stede sal dat stempels maken.

XXXIV. *Van quytsceldinghe te doen van huus of lant.*

Item soe wye enighe huuysinghe of lant vercoept, die sel den coeper gheven een scepenbrief, indien hiet begheert. ende hoe ende in wat manieren die coep ghegaen is, ende daermede quytsceldinghe te doen alst behoert, bi goetduncken van den gherechte, ende oec gheen ghelt te winnen op scade. of men sal denghenen een weet doen in sijn teghenwoerdicheit of voer sijn huuysinghe, daer hi woennachtich is.

XXXV. *Van lijftocht te maken.*

Item waer daer enich lijftocht te maken woerde tusschen man ende wijf van onse poerteren of enighe gueden, oec waer die gueden gheleghen sijn, ende dieghene die van hem beide

lanxt levede weder hillichte, man of wijf name, die soude daermede die voerscreven lijftocht verliesen, ende oec gheen tilber guet of lijftocht te maken.

XXXVI. *Van diegheen die coept of huert van die kerckmeysters.*

(fol. 6 verso.) Item soe wie enich guet coept of huert teghen die kercmeysters dat die kerck angaet, daer sal men gheen onscult voer moeghen doen.

XXXVII. *Van scepen of te halen.*

Item soe moet er nyemant wederstaen dat men schepen ofhalen, by die boet van twe pont, binnen der stede of daerbuten, ende waert dat enighe scade ghedaen worde an huuysinghe, tunen, dijcken of an enighe ander dinck, daer sal men beteringhe voer doen bi den ghemenen gherechte.

XXXVIII. *Van om te gaen bidden in die kercke of om die stede.*

Item soe en moet er nyemant om gaen bidden van onse poerteren in die kercke of om die stede dan bi consent van onse burghemeysteren, op die boet van twe pont, dan die kerckmeysters.

XXXIX. *Van sluysen te vijsschen.*

Item soe en moet er nyemant enighe sluzen visschen binnen onser vrihede van Edam op vijftich roed an die sluse toe noch in sluystochtenen, opten boet van drie pont ende verbuernisse (van)dat visschwant, behoudelic dan die kerckmeysters.

XL. *Van netten of corven te setten.*

Item soe en moet er nyemant netten of corven setten in enigher kuersloten opten boet van een pont ende (fol 7) dat vischwant.

XLI. *Van sout te vercopen.*

1. Item nyemant moet er sout vercoepen uut enighe scepen, hi en sal hebben enen soutbrief, ende mit een scop te meten, ende dat scepel recht te setten, op die boet van tien scellinck.

2. Item soe en sal nyemant uut schepen noch uut casten

binnen onsen vriheit enich sout meten dan myt een ronde strekel te striken, opten boet voerseit, ende wart hi daernae bekuert dat hi met die platte strekel meet, soe sal hi verbueren drie pont alsoe dicke als hi bekuert wart.

XLII. *Van bier, van melcmaet, van azijnmaet.*

Item byermaet, azijnmaet ende melcmaet al ghelike groot te wesen op die boet van tien scellinck.

XLIII. *Van scepentuuch.*

1. Item soe en sal gheen schepen langher moeghen tughen dan een iaer lanc naedat hi sijn scepenamboecht rumet, sonder bezeghelde brieven, ende gheen scepen sullen langher vonnisse steden dan driewerf, ten vierden rechtdach salt sijt uuten, op een boet van drie ponden, die boet mijn heer die tweedeel, die stede een derndeel.

2. Voert soe en sal gheen out scepen enighe vonnisse steden op die nuwe scepen in die leste rechtdach, dat sy recht sitten, elcx scepen op die boet van tien scellinck.

(fol. 7 vers.) XLIV. *Van die sijn ouders ghestorven waren.*

Item waert dat yemant sijn ouders ghestorven waren ende niet incomen en dorsten in die eerffenisse, die macht tot sijn ouders int huus comen, des hi die utinghe mede betalen wil, sonder enighe verbuerte, ende die utinghe sal wesen die dootkiste, deelen, keersen ende die maeltijt mit eten ende myt drincken.

XLV. *Van rogghenbroet ende botter.*

Item elck rogghenbroot dat men te coop houden sal, dat sal weghen elf ponden, op die boet van tien scellinck, ende dat broet te verliesen, ende elck cop botter sal weghen twe pont of een pont op die boet voerseit.

XLVI. *Van niet uut te weghen dan mitter stede wicht, noch gheen laken meten dan bi der stede ellen.*

1. Item nyemant moet er enich goet uut of inweghen mit gheenrehande wichten cleyn of groot, dan mit loden of metallen wichten, op die boet van een pont.

2. Voert soe sal nyemant laken meten te vercoepen, linnen of wollen, dan bi der stede ellen, op die boet van drie ponden.

XLVII. *Van goten te legghen of straten of dijcken.*

Item soe en moet er nyemant binnen onser vrihede. stede goten legghen noch sijn straten legghen (fol. 8) boven sijn bueren, tensi bi den gherechte, op die boet van tien scellinck, ende weder op te breken tot srêchts vermaninghe, ende oec mede soe moet nyemant sijn dijck maken boven sijn bueren hoegher dan twe roeden, op die boet van drie ponden.

XLVIII. *Van byer te tappen in halve huuysen.*

Item nyemant moet er byer tappen binnen onser vriheden in halve huusen op die boet van twe ponden.

XLIX. *Van die rijckdoem te spreken.*

Item soe wanneer die burghemeysters die rijcdoem spreken willen ende dat in die kerck roepen laten of die stede boede haer een weet dede tot hoer huuysen of in hoer persoenen, soe wye niet en comt totter clockludinghe of op die tijt die hem gheset is, die sal daeran verbueren een pont, alsoe [1]) dick als dat ghesciet.

L. *Van sluysen of banwateren te dammen.*

Item nyemant moet er sluystochten of banwateringhen dammen, tensi bi den gherechte, op die boet van twe pont.

LI. *Van te breken of op te wigghen.*

Item soe en moet er nyemant enighe sluysen breken noch opwigghen noch opluken in den zeevanck (fol. 8 verso) noch in die zeeburch, tensi by den ghemeenen gherechte, op die boet van seventien pont, mijn heer X pont ende die stede seven pont.

LII. *Van beesten te scutten opten zeedijck.*

Item soe sullen elc van onse poerteren moeghen scutten alle beesten opten zeedijck thuusschen Ethersemmerban ende Cathwouderban op die boet van twe pont, half tot mijns heren behoef ende half tot desghenen behoef die se ghescut hadden, alsoe veer als die beesten scoudich ghevonden werden, nae

---

1) Hier volgt: „dijck" doch dat is doorgehaald.

uutwisinghe onser hantvesten, ende elc man mach se dootslaen by den dijcke sonder banne of sonder boete. Ende of die scutter sijn boeten niet betaelt en worden binnen viertien daghen naedat si verwonnen waren, soe soudet die scout uutlegghen om die helfte meer, eer hi eenich recht soude moghen houden.

LIII. *Van beesten die uut die scuttinghe gheiaeghet worden.*

Item waer daer yemant die enighe beesten uut die scuttinghe ontiaeghede, die soude verbueren an elcken beeste vijf ponden, ende dan en souden si gheen ontscult moeghen hebben dat si binnen een etmael in hoer waerde weyde gheweest hadden.

LIV. *Van die paerden die gheen waerde-weyde en hebben.*

Item soe kueren wy alle die paerden van den dijck tuusschen Ethersemmerban ende Cathwouderban, elcke (fol. 9) paert op die boet van twe ponden, ende een yghelijck poerter sel se moghen scutten ende oec die baliu mede ende voert te steecken ende te slaen, sonder ban of boet daeran te verbueren, ende si en sullen oec gheen waerde-weyde hebben, uutghenomen een weeck voer sint Jan ende drie weecken daernae.

LV. *Van slijck te voeren bi Werdergou.*

Item nyemant moet er by Wardergou slijck wechvoeren myt scuyten ende mit booten, op die boet van tien scellinck.

LVI. *Van die burghemeysteren te kyesen.*

Item wanneer dat men die burghemeysteren sullen kiesen, soe sullen alle diegheen mede kyesen gaen sitten ende kiesen, ende ist datter een oud-burghemeyster in die rijcdoem is of meer, soe sal die audste voer kiesen, ende isser een burghemeyster in die rijcdoem, die sal voer kiesen metter son om, ende elc te sitten als hi woent. Ende waert datter gheen burghemeyster in die rijcdoem waer, soe sal men loten van wat eynde van der stede dat ment beghinnen sal, ende dan voert mitter sonne ommegaen, ende hierbi sal staen die scout elck op die verbuernisse van tien scellinck.

LVII. *Van verhoelen wapen te draghen.*

Item soe moet nyemant verholen wapen draghen (fol. 9 vers.)

hetsi bylen, loot, stien of yser of enigherhande dinc, op die boet van twe ponden, ende wie dat anbrenct die sal hebben tverndeel van die boeten. Ende alle die in den recht sijn die yemant bevonden myt verholen wapenen als voerseit is, sullent anbringhen by horen eede. Ende waert datter yemant myt desen voerseiden verholen wapenen worp, sloech, staeck of dierghelijck, die soude daeran verbueren seventien pont, mijn heer tien pont, die stede seven pont.

LVIII. *Van die den anderen int water werpt.*

Item soe wie den anderen int water worp buten dijck in die haven of in die zee of in die Purmer [1]), die verbuerde IX pont, ende binnen dijck in die sloot op die boet van twe pont.

LIX. *Van arm luyd te herberghen.*

Item soe moet er nyemant herberghen arm luyd langher dan een nacht, op die boet van tien scellinck.

LX. *Van sant in of uut die scepen te schieten.*

Item soe moet er nyemant sant in of uut die scepen schieten binnen onsen haven, of hi sal een seyl over boert hanghen daert sijt overschieten, op die boet van twe pont.

LXI. *Van die groot scepen.*

Item soe moet er nyemant legghen binnen onsen haven an die grote scepen myt sijn runscip of dierghe (fol. 10) lijck, ende oec van waer dat si sijn, of hi sal lossen of laden, opten boet van drie pont; ende oec mede die in die scepen klimmen, hi sy out of jonck, verbieden wi dat by oerloef van den scipper opten boet van drie pont. Ende waert dat yemant sijn kinderen daerin begrepen worden, soude ghelden die ouders van die kinderen sonder verdrach.

LXII. *Van die scippers ende reeders.*

Item soe moet er gheen scipper volck hueren noch toe reeden, hetsy by consent van die meerhelft van die reeders.

LXIII. *Noch van tselfde.*

Item als die scipper comt in mijns heren lant, dan soe en

---

1) Eerst stond hier *Purper*, doch dat is verbeterd.

sal hi gheen last breken eer hi rekeninghe ghedaen heeft die meerhelfte van die reeders.

LXIV. *Noch vant selfde.*

Item of daer enighe poerter niet en ghenoechte an sijn scipper daer hi mede reet, soe sal die scipper sijn eyghen paert die reeder moeten setten.

LXV. *Noch van tselfde.*

Item soe sullen gheen scippers tzeyl gaen of sy sullen die reedersceel an lant laeten bliven wie dattet scip toebehoert ende hue veel ghelts dat sy myt hoer vant lant voeren, dat toe scip behoert.

LXVI. *Noch van tselfde.*

(fol. 10 verso) Item als die scipper van Oesten comt, soe sal hie waerachtich beschijn brenghen hoeveel souts dat hi ghelevert heeft, op die boet van seventien pont.

LXVII. *Noch vant selfde.*

Item waer daer yemant, die des avonts in een herberghe den andere loefde mede te reeden an een zeescip, soe wie dat die redere gheloeft wert mede te reeden die salt den anderen vermanen des anderen daghes goets tijts voer middaghe voer wittachtige tughen of hy myt hem reeden wil dan niet, of men salt van gheenre waerden houden.

LXVIII. *Van netten te steylen.*

Item soe moet er nyemant netten steylen van die Zudesyde van die haven of an Cathwouderban toe, op die boet van drie ponden.

LXIX. *Van tselfde.*

Item soe moet er nyemant netten steylen van die Noertsyde van die haven of an die Westsyde toe, opten boet van twe pont.

LXX. *Van verboeden lant by die Purmer.*

Item soe moet er nyemant dat verboden lant gheleghen by die Purmer etten noch doen tretten toe rieden laten leggen opten boet van twe pont.

LXXI. *Van soden te coepen die van buten incomen.*

(fol. 11) Item soe moet er nyemant zoden coepen die van buten incomen van die haven opten boet van drie pont, diegheen diet anbrenct sal hebben dat derndeel van die boeten.

LXXII. *Van dat men gheen gheclach houden sal an diegheene, die myt sijn volck in een boel sit.*

Item alle dieghene, die byer tappen binne onse poertrecht, die sullen onse poerterskinder, die mit hoer ouders, als vader, moeder, suster of broeder in een boel sitten, gheen gheclach anhouden, cleyn noch groot, noch borghen, want men sal daer voert meer gheen gheclach anhouden noch sy en· sullen gheen guet vercoepen noch versetten moghen uuten boel noch gheen pande setten van dat boelguet, eer sy ofghesceyden sijn ende ghedeelt myt sekeren gueden uuten boel by haer naeste vrienden ende maghen. Ende waert datter yemant pande namen, die soude verbueren twe pont, ende die onders of broeders voerseyt soude die pande weder moghen halen ende winnen mit recht. Ende waert oec dat hem yemant ghelt liende of haer borch worde binnen onse poertrecht om hoer byer te drincken, die soude oec verbueren twe pont, ende men sal gheen recht van den ghelienden ghelt noch van die borchtocht doen.

LXXIII. *Van dat men mit pansers niet comen en moet voer recht.*

(fol. 11 verso) Item wanneer die baeliu of die scout recht sullen houden van enighe saecken, soe en moet er nyemant comen daer men recht hout voer die vierscaer die een panser an hevet, op die boet van twe pont, uutghenomen mijn heer of sijn dienres.

LXXIV. *Van in die vierscaer te comen.*

Item soe moet er nyemant in die vierscaer comen, staen of sitten als men recht doen sal, hetsy anclaegher of voerhouder of die boede of dieghene die eens anders woert houden sal, groot of cleyn, tensi bi den consent van den gherechte, op die boet van drie pont.

LXXV. *Van dat men niet voert venster staen moet als men recht doet.*

Item soe moet er oec nyemant ant venster comen voer die vierscaer als men recht doet, of hy heeft daer te doen, uutghenomen die stedeboede, op die boet van drie scellinck.

LXXVI. *Van die papeliken proven.*

Item aldusdanighe ghelden sijn men sculdich die prochiepape van Edam of sijn vicecureyt, als hiernae ghescreven staen:

1. Ten eersten van een vrouwe die uutgaet van kinde een halven groten, die onse heer van Hollant ghebiet te gaen in sinen lande, of die waerde daervoer.

2. Desghelijckes (fol. 12) van een bruut in te leden een halfen grooten.

3. Item van scoef ende missanck een halfen grooten.

4. Item enen halven grooten van denghenen die hi olijt. eer hi van den siecken gaet.

5. Item tot Paesschen van elc mensche die sijn biecht spreekt of jaerrich is die sal hem offeren of gheven een verndeel van eenen grooten.

6. Item tot Pinxter of tot midwinter tot elker tijt elc mensche, die sijn sacrament ontfanghen hevet, een achtendel van een grooten voerscreven.

LXXVII. *Van ghewelt te claeghen.*

Item soe wie ghewelt claeghet van huuse of van erve. ende daerof int onrecht bevalt, die verbuert X pont.

LXXVIII. *Van halmeren.*

Item soe wie binnen onse scoutambocht voer ghehalmert heeft, ende gheen moetinghe gheschiet, die sal den anderen voer twe poerteren moeghen vermaenen moetinghe te doen binnen seven daghen alsulke moetinghe als voerghedaen sal werden, op die boet van drie scellinck. Ende of die moetinghe niet en schiede als voerseit is, soe soud men daerop moeghen scouwen ende voertvaren mit recht ter tijt toe dattet ghemaket waer.

LXXIX. *Van gastrecht te doen.*

(fol. 12 verso) Item soe wie gastrecht te doen heeft die

sal comen als die hoemis ghedaen is, soe sal die scout recht doen, ende wie hem dan niet en verschijnt by sittende mannen, die blivet sijns rechts.

LXXX. *Van hoy te riden.*

Item soe moet er nyemant hoy riden van die Noerdersijd van die Koochsloet over die Suydersijd van die Koochsloot op die boet van tien scellinck.

LXXXI. *Noch van een gast te becommeren ende dat recht onvallen.*

Item wanneer die boede een gast becommert heeft of een gast een poerter te recht ghetoghen heeft, soe wye van hem beyden trecht ontvallen laet, die sal comen mit die boede voer die scout of twe schepenen ende ontvallen trecht, op die boet van drie scellinck.

LXXXII. *Van dat men niet uutwallen en sal.*

Item nyemant moet er uutwallen an die Voerhaven noch an die Achterhaven overal die stede, tensi bi den gherechte, op die boet van drie pont, ende alletijt weder op te breken tot srechts vermaenninghe.

LXXXIII. *Van voert te daghen.*

Item soe wie den anderen voertdaghen wil, die sal dat laten teykenen ende scriven in dat scepenboeck (fol. 13) terstont, of men salt van gheenre waerde houden, ende die voertgedaecht wart sal men die weet doen voer twe poerteren.

LXXXIV. *Van te roepen in die kerck.*

Item nyemant moet er gheenrehande dinghen roepen in die kerck voerdat die hoemisse ghedaen is, die roeper op die boet van drie scellinck, uutghenomen datten heer of die stede angaet, ende die boeten sullen ghelden alsoe wel die ropen als die roeper.

LXXXV. *Van zoeden te delven.*

Item soe moet er nyemant zoden delven zuwart van die haven bi die Purmer alsoe verde als onse ban gaet op een roedt nae an die Purmer, bi die boet van een pont.

LXXXVI. *Van bostelscepen.*

Item soe moet er gheen bostelschepen legghen tuusschen onser liever Vrouwen brugghe ende sinte Nyclaesbrug, op die boet van drie scellinck, alle dinghen sonder erghelist.

LXXXVII. *Van die keesscepen.*

Item soe sullen die drafscepen ende ander schepen (fol. 13 verso) die niet lossen noch laden of legghen als die keesscepen ontfanghen willen in die mercten als men keessen kueren, op die boet van tien scellinck.

LXXXVIII. *Noch van selfde.*

Item die keesscepen ende ander scepen sullen an die Noertsyde van der haven een wissel legghen opdat [1]) die doervaert vry mach bliven, op die boet van een pont, mijn heer die een helfte ende die stede die ander helfte.

LXXXIX. *Noch van selfde.*

Item soe sullen die scepen alsoe wel lossen moeghen an die Zuudsyde als an die Noertsyde, wel verstaende als die scepen lossen an die Zuudsijd, soe sullen die scepen legghende an die Noertsyde overlegghen, opdat die vaert mach vry sijn, ende soe wie lost noch laedet an die Zuudsyde sal legghen an die Noertsyde, uutghenomen die merctscepen als die keesscepen.

XC. *Dit is van scade den anderen te doen.*

Item soe wie den anderen binnen onser vrihede openbaerlick scade dede an yets van sinen gueden, ist an huyse of an hoy, riet, turf of vrucht van den lande of ander gueden dierghelijck, ende die scade niet beter en waer dan tien scellinck, die sal verbueren twe pont, ende die scade te beteren bi den gherechte.

(fol. 14.) XCI. *Van dat men gheen zoden delven moet uut des heren broeck.*

Item soe en moet er nyemant zoden delven uut sheren broeck dan tot dijcks behoef, ende soe wye enighe versche

1) Eerst stond hier: „op die boet", doch dat is doorgehaald.

soden gebrocht hadde op sijn werf of hofstede, die sal bewisen dat zaddick, waer se ghedolven sijn, op die boet van een pont, alsoe dick als men dat vermaent worde van den gherechte, ende nyemant sal dese zoden moeten copen, op die boet voerscreven.

XCII. *Van dat die oude burghemeysteren sullen rekeninghe doen.*

Item die oude burghemeysteren sullen die nuwe rekeninghe doen binnen ses weecken naedat si rumen alsoe veer als sy thuus sijn, alle dinck sonder erghelist, op die boet van een pont, ende alle rijcdoem die thuus sijn sullen daerby wesen elcx op drie scellinck.

XCIII. *Van dat men gheen vijsch vercoepen moet, of ael, honer, of voghel of botter.*

Item soe en moet er gheen vijsch buten den zeevanck vercoepen die in den zeevanck ghevanghen is, op die boet van een pont, mijn heer een derndeel, die stede een derndeel, ende een derndeel dieghene diet anbrenct, op die vissche te verbueren; ende nyemant sal vissch noch ael, honer, voghel of botter of desghelijcks coepen om weder te voercoepen, op die boet van tien scellinck, voerdat die clock neghen slaet binnen onser vrihede.

(fol. 14 vers.) XCIV. *Van yemant glaessen in te slaen.*

Item soe wie den anderen sijn glas sticken slaet ende daervan by twe poerters betuucht worde, die sal daeran verbueren drie pont, ende die scade te beteren bi den gherecht; ende waert dat hi niet betuuch(t) en worde, soe salt staen op sijn eedt.

XCV. *Van den byermeters.*

Item soe en moet er nyemant byer in huusen draghen of doen draghen voer die tijt dattet ghemeten is van die meters van der stede of yemant van den gherechte, opt bier te verbueren, half mijn heer ende half die stede; ende waert datter enich draghers waren die bier in huuysen droeghen anders dan voerseit is, die en sal nae die tijt een jaer lanc gheen bier draghen binnen der [1]) stede van Edam noch gheen ander gueden. Voert soe sal men gheen vuyl byer doen dan in

1) Er staat: *daer*.

smale vaten of in vollen. Ende wat tonnen dat te cleyn sijn sullen hebben mijn heer een derndeel ende die aerm huuyssitten een derndeel.

XCVI. *Noch van den meters.*

Item soe sullen die meters comen meten als si een weet ghehadt hebben, op die boet van tien scellinck.

XCVII. *Noch van tselfde.*

Item soe en sal oec nyemant bier over broet laten (fol. 15) gaen in scutten of boeten om toergaet of anderwerts te brenghen voer dattet ghemeten is als voerseit is, op die boet voerseit.

XCVIII. *Van erve te nemen.* [1])

Item soe wie dat erve ghenomen heeft, cleyn of groot, die sullen van die guede gheven vol scot sonder enich ofbreeck, of si sullen die gueden quytscelden.

XCIX. *Noch vant selfde.*

Item waer daer yemant van buten die binnen onser vrihede erve naeme, die erfenisse en sal niet moeghen antasten voerdat hi die burghemeysteren borghe gheset heeft tscot te betalen, ende waert datter yemant sulke goede cofte of huerde anders dan voerseit is, die verbuerde drie pont, ende effenveel en salt coep noch huuer moeghen bliven.

C. *Van scepenbrieven te lossen.*

Item alle scepenbrieven die staen ter lossen sal men moeghen lossen tot allen tiden vant iaer, als men wil, ende dan sal men gheven renten nae dat biloop van dat iaer ende tijt die hoefstel, sonder erghelist.

CI. *Van die vredemakers.*

Item die vredemakers sullen anbrenghen alle (fol. 15 vers.) bruecken die verschinen sullen in hoer dorpen tot alre tijt alst hem die scout vermaent by hoeren eede, op die boet van drie pont.

---

1) Eerst stond hier: „Noch van selfde", doch dat is doorgehaald.

CII. *Van seventughen.*

Item soe waer een aenspraeck van huuse of van erve ghebuert, daer sellen uut[1]) elcken huuyse of van lande van seven die naesten niet dan een moeghen tughen, die daer meest in heeft, ende waer daer yemant ghelijck in gheruert die souden daerom cavelen; ende uut dat huus of erve daer die aenspraeck waer en sal nyemant uut moeghen tughen, alle dese dinghen sonder erghelist; ende wye hem weder seven bewonde te wesen, die verbuert een pont, half die scout ende half die stede. Ende daer en sal nyemant seven moeghen wesen van mynre dan een morghen lants.

CIII. *Van een seven te wraken.*

Item soe wie een seven wraeckte binnen der vrihede ende daerof int ontrecht bevalt, die verbuert een pont, half die scout, half die stede.

CIV. *Van die int onrecht bevalt.*

Item soe wye huuyse of erve ansprect binnen der[2]) vrihede van Edam ende oergaet ende binnen der vriheit van den zeevanck, ende daerof int ontrecht bevalt, die verbuert een pont ende dat sevenghelt, ende (fol. 16) soe wat in onse banne is buten dese vriheden voerseit ende daerof int onrecht bevalt, die verbuert twe pont ende dat sevenghelt.

CV. *Van dachghelt ende mijlghelt.*

Item soe sullen onse poerteren binnen onser stede scoutambocht van seventughen dachghelt van malcander nemen, ende soe wat houder of claegher of sevenen van buten comen, die sullen binnen onser stede nemen ende gheven alsulck dachghelt ende mijlghelt al(s) onse poerteren in hoer bedrive souden hebben.

CVI. *Van seventughen op dijcken.*

Item waert saeck, datter enighe seventughen waren op dijcken of in weghen die vreemde waren, die boeten sullen ghelden die se dat meerdeel van den gherecht toesceydet te gheven; ende voert en sal nyemant seven wesen op die

---

1) Er staat: *wy*.
2) Er staat: *daer*.

dijcken ende ynnich weghen meer dan een, die daer meest in hevet roerende van een stuck lants, het en waer dat se van malcander ghegront ghedeelt waren.

CVII. *Dit is van woepenroft.*

Item soe wie woepenroft maecte binnen daer stede buten noede ende hi XV jaer out waer of daerboven, ende datter gheen onrust en waer of vergaerringhe van luyden, die verbuert twe pont, wert hy betuget (fol. 16 vers.) myt twe poerteren.

CVIII. *Dit is van brantroft.*

Item soe waer een roft van brande gheschiede die dan een vechtelijck maecte, die verbuert X pont, wert hy betughet myt twe poerteren.

CIX. *Noch van denselfden.*

Item waer een rof brande gheschiede in een huus ende dieghene diet in sijn huussinghe waer niet eerst en riep, die verbuerde drie ponden.

CX. *Van smeer te wellen.*

Item soe en sal nyemant smeer wellen smorghens vroe voer sessen ende tavents nae sevenen in doerscoten huuysen, op die boet van drie ponden, ende by riet te wellen ende by gheen ander vuer, op die boet van een pont.

CXI. *Van pijck of teer te wellen.*

Item nyemant moet er pijck of teer wellen in sijn woenninghe op die boet van een pont. wert hy betughet myt twe poerteren.

CXII. *Van dat nyemant zeyl of tou weygheren moet.*

Item waert dan een roft van brande gheschiede, soe sal een.yghelijck te brande comen nae inhout der (fol. 17) kueren, ende waert datter yemant quame om yemants seyle of touwe dat sal nyemant weder moeghen staen by drie ponden, ende sulke scade als daeran gheschiede an zeylen of an touwe. daer sullen die scipluyden twe mannen toe kyesen, ende die burghemeysteren een man, ende daernae te betalen.

CXIII. *Van toemaecte scepen te teeren.*

Item soe moet men gheen toemaecte scepen teren tuusschen

sinte Pietersbrug ende die nuwe brug op die Linghersyde, op een ponts boot, ende gheen touwen die tot toemaecte scepen hoeren, op die boet voerseit.

CXIV. *Van gheen wol te spinnen in achterhuuysen.*

Item soe moet er nyemant vieren of wol spinnen in afterhuuysen, op die boet van ses scellinck, noch in gheen eenden huuysen, ende gheen vier te halen die een van den anderen dan in een vat te draghen.

CXV. *Van in afterhuuysen te woennen.*

Item soe moet men in gheen afterhuuysen woenen of daer sal een doergaende scoerstien in wesen, ende die scoerstien sal doen maken die dat afterhuus verhuert, op die boet van drie ponden.

CXVI. *Van vlassen striken ende heekelen.*

(fol. 17 verso) Item soe moet nyemant vlassen of striken of hekelen of dierghelijck binnen onse vriheit by enich licht, hetsi vuer, keersen of lamp of dierghelijck, op die boet van tien scellinck.

CXVII. *Van een pan op een solre te hanghen.*

Item soe waer een bedde op een solre is, daer sal hanghen een pan, diewelke hoer steel een ellen lanc wesen sal, ende die pan sal wesen een verrendel breet, op die boet van drie scellinck.

CXVIII. *Van branttuuch te branden draghen.*

Item waert dat een rof van brande gheschiede, soe sal een yghelijck hoemanscip te brande comen myt hoer seylen ende vierders, ende waert datter enich scaede schiede an zeylen of an vierders, dat sal die stede betalen, op die boet van tien scellinck.

CXIX. *Van plancken te bernen an scepen.*

Item soe en moet er nyemant plancken bernnen die men an scepen sal slaen in tymmerhuusen noch in ander huusen, mer het sal gheschien alsoe nae ant water dat ment myt die dweyl dat water mach raken; ende oec gheen teer te wellen in tymmerhuusen, op die boet van een pont, uutghenomen

van Staels huus westwart ende an die Zuudzyde van die haven van die nuwe brug oeck Westwart an.

(fol. 18) CXX. *Van daeghen ende van panden.*

Item soe sal men gheen poerter daghen moeghen dan totten huuyse daer hi woent, ende waer hi thuus soe soud men die weet doen een van sijn huuysghesin of twe van sijn naeste bueren, of men sal hem daeghen in sijn teghenwoerdicheit.

CXXI. *Van diegheen die ghepant wert.*

Item soe wie ghepandt wert ende weer begheert, blijft hy wellich van die weer die verbuert ses scellinck, uutghenomen scout, burghemeysters als sy panden van boeten. Ende wye pande begheert ende niet voert en voer mit die pandinghe, die verbuert drie scellinck.

CXXII. *Noch van selfde.*

Item wie ghepandt wort van onsen poerteren ende niet en binnen die oudste vrihede van Edam, die sal men panden op onser liever Vrouwenbrug, ende wie die panden begheert sal hem die weet doen op sijn selfs cost.

CXXIII. *Noch van selfde.*

Item soe wie ghepandt wort die en sal gheen pande nemen beneden acht pont, tensi dat men se driven of draghen mach, op die boet van een pont, ende wye pande wijst die sal den derden penninck beter wesen.

CXXIV. *Van in te legghen.*

(fol. 18 verso). Item soe sal men myt scepenbrieven of myt verlye voer scepen moeghen panden ende voertvaren myt die pandinghe, alsoe wel sijn si uut of al sijn si thuus, daer die scepenbrieven of verlyen op houden, ende die weet sal men doen van die pandinghe sinen huuysghesin daer hy woent; behoudelic of hem yemant verweren woude als hy thuus quame, dat hi dan hoefstel mitten derden penninck ende boeten weder wynnen sal moeghen als verlye voer scepen opten ghenen diet hem myt onrecht ofghewonnen soude hebben.

CXXV. *Van in te legghen.*

Item soe sal nyemant van onsen poerteren, die myt recht verwonnen is, langher moeghen inlegghen dan twee weecken, ende waert dat hi binnen twe weecken niet en betaelde dat hoefstel mitten derden penninck, soe sal die scout mitten gherechte alsoe vele maken uut sinen ghereesten gueden, dat hi voldoe ende betalen den derden penninck mitten hoefstele.

CXXVI. *Van scattinghe ende eygheninghe.*

Item soe sal men gheen scattinghe of eygheninghe doen van panden an eyghendoem van huus of erve of lant, mer ysser yemant die pande wysede an huus, erve of lant, daeran sal men scatten pacht uut den gueden nae groetheit der sommen (fol. 19) mitten derden penninck, ende daerop scepenbrieven gheven die voerseide pacht mede in te winnen, opdat scepenvonnisse ende recht niet wederghedreven en worde te niet ghemaect overmits die seven tughen.

CXXVII. *Van die enich guet gheweldelick uut die becommeringhe neemt.*

Item waer daer yemant binnen onser vrihede van enighe saecken die enich guet uuter becommeringhe naem of die enighe pande die gheeyghent waren ende die gheweldelic van daer naeme, die verbuerde XV pont nae uutwysen onser stede hantvesten.

CXXVIII. *Noch van in te legghen.*

Item soe wie inlegghen sal van enighe saecken, die salt doen in sijn selfs huus, ende soe wie uutghinghe als hem gheboeden waer in te legghen, die verbuerde seventien pont, mijn heer X pont, die stede seven pont.

CXXIX. *Van vierwerf iaers scattinghe ende eygheninge te doen.*

Item soe sal die scout, burghemeysteren ende scepen vierwerf siaers scattinghe ende eygheninghe doen indie ment begheren, ende een yghelijck die daer onwillich in waer om dat te doen, sal verbueren drie pont, den heer den een helft ende die stede die ander helft.

CXXX. *Van een boelhuus.*

(fol. 19 verso). Item soe wie een boelhuus te houden in den onrechte bevalt, ysser yemant meer, die verbuert of verbueren moghen teghen den scoute mitten helen gherechte hondert scellinghen dat vijf Rinse gulden, ende elck van die seven sullen hebben alle daeghe voer hoer cost ende arbeit drie groot Vlaems ghelts, oec van denghenen die int onrecht bevalt, ende des sullen die seven sculdich wesen dat voerschreven *boel te schiften* [1]) ende te scheiden binnen 12 daeghen nae dattet boelhuus begonnen is, elcx van hem op die boete van drie pont, ende hiervan sullen wesen die naeste die naest dat boelhuus woennen, sonder erghelist, ende daermede winnen noch verliesen moghen.

CXXXI. *Van dat men boven XX pont niet weghen moeten elcx in sijn eyghen huyse.*

Item soe moet er nyemant weghen enigherhande goeden anders dan op die stede-waghe boven XX pont, ende waert datter yemant bevonden worde die meer woeghe dan XX pont, die verbeurde tot elke reyse tien scellinck.

CXXXII. *Van een ander wellich te claeghen.*

Item soe wie een ander wellich claecht voer recht, die sal lieflijcken ten heilllighen sweren al dat gheen dat hi maent, dat men hem dat mit recht sculdich is.

CXXXIII. *Van dat dieghene die een eet nemen wil sculdich is die scout een stuver te gheven.*

(fol. 20). Item soe moet er nyemant een eedt nemen van een ander voerdat hi ghegheven heeft die scout een stuver, behoudelic dat die scout dengheen vermaenen sal driewerf of vierwerf die sweren sal.

CXXXIV. *Dit is van uterdijcken.*

1. Item van die haven Zuudwert en Aelmoens uterdijcken te etten noch te tretten mer te rieden legghen, ende gheen riet te winnen voer onser Liever Vrouwendach te Lichtmis,

---

1) Hier was eene lacune in het HS. De gecursiveerde woorden zijn met eene veel latere hand er tusschen gevoegd.

ende voert an den Nesken uterdijck toe die kragghen die ofghescoten sijn te etten noch te tretten mer te rieden te legghen, op die boet van een pont.

2. Item by die haven van Jacop Symesz ende Jan Dircksz kinder uterdijck an Camper Gous breeck toe buten den ouden dijckstoel alle die uterdijcken te etten noch te tretten mer te riede te legghen, ende gheen riet te winnen voer viertien daeghen voer sinte Pieter, ende in dese uterdijcken voerseit gheen zoden te delven binnen vijf roeden nae an die zee, op die boet voerseit van twe pont.

3. Item Aldes sheren uterdijcken te etten noch te tretten mer te rieden te legghen, uutghenomen dat binnen (fol. 20 verso) den ouden dijckstoel van die Derghevenne leit, op die boet van twee pont.

4. Item die uterdijck buten van die tochten vant sgravensloot noertwart an te etten noch te tretten, mer te rieden te legghen, by twe pont.

5. Item van Jan Brunkes draven an Dirck Mantijs' kinder uterdijck te etten noch te tretten alsoe veer alst ofghescoten is, by twe ponden.

6. Item van die draven noertwert Simon Fey ende Manthys Hants lant toe te etten noch te tretten mer te rieden te legghen, op die boet van twe pont.

7. Item van Manthijs Hants lant an Claes Oemnicx' lant den ouden dijcksloet binnen den ouden dijckslach op te winnen ende den ouden dijckstal uut datter buten leit te etten noch te tretten mer te rieden te legghen, by twe pont.

8. Item van die haven Zuudwert an Volendamme gheen zoden te delven binnen drie roeden an die zee, op die boet van twe pont, ende die dat anbrenct sal hebben die halve boeten.

9. (fol. 21.) Item van die Zuudersyde van Tersven of an Claes Oemmincs lant toe gheen soden te delven van die dijck an die zee, op die boet van twe pont.

10. Item Pieter Jacobs noerder uterdijck niet te delven an Camper Gous breeck toe, op die boet van twe pont.

11. Item van Pieter Gaels kinder uterdijck an die Drempel toe die uterdijcken te etten noch te tretten mer te rieden te legghen, op die boet van drie pont.

CXXXV. *Van riet dat ghewonnen wert in verboden lant.*

Item waer daer yemant die enich riet ghewonnen hadde

ende niet bewisen en conde dat hy uut sijns selfs lant of uut onverboeden lant ghehaelt hadde, die verbuerde twe pont.

CXXXVI. *Van zoeden die ghehaelt waren uut verboeden lånt.*

Item waer daer yemant die enighe soden ghehaelt hadde binnen dijck ende niet bewisen en conde dat hy se uut sijns selfs lant of uut onverboeden lant ghehaelt hadde, die verbuerde twe pont.

CXXXVII. *Van dat alle poerteren moeghen bekueren van dobbelen, ende uterdijcken te etten noch te tretten, ende meer anders diesghelijck.*

(fol. 21 verso.) Item soe sullen alle onse poerteren moeghen bekueren van dobbelen, ende die uterdijcken te etten noch te tretten die verboeden sijn, of die zoden te nae an die zee ghedolven hebben, of riet dat verboeden is te winnen ghewonnen hebben. Ende wy se anbrenct sal hebben tderndeel van die boeten, ende en worde hem zijn deel van die boeten niet ghegheven binnen viertien daeghen dat si verwonnen sijn, soo soudet die scout uutlegghen an die helfte meer, eer hi eenich recht soude moghen houden.

CXXXVIII. *Noch van riet niet te wynnen.*

Item van Brantgen Breeses huus an Melijs Jan Smits huus binnen gheen riet te winnen, mer toe oud stoef te legghen, op die boet van twe pont, ende wyet anbrenct sal hebben tderndeel van die boeten.

CXXXIX. *Noch van selfde.*

Item van Meynerts huus of an Volendam an Brantgen Breeses cling toe gheen riet te winnen mer toudtstoef te legghen, op die boet van een pont.

CXL. *Van vechten ende dat daertoe dient.*

Item alle kuerboeten van vechten, dat gheen lijf ende guet draghet, sal hebben mijn heer die een helfte ende die stede die ander helfte.

CXLI. *Van lochenen.*

(fol. 22.) Item soe wie den anderen binnen onser vrihede lochende in toernen moede, die verbuert X scellinck.

CXLII. *Van stoten ende slaen.*

Item wie den anderen binnen onser vrihede stoet of slaet mit enigher hant in toernen moede, die verbuerde een pont.

CXLIII. *Van die den anderen werpt myt een kanne of dierghelijck.*

Item soe wie binnen onser vrihede nae den anderen worpet in toernen moede mit enen canne of hout of driestal of stien of mit dierghelijck, die verbuert een pont, ende bloetruse hi daer yemant mede soe soude die ghequetste hebben voer sijn zericheden ende te soene een pont nae uutwisinghe onser hantvesten.

CXLIV. *Van een mes te trecken.*

Item soe wie binnen onser vrihede een messe trecket in toernen moede, die verbuert een pont.

CXLV. *Van die den anderen staeck met een pieck of dierghelijck.*

Item wie den anderen binnen onser vrihede staeck mit een pyeck of dierghelijck, dat een scarp instrument waer, of die nae den anderen sloeghe mit een (fol. 22 verso) kuyse of derghelijcks, dat een swaer instrument waer, die verbuert twe pont.

CXLVI. *Van dat men quetsinghe sullen condt doen binnen seven daeghen.*

Item soe waer dat een quetsinghe gheschiede binnen onser vrihede, die ghequest wort sal comen en(de) kont doen sijn quetsinghe den scout mit twe scepenen, wiet hem ghedaen heeft, binnen seven daeghen by sijn eede, ende die mit hem of teghen hem gheweest heeft, op die boet van drie ponden, ende die hantdadighe sal comen ende belyen die quetsinghe voer die scout ende twe schepenen binnen seven daghen, op die boet van X pont; ende waert oeck dat die hantdadighe die quetsinghe niet en belyde binnen seven daghen als voerseit is, ende hi myt twe poerteren verwonnen worde, soe verbeurde hi XX pont, ende (den) ghequesten te beteren nae uutwysinghe der hantvesten.

CXLVII. *Van heymelike quetsinghe.*

Item waert dat enighe heymelike quetsinghe gheschiede ende gheen tuuch en waer, dat sal staen tot srechts beprovinghe, sonder erghelist.

CXLVIII. *Van dat men mit gheen boeghen comen sal in een vechtelic.*

Item waert saecke datter kijflick of vechtelick gheschiede binnen onser vriheit, daer en moet nyemant comen mit boeghen, op die boet van drie pont, ende (fol. 23) waert dat hi scote, soe verbuerde hi X pont alsoe dick als hi scote, wort hi betughet myt twe poerteren.

CXLIX. *Van een quetsinghe die niet belijt en worde.*

Item alle dieghene die in den huuyse of opter straten gheweest hebben dat een quetsinghe gheschiede, die nyet belijt en werde binnen seven daghen als voerseit is, ende die daerby ende over gheweest hebben sullen een schuldichen man maken binnen seven daeghen daernae, ist dat sy mit recht toeghesproken worden, elc op die boet van drie pont.

CL. *Van huuysvrede te hebben.*

Item waert saeck dat enighe luyden vechtende worden binnen onser vriheden, ende enich van den vechters wijck ende worde ende rumende in een huus, die alsoe weeck en sal men niet verder vervolghen vechtende dan totter doren toe van den huus vrede hebben, ende wie hem verder vervolghede ende op hem vochte die soude ghecorrigiert worde nae uutwysinghe der hantvesten; ende waert dat hi hem alsoe vervolghede ende quetsede, die soude daeran sijn lijf verbueren.

CLI. *Van denselven.*

Item alsoe die hantvesten van Edam uutwijst soe wie (fol. 23 verso) den anderen binnen sijnre woenninghe bi hem selven of by meerre heeft anvochten ende hem dootgheslaghen, dieselve anvechter of quadader myt sijnre hulperen sal wesen in mijns heren ghewelt, soe kueren wy ende verclaren dat eens mans woenninghe wesen sal alsoe waer hi woent of ter herberghe leyt of sijn nachtrust neemt, sonder erghelist.

CLII. *Van die den anderen huuysede heymelic om ymant te misdoen.*

Item soe wye yemant huuysede of hovede binnen onser vriheit, die niet int openbaer waer, ende daerom ghecomen waer yemant te misdoen, die verbuerde seventien pont ende dat staen tot gueder waerheit ende der schepenen beprovinghe. Ende waert dat yemant binnen onser vrihede enighe luyden in verholen laghen hilden binnen sijn woenninghe, die uut die verholen laghen yemant misdaen worde, dieghene die die laeghe alsoe ghehouden hadden die verbuerden daeran hoer lijf ende hoer goet.

CLIII. *Van een dootslach.*

Item waert saeck datter enich dootslach gheschiede binnen der vriheit van Edam, daerof sal die scout ende burghemeysteren van Edam, die gheen maeghen en sijn van den doden of van den misdaders, binnen viertien daeghen naedat hi ghestorven is een rechtvaerdighen [1]) ondersoeck doen bi hoeren eede opten ghenen, die daerin besculdicht werden van den maghen (fol. 24) der dodes. Ende of van den scout, schepenen ende burghemeysteren enighe maghen waren van den doden of van den misdaders, soe sullen die anderen tot hem hebben die burghemeysteren van leste jaer voerleden, eerst van den oudsten in, ende daertoe van den scepenen vant voerleden jaer oeck van den oudsten, soe menich dat si hoer ghetal hebben. Ende of van den scout, schepenen ende burghemeysteren van twe iaren gheen elf persoenen vri vreemde en waren, soe souden daer ghelijck mede toe gaen die eerste lede van beyden syden in den manieren voerseit by wittachtighe tughen meer dan een persoen hantdadich bevinden, soe sullen wi veroerdelen verbuert te hebben hoer lijf ende hoer guet ghelijck die principael hantdadighe.

CLIV. *Van clyen te vlossen.*

Item soe moet nyemant er cleyn vlossen graven of delven binnen onser poertrecht om daervan turff te maken of anders, op die boet van drie pont.

---

1) Deze zin, van af „naedat", volgt hier nogmaals.

CLV. *Van gheen riet te winnen.*

Item van Cathwoud of an Renghelweerssloet toe gheen riet te winnen op vijf roed an die dijck voer sinte Gheertruut, op die boet van drie pont; die dat anbrenct sal hebben een pont.

CLVI. *Van die ghehilickt sijn.*

(fol. 24 verso.) Item alle dieghene die binnen onse poertrecht hylicken, sullen binnen ses weecken daernae comen by den burghemeysteren ende laten hoer pachten ende hoer doen inscriven in dat scotboeck, op die boet van een pont.

CLVII. *Van vrede te maken ende dat daertoe dient.*

Item in den eersten dat die scout, scepenen ende raede elcx op hem selven vrede maken moeghen mit twe poerteren, ende waer dat een vrede vermaent worde eenwerf, derdewerf, ende des weygherde, verbeurde X pont, worde hy verwonnen myt denghenen die die vermaent ende myt twe poerteren, ende waert datter yemant vier werve vermaent worde ende niet en gave, die verbuerde sijn lijf ende sijn guet teghen mynen ghenadighen here.

CLVIII. *Van in te legghen naedat een vrede ghemaect is.*

Item soe waer twe menschen binnen onser vrihede vechten of ghesceel hebben, hetsy mannen of vrouwen, alsoe datter een vrede ghemaect worde, dieghene die die vrede ghemaect heeft die sal se terstont ghebieden in te legghen over dwarsnacht bi den sonnen XVI daghen lanck, bi seventien ponden, ten waer dat si daer en binnen soenden bi hem selven, ende en soenen si niet (fol. 25) binnen den tijt voerseit, soe sal se dat gherechte soenen, ende sullen hebben voer hoer cost XX groot van denghenen, die int onrecht bevalt, ende soe wie van hem beyden an [1]) gherecht blivet, die sal men oerloef gheven uut te gaen, mer van quetsinghen sal men se daeghen in te legghen alsoe lanck als die quetsinghe ghenesen is.

CLIX. *Van een hantvrede te breken.*

Item soe wie een hantvrede breket, die verbeurt sijn lijf ende sijn guet ende waert datter yemant over dieselfde hant-

1) Eerst stond hier: „anbrenct", doch de laatste lettergreep is doorgehaald.

vrede ende dat om dieselve werve toe quaem, die verbuerde sijn lijf, ende wort hy verwonnen nae den rechte van der stede, dat is by proeven van scepen. Voert wart [1]) datter twe mannen twisten daer een vrede tusschen stonde, soe mach dieghene die anghevochten worde hem verweren, sonder enighe vrede daeran te breken, opten staenden voeten, alsoe dat hem wittilken verweren moste nae uutwysinghe der hantvesten.

CLX. *Dat die scout een yghelijck recht doen sal.*

Item soe sal onse scout van Edamme een yghelijck sijn sy poerteren of gasten, doen recht ende scepen (fol. 25 verso) vonnisse van allen saecken, die sy myt recht behoeven, sonder yemant des te weygheren, ende hi sal daer gheen ghelt of nemen dan wie hem myt recht daervan sculdich is ende hem myt scepenvonnisse daervan toeghewijst wart. Ende of yemant, sy waren poerteren of gasten, gheen recht ende vonnisse teghen en mochten als voerseit is, soe soud men onse scout moeghen opdinghen gheen recht te houden voer die tijt dattet ghedaen sy alst voerseit is.

CLXI. *Van hoe die scout een yghelijc ghelijck recht doen sal van bruecken.*

Item waert dat onse scout gheen recht en sochte ghelijck op dieghene die overtreden onse bescreven kueren ende hantvesten, soe sullen elc van onse burghemeysteren of scepen of twe vredemakers of twe van den rijcdoem onse scout opdinghen gheen recht te doen voerdat hi alsulke bescreven rechten of kueren ende hantvesten, al si hem wittilken bewysen sullen moeghen die onberecht syn, heeft anghesproken, ende vordert uut te rechten nae uutwysinghe onser stede bescreven rechten.

CLXII. *Van denselven.*

(fol. 26). Item waer daer yemant van onse poerteren, die van brueken te rechte ghetoghen waren ende wittelick bewisen mochte dat yemant ghelijck hem in min of in meer ghebruct hadde, dat myt recht ende mit vonnisse niet berecht

---

[1]) Hier volgt: „hy", doch dat is doorgehaald.

en is, die soude onse scout moeghen opdinghen van sijn misdaet recht te houden ter tijt dat hi ghelijck recht sochte ende vorderde ghelijc hem, ende teffens hem op alsulcke bruecken als si hem wittelike mit gueden tughen bewisen mochte ghebruect te wesen ende onberecht te wesen nae uutwysinghe onser stede hueren ende hantvesten.

CLXIII. *Van een zeyn te draeghen.*

Item soe en moet nyemant binnen onser stede gaen mit onghevoerde zeynnen, of sy sullen dat scerp omhoeghe draghen, opten boet van drie scellinck.

CLXIV. *Van dat men gheen ontscult sullen moeghen doen teghen bedebrieven.*

Item soe en sal men binnen onser vrihede gheen onschout moegen doen teghen wittachtighe bedebrieven bezeghelt roerende van sceepskusten, ende soe sal elc poerter opten anderen moeghen rechten als hem sijn kusten omghecomen ende verschenen sijn nae uutwysinghe sijnre sceepsbrieven beseghelt als voerscreven (fol. 26 verso) is ghelijck of si zeevaerdich recht spraken als hem belieft als voerscreven is.

Dit is vant huuys daer men recht in houden sal, ende van die tijt wanneer.

Phillips by der gratien Gods hertoch van Borgongen, van Lotrijc, van Brabant ende van Limbuerch, van Vlaenderen, van Artoys, van Borgongen, Palatijn van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende van Namen, mercgrave des heilligher rijcs, here van Vrieslant, van Salyns ende van Mechelen, doen kont allen luyden, want tot onser kennisse ghecomen is dat in onse stede van Edam daeghelicx sulke gebreken vallen dattet recht daer niet gheantiert noch ghevoert wesen en mach alst behoert, soe hebben wy daerom gheordineert ende is onse meninghe ende wille dat men voertan in onser voerscreven stede van Edamme mit onsen baliu van den hoechsten recht mit onsen scout buerrecht noch gastrecht doen noch sitten en sal in gheen anderen huuysen of huuys dan allene int huuys, dat by onsen burghemeysteren van Edamme daertoe gheordineert is of gheordineert wesen sal, ende in datselve huus en sal men wijn noch byer tappen moeghen om te vercoepen, op een boete (fol. 27) van drie ponden elcx teghen

ons te verbueren alsoe menichwerve als men die contrarie dede. Voert dat men altijts alle recht beghinnen sal omtrent acht uren des morghens in alsulker maten dattet recht goets tijts te climmender sonnen voer den noene ghedaen sy, oec op [1]) die boet van drie ponden, het waer scout of scepen alsoe menichwerven als dat ghesciede, ten waer dat mit vonnisse bedinct waer dat men om enighe grote of om sware saecken langher te raede wesen moste.

V. De heerlijkheid van Langerak en hare rechten.

Aan den linkeroever van de Lek schuin tegenover Schoonhoven, en onmiddellijk grenzende aan Nieuwpoort, was het huis en gerecht van Langerak gelegen. Het was een Hollandsch leen dat hoog en laag rechtsgebied omvatte en dat oorspronkelijk, zoo men wil, aan de heeren Uten Goye zou hebben toebehoord. Later behoorde het aan het geslacht der heeren van Langerak, die het erflelijk bezaten, en daaraan hun naam ontleenden. De eerste die vermeld schijnt te worden, is Hendrik van Langeracke, die genoemd wordt onder de ministeriales et homines van Otto graaf van Gelre als getuige bij het verleenen van de voorrechten aan Arnhem in 1233 [2]). Daar deze echter bij Sloet [3]) Henricus de Langernake heet, is het niet volkomen zeker dat hier een heer van Langerak bedoeld is. In 1233 vindt men een Gijsbert van Langerak knape, die heer Wolter van Langerak zijn vader noemt in een handvest dat hij en Arnold van Liesveld aan Nieuwpoort geven. Toen was dus Hendrik althans niet beleend met Langerak als hij al tot het geslacht behoorde. Volgens sommigen zou het geslacht van Langerak zijn oorsprong ontleenen aan een jongeren tak van Teylingen. Dit is echter ook onzeker, want in hetgeen van het geslacht Teylingen bekend is, komt daar-

1) Hier volgde: „diet", doch dat is doorgehaald.
2) Bondam chart. p. 404.
3) Oorkondenb. p. 527.

omtrent niets voor. Opmerkelijk is het evenwel dat Langerak een enkele maal zegelde vol Teijlingen, zonder brisure, terwijl overigens Langerak den Hollandschen klimmenden leeuw met een zilveren lambel gebroken voerde [1]). In 1277 ontmoeten wij Gijsbert van Langerak onder hen, met wier medewerking en toestemming graaf Floris V de dijkschouw regelt in het land tusschen de Lek en den Donk [2]). Hij leefde nog in 1281, toen de graaf hem vergunde, dat de lieden die wonen in zijn heerlijkheid van Langerak mogen uitwateren langs de Giessen en in de Merwede. Onder de borgen, die de gebroeders van Amstel in 1285 stelden voor de nakoming van hun zoen met den bisschop van Utrecht en graaf Floris V, was uten bisdome ook Wouter van Langherake, knape [3]). Deze schijnt toen ook bezittingen in s'bisschops gebied te hebben gehad. Dit wordt daardoor bevestigd, dat dezelfde weder voorkomt in 1282 onder de borgen uten dien bisdome van Utrecht, die Herman van Woerden stelde bij zijnen zoen met graaf Floris V. Hij schijnt dus tot die edelen behoort te hebben die tegenover Floris V vijandelijk gezind waren en toen de zijde van Amstel en Woerden hielden. Als heer van Langerak stelde hij een keur vast voor zijne heerlijkheid, waaruit blijkt dat hij toen ook Langenstein met 24 mergen lands bezat en daardoor zijn land aan Tienhoven grensde. Hij belooft daarin „geene schattinge te zullen uitzetten over ons gemeen land", tenzij uit noodzaak of tot bescherming zijner ondersaten, als met toestemming der meerderheid van zijne binnenlandsche geerfden „sonder opseggen van allen anderen binnen en uytlansen geerfden." Zijne onderzaten zouden eene vrije toevlucht hebben op zijne sloten in tijd van oorlog en als zij het begeerden en daar bescherming vinden. Van de vonnissen van „onzen rechter met die gezworen in onzen gerechten van Langeraeck" zou men zich mogen beroepen „voer ons ter hoegher vierschaar op onzen huyze van Langeraek of Langesteyn, daer wij of onze stathouder met onse leenmannen ter opene poert recht houden zullen ende dat wterste recht daervan doen, daer die partyen eeuwelyck bij blijven sullen, sonder verder te roepen".

1) van Leeuwen, Batavia illustr. p. 1000.
2) van den Bergh, Oork. II. n. 331.
3) van den Bergh, II. n. 571, 572.

Deze Wouter van Langerak had ook een geschil met die van Nieuwpoort over het herstel en onderhoud van een dijk, waarbij ook Ghibrecht van Langerak, welligt zijn zoon, genoemd wordt [1]). Wouter leefde echter nog in 1298 toen hij onder de dienstmannen van den bisschop van Utrecht voorkomt en zich met graaf Jan van Holland verzoende [2]). Eene zuster van hem, eerst gehuwd met Hubrecht heer van Vianen, hertrouwde, weduwe geworden, in 1308.

Wie op dezen Wouter als heer van Langerak volgde, is niet volkomen zeker, waarschijnlijk Gijsbert, die reeds in 1329 overleden was, met achterlating van minderjarige kinderen. Zijne echtgenoote was eene Proeys uit een Utrechtsch geslacht. Zijn oudste zoon was toen nog geen twaalf jaren. Tot die dezen leeftijd zou bereiken, werd Dirk van Teijlingen voogd over die kinderen en met het beheer der goederen belast. In 1330 werd de voogd gemachtigd om de schulden des vaders, die 522 ponden 15 sc. beliepen, uit den boedel te betalen. De oudste zoon was waarschijnlijk weder Gijsbrecht genaamd, want in 1335 verleent graaf Willem eene hofstede „in Gijsberts gerecht van Langerak". In welke betrekking hij stond met Alverade, dochter van Langerak, die reeds in 1314 met Gerard Damasche huwde, blijkt niet [3]); — wel is bekend dat deze Gijsbert kinderloos overleed en dat zijn broeder Jan in 1353 met Langerak beleend werd. Een zuster van hem was welligt Agnes van Ahees anders geheeten van Langerak, die 20 Arnhemsche guldens schuldig was aan het kapittel van Vreden.

Gijsbert van Langerak ridder was in dienst geweest van Holland en gevangen genomen door den bisschop van Utrecht bij Schoonhoven [4]) en had zich in 1348 losgekocht. Zijn broeder Jan was in eerste huwelijk getrouwd met eene dochter van Arkel, zijne tweede vrouw was Jutta de Cock van Opijnen. Hij komt in 1354 voor als borg van den heer van Brederode, in 1358 is hij ridder en raad van den graaf van Blois en

1) Oorkondenb. n. 869.

2) Oorkondenb. II. n. 1034.

3) De hoogleeraar Pols vestigde mijne aandacht op de vermelding van deze Alverade als heer Wouters dochter bij Muller, Regesta Hannonensia, waardoor waarschijnlijk wordt, dat zij een dochter was van heer Wouter en zuster van den in 1329 reeds overleden Gijsbert.

4) Heda, p. 243.

wordt in verschillende stukken tusschen 1353 en 1378 genoemd. In 1367 en 1370 is hij als raad van den graaf van Holland genoemd. Eerst in 1376 wordt hij ook met Langestein beleend, dat eerst Wouter van Langerak toen aan Jan overdroeg. Intusschen bezegelde hij mede in 1376 den zoenbrief die door Jan van Blois aan verschillende Geldersche edelen werd verleend [1]) en in 1377 den landvrede of het verbond tusschen Jan van Blois en ridderen, knapen en steden van Gelderland [2]). Ook bezat hij tienden van Ammers en Graveland van den graaf van Blois met belofte dat zijn zoon na hem die behouden zou. Voorts had hij goederen in den Overwaard en te Varik en was schuldeischer van graaf Jan van Blois, wegens geleende gelden.

Hij had een zoon Gijsbert, die in 1362 genoemd wordt, en twee dochters Margriet gehuwd met den heer van den Bijlandt en Bertha gehuwd met Frederik van Drakenborch.

Zijn zoon Gijsbert volgde hem als heer van Langerak. Ofschoon zijn vader Jan in 1376 nog zegelde met Teijlingen vol zonder brisure, zegelt hij met brisure. Zijne vrouw is Bertha van Blois basterd dochter van Johan van Chatillon en van Sophia van Dalen. Hij werd burger van Brussel en verkreeg de inkomsten van den tol te Ammers in 1383, heet dan ridder. In 1384 had hij verschil met den heer van de Leck. In de Thesauriers rekening van heer Willem Gerbrantszoon van 1383—1384 komt voor: ontvangen van heer Ghisebrecht van Langherake 75 ℔ gr. — die hij zekere kooplieden ontnomen had en de graaf hun teruggaf door tusschenkomst van Geerlach te Dortrecht. Waarschijnlijk was hij ook beleend met het gerecht van de Nieuwpoort en heet als zoodanig Gijsbrecht heer van den Nypoort. Hij was in 1400 reeds overleden.

Hij liet minstens twee zonen na. — Jan en Willem — Jan die heer van Langerak werd; in 1405 door hertog Willem beleend met Langerak, verkreeg hij in 1419 in leen de rechte helft van Nypoorts gerecht. Ook bezat hij de tienden te Ammers. Hij zegelde in 1433 de klimmende leeuw met eene brisure. In 1409 was hij dijkgraaf van den Alblasserwaard, in 1422 Baljuw van Schoonhoven. Bij de inneming van

1) Nijhoff, Gedenkw. III. n. 29. p. 26.
2) Nijhoff, t. a. pl. n. 31 p. 28.

Gorinchem in 1427 had hij schade geleden waarvan hem later schadevergoeding werd toegezegd. Overigens komt hij bij verschillende gelegenheden in de registers voor. Hij was getrouwd met Elburg van Polanen en daarna met Agnes van Nahuzen.

Zijn broeder Willem van Langerak heer van Wadenoyen was getrouwd met eene van Haeften en daarna met Otta van Putten. Hij had als kwartieren Langerak, Blois, Arkel en Dalem. Hij had uit zijn eerste huwelijk eene dochter gehuwd met Gijsbert van Boxmeer die vrouwe was van Wadenoyen. Daar haar huwelijk kinderloos bleef, werd Arndt van Haeften haar erfgenaam die in 1455 Wadenoyen tot een leen maakte.

Of Joost Gijsbrechtszoon van Langerak schout van Haastrecht een broeder of basterd broeder van hem was, is onzeker.

Heer Jan liet uit zijn eerste huwelijk eene dochter na, Elburgis vrouwe van Langerak en half Asperen. Zij huwt Rutger van den Boetzelaer. In 1439 worden zij en haar echtgenoot beleend met Langerak, half Nypoort en de tienden van Ammers. Door haar ging de heerlijkheid Langerak op de van den Boetzelaers over.

Er zijn nog verschillende Langeraks genoemd in het archief van Oud-Munster en in het leenregister van den Domproost, die niet in de genealogie van Langerak zijn te plaatsen. Bij van Spaan werden zij onder de bastaarden gerekend, van enkelen blijkt dit omdat zij een dwarsbalk voeren. Zoo vindt men Gijsbert van Langerack heemraad van den Alblasserwaard in 1458, Joost van Langerak die in 1455 zegelde. Gijsbrecht van Langerak transporteert een tinsgoed te Doorn aan zijn basterd-zoon Gerrit in 1500. Deze Gerrit transporteert dit goed weder aan Haze Cloetinck zijns vaders weduwe in 1501. Een Jan van Langerack was in 1517 overleden, zijne weduwe transporteert een tinsgoed te Cothen in 1507, aan Margriet, vrouw van Hendrik van Amerongen. Na 1517 schijnt ook de naam van dit geslacht geheel verdwenen te zijn.

Het handschrift waaraan de volgende stukken zijn ontleend, papier folio, 58 bladen, (in mijn bezit), is een slordig geschreven afschrift uit het begin der 18e eeuw, blijkens de onderschriften der stukken, gemaakt deels naar authentieke kopien van den notatis Gerard Dirks van Asperen, deels naar afschriften van den secretaris van Langerak A. Ooms. Wanneer

de eerste leefde en zijne kopien maakte, wordt niet vermeld. Hij authentiseerde ze in het latijn, dat echter door den afschrijver zoo geradbraakt is, dat de formules, ten deele onverstaanbaar geworden, zijn weggelaten. De afschriften van A. Ooms zijn van de jaren 1666—1670, ten deele naar vroegere afschriften. Behalve de hier medegedeelde stukken, die fol. 1—13 beslaan, bevat het handschrift nog enkele stukken van dijkrecht, waaronder verscheidene betreffende de Alblasserwaard (fol. 13 verso — 24), voorts een drietal breedvoerige ordonnantien van Gideon van den Boetselaer en van Asperen, heer van Langerak, van 26 November 1599 (fol. 25—46) en drie ordonnantien van Rutger Wessel van den Boetselaer en Asperen, heer van Langerak, van 8 Januari 1635, 4 November 1634 en 26 December 1638 (fol. 47—58). De twee laatste stukken zijn naar authentieke kopien van den secretaris Ooms, terwijl van de stukken op fol. 25—49 niet blijkt, waaraan het afschrift ontleend is, hoewel enkele vermoedelijk aan de origineelen.

Ten slotte zij nog vermeld dat in het handschrift niet voorkomt de oudste handvest van Langerak, zonder dagteekening maar vermoedelijk uit de 13e eeuw, uitgegeven in het Oorkondenboek II n°. 868, hierboven (bl. 163) vermeld, en dat alle pogingen om hetzij andere afschriften of de origineelen op te sporen te Langerak of bij latere bezitters der heerlijkheid zonder resultaat zijn gebleven.

B. J. L. DE GEER.

1. 25 Augustus 1366. *Aarnt van Arkel, ridder, geeft aan Jan van Langerak met zijn land van Langerak een vrijen watergang door zijne heerlijkheid van Oud-Goudriaan* [1]).

Allen dengenen die desen brief sullen sien of hooren lesen doe ik verstaan, Aarnt van Arkel, ridder, dat ik gegeven heb ende geve heeren Janne van Langerak met synen lande van

1) Dit stuk staat blijkbaar in verband met de akten van 15 Augustus 1366, bij VAN DER EIJCK, Handvesten van Zuidholland, bl. 322 volg. en VAN MIERIS III bl. 192 vlg. Waaraan het ontleend is, blijkt niet.

Langerak eenen vryen watergang door mynen lande ende vrye heerschap van Oude Gouderjaen, gaande van heeren Jans lande van Langerak door Oude Goudriaan 't sheren lande van Brederode tot in Nieuw Goudriaan, sonder imands wederseggens durende ten eeuwigen dage toe, ende dien watergang mogen sy graven door mynen lande alsoo wijt als hem oorbaarlijk dunkt tot vier roede toe, en waar dat hem lands gebraakt haar water door te leyden of haar kaa mede te maken, dat land souden sy hehben tot der heemraden schieringe. Vort sullen die van Langerak maken ende helpen houden met die van Noordeloose ende met die van Oude Goudriaan margen gelijk een brugge in den weg van Oude Goudriaan, alsoo dat men met paard ende met wagen over ryden mag. Ende waar dat sy er aarde toe behoefden, die souden sy nemen ter naaster aarden ter minster schade ende gelden se ter heemraden schieringe ende wysinge sonder eenig doorbooren. Ende voort den opslag aan beyde syden van cooren vliet en sal men niet besteeken nog weg grieven, maar men sallen laten leggen tot oirbaar heer Jans en sijns lands voorsz., ende desen voorgenoemden watergank sellen koorn en schouwen heer Jan van Langerak ende synen nacomelingen regter ende heemraden die hier toe sette, tot ter tijd dat sy komen in den watergank van Noordeloos van Oude Goudriaan, en met heren Jans heemraden van Langerak vliet ende brugge tot dat te samen comen in de watergank van der corten syden van Otteland in den lande van Brederode, ende waert dat ik of mijn regter niet schouwen en wouden, soo magt heer Jan ende syne nacomelingen of haar regter met den heemraden van Langerak schouwen sonder ymants wederseggen, tot ter tijd dat ik of mijn regter van myne wegen weder mede schouweden. Ende in desen voorgenoemden watergank en sal niemandt leggen korven, of horden setten, nog niet dat haar water beletten mag, ende wie men vonde dat visschede met enige touwe of hinder dede in desen watergank, alsoo dik als theer Jan van Langerak of zyne regter betuygen mag met twee witagtigen luyden of met meer, alsoo dicke als sy 't deden, verboorden sy vive ende veertig schellingen, die een helft den heer ende de andere helft heeren Janne voors. ende die sel ik of mijn regter van myne wegen uytpanden, ende vonden se iets in haren watergank dat haar water beletten, dat mogten sier uytworpen ende ontwee snyden, ende

willde them dit jemant keeren met gewelt ende sier om vogten. daaraan en sellen si jegens mi nog myne nacomelinge niet verboren, het en waar dat er ymand dat bleve off ogen uytgesteke worde of verleent worde, dat soude ik of myne nacomelingen berigten als wy van regt souden. Voort zijn 't voorwaerde wanneer die van Langerak haren watergank maken dat men se niet besetten nog becalengeren en mag in myne lande, het en waar ymant die ballinc ware van synen lieven. Ende want ik Aarnt van Arkel ende Jan van Arkel ridders, oudste zoon heer Aarnts voors., willen dat deze voorschreven voorwaerden van ons ende onsen nacomelingen gehouden worde vast ende gestade heere Janne van Langerak, synen nacomelingen ende synen lande van Langerak, soo hebben wy desen brief open besegelt met onsen segelen; ende om die mere sekerheyd wille soo hebben wy gebeden onsen lieven heer, heeren Otte heer van Arkel, dat hy desen brief over ons besegelen wil, en wi Otte heer van Arkel, want wy willen dat dit van ons ende onse nacomelingen vast ende gestade werde heere Janne van Langerak, sinen nacomelingen ende synen lande om bede wil heeren Aarnt heeren Jans ridders, oudste soons heeren Aarnts voors. onse neven, so hebben wy desen brief besegelt met onsen segel. Gegeven in 't jaer ons Heeren duysent drie hondert ses en sestig des dingsdags na sinte Bartholomeus dag.

HS. fol. 7 recto.

2. 20 Juli 1395. *Gijsbert, heer van Langerak, geeft aan de buren en onderzaten van Langerak eenige rechten.*

Allen dengenen die desen brief zien of hooren lesen, doen ik verstaan, Gijsbert heere van Langerak, als dat ik gegeven hebbe ende geve voor my ende myne nacomelingen ende myne buuren ende ondersaten van Langerak alsulc regt als hierna beschreven staat. In den eerste waar dat saaken dat eenig mensche 't zy kint ofte out mensche drinkende int water ofte verbernde int vuur ofte doot viel van een peerde ofte ymant onnosel quame aan sijn doot, ende dat dit die buur kende dat het onnosel geshiet ware, dat geve ik, Gijsbert heere van Langerak voors., dat men die mensche 't zy kint ofte out mensche handelen mag ende daarmede doen gelijk

een mensche die slegt gestorven waar, sonder verbeuren van my ofte myne nacomelinge geven drie loot silver of die weerde daarvoor ende daarmede zoo zal hy quijt ende vry wezen.

Voorts waar dat zake dat ymant den anderen gelt leenden in Langerak ende niet krygen en kost hy en moest met regt winnen, daar sal men regt of doen over d'warsnagt gelijk maalschad.

Voort waert zake dat ymant lant hadde leggen met een anderen 't zy in een weer ofte in eene camp ende dat bruyken woude met malkanderen, die minste lant hadde in 't weer ofte in den campe die soude den anderen volgen ende bruyken na dien de meest lands in 't weer ofte in den campe hadde, ende effen vele volgt den ploege.

Voorts waart dat ymand met regt in Langerak die een den anderen aanspraken ende men 't haalde ten heyligen, zo mag die aanspraker dat gelt dat hy eyscht minre ende niet meeren.

Voort soo en sal geen willeceur in Langerak langer duuren dan XIII wecken na den betaalder.

Voort soo gelove ik Gijsbregt heere voors. voor my ende myne nacomelingen, soo wes breuken tegen mijns ondersaten in Langerak bruiken tegens mijn ofte myne nacomelingen, op den huyse tot Langerak niet en sal slooten alsoo verre als men se borgen wil met goeden borge ende sy 't blyven willen aan goeden cnapen binnen mynen lande, uytgeseyt de sijn lijf verbeurt heeft, alle dinck sonder argelist. In kennisse der waerheyd omdat ik Gijsbregt heere van Langerak dese voors. poincten ende saaken van mijn ende myne nacomelingen wael en vast gehouden worden, soo hebbe ik mynen zeegel aan dezen openen brief gehangen tot eenen oriconde. Gegeven in 't jaar ons Heeren duysend drie hondert vijf ende 't negentig op sinte Margaretendag.

HS. fol. 8 verso, naar eene authentieke kopie van het origineel, gemaakt door Gerharard Thierici de Asperen notarius publicus.

3. 15 Maart 1429. *Rutger van den Boetselaer, heer tot Asperen en tot Langerak, geeft aan zijne onderzaten en buren van Langerak vrijheid van kenniptienden.*

Cont en kennelijk sy allen luyden dat ik, Rutger van den Boetselaar heer tot Asperen ende tot Langerak, vergunt ende gegeven hebbe, gunne ende geve mijn ondersaten ende buuren

van Langerak hare ende hare nacomelingen nu ende ten eeuwigen dage een vryheyt van kinniptienden die sy telen op haar voorhoften van haar lant ende voort alle diegene die gelant zijn in Langerak sonder my ofte myne nacomelingen daar ijts of te hebben ofte eyschen. In kennisse der waerheijt soo heb ik Rutger van den Boetzelaar heer tot Asperen ende tot Langerak myne zeegel hier beneden aan desen brief gehangen tot eenen oorkonde. Gegeven in 't jaer ons Heeren duysent vier hondert negen en twintig opten 15[en] dag in Martio.

HS. fol. 10 recto, naar eene authenticke kopie als bov...

4. 24 Februari 1444. *Rutger van den Boetselaer en zijne vrouw Elborg, heer en vrouwe van Langerak, geven aan hunne buren en onderzaten van Langerak, dat geen man zijns wijfs goed zal vervechten.*

Wy Rutger van den Boetselaar ende Elborg van den Boetselaar sijn medegeselinne ende sijn geegte wijf, heer en vrouw van Langerak, doen kond en kennen voor ons, onsen erven ende nacomelingen, dat wy gegeven hebben ende geeven onsen buuren ende ondersaten in Langerak alsulke regten als hiernaar beschreven staan.

In den eersten dat geen man van onsen buuren voortaan vervegten nog verbeuren en sal sijn wijfs goet tegens ons nog teugen onse nacomelingen, dat is te verstaan waar dat ymandt van onsen buuren ende ondersaten in Langerak die zijn lijf en goet verbeurde tegens ons of onse nacomelingen, des mans wijf die dat geviel met die een helfte van den goeden laaten berusten ongecalengeert van ons of van onsen wegen. In kinnisse der waerheyt soo hebben wy Rutger van den Boetselaar ende Elborg van den Boetselaar, sijn medegesellin en sijn geegte wijf, heer en vrouwe tot Langerak, onzen zeegelen beneden aan desen brief gehangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren duysent vier hondert ende 44 op sinte Matthijs avont apostel.

HS. fol. 9 verso, naar eene authentieke kopie als bov...

5. 15 Augustus 1497. *Rutger van den Boetselaar, heer tot Asperen en tot Langerak, geeft aan zijne onderzaten van Langerak eenige rechten.*

Ik Rutger van den Boetselaar, heere tot Asperen ende tot Langerak, bekenne dat ik mijn ondersaten van Langerak toesegge met desen opene brieve, dat sy vry sullen sitten van den oorloge ter tijt toe dat gemeyne land van Holland die vreede aanneemt, ende ik haarluyden anders niet doen en sal, want mijn genadigen heere met mijn tevreden is ter tijt toe dat daar 't gemeyn lant van Holland aantast.

Voort soo geloove ik mijn ondersaten van Langerak dat sy niet meer gemoeijt en sullen wezen metten huyse van Langerak ofte daar niet meer op te waken.

Ende waert zake dat ymand van mijn ondersaten van Langerak breekig waar aan myne, dat gelove ik te blyven aan goede mannen ende myne ondersaten in Langerak ten waar of eenige saake die opentl. aan den lyve gingen. Ende aldus soo gelove myne ondersaten van Langerak my te geven vijftig currente Reynse guldens, ende waar dat zake dat ik Rutger van den Boetselaar, heer tot Asperen ende tot Langerak, eenige saaken voors. niet en hielde, soo blyve ik myne ondersaten van Langerak schuldig te wesen vijftig currente Rijnsche gulden geleent gelts. Tot eenen oirconde soo hebbe ik desen tegenwoordigen brief behantykent ende bezegelt in den jare onses Heeren duysent vier hondert ende seven tnegentig op onsen lieven Vrouwen dag assumptio.

HS. fol. 12 verso, naar eene authentieke kopie als boven.

6. 29 Februari 1502. *Nieuwe rechten door denzelfden verleend.*

Allen dengenen die desen brief sullen sien of hooren lesen doen ik verstaan, van den Boetselaar heer tot Asperen ende tot Langerak, als dat ik gegunt ende gegeven, hebbe, gunne en geve voor myne nacomelingen ende myne nabuuren ende ondersaten van Langerak alsulk regt als hierna beschreven staat.

In den eersten dat niemant geen tienden geven en sal van werven van de kennip, van rapen ofte van teelinge die opten werve staan.

Voort waar dat zaake ofte ymand van den buuren van Langerak eenig goed ofhendig gemaakt worde, dat sal een yegelijk by den heer weder aantasten sonder bruike, indien hy bewyzen kan met twee buuren dattet goed zijn is.

Voort of ymand gepand wort, ende daar pantkeringe op geschieden, soo soude die pantkeeringe eerst uytgeeyscht wesen eer dat men ymants goet off schatten sal.

Voort of ymants erf cogte, dat met ander luyden gelegen waar dat die coper geen goet in en hadde, soo sullen diegene nacoop hebben die in dat land geerft zijn, indien sy willen, behoude dat sy my geven sullen voor den nacoop 14 stuver van elken mergen.

Voort of yemand lant gehuurt hadde ende die huur uytgink, soo soude die bruyker een voorceur hebben van dat landt dat sy gebruykt hadden, indien dat hy wel betaalden.

Voort of 't gebeurde dat ymand op 't sijn belast worden, alsoo dat hy van nootswegen sijn lijff, sijn goed ofte sijn huysgesin beschulden moest, ende daar dootslag door gebeurden ofte bruiking worden, dat sal hy mogen doen sonder my ofte myne nacomelingen yet daerof te hebben.

Voort of 't gebeurden dat of een man of een wijf storve en daar weeskinderen agter bleven, soo sal die heere een goet bequaem man setten by den geboiren voogt, en die sullen dat goet regieren tot den weeskinderen oirbaar ende profijt; ende of den geboiren voogt niet bequaem daartoe en waare dat goet van den weeskinderen te regieren, soo sal die heere met den geheymen regt een ander van der naasten vrienden daertoe setten, die daar bequame toe wesen sal die weeskinderen te regieren.

Voirt alle diegene die weeskinderen goet regieren, die sullen alle jaar reekeninge ende bewijs doen op sinte Petrij dag ad cathedram by den heere ende by den geregte.

Ende voort waar dat zake dat enig van den ouden previlegien ende brieven die de heeren van Langerak gegeven hebben, rotteden ofte motteden, ofte by eenig ongeval vernielden, indien sy bewysen konnen met copie authenticq uytten voors. previlegien, soo geloove ik Rutger van den Boetselaar voors. alle de voorgeschreve poincten getrouwelijk te houden ende te voldoen voor mijn ende voor mynen nacomelingen, mijn ondersaten ende buuren van Langerak haar ende hare nacomelingen nu ende ten eeuwigen dage. In kennisse der

waerheyt soo hebbe ik Rutger van den Boetselaar heer tot Asperen ende tot Langerak mijn zegel tot eenen oirkonde hier beneden aan desen brief gedaan in 't jaar ons Heren duysent vijf hondert ende twee opten 29[e] dag in Februario.

HS. fol. 10 verso, naar eene authentieke kopie als boven.

7. 25 December 1511. *Nieuwe rechten door denzelfden verleend.*

Ik Rutger van den Boetselaar, heer tot Asperen en tot Langerak, doen cond eenen yegelyken en bekenne mits desen brieven, als dat ik met goeden voordagten door sonderlinge gunste ende wel verdiensten van Langerak hen luyden gegeven gegunt en gelooft hebbe, te gebruyken ende te laten in allen haren ouden regten en haar oude hantvesten te onderhouden.

Voort wat ackerland dat zy gemaakt hebben of hier namaals nog maken zullen tot kenniplant, daar en sullen sy niet meer of geven dan van nu voortaan drie stuyvers van elke hont tot tiende.

Voort soo en sullen sy van nu voortaan niet meer doen totten huyse van Langerak, nog daar niet op waken.

Voort soo sullen die geswoerens in elker tijt wesende alle jaar reekeninge doen indien de nabuuren van Langerak dat begeerden.

Ende ik Rutger van den Boetselaar belove by mynen eede voor my ende voor myne nacomelingen heeren ofte vrouwen tot Langerak den voorsz. mynen ondersaten en hare nacomelingen alle de voors. poincten ende elk besonder onverbreekelijk nu ende ten eeuwige dage. Desen tot eenen oirconde soo hebbe ik myne zegel aan desen brief gedaan tot een getuyge opten heyligen Kersavond in 't jaar ons Heeren duysend vijf hondert ende elve.

HS. fol. 12 recto, naar eene authentieke kopie als boven.

8. 26 Februari 1548. *Wessel van den Boetselaar bevestigt de privilegien en rechten door de vroëgere heeren of vrouwen van Langerak aan die van Langerak gegeven, en voegt er nieuwe bij.*

Kont ende kennelijk sy allen luyden die desen brief getoont sal worden, dat ik Wessel van den Boetselaer, heer tot

Asperen ende tot Langerak &ª, gegunt ende gegeven hebbe. gunne ende geve mits desen voor my, myne erven ende nacomelingen, heeren ofte vrouwen tot Langerak, myne ondersaten ende nabuuren van Langerak nu ende altoos te genieten ende gebruyken allen alsulke previlegien ende regten, als hierna beschreven staan, ende mits desen ook confirmerende allen henluyden voor ...[1]) ende gegeven previlegien ende regten van enige heeren ofte vrouwen van Langerak, myne voorvaders geweest zijnde, dieselve te laten blyven in haar valleeur ende weerden, ende dit uyt goeder gratien, die zy minre bewesen hebben en gedaan ende nog in tyden doen mogen, ende beloven dit selve vast, stadelijk en onverbrekelijk te houden by eede, die ik der keyserlyke majesteyt gedaan hebbe, diergelyke soo hebben myne ondersaten ende nabuuren van Langerak gemeyntelijk ende gesamentlijk mijn wederom gelooft ende by volcomen eede onderhouden ende te voldoen alle hetgeen dat hierna geschreven staat.

1. In den eersten dat onsen joncker niemand vangen of blocken en sal agtervolgens onse voorgegeven previlegien.

2. Itum dat van nu voortaan die geswoerens van Langerak alle jaar rekeninge doen sullen van omslagen die sy ontfangen hebben ende dat alle jaar op St. Jansdag nativit. in den somer. daartoe zullen sy haar reguleren dat alsdan die twee ommeslagen van sinte Jacob ende van sinte Pieter uitgegadert ende betaalt sullen wesen, ende wat by den heere ende vier boven vlieten ende vier beneden die de heer daartoe setten, gelooft word, zal blyven gelooft, ende soo wat geroyeert word, sullen die geswoerens binnen veertien daagen selfs betalen of de heer sal uitleggen ende selfs wederhalen als 't regt is, des en sullen de geswoerens niet meer rekening doen dan van duysent mergens, het overschot sullen sy hebben voor haar costen, ende anders niet, de schout ende clercq sullen mede hebben aan 't overschot haar aanpart, ende in gevalle daer te kort quam, sullen sy mede byleggen, en uyt dese seven geswoerens heer eenen setten, ende sal voor costen hebben van overschot jaarlijkx van sinte Jacobs ommeslag vooruyt twee keysers guldens. Alle oncosten die men nootlijcken buytenlands doen moet voor den gemeynten sullen hier

1) Het HS. heeft hier een open gebleven plaats voor één of ten hoogste twee woorden.

buyten staan, geen gemeyn land te vercopen ofte besteden dan openbaerlijk voor de kerk, ende geen gemeynder goederen te verhuren of vercoopen dan int jaar als die huur uytgaan sal, ende rekeninge te doen jaerlijx van alle incomsten van kajen ende van rysen, alen, schattingen het waer van brieven, willekeuren, beleden schulden ende anders woe daen die wesen mogen sullen niet hooger wesen dan den derden pinninck beter, alle uytgeleent gelt sal dubbelt gelt wesen, alsoo als 't uytgeleyt is, ende dan mag die schuldenaar nog met dubbelt gelt betalen binnen een maant, ende indien hy dan niet en betaalde, soo sal men alsdan dat mogen panden ende schatten, op eenen dag tot drieschat panden, uytgenomen mergengelt dat sal staan na ouder hercomen.

3. Itum dat van nu voortaan niemand sal mogen beclagen, hy en sal ter eerster instantie eerst nederliggen van elks een oortke voor de schout ende clercq te samen ende soo voort van elke klage, ende die schout van elx een oortken van voorbieden, ende die verlieser zal alle dese boeten weder nederleggen als voors. staet.

4. Itum of yemant vader ofte moeder, ende daar kinderen bleven, sy sy mondig ofte niet, ende sy te samen begeerden te blyven te sitten ende niet te scheyden, om malcanderen voort te helpen, die sullen rustelijk met een by malcanderen mogen blyven sitten, ende daar en sal die heer ofte die schout niet op te seggen hebben, dan die geregtigheyt van dien sal staan van dien tot discretie ende seggen van vier goeder mannen uyt geregte, twee van des heeren wege ende twee van de voors. broeders wegen, ende wat daarby beslooten ende uytgesproken sal wesen, dat sal ten byde syde blyven ende altijd sal die secretaris hebben het vierendeel van 't geen dat den heere ofte den schout toegeseyd word, ende houd men een erfhuys dat sal staan na ouden hercoomen.

5. Itum arbeyts-loon en geleent gelt dat deugdel. ende bewyselijk is, van goeder luyden van namen ende famen, sal men mogen panden ende schatten binnen den derden dag als 't loon verdient is, ende het geleent gelt als den leender niet langer beyden en wil, behelstelyken dat den schuldenaar eenen weet hebben sal voor die panding ende dat al op den schuldenaers costen.

6. Itum van die costen buyten buurdinge die schout, clercq ende elke schepenen die presintie drie stuyvers dages, uyt-

geset alle besettinge, ende niet langer te staden dan ten darden stadinge toe als daar antwoort gegeven is, ende desen boeten sullen staan ten eynde, wes die schepenen het vonnisse gepronucieert sullen hebben, ende dan sal die verlieser terstond nederliggen, of die schout sal 't uytleggen ende wederhalen als mergengelt.

7. Itum soo wanneer nu enige nabuur van Langerak eenig hoog lant saijden met hennipsaat ende daar eenige ander saat by of aan ofte onder saaijden, daar en sal die heer niet meer of hebben dan voor sijn tiende, dan of te samen kennip waar. drie stuver vant hont.

8. Itum allen lantslooten van 't vlietken opwaarts sal men maken een half roede wijt van de rietkamp af tot die landtscheydinge toe, ende van 't vlietken nederwaert ook een half roede van die middelwetering af tot die landscheydinge toe, ende dese sal men altijd schouwen veertien dagen na sint Jacobsdag, een in rydende schouwe.

9. Itum dat niemand geen brug, boomen of horden verbringen en sal van niemands sonder oorlof. Indien men vint op ymants anders eygen, die sal verbeuren ses stuyvers half tot 's heeren behoef ende half tot schepenen behoef.

10. Itum eenen yegelyken tot korfwater voor sijn eygen gelegen sal mogen bevissen ende gebruyken naar ouden hercomen.

11. Itum van nu voortaan of yemand enig goed coopt of vercoopt in dronkenschap of in haastigheyt daar hy mede bedrogen waar, ende men bewysen kan met twee tuygen dat die coopmanschap alsoo in dronkenschap ofte met enige subtijlheyt ofte enig bedrog geschiet waar, soo sal die vercoper of die cooper die berouw heeft, daar mogen uytvaren, mits betalende den wijncoop die daarop geset is, zooverde hy dat dede des anderen daegs voormiddage, mits dat te kennen te geven voormiddage den schout en twee scheepenen.

12. Itum dat alle luyden van buyten in die heerlijkheyt van Langerak alle alsulke boeten gelden ende geven sullen van regten van brive van certificatien van segelen, ende voort van alles gelijk onsen nabuuren geven ter plaatse daar sy woonagtig zijn.

13. Itum of imand in Langerak vogte die een teegens den anderen, sal die aanvegter betalen aan beyde zyden die breuken ende het meestergelt, alsoo verre men bewysen kan

met tuygen hoe dattet het geschied is, ende waaromme, ende wie die schult heeft.

14. Item dat alle die inwoonders en nabuuren van Langerak genieten en gebruyken zullen alle voorsz. en voorgegeven previlegien en regten.

15. Tis kennelijk wederom dat wy als goeden ondersaten ende nabuuren van Langerak gesamentlijk by eede gelooft hebben als hiernaar volgt, dat nu voortaan niemand en sal mogen appelleren tegens scheepenen brieven ofte willekeuren ofte beleden schulden, hy en sal eerst namptizeeren op de verbeurte alsoowel aan den heer binnenlands als aan die keyserlyke mayesteyt of aan den rentmeester van de exploiiten, ende indient die appellant revoceert binnen tien dagen na het apel, sal hy van die voorsz. quijt ende vry wesen, ende anders niet. Indien die appellant procedeert en binnen de eerste ses weekén sijn party laat verdagvaarden, soo sal den verlieser aan den heere van Langerak gelden twintig schellingen, ende indien die partyen na die revocasie composeren, die kayserlyke majesteyt sijn boeten als boven staat.

16. Item dat scheepenen van Langerak geen vonnisse en sullen wysen dan als het gebeurt dat sy der sake niet vroet en sijn, sullen sy den partyen wysen in te leggen elk drie Car. gulden omme daarmede te rysen omme consultatie, en met dese ses Car. gulden sullen twee scheepenen rysen om goede conseltatie aan geleerde wyse mannen tot behoorl. plaatse die hem sulks verstaan, ende sullen die dingtalen ter beyden syden overbringen besloten en desgelijks ook die consiltatie weder besloten overbringen, ende dit gedaan sijnde sullen die scheepenen gelykelijk deze consultatie visiteren ende daar wel op letten ende wyselijk met malkanderen beraden, daaraf dan vonnisse te geven binnen den derden dag nadat die consultatie ingecomen sal wesen, daarop dat men van 't geregte ende die partyen verdragen sal, ende men sal 't selfde niet openen dan in gespannen vierschare, ende in dien partyen als daar nog accorderen, sal men die consultatie verbranden.

17. Itum het vonnisse gegeven sijnde, die hem dan beswaert vindt, mag selfde dan appelleren, ende die schout sal altijd van 's heeren weegen opten omwilligen uytleggen ende wederhalen, als 't regt is, na ouden hercomen, ende die verlieser sal terstont alle oncosten om hetselve proces gedaan met allen anderen regtelyken kosten nederleggen ende betalen, of

die schout sal 't uytleggen ende wederhalen als voorsz. staat.

18. Item alle diegeene die van den heer coopen ofte huuren, dat sal men altijd op eenen dag moogen panden ende schatten als verscheenen is.

19. Item als den heer nacoop verscheynt, sal men mogen panden ende schatten, op eenen dag veertien dagen nadat die verscheenen is, ende die kinniptient ende smallen tient op Bamisdag ende den excheyns op Alreheyligen.

20. Item dat nu van nu voortaan geen voorspraek van inwoonder nabuur van Langerak, van een dage te doen op een buurding, meer nemen sal dan een stuyver ende buyten buurding twee stuyvers; ende indien die voorspraek dat weygert, sal hy verbeuren een jaar aan die vierschaar niet te komen om yetswoord te houden, ende indien hy te voren coppositie maakt met den aanlegger of verweerder, op die verbeurtenisse voorsz. ende elks aan den heere te verbeuren een ℔ Hollants, ende by gebreken soo sal 't die schout doen met voorsz. loon of hy sal setten eenen uyt den geregte of buyten 't geregte die 't selfde doen sal op die verbeurtenisse van de voorsz. boeten.

21. Item alle heeren boeten ofte breuken zal men altijd schatten 14 dagen nadat ze gepant sullen sijn ende die schuldenaar een weet gehad heeft.

22. Item dat niemand geenen eygen ontfangen sal in die heerlijkheyd van Langerak, hy sal eerst met opregte vingeren aan den heyligen sweren 't zelve lant te houden na nabuurs regt als den binnenlantsen mergen.

23. Item welverstaende van artikulen van coopen of vercoopen in dronkenschap &a, als boven, sal die berouwe heeft gehouden wesen te geven den schout 2 blanken, den schepenen 2 blanken, den secrets. eene stuyver van tykenen ende die heylige kerk twee stuyvers, somma een schelling.

In kennisse van alle dese artikulen voors. ende tot vastigheyt soo hebbe ik Wessel van den Boetselaar, heer tot Asperen ende tot Langerak &a, voor my, mynen erven ende na nacomelingen, mijn zegel aan desen brief uytgehangen. Gedaan in 't jaar ons Heren lief duysend vijf hondert ende agt en veertig den 26e dag in Februarij.

HS. fol. 1, naar een afschrift den 6/16 December 1669 door A. Ooms, secretaris van Langerak genomen van eene authenticke kopie uit het register der heerlijkheid van Langerak den 14 October 1593 getrokken door Johan van der Putten, secretaris der stede Nijpoort in Holland.

9. 12 September 1578. *Bepalingen omtrent de gerechtsdagen, gemaakt door den heer tot Asperen en Langerak.*

Op huyden den 12e September anno 1578 soo consenteert ende geeft over onsen ed. heer tot Asperen ende Langerak te weten, dat de geregten van Langerak niet gehouden sullen wesen regt .te doen dan eens te veertien dagen, ende den dag op dinsdag en dat van geenderley saken, ofte ten waar dat er twee partyen van buyten waren die den een tegens den anderen waren regt begerende, denselven regt te doen, naa behoren. 't Orconden mijns onders. mijns heeren handschrift op den datum als boven ende was onderteykent X Boetselaar.

HS. fol. 6, naar een afschrift als boven.

VI. De stad Leiden in staat van faillissement

DOOR

Dr. H. G. HAMAKER [1].

Tegen het einde van de 15de eeuw verkeerde geheel Holland in eenen gedrukten en pijnlijken toestand. De nimmer eindigende twisten van Hoekschen en Kabeljauwen, de rampspoedige oorlogen van Karel den Stouten, de vele door

1) De studie van Dr. Hamaker, die onder zijne nagelatene papieren ontdekt werd en hierbij het licht ziet, is een fragment van een grooter geheel. In den tijd, toen Dr. H. zich bezighield met de uitgave der Leidsche keurboeken, ontdekte hij in het archief der gemeente Leiden een handschrift, dat op den omslag „Oude keuren, gewoonten ende costuymen der stadt Leyden" betiteld was (Invent. v. h. Leidsche arch. II p. 64 n°. 11) en dat inderdaad, blijkens de herhaalde vermelding van de stad Leyden, aldaar scheen thuis te behooren. De inhoud scheen hem dadelijk zeer belangrijk; maar daar het stuk geheel niet paste in het kader der Leidsche keurboeken, besloot hij het afzonderlijk uit te geven. Hij vorschte de geschiedenis van het stuk na en kwam alras tot de conclusie, dat het behooren *moest*, immers alleen behooren *kon* bij den Staat der stad van 1504. Reeds had hij het Reglement van bestuur en den Staat van 1504 afgeschreven en in eene inleiding zijn gevoelen, dat beiden bij elkander moesten behooren, uitvoerig uiteengezet, toen hij toevallig een tweede handschrift van het Reglement ontdekte (Invent. v. h.

de vorsten van de steden gevorderde beden, de schulden waarmede de burgers zich hadden moeten belasten, om daaraan te voldoen, waren oorzaak dat overal de bevolking achteruitging en het land verarmde; geene stad echter schijnt de gevolgen van dit alles dieper gevoeld te hebben dan Leyden. De stad was gebukt onder een grooten last, zoo van los- en lijfrenten als van andere schulden, de draperie ging hoe langer hoe meer achteruit, vele poorters verlieten de stad voor goed, een derde deel van haar terrein was door geestelijke vereenigingen ingenomen, die wel de voordeelen van het poorterschap genoten, maar de lasten daarvan niet hielpen dragen; het was eindelijk zoover gekomen, dat geen poorter zich buiten den vrijdom durfde wagen, uit vrees van door een of anderen vreemden schuldeischer van de stad terstond gegijzeld en in gevangenschap weggevoerd te worden: handel en verkeer stond dus stil en de stad ging een wissen ondergang te gemoet. In dien toestand oordeelden de regen-

---

Leidsche arch. II p. 65 n°. 13), waaruit bleek, dat overal, waar de stad Leyden genoemd was, in andere handschriften Haarlem genoemd werd; een onderzoek leerde toen spoedig, dat het stuk niet te Leiden, maar te Haarlem tehuis behoorde. Door de ontdekking van dit geheel onverwachte feit verloren vele van de door Dr. Hamaker aangevoerde argumenten hunne kracht: immers de redeneering was hoofdzakelijk gegrond op het betoog, dat het stuk, *te Leiden tehuis behoorende*, alleen uit den Staat van 1504 kon verklaard worden. Voor Dr. Hamaker, die zich met de geschiedenis van het Leidsche recht bezighield, had het stuk zijn belang verloren, nu het bleek tot Haarlem betrekking te hebben: hij stond het dus af aan Mr. J. A. Fruin, die het Reglement in 1874 uitgaf in de Nieuwe bijdragen voor rechtsgeleerdheid en wetgeving, als eene „Instructie, voor de stad Haarlem ontworpen door Philips Wielant", en die, thans op het rechte spoor gebracht, er in slaagde de geschiedenis van het stuk in eene uitvoerige inleiding geheel duidelijk te maken.

Het werk van Dr. Hamaker bleef dus onder hem berusten; doch ons scheen het, dat het ook na de publicatie van het stuk, dat aanleiding gaf tot het schrijven daarvan, eene uitgave verdiende. Van Mieris, die in zijne Handvesten van Leyden (p. 440) den Staat van 1504 vermeldde, oordeelde, dat „de meenigte en de wijdloopendheid deezer brieven het afdrukken daarvan onraadzaam maakte", en besloot dus „om slegts het aanmerkelijkste van eenigen bij wijze van uittreksel (in zijn werk) in te voegen." Maar hij deed zoodoende niet genoeg: het is van belang, kennis te kunnen nemen van de wijze, waarop de Oostenrijksche landsheeren eene stad, die onder hare schulden gebukt ging, als het ware in staat van faillissement stelden, en de vergelijking van de wijze, waarop Leiden behandeld werd, scheen ter vergelijking interessant, ook nadat Prof. Fruin had uiteengezet, hoe in dezelfde jaren met Haarlem gehandeld was. Daarbij doet hetgene Dr. Hamaker in de inleiding mededeelt ons kennis maken met eene belangwekkende episode uit de geschiedenis van de regeering en het finantiewezen van Leiden, — eene episode, die het middeleeuwsche wanbeheer allerduidelijkst in het licht stelt en die nogmaals bewijst, hoe weldadig de Bourgondische usurpatiën voor onze uitgeputte landen geweest zijn. Met verlof der familie Hamaker volgt het stuk dus hierachter. RED.

ten het best hun eigen vorst om hulp te verzoeken en zonden zij mitsdien in 1494 aan Philips den Schoonen een smeekschrift, waarin zij hem baden, hun *eenen Staat* te willen verleenen [1]).

Wij moeten ons, eer wij verder gaan, een duidelijk begrip vormen van de beteekenis, die hier aan het woord *Staat* moet worden gehecht. Twee uitvoerige octroijen van 1497 en van 1504, die nog in het gemeente-archief te Leyden bewaard worden, nemen daaromtrent allen twijfel weg. Eene stad, blijkt daaruit, die evenals Leyden onder een drukkenden schuldenlast gebukt ging, kon niet eigendunkelijk de wet in haar voordeel veranderen, het betalen van renten en andere schulden uitstellen, hare uitgaven verminderen en door het verhoogen der accijnsen of door hoofdelijken omslag haar inkomen vermeerderen. Ook kon zij niet beletten, dat men haar poorters buiten de vesten, ten einde recht van de stad te verkrijgen, in gijzeling nam. Alleen de vorst kon hier helpen: het stond hem vrij, aan de stad bij uitzondering een reglement of staat te verleenen, zooals men het noemde, die in dat alles voorzag en verstandig gebruikt haar uit den nood kon redden. Men richtte zich dus tot den vorst, en deze zond na het ontvangen van den smeekbrief, eene commissie naar de stad om van den toestand naauwkeurig kennis te nemen en daarop eenen staat te ramen, dien zij eerst aan den Raad van Holland voorleggen en, was dit geschied, naar Mechelen tot den Grooten raad zenden moest. Eerst na dezen gehoord te hebben, verleende of weigerde de vorst den Staat, die natuurlijk naar omstandigheden een meerder of minder aantal jaren duren moest. Te gelijk werd dan het beheer over hare financiën voor dien tijd aan de stad ontnomen, of ten minsten onder het toezicht geplaatst eener commissie, daartoe door den vorst benoemd.

De Leydenaars hadden, zooals wij boven gezien hebben, in 1494 een Staat gevraagd, die hun ook verleend werd, doch onder voorwaarden, te bezwarend voor de stad om te dragen. Men zag zich dus na een drietal jaren verplicht de moeijelijkheden, waarin men zich bevond, Philips voor oogen te stellen en hem te smeeken, dat hij der stad eenen nieuwen beteren

---

1) Zie den Staat van 1497, bij: Van Mieris, Handv. v. Leiden. p. 418 vlg.

Staat vergunnen mocht. Het gewone onderzoek vond plaats en de daarmede belaste commissie maakte een ontwerp van eenen nieuwen Staat voor 18 jaren, waarvan den 18den October 1497 aan de stad octrooi verleend werd. Het stuk is heden nog in het archief te Leyden aanwezig [1]), en door Van Mieris in de Handvesten en privilegien der stad Leyden opgenomen (p. 418 vlg.) Ongelukkig mocht ook deze Staat de stad weinig baten: na verloop van zeven jaren was haar schuldenlast nog toegenomen en zij onvermogend om aan de verplichtingen, haar in den Staat opgelegd, te voldoen. Zij zond dus in 1504 wederom een verzoekschrift aan den vorst, waarin zij den achteruitgang der stedelijke financiën blootlegde en hem smeekte haar nogmaals een nieuwen Staat te willen verleenen. De vorst benoemde weder eene commissie om de zaak te onderzoeken, en thans bleek het uit het verslag van deze, dat het mislukken van den Staat van 1497 voor een deel aan de misbruiken van het gerecht van Leyden te wijten was. Zoo hadden deze bv. in plaats van de opbrengst der accijnsen, gelijk de Staat van 1497 beval, ten behoeve der stad te gebruiken, het genot daarvan voor zich gehouden [2]). Ook hadden zij de vier kosterijen der drie hoofdkerken naar eigen believen weggeschonken, zonder op het voordeel der stad te letten of ze te verpachten, zooals behoorde [3]). Voorts waren door hen na het jaar 1499 880 ℔ 16 sc. aan losrenten verkocht, zonder dat zij daartoe gerechtigd waren, daar het octrooi van 4 October 1499, 't welk zij aanvoerden tot hunne verdediging, subreptief en ondeugdelijk bleek te zijn.

In weerwil van dit alles vond de aartshertog goed, nogmaals een nieuwen Staat aan de stad te verleenen [4]). Deze zou ingaan op St. Maartens-dag van 1504 en vier jaren duren. Voor zoover hij voorschriften bevat, die strekten om de inkomsten te verhoogen, de uitgaven te verminderen en het betalen der achterstallige schulden op bepaalde tijden vast te stellen, heeft hij veel overeenkomst met den staat van 1497 en neemt zelfs een gedeelte daarvan onveranderd over. Evenals toen eene commissie, was ook nu een superintendent aange-

---

1) Invent. v. h. arch. I p. 75.
2) Staat van 1504 art. 1.
3) Staat van 1504 art. 2.
4) Invent. v. h. arch. I p. 80. -- Vgl. v. Mieris, Handv. v. Leyden. p. 440.

steld, buiten wiens weten geene geldzaken mochten worden afgedaan. Zoo het hierbij gebleven ware, zou men in de bijzonderheden eenig verschil mogen opmerken, maar de aard van het geheel zou dezelfde wezen. Doch Philips de Schoone had geleerd, en wilde niet gedogen, dat het gerecht van Leyden bij machte zou zijn, om voor de tweede keer den hun uit welwillendheid verleenden Staat te schenden. Terwijl hij dus in 1497 met uitzondering van het beheer der financiën alles bij het oude gelaten had, „sonder prejuditie, agterdeele ofte vermindertheyt der handvesten, rechten, privilegien ende vryheden onser voorseyden stede van Leyden ende sonder dat sy by desen jegenwoordigen staet ende de dingen, daerin begrepen ende verclaert, verliesen sullen ofte behooren te verliesen eenig out regt" [1]), vindt men in den Staat van 1504 juist het tegendeel. Daar de stad Leyden *„mids sobren ende crancken regemente"* tot armoede vervallen was, scheen het den aartshertog hoognoodig „daerinne te voirsien ende tregement ende gouvernement derselver stede te stellen in goede ende seker handt van goede, notabel mannen, beminnende de salicheyt ende welvaert van diere." Daarom hield de vorst gedurende den tijd, dat de Staat duurde, de aanstelling van burgemeesters, schepenen en tresoriers der stad aan zich, en bepaalde, dat de vernieuwing van den magistraat zou plaats hebben, als dit hem beliefde. In plaats van vier burgemeesters en drie tresoriers, zooals tot nu toe, nam hij zich voor twee burgemeesters en twee tresoriers aan te stellen, en wees reeds dadelijk tot burgemeesters en tresoriers voor het eerstkomende jaar aan Willem de Colster en Henrick Florysz., Pieter Paetze Claesz. en Gherryt Heye. De „previlegen, vryheden, costumen ende usancien ter contrarien" werden zoolang geschorst.

Men ziet, hoe sterk het wantrouwen van den vorst jegens de vroedschap en den rijkdom van Leyden moet geweest zijn, om hem tot zoo doortastende maatregels te kunnen nopen! Ook heeft hij die gedurende de zes jaren van den Staat (hij was in 1508 met twee jaren verlengd) zonder genade toegepast. Er zijn in dien tijd niet eenmaal door hem nieuwe burgemeesters of tresoriers benoemd; in de stadsrekeningen

1) Van Mieris, Handv. v. Leyden. p. 438.

van die jaren vindt men tot den einde toe dezelfde namen. met uitzondering alleen van Willem de Colster, die in het begin van 1509 in plaats van Jan van Zwieten schout geworden is [1]).

Doch hiermede was Philips niet voldaan: hij wilde, dat de Staat ook „upt regement ende exercicie van der justicie ende gerechte" de oude wetten wijzigde of nieuwe regels voorschreef [2]). Deze konden echter bezwaarlijk in den Staat zelven worden opgenomen. De aartshertog beval derhalve Mr. Florys Oem van Wiingeerden, dien hij tot superintendent van den Staat gekozen en tegenover de regeering het oppertoezicht over alle zaken in handen gegeven had, „dat hy tprincipael last, bevel ende aensien hebben (sou), zoe van den gerechte ende andere saken, der policie van der voirseyder stede angaende" [3]).

Inderdaad heeft Mr. Florys Oem dan ook een groot aandeel gehad in den goeden uitslag van den Staat van 1504. De stad Leyden had in 1497 een menigte schulden te vorderen van particuliere personen en gemeenten, waarvan zij nooit renten noch kapitaal gezien had; sommige daarvan waren reeds meer dan 20 jaren oud. De commissarissen van den Staat van 1497 hadden de stukken, welke daarvan de bewijzen inhielden. moeten bij elkander zoeken, om ze tot het innen der verschuldigde sommen te gebruiken, doch zij waren met andere werkzaamheden te zeer overstelpt om dit te kunnen doen. Om die reden deed een dier commissarissen, Mr. Jacob van Almonde [4])

---

1) Tresoriers-rekening van 1509. f. 88.

2) Staat van 1504 (hierna p. 192).

3) Dr. Hamaker doet hier volgen het betoog, door inwendige bewijzen gestaafd, dat de „Oude keuren, gewoonten ende costuymen der stadt Leyden" alleen bij den Staat van 1504 kunnen behooren, en verder, dat in de gegevene omstandigheden Mr. Floris Oem met groote waarschijnlijkheid als de steller daarvan kan aangewezen worden. Dr. Hamaker zelf zag later, toen hij vernam, dat het bedoelde stuk oorspronkelijk voor Haarlem ontworpen was, in, dat deze stelling onhoudbaar was. Doch de door hem aangevoerde gronden (de overeenkomst van inhoud van den Staat en het Reglement — en de oppermachtige positie van Mr. Floris Oem te Leiden) maken het niet geheel onaannemelijk, dat Mr. Floris het in het vorige jaar voor Haarlem ontworpene Reglement, dat ook voor Leiden zeer goed paste, aldaar tijdelijk kan ingevoerd hebben. Daarvoor pleit de omstandigheid, dat er een afschrift van het Reglement bestaat, waar de naam Haarlem overal in Leiden veranderd is; daartegen het feit, dat dit afschrift ten tijde van den secretaris Jan van Hout in partikulier bezit was, niet in het gemeente-archief, waar het stuk destijds geheel ontbrak. RED.

4) Reeckeninge ende bewijs van meester Floris Oem van Wyngaerden Jansz. f. 1 vs. en volgg.

„by een open commissie van onsen genadigen heere surrogeren in zijn plaetse, om te hulpen doen tgundt dat voerseyt is den voorseyden Mr. Florys Oem van Wyngaerden Jansz.". Deze open commissie was van den 26sten April 1500, en daar de met twee jaren verlengde Staat van 1504 eerst in November 1510 een einde nam, kan het ons niet bevreemden, dat Mr. Florys later beweerde de stad Leyden gedurende 10 jaren te hebben gediend [1]). Mr. Floris zocht nu uit de oude rekeningen alle posten op, die nog niet waren afgedaan, of zooals het in de rekening heet, „recoleerde alle *resten*" tot het jaar 1497 incluis, liet daar een quohier van maken en gaf dit aan de commissarissen, die het toenmaligen tresoriers ter hand stelden. Doch de tresoriers hadden in twee jaren tijds slechts twee of drie kleine posten geïnd, en verklaarden ten slotte zelf aan de commissarissen, „dat zylieden geenen raidt en wisten om die voorseyde resten te ontfangen" [2]). De commissarissen noodigden daarop Mr. Floris uit, om de executie van deze resten te doen, en deze nam de taak op zich, na daartoe eene commissie ontvangen te hebben van den 14den Februari 1500 „nae scriven 'sHofs van Hollant" [3]), dus 1501. Hierop zette hij zich in Leyden metter woon neder en aanvaardde met hulp van Heynrick Florisz., wiens medewerking hij van de burgemeesters gevraagd had, de hem toevertrouwde taak.

Toen twee jaren daarna de stad weder om een nieuwen Staat verzocht had en de commissarissen van den aartshertog om informatie te Leyden kwamen, hebben zij natuurlijk wel bij het gerecht om inlichting gevraagd, maar van niemand beter de waarheid vernomen dan van Mr. Floris Oem. Hij zal het wel geweest zijn, die hun gesproken heeft van „den sobren ende crancken regemente" der stad en met voorbeelden betoogd heeft, hoe weinig een Staat baten kon, als de vorst behalve het beheer der financiën, niet voor dien tijd ook het oppertoezicht over de regeering en de justitie op zich nam. Hoezeer ook de commissarissen hem vertrouwden en rekenden op zijne kennis van zaken, blijkt uit de woorden, waarmede Philips hem tot superintendent aanstelt: „Ende voirts omt voirseyde

1) Korte autobiographie van Mr. Floris Oem van Wyngaerden, uitgeg. door Prof. R. Fruin. (Handelingen der Maatsch. van Nederl. letterkunde. 1866. p. 4.)

2) Reeckeninge enz. f. 2 recto.

3) Reeckeninge enz. f. 2 verso.

goede regiment ende welvaert onser voirseyder stede te bat ende meer te versekeren, ende updat desen voirseyden Staet te bat onderhouden ende geachtervolcht moge worden, twelcke wy uuyterlick willen ende begeeren, ende omt goede ende duechdelick rapport ende anbringen, ons gedaen van den persoen van onsen lieven ende getrouwen raedt-ordinarys in onsen Raide van Hollant, meester Florys Oem van Wingerden, een van den commissarissen, by ons gestelt totten recolemente (d. i. tot het doorzien en executeeren van de oude resten, waarvan wij reeds gesproken hebben) van den rekeningen van der voirseyder stede, ende van der goede kennesse ende experiencie, die hy heeft van den state, saken ende afferen derselver ende oick die goede wille ende genegentheyt, die hy heeft tot verheffinge, vermeersinge ende welvaert van diere, soe hebben wy denselven Mr. Florys geordonneert ende gemaect, ordonneren ende maken mids desen, Superintendent ende Overhooft van desen onsen jegewoerdigen staet" [1]).

Mr. Florys werd dus superintendent van den Staat van 1504 en deed in die betrekking zes jaren lang [2]) al het mogelijke, om de financiën der stad te herstellen. En de uitkomst beantwoordde aan zijne pogingen: in zijne autobiographie, die ik boven heb aangevoerd, lezen wij daarover het volgende: „Binnen welcken tijt de voirseyde Mr. Florys meede geordonneert hadde geweest te wesen superintendent van den regiment ende policie der stede van Leyden, zonder eenige andere oft voorder wedde van ons genadigen heere of van yemant gehadt te hebben In welcken dienst den voirseyden Mr. Florys hem oick sulck gehadt heeft, dat hy binnen den tijd van thien jaeren, beginnende van den jaere 1500 totten jaere 1510, die voirseyde stede van Leyden brochte tot sulcken staet, dat se machtich was te betaelen alle die jaerlijcxe renten ende lasten van der steede, ende daerenboven was machtich ons G. H. jaerlicx matelicken te dienen in Sijnder Genaden beeden ende affairen, ende geschapen hadde geweest noch rijcker ende machtiger te worden, indien die voirseyde Mr. Florys daerinne noch hadde

1) Staat van 1504 art. 28.

2) *Zes jaren.* De Staat was gegeven voor vier jaren, doch met twee jaren verlengd. (Zie den Invent. v. h. archief. I p. 81. Octrooy 20 Oct. 1508.) Het eenige verschil tusschen beide staten ligt in het benoemen van drie in plaats van twee burgemeesters: alle andere bepalingen van 1504 bleven in 1508 onveranderd.

mogen continueeren." Hoeveel moeite en arbeid hij zich getroost en hoe weinig hij daarvoor ontvangen heeft, blijkt uit meer dan eene plaats in de rekening van Mr. Florys voornoemd; doch het zou mij te ver brengen, indien ik daarover thans wilde uitwijden. Zooveel is zeker, dat hij, in weerwil van zijne goede diensten, geenszins de liefde van de vroedschap der stad had verworven, en deze zich, toen de Staat van 1504 ten einde liep, zoo spoedig mogelijk van hem heeft afgemaakt en terstond begonnen is de oude misbruiken weder in te voeren. „In den jaere 1510", leest men in de voornoemde rekening (f. 73 verso), „die voerseyde staet expireerde ende die voerseyden van Leyden (die vroescap ende rijcdom) vercregen van onsen G. H. een nyewe ottroy, om te mòghen kyesen die burgermeesters. Uyt machte van welcke ottroy die voorseyden van Leyden, tselfde amplierende uuyt hoer selfs auctoriteyt, gecoren ende gestelt hebben *vier* burgermeesters, ende en hebben den voorseyden Mr. Floris Oem niet meer behoeft, als zy seyden, noch oick over huere saicken ofte reeckeningen niet meer geroepen." Het resultaat was, dat Leyden bij de Informatie van 1514, *dus slechts vier jaren later*, op nieuw onder een schuldenlast van 128.030 ponden gebukt ging! H. G. H.

Philips, by der gracie Gods ertshertoge van Oistenrijck, hertoge van Bourgoingnen, van Lothrijck, van Brabant, van Steyr, van Karinten, van Crain, van Limborch, van Lutsemborch ende van Ghelre; grave van Vlaendren, van Habsborch, van Tyrol, van Artoys, van Bourgoingnen; Palsgrave ende van Henegouwe, lantgrave van Elsaten, marcgrave van Burgauw ende des Heilichs Rijcs, van Hollant, van Zeellant, van Phirt, van Kiburch, van Namen ende van Zuytphen grave; heere van Vrieslant, opter Windismarck, van Portenauw, van Salins ende van Mechelen, allen dengenen, die desen onsen brief zullen zien, saluyt. Doen te weten, dat wy ontfangen hebben die oetmoedige supplicacie van onsen beminden burgermeesteren, scepenen ende raide van onser stede van Leyden, voer hen ende tgemeyne lichame derselver stede, inhoudende, hoe dat zichtent den overlydene van wylen onsen lieven heere ende oudevader hertoge Kaerle van Bourgoingnen

saliger gedachten de voirseyde stede mitgaders alle de poirteren ende ingesetene van diere gehadt ende geleden hebben sekere groote ende onverwinnelijcke costen, scaden ende lasten, alsoewel uuyt saken van den oirlogen van Vranckerijck, Utrecht, Rotterdam, der Sluys, Montfort ende Woerden, by den innemen van derselver stede van Leyden, gedaen by heeren Reynier van Broeckhuysen, alsoick by den oploepe, gedaen by den heere van Montfordt, by den Vriesen ende die van Kermerlant op onse voirseyde stede van Leyden; in welcke costen ende lasten de voirseyde supplianten gecommen zijn, omme dieselve stede te houden ende bewaren uuyt handen van onsen quaetwilligen rebellen ende vianden in onser obeyssance ende onderdanichede, als goede ende getrouwe ondersaten sculdich zijn van doene. Mits welcken de voirseyde supplianten, omme de voirseyde lasten te vervallen, hebben moeten vercoepen groote menichte van renten ende by manieren van financien sekere groote somme van penningen furnieren ende upbringen, dewelcke zy hueren crediteurs nyet en hebben connen noch mogen betalen, soedat sy uuyt vreesen van gearresteert ende gevangen te zyne hemluyden hebben moeten houden binnen der voirseyder stede van Leyden, sonder daeruuyt te dorven reysen, om huere hantieringen ende coopmanscepen te doene, als zy voertijts geplogen hadden, tot huerlieder geheelder verderffenisse ende destructie.

Nu eyst zoe, dat de voirseyde supplianten ons voirtijts dese saken te kennen gegeven hebbende ende naer volcommen informacie daerof gedaen in den jaré 1497, wy hemluyden met goede ende rype deliberacie van raide deden expedieren ende ontcommeren sekere letteren ende brieven van state, achtervolgende welken staet zy supplianten tot onderhoudenisse van dien hebben verhoocht alle de oude assysen jaerlicx metter somme van thienduysent ponden van 40 grooten Vlaemsch tpont, ende vele nyeuwe assysen opgestelt, soeverre als mogelick geweest es van doene. Diewelcke nochtans jaerlicx niet en hebben mogen vervallen dieselve schulden ende lasten op de somme van thienduysent ponden ten pryse voirseyt, in sulcken schyne dat zy supplianten boven dien hebben moeten nemen, naervolgende den inhoudene van denselven state, jaerlicx by imposicien capitael ende hooftgelden op alle die goeden van den poirteren ende ingesetene van derselver stede, noch andere thienduysent ponden ten pryse

voirseyt, tot grooten laste van den voirseyden poirteren ende ingesetene, die tselve willichlycken betaelt hebben gehadt, op hope der stede te vryene van hueren commeren ende lasten. ende by dien alomme veylich te mogen varen, huere affairen ende coopmanscepen te doene. Ende hoewel zy supplianten int vercrigen van den voirseyden state meenden metter voirseyder verhoginge ende imposicien wel gefurneert thebbene geduerende den tijt van denselven state tinhouden van dien, desen nochtans nietjegenstaende, overmits vele contribucien, hemluyden zichtent opgecommen, die in denselven state niet begrepen en staen, als uuyt cause van der oirlogen van Gelre, der bede van onser lieve geselnede, die ertshertoginne, der bede van Spaengnen ende vele meer andere merckelycke costen ende lasten, hemluyden opgecommen by der verminderinge van diversche neeringen ende bysonder van der draperie, die de principaelste neeringe es van derselver stede, die zeere gedeclineert es geweest overmits den stapele, by die van den Hansen ende van Brugge opgeset, mitswelcken uuyterselver stede vele poirteren vervremt ende de assysen vermindert zijn geweest ende de voorseyde supplianten binnen den jare 1503 ende desen jegenwoerdigen jare 1504 geene schattinge en hebben opgestelt noch geset, soe en hebben sy supplianten nyet mogen furneren denselven staet noch huere sculdeheesschers achtervolgende dien mogen betalen, maer zijn dieselve supplianten ende de voirseyde stede zichtent den jaere van 97 ende den beghinsele ende inganck van den voirseyden state tachtergegaen de somme van 43.677 ponden 6 sc. 3 d. ten pryse voerseyt ende voort zijn gescepen noch jaerlicx tachter te gane thienduysent dergelycker ponden, twelck hemluyden commen sal tot eeuwiger verderffenisse ende destructie, worde hen by ons hierup niet voirsien van onser gracie ende behoirlycke provisie, alsoe zy zeggen, ons zeere oetmoedelick daerom biddende, zonderlinge dat ons gelieven wille, hemluyden te voirsien van zulcke provisien, ordonnancien, regel ende state, als hen mogelick sal wesen te dragen ende te onderhouden, ende hen daerup verleenen ende doen expedieren onse brieven in behoirlycker vormen.

Soe eyst, dat wy, die saken voerscreven overgemerct, ende naerdat wy ons wel ende duechdelick hebben doen ende lasten informeren by onsen lieven ende getrouwen raiden meesters Joos Connevin(?), heere van Olsene, meester van den requesten

ordinaris van onsen huyse, ende Jacob van Almonde, onsen raedt ordinaris in Hollant, beyde onse commissarissen hiertoe geordineert, van den state ende gelegentheyt van den saken ende affairen van der voorseyder stede, zoe in commeren ende lasten als in baten, proffyten ende incommen derselver: by welcker informacie ons duechdelick ende volcommelick gebleken es, dat die commeren ende lasten ordinaris derselver stede jaerlicx excederen ende meer beloepen dan tincommen van diere, die somme van 4024 ponden 15 scellingen 10 penningen, van 40 grooten tpont sjaers; ende boven desen es deselve stede noch sculdich die oude resten ende achterstellen, die zy sculdich was voir tmaken van den voirseyden state van den jare 97 ende die by denselven state geattermineert waeren, ende noch die somme van 41974 ponden 7 scellingen 6 penningen ten pryse voirscreven, die de voirseyde stede verachtert ende sculdich geworden es zyden tmaken van den voirseyden state van 97, zonder daerinne te begrypen 4500 gelycker ponden of deromtrent, die zy oick sculdich zijn ende zeere corts betalen moeten eenigen cooplyden van den stapel van Calays, ter causen van der vuller betalinge van meerder somme. Naerdien wy oick de voirseyde informacien ende andere munimenten hiertoe dienende, hebben doen ende laten overzien ende communiceren in onsen Grooten Raedt, by ons geordineert in onser stadt van Mechelen, ende up al gehadt tadvijs eerst van onsen voirseyden commissarissen ende daernaer van onsen lieven ende getrouwen, die president ende luyden van onsen voirseyden Grooten Raide, aensiende ende merckende, dat sonder goede regel, oirden ende provisie te stellen up tregement ende policie van onser voirseyder stede van Leyden, dieselve stede gescepen es in corten tyde geheel ende al te vervallen ende te vergaen, wy, begeerende hierinne te voirsien, hebben by goede ende rype deliberacie van onsen besonder lieve ende getrouwe ridder ende cancellier, die heere van Maigny, ende andere luyden van onsen Grooten Raide, neffens ons wesende, gemaect, geordonneert ende gestatueert, ende uuyt onser rechter wetentheyt, auctoriteyt ende mogentheyt maken, ordonneren ende statueren mids desen onsen brieve eenen staet voir onser voirseyder stede van Leyden, zoewel up tregement ende exercicie van der justicie ende gerechte van derselver stede, als up den ontfanc, distribucie ende administracie van den rechten ende incommen

van diere, ende oick up die betalinge van den schulden ende lasten, die de voirseyde stede sculdich es, ende van den anderen affairen ende nootsaken derselver, voir den tijdt ende termijn van vier jaren achtereenvolgende, beghinnende ende ingaende up sinte Martens dach in de maent van Novembri naestcommende, zulck als hiernaer volcht ende verclaert staet.

1. In den eersten, want die rentsoen-penningen, commende ende spruytende van der verpachtinge van den excysen van der voirseyder stede, by den voirseyden state van den jare 97 den gerechte van der voirseyder stede afgenomen ende totten proffyte ende behoeve derselver stede toegeleyt ende geappliceert waren, ende daervan die van den voirseyden gerechte seker jaeren zydert den voirseyden state ende diennietjegenstaende genyet ende gebruyct hebben gehadt, soe hebben wy geordineert ende gestatueert, ordonneren ende statueren, dat dieselve rentsoen-penningen zullen blyven tot proffyte ende behoeve van der voirseyder stede ende voer zulck zullen gestelt worden in den ontfang ende rekeninge derselver stede metten anderen incommen van diere, navolgende den voirseyden state van 97.

2. Item dat die vier costryen van der voirseyder stede, die twee in sinte Pieters kercke, die derde in sinte Pancras kerke ende die vierde in onser Vrouwen kercke binnen der voirseyder stede, daervan die van den gerechte der voirseyder stede plegen te disponeren ende die alle jaere te gonnen ende te geven dengenen, die them gelieft, zonder dat de stede eenich proffijt daervan gehadt heeft, den tijdt van desen jegewoerdigen state geduerende verpacht zullen worden goeden notablen persoenen, nut ende bequame daertoe zijnde ende meest daerom biedende, die se houden ende bedienen ofte doen bedienen zullen tot meesten oirbore ende proffyte der voirseyder stede, dat men sal connen ende mogen; ende zullen de penningen, commende van der voirseyder pachte, ontfangen ende besteedt worden tot proffyte van derselver stede.

3. Item dat die wachte van den ramen van der drapperie mitgaders die prenterye ondertouwe oick verpacht zullen worden, ende de penningen daerof commende geemployeert ende bekeert tot behoef der voirseyder stede, als voeren.

4. Item alsoe Jan van Zweeten van ons genomen heeft dat schoutambocht der voirseyder stede den tijdt van acht jaren, zonder ons yet daervan te geven anders dan hy ons ontlasten

zall tegen die voirseyde stede van alsulken recesse, als dieselve stede daeran heeft, van welken recesse die voirnoemde Jan van Zweeten [1]) meynt ende pretendeert een deel hem toe te behoiren ter causen van wylen heer Adriaen zynen vader, ende dat die penningen van den voirseyden recesse in lichten gelde geleent ende betaelt hebben geweest, die voirseyden van der stede van Leyden zijn daerof overcommen metten voirseyden Jan van Zweeten, die derselver stede jaerlicx daervan een seker somme van penningen uuytreycken ende betalen sal, welke somme wy oick willen ende ordineren bekeert ende besteedt te worden tot proffyte van derselver stede.

5. Item dat die regeerders ende luyden van den gerechte der voirseyder stede geduerende den tijdt van desen voirseyden state in present-wynen, die presencie van den gerechte ende van der vroetscepe derselver stede op sinte Martens avont daerinne begrepen, zullen mogen verleggen ende employeren die somme van 111 ponden van 40 grooten tpont elcx jaers alleenlick, ende daeronder.

6. Item voir die costen van den gevangenen, die van der stadt wege in vangenissen geleyt zullen worden, angesien dat die andere ontcosten tot laste van den schout commen zullen, elcx jaers zes ponden.

7. Item voir die tabbaert-lakenen van den schout, bailliu van Rijnlant, borgermeesteren, scepenen, tresoriers, pensionarissen ende secretarissen, daerof de twee een half laken hebben zullen, die vier boden metter roede van der voirseyder stede, die twee boden metten bussen, die orlogemeester, die tresoriers-knape, die wachte van den doelen elck vier ellen lakens, ende die meester-cyrurgien derselver stede vijf ellen, voir al tsamen 160 ponden.

8. Item om die betalinge van den wisserenten [2]), die alle jare beloepen 33 ₶ 17 sc., sal alle jare daervoren gepasseert worden gelycke somme tot laste van der voirseyder stede.

9. Item om die wedden ende pensioenen van den pensionnaris van der voirseyder stede, mitgaders die advocaten ende procureurs, zoe in den Grooten Raedt als in den Raedt van

1) Jan van Zwieten heeft het schoutambt in Mei 1509 nedergelegd en overgedragen aan den burgemeester Willem de Colster. (Tresoriers-reken. van 1509.)

2) Wisserenten is zooveel als een hypotheek op vaste goederen. (Zie de tresoriersrekening van deze jaren.)

Hollant, metten costen, die men doen sal int vervolgen van den processen der voirseyder stede in beyde die voirseyde hoven, sal jaerlicx gepasseert worden tot laste van der voirseyder stede tsamen 200 ponden ende daeronder.

10. Item voir den sallaris ende loon van den poirtiers van der voirseyder stede, met datter an cleeft, sal voirtan gegeven ende betaelt worden alsulcke somme als nu daervan overcommen es, bedragende 38 ponden.

11. Item voir degene, die voirtan huere huysen binnen derselver stede met scaelgen decken sullen, gemerct de armoede ende lasten derselver stede, sal men geven ende betalen den tijdt van desen state geduerende de helft van tgene, des men daervoeren geplogen heeft te geven, voir welke helft by extimacie gestelt sal worden alle jare de somme van 100 ponden.

12. Item dat de clerc van den tresorier, gemerct dat de lasten van der voirseyder stede zydert den voirseyden staet van 97 zeere gewassen ende gemeerdert zijn ende noch gescepen meer te wassen, niet meer hebben en sal voir zynen dienst ende sallarys desen staet geduerende dan 66 ponden, als hy nu doet.

13. Item dat degene, die tbewint hebben zullen van den penningen van der voirseyder stede, voir die stoffen, dachgelden van metsers, tymmerluyden, huereknapen ende dieneren ende andere saken, dienende totter reparacie ende onderhoudenesse van den poorten, torren, mueren, vesten, bruggen, calsyde ende andere nootsaken daeran clevende, alle jare daeran zullen mogen employeren ende besteden die somme van 400 ponden ende daeronder.

14. Item als van den wedden van den meester-cyrurgien, orlogemaker, bewaerder van den doelen, tresoriers-knape, die casse van sint Anthonis, die zeven getyden, die men alle daghe zinght in sinte Pieters kercke, tgene dat de stede pleecht te geven voir die processie ende ommeganck van onser liever Vrouwen, die branteemeren, degene die de straten vagen voir stadthuys, die wedden van den twee boden metten bussen, tgene dat de stede den schutters zoe van den voetboge als van den hantboge pleecht te geven, den godshuyse ten Poele tot reparacie van den wege tusschen der stede ende tzelve godshuys, voir hout, colen, turven, kerssen, wieken, die men verbesicht up tvoirseyde stadthuys, den pacht van den heere van Wassenaire, die wedden van den stadt-

clerc, die partye, die men ghemeenlick noempt „alle manieren van ontcosten", metgaders oick die reysen ende voyaige van den burgermeesteren, pensionnarissen ende andere van den gerechte ende vroedomme met oick die boden ende anders: men sal voer alle dese voirseyde partien jaerlicx employeren ende toeleggen tot laste van der voirseyder stede alsulke somme ende in zulcker wijs, als in den voirseyden staet van 97 int lange begrepen ende verclaert staet

15. Item als van der wachte van den vroene van der voirseyder stede, die sal voirtaen bedient worden by den borgermeesteren tot proffijt ende behoef van der voirseyder stede.

16. Item als van den vestmeesters van der voirseyder stede, daervan in den voirseyden staet van 97 geen mencie gemaect en es, die sal by desen jegewoerdegen state geaboliëert ende te nyeuten gedaen worden, ende zullen die borgermeesteren van der voirseyder stede dezen selven staet geduerende daerof tbewint zorge ende bewaernesse hebben ende dragen; ende zullen de proffyten ende vervallen daerof commende, updatter eenige zijn, bekeert ende geapplicqueert worden tot behoef der voirseyder stede.

17. Item alsoe by der informacie van onsen voirseyden commissarissen gebleken es, dat die burgermeesteren ende scepenen van der voirseyder stede uuyt crachte van zekere onse opene besegelde brieven van octroye, by hem vercregen upten 4den dach van Octobri anno 1499, inhoudende hoe dat zy by den provisien ende remedien, hemluyden gegeven by den voirseyden state van den jare 97, zoewel van den hooftgelden ende imposicie capitael als anders, niet en mochten furnieren noch volcommen denzelven staet, overmits vele andere nyeuwe lasten, hemluyden dagelijcs overcommende, als hiervoeren gescreven staet, zonder meer penningen te vinden, hemluyden geoirloeft was te vercoepen in zes jaeren doe naestvolgende den ingeseten ende inwonende der voirseyder stede in losrenten den penninc 18, elcx van denselven zes jaren 400 ponden van 40 grooten, daerof in den drie eerste jaren, te weten 1500, 1501 ende 1502, zy eenigen particulieren, inwonende derselver stede, in als vercocht hebben 880 ℔ 16 sc. ten voirseyden pryse, welke somme gemindert es in de laetste lotinge van der voirseyder stede, als daerinne geemployeert by den coopers van der voirseyder rente van der

somme van 60 ℔ munte voerscreven, van welke coopers die eenige tverloop van den voirseyden renten voirt geëmployeert hebben in den coope van anderen gelycke renten, zonder voirder belast te worden binnen die voirseyde jaeren in de contribucie van der imposicien-capitael ende hooftgelden, hoewel die andere inwonende der voirseyder stede, die voirseyde renten niet gecocht hebbende, voir dieselve jaren hebben moeten gelden by der voirseyder imposicie-capitael lettel min, dan die voirseyde coopers voir huere voirseyde renten verleyt ende betaelt hebben gehadt. Ende want dese sake schijnt zeere onbehoirlijck, ende onredelijck zijnde, dat eenige van den inwonende van eender stede, die int gemeyne ende evengelycken verbonden staen in de schulden ende lasten derselver, nut ende proffijt nemen zouden ende die andere geven tgene dairinne zy geset ende geimponeert hebben geweest, zonder emmermeer yet daervan te gecrigen, om die schulden ende lasten van der voorseyder stede te vervallen. Oic mede dat tvoirseyde octroy schijnt subreptijs ende onduechdelick, overmits dat die voirseyden van Leyden zydert tvercrigen van dien van der voirseyder imposicie capitael int generale niet geuseert noch gebruyct en hebben, naer uuytwysen van den voirseyden state van 97, ende als int selve octroy oick verhaelt staet. Soe hebben wy geordineert ende ordineren mits desen, dat die coopers van den voirseyden renten tot versoucke van onsen Procureur-generael upgeroepen ende gedaecht zullen worden voir die voirnoemde president ende luyden van onsen voirseyden Grooten raide te Mechelen tot zekeren dage met hueren rentbrieven, om die voirseyde renten om die redenen voerscreven ende anderssins te zien ende hoiren wysen ende verclaren negeen ende van onweerden, die voirseyde rentbrieven te casseren ende te nyeuten te doen tot proffyte ende ontlastinge van der voirseyder stede; hemluyden oick te zien imponeren capitalick voir die voirseyde jaren, als die andere poirteren ende ingeseten der voirseyder stede geweest hebben, ende tgene daerup zy capitalick gesett ende geimponeert zullen worden, up hem geheven ende ontfangen te zyne, alst behoiren sal, de contrarie te sustineren ende te verantworden, updat hen goetdunct, ende voirts in der sake te procederen ende zien ordineren alst van rechtswegen behoiren sal, houdende nietmin in state ende surceance teffect van den voirseyden rentbrieven metgaders

den loop van den voirseyden renten, zoewel van den termynen ende payementen alsnu verschenen, als van dengenen, die noch vallen ende verschynen zullen ter causen van den voirseyden renten, ende dit al tot, partien gehoirt, by rechte ende justicie anders daerinne geordineert sal worden. Ende want oick duechdelick gebleken es, dat eenige van den voirseyden renten oft om andere saken hem daertoe porrende, dieselve huere renten getransporteert ende opgedragen hebben gehadt die eenige geestelycken persoenen, die andere eenige vremden ende uuytlantsschen ende oick clercken ende supposten van universiteyten ende andere wonende buyten der voirseyder stede, daervan dieselve stede groote lasten, vervolgen ende processen zoude mogen hebben ende sustineren, Wy ordonneren als boven, dat die eerste coopers van den voirseyden renten, die aldus getransporteert ende upgedragen hebben geweest, ofte huere wedewen ende erfgenamen oick tot versoucke van onsen voirseyden Procureur-generael upgeroepen ende gedaecht zullen worden tot zulcken dage als voeren, om te aenhooren alsulken heyssch ende conclusie, als dieselve onse Procureur tegen hen sal willen kiesen ende nemen, onse voirseyde stede van Leyden te zien ende hoiren absolveren ende quytwysen van den voirseyden upgedragen renten, ende die voornoemde coopers ofte huere wedewen ende erfgenamen te zien condempneren, deselve stede daerof te ontlasten ende quyt te houden, daerup te verantworden, updat hen goetdunct, ende voorts te procederen ende zien ordineren als boven. Ende gelycke dagingen ende conclusien zullen oick gedaen ende genomen worden tegen degene, die zydert den voirseyden jaere 97 geuseert hebben van sulcke transactien ende updrachten tot behoef van eenige vryer persoenen ende in stercker handt dan van den coopers van denselven renten.

18. Item ende om regel ende provisie te stellen up die betalinge van der voirseyder somme van 41.974 ℔ 9 s. 6 d., die de voirseyde stede sculdich ende tachter geworden es zydert tmaken van den voirseyden state van den jaere 97, alsoe ons by der informacie van onsen voirseyden commissarissen gebleken es, dat men overmits die groote ende zware schulden, tachterheden ende armoede van der voirseyder stede ende van den ingeseten van diere, procederende uuyten schaden, lasten ende inconvenienten, hiervoeren int lange verhaelt, van nu voirtan geen penningen en sal connen gecrigen

noch volbringen van den voirseyden ingeseten by imposicie capitael noch anderssins, om dieselve schulden, lasten ende tachterheden te vervallen, soe hebben wy geordonneert ende ordonneren mids desen, dat alle die renten, die de voirseyde stede jaerlics sculdich es, den tijdt van desen voirseyden state geduerende betaelt zullen worden altijt teen jaer, als dander verschenen ende gevallen sal wesen, zonder dat die van den gerechte, tresoriers, inwonende der voirseyder stede noch andere bedwongen zullen mogen worden yet eer, voirder noch anders daerof te betalen in eniger manieren.

19. Item want nyet mogelick en wordt, overmits die redenen voeren verhaelt, dat die voirseyde stede terstont soude mogen furnieren noch opbringen tsurplus van der voirseyder somme, die zy zydert den voirseyden staet van 97 verachtert zijn, soe hebben wy tselve surplus van derselver somme geattermineert ende atterminéren mids desen, die te betalen in den vier jaren van desen jegenwoerdigen state by gelycker porcie: te weten elcx jaers een rechte vierendeel, wel verstaende, dat de penningen ende schulden, eerst gevallen ende verschenen, gevoirdert ende betaelt zullen worden voir die andere daernaevolgende.

20. Item ende tot betalinge van denselven resten totten termynen ende jaeren voerscreven zullen geemployeert ende bestaedt worden die resten, die eenige van den inwonende der voirseyder stede schuldich zijn, zoe ter causen van der imposicie capitael, pachte van den excijs ende andere, geset ende verschenen zydert den voirseyden staet van 97, ende oick die resten van rekeningen, die men derselver stede sculdich was voir tmaken van denselven state, welcke resten alsnu zeere geclaert zijn by den recolemente van den rekeningen, gedaen by den commissarissen daertoe geordineert.

21. Item ende want de resten voerscreven tot betalinge van der tachterheyt bovengeroert niet en zullen connen ofte mogen bestrecken noch voldoen, ende dat onse voirseyde commissarissen by zeker rekeningen van der voirseyder stede, gesloten ende geteyckent by wylen den heere van Wassenair, Naeldewijck, Scoenhove, Berckero, Potter, Stalpaert, Hannock ende andere, van slants wege daertoe geordineert, bevonden hebben, dat tgemeyne landt der voirseyder stede een merckelycke groote somme van penningen tachter ende sculdich zoude wesen ter causen van penningen, by derselver stede meer

13

verleyt ende betaelt in de gemeyne lasten van den lande dan zy sculdich was; oick mede dat by den gemeynen state van den lande, gemaect int voirseyde jaer 97, geseyt ende geordineert es, dat zulke rekeningen, by denwelken die groote ende cleyne steden van den voirseyden lande maintenerende, meer verleyt ende betaelt hebbende ter causen van den voirleden oirlogen oft anderssins dan huere porcie bedraecht, by seker commissarissen, by ons daertoe geordineert, daerover geroepen degene, diet behoiren soude, metgaders onse Procureur-generael, gesien, gevisiteert ende gerecoleert zouden worden, metgaders oick die acquyten ende andere bewysen daertoe dienende, ende dat zy ons van al rapport doen zouden, om voirts te ordineren ende voirsien up die betalinge van tgene, des men by den voirseyden recolemente vinden zoude sculdich te wesen, het waere by atterminacie oft anderssins, als de sake dat heysschen ende begeeren soude, Soe hebben wy, aenziende den grooten noodt ende armoede van der voirseyder stede van Leyden, by denwelcken niet mogelick en es die anders up te bringen, aensiende oick, dat de schult, hierinne gepretendeert by derselver stede, genoech blyckelic es, geordineert ende ordineren by desen, dat de commissarissen, die tanderen tyden by ons geordineert hebben geweest totter audicie van den rekeningen van den gemeynen lande van Hollant, van stonden an procederen zullen totten recolemente van den voirseyden gemeyne rekeningen. Ordonnerende voirts onsen lieven ende getrouwen die stedehouder ende luyden van onsen Raide in Hollant metgaders den voirseyden commissarissen up tstuck van den voirseyden recolemente, dat zy van tgene des zy vinden zullen, der voirseyder stede van Leyden ter causen desen verachtert ende sculdich te zyne, denselven van Leyden tot huere hulpe, troeste ende ontlastinge provisie daerof doen ende laten geschien, zulck als zy vinden zullen daertoe dienende ende behoirende, ende dezelve huere provisie doen executeren.

22. Item ende want tvoirseyde recolement, provisie ende imposicie niet zoe geringe en zullen mogen gedaen noch geëxecuteert worden, ende midsdien die voirseyde stede huere voirseyde sculden ende lasten niet en sal connen opbringen noch vervallen, ordonneren ende statueren daerom, dat degene van der voirseyder stede van Leyden, die men voir die laetste lotinge alder gehouden niet sculdich en was, ten minsten drie

jaer renten, verschenen voir tmaken van den voirseyden state van 97, in state ende surceance gehouden zullen worden van der betalinge van denselven hueren renten geduerende den tijdt van desen jegewoerdigen staet, oft emmers ter tijt toe, dat men hem die voirseyde renten verachtert sal wesen van den voirseyden termyne van drie jaren, het en ware emmers dat den staet ende incommen van der voirseyder stede anders dragen ende furnieren mochte. Ende overmits dat by deser surceance der voirseyder stede noch niet genoech voirsien en werdt om deselve schulden te vervallen, hebben noch geordineert ende ordonneren, dat desen voirseyden staet geduerende ofte totdat de voirseyde provisie, zulck als voren in den voirgaenden artykel verclaert staet, der voirseyder stede gedaen sal mogen worden, die burgeren ende ingeseten derselver stede ofte andere, die binnen twintich jaren herwaerts, dat de voirseyde schulden ende lasten meest upcommen, zijn vertrocken ende hen vluchtich gemaect hebben derselver stede, niet meer dan die twee derdendeelen van hueren loopenden renten ontfangen en zullen ende die vreymde, wonende buyter stede, de drie vierendeelen, alleenlick houdende by desen in state ende surceance tsurplus van den voirseyden renten, van welken surpluse die voirseyde rentiers vernoecht ende betaelt zullen worden van den eersten penningen, commende van den recolemente ende provisie voerscreven, zonder dat dieselve penningen in anderen saken geëmployeert zullen mogen worden, emmers ter tijt toe dat die voirseyde renten, die aldus in surceance bliven zullen, geheel ende al betaelt ende afgeleyt zullen worden, reserverende ende uuytscheydende van desen surceancen onse huysgesinnen ende die miserabel persoenen, niet machtich te verbeyden.

23. Item ende alsoe die voirseyde stede huere voirseyde schulden ende lasten met grooter pynen, moeyte ende zwaerder arbeyt sal connen furnieren ende betalen ten termynen ende in der manieren voeren verhaelt, hebben noch gehouden ende houden in surceance geduerende desen voirseyden staet alle die achterstellige renten ende andere schulden van der voirseyder stede, daerinne zy gevallen ende gehouden was voor den voirseyden staet van 97, ende die by denselven state niet geattermineert en zijn, om eenige betalinge daerof te hebben in den eerste vijf jaren van dien, wel verstaende dat indien de partien van betalingen, in desen voirseyden staet begrepen,

betaelt ende gefurnieert zijnde navolgende denselven staet, yet daerenboven verhueverde ofte goedtbleve, in dien gevalle tgene des aldus daerof verhueveren ende goedtbliven sal, bekeert ende geëmployeert sal worden in de afcoopinge ende lossinge van den voirseyden schulden ende achterstellen ende anderssins, tot meesten oirboere ende proffyte der voirseyder stede dat mogelick wesen sal.

24. Item alsoe by der voirseyder informacie oick volcommelick gebleken es, dat die schulden ende achterstellen der voirseyder stede by der laetster lotinge, aldaer gehouden, van seker somme gemindert ende afgecort zijn, wy, om dese ende andere redenen ons daertoe porrende ende updat onse voirseyde stede van huere voirseyde schulden ende lasten te bat ontlast ende gesuvert moge worden, hebben geconsenteert ende gewillekuert, consenteren ende willekueren mits desen, dat men in deselve stede den tijdt van desen state geduerende sal mogen houden ende upstellen noch twee lotingen, te weten die eerste binnen den eersten jare ende die ander binnen den derden jare van desen voirseyden state tot zulken tyde van den jare ende up alsulcke condicien als die van den gerechte ende tresoriers derselver stede nuttelixst ramen ende adviseren zullen, ende oick met zulke veylicheyt als daertoe dienen ende behoiren sal, wel verstaende dat zy telker reysen gehouden worden, nyeuwe brieven daerof van ons te nemen ende te verwerven.

25. Item ende updat tfayt ende negociacie van der draperie binnen der voirseyder stede, twelke tmeeste let es daer tgemeyne welvaert derselver stede up rust ende gefondert es, te bat upcommen ende in goeden state gestelt moge worden, zoe ordineren ende bevelen wy alsnu voir dan ende dan voir nu den burgermeesteren, scepenen ende andere, die totten gerechte ende regimente van der voirseyder stede ende onderhoude van desen state gestelt ende geordonneert sullen worden, dat voer hen geroepen die wardeynen, coopluyden ende andere, hantierende tfayt van der voirseyder draperie met des daeran cleeft, in zulcken getale ende van den notabelsten ende vroemsten, hen best daeran verstaende, ende onder hen tsamen adviseren ende ramen alsulcke kueren, ordonnancien ende statuyten, der voirseyder draperie angaende, als zy vinden zullen best, nutst ende oirboerlicxst wesende, om dieselve draperie wederom up te bringen ende in goeden state te

stellen, ende dieselve kueren, ordonnancien ende statuyten ons overzeynden, om die alsdan te vestigen, confirmeren ende believen, zoeverre alst redene bewysen zal.

26. Item want die burgermeesteren, scepenen ende raedt der voirseyder stede van Leyden voirtijts zeker brieven van octroye van ons vercregen ende verworven hebben gehadt [1]), om van allen dengenen, die in deselve stede sterven ende aflivich zouden worden, te heffen ende ontfangen tot behoef derselver stede den vijftichsten penninck van den goeden, hemluyden binnen der voirseyder stede bestervende, welck octroy ende alle andere octroyen, vercregen voir den voirseyden staet van 97, voir den tijdt van dien by ons gecontinueert ende geconfirmeert zijn geweest, ende dewelcke wy noch continueren ende confirmeren mids desen; ende overmits dat vele vreymde persoenen, wonachtich buyten der voirseyder stede, dickent besterven ende verschynen in den voirseyden goeden, die in der betalinge van den schulden ende lasten der voirseyder stede verbonden staen; zoe hebben wy om dese redenen, amplyerende tvoirseyde octroy, geordineert ende ordonneren by desen, dat van alsulke goeden, als binnen der voirseyder stede besterven zullen up vreymde persoenen, wonende buyten derselver stede, van nu voirtan genomen ende geheven sal worden tot behoef derselver stede den thienden penninck ende oick van die van binnen den vijftichsten penninck van der weerden van denzelven goeden, den voirseyden staet van den jaere 97 blivende in allen anderen punten ende articlen, die by desen jegewoerdigen state niet geinnoveert ofte gemodereert en worden, in hoeren volcommen crachte, weerden ende effecte.

27. Item ende want ons noch volcommelick gebleken es, dat onse voirseyde stede van Leyden mids sobren ende cranc-ken regemente in de commeren, lasten, tachterheden ende armoede voerscreven gecommen ende gevallen es, mids welken grootelicx van noode zy, daerinne te voirsien ende tregement ende gouvernement derselver stede te stellen in goede ende seker handt van goede notabel mannen, beminnende de salicheyt ende welvaert van diere, soe hebben wy hierom aen ons behouden ende gereserveert, behouden ende

1) Dit octrooi is aan de stad Leyden geschonken door den aartshertog Maximiliaan in het jaar 1483, toen Philips nog een kind was.

reserveren mids desen, den tijdt van desen jegewoerdigen state geduerende, die disposicie ende vernyeuwinge van den burgermeesteren, scepenen ende tresoriers van der voirseyder stede, om die by ons ofte van onsen wege af ende aengestelt ende vernyeut te worden, totten dage ende termynen gecostumeert ofte tot zulcke andere dage ende termynen ende in al der voegen ende manieren als ons dat gelieven ende goetduncken sal. Ordonnerende ende verclarende alsnu, dat den tijdt van desen voirseyden staet geduerende in de stede van den vier burgermeesteren ende drie tresoriers, diere tot nu toe geweest zijn, niet meer dan twee borgermeesteren ende twee tresoriers wesen en zullen, kiesende, makende ende ordonnerende alnu by desen voir burgermeesteren ende tresoriers van den toecommenden jare, beghinnende ende ingaende tsinte Maertins-messe naestcommende dat desen staet ingaen ende beghinnen sal, te weten Willem de Colster voir den eersten burgermeester ende Henrick Florysz. tweeste burgmeester, ende tresoriers Pieter Paetze Claesz. ende Gherryt Heye. Ende dit al nietjegenstaende eenige previlegen, vryheden, costumen ende usancien ter contrarien ende sonder prejudicie van dien, welcke previlegen, vryheden, costumen ende usancien, updatter eenige zijn, wy als te desen om die redenen voerscreven geen stat grypen noch huer effect sorteren en willen. Ende overmerckende die groote ende zware lasten, pynen ende aerbeyt, die de voirseyde burgermeesteren ende tresoriers, alsnu by ons gecoren, ende andere, die noch van onser wege totten regimente van der voirseyder stede gestelt zullen worden om tonderhouden ende volcommen van den saken voerscreven, hebben zullen, ende updat zy te bat genegen werden hen daerinne ernstelick te voegen ende quyten, hebben geordineert ende ordonneren, dat zy hebben ende ontfangen zullen alle jare tot laste van der voirseyder stede, te weten elke burgmeester vijftich ponden ende elke tresorier viertich ponden van 40 grooten munte voerscreven. Ende oft gebuerde, dat eenige van den voirseyden borgermeesteren, tresoriers ofte wethouderen van onser wege gekoeren ende gemaect worden van coopluyden, drapeniers ofte van anderen ambochten ende neeringen der voirseyder stede, dat diennietjegenstaende dieselve coopluyden, drapeniers ende andere ambochtsluyden, aldus gekoeren zijnde, doende huerluyder diligencie ende ernsticheyt in de saken ende afferen van

der voirseyder stede, yegelijck naer zynen staet ende vocacie huere coopmanscepe, draperye ende andere neeringe zullen mogen doen ende hantieren, zonder daerom tot eenigen begrype te staen ofte onnut ende onbequame te zyne, deselve officien te bedienen.

28. Ende voirts om tvoirseyde goede regiment ende welvaert onser voirseyder stede te bat ende meer te versekeren ende updat desen voirseyden staet te bat onderhouden ende geachtervolcht moge worden, twelcke wy uuyterlick willen ende begeeren, ende om tgoede ende duechdelick rapport ende anbringen, ons gedaen van den persoen van onsen lieven ende getrouwen raedt ordinarys in onsen Raide van van Hollant, meester Florys Oem van Wingerden, een van den commissarissen, by ons gestelt totten recolemente van den rekeningen van der voirseyder stede, ende van der goede kennesse ende experiencie, die hy heeft van den state, saken ende afferen derselver, ende oick die goede wille ende genegentheyt, die hy heeft tot verheffinge, vermeersinge ende welvaert van diere, soe hebben wy denselven meester Florys geordonneert ende gemaect, ordonneren ende maken mids desen Superintendent ende Overhooft van desen onsen jegewoerdigen staet, willende, ordonnerende ende bevelende, dat hy tprincipael last, bevel ende aensien hebben sal, zoe van den gerechte ende andere saken der policie van der voirseyder stede angaende, als van der betalinge, distribucie ende administracie van den renten, schulden, penningen ende incommingen derselver stede ende voorts van allen anderen saken, desen voirseyden staet ende tonderhouden ende volcommen van dien beroerende ende angaende, sonder dat die burgermeesteren, scepenen, raedt, tresoriers, noch andere van der voirseyder stede eenige zaken zullen mogen doen ofte executeren, desen voirseyden staet angaende, tenzy by ordonnancie, wille, consente, raide ende advyse van den voirseyden meester Florys. Ende updat dieselve meester Florys gewillegelycker desen last aenveerden ende hem daerinne te bat quyten ende employeren wille, overmerckende den goeden ende bequamen dienst, die hy ons hierinne doen sall, zoe hebben wy hem gegonnen, geconsenteert ende gewillekuert, gonnen consenteren ende willekueren mids desen, dat gedue-rende den tijdt, dat hy in den saken ende affairen van desen voirseyden state geoccupeert ende ledich sal wesen, gerekent

ende betaelt zy tot onsen laste van zijn vulle wedden, die hy van ons heeft ende ontfaet als raedt ordinarys van onsen voirseyden raide in Hollant, in alder voegen ende manieren als hy doen soude, indien hy ons in denselven Raedt dienende ende present ware, behouden dat hy geen andere wedden ofte sallarys hierom hebben noch ontfangen en sal tot laste der voirseyder stede.

Ontbieden daerom ende bevelen onsen besonder lieve ende getrouwe, die Cancellier ende luyden van onsen Grooten raide, neffens ons wesende, President ende luyden van onsen Grooten raide, by ons geordineert in onser stadt van Mechelen, Cancellier ende luyden van onsen Raide in Brabant, President ende luyden van onser Camere van den raide in Vlaendren, Stedehouder ende luyden van onsen Raide in Hollant, Rentmeesters van Bewest ende Beoister-Schelt in Zeellant, Meyer van Loeven, Amman van Bruessel, Marcgrave van Antwerpen, Schouten van den Bossch, van Mechelen, van Dordrecht, Haerlem, Delf, Leyden ende Amsterdam, den eersten onsen duerwairder ofte sergent van wapenen, hierup versocht, ende allen anderen onsen rechteren, justicieren ende officieren, dien dit angaen oft anroeren mach, hueren stedehouderen ende elcken van hen bysonder, zoe hem toebehoiren sal, dat zy ende elck huerre, des versocht zijnde, condigen ende uuytroepen ofte doen condigen ende uuytroepen desen onsen jegewoerdigen staet, metgaders al tinhouden van desen onsen voirseyden brieve ende denselven staet met allen den punten ende articlen bovengescreven, duerende den tijdt ende in der voegen ende manieren, alst in deselve articlen begrepen ende verclaert staet, onderhouden ende volcommen ende doen onderhouden ende volcommen naer huere voirmen ende inhouden, doende ende latende die voirnoemde supplianten van denselven state rustelick, vredelic ende volcommelick genyeten ende gebruycken, sonder hen te doen of te laten geschien eenich hinder, letsel ofte moynesse ter contrarien. Ende indien yet daerjegens gedaen ofte gevoirdert ware, ofte dat dieselve supplianten oft yemant huerre ofte van hueren goeden, roerende ende onroerende, geduerende den tijdt van desen voirseyden state gevangen, gearresteert, geghyselt ofte becommert waren voir die schulden, commeren ende lasten van der voirseyder stede, emmers om ander ofte voirder betalinge daervan te hebben, dan hierboven geordonneert ende verhaelt staet,

Wy willen ende bevelen den voirnoemden onsen rechteren, justicieren, officieren, duerwairder ende anderen, onder wiens jurisdictie ende gebiede die voirseyde arresten, antastingen, ghyselingen ende gebreken geschiet souden zijn, dat zy die terstont ende sonder vertreck repareren ende ontslaen ofte doen repareren ende ontslaen, ende die stellen ofte doen stellen in den eersten behoirlycken staet ende tot geheele ende vulcommen delivrancie, daertoe bedwingende alle degene, diet behoiren ende van noode wesen sal, realijck ende by fayte ende by allen anderen wegen ende manieren van bedwange, als men gewoenlycken es te doen om onsen eygen saken, nietjegenstaende eenige processen, litispendencien, sentencien, appointementen, obligacien, transactien, renonciacien, condempnacien, opposicien oft appellacien, gedaen of te doen, noch oick eenige brieven, vercregen of te vercrigen ter contrarien, want ons alsoe gelieft.

Ende want men van desen jegewoerdigen brieff te doen sal mogen hebben in vele ende diversche plecken, wy willen dat aen tvidimus van dien, gemaect onder segel autentijck, oft an de copie, gecollacionneert ende geteyckent by een van onsen secretarissen, volcommen geloeve gegeven zy, gelijck tot desen originalen brieve. Des toirconden hebben wy onsen zegel hieran doen hangen.

Gegeven in onser stadt van Bruessel den 22[en] dach van Octobri int jaer ons Heeren duysent vijfhondert ende viere.

By mynen heere den Ertshertoge in zynen Raedt,

Hanneton.

VII. Varia.

Een vonnis van het gericht in Neder-Betuwe van 12 October 1460,

medegedeeld door Mr. J. J. S. Baron SLOET.

Ic Johan van Rossum, richter in der Neder Betu, tuijghe apenbairlick mit desen apenen brieff, dat ic in den jair ons

Heren doe men schreeff dusent vierhondert ende tseestich, des Sonnendaeghes na sunte Victoersdach, sat tot Kesteren in der bancken the gericht mit gerichtzluden hier na beschreven in enen vollen haemael gerichtelick voir verbaden ende na verbannen als recht is, daer een ijegelick wijnnen ende verliesen mocht, die daer aen der bancken gewonnen, verdaecht ende gheeijst weeren als recht is. Daer doe then selven male voir mij richter voirs. gekoemen is Henrick van Ghijmmenich mit Gherit van Eck sijnen voerspreeck ende heeft mij eenwerff, anderwerff ende derdewerff ghesonnen, dat ic Johan van Rossum, heer tot Zoelen, vermaenen solde dat vondenis, dat hy onder hed tusschen Henrick van Ghijmmenich voirs. ende Vrancken van Wachtendonck, reijntmeister in der tijt heren Johans heer tot Ghijmmenich tot Lienden ende tot Vijsschel etc. Ende Henrick voirs. sacht oeck mede mit Gherit sijnen voerspreeck voirs., dat ic richter voirs. dat mit recht schuldich weer the doen, ende dat Johan van Rossum voirs. oeck mit recht schuldich weer the wijsen, want hy drijewerff sijnen verst ghenoemen hed; soe heb ic richter voirs. Johan van Rossum voirs des vondenis vermaent the wijsen, daer Johan voirs. mij richter voirs. doe op ghesijnnende was, dat ic die ghemeijn ritter ende knecht, die op die tijt aen der bancken weeren, bidden wolde, dat sij mit hem uijt der bancken gaen wolden ende helpen hem to raden, opdat hij wijsen mucht dat recht weer tusschen den partijen voirs.; dat ic richter voirs. alsoe dede ende bat den ritteren ende knechten ghemeijnlick the gaen mit Johan van Rossum voirs. the rade, opdat hij wijsen mucht tusschen den partijen voirs. dat recht weer. Soe is Johan van Rossum voirs. ghegaen uijt der bancken mitten ritteren ende knechten ende heft hem beraden ende is weder gekoemen ende heft gewesen voir recht mit enen gemeijnen ghevolcht der ritter ende knecht alsdat ic richter voirs. Henrick van Ghijmmenich voirs. halden sal in sijnen besete ende in sijnen goede na uijtwisinghen sijnre richtersbrieve, ter tijt toe dat yemant anders coempt mit enen beteren rechten ende wijnt hem daer uijt als recht is. Ende des wijsens voirs. en heft nijemant wedersproeken. Doe dit geschieden daer weeren over ende aen als gerichtzlude Johan van Bemmel, greve tot Doernijnck ende Bernt van Weze ende voel meer goeder lude. In orkonden der waerheit soe heb ic richter voirs. mijnen segel

aen desen apenen brieff gehangen, ende om der meerre konden ende getuijchs will, want wij gerichtzlude voirs. hier bij aen ende over geweest hebben doe dat voirs. vondenis gewesen werdt gelijck als dat voirs. steet, soe hebben wij onse segelen bij onsen richter voirs. mede aen desen apenen brieff gehangen. Ghegeven int jair ons Heren dusent vierhondert ende tseestich, des Sonnendaeghes na Sunte Victoers dach,

Perkament. Berustende in het Rijksarchief van Gelderland, Afd. Archief van Culenborch, Charters n°. 1159.

VERSLAG OVER HET JAAR 1893/1894.

Het aantal leden is dit jaar met een drietal verminderd. In de Directie is geene verandering gekomen.

Behalve eene aflevering van de Verslagen en Mededeelingen zagen in het afgeloopen jaar twee werken, n°. 16 en 17, het licht: Ordelen van de Etstoel van Drenthe 1518—1604, uitgegeven door Mr. J. G. Ch. Joosting, en: Drenthsche Rechtsbronnen uit de 14e, 15e en 16e eeuwen, uitgegeven door Mr. S. Gratama. Twee andere werken: het vervolg van de Stadrechten van Nijmegen, bewerkt door Mr. M. S. Pols, en het werk van Hugo Wstinc, in het verslag over het jaar 1889/1890 vermeld, uit te geven door Mr. S. Muller Fzn, naderen hunne voltooiing, al zal de verschijning eerst in het volgende verslag kunnen vermeld worden.

Zooals uit het hierachter medegedeelde overzicht van de rekening en verantwoording van den penningmeester blijkt, is het batig saldo van de vorige rekening, bedragende *f* 395.28[5], geslonken tot een batig saldo van *f* 102.80. Hoofdzakelijk is dit toe schrijven aan het samentreffen van twee voor het saldo ongunstige omstandigheden, die op zich zelve voor den financieelen toestand zonder blijvende beteekenis zijn. De ontvangsten aan verkochte werken en de uitgaven voor het drukken der werken geven steeds zeer schommelende cijfers, die wel in het algemeen maar niet in de bijzondere jaren met elkander in verband staan. De eerste hangen af van het aantal nieuwe werken in het voorafgaande jaar voltooid en in den handel gebracht, de laatste van het aantal werken in

het loopende jaar ter perse en van het aantal in dat jaar afgedrukte vellen. Daaraan alleen is toe te schrijven dat het eerste cijfer dit jaar bijzonder laag, het laatste buitengewoon hoog was.

De vermindering van het tijdelijke saldo belet dus niet den financieelen toestand bevredigend te noemen.

Overzicht van de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester over het jaar 1893/1894.

Ontvangsten:			
saldo vorige rekening.	*f*	395.28^{5}	
aan contributien	-	880.—	
aan in 1893 verkochte werken. . .	-	142.32	
aan renten van belegde gelden . .	-	92.32	
			f 1509.92^{5}
Uitgaven:			
administratiekosten	*f*	6.02^{5}	
aan in 1893 uitgegeven werken:			
Verslagen en Mededeelingen III n°. 1	-	177.30	
Ordelen van den Etstoel van Drenthe.	-	819.20	
Nijmeegsche Stadrechten (7 vel) . .	-	175.—	
Drentsche rechtsbronnen (8 vel) . .	-	200.—	
aan kopijloonen	-	22.60	
bindwerk (present-exemplaren van werken)	-	7.—	
			f 1407.12^{5}
Saldo . . .			*f* 102.80

NAAMLIJST DER LEDEN.

Mr. J. Bon d'Aulnis de Bourouill te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort te Leusden.
Mr. A. R. van Bel te Amsterdam
Mr. A. J. Enschedé te Haarlem.
Mr. H. O. Feith te Groningen.
Mr. P. R. Feith te 's Gravenhage.
Mr. S. J. Fockema Andreae te Leiden.
Dr. R. Fruin te Leiden.
Mr. B. J. L. Bon de Geer van Jutfaas te Utrecht.
Mr. J. A. Grothe te Utrecht.
Mr. C. Pijnacker Hordijk te 's Gravenhage.
Mr. E. H. Karsten te Arnhem.
Mr. F. B. Coninck Liefsting te 's Gravenhage.
Mr. R. Melvil Bon van Lynden te Utrecht.
Dr. P. L. Muller te Leiden.
Mr. S. Muller Fz. te Utrecht.
Mr. A. A. de Pinto te 's Gravenhage.
Mr. M. S. Pols te Utrecht.
Mr. M. J. Pijnappel te Amsterdam.
Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. Roëll te 's Gravenhage.
Mr. W J. Roijaards van den Ham te Utrecht.
Mr. J. J. S. Bon Sloet te Arnhem.
Jhr. Mr. O. Q. van Swinderen te Groningen.
Mr. J. Telting te 's Gravenhage.
Dr. J. Verdam te Leiden.
Mr. G. de Vriës Az. te 's Gravenhage.

Mr. J. HEEMSKERK Azn. te 's Gravenhage.
Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT te Utrecht.
Mr. J. VAN DER LEEUW te Amersfoort.
Jhr. Mr. D. G. VAN TEYLINGEN te 's Gravenhage.
Mr. Æ. Bon MACKAY te 's Gravenhage.
Mr. A. J. ANDREAE te Kollum.
Mr. C. R. MERKUS te Utrecht.
Mr. T. H. BONDAM te 's Hertogenbosch.
Dr. H. E. MOLTZER te Utrecht.
Het Historisch Genootschap te Utrecht.
Mr. A. TELTING te 's Gravenhage.
Mr. J. C. REEPMAKER te Rotterdam.
Mr. J. P. MOLTZER te Amsterdam.
Mr. J. J. VAN GEUNS te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.
Jhr. Mr. W. H. DE BEAUFORT te Driebergen.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.
Mr. J. E. BIJLEVELD te Arnhem.
Mr. E. FOKKER te Middelburg.
Mr. J. KAPPEIJNE VAN DE COPPELLO te 's Gravenhage.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Mr. JOSUA VAN EIK Jzn. te Amsterdam.
Mr. L. VAN HASSELT te Zwolle.
Dr. J. H. GALLÉE te Utrecht.
Mr. J. C. DE KONING te Amsterdam.
Mr. W. A. Bon VAN VERSCHUER te 's Gravenhage.
Mr. J. L. BERNS te Leeuwarden.
Dr. K. HÖHLBAUM te Giessen.
Jhr. Mr. V. DE STUERS te 's Gravenhage.
Mr. H. L. DRUCKER te Leiden.
Dr. P. J. BLOK te Groningen.
Mr. J. LAMEERE te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.
Prof. A. ESMEIN te Parijs.
Mr. A. J. ROIJAARDS te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF te Utrecht.
Het stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. VAN DER SCHAAFF te Haarlem.
Mr. S. GRATAMA te Assen.
Mr. F. A. R. A. Bon VAN ITTERSUM te Utrecht.
Mr. R. FRUIN TH. Azn. te Middelburg.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.

Dr. J. W. MULLER te Leiden.
Het Hanseatische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijksarchief in de Provincie Noord-Holland te Haarlem.
Het Rijksarchief in de Provincie Limburg te Maastricht.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. W. BEZEMER te Rotterdam.
Mr. J. G. C. JOOSTING te Utrecht.
De Universiteitsbibliotheek te Giessen.
Mr. J. C. OVERVOORDE te Dordrecht.
Het Gemeentearchief te Rotterdam.
A. Bon SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN DE POLL VAN NIJENBEEK te Utrecht.
De Universiteitsbibliotheek te Gent.
De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis te Zwolle.
P. A. M. BOELE VAN HENSBROEK te 's Graveuhage.

DIRECTIE.

Mr. B. J. L. Bon DE GEER VAN JUTFAAS, *Voorzitter*.
Mr. G. DE VRIES Az., *Onder-Voorzitter*.
Mr. M. S. POLS, *Secretaris* en *Penningmeester*.
Mr. S. MULLER Fz.
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.

KORTE MEDEDEELINGEN.

VIII. Costumen en usantiën van Soest.

De hierachter staande costumen en usantiën zijn ontleend aan een register, dat mij bij de regeling van het archief der gemeente Soest in handen kwam. Het register, dat slechts in een papieren omslag genaaid is, bestaat uit 42 bladen, die door mij gefoliëerd zijn. Op den omslag staat met latere hand: „Staat en beschrijving van sommige gronden en geregtigheden van Soest". Deze omschrijving van den inhoud is echter verre van nauwkeurig, gelijk uit het volgende blijken kan. De eerste vijf folio's bevatten een: „Staet voor den dorpe van Soest ende specificatie van de lasten, so geipotiqueert als bij coepmansbrieven, los en ten live staende", welke lijst doorloopt tot het jaar 1588. De volgende folio's zijn onbeschreven, eerst fol. 10 bevat eene opgave omtrent de banwerken achter het Brigittenklooster, en na verscheidene onbeschreven bladen volgt dan fol. 17 eene lijst van de schouwen, door schout en heemraden van Soest te voeren, doorloopende tot fol. 22, waar de afdeeling van het register aanvangt, die voor ons doel belangrijker is en met eene andere hand geschreven is dan het begin van het register. Deze tweede afdeeling omvat resolutiën van het gerecht, buurspraken, afschriften van oude schouwbrieven en diergelijke stukken, niet in chronologische orde geplaatst, waarvan de jongsten uit het jaar 1579 dagteekenen. Deze serie eindigt fol. 41 verso; daarachter zijn nog twee resolutiën uit het jaar 1596 met eene andere hand geregistreerd, zoodat, daar het

tweede gedeelte van het register blijkbaar jonger is dan het eerste, dit tweede gedeelte tusschen de jaren 1588 en 1596 zal zijn opgeschreven.

Daarin komen nu fol. 30—32 de beide stukken, hierachter met I en II aangeduid, voor, die in zooverre een geheel vormen, als de onder II vermelde turbe eene bijlage is van de costumen en usantiën zelf, die onder I zijn opgenomen. Het stuk zegt niet uitdrukkelijk, aan wien deze opteekening der Soester costumen is overgeleverd, maar het lijdt geen twijfel, dat deze stukken evenals de Bunschoter costumen (zie Verslagen en Mededeelingen I blz. 85) den maarschalk van Eemland zijn toegezonden. Deze ambtenaar heeft de verschillende bij hem ingekomen opgaven verwerkt tot de door hem opgezonden costumen en usantiën van Eemland, die afgedrukt zijn in het eerste deel van het Placcaatboek van Utrecht (blz. 426). Inderdaad is er naast de costumen van Eemland voor die van Bunschoten of Soest eigenlijk geene plaats, en de maarschalk zelf verwijst in zijne opgave telkens naar de gebruiken der verschillende onder Eemland behoorende dorpen, terwijl hij reeds in het opschrift zelf van zijne opteekening doet uitkomen, dat er eigenlijk geene algemeen geldende rechtsgebruiken voor Eemland bestonden. Ik heb daarom telkens aangeteekend, wanneer de maarschalk voor eenig artikel zijner costumen (aangehaald als E) van eene opgave van het gerecht van Soest gebruik heeft gemaakt.

Behalve de hier onder I en II afgedrukte costumen komen in hetzelfde register (fol. 35 verso—39) nogmaals de costumen en usantiën van Soest voor in eenigszins gewijzigden vorm, hierachter afgedrukt onder III, die ook hier door eene turbe over het schuttersgilde, van denzelfden datum als de onder II afgedrukte, gevolgd worden. Deze tweede bewerking der costumen en usantiën is niet alleen uitvoeriger maar geeft ook een aantal bijzonderheden omtrent den toestand van het dorp, die men hier niet zou verwachten. Welke de juiste verhouding tusschen de beide bewerkingen is, durf ik niet te beslissen; het komt mij echter waarschijnlijk voor, dat de in de laatste plaats geregistreerde opgave een concept geweest is, door den maarschalk van Eemland afgekeurd; omdat het allerlei bijzonderheden bevatte, die voor het doel, dat de regeering zich had gesteld, van geen nut waren, en omdat het den schijn had, alsof het gerecht van deze gelegenheid

gebruik had gemaakt om zijn hart eens te luchten over allerlei punten, waarover die van Soest zich bezwaard gevoelden.

Daar intusschen, gelijk is opgemerkt, het concept uitvoeriger en belangrijker is, dan de eigenlijke costumen zelf, heb ik gemeend ook dit hier niet achterwege te moeten laten. Daarentegen scheen mij het afdrukken der in de tweede plaats geregistreerde attestatie omtrent het schuttersgild overbodig; wel komen ook daarin enkele bijzonderheden voor, die in de eerste turbe ontbreken, maar deze bijzonderheden worden allen medegedeeld in de ordonnantie van het gild uit het jaar 1560, die reeds is uitgegeven door Matthaeus (De jure gladii blz. 332).

Overigens vergelijke men voor den toestand van Soest: Verslag omtrent oude gemeente- en waterschaps-archieven in de provincie Utrecht over 1893 blz. 4—12.

R. Fruin Th. Azn.

I. *Costuymen ende gewoente van den dorpe ende gerechte tot Zoest, overgelevert by schout ende gerechte van Soest den XXII*[en] *Decembris* 1569.

1. [1]) In den eersten alle onroerende goederen, in den gerechte van Soest gelegen, sijn heerlicke ende vordelijcke goederen ende succederen allen ongescheyden opten outsten erffgenaem, die man voor de vrouwe, daer sy beyde eeven nae sijn.

2. [2]) Dan van de goederen, dat geen thijnsgoederen ende leengoederen en sijn, hebbende heer ende hooff, mach men disponeren voer de voorseide gerechte.

3. [3]) Item man ende wijff sijn gemeen in alle deylbare goederen, ende die langelevende van hem deylt die voorseide goederen mijtte erffgenamen van de ooverleeden, halff ende halff; ende nae dode van vvader ende moeder deylen die kijnderen in de voorseide goederen effen diep, sonder dat den outste daerinne eenich vordel opteeren (kan).

1) Vergelijk III. 10 en E. 32 en 37.
2) Vergelijk E. 37.
3) Vergelijk E. 2 en 10.

4. [1]) Item man ende wijff en mogen malcanderen niet lijftochten in heerlijcke goederen dan reciproce ende aen wedersyden ende tot wederhylicken toe.

5. [2]) Item de kijnderen, stervende voer haer vader ofte moeder sonder geboorte, erven haer goederen alleen op vader ofte moeder.

6. [3]) Item die kijnderen, stervende sonder geboorte naer haer vader ende moeder, erven haer eygen goederen op haer ander broeders ende susters, soewel die sijn van den halve bedde als van den heele bedde.

7. Item ymande, stervende sonder geboerte ende noch vader noch moeder, broeder noch suster achterlaetende, die erft sijn [4]) eygen goederen op sijn naeste bloet ende erffgenamen sonder distinctie van syde; ende (dye) effen nae sijn in de maechtael, deylen effen veel.

8. Item alsoe dingeseten [5]) van den voorseide gerechte egeen ordonantie by gescrifte en hebben nopende die schouwe van haer watergangen ende die boeten van dyen, noch oock van de schuttijnge van den beesten, soe hebben sy diensaengaende onderhouden tgundt hyernae volcht:

a. [6]) Item tot allen tyden tusschen Sinte Geert ende Sunte Lambert beschouwen die schout ende schepenen alle overloopen van wateren, alst een atmael gestaen heeft, ende alle lege gaten in de hoeyweegen, beheltelicken dat de hemelraets, dye alle jaer daertoe geset worden by de gerechte, dyeselve lege gaten ende hoyweghen eerst beschouwen ende alsdan de schout overleveren.

b. [7]) Item die sijn waterganck ofte wegen by den schepenen beschout werdt, verbuert ten proffyte van den schout een hoegen ban, dat is veerthyen stuvers.

c. [8]) Item die schade lijdt in sijn weyde van ander luyden beesten, die mach dieselve beesten brenghen in den gerechtsbanck, ende dgeene, die dselve beesten

---

1) Vergelijk E. 11, 12 en 28.
2) Vergelijk E. 30.
3) Vergelijk E. 31.
4) Het HS. heeft: „sy".
5) Het HS. heeft: „dingeselen".
6) Vergelijk III. 4 en E. 98.
7) Vergelijk III. 5 en E. 98.
8) Vergelijk III. 6 en E. 80.

toebehoren, die en mach se vandaer uuyten banck nyet crygen, dan mijdts betalende twee blancken ten proffyten van den schout.

d. [1]) Item dye schade lijdt in sijn coorn van ander luyden beesten, dye mach se insgelijcx in de voorseide bancke brenghen ende doen sijn schaede by twee van sijn buyren grooten [2]) ende estimeeren; ende diegeen, die dselve beesten toecompte, is schuldich dselve schade dengenen [3]), dye schade geleden heeft, te betaelen volgende dvoorseide estimatie.

e. [4]) Item die enige schapen op sijn lant bevijnt weydende, die maech se oeck in de voerseide bancken brenghen; ende die schapen verburen daermede ses stuvers, dye een helfte tot proffyte van dengenen [5]), dye de schaep op sijn weyde sijn, ende dander helfte tot proffyte van den schout.

9. [6]) Item noch hebben dye ingeseten het gebruyck van een schutterye volgende dattestatiën, daervan gedepesscheert ende hyerby verthoent.

II. *Ordre van 't Gilt.* [7])

Anno XV c LXIX den IX Decembris compareerden voer den gerechte van Soest Dirck die Beer, out omtrent LXXXIII (jaeren), Ghijsbert Wolff, out omtrent LXXIII jaeren, Jan Willemsen, out omtrent LXX jaeren, Peter Timanssen, out omtrent LXX jaeren, Dirck Gerrijts., out omtrent LXVIII jaeren, Jan Peterss., out omtrent LXVI jaeren, Tonis Aerts., out omtrent LXI jaeren, Cornelis Albertsen, out omtrent LX jaeren, Roeloff Jans., out omtrent LIII jaeren, Jan Hubertsen out omtrent LII jaeren, ende Jan Wouters., out omtrent L jaeren, alle goede tuychbare mannen, verclaren by eede, in onsen handen gedaen nae behoren, ter instantie ende gerechtelijcken versuecken van den ouderman van dat

1) Vergelijk III. 7 en E. 80.
2) Het HS. heeft: „groolen".
3) Het HS. heeft: „den gemeen".
4) Vergelijk III. 8 en E. 80.
5) Het HS. heeft: „den gemeen".
6) Vergelijk III. 9, E. 120 en Matthaeus, De jure gladii blz. 332 vlg.
7) Dit opschrift is geschreven met eene latere hand.

schuttergilde, alsdat dat waerachtich is, dat onse dorpe van Soest heeft een schuttergilde van handtbogen, ende is geïnstitueert van den heere van Gaesbeeck langer dan menschenmemorye gedencken mach, welke schutterye alle jaer sManendaechs nae Pinxterdach die papegay schietende sijn [1]) van eenen hoegen steyn, ten waer saeck, dat sulcx by oerloghe ende ander duyren tijt behijndert werdt; ende als die papegay offgeschooten is, soe gaet den conijnck in eenen crijn(g) [2]) ende kyest een geschieckt ouderman van sijn naeste maech ende twee raetsluyden, daer den ouden conijnck altoes een van is, omme dat gilde eerlijcken te administreeren. Voerts soe hebben dye gildebrueders hoer koevels, ende treecken gelijckelijcken mitten coninck te karcken, ende offeren aldaer nae ouder gewoenten; ende als die misse uuyt is, soe gaen die gildebrueders tsamen in die herberge ende teeren aldaer mijtten anderen ende sijnt vrolijcken. Noch soe kommen [3]) dye gildebroeders oeck op Heylich-Sackramentsdach ende op Sint-Aechtendach altesamen te kercken, ende hoeren die mijsse; ende weel op deese dagen te karcken nyet kompt, die verbuert een tonne byers van XII stuyvers tot proffijt van dat gilde. Noch seggen zy getuygen, dat men op deese dagen hoechtyden [4]) binnen den doerpe van Soest vyerdt, ende Sijnt-Aechtendach woordt van den pastoor verkundicht te vyeren als den Paesdaech ende als weesende patronisse van den dorpe, op welcken dach daer altoos een observant monnick uuyt die staedt van Amersfoert koempt preedijcken dat wooerdt Goedts. Vooerts seggen sy getuygen, soe weel bevvoenden woerdt op deese dagen oeck nyet vyrende nae behoren, die verbuert oeck een tonne byers als boven. Ende wadt kueren ofte boeten, die daer vvallen op deese dagen, als die gildebrueders by den anderen sijn, die wooerden by de voernoemden gilde gecorrigeert. In kennisse der waerheyt dijt aldus waerachtich geschyet toe sijn, zoe hebben wy, Gerrijt van Hemert, schout van Coninclijcke Majesteyts weegen, Roetert Jacobs. ende Gerbert Aerts., schepens tot Soest, elcx onse segel op spacie van desen gedruckt. Actum anno ut supra.

---

1) Het HS. heeft: „sijnde".
2) Het HS. heeft: „errijn".
3) Het HS. heeft: „trommen".
4) Het HS. heeft: „hoechlijcken"

III. *Dit zijn dye usantiën ofte costumen ende gelegentheyden van den dorpe van Soest, dye sy dagelix observerende zijn*[1], *ende nu by den gerechte by gescrift gestelt, ende dat duer beveel ende seeckere missive van den hertoghe van Alva, et igitur:*

1. In den eersten soe sijn in onsse dorpe van Soest dry dyeversche bancken ofte gerechten: dat eerste is Gaesbeecks genaemt, ende is nu Coninclijcke Majesteyt gerecht; dat anderde is Franckenhoeffs alzoe genoemt, ende werdt geadministreert ende bedyent van den schout van Luesden, ende is gans onbehorende ende onbijllick, alsoe dye lantgenoten van Vrankenhoeff schepen zijn ende doen gheen eede; ten darden zoe heeft den abt S. Pauwel tot Utrecht zijn leenmannen ende leengoederen oeck alhyer binnen Soest, ende heeft meer dan twe deel van dye goederen, dye voer hem moeten veraliëneren ende transporteeren, van welcke transporten ende aliënaciën den abt neempt groot geelt, vveel meer dan dye Coninclijcke Majesteyt ordinanciën seggende zijn tegens soe vuel te wesen, ende dit oeck soe dijck ende mennichmael, alst verstervet.

2. Item dye schout van Coninclijcke Majesteyt heeft sijn boeten ende kueren[2] nae vermugen dat platte-landrecht, gemaeckt ende geordineert by tyden van hoechloffelijcker memoriën Carolus quintus.

3. Noch heeft ditzelve gerecht seven schepens ende warden alle jaer by dat oude schependomme vernyeuwet op Sint-Lambertsdach, ende by den maerschalck geëdet, dat eene jaer dry ende dat ander jaer vyer.

4. [3] Item die schout ende schepens hebben alle jaer twee schouwe op dye wegen ende watergangen, te weeten sWoensdaechs nae Sunte Geertruyt dye eerste, ende sWoendaechs nae Sunte Lambert dye aerde.

5. [4] Noch soe mach ditzelve schependom mijtten schout voernoemt extraordinarie beschouwen alle watergangen, als

1) Het HS. heeft: „observeren zijnde".
2) Het HS. heeft: „bueren".
3) Vergelijk I. 8 a en E. 98.
4) Vergelijk I. 8 b en E. 98.

dye gestopt sijn, ende dye weghen, tot wat tyden dat dye overlopen, ende dat soe dickmael als sy binnen een atmael daernae nyet gerepareert worden; ende dit tot elcken reysse, alst beschout wardt, op pene van een hoegen ban, welcke hoegen ban tot Soest nyet meer is dan veertyen Brabants stuver.

6. [1]) Item noch is alhyer een costume, dat eenen jegelijcken mach beesten van sijn eygen landt scutten ofte gehuiert lant, ende dyeselve beesten breyngen in den gerechtsbancke; ende dye dese beesten toehoren, mach dyeselve weder uuyt dye banck lossen, mits betalende voer elcke beest twee blancken ofte ander(halve) Brabants stuver.

7. [2]) Item die schade lijdt in sijn koren van ander luyden beesten, mach oeck dyeselve schutten ende in dye gerechtsbancke brengen, ende doen sijn schade by twee van sijn buyren grote(n); ende dyeghene, dye dese schade gedaen heeft mijt sijn beesten, dy is gehouden dye schade te beteren nae estimacie van goeden mannen, dye dese schade ghesien hebben.

8. [3]) Item dye enyge schapen op sijn lande bevijndt weyende, dye mach dye oeck iu dye banck voerseit breynghen; ende (de)zelve trop ofte hoepe schapen sullen tot elcke reyse verbueren dye somme van seven Brabants stuver, dye eene helft tot proffijt van dengheenen, dye dese schapen schade gedaen hebben, ende dye ander helft tot proffijt van den schout van Coninclijcke Majesteyt wegen.

9. [4]) Item noch is in den voernoemden dorpe van Soest een schutterie van hantboghen ende is genaempt Gaesbeecks schutterye, hebbende een ordonnancie apert van Coninclijcke Majesteyt; ende dye alle huer kueren ende boeten uuytrichtende sijndt by dye van dat schuttersgilde [5]), ende dat soe lange ditselve gilde sjaers(?) [6]) terende is ende langer nyet.

10. [7]) Item alle dye goederen in den dorpe van Soest sijn heerlijcke ende vordelijcke, erven ende succederen altoes opte ousten soen, ende by gebrecke van soenen op dye ouste dochter, ten waer saycke, dat sulx by den ouders, noch in

---

1) Vergelijk I. 8 c en E. 80.
2) Vergelijk I. 8 d en E. 80.
3) Vergelijk I. 8 e en E. 80.
4) Vergelijk I. 9, II, E. 120 en Matthaeus, De jure gladii blz. 332 vlg.
5) Het HS. voegt hier in: „sijn".
6) Het HS. heeft: „schaers".
7) Vergelijk I. 1 en E. 32, 37, 45 en 52.

levendige lijffve wesende, gecaveert waeren, tsy by octroye ende andere dispositie van maeckijnghe, by den gherechte gedaen, ende anders nyet ende van gheenre weerden.

11. [1]) Item alle dye thyenden, groff ende smal, in den dorpe van Soest heeft den abt van S. Pauwels binnen Utrecht dat twedeel ende dat dardendeel heeft dye pastory van Luesden, welcke pastoery wel heeft boven dye vyerhondert Carolus-gulden jaerlix, ende dye pastoor van Soest dye heeft gheen eens veertich gulden. Waeromme dyeselve portie ofte rechten dardendeel van den voernoemden thyenden wel behoren souden blyeven by dye kercke van Soest, dyewelcke dit wel noedelijcken van gebreck heeft, alsoe dat ganse dach van dye karck gans nyet en duech(t) ende leckende is alle dye karck duer ende verdervet alle dat in dye karck is.

12. Voerts is alhyer een ganse schamele gemeente van volck, dye dat meestendeel hoer broet mijt hoer handen moeten winnen, ende al vuel op gheuyrde [2]) goederen sitten ofte woenen, ende moeten hem dagelix generen mijtten turff; dye ene dye gravet, ende dye ander dye brijnget den turff dagelix te marckt soe binnen der stat van Amersfoert als binnen Utrecht mijt cleyne wagentges.

13. [3]) Item dye buyren van Soest hebben gans gheen incomsten van enyge goederen ofte landeren, dan hebben alleen enen kaelen brijnck, daer nauwelijcken dye ganssen dye kost kryghen mueghen.

14. Item noch hebben dye van Soest een ghemeente, genaempt den Heyberch, mijtten heetvelden, daerom liggende, daer syluyden huer hey halen omme onder huer beesten, peerden, varckens mede te streyen, ende oeck eens deel besimmen off te maecken, ende voerts mijt huer schapen dagelix sijndt weyende ende dryvende, als dat van oudts huer gebruyck is.

15. Noch heeft dat dorpe van Soest enen hoeghen eynge, daer sy huer koren bouwende sijndt, over welcken eynghe gaedt een heerwech, dyewelcke XXXII voeten behoert breet ofte wijt te sijn, ende is genaempt dye Barenwech.

16. Noch hebben syluyden enen ander wech, ende is ge-

---

1) Vergelijk III. 1.

2) d. i.: „gehuurde".

3) Voor de artt. 13—15 vergelijke men E. 118.

naemt dye Doedtwech, ende behoort breet te zijn sestien roevoeten.

17. Noch hebben syluyden eenen gemenen voetwech, ende is genaempt dat Padde, ende behoort wijt ofte breet toe sijn acht vvoeten, datwelcke men oeck mijt gheen wagens, karren ofte peerden behoert te ryden, ofte den schout mach dye beboeten.

18. Item noch soe observer(t) men alhier scharpelicken alle andere ordonanciën van den plattelanden ende ander placcaten, by Carolus quintus gegeven ende nae oeck alle by Philipus, coninck van Spaengen etc., onssen aldergenadichsten heeren, mede geconfirmeert ofte vernyewet by generael publicatiën, duer dye landen van Utrecht by clockeslach ghepubliceert, welcke ordonnanciën by den schepens, als sy gheëdet werden van den maerschalck in der tijt wesende, besworen worden, dat syluyden daer nyet tegens wysen noch ordineeren ofte buytengaen sullen.

19. Item noch soe geven syluyden van alle huer landen oudtschiltgelt, van elcke oudtschilt vijftalve Brabants stuver.

20. Item noch geven syluyden excijssen van elcke vadt byers dry stuvers, welcke excijs werdt alle jaer verpacht by eenen commissaris uuytten Haege van dye camere van de reeckeninghe.

21. Noch wardt alle drye jaren oeck verpacht dat schoutambacht by een commissaris uytten camere van de reckeninghe.

22. Item die pastorye van den dorpe kompt meden den abt van S. Pauwels, ende is daer collatoor van.

23. Noch hebben die van Soest een gemeen oude graft, daer die veenen duer plegen te weteren ofte gange te hebben, welcke oude grafte ende watergangen nu ter tijt by enen, genaempt Johan Boll, burchmeester tot Utrecht, gestopt wordt, ende een waterschut in dese grafte houdende is, ende noch een hoegen bruggen ongewoentelijcken over dese watergange maeckt, daer men qualijck mijt peerden ende wagens over ryden mach, ende daerboven noch een hoegen drayboem op hout by slote, ende willen daer nymant duer noch over hebben dan by willen ende consent van hem, datwelcke is tegens dat ghemeen welvaren ende ouder gewoenten van den dorpe van Soest. In kennisse. 1569.

IX. Oude rechten van Putten.

De gemeentelijke bibliotheek van Rotterdam bezit een handschrift (Catal. Z. n°. 134) hetwelk verschillende oude rechten van het land van Putten bevat. Het grootste gedeelte van den inhoud is reeds gedrukt, zooals de Oude Verbooden (v. Mieris, IV. 1050. Versl. en Meded. I. 127) Nieuwe Verbooden (Versl. en Meded. I. 128) privilege van Karel van Bourgondië 1441, de provisien van Gerrit van Abbenbrouck 1479, het Groot-Privilege, alsmede eenige octrooien en ordonnantiën. Het bevat echter bovendien eenige stukken die mij eene publicatie wel waardig toeschenen, n.l. het privilege van Karel 1516, de verboden van Putten en eenige consultatiën, welke hierachter afgedrukt zijn.

Het in een perkamenten omslag gebonden handschrift in folio is geschreven op papier, gefolieerd, 139 bladen. De afgedrukte stukken zijn te vinden, het privilege van 1515 op fol. 47—52, de verboden op fol. 122—126 en de consultatiën op fol. 134—138.

Het schijnt geheel van dezelfde hand te zijn en te dagteekenen uit het laatst der 16e eeuw; het oudst opgenomen stuk is van 1434 (de oude verboden) het jongste van 1562 (de hier volgende consultatiën). Verschillende stukken, zooals ook de hier afgedrukte verboden, zijn ongedateerd, misschien heeft de afschrijver slotzinnen weggelaten; uit het HS. blijkt ten minste dat hij niet altijd even nauwkeurig te werk ging, soms misschien niet begrepen heeft wat hij overnam, en daardoor fouten maakte.

Het watermerk van het papier bestaat uit een dolfijn waarboven eene lelie, dat dus op iets vroeger tijd zou wijzen.

W. Bezemer.

A. Ordonnantie van Karel V op het dijkrecht van Putten en den ouden ring van Geervliet, van 4 Maart 15$\frac{15}{16}$.

Karele by der gratyen Gods conynck van Castylyen [1]) allen denghenen die desen onsen bryeff sullen zyen zaluyt! Wy

---

1) Hier volgt de gewone lange opsomming der titels.

hebben ontfanghen die oodtmoedyghe supplycatie van onsen beminden dijckgraeve ende heemraeden van den ouden rynch ende landen van Putten, inhoudende hoe dieselve supplycatie begeerende te wesen tot zeeckerheyt van den dijck ende welvaert van den lande ende ondersaeten int voorseyde quartyer van Putte ende goeden reghell ende provysye daerop te doene by advyse van eenyghe van den lande van onsen camere van de reeckenynghe in den Haghe daerthoe geoordyneert ende gheraempt seeckere kueren ende oordynantien tot conservatien, reparatien (ende) onderhoudenissen van den dijcke aldaer ende andersins in de manieren begrepen ende verclaert in den artyculen by hem gheconcipyeert ende ghemaeckt, van denwelcken tinhouden hiernaer volcht.

I. *Van de vijff vergaderynghen des jaers.*

In den eersten: dat die voorseyde dijckgrave ende heemraden verghaderen sullen vijff werven des jaers om die dijcken ende anders dat daer aencleeft te kueren ende te schouwen tot oirbaer ende prophyte van den voorseyden lande, ende oic om een yeghlijcken recht ende vonnisse te doen hebben van allen saecken die voor den dijckgraeve ende heemraden te recht behooren, alldaer die eerste verghaderynghe off schoudach daeroff sall wesen alle jaeren den tweeden dach van Maerte, den anderen den tweeden van Meye, den derden den eersten dach nae sint Jan middesomer, den vierden sdaechs nae sint Jacob apostell, den vijffden sdaechs nae sinte Lambrechtsdach.

II. *Die recht te doene heeft passe op die vergaederynghen.*

Item indyen datter yemandt waere die recht te doene hadde, ofte dat hem yemandt beclaeghe woude van eenyghe rechten off van eenyghe saecken dat onder den dijckgrave ende heemraet staet te berechten, die zall verwachten die vijff vergaederynghen ende schoudaeghen, ende alsdan sijn wederparthye doen daeghen tegens hem te rechte te coomen, ende inghevalle dat se die schoudaeghen niet en verwachten van de vijff voorseyde vergaederynghen, ende sy tot anderen tyden recht ghedaen wouden hebben, soo sullen sy die heemraeden moghen doen vergaederen op denghenen synen cost die int

onghelijck bevonden sall worden, ende dieghene die dat recht begheert sall ghehouden wesen den cost van uyt te legghen ende die weder te eysschen als recht is.

III. *Van de waersluyden haer reeckenynghe te doen.*

Item dat alle waersluyden binnen haren ambochte onder den rynch van Putten alle jaere eens reeckenynghe doen sullen int openbaere voor eenen yeghelijcken die se hooren will ende daerover coomen willen, waervan dat die reeckenynghe sullen doen van Geervliet op den vijffden dach van Maerte, ende die van Spijckenisse ende Brabant op den sevenden dach van Maerte, ende die van Putte op den 9den dach van Maerte, die van Heeckelynghe ende Vrieslandt op den 11den dach van Maerte, ende een yghelijck van die voerseyde waersluyden zullen elckx ghehouden wesen des Sonnendaechs te vooren elckx in haere kercke te doen segghen ende condyghen dat sy haere reeckenynghe doen sullen voor schoudt ende schepenen ende ingherffden die daerby coomen willen, ende indyen eenyge van den waersluyden des te doene versuymelijcken waeren, die sall verbueren een boete van 10 pondt, elck pondt van 20 grooten Vlaems, uyt zijn eyghen ghoet, ende diezelve waersluyden sullen ghehouden wesen elck in synen ambachte te leveren op den dach van der reeckenynghe twee registers inhoudende van ghelijcken, waervan dat men die eene sluyten zall in die kerckkiste ende die andere sall die waersluyden behouden, ende dat op die boete van vijff pondt des munte voorschreven.

IV. *Van vonnissen te wederroopen.*

Item zoo wye eenyge vonnissen van die voorseyde dijckgraeven ende heemraden wederroopen sullen by apellatien ofte reformatien, die sullen kuere ende opsye hebben dieselve appellatien ofte reformatien te vervolghen die eerste instantie voor onsen baliu ende leenmannen van den landen van Putten ofte voor de voorseyde van onsen raede van Hollandt.

V. *Vonnissen te laecken.*

Item soo wye van den voorseyden heemraeden binnen staende vierschaere haer vonnissen laeckte met dynghplech-

tyghe woorden off daerteghens spraecken ende daeroff begrepen ende inghewijst werden, die sullen verbueren 10 pondt ten pryse voorseyt.

VI. *Van appellatie te doen.*

Item zoo wye van den voorseyden heemraden ghegaen es by appellatye off reformatie ende int onghelijck ghewesen ende daervan ghecondemneert wort, die zall verbueren 20 pondt, elck pondt van 20 grooten der munten voorseyt.

VII. *Van achterbacx spreecken.*

Item zoo wye achterbacks sprake op die voorseyde dijckgraeve ende heemraeden off haere vonnissen, dat sy qualijcken gewesen hadden off in wadt manieren dat het waere, off dieselve heemraeden met den dijckgraeve eenyghe nieuwe sluysen kueren gheleyt off eenyghe andere saecken ghecuert oft ghedaen hadden tot welvaert van den voorseyden landen ende rynck van Putte, twelcke van eenyghe van huer opynye ende meenynghe niet en waere ghedaen ende daerop spraecke achter rugghe off anders, die sullen daeroff ghecorrengeert worden tot arbytraedge van den heemraeden voorseyt nae de ghelegentheyt van den woorden ende misdaet alsoo dicke ende menichwerven als yemandt dat doet, het waere binnen huysen, herberghen, op straet off elders waer dat het zy, ende men dat betuyghen mochten met twee tuyghen off meer.

VIII. *Van onverstandyghe woorden te spreecken.*

Item eensghelijcke sullen werden gecorrygeert tot arbytraedge van den heemraden nae ghelegentheyt van den woorden ende misdaet die op eenyghe waersmans van eenyghe ambochte voorseyt, op de gheswooren boode, op den gheswooren clerck van den voorseyden heemraden tot eenygher tijt achterbackx spraecke off met leelijcke onverstandyghe woorden overghijnghe, soo dick ende menichwerven als dat gheschieden soude ende daeroff betuycht wert, sall verbueren als vooren.

IX. *Vierschaer te schooren.*

Item soo wye eenich ghespannen vierschaere van den voor-

seyden dijckgraeve ende heemraeden schoorde vechtender handt off met onverstandyghe woorden off dreyghynghe in maniere dat dieselve heemraeden dochte dat dieselve vierschaere gheschoort waer, die sall daer oick ghestraft ende ghecorrygeert worden tot arbytraedtge van denselven heemraedt crymenelick off civilick nae de ghelegentheyt van der zaecken.

X. *Gheen vonnissen langer draegen dan ses weecken.*

Item dat die voorseyde heemraeden geen vonnissen van parthyen langher draegen noch vorsten en sullen moeghen dan ses weecken, alsdan die tijt ommeghecoomen es soo moeten dieselve heemraeden dat vonnisse wysen off in ghebreecke van dyen binnen onser stede van Geervliet te ghysele coomen op haer selffs cost ende vandaer niet te scheyden ter tijt thoe dat sy haer vonnisse ghewijst sullen hebben, behouden dies dat die voorseyde dijckgraeve hem besorgen sall die volle banck indyent noot es.

XI. *Den dijckgraeve mach bevelen in eens anders werck gaen.*

Item als die dijckgraeve yemandt bevelen sall in yemandts werck te ghaen off eenyghe ander saecken te doen denselven dijckgrave aanghaende, ende hetzelfde niet en deden sonder merren, die sall verbueren vijff pondt ten pryse voorseyt. elcke reyse als hy des in ghebreecke wesen zall.

XII. *Pennynghen te ontfangen.*

Item soo wadt werck onder den dijckgrave coomen sall ende dieselve dijckgraeve daer yemandt in sette, die sal ghehouden wesen gheen pennynghen te ontfanghen dan dyen selven dijckgraeve off by synen consent, op die boete van 3 pondt.

XIII. *Pennynghen uyt te legghen.*

Ithem soo wadt ghelt ofte pennyngen den voorseyden dijckgraeve uytleyt in kennisse van den heemraedt, dat sall hy met den heemraedt weder moghen innen tweeschadt aen

ghelde off vierschadt aen pande ende dat aen die treffelijckste ende ghereeste ghoeden van den bruycker, eygenaer ofte saecweldyghe.

XIV. *Schodt omme te slaen.*

Item wadt schodt in eenyghe ambochte van den lande voorseyt ommeghesleghen sijn, dieselve schooten sullen die schouten elck in sijn ambacht ghehouden wesen uyt te legghen, ende indyen sy dat niet en doen tot vermanynghe van den waersman, soo sall die voorseyde dijckgraeve op die voorseyde schouten selver uytlegghen ende weder innen soo recht es, te weten die eene helft aen den schouten ende dander helft aen den onwillyghen.

XV. *Van hooffden te slaen.*

Item soo wye andersins hooden sloeghe dan aldaer die voorseyde dijckgraeve met den ghemeenen heemraedt die alle jaere kueren, sall tot elcken reyse verbueren elckx een boete van 27 schellyngen ten pryse voorseyt.

XVI. *Van kueren te maecken.*

Item dat die voorseyde ghemeene heemraeden ghelijck willen ende tot prophijt ende welvaert van den landen sullen moghen kueren maecken ende oordynantien tot thyen pondt der munten voorseyt ofte daeronder, ende niet hoger sonder des speciaels consent te hebben van den heeren van Putten.

Alle welcke artyculen ende puncten voore gheschreven die vooreghenoompde supplyanten ons ghebeden hebben hem te willen gonnen, octroyeeren ende verleenen, ende hem hierop doen expedyeeren onse brieven behoorelijcker formen, soo est dat wy die saecke voorseyt overghemerckt sonderlynghe dat die voorseyde artyculen gheraempt ende ghemaeckt sijn tot ghemeenen oirbaer ende welvaert van onsen lande ende ondersaeten van Putten ende den ouden rynck van Geervliet voorseyt, ende hierop ghehadt tadtvijs eerst van onsen lieven ende ghetrouwen die luyden van onsen raede ende reeckeninghe in den Haeghe, ende daernae van den hooffden ende tresorye-generaell ghecommyteert opt stuck van onsen dom-

eynen ende fynantien, gheneghen wesende ter beden ende begeerten van den voorseyden supplyanten, hebbende die voorseyde artyculen metten kueren, statuyten ende oordynantien daerinne begrepen voor danckelijckx, hebben wy dieselve puncten, artyculen ende oordynantien ende kueren midtsgaders allen tinhoudt van dyen in der voughen ende manieren als hierboven geschreven ende ghespecyffyceert staet by delyberatie ende ghoetduyncken van onsen bysonderen lieven ende ghoeden vrundt onsen cancelier ende luyden van onsen secreeten ende neffens ons wesende gheconfirmeert ende geapprobeert, ghevesticht ende ghelieft, confirmeeren, approberen ende bevestygen bekennende(?) ende opdat noodt sy hebben wy die van nieus ghegheven, gheordyneert, ghemaeckt, gheleent ende ghewillecoirt, gonnen, oordyneeren, maecken, verleenen ende willecooren uyt sonderlynghe gratie midts desen onsen brieve, willende oordoneerende ende statuyweerende dat dieselve puncten ende artyculen daerinne begrepen ende verclaert onderhouden ende achtervolghen sall volcoomelijcken nae haere formen ende inhouden, behoudelijck ende well verstaende dat die twee deelen van den boeten ende bruecken voorseyt aen ons coomen ende blyven sullen, ende sall onsen baliu ons landts van Putte in der tijt wesende ghehouden wesen sijn ontfanck daeroff te maecken ende reeckenynghe te doen tot onser proffyten mitten anderen exploiten van synen offitien, ende dye reste van dieselve boeten ende bruecken sall thoebehooren den heemraedt van den voorseyden landen in der tijt wesende; ende oft ghebuerde dat naemaels uyt de artyculen, kueren, oordynantien voorseyt oft eenich van dyen datter aencleven mach eenyghen twist, differentien, swaericheyt ofte duysternisse rese ofte ghebuerde, daervan hebben wy kennisse, berecht ende behouden, reserveren ende behouden midts desen, ende dit alle tot onse wedersegghen, ontbieden daeromme ende onsen secreeten raede stedehouder ende presydent ende baliu van Putte ende alle anderen onsen rechteren, justycieren ende officieren, ondersaeten wye dat het aengaet ofte roeren mach, dat zy dese oordynantie, keuren ende statuyten ende alle die poincten ende artyculen boven verclaert in der voughen ende manieren ende onder die condytie daeronder begrepen onderhouden, opserveeren ende achtervolghen, doen ende laeten onderhouden ende opserveren ende achtervolghen onverbreeckelijken sonder yet te

doen ofte te laeten geschyen in eenygher manieren van desen ter contraryen, wandt ons alsoo ghelieft. Des toirconden soo hebben wy daeraen doen hanghen onsen zeghele dewelcke wy noch all by provysye useeren ende ghebruycken. Ghegheven in onser stadt van Bruyselle den IV dach van Maerte int jaer ons Heeren duysent vijffhondert ende vijffthyen, ende van onsen rijcke dat eerste. Ende op de ploye gheschreven: by den konynck ende synen raede, ondergheteyckent: Haneton.

B. Dit zijn die verbooden van den vorsche en heerlyckheyt van Putten geleydt by den gemeenen schepenen alle tlandt omme.

I. *Geen riedt te snyden.*

1. Eerst in Geervliet ende in Biervliet geen riet te snyden binnen 25 roeden nae den zeedijck voor sinte Pietersdach in Zille; zoo wye dat dede verbuert voor elcke roede 27 sc.

2. In Spykenisse, in Brabandt ende in Putte geen riedt te snyden binnen 25 roeden nae den zeedijck van sinte Pietersdach in Zille; soo wie dat dede verbuert van elcke roede een boete van 27 sc.

3. Ende in Spykenisse ende Oostbrouck geen ryet te snyden voor sinte Pietersdach op de boete voorseyt.

II. *Geen gors noch hooy te snyden.*

Alle tlandt omme off in broucken geen gors te snyden noch schooffhoy te snyden op de boet van 27 sc.

III. *Gheen sooden te snyden.*

Soo wye soode sloughe tot anderen steden dan die peylbrieven oorconden die verbuert een boete van 27 sc.

IV. *Gheen aerde te nemen.*

Geen aerde te nemen tusschen twee dijckdelven noch op speckvelden noch op middeldijcken noch op weghen onstadelijcken dat die gemeene schepenen dencken, op een boete van 27 sc.

V. *Gheen watergangen te beletten.*

Soo wye watergangen overdamde off belettede als die sluys uytghynghe dat kennelijcken es dat den meenen schepenen van den ambochte, die verbuert 27 sc.

VI. *Watergangen thyen voeten wijt.*

Alle tlandt omme zullen die watergangen thyen voeten wyt zijn oft wyder, die de dijckgraeff schuldich es te beschouwen met den meenen schepenen, op de boete van 27 sc.

VII. *Watergangen die den schoudt met den schepenen schoudt.*

Voort alle andere wateringen die den schoudt met den schepenen te schouwen pleech in allen ambochten.

VIII. *Groote beesten te schutten.*

Alle tlandt omme den brouck verbooden groote beesten op een boete van 27 sc.

IX. *Schaepen.*

Elckx mans schaepen der brouck verbooden op een boete van 6 sc. ende daervoor schutten.

X. *Varckens.*

Alle tlandt elckx mans verckens die men vindt gerynget off ongerynghet in den brouck op inpotynghe te schutten voor een boete van 5 sc. uytgeseyt van Lobben hoeft tot Jan Jansz thoe, ende waer men vindt aen den Heyndijck verckens ongheryngt ende schaede doen ende ment betuyghen mach met twee goede knapen, dats op een boete van 5 sc. ende dat zall die rechter uytlegghen in allen ambochten ende panden weder tweeschadt aen dat goet, ende die verckens sullen gerynget wesen voore in de muyle tusschen die twee nustergaeten. Voorts van den beleeden van den verckens op den dijck dat die schutters niet kennelijck mach maken met goede knaepen, soo sal daer diegene voor staen dies die varckens zijn binnen die eerste acht daeghen als hy thuys kendt dies die verckens zijn.

XI. *Zooden te slaen.*

Men zall geen sooden slaen omme tlandt van Putten mede te schooten sy en waeren op die Harnesse ghehaelt op een boete van 27 sc. alsoo dicke als men se beleyde met den gemeene schepenen van den ambochte, enne die zeesooden zal men setten ghelijck die opperste zitten in die boete voorseyt.

XII. *Dijck dilven.*

Geen dijckdilven dieper te nemen dan vier voeten, op een boet van 7 sc.

XIII. *Erypitten.*

Geen erypitten te maecken alle tlant omme op twaelff voeten nae die sette, die dat dede verbuert 27 sc.

XIV. *Eens anders werck nemen.*

Niemandt des anders werck te nemen voor zynen dijck alle tlandt omme op een boete van 27 sc. ende des sall die claeger hebben die eene helft en mijn heere die ander helft.

XV. *Van twist.*

Alle zaecken daer twist incoomen mochten zullen wesen ten gemeenen schepenen verclaerynghen.

XVI. *Turff delven.*

1. Voort en sall niemandt turff delven binnen den lande van Putte binnen 25 roeden nae den zeedijck off in leegen lande, maer daert den schoudt ende schepenen consenteren elck in zijn ambocht op hoghen lande daer mach een yeghelijck een dachwerck darrijs uytdoen uyt synen lande tot synen nutschappen te brenghen off te vercoopen sonder misdoen, opdat hy die putten weder volt by den schepenen van den ambochte daer die dijckgraeve by wesen sall met den schoudt.

2. Voort soo wye meer turffde dan een dachwerck elck schoff op een pondt ende die turff verbuert jegens den heer ofte acht pont zwarte daervoor te verhaelen van elck dach-

werck naedyen dat sy verwonnen zijn ende voort schooff schooffsghelijcke daernae.

3. Voort soo wye eenich landt splidt ende turff uytdelft ende die wedersyde smalder offvallen dan vier roeden breet, dat sall wesen op een boete van 3 pondt, nochtans soo souden hy die putten weder moeten vollen.

4. Soo wye turff dolve binnen 25 roeden nae de zeedijck, dat sall wesen op die boete voorseyt, 3 pondt.

5. Soo wye in leeghe landen turffde dat sall wesen op die boete voorseyt.

6. Soo wye zijn putten niet weder en volt dat sall wesen op die boete voorseyt, 3 pondt.

7. Voort en sall niemandt turven hy en sall hebben een halff gemet landts, daer sall hy jaerelijckx sijn barrynck uyt moghen doen sonder misdoen gelijck ende in der manieren voorseyt.

8. Voort soo wye anders turffde dat waere op die boete voorseyt, 3 lib., uytgeseyt die coorenlandt off weylandt moer in laeghe ende soo luttell dat daer waere die moghen haer borrynghe daer uytdoen opdat sy vullen die putten als voorseyt staet.

XVII. *Broucken 3 roeden.*

Soo waer die brouck geen drye roeden en es daer en sal men geen werck innemen binnen ses voeten nae den uutersten cant brouck ende boeten van 27 sc.

XVIII. *Riet te snyden.*

Gheen riet te snyden van Putten tot Biervliet in 27 roeden nae den dijck voor St. Pietersdach Zille, elcke roede op 27 sc. die dat dede, ten waere hier off anderswaer dat die dijckgraeve ende meen schepenen oirlooffden.

XIX. *Zooden te slaen.*

1. Op den Andell voor Heeckelynghen noch van Polynghen voor Oosterlynckdam geen sooden te slaen op die boete van 27 sc., ende desghelijckx sall wesen wye eenyghe pooten off aenwasschen in enich ambochten offstaecke off offpluckede, dat waer op een boete van 27 sc.

2. Van der kreecken daer 't Weerstaell was totten ouden gebroocken dijck thoe oost geen zooden te slaen elck voet elck man op een boete van 27 sc.

3. Van Calandtsboode tot den opganck van Putte thoe geen sooden te slaen op die boete van 27 sc.

XX. *Wegen.*

1. Alle tlandt omme beclaechde wegen voor sint Jansdach [1]) wel volmaeckt te wesen elckx mans wech ende elck huele op een boete voorseyt, ende voort daermede te doen dat den meenen schepenen oorbaer duyncken sall.

2. Die sluysen in allen ambochten volmaeckt ende well voorsyen te wesen mit Jansdaege elckx sluys op een boete van 5 sc., soodat se die meen schepenen met die daghelijckse schepenen prysen.

3. Gheen horden die op den dijck beschouwet worden van den meenen schepenen offdoen het en sy by den meenen schepenen, op een boete van 27 sc.

4. Allen meentendijcken sall ghehordt wesen te Lambrechtsdach voorseyt elck ambocht op een boete van 3 sc. zwart.

5. Elcke horde sall hebben drye staecken ende elcke staecke twee ende een halve voet cants.

XXI. *Dijckdilven.*

Alle dijckdilven gheschooten voor die eerste schouwe elcke meentedijck in elck ambocht op een groot.

XXII. *Schouwen op wat daeghen.*

1. Die eerste schouwe sal men schouwen te halff Meye alle meentendijck een dordendeell aerden ende allen meentendijck in elck ambocht op een groot.

2. Allen hooffden in elck ambocht volmaeckt te wesen voor sint Jansdach middesomer, elck hooft op een boete van 5 sc.

3. Die tweede schouwe alle meentendijck die tweededeel aerde sint Jansdaeghe ende elck meentedijck in elck ambocht op twee grooten.

---

1) Er staat abusievelijk: *Jaersdach.*

4. Die derde schouwe sint Jacobsdaeghe volmaeckt alle meentedijcken in elck ambocht op drye grooten.

XXIII.

Te Putten voort oude dorp geen ryet sooden te slaen elck man op een boet van 27 sc.

FINIS.

C. HIERNAE VOLGEN EENYGHE CONSULTATIËN DIE GHEHOUDEN ZIJN MET JONGHE JACOB OOM IN POORTUGAELL ENDE DEN BALIU IN BEYERLANDT.

I. *(Van doodslag.)*

Als eenen dootslach gheperpreteert es, soo sall die schoudt den overledenen in presentie van twee schepenen schouwen, ende sall als hy ban houdt schepenen vermaenen off hy op alsulcken dach als schepenen oordyneren die handtdadyghe heeschen zall om terechte te coomen, seggende alsoo hy niet en compareert noch niemandt syne procuratie hebbende; „zoo banne ick hem uyt den lande van Putte ende Stryen ende segghe dat hy verbuert heeft zijn lijff ende goet; soo vraege ick u schepenen off ick den handtdadyghen terecht gebannen hebbe." Schepenen segghen: Jae.

Als die baliu aldus eenen ghebannen heeft soo heeft hy van een pondt groot Vlaems.

II. *Ghyselijnghe.*

In ghyselynghe niet gaen off uytgaen is die boete 10 lib. van [1]) parthyen; van 's heeren saecken 60 pondt.

III. *Onder predycatie tappen.*

Onder predycatie tappen off dryncken es die boete van 60 groot.

IV. *(Gyselen.)*

Die boode doet wete ende ghyselt ende met die dienaers dan die dienders van balius saecken opt platte landt.

1) Hier volgt een onleesbaar woord.

V. *Uutleggen.*

Uytlegghynghe van schulden anderhalff schadt aen ghelde off tweeschadt aen pande.

VI. *Ghyselen.*

Voort uytleggen sal men eens off tweemaels ghyselen eer men ghelt uytleyt; die baeliu moet naerstich thoesyen als yemandt ghelt begeert uytgheleyt te hebben, dat hy van den requyrandt begeert causye ende borghe, off parthye die ghyselinghe woude verborghen ende oposeeren off niet goets genouch en hadde dat de requyrant eerstdaechs een rechtdach doen legghen zall contra den oposant ende verwinnen hem metten eersten met recht, by ghebreecken van dyen dat den baliu sijn ghelt ende haeren winnynghe op hem ende sijn borghen vinden sall.

VII. *Ghedaecht om tuychgenis te gheven.*

Soo wye ontbooden wert om tuychgenis te geven van den heer off parthye ende dat van der waerheyt off om eenyghe ander saecken ende niet en coompt, die verbuert 3 pondt.

VIII. *Arbeytsloon, gheleendt gelt, eten spysen, ijcken.*

Van arbeytsloon sall die requyrandt voor twee schepenen sijn achterwesen besweeren ende alsoo uytlegghynghe versoucken in den oigst anders op den ban heyschen; gheleendt gelt, etende spyse sal men innen met claechghelijcke woorden. Die schoudt ijckt alleene ende sedt waepen ofte merck, maer sall eerst een kerckgebodt laeten condyghen opte boeten als schepenen sullen vinden.

IX. *(Schepenen-vergadering.)*

Als schepenen vergaderynghe ordyneeren ende wye niet en compreert verbuert 10 lib., insghelijckx als sy van sheeren wegen ontbooden worden.

X. *Die baliu int stuck van sijnder offytien qualijcken thoespreecken.*

Als die baliu int stuck van sijnder offytien yemandt becuert ofte thoespreeckt, ende die andere seyt „ick benye u, ick

passe op u niet" ende thoont ghelaet off hy den offycier woude smyten ofte dwynghen, sall hem die offycier moghen ghevanghen nemen ende hy sall tot grooter straffe ende prejuyditie staen, ende den offycier sall hem moghen bannen uyt het landt van Putten ende Stryen ende Beyerlandt; den raet van mijn heere seyt: wanneer sulckx in Beyerlandt gheschiet en can den baliu niet verder bannen dan uyt Beyerlandt. maer alle sijn ghoet dat hy in Beyerlandt heeft sall gheconfisqueert wesen tsheren taffell.

D. Ende daer stondt noch daer dit uyt gecoopyeert es: Consultatien genoomen ons te weten Jacob Joosten gegeven ende mijn van Cornelis Adryaensz, supstytuyt tot Geervliet, gegeven den 25 Oocktober anno 1562.

I. *Sonder borghe uyt arest gaen.*

1. Soo wye zijn arest vyoleert verbuert 10 pondt Hollants dat zijn 15 pont Puts, jonghe Jacob seyt dat hy verbuert 10 lib Puts.

2. Soo wye arest ende bestellynghe doet op die goeden van een ingheërffden ofte eenen inwoondere verbuert 10 pondt Puts.

3. Soo wye by nachte zijn ghoet wechvoerde uyt die eene secretoorye in de andere hoewell hy blijft in der Con. Maj. landen wort gheacht voor een banckeroetierder, maer blijft hy binnen die juyrisdicktie soo blijft hy onghescholden. Jonge Jacob seyt contrarye.

II. *Ban houden.*

Die schoudt mach tot allen tyden van den jaere ban houden van schoutenboeten ende saecken, uytgheseyt binnen die vacantien van den oigst, die mach hy vaceeren, maer hy moet als hy vierschaere houden will ban houden, maer van baliusbruecken sall hy vierschaere houden eens ofte tweemaels tsiaers naedat hy die costen van schepenen draeghen will, ende mach maer van crymynele saecken vierschaere houden tot allen tyden van den jaere.

III. *Niemandt sonder procuratie in recht spreecken.*

Soo wye in recht ageert voor eenen die zijn arest ghevyoleert hebbende achterblijft off voort sonder procuratie ende speciaell bevell mit borghe hem selven niet willen stellen ende haer voor schepenen gestelt hebbende, 10 pondt als vooren, ende en es van parthyen niet ontfanckelijck.

IV. *Uyt zijn ghyselhuys gaen.*

Soo wye van sheeren bruecken gheghyselt wort moet hem naer die prevylegien voughen, te weten hy moet 24 uuren innelegghen sooverre hy sijn ghyselhuys niet en verborcht, ende dat van 14 daegen tot 24 daeghen, ende legghen partye eens daechs een rechtdach te coste van onghelijcke, ende valt parthye int onghelijck hy verbuert elcke reyse van de ghyselynhe 60 pondt Puts.

Maer soo wye van parthe gheghyselt wort ende die gheghyselde sijn ghyselynghe verburcht eer hy in de ghyselynghe gaet, dwelck hy doen mach, soo sall die schoudt op eenen Sondaechsen ban parthye eenen dach van rechten legghen ende geven hem 14 daeghen uytstellynghe tot zijn rechtdach, ende soo wye int onghelijck valt moet het gerechte sijn costen betaelen, ende die schoudt ende baliu mach op dyen rechtdach mede zijn bruecken eyschen ende winnen als er dyffynitive ghewesen wort.

V. *Nae die ghyselynghe accorderen.*

Soo wye met zijn parthe accoordeert naedat hy eens, twee ofte dryemaell gheghyselt es geweest ende sijn ghyselhuys niet en heeft waerghenoomen, die heere behoudt sijn acktie van de bruecken, ende noch die ghyselaer mede verbuert 10 pondt omdat hy den heer will frustreren.

Soo wye vonnissen boven vonnissen dynckt verbuert 10 pondt Puts. Die schoudt deelt op den ban ende vierschaerdach die eene helft ende schepenen dander helft; die boode secretarys off dienders als sy van sheeren weghe eenyghe exploycten doen, soo en hebben sy van den heer geen dachgelt noch sallaris, maar als die sheeren dienders opt platte-

landt gesonden worden van perthye als die loonen moeten, dat es tot discreetie van de wet.

VI. *Te ghysele daeghen.*

Die boode mach van schouten ende parthyensaecken daeghen ende ghyselen, maer die dienders van baliussaecken sullen sy ghyselen opt plattelandt.

VII. *(Turfmeten).*

Om turff te meten gebruyckt men tot Geervliet Hamburgher tonnen.

VIII. *Ghyselynghe te verborgen.*

Als er yemandt van sheeren weghen ghegyselt wort ende zijn ghyselynghe verburcht ende een rechtdach heeft ende wort verclaert sijn ghyselynghe qualijcken verburcht te hebben, die moet namptyseren off ghevanghen blyven niettegenstaende dat hy appellant es. Ende valt d'oposant int onghelijck soowell teghen partye als den heere hy verbuert 10 pondt.

E. Consultatien genoomen met Jonghe Jansz in Poortughaell.

I. *Ghyselynghe verborgen.*

Alst verclaert wordt by schepenensententie dat de deposandt sijn ghyselynghe qualijcken geproseert ende verborcht heeft, soo verbuert hy 10 pandt ende moet soo langhe in de ghyselynghe blyven leggen totdat hy betaelt heeft, all en es hy geen opesandt; insgelijckx wordt beneven dat d'impetrandt verclaert wordt qualijcken sijn ghyselynghe gedaen te hebben verbuert 10 pondt, maer heeft hy sijn ghyselynghe gedaen duer clachte van gewesen vonnisse verbuert hy niet.

Alle aresten soowell den offycier aengaende als andere en duyren niet langer dan 14 daeghen, ende de offycier mach eenen rechtdach doen legghen tot allen tyden sonder in den oigst ende als die bruyt niet trouwen en mach, ende tselve te coste van onghelijcke, maer doffycier en gelt geen costen.

II. *Hoge viersehaere van den balliu.*

Die offycier als baliu behoort alle vierendelljaers te sitten ter hogher vierschaere ende geven schepenen een eerlijcke maeltijt in bier off composeeren met haer soo menyghen dach alst duert, ende parthye moet tegen den offycier sonder eenyghe exeptie antwoorden als principaell stante pede.

Als schoudt mach hy ban houden tot allen tyden van den jaere sonder schepenen te moyen, uytgheseyt oigst ende als men niet die bruyt mach trouwen, all en waerder geen partye dan die heere met sijn partye, ende leggen parthye tot allen tyden een onvertogen rechtdach daerthoe versocht sijnde sonder schepenen te vraeghen, die ghehouden sijn te coomen, ende helpen den heere recht doen als men hem tsallaris geeft, op peyne van 10 pondt. Die heere en verbuert niet.

X. Maagzoen naar het Bossche gewoonterecht, in de 16de eeuw.

De verhandeling van Prof. Fockema Andreae: „Familieplicht en recht bij vergoeding van doodslag" in de „Geschiedkundige opstellen Prof. Fruin aangeboden", geeft mij aanleiding de volgende schepenakten van den Bosch in 't licht te doen verschijnen, wijl ze bewijzen dat aldaar omtrent 1550 die rechten en plichten nog tamelijk wel in volle kracht waren. Eenige opmerkingen mogen voorafgaan.

Tot welken graad de verplichting, tot het zoengeld bij te dragen, zich uitstrekte, blijkt niet; wij kunnen m. i. daarvoor veilig den algemeenen regel aannemen: de acht achtendeelen, de afstammelingen dus der acht paren bet-overgrootouders van den schuldige, en wel tot het vierde gelid. [1]) Ietwat gewaagd zou het zijn te besluiten, dat zij enkel bij onvermogen

---

1) Aanschouwelijk voorgesteld door Fockema Andreae, a. w. p. 268; vergl. Prof. M. S. Pols, Westfriesche stadrechten, Inleiding p. CLXVII volg.

van den dader in werking trad; al wordt in de meeste dezer stukken van medebetaling niet gesproken. De gedrukte Costuymen [1]) geven geen licht; trouwens zij vermelden de gansche zaak slechts in de vier volgende artikelen.

Titel II, art. 30: „Item ist saecke dat yemandt in sijn wooninge wordt aangeveerdt, ende hem verwerende, den overdadighen met allen de medeplichtigen die met hem daer sijn doodt-slaet, geeft den Heere van elcken dooden vier penningen, ende daer voor is die Heer schuldigh dyen te beschermen ende teghen die Maghen van den dooden te versoenen, ende hem te maecken vasten vrede." [2])

In dit onweersprekelijk zachtste geval van doodslag moesten dus de magen tevreden zijn met een erkenning van vergrijp aan de openbare orde, een verdeemoediging (F. A. a. v. 281) voor den landsheer. [3]) Van Someren [4]) merkt hierbij op, dat de verwanten van den huisheer in dit zijn voorrecht deelden.

Art. 33. „*Item* wanneer meer personen handadigh zijn aen eenen doodt-slach, ende een van hen soene maeckt metten vrienden van den dooden, die de soen competeert, soo worden daer mede inne begrepen alle andere, die mede handadigh ofte helpers hebben geweest."

Art. 34. „*Item* die soene van eenen doodt-slagh competeert die naeste vrienden van den dooden, ende worden mans-oiren geprefereert voore die vrouwen, *ende* 't proffyt vande zoene komende competeert der weduwe van den doode, soe verre daer eenighe weer. [,] ter tochten ende den kinderen oft naeste vrienden ten Erffrechte, ende soo verre van den dooden egeen weduwe oft kinderen en weere, competeert den naesten Erfgenaemen."

Prof. Fockema Andreae is, gelijk de lezer weet, van meening, dat de verplichting in 't zoengeld bij te dragen voortvloeit uit het erfrecht (a. w. 263, cf. 264 noot 4); prof. Pols ontkent dit. Zonder tusschen twee zulke partijen uitspraak te

---

1) 's Hert. 1684; maar blijkens de voorrede in 1606 te boek gesteld. Er zijn versch. latere drukken: in dien van 1758 is deze Tit. II, Tit. III.

2) Cf. Privilegium Trinitatis art. 9. (Cost., blz. 217). En over den oorsprong dezer ook elders voorkomende bepaling Pols, a. w. p. CCXXIII.

3) Pols a. w. p. CCXXIII, verklaart deze ook in Westfriesland en elders bekende schijnstraf eenigszins anders.

4) Commentarii ad consuetudines sylvaeducenses, HS. in 's Rijks oud archief in Noordbrabant. Eene uitgave in de werken der Vereeniging schijnt wenschelijk.

willen doen, moet ik toch opmerken, dat m. i. *deze* bepaling voor het eerste gevoelen schijnt te pleiten; van den anderen kant echter laat zich aanvoeren, dat zij ontaarding kan zijn, daar het wel een wonder zou wezen, indien tegen 't begin der 17e eeuw een zoo echt Germaansche instelling nog niets had geleden van het zegevierend Romanisme. De voorrang van mans boven vrouwen bij 't beslissen of de zoen al dan niet zal worden aangenomen [2]), is als een laatste herinnering aan de verplichting tot bloedwraak, die uit den aard der zaak alleen op de zwaarddragende kunne rustte.

Art. 35. „Item als die Momboiren van eenige onbejaarde „kinderen die soene geven, soo moghen die voorschreven „onbejaerde kinderen als sy tot hueren jaeren gecommen syn, „dan die zoene van weerden gehouden, believet hen, oft den „selven weygeren, mits restituerende die penningen voor de „soene gegeven."

Zien wij nu wat de hierachter afgedrukte schepenakten over onze zaak leeren.

Vooreerst droeg ze altijd het kenmerk van minnelijke schikking, die dan ook zonder *medewerking* van schout en schepenen (al traden deze als *getuigen* op) tot stand kwam (26 Oct. 1569 hier blz. 553; en passim). De verplichting der magen van den schuldige (6 Ap. 1540[41] bl. 257; e. a.) was niet alleen nog in kracht, maar de aansprakelijkheid strekte zich uit tot de goederen zijner vrouw (24 Ap. 1538, blz. 253); doch voorzoover uit dit geval blijkt, alleen bij zijn onvermogen. Van eene met den graad van verwantschap evenredige verplichting

---

1) Pols, De middeleeuwsche rechtspleging in zake van doodslag, in Verslagen en Mededeelingen van de Kon. Akademie, Afd. Letterkunde, 3de reeks. II. bl. 218, 222.

2) Dit is de beteekenis van „die zoene competeert", blijkens van Someren ad l.: Quod pacificatio homicidii licita sit, est juri conforme (auctt.) Ex eo quod hic dicitur pacificationem istam competere proximioribus heredibus [,] colligitur quod non sufficiat, pax habita cum ipso defuncto (a.v.) Et proximi intelliguntur secundum ordinem succedendi (a. v.). Si vero unus vel aliqui consanguinei sint in proximiori gradu, alii vero in remotiori, tunc ille vel illi qui sunt in proximiori gradu possunt et debent consentire et remittere concordiam et transactionem facere, nec requiritur consensus vel voluntas aliorum existentium in remotiori gradu (etc.). Hij merkt verder aan, in het stelsel van dit art. zeer juist, dat bastaarden, geen erfrecht hebbende, dan ook in dezen geheel niet behoorden meê te spreken; terwijl zij integendeel (hij zegt niet volgens welk art., en er is ook geen over te vinden, dus blijkbaar volgens gewoonte) nà wettige kinderen, maar vóór alle andere verwanten in aanmerking kwamen. Natuur boven leer? Of een bewijs voor 't gevoelen van Prof. Pols? Eindelijk verdient nog opmerking, dat van Someren een geschil over deze bevoegdheid vermeldt, voorgevallen in 1626.

(Fockema Andreae a. w. blz. 268 vlgg., Pols, Westfr. stadsr. Inleid. LXXXV), en in 't algemeen van een onderscheid tusschen nadere en verdere magen in dezen, is mij niets voorgekomen; zie echter boven op art. 34 Cost.

De bijzondere vrede na zoene was nog bekend en werd zelfs bij voorbaat gegeven door een zwaar gekwetste, voor 't geval dat zijn wonde doodelijk bleek (29 Juni 1544, blz. 257). Voorzorgen tegen verbreking van dien vrede ontbraken ook hier niet: de schuldige moest de magen van zijn slachtoffer in het openbaar leven steeds vermijden; hij mocht vooral geen herberg binnen gaan, waar zij zich bevonden; en zoo ze er na hem in kwamen, moest hij zich rustig houden; zelfs vinden we eenmaal bepaald, dat hij niet terzelfde plaats als zij mocht wonen (24 Ap. 1538, blz. 253; 29 Juni 1544, blz. 257).

Deze verplichting, zich te schikken en zoo noodig terug te trekken, had intusschen niet enkel waarde als voorbehoedmiddel tegen nieuwe misdrijven; zij behoorde ook tot de zedelijke straf, de vernedering van den misdadiger. Want deze was hier gelijk elders een zaak van gewicht. 24 Ap. 1538 (hier blz. 253 v. o.), werd bij scheidsgerecht een bede om vergiffenis bevolen, geheel op de door Fockema Andreae (a. w. 281) naar de costuymen van Deurne geschetste wijze. Dat dit echter zoo in bijzonderheden bedongen werd, schijnt aan te duiden, dat het geen vaste gewoonte meer was. Zeer sterk komt de zedelijke beteekenis der geheele handeling, het minder gewicht der geldelijke vergoeding, uit in de wijze, waarop deze laatste berekend werd. Immers, terwijl in alle zaken van koop, rente, huur, vergoeding van bloot stoffelijke schade enz. onder een *gulden*, overeenkomstig Karels plakkaat van 4 Febr. 1520, de waarde van twintig stuivers werd verstaan, deed de *zoengulden* slechts tien stuivers, dus in werkelijkheid de helft van 't bedrag, dat genoemd werd (5 Juni 1537, 26 Oct. en 10 Nov. 1537 blz. 250—52 vgl. 256) [1] Daarmede verwant is, dat een enkele maal alléén de voetval werd verlangd (10 Sept. 1535, blz. 249). Van den anderen kant werd dit werkelijk halve zoengeld dan ook in vollen ernst ingevorderd, al duurde 't bij den bekenden slakkengang

1) De 33 gl. 7 st. die de vrienden 29 Juni 1544 (blz. 257) beloven, schijnen, èn o.m. de berekening in gewone guldens èn omdat het geen ronde som is, eene vergoeding van „meesterloon" en verdere onkosten uit te maken.

der ordinaris procedure soms jaren lang, ofschoon de regel heette „in drie seventhien weecken" te betalen (6 Ap. 1540[41], blz. 259). Eenmaal vinden wij de erfgenamen van den doodslager nog zeventien jaar na de daad, en voorts na zijn eigen overlijden, bezwaard met de afdoening zijner geldverplichting (3 Juni 1539, blz. 256). Dit stemt — terloops opgemerkt — overeen met de trage uitvoering van uiterste-wilsbeschikkingen, waarvan, zoo 't hier de plaats ware, sterke staaltjes zouden bij te brengen zijn. — Bedevaarten voor de zielrust van den verslagene zijn mij niet voorgekomen; zielmissen (tenzij die bedoeld zijn bl. 261) evenmin; wel stichting van waskaarsen (1 Juni 1556 blz. 260) en uitreiking van aalmoezen (6 April 1540[41] blz. 259).

Voorts verdient nog opmerking, dat de doodslager uit noodweer geen vergiffenis behoefde te vragen, maar wel onder een geldelijke verplichting lag; die echter in het éénige mij voorgekomene geval den vorm aannam van een jaarlijksche uitkeering aan het minderjarig kind van den verslagene; bovendien niet in zoenguldens, maar in gewone Caroliguldens van 20 st. berekend werd; dus geheel het kenmerk droeg eener schadevergoeding wegens verlies van kostwinner. (31 Jan. 1564(5), blz. 262).

En eindelijk werd ook, wanneer een ter dood verwonde zijnen doodslager vergiffenis schonk, eene acte van verzoening opgemaakt; klaarblijkelijk opdat de magen later geen zoengeld enz. zouden kunnen eischen (25 Sept. 1555, blz. 258). Had slechts een waarschijnlijk niet doodelijke verwonding plaats gehad, dan werd eene verklaring van vergiffenis door den verwonde alleen voldoende geacht (5 Ap. 1554[5], blz. 259).

Ten slotte zij nog opgemerkt dat de navolgende stukken allen zijn ontleend aan de registers van schepenacten van den Bosch en Vrijdom, thans berustend in het Rijksarchief in Noordbrabant en hier vermeld met het nummer van het Register, en het folio, waarop ze voorkomen.

De verkortingen zijn voorzoover ter verstaanbaarheid noodig, voluit geschreven; hoofdletters en leesteekens aangebracht overeenkomstig hedendaagsch gebruik.

Dr. W. Zuidema.

1. (10 Sept. 1535). Wij Deventer en Bakel, scepenen in Shertogenbossche, doen condt, dat alsoe vander soene vanden

dootslach in wylen Henricken Janss. van Welle by handen ende toedoen Jans van Dorne Geritss. misdadighe geperpetreert, Jan van Wel vader vanden doode, heer Igram van Wel, priester, ende Jan syn zoenen, brueders vanden dooden, voir hem selven ende oick voir Philippsen hueren brueder noch onmundich, ende inden naem van allen anderen vrienden ende magen vanden doden ter enre, ender [sic] die voerss. Jan misdadighe ter andere zijden hen hadden gesubmitteert in zekere eerbare goede mannen als in minlike arbiters ende peysmakers, die welke daer aff voer scepenen deser stadt een vuytsprake hebben gedaen vanden saken voirss. tusschen partyen voirss. nae inhant van sceepenen brieven daer aff gepasseert; soe zijn opten dach van huyden datum vanden desen voir ons gecompareert die voirss. heer Igram priester ende Jan zynen zyn [sic] broeder voerss. ende hebben openbairlick bekendt dat voerss. Jan van Dorne misdadighe den voetval in den voerss. vuytsprake byden voerss. arbiters geordineert heeft voldaen achtervolgende der vuytsprake voerss. Ende bekennen die voirss. heer Igram ende Jan zijn brueder mits dien te vreden te weesene, niet te opponeerene tegen dinterinement vanden brieven van remissie des voerss. Jans van Doerme. Datum X[a] Septembris.

N°. 147, fol. 467 verso.

2. (5 Juni 1537.) Wij Stooters ende Berckel, scepenen in Shertogenbosch, doen condt eenen yegelycken dat opten dach van huden datum des briefs voir ons gestaen zijn geweest Jan Staess. ende Marcelis van Maren inden name ende van wegen der onmundiger kynderen van wylen Lonysen zoen Jans Anthonissoen; ende hebben in dien name ende van wegen der voirss. kynderen ende tot behoeff derselve kynderen gekent ontfangen te hebbene van Jannen Gijsbertss. ende Henricken die Ruyter het ierste dorde gedeelte van alsulckenen hondert ende tsestich zoengulden van thien stuvers tstuck hercomende vanden zoenen des nederslachs des voirss. wylen Lonys, gesciet by Henricken Goyartss., ende daer voir Jan Ghysberts ende Henrick die Ruyter voirss. bourgen staen ende hebben gelooft; ende hebben die voirss. Jan Staessen ende Marcelis van wegen des voirss. onmundiger kynderen vanden vorss. iersten dordegedeelte der voirss. geloefder zoengulden quytgescouwen den voirss. Janne Gysberts ende Hen-

ricken die Ruyter ende oick Henricken Goyartss. voirss. ende hoir gueden ende alle anderen des quitancie behoevende. In kennisse der waerheyt soe hebben wy scepenen voirss. onze zegelen hier aen doen hanghen. Gegeven den vyften dach in Junio int jaer etc. XXXVIJ.

N°. 151, fol. 244 verso.

3. (26 Oct. [1537]). Wij Dirck van Merevenne ende Geraert Michiels, scepenen in Shertogenbosch doen condt eenen yegelycken dat opten dach van huyden datum des briefs voir ons gestaen zijn geweest Henrick Smeetz Geritz soen als oems zoen, Goyart van Dormalen ende Wouter van Dormalen gebruederen als oemen, ende Reyner Moenss. als wittige man der zuster van wijlen Philipsen Smeetz. zoen wijlen Henrick Smeetz, die onlancx bynnen der voirss, stadt alzoe gewondt ende gequetst is geweest, dat hy Philips daer aff aflivich worden ende gestorven is, ende dat by Jannen zoen Henrix Arnts soen ende enniger zijnen toestenderen, alsoe dat die zelver Jan mede inden dootslach des voirss. Philipsen plichtich is geweest; ende hebben alsoe die voirss. Henrick, Goyart, Wouter ende Reyner als naeste maigen ende vrienden vanden voirss. wijlen Philipsen, dooden, zoe voir hen selven ende voir alle andere magen ende vrienden desselfs wijlen Philipsen oepelic bekent, ende beleden bij goeden heren ende mannen ende bij tusschenspreken vanden selven, den voirss. Jannen zoen Henricx Arntss. vanden voirss. doot wijlen Philipsens voirss. ende van alles des hy daer toe sculdich is ende mach wesen, met hen zoe van henre wegen ende oick inden name van allen den magen ende vrienden des voirss. wijlen Philipsens fruntlic ende geheelic versuent te wesen, ende den zelven Janne dair aff volcomen zoen gegeven te hebben, sonder umermeer daer aff over denselven Jannen clachten te doen oft te laten doen oft gescien in enniger manieren; gelovende Henrick, Goyart, Wouter en Reyner voirss. voir hen selven ende voir alle anderen maigen ende vrienden des voirss. Philipsens geboren ende ongeboren op verbyntenisse van allen haeren gueden hebbende ende vercrigende, die voirss. zoene ewelic vast ende stedich te houdene sonder ennich wederseggen, ende sonder daer tegens yet te doen oft te laten gescien in enniger manieren; bekennende voirts die voirss. Henrick, Goyart, Wouter ende Reyner,

ontfangen te hebbene van den voirss. Henricken Arnts soene van wegen des voirss. Jans zijns soens ter cause der zoenen voirss. sestien zoengulden van thien stuveren tstuck, sceldende alsoe daer aff ende van den voirss. doot quyt den voirss. Henricken ende Jannen zijnen zoen ende allen anderen des quitancie behoevende. In kennisse der waerheyt soe hebben wy scepenen voirss. onze zegelen hier aen doen hangen. Gegeven den zess ende twentichsten dach in Octobris.

N°. 152, fol. 22.

4. (10 Nov. [1537]). Alzoe tanderen tyden, des omtrent vier jaren geleden mogen zyn, onder die knechten liggende tot diere tijt inder stat van Utrecht, een geheiten Willem van Kessel van lijve ter doot gebracht is geweest by handen ende toedoene van Jannen zoen Franssenss. Willemss. mesdadige, van welcken nederslach by middele van goeden mannen ende arbiteren van beyden zyden daertoe gecoren, een goede zoene gemaect is geweest inden convente vanden mynre bruederen gelegen bynnen der stat van Shertogenbosch, in welcker zoonen [sic] getracteert is geweest, als dat die voirss. Jan mesdadige, onder meer poineten inder voirss zoonen begrepen, tot een proffytelycke emende soude geven ende betalen ter zoonen recht die somme van twentich zoon gulden tstuck te thien stuvers te rekenen, alse seeghden inden contract vander selve zoonen breeder begrepen te wesene; soe is gestaen voir scepenen ondergescreven Franss Goyarts soen van Heynsberch, als naeste maige, zoe hij seeghden, vanden dooden voirss.; ende heeft zoe voir hem zelven ende inden name ende van wegen alle der anderen maigen ende vrienden des voirss. dooden end als vanden selven gemechticht, openbaerlic bekent ende vercleert die zoone vanden nederslach ende doot des voirss. wijlen Willems, alsoe als voirss. is, gemaect ende voir die somme voirss. van hem ende den anderen maigen ende vrienden vorss. gegeven te wesen; ende heeft voirts bekent ende vercleert, als dat die voirss. Franss Willemss., van wegen des voirss. Jans zijns soens mesdadige voirscreven, die voirss. twentich zoengulden wael ende dueghdelic, daer ende alsoe dat behoerden, heeft betaelt, ende voirts voldaen van wegen zijns zoens voirss. alles des naeder zoonen behoerden; ende heeft alsoe die voirss. Frans Goyartss. zoe voir hem zelven ende inden name ende van wegen der magen ende vrienden des dooden

voirss. geheelic den voirss. Jannen mesdadiger daer aff quytgescouwen; testes Michiels ende Cammen, datum X[a] Novembris.

N°. 152. fol. 29 verso.

5. ([24 Ap. 1538.]) Wij Merevenne en Cammen scepenen in Shertogenbosch doen condt eenen yegelycken, dat op huyden dato van desen voir ons gecompareert ende gestaen is geweest Jan van Bruheze Janss. als wittige man ende mombaire van Johanne synder huysvrouwe dochter wijlen Joestens Lucass. van Kessel, seggende ende openbaerlycken bekennende, hoe dat hy overmits den ongevalle ende dootslach bij hem toe Lyth opten Ham, opten blochuyse aldair, gecommitteert, verbuert hadde zijn lijff ende alle sijne gueden, zoe wael die gueden die de voirss. sijn huysvrouwe bij hem te huwelick gebracht hadde, als sijns selvers gueden, welcke sijn lyff ende gueden die voirg. huysvrouwe hadde moeten coopen ende bevryen, ende insgelycx die zoene ende remissie aen de vriende vanden aflivigen vrouwen moeten vercrygen met haren eygen goeden ende penningen, aengesien hy Jan van Bruheze egeen goeden en heeft, ende dat all tot haren grooten coste ende laste, waer omme hy Jan van Bruheze wittelyck ende erffelyck verthyt ende renuntieert mitz desen op allen ende een yegelycken gueden beyde erve ende have vander selver sijnder huysvrouwen gecomen tot behoeff der selver ende Rutgeren haerder beyder wettiger zoen ende die zij noch moigen vercrygen [enz.].

N°. 152, fol. 216.

6. (24 Ap. 1538). Alsoe leyder een ongevalle van eenen nederslach geschiett is, Godt betert, in wijlen Peterkenne, dochter wilneer Arnts Pelssers, wittige huysvrouwe alse leefden Arnts Vermoelen, des [sic] ziele Godt genadich will wesen, by handen en toedoen van Jannen van Bruheze Janss. misdadige, dair aff die zake soe verre becomen is, bij middele end tussenspreken van goeden mannen, dat hen die voirss. Arnt Vermoelen, metten vrienden ende magen salige Peterkens voirss., bij namen Andries soen Peters Pelsers, Laureyns soen Goessens Pelsers, Mathys soen Henrix Peterss., Gerit geheiten Brantz, Peter Geritss., Claes Arntss., Vrederick Janss., Gerit soen Lambrecht Baertenss., soe voir hen, ende al andere vrienden ende magen der dooder vrouwen voirss., geboren

ende ongeboeren, vanden vier vierdelen dair aen clevende, hen oic dair voir sterck makende, ende hebben hen als clegers gegeven end gesubmitteert gehadt in eerbare ende discrete, Ghijsbrechten Pels ende Adriaenen van Eyndhouts, raidsheeren der stat van Shertogenbosch, ende in Mathijssen vanden Wyel Coenraetss., end die vriend [sic] ende magen Jans van Bruheze, misdadige, in sijns Jans name ende van sijnder wegen in sijnder absentien, hadden hen gegeven als keersluden in eerbare ende discreten meester Martenen die Greve, Anthonisen van Bruheze ende IJgrom van Achele als in mintlycken arbyters ende peysmekers des ongevals voirss., welcke arbyters end mintlycke peysmekers voirg., nae vele over ende weder gaens end versceyden communicatien metten vrienden ende magen aen beyden syden gedaen ende gehadt, hebben hen vuytspraeck eendrechtelyck gepronuntieert gelyck hier nae volgt.

Inden yersten, dat die misdadige, soe geringe hij vander vanckenissen dair hy inne is, en metten hogen heere loss ende vrij sij, op eenen gelegen dach ende plaetse, sal compareren in presentien vanden vrienden ende magen vander dooder vrouwen voirss., in sijn lynen clederen bervoetz ende bloots hoofts, ende doen met alder oitmoet met gebogenen knyeden ende met gevouden handen eenen voetval, biddende met luder stemmen, Gode ten vorsten ende den vrienden, om genade, datmen hem wil vergeven (om die bitter passie ende doot die Godt van hemelryck onse salichmaker om der musschen salicheyt wil leet ende sterff aender galgen des crucen opten goeden vrydach) den doot die, hy misdadige aande voirss. Peterken u huysvrouwe, uwer nanichte vleesch ende bloet gedaen ende geperpetreert hebbe.

Item dat die misdadige tot egeenen daigen nyet en sal moigen resideeren noch wonen inde heerlycheyt oft dorpen van Bucstel, Zoemeren ende Lyedrop, mer sal dair doir wael mogen passeren ende repasseren gastgewyse; sal oick den vrienden ende magen vander dooder vrauwen over all tamelycken den wech scouwen ende wyken ter soenen recht, soe wanneer hij die kennisse dair af heeft, ende en sall oick in egeen herbergen moigen comen sitten teren, eten oft drincken, dair ennige van den vrienden des [sic] dooden te voirens inne weeren, end hij den weete dair aff hedde; mer weer hy dair te vorens inne, soe sal hy dair inne moigen blyven, ende hem huesselick moiten houden ende dragen.

Item want dit al nyet genoch en is, soe sal die misdadige oft yemant van synder wegen (mitz dien die vriende verre geseten sijn vander doeder vrouwen, om die te vergaderen) geven ende betalen ter stont tot behoeff vanden costen die, de vriend vander dooden doen muchten twelff soen gulden van thien stuveren elcken soen gulden te rekenen.

Item want dit altesamen nyet genoch en is, soe sal die misdage ofte yemant van sijnder wegen geven ende besorgen gegeven te werdene tot een eerlycke en prouffytelycke emende ende beternisse, soe inde plaetsse van zielmissen, cloestergewinnen, tortyssen, bevarden ende dergelycken tsamen gerekent die somme van tachtentich gelycke zoengulden van X stuver tstuck tot drie seventhien weken bynnen jaers te betalen ter soene recht, ingaende opten dach als den voetval gedaen wordt; welck penningen men sal bekeren ende beleggen ten oirbaer ende prouffyt vanden onmundigen kynde Arnts Vermoelen ende wijlen Peterkens voirss., soe dat die vader oft naeste vriende Peterkens salige, oft die dair toe worden geordineert, nut, oirbaer ende bequaeme sall verduncken; hier mede sullen partyen sijn ende blijven versuende ende verleken luden vanden ongevalle voirss., un ende tot ewigen dagen, allet op soenbreeck ende ter soenen recht sonder argenlist; hier inne voirsien, ofte naemaels tusschen partyen ennige duysternissen oft tweederhand verstant op reesen, desen ongeval ende dese vuytspraeck ende dat dair aen cleeft aengaende, daer inne reserveren die arbiters hen vercleren; beheltelicken, dat partyen malcanderen behoerlycke geloeften sullen doen voir scepenen als de voetvall gesciet.

Welcke vuytspraecke gelyck voirss. is gedaen sijnde inden minder bruederen pande in Shertogenbosch opten XXIX dach merte anno XV^c seven ende dartich, soe consenteerden ende accordeerden die voirss. Arnt Vermoelen, met sijnen vrienden ende magen voir genompt, deen den anderen ende malcanderen, indien ymant opten dach deser vuytspraken ende vergaderinge waere, die ten daige alsmen den voetval van desen sal doen, nyet en conde gecompareren ofte gevaceren, ende hebben alsoe malcanderen ende den comparenten gegeven, vry ende volcomen macht ende auctoriteyt die soene te ontfangen ende aen te gaen, ende geloeften te doen voir geboren ende ongeboren vanden vier virdelen dair aen clevende, alle dinck sonder argenlist.

Soe sijn voerts gecompareert die voirss. misdadige ter eenre ende die voirss. vriende vanden [sic] doder vrouwen ter andere syden; ende hebben, den voetval gedaen synde ende allet des voirss. steet gesciet, die voirss. vuytspraeck ende soene gelaudeert ende geratificeert, lauderen ende ratificeren dieselve over al mits desen, gelovende vast stedich ende van werden te houden ten ewigen daigen op soen breeck ende ter soenen recht. Dit gesciede opten minderbruederen kerckhoff inden pande in presentien van ...... [1]) scepenen, die huer segelen hier aen hebben doen hangen; gegeven opten vier ende twintichsten dach Aprilis a° XV c XXXVIII°.

N°. 152, fol. 217.

7. [3 Juni 1539.] Alsoe leyder een ongevalle van eenen dootslach, Godt betert, geschiet is geweest in wilner Gysberden van der Elst soen wylen Ghysberts van der Elst, des ziele Godt genadich wil wesen, by handen ende toedoen van Jan Mattheeuss, die scipper, misdadige, des omtrent seventhien jaren geleden mach sijn, daer off nochtan die sake soe verre becomen is, dat die vrienden ende magen van beyde syden op huyden datum van deesen zijn veraccordeert ende versuendt by middel ende tussen spreken van goeden mannen van beyden syden daertoe gecosen, als men seegde; soe sijn gestaen voir scepenen ondergescreven Jacop ende Ghysbert gebroeders wittige kynder salige Ghysberts vander Elst des doden, Jan Soen wylen Jans geheiten Tauwers als man ende momboir van Marie synder huysvrouwen ende Jansoen wylen Ghysbert Heymerix man ende momboir van Elisabette synder huysvrouwen, dochteren van salige Ghysbert van der Elst des doden voirg., soe voir hen ende al anderen vrienden ende magen des dooden vanden vier vierdelen dair aen clevende dair voir datse hen sterck makten mitz desen; ende hebben openbairlycken bekent, dat Jenneken eertytz wedue van Jan Mattheeuss. des misdadige, nu wittige huysvrouwe Everart Willemss. sceepmaker inden name van haer ende Mattheussen haren soen by wylen Janne Matheeus misdadige verwect, hen duechdelic ende eerlycken heeft voldaen, vernueght ende tevreden gestelt van alsulcken vuytspraeck, als vanden soenen des ongevals voirss. op huyden datum van desen gehandelt.

---

1) Open gelaten.

gedaen ende vuytgesproken is inden pande vanden Minderbruederen bynnen deser stat; sceldende deselvere Jenneken. Matheeuss haeren soen, Everarden Willemss. haeren tegenwoerdigen man ende allen anderen van des misdadigen wegen ende synen bloede dair aen clevende, ende quytancie behoevende volcomelycken quyt. (enz.)

N°. 154, fol. 275.

8. (6 April 1540[41]). Joest soen wijlen Henricx Diericxss., Wouter Diericxss., Anthoenis Janss. de Cuyper, Jan ende Adriaen gebroeders, soenen wijlen Henricx Diericxss., om te voldoen alsulcke vuytsprake, als opten vierden dach van Aprille lestleden aengaende der soenen vanden nederslach byden voirss. Joesten inden persoen van Adrianen Peterss. gedaen byden arbiters dair toe gecoren is vuytgesproken, (alsse seeghden in eenen openbaren instrumente, dairvan gepasseert voir Adriaen die Ruyter als notaris ende sekere getuygen, claerlycker begrepen te wesenne), hebben geloeft een voir all ende onverscheyden, op hen ende allen hair gueden hebbende ende vercrigende, Wouteren ende Willemen gebroeders, kynderen wijlen Peter Wouterss., ende Cornelissen Mughoevel de summe van hondert twelff ende eenen halven soen guldens, elcken gulden tot thien stuvers gerekent, te betalen tot drie seventhien weken ter soenen recht, beginnende te Paschen toecomende; ende alnoch geloven de selve opte verbyntenisse etc. ende een voir all als voirss. den voirss. Wouter, Willemen ende Cornelissen tot behoeff van Elisabethen wedue Peters Wouterss. voirss. hoerder moeder, dat sy sullen geven ende betalen in handen derselver Elisabethen tot hairder vermaninge drie mudden roggen der maten deser stadt om te distribueren den armen dairt hair belieft, tot relaxatien vander zielen des dooden hairs soens. Testes Stooters ende Huesch datum sexta aprilis quarta post Judica a° XV^c XL°.

N°. 159, fol. 156.

9. (29 Juni 1544.) Condt ende kenlyck sy eenen yegelycken, want Peter zoen Jans Maass., soemen seeghde, met synen vryen wille beleden ende bekant heeft, woe hy met Arndtden Strick van den Bosch hantgemeyn is geweest bynnen Guylick, alsoe dat sy malcanderen hadden gewont soe dat Peter vuyt Guylick getoigen ende in weghen geweest

gheenen meester heeft konnen becomen, daeraf sijn wond: verworden ende verbystert is gewoirden oft dan soe gevyel dat hy Peter aen die wonde geraecte te sterven, hy des Arntden voirss. egheenen scholt en ghaff, ende off Arnt des ennige scholt hedde, als hy nyet en dede, dat hem Arnt daeraff guetlick ende wel te vreden gestelt hadde, ende ghaff Peter voirss. Arntden voirss. dairop vuer hen (sic) ende synen erven ende allen synen bloetverwanten een ewyge vreede ende erffzoene nu ende ten ewigen daeghen, in bywesen Joests sijns zwaghers, die inden krieghshandel Klever van Berlyckem genoempt wairt; ende badt Peter voirss. den voirg. Joesten, dat hij noch nyemant van allen sijns Peters vrienden off maghen dat aen Aerntden voirss. in ennigen maenieren verhalen wreken off verzuecken en wolde; want hy Peter voirss. Arntden voirss. dairop een ewige arffzoene als voirss. is gegonnen ende gegeven hed, tselve soemen seeghde breeder blyckende in zekeren certificatiebrieven onder den zegel der stadt van Arnhem bezegelt wesende; syn alsoe gecompareert ende verscheenen voer ons scepenen naebescreven Jan Maess , vader des voirg. Peters mit Hermanne zoen desselve Jans Maess. ende wittige brueder desselve Peters, verclerende, dat hy Peter ter zaicke vander voirss. wonde gestorven waer. Ende omme te achtervolgen desselve Peters voirss. bekennisse ende belydenisse, hebben sy Jan ende Herman sijn zoon soe voer hen zelven, hennen oiren ende naecomelingen ende voirts voer allen anderen vrienden, maghen ende bloetbewanten des voirg. Peters, dair sy hen mitz desen sterck voir maicken, den voirs. Arntden Strick by desen mitten voirss. zoenen by Peteren voirss. gegeven, voer een ewige accorde ende vesticheyt in een volcomen erffzoene ontfangen; willende ende begherende, dieselve erffzoene soe by hen ende allen anderen bloetbewanten des voirss. Peters nu ende tot ewigen daghen alsoe behoiren gehouden ende volbracht te werdene; medegelovende dieselve Jan met Hermanne synen zoen voirss. op zoenen brueken ende rechten deselve zoene nu ende tot ewigen daghen te willen naegaen ende doen naegaen ende metten werck te volbrenghene ende volbracht te worddene. Ende des sall die voirss. Arnt den voirss. Janne Maess. met synen kynderen tamelyck ende manierlyck wycken op strathen ende in herberghen, ten waer deselve Arnt yerst inder herbergen geseten waer, soe sall hy manier-

lyck mogen blyven sitten; allet sonder droch, arch ofte liste. Actum XXIX° Juny a° XLIIIJ.

(Lager staat:)

Goyart Strick, Bartholomeus Loeyen, ende Jacop Poelman met Jan Henricxss. hebben geloeft ende geloven mits desen een voer all op zoenen rechten, Janne Maess. ende Hermanne synen zoen, zesthieǹ Caroli gulden, stuck van twintich stuvers off ander paeyment goet daer voer wesende te rekenen ende darthien gelycke stuvers, ende noch vijff penningen ofte moerkens, bynnen dartich weken naestcomende te betalen; ende noch zesthien gelycke Caroli gulden ende darthien stuvers, ende vijff penningen eenmael bynnen jaers te betalen; allet zonder argelist. Actum supra.

(get.) R. v. Eyck. Rutgher van Berkel.

Sic apportata per dictum Eyck ultima Junij a° XV c XLIIIJ°.

N°. 164, fol. 228.

10. (5 Ap. 1554[5]). Wij scepenen ondergescreven, nominibus quibus infra, doen condt eenen yegelycken, dat opten vyften dach der maent van Aprille anno XV c vier ende vyftich voer paesschen voer ons gecompareert is Gerardt Corstiaenss. ende heeft oipenbairlycken bekendt ende beleden, kendt ende lijdt midts desen, dat alsulcken lesure ende quetsure, als Herman Janss. Metser, geperpetreert ende gedaen heeft, in Gerardt Corstiaenss. vanden [1]) selven Hermannen gansselycken ende geheelycken vergevet om Goidts wille, seggende dattet zijn schult is, ende bidt Godt Almachtich, dat hij hem sijn sonden vergeven will gelyck hij Hermanne voirss. dese quetsure ende delicten vergevet; end een will nyet, dat ennige van synen vrienden desen misdaet gedachtich wesen will, mair gansselycken ende geheele vergeven will hebben, gelyck hij dat den selven midts desen vergevet, opte privatie vanden gueden hen ende elcken van hen vanden selven Gerarde Corstiaenss. aen te comene, dair aff beroeft ende gepriveert te zijne. Ende verclaert mede soe verre Godt Almechtich den wille met hem doen wilde ende will hem laten sterven, dat de voirn. quetsure nyet en sall wesen de oirsaicke synre doot, mair andere ziecten ende cranckheyt, die Godt Almechtich hem dair toe verleent heeft. In kennisse der wairheyt, testes Pelgrom et Lombartss.

N°. 192, fol. 313.

---

1) L. hy den.

11. (25 Sept. 1555). Alsoe gisteren, God betert, een quetsuere gedaen end geperpetreert is inden persoen van Goyarden, natuerlick soen wijlen Gerits van Berkel, by handen ende toedoen van Peteren soen wilneren Andriesens Geritss; ende want men allen delicten ende misdaden behoirt te vergheven nae gelegenheyt der saken, nae leringe ons Heren, gelyck die voirss. Goyart verclaerde in presentien vanden eerwerdigen heyligen sacrament ghisteren des daigs by zijnen capellaen, aldaer synen sacramente ministrerende, gedaen te hebben; soe eest dat op huyden datum van desen gecompareert is in properen persoen voer scepenen hier nae bescreven die voirss. Goyart; ende heeft oepenbaerlick quytgescouwen ende schelt mitz desen quyt den voirss. Peteren zijnen vrienden ende nacomelingen van den voirs quetsuere by hem Peteren gedaen, nyet willende dat zyns Goyarden vrienden hem Peteren namaels verwyten sullen by ennigen zoenen, in ennigen manieren in geestelicken oft werlycken rechten; sceldende daer aff quyt vuyt zyns [sic] ganschen herten, ende allen anderen zijns Peters erfgenamen ende naecomelingen; gelovende die voirss. Goyart soe voir hem selven als voer synen anderen erfgenomen ende nacomelingen super omnia et habenda dese quytsceldinge vast ende stedich te houden ten ewigen dagen; ende den selven Peteren van allen costen ende scaden daer aff lydende costeloes ende scadeloes te ontheffen, allet sonder argelist. Testes Eyndthouts en Pelgrom, Datum XXV dach van Septembris a° XV^{c} vijff ende vijfftich.

(get.) h. v. Eynhouts. (get.) Pelgrim.

Sic apportatum per Eynhouts predictum, a°. die et mensi prescriptis.

N°. 191, fol. 337.

12. (1 Juni 1556). Alsoe Dionys Janss. Tymmerman, vader van wijlen Henricken synen soene, Joost soene desselfs Dionyssens ende broeder Henrics voirn. Willem Jans Willemss., Jan Jans Willemss., Daniel Janss., Willem Janss., heer Jan van Buchoven priester, Anthonys Janss , Willem Janss., Jan Willemss., Goyart Willems. ende Laureyns Willemss., als oomen ende neven ende alsoe naeste vrienden ende maegen vanden voirn. wijlen Henricken soene Dionyssens Janss. ter eenre, ende Thomas van Nymegen ter andere zijde, bij tusschenspreecken van Henricke van Eynhauts, Laureynse Pelgrom,

Scepenen, Matthyssen, Stoters, Raidtsman, ende Nicolaessen die Quade van Ravesteyn, Jannen Zegers, Nycolaessen Mercelissen, Michielen Janss. Gelaesmaker, Willemen van Kessele, ende Nycolaessen Taphoiren, borgeren deser stadt van Tshertogenbossche opten XXIJ[en] dach Septembris anno XVC vyff ende vyfftich minnelycken waeren geaccordeert ende overcomen aengaende eenen nederslach, by Hermannen onbejairde soene des voirn. Thomassens van Nymegen inden persoone vanden voirn. wijlen Henricken zoene Dionyssen Janss. des Tymmermans, Godt betert, geperpetreert; inder manyeren hiernavolgende, als te wetene, dat de voirn. Thomas van wegen des voirn. Hermans zijns soons, tot satisfactie vanden voirss. nederslach voor dat eerwerdige heylige sacrament bynnen der kercken des convents vanden bogarden bynnen des voirs. stadt, item inder kercken van Stiphout ende Buchoven ende in elcke der selver kercken soude doen setten een wasschen kersse van eenen ponde; item dat die voirss. Thomas soude sculdich syn te gevene den voirss. Dionyssen Janss., vader vanden afflivigen, die somme van vyftich soeneguldens eens, ende die te betalen nair zoenen recht, midts dair voire oyck stellende cautie, omme die tot laeffenisse der sielen vanden aflivigen byden selven Dionyssen bekeert te wordden, soe hem dat gelieven zoude; item dat die voirn. Thomas den voirss. Dionyssen met zijnen vrienden voir een maeltyt ende tot allen oncosten vuytreycken soude twelff soene gulden eens; item dat de voirss. Herman op Sondach bynnen acht daigen dierre tijt naestcomende inden voirss. convente, ten negen uren voir middaige oft daer omtrent, in presentien vanden vrienden, soude compareren, bloots hoofts, ende voirden selven in syne lynen cleederen ter aerden vallen met gebogen knyeden biddende Godt Almechtich doir Zyne bitter passie, ende den selven vrienden in groot leetwesen van synen misdaet, omme vergiffenisse, ende dat zyluyden omme Goidtswille, hem tselve willen vergeven ende quytscelden, alsmen seeghde in eender scedulle breeder begrepen te zijne, soe zijn gestaen voor scepenen ondergescreven die voirn. Dionys Janss. Tymmerman, vader, Joost soen desselfs Dionyssens, broeder, ende Wouter Dominicus, neeffve vanden voirn. Henricken afflivigen, ende hebben oipenbaerlycken bekendt ende beleden, bekenden ende beleden midts desen, dat de voirn. Herman delinquant den voetvalle behoirlycken opten negen ende twyntichsten dach

Septembris anno voirss. in presentien van vader, broeder ende anderen vrienden ende maigen des voirss. afflivigen gedaen heeft; ende dat deselve Herman delinquant tvoirss. accoirde ende soene geheelycken in allen synen puncten ende leden behoirlycken heeft betaelt, voldoen, ende metten werck volbracht; sceldende dair aff quyt den voirn. Hermannen, Thomassen synen vader, met allen heuren erven, oiren, vrienden, maigen ende naecomelingen ende universelycken allen des quytancie behoevende; Gelovende super omnia et habenda de voirn. Dionys, Joost ende Wouter; de voirss. soene ende quytsceldinge eeuwelycken vast ende stedich te houdene; ende den selven met allen heuren goederen van voirdere voldoeninge der soene voirgeruert (alleenlycken voir alsoe vele den vrienden ende maigen des afflivigen sulcx is aengaende ende voirder nyet) tegens eenen yegelycken te quyteren, releveeren, ende geheelycken scadeloos te ontheffen. Testes Borchgreeff et Vechel, datum prima Junij a° XV^c LVJ°.

N°. 193, fol. 300 verso.

13. (31 Jan. 1564[5]). Kennelyck zy eenen yegelycken, dat alsoe leyder eenen dootslach geschiet is, in den persoon van wylen Lamberten Priem, wiens siele Godt genadich sy, ende dat by hande ende toedoen van Jacoppen de Bye soen wylen Franssens de Bye; ende alsoe dieselve Jacop misdadige den vrienden ende maghen des voors. wijlen Lamberts Priem afflyvige heeft doen remonstreeren ende by ghoede wittige certificatie bewarigen, dat hy tvoirss. feyt nyet en heeft gedaen off geperpetreert vuyt ennighe moetwillicheyt off ranckeur, maer alleen vuyt noot gedrongen wesende om sijn eyghen lyff te verweren, alsoe dat het voirss. delict sonder ennighe swaricheyt remissie ende verghiffenisse meriteert, soe eest dat op huyden date van desen voer scepenen ondergescreven sijn gecompareert Goyart soen wylen Jacops van Spoerdonck, Jan Colen, wittich man ende momboir van Dircsken sijnre huysvrouwen dochter Hermans van Spoerdonck, Gerart Haghens doude als nagelaten weduwer van Adriaentkenen sijnre huysvrouwen, dochter Hermans voirss., Gerit Haghens de jonghe, soen Geraerts ende Adriaentkens voorss., Gerit Colen secretaris deser stadt, wittich man ende momboir van Hermankenen synre huysvrouwen, Henrick Aertss. van Sutphen wittich man ende momboir van Nellekenen sijnre huysvrouwen dochteren

desselfs Gherits ende Adriane, Peter soen Willems van Ryel, Bernt soen Dircs Willemss. wittich man ende momboir van Margrieten sijnre huysvrouwen dochter Willems voirss. ende Andries Andriess. schoenmaker; alle als naeste vrienden ende maghen des voorss. wylen Lamberts Priem afflyvige soe voer hemselven, als oick mede voer Adriaenen onmundich soen wylen Lamberts Priem, daer voer ende voer allen anderen, dien dit aenghaen ende concerrneren mach, sy comparanten hen sterck hebben gemaict ende maicken midts desen, volcomelick onderricht sijnde van tgheens voirss. is; ende bevyndende de saicke gelyck voirss. staet gedisponeert te syne ende het voorgheven des voorss. Jacops warachtich te syn, hebben alsoe tvoorss. feyt ende delict denselven Jacoppen geremitteert ende vergheven, remitteren ende vergheven midts desen alsoe ende in sulcker vueghen, dat denselven nederslach teghens den vrienden ende maghen desselve Lamberts afflyvige tot euwigen daghen sal syn ende blyven gepeyst ende ghesoent; dwelck alsoe geschiet synde, soe syn insgelycs voer scepenen ondergescreven gecompareert Henrick die Bye Franss. ende Jan Matheuss. van Herlaer, ende hebben inne recompense derselver soeninge inden naem ende vanwegen des voirs. Jacops geloeft als schuldenaren principael onverscheyden ende een voor all, dat sy sullen gheven ende betalen Adriaenen onmundich soen wylen Lamberts Priem voorss. een jaerlicke lyffpensie van seven Carolus gulden XX st. off de weerde derselver in anderen paymente voer elcken der voorss. Carolus gulden te rekenen, alle jaer soe langhe die voorss. Adriaen leven sal ende langer niet, mediatim nativitate Domini et mediatim nativitate Baptiste, waeraff den eersten termyn van betaling sal syn nativitate Baptiste et Domini proxime futuris; van ende vuyt eenen vyftegedeelt in eenen dorde gedeelt van allen den goeden, daer inne wylen Claess Spyckers is bestorven ende hetwelck Jacoppen voorss. na doot desselven wylen Claessens is aenverstorven; ende by denselven Jacoppen (Katheryne weduwe desselve Claessens haer tochte affgegaen synde,) is opgedragen hen geloveren voorss., soe sy seghden; promittentes dicti Henricus et Johannes super omnia et habenda indivisi de dicta vitali pensione warandiam; ende tvoorss. vijffte gedeelt inden dorde gedeelt des ghoeden voorss. voor de betalinge der voorss. lijffpensie den voorss. Adriaenen jaerlics daer vuyt als voirss. staet te

vergeldene, altijt ghoet ghenoech ende weldoegende te houden ende te maecken; — met conditien nochtans toegedaen. dat die voorss. Adriaen onmundige, gecomen zynde tot synen mundigen jaeren, sal vry syn omme deselve soene van waerden te houden off te infringeren na syn belieffte; behoudelick nochtans, inne soe verre hy alsdan deselve soene nyet en wil van weerden houden, sal hy alsdan eerst ende voeral gehouden syn te restitueren ende wederom te gheven den voorss. geloveren alle alsulcke penningen als hy tot dien daghe toe vander selver lijffpensie ontfangen, geboert ende geproffyteert sal hebben. Allet sonder arch off list. Testes Water et Loeff. datum ultima Januarij a° XV c LXIIIJ.

N°. 212, fol. 160 verso.

14. (26 Oct. 1569). Alsoo, Goidt betert, sekere nederslach geschiet ende geboert is inne den persoone van saliger Jannen sone Thomas Hovelmans by toedoen van Thomassen soone Henrick Claessoen, ende de sake vanden nederslach tot pays soene ende eendrachticheyt by tusschenspreken van goede mannen gecomen ende geprocedeert tusschen den vrienden vanden aflivigen ende de vrienden van den misdadigen voerscreven, gelyck men seegde in een openbaer instrument daervan gemaeckt breeder begrepen te wesen, soo is gestaen voor scepenen ondergescreven Andries soone Thomas Hovelmans voorscreven brueder vanden voorss. Jannen soone Thomas Hovelmans aflivige; ende heeft die selve Andries den voerscreven soene, ende eendrachticheyt ende tcontract ende instrument vander soene vanden voerscreven nederslach soo tselve bescreven is ende de vrienden ten beyden zyden dien aengaende eens geworden zijn van boven tot beneden tee geheelycken ende al gelaudeert, geapprobeert, ende geratificeert, laudeert, approbert ende ratificeert mits desen; gelovende die voorscreven Andries super omnia et habenda tvoerscreven lauderen, approberen ende ratificeren euwelicken vast. stedich ende van werden te houden ende doen houden, zonder daer emmermeer daer tegens te comene te seggen te doen oft doen doen bij hem selven oft bij ijemanden anders in recht oft daer buijten oft oock in enniger manieren. Testes Zegerus et Loef, datum XXVJ octobris a° XV^c LXIX.

N°. 217, fol. 280'

XI. Varia.

I. Dingtaal van de schepenbank te Rotterdam, in geval van diefstal.

Een op het Rotterdamsch gemeentearchief berustend HS. van C. van Alkemade (n°. 45) bevat op fol. 125—126 een dingtaal, die mij der vermelding wel waardig voorkomt. Blijkens een marginale aanteekening, eveneens van de hand van v. Alkemade, is het getrokken uit een register in 4°, geschreven door Hugo Willemsz van Reymerswael, anno 1462. Wie deze persoon geweest is durf ik niet uit te maken; wel behoorde hij tot eene familie die eenigen tijd een rol speelde in de Rotterdamsche regeering. (Jan v. R. baljuw 1475, 1479—1494, 1486. Willem v. R. schout 1482, baljuw 1486—1514). Het bedoelde register is niet meer te vinden.

Rotterdam. W. Bezemer.

Des ballius taalman:

De balliu is gaen sitten van mijns genedigs heeren wegen ende wel regtdoen van den hoogsten regt, ende hy gebiet een ygelijk op die hoogste boete dat niemant en spreecke onder den dingtale.

Een vonnis vermaen ik u N. van des balliuws wegen oft hy goeds tijds is gaen sitten by rysender sonne, dat hy wel regtdoen mach van den hoogsten regt.

Een vonnis vermaen ik u N. oft quame datter vertreck met agting, met daening, met vonnesse, met bera oft met eenige andere zake dat de sonne haer hoogste geleden hadde, oft hem iets hinderen zoude tot zijn recht.

Hy zeyt neent.

Voirt seit die balliu dat hy wel opstaen mag ende met schepenen te rade gaen ende weer gaen sitten behouden zijns regts, des vermaen ik u vonnis.

Heeft hier ymant te recht te doen, die spreke als van den hoogsten recht.

Een diefs taalman:

Heer balliu, N. oft hoe dat hy met regt genoemt is by zijn kerstelyken naam of by toenaam, die heeft hier te doen van den hoogsten regt, waert u lief ik zoude voor hem zeggen.

Des ballius taalman:

Hets den balliu lief dat gy regt spreekt.

Des diefs taalman:

Verboer ik ban off boete in zyne woerden, die wil ick dat gy aen hem hout ende niet aen my.

Des ballius taalman:

Die balliu zeit, hy hout ze aen hem opdat hiere toe seyt.

Des diefs taalman:

Heer balliu hy zeit toe, genoecht u mede?

Ballius taalman:

Die balliu zeyt ja.

Diefs taalman:

Heer regter, dat drage ik aen schepenen.

Noch: heer balliu N. of hoe dat hy met rechte benaemt is by zyne kerstelyke naam of toenaam, dien hebt gy eenen dach van den hoogsten regt bescheyden, waert gy hem die?

Des ballius taalman:

Die balliu zeit ja.

Des diefs taalman:

Van dien dage volbiet hy hem, waert gijs hem?

Des ballius taalman:

Die balliu zeit hy waerts hem.

Des diefs taalman:

Heer balliu, dat draegt hy aen schepenen ende hy begeert eens vonnis, off hy hem goets tijts volboden heeft by der climmender sonne dat hy regt spreken mag van den hoogsten regt.

Des ballius taalman:

Des vermaen ik u N. een vonnis van balliuws wegen.

Item alle vonnissen die eens diefs taelman begeert, die zal des balliuws taalman schepenen vermanen, ende vragen die andere schepenen off zijt volgen.

Des diefs taalman:

Heer balliu, N. of hoe dat hy genoemt is by zyne kerstelyke name off toenaam die begeert een vonnis off vertreck met agting, met daening, met vonnesse, met bera off met eenige andere zaeken dat die sonne haer hoogste geleden

hadde oft hem iets hinderen zoude tot synen regt, hy hoopt neent, ist regt, zoe wysen schepenen.

Des ballius taalman.

N. off hoe dat gy genoemt zijt by uwen kerstelyken naem off by toenaam, ik seg u aen van mijns genedigen heeren wegen ende van des balliuws wegen dat gy gekomen zijt binnen der gravelijkheit van Holland, binnen mijns heeren vrye steden van Beyeren, binnen den balliuschap van Rotterdam ende binnen der vryheyt van Rotterdam, ende hebt dieflijk gestoolen alsoo veele cleederen die beeter weren dan 10 sc. ende 4 d., ende ik segge dat gy daeraen verboert hebt u lijff ende u goet, ende wildy hier iets wederseggen, dies wil u die baliu overgaen met proeve van schepenen, mit tuych van schepenen, mit tuyg van poirters off hoe dat schepenen seyden dat een regt waer. Wat zegdy hiertoe?

Des diefs taalman:

Heer balliu, wilt gy my voirt waeren in Clays' woorden van den hoogsten recht ende hem in die boeten?

Des ballius taalman:

Die balliu waerter u in.

Des diefs taalman:

Heer balliu, hy is onschuldig, ende hy begeert achtinc ende een beraet. Wilt gijs hem geven?

Des ballius taalman.

Die balliu geeft hem een achtinc.

Des diefs taalman:

Heer balliu, wilt gy my voirt waeren in N. woerden van den hoegsten recht ende hem in die boeten?

Des ballius taalman:

Die balliu waert' er u in.

Des diefs taalman:

Heer balliu, te voren seyde hy onscoude, ende noch zeit hy onscoude, ende hy zeit dat hijs niet schuldich en is te antwoorden, ende zeyt reden waerom ende waerby, alsoe gijs niet te regte aengesproken en hebt, dat hy u niet antwoorden en zal, ende vry ende quyt wesen sel, ende hy geert des een vonnis.

Des ballius taalman:

Die balliu zeyt dat hy antwoorden sel ende dat hy terecht aengesproken is, des vermaen ik u een vonnis N.

Des diefs taalman:

Heer balliu, zoe antwoert hy ende zeyt dat hy niet sunder onschult quyt wesen zel.

Des ballius taalman:

Die balliu zeyt dat hy geen onschult doen en zal, want hijs hem tuug vermet ende ic segge dat de ballius tuug zel gaen voor sijn onsculde, des vermaen ik u een vonnis N.

Des diefs taalman:

So seit hy dan dat niemant over hem tugen en sellen van mijns heeren dienders, noch gasten, nog vrouwen noch daer hy tegen in vrede off in veette leit, ende dat ander niemant over hem tugen en sel dan goede witachtige mannen ende onbevlect dat onse poorteren sijn, des geert hy een vonnis.

Noch: Voirt zeyt hy dat niemant over dese tuug sitten en sellen dan 7 schepenen mit horen gesworen klerc daer hy teghens in vrede ende in veete leit, des geert hy een vonnis.

Item nu gaen die schepenen te raede, ende als sy weer gaen sitten dan spreekt des diefs taalman:

Heer balliu, wilt gy my voirt waeren in N. woerden van den hoechsten recht ende hem in die boeten?

Des ballius taalman:

Die balliu zeyt hy waerter u in.

Des diefs taalman:

Alsulc vonnis als schepenen onder hebben daerof volbiet hy hem ende hy zeit dat dat schepenen sijn schuldich te uten oft te steden als dat recht is, ende hy zeyt dat hy vry ende quyt wezen sel.

Des ballius taalman:

Dat vonnis dat hoert den balliu half toe, ende die balliu zeit nae der aenspraek dat hy hem aengesproken heeft na tuug ende waerheydt, die schepenen dairof gehoort hebben ende na zyne belyden woerden, dat hy vervallen [1]) zal wesen van lijff ende goet, des vermaene ik een vonnis van des balliuws wegen, N.

Des ballius taalman:

Een vonnis vermane ik u N. wat die balliu voert schuldich is te doene.

Nog: Een vonnis vermaene ic u N. hoe die bailliu schuldich is over hem te rechten.

---

1) Ik vermoed dat dit er staat; het loopend schrift van van Alkemade is soms zeer moeilijk te ontcijferen.

Nog: Heeft er yemant yet te doen van den hoegsten recht, dat vrage ik eenwerff, anderwerff, derdewerff, vierdewerff over recht. Eens vonnis vermane ic u van des ballius wegen N. want ic alsoe dicke overgevraecht hebbe ende hier niemant niet meer te doen en heeft, oft die balliu wel gebreken mach.

Nog: Soe breect die bailliu dan op ende seit: alle diegeene die hier gedaecht zijn ende mit rechte besaeckt zijn ende niet voertgekomen en zijn, dat zy boeten schuldich sijn, eens vonnis vermane ic u waer zy zijn oft (niet) en zijn.

II. Stukken uit het archief der gemeente Montfoort.

De beide hieronder afgedrukte stukken komen voor in het handschrift, dat ik als *M2* bij de uitgave der rechtsbronnen van Montfoort nader hoop te beschrijven, en zijn geschreven met de hand, die ik daar als *b* heb aangeduid, en wel respectievelijk op de folio's 205 en 89 verso. Hoewel zij niet in aanmerking konden komen om opgenomen te worden onder de rechtsbronnen der stad Montfoort, schijnen zij toch de publicatie niet onwaardig te zijn.

Het eerste stuk dateert uit 1546 of iets later. Karel V had toen de hooge heerlijkheid van Montfoort, die door bisschop Zweder aan den burggraaf was verpand, afgelost. De burggraaf bleef echter in het bezit der middelbare en lage jurisdictie; dientengevolge werd het nu noodzakelijk uitdrukkelijk vast te stellen, waar de grens tusschen hoog en middelbaar rechtsgebied, die, zoolang beiden in ééne hand vereenigd waren, onverschillig was geweest, eigenlijk lag. Het advies, daarover aan den jonker van Montfoort uitgebracht, is, gelijk te denken was en de lezer zien kan, niet geneigd die grens te laag te stellen; er worden in dit advies een aantal zaken tot de middelbare rechtspraak gebracht, die men niet meenen zou, dat daartoe behoorden; maar ook al moet men het stuk met omzichtigheid gebruiken, het is toch niet geheel van belang ontbloot.

Het tweede stuk betreft het leenrecht, het is eene memorie door den stadhouder der leenen bij het leenhof ingediend, ten betooge, dat zeker leenman, in zijn verzoek om door den heer

van Montfoort beleend te worden, niet ontvankelijk kan worden verklaard, daar hij zonder voldoende redenen niet in persoon verschenen is, en ook niet de bevoegde personen, behoorlijk gemachtigd, heeft gezonden om de beleening te vragen.

Het afschrift, waarin beide stukken tot ons gekomen zijn, is zoo bedorven, dat het mij niet altijd mogelijk is geweest uit te maken, wat in het oorspronkelijke kan hebben gestaan. Misschien is de lezer gelukkiger.

R. Fruin Th. Azn.

A.

Geconsuleert op die gerechticheyt van mijn edelen joncheer van Montfoort, die hem soude mogen competeeren als borchgrave van Montfoort, wert bevonden uuyt trecht, welck die voorseiden [1]) borchgrave gehadt, geëx(er)ceert ende gepretendeert hebben, sulcx dat [2]) soude haer mogen te competeeren [3]), totdat anders bevonden soude mogen worden, die actiën hiernae volgende:

1. Erstelick alle diegeenen, dairvan [4]) (der) stede boeck mentie maeckt, nijt roerende tlijff off lit, ende by specificatie;

2. Die weeskijnderen mombers, tutoers ende curatoers te stellen ende uuytdoen, dengene, die in faute ende gebreck sijn van quade administratie, te corrigeeren.

3. Alle maten ende gewichten teyckenen [5]) en onder trechs te corrigeeren.

4. Item die op scepeneede spreeckt,
Item die met valse teerlinge speelt [6]),
Item die een ander dieff scelt,
Item die rechtstoringe doet,
Item die huystotinge doet,
Item die de officiers [7]) slaet off misdoet,
Item die over die mure climmet,
} te corrigeren. [8])

1) Het HS. heeft: „voorsaten",
2) Het HS. heeft: „raet".
3) Het HS. heeft: „consenteeren".
4) Het HS. heeft: „daige van".
5) Het HS. heeft: „teyckende".
6) Het HS. heeft: „spreekt".
7) Het HS. heeft: „de dofficiers".
8) Het HS. herhaalt de woorden: „te corrigeren".

5. Item die cleyne dieverye doet, als van appele, kerssen, melck, houdt off turff, off diergelijcke steelt, te corrigeeren.

6. Item die yemant lagen leyde.

7. Item die yemanden dreychde, omme dat hy hem plaes [1], dat hij plach te bruycken [2], onderhuyrden ende dyergelicke.

8. Ende overmits dien sal men mogen continueeren soedanige delinquanten te doen gaen nae qualite van hare misdaet voor die cruyssen (of) een keersse doen brengen in hoor linne cleet voor theylige Sacrament.

9. Item in de stock doen sitten seeckere tijt.

10. Item die steen te doen dragen.

11. Item eén weynich te doen castyen met de roede.

12. Item in pecuniële amende te mulcteren.

13. Item bedevaart te seynde(n) ende een tijt te bannen.

14. In genere soe mach men sustineren ende naevolgen, dat alle monicia, coercio vel levis castigatio in corpus competeert tot middelre jurisdictie ende uuyt dyen mynen joncheer, als hebbende trecht van borchgraeffscap, soe (ge)useert by sijn voorouders over hondertvijftich jaeren, te competeeren.

B.

Item ick segge, dat desen macht van geenre werden en is, ende begeer des een oordel van mannen; ende om die mannen overgelecht [3]) te weesen, soe sijn die redenen, die hiernae beschreven staen.

1. By dese redenen ende meer ander soe is dese macht van geender weerden: eerst soe hy geen (oor)saecke voor hem en neempt, dan dat hy int gestichte van Utrecht van ancxt sijns lijffs nyet comen derff, soe had hy schuldich geweest te comen, zeder de maele dat hy al sijn wech heeft op de paelen van Hollant, te weten tOudewaeter off te Woerden, ende van dair hebben doen begeeren aen mijn heer ende sijn mannen, als recht is, dat men gewylicht hadden, aen der bancke ende weder dairoff, welcke hy nyet gedaen en heeft.

2. Item soe heeft hy dese voorseide personen nijt (gemachticht [4])) voor mijn heer van Montfoort ende voor sijnre heeren

1) Sic.
2) Het HS. voegt hier in: „ende".
3) Het HS. heeft: „overplecht".
4) Oningevuld in het HS.

mannen van leen, als hy van rechtswegen schuldich was te doen, soude die macht van waerde weesen.

3. Item die mannen, die hy gemachticht heeft, en zijn geen mijns heeren van Montfoort mannen van leen; ende want nyemant [1]) in den leenrecht spraeck noch voort [2]) hebben en sall, hy en sy een beleent man des heeren; diewelck genen van desen mannen en is, die hy gemachticht heeft, soe en is die macht van geenre weerden.

4. Item ist, dat hy by staende vierschaere nyet en come off hem verantwoorde, als recht is, hy willich is. [3])

III. Stukken uit het archief der gemeente Renen.

De hierachter afgedrukte stukken zijn ontleend aan een handschrift, berustende in het archief der gemeente Renen. Het bedoelde handschrift, in quarto formaat, telt 16 pagina's, beschreven met eene hand uit de 16e eeuw. De beide eerste pagina's bevatten den titel benevens eene aanteekening omtrent de opbrengst eener grondbelasting van 5 stuivers per morgen in het sticht van Utrecht. De volgende pagina's bevatten verschillende rechtsgewoonten en voorschriften, die in de provincie Utrecht gegolden hebben. Zij volgen elkander in dezer voege op: eerst de dijkbrief van den Lekdijk dd. 1323, daarna de landbrief van bisschop Arend van Hoorn dd. 1375, dan de hierachter onder A. afgedrukte bepalingen omtrent leenrecht, vervolgens eene codificatie van het vordelrecht, hier opgenomen onder B., daarachter de zoogenaamde onderhouding van den landbrief dd. 1477 (een compromis tusschen den bisschop en de staten van Utrecht) en eindelijk de hier onder C afgedrukte bepalingen.

De dijkbrief, de landbrief en de onderhouding van den landbrief zijn sinds lang bekend, maar hoewel de overige bepalingen in vele opzichten met reeds bekende rechtsregelen overeenstemmen, in dezen vorm zijn zij nog onbekend en daarom hierachter afgedrukt.

---

1) Het HS. heeft: „yemant".

2) Lees: „woort".

3) De beteekenis dezer zinsnede is niet geheel helder; misschien moet men voor „willich" lezen „vellich".

Voor ik er toe overga om over de hier gepubliceerde stukken het weinige, wat ter verklaring noodig is, mede te deelen, wensch ik reeds nu te constateeren, dat alle stukken door hun inhoud betrekking hebben op het nedersticht van Utrecht, alleen van het hierachter onder C. volgende stuk blijkt dit niet. Het feit, dat de dijkbrief van 1323 in het handschrift voorkomt, doet veronderstellen, dat het in het zuiden der provincie is opgesteld, terwijl, voor zoover ik kan beoordeelen, de taal naar de aan Gelderland grenzende streken van Utrecht wijst. Het handschrift moet dus zijn ontstaan in de buurt van Renen, waar het gevonden is. Er is echter geene enkele aanwijzing, dat het stuk juist te Renen zelf tehuis behoort. Rechtskracht heeft het zeker niet gehad, het is niet anders dan eene particuliere compilatie.

De hier medegedeelde bepalingen omtrent het Leenrecht komen op blz. 9 en 10 van het handschrift voor, zij zijn van tweeërlei aard, en deze onderscheiding komt in het handschrift duidelijk uit. De eerste afdeeling omvat vooreerst bepalingen, hoe de procedure gevoerd wordt tegen iemand, die zijn leen verbeurd heeft. Hetgeen daarover gezegd wordt, komt in hoofdzaak overeen met de bepalingen van het handschrift, door mr. Muller in het archief van het Domkapittel gevonden en in het eerste deel der Verslagen en Mededeelingen (blz. 241 vlg.) uitgegeven, hier geciteerd als D. Het Renensche handschrift is echter veel korter. Aan deze bepalingen sluiten zich dan vrij geleidelijk aan eenige regels omtrent het inwinnen van boeten en het getal der leenmannen, die het leenhof behooren uit te maken. De meesten dezer bepalingen komen overeen met artikelen van het leenrecht, eveneens door den heer Muller in de Verslagen en Mededeelingen (I blz. 232 vlg.) gepubliceerd, en ontleend aan een handschrift der bisschoppelijke klerezy (B). De enkele bepaling, waarvan dat niet gezegd kan worden, zal dus ook wel Stichtsch leenrecht bevatten. Al deze artikelen zijn aan het procesrecht ontleend. In tegenstelling daarmede geeft de tweede afdeeling regelen aan omtrent het vererven van leenen. Een der artikelen bevat daaromtrent juist het voorschrift, waarvan het zoogenaamde leenrecht der St-Paulusabdy (P; zie Verslagen en Mededeelingen I blz. 58) zegt: „iste est usus in hac patria" d. i. in Utrecht, terwijl een ander artikel zich uitdrukkelijk op de constitutiën des gestichts van Utrecht beroept. Het

kan dus niet twijfelachtig zijn, of dit geheele leenrecht bevat in Utrecht geldende bepalingen.

Omtrent het in de tweede plaats afgedrukte Vordelrecht is het onnoodig dit nader aan te toonen. Deze bepalingen vindt men te Utrecht (Rechtsbronnen van Utrecht I blz. 179, II blz. 342) te Amersfoort (Rechtsbronnen der kleine steden van het Nedersticht I blz. 138, 219), te Wijk, te Montfoort, te IJselstein en in het landrecht (Rechtsbronnen van Utrecht II blz. 520). De hier voorkomende codificatie stemt het meest overeen met die van het Utrechtsche Roede boeck. Behalve in andere punten van ondergeschikt belang verschilt zij er echter hierin van, dat zij alleen (art. 7) eene bepaling omtrent het vordelrecht der landlieden bevat. Deze bepaling bewijst tevens de juistheid van het vermoeden, indertijd reeds door mr. Muller (Rechtsbronnen van Utrecht. Inleiding blz. 394) geuit, dat het vordelrecht oorspronkelijk alleen voor de bisschoppelijke dienstlieden gold, en eerst later algemeen, ook onder de landlieden, in gebruik gekomen is.

De in de derde plaats afgedrukte rechtsregelen schijnen aan den Saksenspiegel ontleend te zijn, althans van de artt. II vlg. is dit zeker, hoewel ons handschrift eene zeer eigenaardige afwijking omtrent de vrededagen bevat. Ten opzichte van art. I is dit niet zoo zeker; het meerendeel der daarin opgenomen bepalingen vindt men in den Saksenspiegel niet; daar echter dit artikel en de andere achter elkander op de bladzijden 15 en 16 van ons handschrift zijn afgeschreven en dus blijkbaar een geheel uitmaken, heb ik gemeend ook art. I althans als verwant aan den Saksenspiegel te mogen vermelden. Daar het handschrift, waaraan deze bepalingen zijn ontleend, in de omstreken van Renen schijnt te zijn ontstaan, blijkt hieruit de invloed van den Saksenspiegel ook in het Nedersticht, waarvan tot heden, meen ik, nog geen bewijs was voorgekomen.

R. FRUIN TH. AZN.

A.

I. *Vant lycnrecht, woe men dat houden sal.*

1. [1]) Als een leenhiere sijn mannen ten vierscaren daget.

1) Vgl. D. IX—1, 2, 3.

ende dye vierscåer [1]) gespannen [2]) heeft mit ordel der mannen nae keyserrecht, ende dye lyenhiere yemant bespreekt, dat hy dat lyengoet verboert heft, soe sal men hem daertoe verdagen over 42 dagen voermiddaghe ter goeder tijt mit een des lyenhiere huisgesijn ende 2 sijnne leenmanne, ende segget hem, aen dye broken. Coemt hy nyet, soe ijs hy boetschuldich; vonniest wijst: „hy is boetschuldijch".

2. [3]) *Den ordel, hee groet dye boet ijs.* Vonniest wyset: „10 schillingen, ende een keyserschen schijlt voer 22 schillijngen gerekent" [4]).

3. [5]) Aldus hout men 3 rechten. Comen hy ten vyerden dage nyet, soe verboert hy 10 pont, 1 keyserschen schilt voer 1 pont gerekent.

4. „Ick vraeghe een ordel, hoe men den cost van boeten ende anders groetet [6]), die verborcht [7]) sijn, inwijnnen sal". Vonniss: „dat sellen van dye lyenhiere mannen doen van des hieren wegen by hoeren eeden, te weten drye stadtponden off duubbelden gelde".

5. [8]) Item dye cleyn boeten sijnt van 10 scillijnghe, dat is 1 keysersgen scilt, ende dye [9]) groete boeten sijnt van 10 pont, dat sint 10 keysersge scilden.

6. [10]) Item dye boeten, costen ende broken sal men inwijnnen overdwers.

7. [11]) *Item mit woe vele mannen van leen die leynhiere is sculdich ten mijnste te recht te sitten, daer men uutdragen lyenrecht houden sal moeten.* Daer sijnt ten mijnsten 12 manne van [12]) leyn.

Item hefft die leenheren soe voele mannen (nyet), soe moeten ende mogen sy nemen leynmannen des heeren, daer sijt leen off holden van der manscappen.

---

1) Het HS. heeft: „vierscaet".
2) Het HS. heeft: „gesscraven".
3) Vgl. D. IX—4.
4) Het HS. heeft: „gerkoert".
5) Vgl. D. IX—5.
6) Sic; misschien moet men lezen: „goede".
7) Sic; men leze: „verboert".
8) Vgl. B. V—6.
9) Het HS. heeft: „drye".
10) Vgl. B. V—5.
11) Vgl. B. X.
12) Het HS. heeft: „vin".

II. *Noch van leynrecht properlijck, woe dat erven ende gaen sal.*

1. Item dversterffelijck leyngoeden, dye onverbonden, het-sy [1]) ten Zutphenschen recht off anders, dye gaen ende [2]) volgen nae constituciën des gesticht van Utrecht, ongesplit ende ongedeylt, op een den ousten zweertmaech, dat is te weten dye naest toebehoert denghenen, die dat leyngoet toebehoerden.

2. Item dye man gaet voer dat wijff in gelijcken graden, al es die man jonger dan het wijff, *het behoert den man* [3]).

3. [4]) Item sijnt 2 broederssoenen leynvolgeren, die jongest van den ousten ende de outste opter straten van den jongen broder gecomen, die ouste op der straten levendich neemt dat leen; ja al waer hy gecomen van een suster, die ouste sal leynvoellgger sijn ende nijt die jonge neeff, van een ouder broeder ghecomen.

4. Item die doet sijnt, en kunnen ghenen recht geven in eerffnis off leyngoeden te boeren off te hebben, mer dat gaet uut ende voert by den levendygen ende bequaemsten in der tijt levendich.

B.

Van den vordelrecht.

1. Daer sijnnen dryerhande vordel: dat eyrste den man van sijn wijff, dat ander (dat) wijff van hoeren man, dat derde den soen van sijn vader, gelijch men tUtrecht neemt.

2. Item een borger tUtrecht is Sunt Martens [5]) dyenstman, die neemt tot sijn vordel 3 peerde, des hy se heeft, elck peerdt 33 maent out, daer hy daegelix mede rydet tot sijn vrendtdagen off in den heeren- off stadtdienst, mit haer gereide, off soe voele peerde mijn, als hy heeft. Voert soe neemt hy sijn haernasch [6]), dat is te verstaan sijn steeckhaernascht [7]) ende ternoey ende dat daertoe behoert, sijn platen, sin scote.

---

1) Het HS. heeft: „hebt sy".
2) Het HS. herhaalt dit woord.
3) De vier laatste woorden zijn geschreven met eene andere hand.
4) Vgl. P. IV—3.
5) Het HS. heeft: „Marstens".
6) Het HS. heeft: „haervasch".
7) Het HS. heeft: „steeckhaervascht".

sijn huve, sijn barbier, sijn helm, sijn leenhaernasch, sijn handtschoen, pypen, lijfyser [1]), armlederen, sijn sweert, sin knijf, siin wapenroech ende vvoert al sijn weder, die hy toe oerloghe behoefft, ende daertoe mede sijn klederen, die tot sijnnen lijff behoiren.

Item waer hy een scutte, sijn armborst ende dat daertoe behoert, sijn panser, sin ketelhoet, sijn pieck ende [2]) sijn knaep mede te volgen, siin deken, 1 paer slaeplaken, siin heerbedde, een oorkuyssen, eyn taeffellaken, 1 dwael, sijn mael om dat in te doen.

Item sijn voetnap [3]), heefft hy hem, mer heeff hy gheen voetnapt [4]), een sulveren schael, die best sonder een, des hee daer drye heefft; heefft hy daer 2, die best; heeft hy daer [5]) een, dyeselve.

Item een sulveren lepel, 1 ketel, dat men dagelix besiget, 1 pot, desgelijck 2 vleschen ende een bijl mede te loedgreven [6]).

3. Item een borger, dye gheen peert en hout, dye neemt sijn beste bedde, sijn beste deken, 1 paer slapellaken.

Item noch eeyn taeffellaken, 1 dweel, 1 becken, een watervvat off lavoer, al sijn haernast [7]), ende van cleynnoeten ende ingedoemten ende clederen, die tot sijnnen live behoeren, mit 1 kijst ende taluir, pot, ketel ende kan.

4. Item alsulck vordel, als voerschreven is, neemt die soen van sijn vader, mer die moeder nemt hoer vordel te voeren uut eyrst, ende dye soene nae.

5. Item een vordel eist als leyngoet ende mach een (nyet) aentasten voer [8]) schult, alsoe vveer als der ander goet is, dat men die scult bevelen mach.

6. Item [9]) alle vordel moet qwijt geschouden off gegouden wesen, ende hoe lanc [10]) yemant in den boedel [11]) is, hy mach noch sijn vordel nemen, als hy den boedel [11]) deylt.

1) Het HS. heeft: „lijsyser".
2) Lees: „omme"?
3) Het HS. heeft: „voernap".
4) Het HS. heeft: „voernapt".
5) Het HS. heeft: „doer".
6) Sic.
7) Het HS. heeft: „haervast".
8) Het HS. heeft: „ende mach een aentasten sonder".
9) Het HS. heeft: „In".
10) Het HS. heeft: „lans".
11) Het HS. heeft: „vordel".

7. [1]) Item op lant nemen dye lantluden oeck vordel, als in steden die borgeren nemen, want sy in dye gewoent sijnt gecomen.

8. Dijt is der vrouwen vordel van haeren man: in den eyrsten haer clederen, daer sy thoe hoechtyden mede gaet, ende haer beste heuyck, ende haer clederen, daer se daegelijx mede gaet, haer beste [2]) bedde, als toe hoechtyden staet, haer stoel, haer kuyssen daerop, haer tafel, haer scragen, haer beste tafellaken, haer beste dwael, 1 kandeler op dye taffel, haeren sulveren voetnap off een schael daervoer, sijnt daer drye, dye beste sinder een; sijnt der 2, die best; is daer een schael, dieselve.

Item een sulveren lepel.

Item van koeperen potten die beest.

Item van ketelen dye best sonder een, is daer drye; haeren watervvat off lavoer, 1 tange, een hael, 1 treeft, pan, roester, crauwel, zouvvat.

Item haer best kijst off coffer ende haer doeken, dye tot haeren hoefde behoeren.

9. Item gheen man en mach vordel coepen na sijns wijffs doet, dan hy by sijns wijffs gesonde lyve en hadde; ende soe wes voordel, dat men dan nyet (en heefft, dat en sal men nyet) [3]) coepen.

10. [4]) Item soe we voordel geneyten off hebben wijl, dye moet dat bijnnen jaers eyschen ende nemen, anders sal hy des geneyten nyet off hebben.

C.

Voorschriften, verwant aan den Saksenspiegel.

I. [5]) *Tgelech* [6]) *van crymynael ende capitael boeten.*

1. Item soe wye gestolen hefft dye weerde van 10 schillijnge off daerboven, sal men hangen, dat hy doet ende verworget sy.

---

1) Dit art. springt in het HS. in.

2) Het HS. herhaalt dit woord.

3) De zeven laatste woorden ontbreken in het HS.; zij zijn ontleend aan 't Roode Boeck der stad Utrecht, laatste artikel.

4) Dit art. is in tegenspraak met art. 6.

5) Vgl. Homeyer. II art. 13; De Geer. I artt. XC en XCI.

6) Vóór dit woord staan in het HS. nog eenige thans onleesbare woorden.

2. Item wye den anderen doet mijt rijspen moede: ist by dage, soe sal men hem tot soem plaessen hangen, tot soem greven, tot som op radt.

3. Item soe wy[e d]es anderen goet neemt tot sess pennygen toe, sal men hangen off raden, na costume van den lande.

4. Item wye moert doet, behoert toe slepen toe wessen ende gehangen off óp radt.

5. Item wye mijt opsedt als verraedt den anderen dooet off mit verspieijnge, sal men slepen ende hangen off raden.

6. Item soe wye en vro[u] slaedt, die kijnt dracht, ende dat kijnt doet blijfft, d[en] sleyp men ende hanck men off radebrach men.

7. [Item] wye onfoert een maget ende in der onschakinge beslaept, sal men slepen ende hangen off raden. Ende indyen hy sie niet en beslaept ende brenckt sy weder sonder mijsdoen, dien sal men barnen. Dye vrende van der ontfaerde persoen sijnt schuldich te vervolgen om haer nicht weder te hebben op verboeren hoer erffnisse, die sy van der nichten vercrygen moegen.

8. Item soe wye [den] anderen bevvecht op sijn eygen landt, boemgaert off huis, ende die aenvvechter gequesset off doet blijfft, d[aer]off sal vry wesen ende qwijt die aengevochten wort.

9. Item soe wye enyge gevangen laet ontgaen, is schuldijch die boeten, dyen die gevangen voer sat, off staet [1]) tot judicie des heren.

10. Item soe wye sijnnen [2]) vervolcht mijt raderye, die valt in peen, of [3]) hy verraedt vollenbrocht hadde selver.

11. Item soe wye testament wijl beletten, verleest sijn erfnijsse van den doeden.

12. Item soe wye hemselven mijsdoet, sijn goeden behoeren den heer, mer doet hy by sijcten van hoefde off raserye off uutsijnnijcheit, soe behoerren dye heer die goeden (nyet) [4]).

13. Item wye den anderen bespreekt van saeken, dragende aen den lijff, mach hy des nyet bewysen, hy vvalt an derselver penen.

---

1) Het HS. heeft: „stadt".
2) Hier schijnt een woord te zijn uitgevallen.
3) Het HS. heeft: „op".
4) De zin schijnt de invoeging van dit woord te vereischen.

14. Item soe wye sijn ouders doet, verleyst sijn arfnisse, ende [m]en sal hem doen in een [1]) leren sack mijt een caeppoen, een hont, een aep ende een serpent, ende soe in der zee geworpen, want hy en is die lucht noch eerde weerdijch.

15. Item soe wye sijn kijnt doet, de sal men desgelijchts doen.

16. Item wye den anderen sijn lede afhouwet, desgelijch sal men hem veder doene.

17. Item lemt hy yemant, hy verleest sijn goet aen den heer, behiltelijch den lemden sin pnysie [2]) te hebben.

18. Item zodomyte hoeren [3]) verbrant te sijn, die .... [4]) sondich hebben.

19. Item wye wecht[reck]et enige palen off vvalsget die .... [4]) recht siin gescreven, verleest alle sijn goeden ende geban[nen] te wesen; tot som steden verleest hy sijn lijff.

20. Item soe wye by nacht een dey[ff] doet slaet, hy e[n ver]boert nyet.

21. Item een wijff, die misdoet in saeken, aen [de]n lijff g[aende], sal men richten, als men een man richt in gelijcker sa[eke]n.

II. [5]) *Van den alden vrede.*

Die keyserlijcke gewoent heefft gestedijch(t) den lande toe Sassen, dat alle dagen ende alletijt sellen hebben vrede papen ende geestelyke l[uden], maegeden, wyven ende Joden aen haeren live ende goeden, k[erc]k ende kerc[hove], alle dorpen bijnnen sijnnen graven ende tunen, ploegen [ende] moelens ende [conings] straten, wateren ende vvelden, die sellen stede vrede hebben. Heylich da[gen] ende gebonden dagen sijnt alle luden tot vredeldagen geset ende daer[toe] drye dagen in die weke als Donredagen, Vrydagen, Sondagen [6]).

---

1) Het HS. heeft: „een in".
2) Sic. Misschien moet men lezen: prysie.
3) Het HS. voegt hier in: „te".
4) Onleesbaar in het HS.
5) Vgl. Homeyer. II art. 66; De Geer. I art. CXXXV.
6) Alle handschriften van den Saksenspiegel kennen vier vrededagen: Donderdag, Vrijdag, Zaterdag en Zondag.

III. [1])

Gheen wijff mach voerspraeck sijn in den lande [toe Sa]ssen, noch sonder momber clagen, omdat Kalf[urni]a, die ryke vro[eme, mijsbae]rde van toern, doe sy in voerspraken h[aere]n wijl ny[et volgen en] mocht.

IV. *Van pennijngen ende m[unten]*.

1. [2]) Pennijngen sal men vernygen, als een nye heer coemt. Biedt die munter eenen valsgen pennijnck uut, soedat hy daermye coepen wijl, hy verboert sijn hals. Soe wye sijn recht, [sij]t de ist, verwracht heeft mit dieff off mit roeff, vijnt men [by] hen vierdenhalffen pennijnck gestolen, hy verboert sijn handt [3]).

2. [4]) Velsget die munter sijn pennijnck, ende en hout hy nyet in sijn weerde, het is op sijn hant.

3. [5]) Nyemant en moet noch munt noch merket (hebben) buten des rijchters [6]) wijlle. Nyemant en [7]) moet oeck pennijngen slaen, anderen pennijngen gelijcke, sy en hebben sonderlick bescheyt. Ende werden [8]) die verboeden, soe mach sye dye munter wel breken.

---

1) Vgl. Homeyer. II art. 63 § 1; De Geer. I art. CXXXIII.
2) Vgl. Homeyer. II art. 28 § 1 en 2; De Geer. I art. CIIII.
3) De tekst bij De Geer voegt hier nog achter: „tensi dat hi daer ghewere of hebben mach". Ons HS. slaat niet alleen deze woorden over maar ook het eerste gedeelte van het volgende artikel, dat met dezelfde woorden eindigt.
4) Vgl. Homeyer. II art. 26 § 3; De Geer. I art. CV.
5) Vgl. Homeyer. II art. 26 § 4 en 5; De Geer. I art. CVI.
6) Het HS. heeft: „rykeden".
7) Het HS. heeft: „ende".
8) Het HS. heeft: „werder".

VERSLAG OVER HET JAAR 1894/1895.

Het afgeloopen jaar bood in enkele opzichten meer afwisseling dan gewoonlijk. Gevoelig werd de Vereeniging getroffen door het overlijden van meerdere leden, waaronder een tweetal die tot hare oprichters behoorden. Gelukkig is het ledental, dank zij de toetreding van vele nieuwe leden, niet verminderd maar vermeerderd, zoodat het op 1 Januari 1896 een aantal van 87 bedroeg.

Ook in de Directie kwam eenige verandering, tengevolge van voorziening in de nog steeds onaangevulde vacature, door het overlijden van den heer SLOET ontstaan. Mr. R. FRUIN TH. AZ. verklaarde op uitnoodiging der Directie zich bereid ook als Directeur zijne hooggewaardeerde medewerking te verleenen.

Behalve eene aflevering van de Verslagen en Mededeelingen (deel III n°. 3) werden in het Vereenigingsjaar twee werken aan de leden afgeleverd. In de tweede helft van 1894 verscheen het vervolg op de Stadrechten van Nijmegen, uitgegeven door Mr. M. S. POLS, in de eerste helft van 1895 het belangrijke werk van Mr. HUGO WSTINC, het Rechtsboek van den Dom te Utrecht, uitgegeven door Mr. S. MULLER FZN. Ter perse is thans eene uitgebreide verzameling van de Rechten der Utrechtsche gilden, bewerkt door Mr. J. C. OVERVOORDE, archivaris der gemeente Dordrecht, en Mr. J. G. C. JOOSTING, commies chartermeester bij het Rijksarchief te Utrecht. Zoodra deze uitgave voltooid of voldoende gevorderd is, zal een nieuw werk ter perse gaan, waarvan de keuze echter nog niet is gedaan, als ten deele afhankelijk van den voortgang

der bewerking. Inmiddels hebben velerlei uitgaven de aandacht der Directie bezig gehouden. Zoo heeft de heer H. DE JAGER eene uitgave van de Brielsche keuren, in aansluiting aan de vroeger reeds uitgegeven keurboeken van 1346, 1405 en 1445, op zich genomen, en is reeds geruimen tijd het oog gevestigd op de oude rechten van Gouda. Maar vooral betreffende twee belangrijke uitgaven zijn de voorafgaande besprekingen met goed gevolg bekroond.

De eerste betreft de uitgave der Rechten van Zierikzee. Daarvan werd reeds met een enkel woord melding gemaakt in het Verslag over het jaar 1886/1887. Aanvankelijk scheen de uitgave verzekerd, en was reeds een aanvang gemaakt met de bewerking, maar weldra kwamen verschillende omstandigheden die bewerking vertragen, die ten slotte door het overlijden van den bewerker geheel werd gestaakt. Toch hield de Directie de oogen bij voortduring op dit werk gevestigd, dat bestemd was eene belangrijke gaping in de oude rechtsbronnen aan te vullen, als bevattende de eenige vooralsnog bekend geworden uitgebreidere verzameling van Zeeuwsch Stadrecht. De zaak is mitsdien op nieuw ter hand genomen, en hoewel de voorafgaande besprekingen nog niet geheel zijn afgeloopen, bestaat voldoende grond om aan te nemen dat ze tot het gewenschte resultaat zullen leiden; terwijl Mr. W. BEZEMER zich op uitnoodiging der Directie bereid heeft verklaard, de bewerking en uitgave op zich te nemen.

Van grooteren omvang en hoogere beteekenis nog is eene andere uitgave, door de Directie voor de werken der Vereeniging gewonnen. Ze betreft het oorkondenboek van het Sticht Utrecht, een werk dat, meermalen voorgenomen, tot groote schade voor de geschiedenis van ons land, en in de eerste plaats ook van onze rechts- en staats-geschiedenis, nog steeds ontbreekt, maar van zoodanigen omvang is, en zooveel arbeid en kosten vordert, dat de uitgave door den meest bevoegden beoordeelaar, den Rijksarchivaris in Utrecht, Mr. S. MULLER Fzn., nog in een ver verschiet werd gesteld bij het door hem in 1890 uitgegeven programma. Sedert is, dank zij zijn onvermoeid streven, het uitzicht aanmerkelijk verbeterd. De verzameling der bouwstoffen tot 1301, op zich zelve een uiterst omvangrijke arbeid, kon tengevolge van den steun van subsidien van het Rijk en van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap aan den geleerden uitgever van het

Bullarium Trajectense, den heer Dr. G. Brom, tot dat einde aan het Rijksarchief te Utrecht werkzaam, worden opgedragen. Die voorafgaande arbeid, thans verzekerd en met kracht aangevangen en voortgezet, is reeds zoo verre gevorderd, dat over de eventueele uitgave onderhandelingen konden worden aangevangen. Hoewel de Directie van het Historisch Genootschap zich zoo noodig bereid betoonde de uitgave in de werken van dat Genootschap te bekostigen of te steunen, meende de Directie der Vereeniging dat niet alleen het groote belang dier uitgave voor de beoefening der rechts- en staatsgeschiedenis van Nederland, maar ook het belang der Vereeniging bij het opnemen daarvan onder hare werken, een aanbod rechtvaardigden om de uitgave voor hare rekening te nemen en in hare Werken te doen verschijnen. Tot hare voldoening werd dat aanbod aangenomen, en zal het Utrechtsche Oorkondenboek in de Werken der Vereeniging verschijnen. De bewerking en de zorg voor de uitgave behoefden geene voorziening, daar beiden reeds sedert lang waren aanvaard door een lid der Directie, Mr. S. Muller Fzn., die in 1890 het programma stelde, en onder wiens leiding en toezicht ook de verzameling der bouwstoffen plaats heeft. Ook de kosten der uitgave leveren geen bezwaar, dank zij de financieele krachten der Vereeniging, en zijn in zekeren zin verzekerd door het bedrag der langzamerhand gespaarde en voorloopig belegde gelden, die zoo noodig voor zulk een belangrijk werk nuttig besteed zouden worden, en daarvoor ook gereserveerd kunnen blijven. Hoewel de voorbereiding der uitgave nog geruimen tijd zal vorderen en de voltooiing eerst over eenige jaren kan worden verwacht, zullen nader in overweging worden genomen de mogelijkheid en wenschelijkheid eener regeling van de bewerking en uitgave in deelen of afleveringen, zoodat met de uitgave een aanvang kan worden gemaakt zonder te wachten totdat het geheel is bewerkt.

Minder voorspoedig liep eene andere poging van de Directie af, ten opzichte trouwens van een werk van minderen omvang en minder aanbelang, tengevolge van eene weigering, gelukkig tot nu toe nergens ondervonden. Een der leden van de Vereeniging, Mr. W. Bezemer, had de Directie in kennis gesteld met het bestaan van een handschrift in het oud-archief der gemeente Roosendaal -en Nispen, dat, aldaar bekend onder den naam van „de Roos", een zeer oud en voor de

kennis van het oud Brabantsche recht belangrijk keurboek zou bevatten. Daar de heer BEZEMER zich bereid verklaarde dat keurboek aan een onderzoek te onderwerpen en, als het werkelijk belangrijk bleek, voor de Vereeniging te bewerken en uit te geven, werd namens de Directie aan het Gemeentebestuur het verzoek gedaan het handschrift tot dat doel beschikbaar te stellen. Burgemeester en Wethouders van gezegde gemeente waren echter van oordeel dat het belang der gemeente niet toeliet aan dat verzoek te voldoen, en wel (dus luidde het schrijven) *„aangezien dat boek naar algemeen wordt beweerd eene zeer groote waarde heeft en door eene uitgave daarvan zeer zeker hetzelve zoo goed als waardeloos zoude gemaakt worden"*. Te vergeefs trachte de Directie het gemeentebestuur te overtuigen, dat deze opvatting van de waarde van een handschrift op eene dwaling berustte, dat die waarde, zelfs waar het een kostbaar unicum geldt, wel verre van verminderd, verhoogd wordt door eene uitgave die den kostbare inhoud doet kennen en er de oogen der wetenschappelijke wereld op vestigt; dat die waarde toch niet bestaat in het feit van het bezit, maar uitsluitend in het nut, dat het der wetenschap oplevert tot vermeerdering onzer kennis; dat een handschrift waarvan het bestaan of de inhoud onbekend blijft, even waardeloos is als een begraven en nog niet wedergevonden schat. Te vergeefs werd er op gewezen dat dit tegenwoordig zoo algemeen erkend is, dat de bezitters zelve van kostbare handschriften zich beijveren eene uitgave uit te lokken of te bevorderen, des noods ten eigen koste of door het toekennen van een subsidie. Noch deze, nog meerdere dergelijke argumenten mochten baten. Zelfs het zoo verleidelijk mogelijk voorgestelde lokaas van de stralenkrans, die hunne gemeente zou omgeven, als de inhoud werkelijk kostbaar bleek en den naam der gelukkige bezitster allerwege ook in het buitenland bekend maakte, was niet in staat de waakzame zorg van Burgemeester en Wethouders voor de hun toevertrouwde belangen der gemeente Roosendaal en Nispen te verschalken. Als uiterste concessie verklaarden ze zich bereid de gelegenheid te verschaffen ter secretarie van het boek inzage te nemen. Daar zoodanige inzage alleen verlangd werd om de belangrijkheid van den inhoud uit het oogpunt eener eventueele uitgave te onderzoeken en te beoordeelen, is van dit aanbod geen gebruik gemaakt. Het

ligt niet op den weg der Vereeniging het geluk en de zelfvoldoening van het gemeentebestuur en de ingezetenen van Roosendaal en Nispen te verhoogen of te temperen door een onderzoek of eene beoordeeling van *de waarde van een handschrift, die naar de algemeene bewering zeer groot is, maar zeer zeker verloren gaat als de inhoud bekend wordt.*

Uit het hierachter medegedeelde overzicht van de rekening en verantwoording van den penningmeester blijkt dat het batig saldo van het vorige jaar een weinig is verminderd, niettegenstaande de inkomsten meer bedroegen dan het vorige jaar (*f* 1332.89⁵ tegen *f* 1114.64). Toevallig waren zoowel de uitgaven voor uitgegeven werken (*f* 1312.10) als de andere uitgaven (*f* 61.57⁵) veel hooger dan gewoonlijk, en kan reeds met voldoende zekerheid worden voorzien, dat ze het volgende jaar aanzienlijk minder zullen bedragen, zoodat alle uitzicht bestaat dat het saldo, het beschikbare overschot van vorige jaren, weer zal stijgen. De finantieele toestand kan dus als bevredigend worden beschouwd.

Daar weder acht jaren verstreken zijn sedert het overzicht van het geheel der ontvangsten en uitgaven gedurende de eerste acht Vereenigingsjaren, opgenomen in het Verslag over het jaar 1887/1888 (Versl. en Med. II bl. 204), heeft de Directie een soortgelijk overzicht doen samenstellen over de tweede acht Vereenigingsjaren, zoo ingericht dat de twee tijdvakken kunnen worden vergeleken en het overzicht tevens het geheele resultaat aantoont. Het kan tevens dienen als overzicht van de werkzaamheid der Vereeniging sedert haar ontstaan, wanneer het aangevuld wordt door de mededeeling, dat in het geheel tot nu toe werden uitgegeven 18 Werken in 24 deelen, en 16 afleveringen van de Verslagen en Mededeelingen, tot een gezamelijke waarde van *f* 156.45, waarvan *f* 79.85 in het eerste, en *f* 76.60 in het tweede tijdvak.

Uit dit overzicht blijkt dat het batig saldo in werkelijkheid *f* 2620.10 bedraagt, waarvan slechts *f* 62.02 het in kas gehouden bedrag vertegenwoordigt, het overige rentegevend belegd, reeds eene bate van *f* 540.14 heeft opgeleverd. Eenige verklaring behoeft wellicht de vermindering van de ontvangsten aan verkochte werken, waaruit schijnbaar verminderde belangstelling in die Werken zou kunnen worden afgeleid. Ze is echter, voor een deel althans, toe te schrijven aan de vermeerdering van het aantal der leden, dat van gemiddeld

80 in het eerste tot gemiddeld 90 in het tweede is gestegen, zoodat gemiddeld een tiental belangstellenden, de werken als lid bekomende, ze niet langer behoefden te koopen. Naar dit middelcijfer berekend. is in het tweede tijdvak voor eene waarde van *f* 6894.— aan werken aan de leden afgeleverd tegen *f* 6388.— in het eerste.

Overzicht der Rekeningen over de jaren 1879/1880 tot 1894/1895.

	1879/80 tot 1886/87.	1887/88 tot 1894/95.	Totaal.	
Ontvangsten:				
Contributiën	*f* 6460.—	*f* 7220.—	*f* 13680.—	
Zuivere opbrengst van verkochte werken . .	- 2651.38	- 2149.03	- 4800.41	
Renten van belegde gelden	- 57.74	- 482.40	- 540.14	*f* 19020.[illegible]
Uitgaven:				
Kosten van uitgaven van werken	- 7685.34	- 7830.92^5	*f* 15516.26^5	
Administratiekosten . .	- 83.55	- 92.87^5	- 176.42^5	
Kosten van afdrukjes, kopyloonen, enz. . .	- 165.75	- 541.50	- 707.25	
Belegde gelden.	- 532.45	- 2026.14	- 2558.59	- 18958.[illegible]
			Batig saldo	*f* 62.[illegible]

Overzicht van de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester over het jaar 1894/1895.

Ontvangsten:

saldo vorige rekening.	*f*	102.80		
aan contributien	-	860.—		
aan in 1894 verkochte werken. . .	-	380.57^{5}		
aan renten van belegde gelden . .	-	92.32		
			f	1435.69^{5}

Uitgaven:

administratiekosten	*f*	12.57^{5}		
aan in 1894 uitgegeven werken:				
Verslagen en Mededeelingen III n^{0}. 2	-	177.30		
Nijmeegsche Stadrechten (restant). .	-	601.50		
Drentsche rechtsbronnen (restant). .	-	108.30		
Rechtsboek van den Dom (17 vel) .	-	425.—		
aan kopijloonen	-	7.50		
bindwerk (present-exemplaren van werken)	-	11.—		
aan kosten van afdrukjes.	-	30.50		
			f	1373.67^{5}
		Saldo . . .	*f*	62.02

NAAMLIJST DER LEDEN.

Mr. J. Bon d'Aulnis de Bourouill te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort te Leusden.
Mr. A. R. van Bel te Amsterdam.
Mr. A. J. Enschedé te Haarlem.
Mr. P. R. Feith te 's Gravenhage.
Mr. S. J. Fockema Andreae te Leiden.
Dr. R. Fruin te Leiden.
Mr. B. J. L. Bon de Geer van Jutfaas te Utrecht.
Mr. J. A. Grothe te Utrecht.
Mr. C. Pijnacker Hordijk te 's Gravenhage.
Mr. E. H. Karsten te Arnhem.
Mr. F. B. Coninck Liefsting te 's Gravenhage.
Mr. R. Melvil Bon van Lynden te Utrecht.
Dr. P. L. Muller te Leiden.
Mr. S. Muller Fz. te Utrecht.
Mr. A. A. de Pinto te 's Gravenhage.
Mr. M. S. Pols te Utrecht.
Mr. M. J. Pijnappel te Amsterdam.
Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. Roëll te 's Gravenhage.
Mr. W. J. Roijaards van den Ham te Utrecht.
Mr. J. J. S. Bon Sloet te Arnhem.
Jhr. Mr. O. Q. van Swinderen te Groningen.
Dr. J. Verdam te Leiden.
Mr. G. de Vries Az. te 's Gravenhage.

Mr. J. Heemskerk Azn. te 's Gravenhage.
Mr. P. VerLoren van Themaat te Utrecht.
Mr. J. van der Leeuw te Amersfoort.

Jhr. Mr. D. G. van Teylingen te 's Gravenhage.
Mr. A. J. Andreae te Kollum.
Mr. C. R. Merkus te Utrecht.
Mr. T. H. Bondam te 's Hertogenbosch.
Het Historisch Genootschap te Utrecht.
Mr. A. Telting te 's Gravenhage.
Mr. J. C. Reepmaker te Rotterdam.
Mr. J. J. van Geuns te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.
Jhr. Mr. W. H. de Beaufort te Driebergen.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.
Mr. J. E. Bijleveld te Arnhem.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Mr. Josua van Eik Jzn. te Amsterdam.
Mr. L. van Hasselt te Zwolle.
Dr. J. H. Gallée te Utrecht.
Mr. J. C. de Koning te Amsterdam.
Mr. W. A. Bon van Verschuer te 's Gravenhage.
Mr. J. L. Berns te Leeuwarden.
Dr. K. Höhlbaum te Giessen.
Jhr. Mr. V. de Stuers te 's Gravenhage.
Mr. H. L. Drucker te Leiden.
Dr. P. J. Blok te Groningen.
Mr. J. Lameere te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.
Prof. A. Esmein te Parijs.
Mr. A. J. Roijaards te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. Molengraaff te Utrecht.
Het stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. van der Schaaff te Amsterdam.
Mr. S. Gratama te Assen.
Mr. F. A. R. A. Bon van Ittersum te Utrecht.
Mr. R. Fruin Th. Azn. te Middelburg.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.
Dr. J. W. Muller te Leiden.
Het Hanseatische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijksarchief in de Provincie Noord-Holland te Haarlem.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. W. Bezemer te Rotterdam.
Mr. J. G. C. Joosting te Utrecht.

De Universiteitsbibliotheek te Giessen.
Mr. J. C. Overvoorde te Dordrecht.
Het Gemeentearchief te Rotterdam.
A. Bon Schimmelpenninck van der Oye van de Poll van Nijenbeek te Utrecht
De Universiteitsbibliotheek te Gent.
De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis te Zwolle.
P. A. M. Boele van Hensbroek te 's Gravenhage.
Mr. L. M. Rollin Couquerque te 's Gravenhage.
Het Rijksarchief te 's Gravenhage.
De Universiteitsbibliotheek te Heidelberg.
Mr. Ch. M. Dozy te Leiden.
Mr. J. C. Naber te Utrecht.
Mr. J. A. Feith te Groningen.
Dr. Th. Bussemaker te Groningen.
C. J. Gonnet te Haarlem.
Dr. J. de Hullu te Deventer.

DIRECTIE.

Mr. B. J. L. Bon de Geer van Jutfaas, *Voorzitter.*
Mr. G. de Vries Az., *Onder-Voorzitter.*
Mr. M. S. Pols, *Secretaris* en *Penningmeester.*
Mr. S. Muller Fz.
Mr. C. Pijnacker Hordijk.
Mr. R. Fruin Th. Azn.

KORTE MEDEDEELINGEN.

XII. De heerlijkheid en stad van Hagestein.

De hooge heerlijkheid van Hagestein en het later zoo vermaard geworden slot van dien naam worden het eerst vermeld in de 13de eeuw, als in het bezit van de heeren van het Gooi of uten Goie, die de heerlijkheid als leen hielden van de heeren van Kuik. In eene akte van 27 Mei 1274 komt voor een Walterus, dominus de Goie et de Hagensteine necnon de Langhere, die met de buren en geërfden van Langerak en met Frederik, heer van Zevender, eene overeenkomst aanging betreffende de bedijking, de uitwatering en het schouwen van de landen van Langerak en Kabau. [1]) Vijf jaren vroeger, in 1269, komt dezelfde nog voor als Walterus ex Goie, heer van Gasperde, Everdingen en Golberdingen, zoon van heer Giselbertus ex Goie. [2]) Of de naam van het slot toen nog niet op de heerlijkheid was overgegaan, of om welke andere reden hij die heerlijkheid bij hare afzonderlijke deelen noemt, is moeielijk uit te maken. Het slot toch bestond reeds ten tijde van zijn vader Giselbertus, die het met twee hoeven aan den graaf van Gelre had opgedragen en weder in leen ontvangen, zoodat ook Walter te dier zake als leenman van Gelre voorkomt, [3]) en

1) Origineel op het Rijksarchief te Utrecht; ook vermeld door Vermeulen, Invent. Charters n°. 315, die echter den titel van heer van Langhere, in het origineel voorkomende, wegliet. Zie daarover het volgende stukje n°. XIII der Mededeelingen.

2) Uitg. Versl. en Meded. II. 116.

3) Op een lijst der leenmannen van den graaf van Gelre in het Sticht, uitg. Sloet, Oork. n°. 725, en Matthaeus, de jure gladii bl. 267, komt onder die leenmannen ook voor: Waltgerus, filius Giselberti de Goye, met de aanteekening: „Idem Gyselbertus contulit domum suam Hagenstein cum duobus mansis. Si vero non posset idem Gyselbertus predictos mansos conferre, extunc de voluntate fratris Gerardi et Goeswini de Rotheim restituet alia bona, que tantum valeant."

het was gelegen in het land van Gasperde aan de Lek (thans de gemeente Hagestein), tusschen het water de Gaasp, waaraan Gasperde, en de Hagewetering, waaraan Hagestein den naam ontleende. [1]) Gijsbert nu was vermoedelijk reeds overleden in 1252, en had behalve Walter nog een zoon Gijsbert die blijkbaar ouder was. In een paar akten toch van dat jaar komen beide broeders nevens hunne moeder Rica voor, terwijl Walter de akten zegelt met het zegel van zijn broeder, daar hij zelf er nog geen had. [2])

Walter had als jongere zoon waarschijnlijk Gasperden met het daarin gelegen huis, Everdingen en Golberdingen, zijn broeder Gijsbert de heerlijkheid van het Gooi bekomen. Wel noemt Walter zich in de akte van 1274 ook dominus de Goie, maar op welken grond, is mij onbekend, daar hij dien titel in 1269 niet voerde, en zijn broeder Gijsbert in 1285 nog leefde en als ridder voorkomt met den zoon van zijn broeder, ook Giselbertus genaamd, maar nog slechts knaap (famulus). [3]) Deze oudere Gijsbert komt herhaaldelijk voor, het laatst in eene akte van 21 Maart 1288, maar schijnt kort daarna kinderloos te zijn overleden, zoodat ook de heerlijkheid van het Gooi aan de jongeren Gijsbert kwam. In eene latere akte van 1288 toch vindt men eene beschikking van zekere Mabilia relicta Giselberti quondam domini de Goye, waarin zij hem haar tweede man noemt, met vermelding tevens van Godeschalcus de Merewede, miles, primus maritus meus, terwijl de akte is medebezegeld door heer Jan van Arkel, en hare zoons Johannes en Daniel van de Merwede. [4]) In allen gevalle

---

1) Beide wateren komen voor als grensscheiding, in 1288 van eene hoeve in het land van Vianen, in 1290 van een land bij Hagestein. Zie de akten bij Vermeulen, Inv. Charters n°. 424, 425 en 447, in verband met de lijst der inkomsten van de proosdij van St. Pieter, in Versl. en Meded. II bl. 44 en 65. Ook in de akte van 1269 worden vermeld de Hagewetering en de uutwetering de Gasperde.

2) Rijksarch. te Utrecht, coll. 1887 n°. 1, deel VI fol. 26 en 27, Vermeulen, t. a. pl. n°. 180.

3) Rijksarch. als voren, fol. 28, twee akten, waarin de jongere Gijsbert zich den zoon van Walterus de Goye, den ouderen Gijsbert zijn oom noemt. Deze oudere Gijsbert komt, behalve in de reeds genoemde akten herhaaldelijk voor, in 1255, 1257, 1258 1265, 1266, 1288. Zie van den Bergh, Oork. II n°. 18, 571, 572 en 632; Sloet, Oork. n°. 769, 807, 882, 888.

4) Rijksarch. als voren, deel VIII f. 104 verso. Hoewel hare zoons zonder geslachtsnaam in de akte voorkomen, vindt men onder het afschrift in het register de twee overgebleven zegels afgeteekend van Jan van Arkel en van Daniel, welke laatste dat is van de heeren van de Merwede. Ook Jan die de oudere moet zijn geweest, was dus uit dat

werden de heerlijkheden van het Gooi en van Hagestein weder vereenigd, daar bij eene akte van 17 Augustus 1290 een Gijsbert, heer van het Gooi, knaap, die moeielijk een ander kan zijn geweest dan Gijsbert Walterszoon, aan het kapittel van St. Pieter te Utrecht een land bij Hagestein tusschen het water de Gaasp en de Hagewetering verkocht, en weder in erfpacht nam. [1]) Deze Gijsbertus junior is waarschijnlijk ook de Gisebrecht uten Goye, aan wien met andere heeren en geërfden van de om en bij Gasperde gelegen landen de heer van Arkel een watergang verkocht met regeling van het schouwen van den dijk en het aantal der heemraden. [2]) Eerst in 1293 komt hij voor als heer Gijsbrecht uten Goye, maarschalk van den lande van Utrecht, wat ook zijn oom Gijsbert was geweest, [3]) in 1295 als Gijsbert uten Goye, ridder, met zijn zoon Gijsbert. [4]) Het laatst vond ik Gijsbert Uyttengoje, ridder, vermeld in eene akte van 6 Januari 1305, als partij bij den koop van een watergang langs de Vliet tot in de Linge, zonder dat blijkt of dit de vader of de zoon van de akte van 1295 is geweest. [5])

Die akte geeft tevens den overgang aan tot de eerstvolgend bekende bezitster der heerlijkheid, daar ze onder de medebezegelaars ook noemt Johan uten Goye, wiens betrekking tot Gijsbert niet wordt vermeld, maar die zijne bezittingen moet hebben geërfd. Op 2 October 1322 toch werd joncfr. Margarite uten Goye, dochter van Jan uten Goye, door Otto van Kuik beleend met hetgeen haar vader voor haar had bezeten. Die akte bevat een nadere omschrijving van hetgeen tot de heerlijkheden van het Gooi en van Hagestein

geslacht, en waarschijnlijk de Johannes van de Merwede, in een stuk van 1277 voorkomende. van den Bergh, Oork. II n°. 332. Een kind uit het tweede bed wordt niet vermeld.

1) Vermeulen, Inv. charters n°. 447. Op de lijst der inkomsten van de proostdij is dit land omschreven als: *apud Hagensteine* 18 *jugera*. Versl. en Meded. II. 44 en 65.

2) Sloet, Oork. n°. 1073 bis, naar het origineel. Naar een afschrift bij van den Bergh, Oork. II n°. 498. Beide uitgevers wijzen den dijk aan als den Diefdijk, een afschrift in het HS. waaraan de handv. van Hagestein is ontleend, noemt het stuk een brief van die waterschap van de Hubert. Daar hem het praedicaat van heer niet wordt gegeven, kan hij de oudere Gijsbert niet zijn.

3) van den Bergh II. n°. 845.

4) Vermeulen n°. 533. Evenzoo in een andere akte van dat jaar, vermeld Versl. en Meded. II. 44 en 65.

5) Voet van Oudheusden, Beschr. van Culemburg, bl. 677.

destijds behoorde, te weten de gerechten Uytten Gooije, te Houten, ten Wael, te Honswijk, te Tulle, den waert, de 20 morgen hout ten Wael, het weer (veer?) te Tulle en te Adenslick, het gerecht te Jaersvelt, te Everdingen, te Goverdingen, te Parijs aan de zijde ter Wateringe te Leckwaert, te Gaspaerde en over Heycop en de visscherijen tusschen Parise en Cudensluic [1]). Margarite, die gehuwd was met Hendrik van der Lecke [2]), was 1331 reeds overleden, waarschijnlijk kinderloos. Althans hare leenen vervielen den graaf van Holland, die in 1326 haar leenheer was geworden, dank zij de overdracht, den 28 Januari van dat jaar door Otto van Kuik aan den graaf gedaan, van al wat hij in het Sticht van Utrecht bezat. [3]) Die leenen werden op 2 April 1331 door graaf Willem III verkocht, om ze in rechten erfleen te houden, aan heer Zweder van Vianen en Hubert Schencke (heer van Kuilenburg). [4]) Ze worden in deze akte genoemd de heerlijkheden van der Goye ende van Hagestein, en de laatste heerlijkheid werd daarin nader omschreven, als bevattende Gaspaerde, Everdingen, Golberdinge, Tulle, 't Waal, Honswijck en Jaersfelt. Opmerking verdient dat enkele van de in de akte van 1322 genoemde gerechten ontbreken. Ze waren waarschijnlijk reeds aan anderen vervreemd. Maar bovendien was de verkoop van de heerlijkheid van het Gooi blijkbaar slechts nominaal, daar uitdrukkelijk van den verkoop werden uitgezonderd „dat huis ten Goye ende dat gerecht te Houten ende ten Goye, also alst Gijsbert ten Goye plach te houden, welck huys ende gerechte Gijsbrecht voorsz. van ons houdt en daar wij die manschap van houden willen". De eigenlijke heerlijkheid van het Gooi werd dus slechts in naam verkocht, werd reeds door dien Gijsbrecht bezeten. [5])

1) Voet van Oudheusden, bl. 681, geeft de geheele akte, die ook voorkomt in Rijksarch. als voren, deel VI fol. 20. In regest vindt men haar bij Muller, Reg. Hann. bl. 110. Verg. over haar vader Jan nog de oude aanteekening bij Matthaeus, de jure gladii bl. 186, en van Mieris, III. bl. 768.

2) Muller, Reg. Hann. bl. 154.

3) van Mieris II. bl. 379.

4) van Mieris II. bl. 514; Matthaeus, bl. 176.

5) Verg. ook de twee akten van 13 April 1332 bij van Mieris II. bl. 527. Vreemd is het dat deze akten die de leenverhouding van Gijsbrecht tot stand brengen, jonger zijn dan de akte van 1331 waarin ze als reeds bestaande wordt voorgesteld. Vermoedelijk bevatten ze eene nieuwe regeling, in de plaats eener oudere tredende. Zie over hem nog de Eening van 1332, hierachter onder de handvesten n°. 4.

Het gemeenschappelijk bezit bleef aanvankelijk onverdeeld. Het deel van Zweder van Vianen kwam aan zijne dochter Heilwich van Vianen en haar man, Willem van Duvenvoorde, heer van Oosterhout, die er in 1334 mede werden beleend. [1]) In 1335 droeg Willem van Duvenvoorde echter zijn aandeel over aan Otto heer van Asperen [2]), die in 1338 met Hubert van Kuilenburg het gemeenschappelijk bezit deelde, [3]) waarop elk hunner voor zijn aandeel door den graaf van Holland werd beleend [4]). Volgens de reeds vermelde aanteekening, door Matthaeus en van Mieris medegedeeld, [5]) bekwam Otto van Asperen daarbij het huis te Hagestein, Gaspernenweerde en 't Waal, terwijl Jaarsveld gemeen bleef. Van Tulle wordt geen gewag gemaakt, maar het grootste deel kwam waarschijnlijk met 't Waal aan Otto en vormde later het gerecht van Tul en 't Waal.

Dat deel van de heerlijkheid waartoe het huis te Hagestein behoorde, behield den naam, maar werd na den dood van Otto van Asperen op nieuw verdeeld tusschen zijne twee zonen, Otto en Gerard, waarvan de eerste Hagestein d. i. Gasperden met het huis Hagestein bekwam; en daartoe bepaalde zich later die heerlijkheid, ook sedert zij, na den dood van den jongeren Otto van Asperen op zijne zuster of dochter overgegaan, door diens echtgenoot, een heer van Borne, werd verkocht aan Jan, heer van Arkel, [6]) en voortaan deel werd van de goederen der heeren van Arkel.

Het Arkelsche bestuur, hoewel slechts ongeveer een halve eeuw durende, vormde voor de heerlijkheid een belangrijk tijdvak. De heeren van Arkel schijnen er groot belang in gesteld te hebben, omdat ze door hare ligging aan de Lek hen in staat stelde dien aanzienlijken waterweg te beheerschen en zoo noodig de vaart daarop te belemmeren. Onder hen schijnt het huis te Hagestein het geduchte slot te zijn geworden, dat het vermaarde beleg van 1405 heeft doorstaan, terwijl ze niet ver daarvan het niet minder sterke slot van Everstein bezaten, dat sinds den Arkelsche oorlog spoorloos

1) Rijksarch. als voren, deel VI.
2) van Mieris, II. bl. 572.
3) Voet van Oudheusden, bl. 37.
4) van Mieris II. bl. 682; Muller, Reg. Hann. bl. 292.
5) Zie hierboven bl. 298 noot 1.
6) Zie de oude aanteekening, in de vorige noot vermeld.

verdwenen, waarschijnlijk nog dichter aan de Lek in het land van Gasperden op de grens van Everdingen, dat aan Kuilenburg behoorde, was gelegen. En toen Otto van Arkel, de zoon en opvolger van den kooper der heerlijkheid, den 11 November 1382 aan meerdere plaatsen in zijn gebied stadsrecht verleende, schonk hij het ook aan de heerlijkheid van Hagestein, blijkens de hierachter medegedeelde handvest. Daarbij werd tot stad verheven wat hij noemt ons gemeene land des schependoms van Hagestein, wat moeielijk iets anders kan geacht worden dan de geheele heerlijkheid, dat is het land van Gasperde waarin het huis te Hagestein lag. Toch zijn er eenige aanwijzingen die tot twijfel hebben geleid en dien schijnen te rechtvaardigen, dat er naast een stad en slot van Hagestein ook een stad en slot van Gasperden is geweest. Verscheidene oude berichten betreffende het beleg spreken van de belegering en verwoesting van de stad en het slot van Gasperden en van de stad en het slot van Hagestein. [1] Zoo deze berichten wellicht minder betrouwbaar zijn en op een verwarring van den ouden en den nieuwen naam van het land van Gasperden berusten, ook in vroegere akten vindt men het stadje Gasperde vermeld. Otto van Arkel had reeds lang voor zijn dood de heerlijkheid gegeven aan zijn zoon Jan van Arkel, dien hij in een akte van 26 Juli 1383 uitdrukkelijk heer van Hagestein noemt. [2]) Deze nu verkreeg 30 April 1380 van hertog Albrecht tot wederzeggen vrijheid van tol „voor sijn lude, die poorters ende wonachtig sijn ende wesen sullen binnen sijn stedekijn van Gasperen", [3]) droeg 26 November 138? sijn poerte ende stede van Haghestein aan hertog Albrecht op, om ze weer tot een onversterfelijk erfleen terug te bekomen, [4]) en verkreeg 28 November 1387 vrijheid van tol voor zijne „poerters tot Hagesteine" ten eeuwigen dage. [5]) Toch meen ik slechts verschillende namen voor dezelfde stad te moeten aannemen. Het huis te Hagestein was blijkbaar zeer nabij het dorp of de bebouwde kom van het dorp van Gasperde gelegen, sloot daaraan wellicht aan, en had geen

1) Zie van Mieris II. bl. 514 de aanteekening op de akte van 1331, die nogtans tegen, niet vóór zijne meening pleit. — Evenzoo reeds in de handvest.

2) van Mieris, III. bl. 403.

3) van Mieris, III. bl. 436.

4) van Mieris, III. bl. 476.

5) van Mieris, III. bl. 477.

afzonderlijk gerecht of schependom. Zoo het huis, door den heer bewoond, zijn naam aan de geheele heerlijkheid verleende toen deze nog meerdere gerechten omvatte, die heerlijkheid omvatte ten slotte alleen het dorp en schependom van Gasperde, en gaf nu ook daaraan den naam van Hagestein toen ze in 1382 stadsvrijheid bekwamen. Dat drie jaren later het stadje nog onder den naam van Gasperde voorkwam, laat zich verklaren door aan te nemen dat de bebouwde kom van het stadje Hagestein nog den ouden naam van het dorp van Gasperde naast den naam van Hagestein bleef bewaren. Voor twee afzonderlijke steden is geen plaats. De tweede verleening van tolvrijheid kan een gevolg zijn geweest van de twee dagen te voren geschiede verandering van het oorspronkelijk rechte erfleen in een onversterfelijk erfleen, en werd nu ten eeuwigen dage, in plaats van tot wederzeggen verleend. Dit verklaart ook de verwarring in de geschiedkundige berichten betreffende de belegering en het ten gronde slechten van twee steden en sloten, berichten die trouwens stellig onjuist zijn, voor zooverre ze het slechten van de stad Hagestein betreft, die bleef voortbestaan al werd ze misschien ontmanteld van hare vesten, zoo ze die had, en voor wier slechting geen redelijke grond ware te vinden, zooals voor die van het slot welke plaats had ingevolge eene formeele verplichting door hertog Albrecht en zijn zoon reeds in 1402 aangegaan.

De stukken betreffende de overeenkomst van 1402 beslissen m. i. de zaak. De sloten van Hagestein en Everstein, die de Lek beheerschten en de heeren van Arkel in staat stelden dien waterweg onveilig te maken, zoo niet te sluiten voor de scheepvaart, waren een doorn in het oog ook van de Utrechtsche kooplieden. Toen dus hertog Albrecht en zijn zoon Willem zich in 1402 ernstig voorbereidden tot een vernietigingsoorlog tegen Jan van Arkel, viel het hun niet moeielijk de stad Utrecht en den bisschop tot een bondgenootschap te bewegen, waarbij tevens de verdeeling van de te behalen buit werd geregeld. Onder de voorwaarden nu van dat bondgenootschap behoorde dat men die sloten ten gronde toe zou slechten en ze nimmer herbouwen. Bij die gelegenheid schijnt het Sticht tevens aanspraak gemaakt te hebben op het bezit van de heerlijkheid van Hagestein, als hebbende oudtijds daartoe behoord. Mitsdien werd bepaald dat, ingeval van verovering,

die heerlijkheid aan het Sticht zou blijven, wanneer de bisschop met zeven stolen wilde houden dat die heerlijkheid rechtens aan het Sticht van Utrecht toebehoorde. [1]) Van een slot of stad van Gasperde is daarbij geenerlei gewag gemaakt.

Hoe dit zij sedert vindt men geenerlei spoor meer van zoodanige stad. De sloten van Everstein en Hagestein werden verwoest en zoo volkomen verdelgd dat er geen spoor meer van te vinden is, terwijl de heerlijkheid van Hagestein en daarmede het stadje van dien naam aan het Sticht kwam. Op 26 December 1406 bezwoer bisschop Frederik van Blankenheim met zeven stolen het recht van het Sticht op het land van Hagestein, hoewel daarbij een voorbehoud voegende ten opzichte van de rechten, door anderen krachtens beleening of anderszins in voortijden van het Sticht bekomen. Sloeg dit wellicht op het recht, voortijds door den heer van Kuik bezeten en later op den graaf van Holland overgegaan, dat aan den bisschop kwalijk onbekend kon zijn, en dat hij wel niet uitdrukkelijk bij eede zal hebben durven ontkennen, dan is van dat voorbehoud toch nimmer gebruik gemaakt, en Hagestein sedert in het onbetwiste bezit van het Sticht gebleven. De verdere geschiedenis leverde niets wat bijzondere vermelding verdient, althans voorzooveel de hier medegedeelde handvest betreft.

Deze handvest is hier uitgegeven naar een HS. van de Universiteitsbibliotheek te Utrecht, (n°. 1113 der gedrukte Catalogus). Dit HS. afkomstig van een Utrechtschen rechtsgeleerde uit de tweede helft der 17^e^ eeuw, Anth. van Warmvliet (n°. 1124 van de Catalogus), bestaat uit de gedrukte uitgave der Costumen van Utrecht, met aanteekeningen van van Warmvliet, maar gevolgd door allerlei andere stukken in handschrift, waaronder ook fol. 131—167 handvesten der heerlijkheid van Hagestein en andere stukken betreffende die heerlijkheid, waarvan enkele reeds zijn uitgegeven. Hoewel de tekst niet geheel zuiver is en de inhoud op zich zelve weinig nieuws oplevert, daar ze mutatis mutandis en behoudens het ontbreken van twee bepalingen, zuiver op Gorinchem

1) Zie de akten van 23 tot 29 Juni 1402, bij van Mieris, III. bl. 764—769. die betreffende Hagestein ook bij Matthaeus, de jure gladii bl. 183. Verg. ook de geschiedkundige berichten bij Matthaeus bl. 180 en 181, die alleen van de stad en het slot van Hagestein gewagen.

betrekking hebbende, eensluidend is met de handvest tenzelfde dage aan Gorinchem verleend, is de uitgave toch niet zonder belang, zoolang althans eene betere uitgave van de handvesten van Gorinchem ontbreekt. Deze is door Kemp [1]) niet letterlijk maar in kort resumé der bepalingen, door van Zomeren [2]) wel letterlijk, maar hetzij op zeer slordige wijze, hetzij naar een zeer gebrekkig afschrift uitgegeven. Ook het afschrift van de handvest van Hagestein laat aan nauwkeurigheid te wenschen over, zoodat eene vergelijking met de handvest van Gorinchem mij wenschelijk voorkwam. De tekst van van Zomeren was daarvoor ten eenenmale onbruikbaar, zoodat ik daarvoor bezigde een afschrift door van Alkemade genomen van het afschrift, ook door Kemp gebruikt en van zijn vader Aart Kemp afkomstig. Ik vond het in een handschrift van van Alkemade, papier folio in perk. band, getiteld: Handvesten ende privilegien der Stede Gorichem en den lande van Arckel, weleer van den heer van Dam van Noordeloos, thans van den oudhoogleeraar de Geer. De varianten zijn in de aanteekeningen aangeduid met de letter G. Bovendien vergeleek ik, waar de tekst mij onzeker of onduidelijk scheen, de twee handvesten van Gorinchem van 1412, [3]) waarin die van 1382 nagenoeg geheel is overgenomen. Eindelijk teekende ik evenzeer aan de door Kemp [4]) medegedeelde varianten van eene derde gelijkluidende handvest, door Otto van Arkel tenzelfden dage verleend aan de heerlijkheid van Dalem (thans deel van de gemeente Vuren). De verdere in het HS. voorkomende stukken, zijn als reeds elders uitgegeven, alleen in opschrift medegedeeld, behalve de eeden die onuitgegeven zijn en blijkbaar ouder dan de zegepraal der reformatie; alsmede de tafel. Op deze volgen nog in het HS. enkele stukken betreffende Hagestein uit de 17e eeuw, weggelaten als vallende buiten het kader der uitgaven van de Vereeniging.

M. S. Pols.

---

1) A. Kemp, Leven der doorluchtige heeren van Arkel enz. Gorinchem 1656, bl. 114 vlg.
2) C. van Zomeren, Beschr. der stadt Gorinchem, enz. Gorinchem 1755, bl. 160 vlg.
3) van Mieris, IV. bl. 214 vlg.
4) Kemp bl. 119.

Handtvesten der heerlicheyt van Hagesteyn.

1. *Handvest van Otto, heer van Arkel, van* 11 *November* 138[illegible].

In Godts name amen. Salomon spreeckt in syne parabelen int vierde capittel: Donum bonum tribuam vobis, legem meam ne derelinquatis etc., twelck in duitsche beduit: goede giften[1] sal ick u geven, mijn wet en wilt niet afterlaten. Hierom want de natuer van den mensch vergetelick is, ende dat leven cort is, oock mede want men niet wel op eenich test[2] off daet bescheyden of bevroeden mach[3]). Daeromme ist dat wy, Otto heer van Arckel, doen cont allen dengheenen die desen brieve ofte letteren sullen sien ofte hooren lesen, dat wy om versuecken ende bede wil ons gemeyn lants des schependoms van Hagesteyn, by onsen vryen will ende[4]) ons gemeyn lands voornoemd gegeven hebben ende geven toter eener ewigen[5]) memorien voor ons ende onse naecomelingen totten eewigen dage duerende, onsen gerechte tot Hagesteyn, onsen poorteren ende allen onsen ondersaten die nu der tijt onder ons in den schependom van Hagesteyn woonachtich sijn ende ten eewigen dage[6]) woonen sullen, al alsulcke rechten, puncten ende saecken als desen brieff ende letteren inhouden en in alre manieren als hiernae beschreven staet.

I. In den eersten dat alle saecken die onder ons in den schependom van Hagesteyn geschieden off vallen mogen, voor onse schepenen tot Hagesteyn te recht staen sullen, ende dat haer recht hooft ende maelstat en[7]) wesen sal van alle saecken die sy begeeren van rechtswegen, daer sijdts haer bevroeden cunnen; ende daer sijdts haer niet bevroeden en cunnen, soo sullen sijt steden ende dragen drie veertien dagen lang nae der tijt dat sijt eerst gestelt[8]) hebben, ende

1) HS. heeft *gisten*.

2) G. *yeste*.

3) Hier is blijkbaar uitgevallen wat in G. volgt: *den geenen die nae langen tijt [illegible] coomen, men laet se geven in schriften die se daerof bescheiden ende bevroeden mogen*.

4) In G. volgt: *by vollen rade inde goetduncken onser magen ende vrienden, om [illegible]baar ende nutschap wille.*

5) In G. volgt: *testament ende tot eene eeuwige.*

6) G. voegt bij: *namaels*.

7) Aldus verbeterd naar G. Het HS. heeft: *ende dat haer recht ende hooft [illegible] maelschat.*

8) G. *gesteet.*

teynde van die drie veertien dagen, off sijdts daerenbinnen niet en wijsden, dan een herberge kiesen sullen [1]) binnen Hagesteyn, ende niet uut der herberge te scheyden, sy en hebben dat vonnisse [2]) gewijst binnen den eersten veertien dagen nae der tijdt dat sy eerst in de herberge gekomen sijn [3]). Die eerste twe dagen als sy in der herberge gekomen sijn [3]), sal elke schepen hebben ses groot daechs voor sijn cost van degeenen die van dien vonnisse in den onrechten valt, die ander twaelf leste dagen sullen die schepenen hem selven quiten uuter herberge, waert dat sy dat vonnisse so lange droegen, uutgenomen van menschen lyve.

II. Item soo en sal men geen voorwaerden noch geloften maecken, die vaste ende gestade sullen sijn off mogen, men en maeck se voor schepenen tot Hagesteyn, sonder alleen van heylick; ende daer mogen off tuigen binnen 's jaers dat heylick geschiet, goede wittachtige knapen, die daerover geweest hebben; maar altoos sijn sy naerre mit een goede getuige t'ontgaen, dan dat men se verwinnen mach off sal.

III. Item alle brieven van schouden die op daegen gegeven [4]) off gemaeckt sullen werden, daer sal men recht mede voorderen binnen sjaers nae den dage der betaelinge, ende soo wie des niet en dede, die en sout men geen recht doen metten brieve, ende alle brieven die gelooft ofte gemaeckt [5]) sullen werden tot wille te betaelen, daer sal men recht mede voorderen binnen s'jaars nae datum 's briefs. Ende wies niet en deden, dien en sout men geen recht doen mitter brieven; uutgenomen off iemant buiten s'lants waere ende goet aenbestorve, waerin [6]) schepenen brieven van schoude, die en zullen niet verjaeren, alsoo verre sy haer recht mit den brieff vorderen binnen s'jaers naedat sy binnen slants comen sijn.

IIII. Item alle erffbrieve ende pandtbrieve die geeygent sijn ofte geeygent sullen worden, sullen blyven in haere macht ende niet verjaeren, ende alle jaerlixe thinsrenten sal men

---

1) G. *dan sullen sy een herberge kiesen.*

2) In G. ontbreekt: *dat vonnisse.*

3) G. *komen.*

4) G. *gegeven sijn of gegeven.*

5) G. voegt bij: *sijn of gelovet of gemaakt.*

6) G. heeft alleen *in*, zoodat waarschijnlijk te lezen is: *aenbestorven waer in schepenenbrieve.*

binnen 'sjaers nae den dage der betaelinge winnen ende niet meer dan van een jaere.

V. Item alle pandtbrieve daer iemant mit recht alsoo verre mede gevaren hadde, dat wanneer hy iemants goet offt den persoon bewysen mach, dat men hem daeraen panden sal als recht is, die en sullen niet verjaeren, dat is te verstaen dat men d'persoon by een van onser stede bode van Hagesteyn off by een van onsen gerechte van Hagesteyn mach doen leyden in onse gevanckenisse, ende daer niet uutscheyden, hy en hadde geëffent ende gepunt hadde [1]) met dengeene die hy de schult schuldich waere. Ende wanneer hy alsoo geëffent ende gepunt hadde, soo en sout men niet meer recht doen mit dien pandtbrieve. Ende soe wie den [2]) alsoo in gevangenisse doet leyden, die sal hy alsoo veele broodts ende borns doen leveren [3]) ende drincken mach; ende daarom [4]) sal men geen steengelt noch sluitgelt noch leydtgelt aff hebben. Ende waer oock dengeenen docht die den anderen alsoo dede vangen, dat hem onse gevanckenisse niet seker genoech en waer, soo sal men hem dien persoon leveren t'synen huise off tot synen herberge off tot synen woonstadt in helden in boyen, ende daer sal hy hem water ende broot geven als voors. is. Ende waer iemant die aldus in gevanckenisse lage, ende uut der gevanckenisse brake, die broecken souden staen t'onser genade, ende niet quijt wesen van dier schoudt.

VI. Item onse schepenen tot Hagesteyn en sullen niet langer hoegen noch segelen als schepenen, dan binnen sjaers naedat sy verset werden van haer schependom van Hagesteyn.

VII. Item waert dat iemant recht begeerden voor onsen rechter ende schepenen van Hagesteyn ende [5]) recht bedingden, waert dat men hem dan weygerden, soo en sout men niemant recht doen, hem en waer vóór recht geschiet van dat hy bedinght hadde, als recht waer; maer soo wie van onser wegen in onsen dienst geseyt waer ende gedaecht waer, eer dat wy [6]) uytseynde, daer en sout men geen recht

1) Dit woordt ontbreekt in G.
2) G. *den anderen.*
3) G. *leveren, als hy eten.*
4) G. *daer.*
5) G. *ende met.*
6) G. *wy en.*

op voorderen, hy en waer thuis comen, ende dan salt men hem te weten doen, als recht is, ende daeraff dan te rechte staen.

VIII. Item soo wie den anderen aenspraeck van dagelixen recht van schoude off van betichten, daer geen schepen off schepenbrieven van sijn, [1]) die sal hem ontschuldigen mit hande ende mit monde, als schepenen wysen dat recht waer. Maer waert een vreemde man van buiten der eenige [2]) van Hagesteyn geseten, die sal hem ontschuldigen des anderen daechs naedat hij gedaecht is, voor den middaech, als voors. is ende schepenen wysen dat recht is, ende diergelijcke sal men hem weder doen, ende wie een uutheemsche man dede besetten, ende tot sijnre ondtschoudt quame, die mach winnen mogelicke costen die hem onse gerecht toeschiet opten aenspreker.

IX. Item waert dat iemant vochte binnen den schependom van Hagesteyn, daer sal onsen rechter denghenen off doen daegen die daerby geweest hebben, dat sy dat oirconden, maer aen twee oirconden heeft onsen rechter genoech, off hy wil, ende mede mogen tuigen manpersoon over wijffpersoon, maer geen wijffpersoon over manpersoon. Ende soo wie dat niet en quame als hy gedaecht waer, verbeurde tegen ons alsoo vele als daer hy voor gedaecht waer, dat ruerende waer van vechten, ende tegen onsen rechter drie schellingen

X. Item waert saecke dat iemandt den anderen dootsloege off van lyve ter doot brochte in onsen schependom van Hagesteyn, ende men mitten doode bedroege mitter waerheyt van onsen lande, daer en soude de misdadige geenrehande onschoudt voor doen off affhelpen, [3]) men en soude over hem rechten als schepenen wijsden dat recht waer, ten waer off hy by ons ende by des dooden maegen [4]) soenden. Ofte oock [5]) dat die misdadige ontruymt, soe sal men vuytlagen leggen in onsen landen. Ende waert dat men bevondt ende krege in onsen lande, sout men over hem rechten als schepen wijsden dat recht waer, tenwaer of hy soende by ons ende by des dooden maegen. Ende soe wanneer iemant tuytlagen ons

---

1) G. *dair schepen noch schepenbrieven van Gorinchem of en sijn.*

2) Vermoedelijk is bedoeld de eening tusschen Hagestein en de naburige landen.

3) G. heeft in plaats der laatste vijf woorden: *geenerhande onschout af helpen.*

4) HS. *maechden.*

5) Deze en de volgende zin ontbreken in G., maar zijn blijkbaar bij vergissing overgeslagen, daar ze voorkomen bij van Zomeren en ook in het HS. door Kemp gebruikt aanwezig moeten zijn geweest.

lants geleyt is, soo mach een eerst lidt van der doder hant. off naerre, een aenleyder wesen; ende sloegen sy en doot, daer en souden sy niet aff verbeuren. Ende waert dat iemant van ons gerichtswegen hem onderwonde te houden dengheene die tuytlage ons lants geleyt waer ofte waeren, ende hy hem te machtich waer of worde, soo mochten sy hem dootslaen sonder verbeurnisse.

XI. Item waert oock dat iemant den anderen aenspraecke van synen lyve, des soude de aenspreker, ende ses wittaftige mannen met hem, den aengesproken verwinnen voor onsen schepen tot Hagesteyn, die de misdaet gesien ofte gehoorn hadden, van den breucken daer sy hem aengesproken hadden. ende dat aen den heyligen waer maken als schepenen wijsden dat recht is, ende naer die misdaet daer die aengesproken off [1]) verwonnen worde, sal men rechten als schepenen wysen dat recht is, ten waer dat men die misdaet beterde by ons ende by den partyen die misdaen waeren. Ende waert saecke dat een aenspreker den aengesproken niet verwinnen en mach mit goeden ses wittaftige mannen als voors. is, soo sal men over hem richten nae der aenspraeck daer hy hem aengesproken hadde, als schepen wysen dat recht is, in sulker manieren als voors. is.

XII. Item wie een man slaet, verbeurde tegen onser poorten thien schellingen.

XIII. Item waert dat een man een wijff sloege, verbeurde tegen onser poorten een pondt, dat pondt altoos weerdich to wesen thien stuiver. [2]) Ende waert dat een wijff een man sloech, verbeurde tegen onser poorten een pondt. Oock mede waert dat een wijff een ander wijff sloege ofte scheldewoorden onderlinge hadden, verbeurde elx tegen onser poorten een pondt ofte den steen te dragen.

XIIII. Item waert dat een man den anderen bloetreysden, verbeurde tegen ons een pont.

XV. Item waert dat een man den anderen wonde, (ende die wonde) [3]) litlang waer ende nagelsdiep, verbeurde tegen ons XLV schellingen; ende waert saecke dat die wonde meerder waere, verbeurde tegen ons vijff pondt. Ende waert

---

1) HS. *ofte*, verbeterd uit G.
2) De voorgaande acht woorden ontbreken in G.
3) Het tusschen haakjes geplaatste, in HS. ontbrekende, is aangevuld uit G.

oock dat den eenen man den anderen thuissochte ende huisstootinge dede in evelen moede, verbeurde tegen ons thien pondt. Ende wie op den anderen een mes treckt, off een sweert of geslepen wapen tot sijn evelen moede, verbeurde tegen ons XLV schellingen. Ende wie den anderen leemt, verbeurt tegen ons thien pondt. Ende waert dat iemant den anderen een voet ofte handt affsloege off een ooge uutstaecke, verbeurt tegen ons dertich pondt.

XVI. Item alle boeten van vechten voorsc. sullen tweevoudich sijn die binnen mercken of binnen mercktengeleyde geschien.

XVII. Item waert dat een man nae den anderen worpe in eevelen wille, [1]) verbeurde vijff pont, half ons ende halff onser poorten voors.

XVIII. Item waert oock dat eenige man den anderen beyde sijn oogen uutstaecke uit moetwille, daer sout men over rechten gelijck of hy een man gedoot [2]) hadde, ende schepenen wysen dat recht is, ten waere off hy soende als voors. is.

XIX. Item waert dat iemant vochte off onminne hadde, daer onser rechter toe quame oft iemant van ons gerichtswegen mit wittachtige oirconden ofte een wittachtige knape [3]), ende hem een vrede eysde, ende hijs hem niet en gave, verbeurde tegen ons XLV schellingen, voort soo sal men hem eyschen anderwerf met oirkonden, ende derdewerf met oirconden, tot elcken male als men eyschende is als voors. is, ende niet en gave, verbeurde tegen ons XLV schellingen. Ende waert dat hy ten derden male oft ten derden eysch geen vrede en gave, soo sal men hem een vrede gebieden te houden van ons ende ons gerechtswegen voors. Ende wanneer hy hem geboden is te houden met oirconden als voors. is, dien vrede sal hy houden of hy dien vrede mitter handt gegeven hadde. Ende waert dat hy dien vrede brake, men soude over hem rechten als over een vredebreker, als schepen wijsden dat recht waer, in alle manieren als voors. is, tenwaer off hy ons gemoede hadde. Ende een vrede sal duren ses weecken lang. Ende waert dat iemant tegen den anderen soenden binnen

1) G. *moede.*
2) G. *doet geslagen.*
3) G. voegt bij: *mit witaftigen oirconde*

vrede van eenigerhande saecken, daer vrede off ginge off af gegeven waer, daer waer de vrede of vuyt. [1])

XX. Item waert dat men iemant van vredebrake betuigen mach mit twee wittachtige knapen, daer en mach men geen ondtschouden voor doen, ende en mocht mens niet betuigen als voors. is, soo sel hy sijn ondtschoudt doen, als schepen wijsden dat recht is, ende daermede sal hy quijt wesen.

XXI. Item waert dat iemant vochte in duisteren steden, daer de keersen of vier uutgedaen worden, daer sal die boete viervoudich off sijn, ende dat sal men houden op alle dengheenen die de keersen off vier uutgedaen hadden, ende anders op alle diegheene die daerby geweest hadden, ter tijt toe dat sy den recht schuldigen met heuren eedt voortbrengen.

XXII. Item waert dat iemant eenich rumoer maeckte ofte vechtelick, daer gheen vrede of en ginge, ende daeraff gedaecht worden, ende daer iemant van boeten of verwonnen worde, ende diegheene versoent wolde wesen die in gheen breucken bevonden waer tegen dengheenen die met recht in boeten gewijst waer, die sal winnen als [2]) wy ofte onse poorte, alsoo veel als die boete draecht, ende daermede gesoent wesen.

XXIII. Item waert dat enich goet knape tegen eenen boeve, lantloper ofte rybaut twistende worde, dien en soude hy niet meer beteren dan onse gerecht dacht, dat men hem beteren soude. Ende sloege oock een boeve ofte rybaut ofte lantloper eenen goeden knape, die sijn boete noch sijn soene niet gelden en mocht, die hem onse gerecht oversegde, die soudt men houden in helden ende in vangenisse ende geven hem alle dagen water ende broot, ende slaen hem elx daechs twaelf penningen af, totter tijt toe hy alle syne boeten ende alle sijn soenen voors. alsoo vergouden heeft, in deser manieren. Waert dat hy lage van onsen breucken, soo souden wy hem water ende broot geven, ende waert van onser poorten wegen, soo soudt onse poorte doen, ende waert van der soenen, soo mach en diegheen quijt laeten die misdaen [3]) waer, of hem water ende broot geven als voors. is.

XXIIII. Item geen man en mach noch en sal sijns wijffs

---

1) Volgens Kemp p. 119 is in de handvest van Dalem aan deze bepaling toegevoegd „*dat men nieman geley geven sal, sonder weten van d'ondersaten, of sy misdaen zijn.*"

2) G. *alsoe vele als.*

3) HS. *misdaden*, verbeterd naar G.

goet verbeuren, noch een wijff haers mans goet verbeuren, anders dan elx sijn helft van haeren gemeynen goeden. Ende welck dattet verbeurde van hem beyden, daer sal bekenden schoudt vóór affgaen uut haere gemeynen goeden.

XXV. Item soo en mach men, noch en sal men niemant in helden houden, noch in vangenisse brengen ofte houden van eenigerhande breucken off misdaet die hy gebreuckt heeft off misdaen hadde, also verre als hy sijn breucken off misdaet verborgen [1]) mach by onsen gerechte van Hagesteyn.

XXVI. Item als eenich mensche sterft, soo sullen syne erffgenamen dat erve ende goet nemen als recht is, in deser manieren, off daar eenich kint waer dat uutgehylickt waer ende dat erve ende goet hebben woude, dat sal incomen ter eerster doot met half sulken goede alst uutgebracht [2]) hadde, met kennisse der waerheyt, ende ter laester doot even rijcke te wesen, want als man ende wijff vergadert sijn mitter wetten, [3]) soo is haer goet gemeyn.

XXVII. Item waert dat een sterff ende wittachtich kint off wittachtige kinder afterliete, die soude nemen van allen eygenen goede van oudevader ende oudemoeder, gelijck vader ende moeder gedaen souden hebben off doen souden, off sy leeffden.

XXVIII. Item waert oock dat iemant storve sonder wittachtige geboorte achter te laeten, daer vader ende moeder beyde off leeffden, dat erve ende goet souden sy te mael opheffen ende nemen. Ende waert dat eenich van vader ofte van moeder doot waeren, welcke heure datter leeffde van dien tween, die sal dat erve ende goet halff hebben ende beuren, ende die andere helft van den goeden dat sullen die naeste van wittachtiger geboorte heffen ende nemen van vader ofte van moeder die daer doot waeren.

XXIX. Item waert dat iemant storve sonder wittachtige levender geboorte nae te laeten, ende daer vader ende moeder beyde aff doot waeren, dat erve ende goet sal aen elcke syde gaen ende deylen die daer naest sijn van maesscappen van wittachtiger geboorte daeraff sy bestaen.

---

1) G. *gelden ende verborgen.*

2) G. een ander woord, slecht leesbaar. De handvest van Gorinchem van 1412 heeft: *uytgeboelt.*

3) G. *metter witte.*

XXX. Item waert dat eenich wijffpersoon kinder krege, die sy boven haeren getrouden man in overspel (niet) [1]) gewonnen hadde, die sullen beuren ende nemen, gelijck off sy getroude kinder waeren, van haers moeders goet.

XXXI. Item waert oock een onmundich kint, dat sal die naeste manhooft van der outster geboorte van der rechter sweertsyde vermondigen, mer dat sal hy verseekeren mit goeden leggenden erve voor onsen rechter ende schepenen tot Hagesteyn, dat hy 't niet en vervaelmonde [2]) van alsulcken goedt daer hy t' int [3]) vindt, dat is te verstaen een manpersoon tot twaelf jaeren toe ende een wijffpersoon tot dertien jaeren toe duerende de voochdye, ten waere off sy daerenbinnen storve. Ende waert oock dat de momber van der naester rechter sweertsyde niet vermomberen woude, ofte datter geen rechte geboren momber en waere, daer soudt een sijn maech doen, die hem t' best dede, by onsen recht ende schepenen voors.

XXXII. Item waert oock dat iemant storve daer geen erffgenamen en volchde, dat souden wy houden een jaer ende ses weecken lang totter rechter erffgenaem behoeff. Ende waert dat daerenbinnen geen erffgenaem en volchde, soo soude ons dat goet blyven ende toebehooren. Item [4]) jaer ende dach sal wesen een jaer ende ses weecken.

XXXIII. Item waer dat eenich erve van eygenen goede te leen gemaeckt waere, off mit eygenen goede gecoft waer, dat sal die leenvolger veroorsaten den rechten erven ende erffgenamen, alsoo duer alst gekoft was off alst weert was opten dach dat ment te leen maeckten, mit kennisse der waerheyt. Waert oock dat hy 't veroorsaten niet en woude als voors. is, soo sal hy se te hove wysen te ontfangen met heuren aendeelen, uutgenomen onse borchleenen, die en sullen niet gescheyden wesen, maer men salt den erffgenamen veroorsaten, gelijck andere leenen, in alle manieren als voors. is. Ende achter dien dattet eens veroorsaet is, soo salt voort staen tot leenrecht.

---

1) Dit woord ontbreekt in HS., maar is aangevuld uit G.
2) G. *waelmonde*. Handv. 1412: *dat hy dat kijnt niet en sal verbaelmonden*.
3) G. *'t in*.
4) Dit vormt in G. eene afzonderlijke bepaling.

XXXIIII. Item [1]) sullen wy onse naekoopen hebben van allen erffenisse, huisingen ende jaergelt dat in onsen schependom vercoft wort, veertien dagen lang nae dien dat de coop ofte eygendom gegaen is.

XXXV. Item wie dat bastaerden goet maeckt in schepenenbrieven van Hagesteyn off [2]) besette, [3]) datselve [4]) oft alsoveel sal gaen ende volgen, gelijck dat ment maeckt in schepenbrieven oft beset. Ende waer dat een bastaerdt ander goet krege, dat sal aen ons komen, tenwaer dat hy wittachtige geboorte achterliete.

XXXVI. Item wie den anderen aenspraeck van erve, ende die besitter des erffs mit schepen betuigen mach, dat hy dairin geseten heeft jaer en dach in eygendom van allen dengheenen die binnen slants sijn ofte hebben geweest binnen sjaers ende binnen 'sdaechs, onbecroont, dat sal de besitter dies erffs houden mit handen ende mit monde voor sijn eygen. Waer iemants buiten slants, als hy te lande quame, soo soude hy nemen alsulck recht als hem schepen wijsden dat recht waer. Ende en mach die besitter des erffs niet betuigen mit scepen ofte mit scepenbrieven, soo sal hy 't houden mit hem sevenden die die landen naest gelegen sijn, vier te landewaert en drie te zeewaert. Waert oock alsoo dat sijt hen niet en wilden helpen houden, soo souden sijt' den anderen helpen houden, die dat aanspraecke voor sijn eygen, off dat sy kenden dat van rechts sijn waer. Ende wien datter vier off meer helpen houden, die sal in den rechten ende in den goeden blyven. Ende den anderen die de vier off meer niet en wolden helpen halden, die verbeurde elx tegen ons XLV schellingen, ende die in den onrechte blijft, verbeurt tegen ons XLV schellingen

XXXVII. Item en sullen wy weduwen noch weesen noch niemants kinder huwelicken, t'sy manspersoon off wijffspersoon, wyven noch mannen buiten hem ende heure vrienden will.

XXXVIII. Item waert dat iemant, hy waer manpersoon

---

1) Volgens Kemp bl. 119 bepaalde de handvest van Dalem integendeel, dat de heer geen nakoop sal geven van huysing, erffenis of jaargelt dat in syne heerlykheid verkoft wordt.

2) G. *off goed.*

3) G. voegt bij: *en mogelijk is.*

4) G. *dat selve goed.*

off wijffpersoon, ontscaeckt worde tegen synen wille, [1]) ende die misdadig onder ons in den schependom van Hagesteyn getuest [2]) worde, daer soudt men over rechten aen sijn lijff, als schepen wijsden dat recht waer, ten waer oft gebetert waer alst voors. is. Voort waer 't dat iemant die poorter ofte poorterskinder waer tot Hagesteyn, by synen wille ende buyten sijnder naesten maegen wille ontscaeckt ende onvuert worde binnen synen sestien jaeren oudt, sijn goet ende erve sal halff aen ons komen ende die andere helft aen syne rechte erffgenamen, gelijck off hy van lyve ter doot comen waere.

XXXIX. Item alle dieghene die poorter sijn tot Hagesteyn, sullen ons onsen vollen thins geven, hoe luttel erffs dat sy hebben die ons schuldich sijn. Ende die meer hebben dan drie roeden breedt, die sullen ons geven van elcken roede die sy meer hebben, twaelff penningen ende een hoeve, [3]) in die stede daert gelegen is. Ende die buiten Hagesteyn woont ende daer binnen geërvet is, [4]) sal doen als een ander poorter, maer onse huisgesin, onse clercq [5]) ende onse molenaers en sullen [6]) geven noch waecken.

XL. Item so wie van onsen ondersaten, geseten in onse scependom van Hagesteyn, eenigerhande vitali coft tot syner behoeff [7]) herbergen, ende niet om voort te vercopen, die en sal daer geen onraet aff geven.

XLI. Item soo wie poorter is tot Hagesteyn, die en sal geen onraet geven noch lyden van eenigerhande goeden, die hy in synen scepe heeft, ende alsoo vry [8]) off hijt binnen Hagesteyn t' seynen huise hadde.

XLII. Item alle dieghene die onse merckten suecken tot Hagesteyn, die nemen wy binnen onsen lande op onsen geleyde, ende alsooverre als wijs macht hebben, ende mit haeren goede te vaeren ende te keeren, uutgenomen die onse vianden waeren ofte breuckich waeren met recht, off van schepenen voorwaerde off van schepenenbrieve schoude, die sy schuldich

---

1) G. *tegen horen ofde sinen.*
2) G. *getuygt.* Handvest 1412 *gearest* (gearesteerd?)
3) G. *hoen.*
4) G. *Ende wie binnen.*
5) G. voegt bij: *onsen veeren van de Merweide.*
6) In G. luidt het slot: *niet waken.*
7) Dit woord ontbreekt in G.
8) G. *vry sijn gelijk.*

waeren. Ende waert dat yemant goet binnen merckten oft in merckdagen vercoft, die mach dieghenen die dat gecoft hadde, besetten binnen merckten ende met recht aenspreken, alsooverre als hy daer twee wittachtige getuigen oft meer off heeft, gelijck oock [1]) buiten merkten waer.

XLIII. Item waert dat iemant mit sijn gelage ontginge, ende hem sijn vaert verboden waer mit oirconde, die verbeurde tegen ons XLV schellingen, uutgenomen die poorters sijn tot Hagesteyn; maer die sullen des anderen daechs binnen dier herbergen gaen, daer hem die vaert verboden waer, ende incomen ende haer gelach betaelen, ende dede hy des niet, soo verbeurde hy tegen ons, ende also vele alst daer waer, XLV schellingen. Ende dat gelach sullen wy elcks diet verbeurt denghenen uut doen panden dat [2]) ondragen waer, gelijck ons selfs boeten. Ende soo wat tapper die t'onrecht croonde, ende niet betuigen en mochte alst voors. is, die verbeurde tegen elcks, hoeveel datter waer dat [3]) hy over croonde, XLV schellingen tegen ons. [4])

XLIIII. Item waert saecke dat iemant misdede van eenigerhande saecken, die duister waeren ende daer geen openbaer getuych off en waer, daer sullen onse richter ende schepenen van Hagesteyn een stil waerheyt off besitten, ende nae der waerheyt die sy daeraff hooren ende vinden, sal men richten, als schepenen wysen dat recht is, ten waer oft gebetert worde als voors. is.

XLV. Item wie van allen voors. puncten ende stucken ofte van enich punt ofte stuck byzonderlinge valsch getuigh tuigen, ende daeraff verwonnen worden mitter waerheyt ende mit recht, die en sal nimmermeer getuich meer dragen, ende sijn lijff ende goedt sal staen in onser genade.

XLVI. Item waert dat iemant op eenige van onsen gerechte sprake, ofte die in officiën onser poorten Hagesteyn gesworen waeren, ende daeraff getuicht [5]) worde mit twee goede wittachtige cnapen, die sal beteren by ons ende onsen gerichte voors.

---

1) G. *oft.*
2) G. *diet.*
3) G. *daer.*
4) In G. volgen twee bepalingen over het recht van visschen en voorkoop van visch, alleen op Gorinchem betrekkelijk.
5) G. *betuiget.*

XLVII. Item sal een iegelijck die binnen onsen schependom van Hagesteyn woonachtich is ende naemaels woonen sullen ofte sal, van allen breucken ende misdaden die sy onder ons breucken ende misdoen oft breuckten ofte misdeden, voor onse schepenen tot Hagesteyn terecht staen, ende recht daeraff doen naer inhoudt deser handtvesten ende brieff. Ende wes dese handtveste ende brieff niet en begrypen off en begrijpt, soo wes onse schepenen van Hagesteyn dan daeraff wysen, dat sal recht wesen gelijck off dese handtveste ende brieff begreep.

XLVIII. Item als wy jaerlix onse gerecht [1]) van Hagesteyn verset ende geedt [2]) hebben, so sullen wy twee burgemeesters setten ende beraden mit onse gerichte, audt ende niewe.

XLIX. Item sullen onse boden jaerlix haer roeden nederleggen opten dach dat wy onse gerechte versetten, ende niet weder aenvaen, wy en bevelent hem.

L. Item wanneer dattet gevalt dat onse school vaceert, soo sullen wy een schoolmeester nemen ende settenen mede by onsen gerichte.

LI. Item en sullen wy der Seelander scapen in onsen lande niet oorloven te comen voor Bamissen, ende voor Ste Martensmisse op niemants aude weyden te komen, noch op niemants winterkoorn te komen, ende binnen acht dagen nae Ste Petersdach in den lenten uut onsen lande te sijn. Ende wie dat se hierenboven in synen schade vonde, die mach se schutten gelijck andere goede.

LII. Item en sullen wy niemant die poorter is tot Hagesteyn ende naemaels poorter wesen sal, ende alle diegeene die binnen Hagesteyn woonen ende naemaels woonen sullen, schatten, tenwaer dat een heere van besterfte heer van Hagesteyn worde, ofte eenich heer van Hagesteyn gevangen worde ende geschat worde, ofte een wittachtige soone ofte een wittachtige dochter uutgave, off dat een heer van Hagesteyn ridder worde. Ende soo wanneer eenige van dese puncten geviel, soo sullen wy nae gestande van dien punte dat geviel, daeraff by onsen rade schatten van allen goeden, dat sy onder ons leggende hebben, als redelicken ende bescheydelicken is.

---

1) G. *schepen.*
2) G. *geëydet.*

uutgenomen van hooren huisen die sy binnen Hagesteyn hebben, ende van hare peerden, ende van haeren hernasch, daer sy haeren heere mede dienen. [1])

LIII. Item hebben wij gelooft ende gelooven dat altoos onse poorters ende ondersaeten voors. sullen hebben twee handtvesten ende brieven, sprekende van woorde tot woorde als dese jegenwoordige handtvest ende brieff begrijpt, in deser manieren. Waer dat saeck dat een van twee handtvesten ende brieven by eenigerhande ongeval, hoedanich dat dat waer, verloren off gequetst worde off verbernde of vermist worde, oft datter eenich segel affgequetst worde, off aen braecke off gebracke, daerom sullen wijs noch onse naecomelingen, heeren van Hagesteyn, in geenrewijs laeten, wy en sullen een ander handtvest ende brieff geven ende besegelen buiten haeren cost ende schade, gelijck die handtvesten ende brieven die sy behouden hadden, inhielden. Ende waert dat saecke dat beyde de handvesten en brieven by eenigerhande ongeval, hoedanich dat het waer, als voors. is, verloren ofte gequetst off verbrandt of vervreemt worden, daerom en sullen wijs noch onse naecomelingen, heeren van Hagestein, in geenrewijs laeten, wy en sullen hem twee ander handtvesten ende brieven geven, ende besegelen buyten haeren cost ende schade, gelijck de copye daeraff inhielt, die sy uut eenige van twee handtvesten ende brieven hadden doen copiëren onder iemants segel die autentijcq ende geloovich waeren. Ende mit dier copiën recht doen gelijck die principale handtvesten ende brieven waeren, ter tijdt toe dat wy ende onse naecomelingen, heeren van Hagesteyn, hem twee andere handvesten ende brieven wedergeven, ende besegelt hadden nae inhoud der copiën als voors. is. Ende want wy Oth, heere van Arkel, Hagesteyn etc., willen dat alle dese voors. stucken ende puncten voor ons ende onse naecomelingen, heeren van Arkel, van Hagesteyn etc., onsen poorteren ende ondersaten die nu sijn ende naemaels wesen sullen in onsen schependom van Hagesteyn, waer gehouden worden ende ongebroken blyven, behouden ons ende onse naecomelingen onser heerlicheyt ende rechts ende dienst van allen anderen saecken, daer dese handvest ende brieve geen mentie off en maecken noch in begrepen sijn. Soo hebben wy in getuichenis ende waerheyt alre saecken voors.

---

[1]) G. voegt bij: *ende ook mede van hoeren schepen*

onsen segel desen brieff gehangen. Ende hebben voort gebeden ende bidden onsen lieven soon, Johan van Arckel, heer van Hagesteyn, want wy alle dese voors. puncten ende saecken by synen wille ende rade onser poorten ende poorteren ende ondersaten voors. gegeven ende besegelt hebben. Ende wy Johan van Arkel, heer van Hagesteyn, omdat alle dese voors. saecken ende puncten by onsen wille ende mede by onsen rade geschiet, geordonneert ende gegeven sijn, soo hebben wy om beden wil ons heeren ende vader heeren Oth, heere van Arckel, dese handtvest ende brieff mit hem ende ons ende over onse naecomelingen besegelt met onsen segele. Gegeven int jaer ons Heeren duisent driehondert ende twee ende tachtentich op Ste Martijnsdach in de winter.

LIIII. Item [1]) daer men een rade begeert mit recht binnen onsen stede, daer sullen die schepenen aff hebben drie braspenningen, weert weesende twaelff scellingen.

LV. Item daer men rade begeert buiten onser stede, daer sullen die schepenen ofte heemraden aff hebben de cost van die in onrechte valt, alsoo wel die rade niet en begeert, als diese begeert, valt hy in den onrechten. Ende die heer heeft alsoo wel synen cost als die schepenen.

2. *Van der eeninge tussen Vianen ende Hagestein, van 27 Februari* 1336.

(Uitg. Verslagen en Mededeelingen, II bl. 122.)

3. *Dit is het hercomen onser poorten.* [2])

(Uitg. als boven, bl. 135.)

4. *Van der eeninge anno duisent III^C^ XXXII tusschen de landen van Gijsbert uutten Goye, borchgreeff tUtrecht en de Heeren 's lants van Heuclum, dats Twael, Honswijc ende Hagesteyn.* 17 *Juli* 1332. [3])

(Uitg. als boven, bl. 120.)

---

1) Deze en de volgende bepaling zijn latere bijvoegsels, zonder tusschenruimte achter de handvest geschreven. Zij ontbreken in G.

2) Dit stukje is ingelascht midden in het vorige stuk.

3) Raadselachtig opschrift. Het is als behoorden de drie genoemde plaatsen tot het land van Heukelom. De akte spreekt eenvoudig van Jan van Heuclum, ridder, zonder de landen aan te duiden van een der twee contractanten, en daaronder konden niet begrepen worden de hier genoemde, die op 2 April 1331 waren verkocht aan Zweder van Vianen en Hubert Schencke. Zie hierboven bl. 298.

5. *Verdrag van Wouter uutten Goye, zoon van heere Gijsbrecht uuten Goye met Sweeder van Beusecum, ridder, betreffende de schouw der Hagewetering.* 31 *Augustus* 1269. [1])

(Vertaling van den latijnschen brief, uitg. als boven bl. 118.)

6. *Eenen brief van der waterschap van de Hubert, gegeven by die heer van Arckel, ende van heuren uutganck, ende anderen, mitsgaders van de hoofdschouwe.* 11 *April* 1284.

(Uitg. Sloet, Oork. nº. 1073*bis*. Zie hierboven bl. 297, noot 2.)

7. *Den eedt van de schepenen.*

Dat sweer ick van nu voortaen een jaer lang houdt ende trouw wesen sal mijn weerde heeren Domdeeken ende capitlen van den Dom, deeken ende capitlen van Oudemunster t'Utrecht, heeren van Hagesteyn, ende haer gehoorsaem wesen tot haeren rechten, te recht comen sal, als sy mij des vermanen ofte by haeren drost ofte schout doen vermanen by haeren gewaerden bode, ende dat ick recht doen sal ende rechte kennisse dragen sal tussen twee man dingtaelen soo verre ick des wijs ben off wijs kan geworden, by mijn vijff sinnen; ende dat en sal ick niet laeten off lieff noch om leet, om maescap noch om swagerschap, noch om anxt van mijn lijff, nog om anxt van mijn goederen, noch om geenderhande saecken. Dat my Godt helpe (ende alle syne heyligen) (sijn heylich evangelium.)

Den eedt van de boode van Hagesteyn.

Dat sweer ick N. dat ick van nu voortaen alsoo lange als ick dat bodeambt van Hagesteyn bedienen sal, getrouwelick wesen sal die kercke van den Dom ende van Oudemunster t'Utrecht, ende den Domdeeken, deeken ende capitle van beyder kercken in den tijdt, heeren tot Hagesteyn, ende dat ick haeren drost ende schout ende gerechte in alle saecken crimineel off civijl assistentie ende executie sal doen, ende des versocht sijnde, dat ick alle besatinge, voorbiedinge ende executie doen sal ende pandt ofte pantweringe brengen sal. Ende wat ick in die gespannen vierschaer off daer buyten sie off hoor, dat ick dat niemant te kennen geven sal, ende voort alle secreten saecken heelen, ende niet naeseggen en sal. Soo helpe my Godt etc.

---

1) Dit opschrift is niet ontleend aan het HS.

De tafel van der handveste om elken artikel lichtelick te vinden.

XXVIII. Item dat iemant storff sonder wittachtige geboorte achter te laeten.

XXIX. Item van kinderen die een vrou boven haeren man genomen heeft.

XXX. Item wie onmundige kinderen vervoochden sal.

XXXI. Item dat iemant storve sonder erffgenamen achter te laeten.

XXXII. Item van eygen goedt te leen te maeken.

XXXIII. Item van de naecoopen van eygen goede.

XXXIIII. Item van bastaerden goet te maeken.

XXXV. Item wie iemant van erffnis aenspreken wilde.

XXXVI. Item en sal men weduwen noch weesen hylicken buiten heur noch heuren vrienden will.

XXXVII. Item waer iemant ontscaeckt buiten haeren wil.

XXXVIII. Item waer dat men volle tins betaele ende wie vry sijn.

XXXIX. Item vitaelge te coopen.

XL. Item dat goeden die de poorters van Hagesteyn in haer scepen hebben, vry sijn.

XLI. Item van 't geley van de merckte.

XLII. Item dat iemant met sijn gelach ontginge.

XLIII. Item van duistere saecken.

XLIIII. Item van valsche getuichenisse te geven.

XLV. Item dat iemant opt gerecht off gesworen sprake.

XLVI. Item dat men van alle breucken ende misdaden voor schepenen te recht staen sal.

XLVII. Item soo wanneer met 't recht verset.

XLVIII. Item hoe die booden haer roeden nederleggen sullen.

XLIX. Item als die schole vaceert.

L. Item van der Seelander schapen.

LI. Item van schattinge te geven.

LII. Item van dat de Poorters sullen hebben twee handvesten.

LIII en LIIII. Item wie rade begeert binnen der stede ende buten d'selve.

LV. Item van der eenige tussen Vianen ende Hagesteyn.

LVI. Item hoe men recht van oude heercomen onser poorten.

XIII. Nog iets over de oudste heeren van Langerak.

Bij de uitgave der rechten van Langerak in de Verslagen en Mededeelingen III 2[de] afl. bl. 163, deelde Prof. de Geer ook eenige bijzonderheden mede over de heeren van Langerak, waarop ik mij eene kleine nalezing veroorloof te geven, naar aanleiding van de akte van 1274, waarin de oudstbekende heer van Hagestein zich ook noemt dominus de Goie nec non de Langhere. Dat hij zich die titels toekent, is zeker, daar het origineel der akte nog aanwezig is. Ook zijn zegel in zwart was hangt er nog aan, en hoewel het randschrift moeielijk leesbaar is, ziet men er duidelijk de woorden *de Goye* op, maar naar het schijnt niet de namen der andere heerlijkheden. Toch is het moeielijk aan te nemen dat hij destijds de heerlijkheid van het Gooi bezat, die zijn broeder Gijsbrecht schijnt gehad te hebben. Maar welke was de heerlijkheid *de Langhere* die hij zich toeschrijft? M. i. kan dit moeielijk iets anders zijn dan Langerak, althans Langerak benoorden de Lek, dat, ter onderscheiding van Langerak bezuiden de Lek, den naam van Willige Langerak heeft bekomen. Dit volgt uit den inhoud der akte, die strekt tot regeling van een gemeenschappelijk waterbelang van onzen Walter, de buren en geërfden van Langerak, de heer van Zevender en Kabau. Zevender en Kabau liggen ten noorden van het dorp Willige Langerak, waarmede ze thans de gemeente van dien naam vormen. Het kan dus alleen een belang zijn geweest van Langerak benoorden de Lek, en de heer van Hagestein kan er alleen in zijn betrokken geweest als heer van dat Langerak of als een aanzienlijke grondeigenaar daarin. De bijzondere stelling die hij in de akte vervult, doet aan het eerste denken. Als heer van het Gooi of van Hagestein kan hij er niet in zijn betrokken geweest. Volgens Prof. de Geer zou trouwens Langerak oorspronkelijk, zoo men wil, aan de heeren uten Goye hebben toebehoord. Dat ze er, zoover bekend, den titel niet van hebben gevoerd, is niets vreemds, evenmin dat Wouter het bij uitzondering doet in een stuk waarin hij juist ter zake van die heerlijkheid handelende optreedt.

Dat omstreeks dienzelfden tijd bovendien andere heeren van Langerak voorkomen, levert geen bezwaar, en wel om twee

redenen. In de eerste plaats omdat die heeren uitsluitend voorkomen als heeren van Langerak bezuiden de Lek, dat eene afzonderlijke heerlijkheid vormde, waartoe Langerak benoorden de Lek, het latere Willige Langerak, niet behoorde. In het oorkondenboek van Holland vindt men een stuk van 1203 waarin Wouter heer van Langerak zelf de palen zijner heerlijkheid van Langerack nauwkeurig aangeeft, en wel ten noorden de Lek, ten halve diepe [1]). De andere helft behoorde tot het overliggende Willige Langerak, dat mitsdien buiten de palen der heerlijkheid lag, en een anderen heer kan hebben gehad. Dat de heeren van Langerak bezuiden de Lek haar immer bezeten hebben, blijkt niet, al vindt men evenmin latere sporen van een bezit van de opvolgers en rechtsverkrijgenden van Walter van Hagestein.

In de tweede plaats is het bestaan van die heeren van Langerak in of vóór 1274, toen Wouter van Hagestein zich heer van Langhere noemde, wel waarschijnlijk, maar niet zeker, daar ze het eerst voorkomen in een stuk van 1277. Het vermeende stuk van 1203 werd reeds door van den Bergh bij gissing op 1293 gesteld, op grond dat het jaartal ongetwijfeld onjuist, en vermoedelijk 1293 of 1303 was [2]). Maar hetzelfde geldt van de handvest die een Gijsbert van Langerak, knape, die heer Wolter van Langerak zijn vader noemt, en een Arnold van Liesveld, aan Nieuwpoort zouden hebben gegeven, volgens Prof. de Geer (bl. 163) in 1233. Het stuk zelve is, voorzoover mij bekend, nog onuitgegeven, maar Matthaeus die het bezat, geeft als jaartal 1283 [3]). Beide personen komen evenzeer voor in een akte van 1277, en beiden als knapen, maar bovendien ook afzonderlijk Gijsbert, als heer van Langerak, in 1281 [4]), Arnold van Liesveld als heer Arnoud, dus als ridder, in 1289 en 1296 [5]), terwijl van 1285 tot 1298 herhaaldelijk voorkomt de zoon van Gijsbert, Wouter van Langerak, steeds onder de knapen [6]). Dezelfde

---

1) van den Bergh, Oork. II. n°. 868.

2) Zie zijne aant. t. a. p.

3) Matthaeus, de jure gladii bl. 264: *Statuta etiam habeo quae Neoporto dedit ipse* (d. i. Giselbertus de Langerak) *et Arnoldus van Liesvelt anno* 1283, *in quibus meminit parentis sui Walteri de Langerak, quem militem vocat, i. e. equitem.*

4) van den Bergh, II n°. 435.

5) van den Bergh, II n°. 684, 946.

6) van den Bergh, II n°. 571, 572, 632, 1034.

Wouter nu komt voor in het reeds genoemde stuk van 1203, door van den Bergh vermoed te zijn van 1293, alsmede in een stuk zonder jaartal, maar door van den Bergh als uit denzelfden tijd daarachter uitgegeven [1]). Die tijdsbepaling wordt, afgescheiden van het juiste jaar, door den inhoud bevestigd. Het betreft een geschil tusschen Wouter van Langheracke en de goede lieden van Nieuwpoort over een dijksaangelegenheid. Toen men de hofsteden uitgaf, had men die uitgegeven voor drie schellingen jaarlijks met verplichting voor den bezitter om de dijken zijner hofstede te bewaren. Ten tijde van Ghibrecht van Langheraecke was nu reeds de aanleiding tot het geschil gerezen. Een dier hofsteden was in het ongerede geraakt, zoodat Ghibrecht, vreezende dat hij daar schade door zou lijden, den man die de hofstede bezeten had, had gevangen genomen en gehouden, totdat diens broeders en verwanten zich borg hadden gesteld den dijk eeuwelijk te houden, zonder Ghibrechts of iemand anders schade. Daarna had echter heer Arnoud de borgen kwijt gescholden en met Wouter van Langheraecke die van der Nieuwporte gepand. Deze, mannen van den graaf (van Holland), hadden bij den baljuw geklaagd dat ze ten onrechte gepand waren voor een dijk daar hij van 's Heeren wege de schouw van had. Van daar het proces, waarin Wouter verscheen gesteund door den heemraad van Geelkenesse. Daar Nieuwpoort aan de Lek eene soort van enclave was tusschen Langerack en Gelkenesse, dat tot de heerlijkheid van Liesveld behoorde, althans later, en Langerak verder ten zuiden zeker aan de heerlijkheid van Liesveld grensde, is de in de akte voorkomende heer Arnoud waarschijnlijk de heer van Liesveld. We vinden dus in dit ongedagteekende stuk al de personen terug, die ook in de andere stukken voorkomen en tot de tweede helft der 13de eeuw behooren. Daar nu Gijsbert, de vader van Walter, blijkbaar voorkomt als reeds overleden, daarentegen nog voorkomt in een stuk van 1281 zijn zoon Wouter het eerst in stukken van 1285, kan het ongedagteekende stuk niet veel ouder zijn.

De oudste vermelding van bijzondere heeren van Langerak vindt men dus in de akte van 1277. Dat de daarin voorko-

1(van den Bergh, II n°. 869.

mende Gijsbert reeds in 1274, toen Walter uten Goye zich heer van Langhere noemde, heer van Langerak was, is dus niet bewezen.

Waren *die* heeren van Langerak verwant aan de Hagesteinsche tak van die van het Gooi? Ze komen herhaaldelijk voor onder de Stichtsche edelen, terwijl men in beide huizen in de 13de eeuw eene regelmatige opvolging van de namen Gijsbert en Wouter vindt. Hadden beide huizen wellicht hun ontstaan te danken aan Wouter, graaf van het Gooi, die herhaaldelijk voorkomt in akten uit de eerste helft der 13de eeuw, dat van Langerak wellicht van de linkerkant? en bekwam die linkertak alleen het huis van Langerak dat bezuiden de Lek lag, terwijl Willige Langerak aan de echte tak bleef? Dit zou verklaren waarom de eerste den naam uten Goye niet droegen, en beide deelen van Langerak aan verschillende heeren behoorden. De namen Wouter en Gijsbert waren echter zulke gewone vóórnamen in het Sticht en vooral in de landen bij de Lek, dat het gewaagd ware daaruit tot verwantschap te besluiten.

M. S. Pols.

XIV. Het rechtsboek van den Dom.

Reeds thans ben ik tot mijn leedwezen in staat eene nalezing te leveren op de inleiding mijner voor eenige maanden verschenen uitgave van dit rechtsboek. *Tot mijn leedwezen*: immers ik had hetgeen ik hier ga meedeelen liever in de inleiding zelve geplaatst en (wat erger is) ik had dit ook *kunnen* doen.

Aan de lijst der handschriften van het rechtsboek, die ik in mijne inleiding beschreef, ontbreken er twee, en die twee ontbrekende berusten nog wel in mijn eigen archiefdepot! Het is eene eigenaardigheid van de daar geplaatste collectie der Oud-R. C. Clerezij, die bestaat uit splinters van talrijke Utrechtsche en niet-Utrechtsche archieven, dat men te dikwijls verzuimt hare bestanddeelen bij een onderzoek te raadplegen, — een bezwaar, dat alleen zou kunnen weggenomen worden door hereeniging dier splinters met de hoofdstammen, van waar zij afkomstig zijn. Zoo is het dan ook gekomen,

terwijl ik toch de twee in die verzameling aanwezige, voor mijne uitgave waardelooze handschriften van het rechtsboek zeer goed kende [1]), dat ik aan die twee min belangrijke stukken in den loop der jaren niet meer dacht en verzuimde ze in de inleiding te vermelden en te beschrijven. Kort nadat het boek in het licht verschenen was, viel mijne aandacht op mijn verzuim en ik wil het thans bij de eerste gelegenheid herstellen, niet omdat de aanwezigheid van nòg twee, van de reeds bekende afgeleide handschriften voor iemand ter wereld van eenig belang is, maar om een ongelukkigen onderzoeker, wiens aandacht later eens op die handschriften mocht vallen, de teleurstelling te besparen, wanneer hem na zorgvuldig onderzoek blijkt, dat zijne met vreugde begroette vondst waardeloos is. Waardeloos, immers het eenige feitje van belang, dat de handschriften leveren, is dit: de geschiedenis van het eerste handschrift bevestigt de reeds door mij op andere gronden gemaakte conclusie, dat men ook in de kringen van het kapittel van St. Marie aan het rechtsboek aandacht schonk en zijne bepalingen opvolgde.

Hier volgt thans de beschrijving der beide handschriften.

HS. M. — Dit handschrift berust onder de stukken der Oud-R. C. Clerezij, in bruikleen afgestaan aan het rijksarchiefdepôt in Utrecht. Het bevat 73 genommerde folio's papier, beschreven in 2 kolommen met oorkondenschrift; voor de gekleurde initialen is plaats opengelaten. Het handschrift is geschreven met eene hand van omstreeks 1420, die herhaaldelijk (o. a. fol. 13 v°. en fol. 30 v°.) afwisselt met eene hand van omstreeks 1380; wellicht is het dezelfde hand, die zich in verschillende schrijfwijzen geoefend heeft. Vóór in het handschrift vinden wij de *„Rubrice statutorum et privilegiorum ecclesie Trajectensis"*, geschreven met de oudste der twee handen. Achter in het boek vinden wij onmiddellijk achter het slot van Wstinc's boek het statuut van 1390 *De officio custodis dormitorii*, geschreven met eene hand uit het midden der 16e eeuw. Op den perkamenten omslag staat geschreven: „Reperta in aedibus Di. Guichardi de Agitingy (?) die XI Febr. 80, tamquam notandum (?) . . . . "

Bij den tekst staan bijna op elke bladzijde talrijke kant-

1) Ik citeerde ze reeds in 1890 in mijn Programma voor een oorkondenboek van het sticht Utrecht, p. 47.

teekeningen van drie 16e eeuwsche handen. De oudste geeft voornamelijk verwijzingen naar andere plaatsen van Wstinc's werk, die het beschrevene kunnen toelichten, en beijvert zich verder, om door tabellen en graphische voorstellingen een kort overzicht van den tekst te geven. De tweede hand, veel gelijkende op de eerste, teekende o. a. aan op fol. 2 (bij III 2): „Ex hoc loco volebat inferre decanus et capitulum Majoris, quod canonicus suus etiam minor (?) non solum alii canonico in alia ecclesiarum seniori, sed et prelato preferri deberet in scribendo et zigillando etc. 1555. Sed ego restiti cum quibusdam et obtinuimus", — en verder op fol. 3 v°. (bij V 4): „Apud nos ad S. Mariam anno 22, et capitularis 24". De derde hand eindelijk, cursief, van omstreeks 1580, die de aanteekeningen der tweede hand somtijds vervolgt, scheef o. a. op fol. 11 v°. (bij V 25, pag. 31): „Nos hic et recte excipimus bastonarios", — verder fol. 15 v°. (ad VII 4): „Nostrum, quod huic fere simile est, de data anni 1228", — verder fol. 51 (ad LXXVIII 30): (Statutum de duobus annis gratie) „anno 1257, nostrum 1248", — verder fol. 51 v°. (ad LXXVIII 32): „Nos in diversis vacationum generibus aliter statuimus, et bene, anno 1333", — en ook fol. 52 (ad LXXIX 2): „Apud S. Mariam restituit quoque fructus".

De geschiedenis van dit handschrift levert geene groote moeielijkheden. Op de bekende plaats (pag. 63 mijner uitgave), waar de oorkonden over de aartsdiaconale jurisdictie zijn ingelascht, stemt het (fol. 20 v°.) geheel overeen met HS. Br. De collatie van den tekst der 5 eerste folio's (pag. 1—15 mijner uitgave) bevestigt deze conclusie volkomen. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat het handschrift geschreven werd kort vóór 1390, daar toen (of althans zeer spoedig na dit jaar) de kapittelnotaris van den Dom zelf in HS. Br. het statuut over de plichten van den custos dormitorii schreef, dat tot de 16e eeuw in dit handschrift bleef ontbreken. Voor wien het is afgeschreven, blijft onzeker, daar wij de oudste lotgevallen van het handschrift niet kennen. Doch in 1555 vinden wij het in handen van een lid van het generale kapittel van Utrecht, die later blijkt kanunnik van St. Marie te zijn. Zijn opvolger (zeker dezelfde, die op den omslag „Guichardus de Agitingy" (?) heet) behoorde tot hetzelfde kapittel. Reeds de eerste maal, dat hij zich vertoont, blijkt hij lid van een kapittel te zijn; het door hem vermelde statuut van 1248 over de

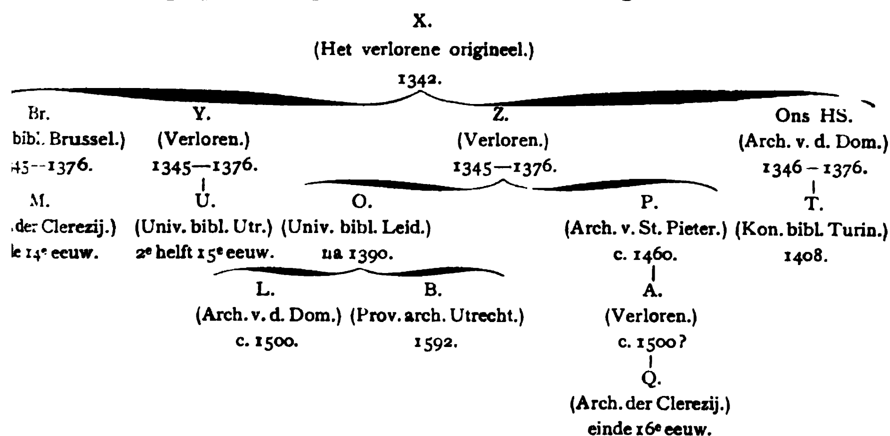
jaren van gratie behoort bij het kapittel van St. Marie (Vermeulen, Invent. der oorkonden van het Prov. archief n°. 157), evenals het aangehaalde statuut van 1228 over de kanunniken, die in een klooster gaan, dat echter niet van 1228, maar van 1238 dagteekent (Vermeulen l. c. n°. 99). Ook verderop zien wij onzen schrijver een statuut van 1333 (Sabatto post Translationem b. Martini) van hetzelfde kapittel aanhalen en eindelijk zich weder op dit kapittel beroepen. Blijkbaar is het handschrift onder een kanunnik van St. Marie blijven berusten en uit zijne nalatenschap overgegaan aan het archief der Clerezij, die op deze wijze (o. a. van den kanunnik van St. Marie Gilbert Junius) tal van handschriften verkreeg.

HS. Q. — Dit handschrift berust onder de stukken, door de Oud-R. C. Clerezij in bruikleen afgestaan aan het rijksarchief in Utrecht. Het is geschreven op 91 ongenommerde folio's papier, met verschillende handen uit het einde der 16e eeuw. (De eerste hand schreef 1 quatern, de tweede 2, de derde 2½, de vierde 2, de vijfde 2, de zesde 2 quaterns, dan weder de eerste 1 bladzijde.) Achter den tekst van Wstinc's boek volgt dadelijk met dezelfde hand een afschrift van het statuut van 1390 *De officio custodis dormitorii* en van den eed der kanunniken van St. Pieter. Daaronder vervolgt de derde hand onmiddellijk met een afschrift van het valsche Memoriale Adelboldi en eene lijst der bisschoppen van Utrecht. Achter in het handschrift vinden wij van andere handen afschriften van het concordaat van Karel V met den bisschop van Luik over de geestelijke jurisdictie dd. 1541 en van eene dergelijke overeenkomst met den bisschop van Utrecht en van het verdrag over de inrichting van den Bourgondischen kreitz, beiden gedateerd te Augsburg in 1548 en beiden gewaarmerkt door den notaris Henricus Friso. Het handschrift is vervat in een perkamenten omslag.

Op de bekende plaats (p. 63 mijner uitgave), waar de vier oorkonden over de aartsdiaconale jurisdictie zijn ingevoegd (HS. fol. XXI), komt het handschrift geheel overeen met HS. P. en de collatie van den tekst der folio's I—IV (p. 1—15 mijner uitgave) bevestigt deze conclusie geheel, evenals de omstandigheid, dat aan het einde van den tekst is afgeschreven niet alleen het statuut van 1390, maar ook de eed der kanunniken van St. Pieter, die in HS. P. op dezelfde plaats voorkomt. Het handschrift is dus in het laatst der 16e eeuw afgeschreven

van HS. P., doch waarschijnlijk niet direct, maar door middel van een ander, thans verloren handschrift: immers achter den eed voegt dezelfde hand onmiddellijk (zonder zelfs door punt of groote letter te waarschuwen, dat iets nieuws begint): „ecclesia sancti Martini vocatur in libro hoc expresse Monasteriensis conventus V foli". Deze woorden, door den afschrijver gedachteloos overgenomen, moeten dus in het origineel van dit handschrift gestaan hebben; zij staan niet in HS. P.: er moet dus een afschrift tusschen beiden in liggen. — Over de lotgevallen van het handschrift blijkt niets. Het concordaat van 1548 is oorspronkelijk door zekeren notaris Aug. de Luwere vervaardigd naar een afschrift in het archief van den Dom. Toen was het handschrift dus zeker te Utrecht; doch de leeftijd van dezen notaris is onbekend. Het afschrift der andere oorkonden van 1548 werd echter gewaarmerkt door een Duitschen notaris Theobald Mansherten, wiens woonplaats onbekend is. De woonplaats van den 17e eeuwschen notaris H. Friso, die beide stukken op nieuw waarmerkte, is eveneens onbekend. Hoogstwaarschijnlijk is echter het handschrift steeds te Utrecht gebleven en uit de nalatenschap van den een of anderen kanunnik in het archief der Oud-R. C. Clerezij overgegaan.

Uit de beschrijving dezer handschriften volgt, dat de genealogie der handschriften van het rechtsboek, die ik in mijne inleiding op p. LVI gaf, als volgt moet aangevuld worden:

Veel belangrijker is de tweede rectificatie, die ik te geven heb. In mijne inleiding (p. XXV) deed ik eenige mededeelingen over het systeem, waarnaar Wstinc zijn materiaal gegroepeerd en tot een geordend geheel gemaakt heeft. Ik

gaf daar te kennen, dat mij die ordening doelmatig voorkwam, al meende ik enkele misgrepen van den auteur door een beroep op de talrijke dwalingen zijner tijdgenooten in dit opzicht te moeten verontschuldigen. Welnu, voor het maken van dergelijke verontschuldigingen bestaat niet de geringste aanleiding; immers Dr. G. Brom deed mij opmerken, dat Wstinc de orde van het *Corpus juris canonici* gevolgd heeft en zelfs de opschriften zijner hoofdstukken aan de hoofden der titels daarvan heeft ontleend. De opmerking bleek mij bij onderzoek volkomen juist [1]).

Wstinc's hoofdstukken sluiten zich geheel aan bij de indeeling der Decretalen van Gregorius (de tweede afdeeling van het *Corpus juris canonici*). Natuurlijk laat de schrijver nu en dan een enkelen titel weg, die hem niet dienen kan; op andere plaatsen lascht hij titels in; bepaaldelijk is dit laatste het geval met titel IX (die daarom geen opschrift heeft), titel XV *De officio episcopi*, titel XVII *De officio archisubdyaconi*, titel XX—LIX (over de plichten der kapittel-ambtenaren), titel LXXV en LXXVI (die daarom weder geene hoofden hebben), titel LXXXVI *De empcione domorum*, en titels LXXXVII, CI, CVI (zonder hoofden). Ook de orde der titels is nagenoeg geheel dezelfde; de afwijkingen zijn uiterst gering: in titel LIX zijn de afdeelingen *De judiciis et foro competenti* en *De probationibus et testibus* elk uit twee titels gecombineerd, — de titels LXXVIII en LXXIX hebben van plaats gewisseld, evenals LXXXIX en XCII, — de titels XCVII en XCVIII vormen in het *Corpus juris canonici* slechts één titel, — en titel CVI *De censibus* volgt aldaar achter CI. Zelfs de opschriften zijn grootendeels *woordelijk* gelijk aan die van Gregorius' Decretalen, behalve enkele, waarin geringe wijzigingen zijn aangebracht [2]).

Het nauwe verband tusschen Wstinc's boek en het *Corpus juris canonici* verklaart op afdoende wijze sommige zonderling-

---

1) Terwijl dit gedrukt wordt, verschijnt de uitvoerige aankondiging van de uitgave van het Rechtsboek van de bevoegde hand van Dr. Th. Vlaming in: *De Katholiek*. Ook deze blijkt de overeenkomst van beide indeelingen opgemerkt te hebben.

2) Opmerking verdient het, dat Wstinc (blijkens p. 48 noot 6) in plaats van den titel van hoofdstuk X, door hem ontleend aan de Decretalen van Gregorius, bij het citeeren een anderen titel noemt (*De etate et qualitate ordinandorum*), die echter ook voorkomt in het *Corpus juris canonici*, en wel in de vierde afdeeling daarvan, de Clementinae, op dezelfde plaats.

heden, die ons in Wstinc's verdeeling zijner stof verbaasd hadden. Zoo heeft hij blijkbaar de eeden der kapittel-ambtenaars, die bij de hoofdstukken over hunne ambtsplichten behooren, vereenigd tot een afzonderlijk hoofdstuk, omdat het *Corpus juris canonici* een hoofdstuk *De jurejurando* (over den bewijseed) bezat; zoo heeft hij de bepalingen over koop en onderhoud der claustrale huizen (LXXXVI en CXIV) gesplitst, omdat hij in het *Corpus juris canonici* hoofdstukken aantrof *De emptione et venditione* en *De novi operis nuntiatione;* zoo vindt de opneming van vele afzonderlijke titels (soms van ééne enkele paragraaf), die zeer goed bij de voorafgaande ondergebracht hadden kunnen worden, hare verklaring in zijn wensch, om zoo weinig mogelijk van het getal hoofdstukken van het *Corpus juris canonici* af te wijken.

Heeft het *Corpus juris canonici* een beslissenden invloed geoefend op de indeeling van Wstinc's werk, toch komt het systeem daarvan thans niet meer geheel tot zijn recht. Door de aangebrachte veranderingen en niet minder door den onmatigen omvang, dien sommige titels hebben verkregen, terwijl andere hoogst onbeduidend zijn of onderwerpen behandelen, die niet volkomen aan het opschrift beantwoorden (zooals titel LX), is het schema van het *Corpus juris canonici* soms nauwelijks meer herkenbaar. Het 2^e^ boek begint inderdaad bij titel LXIX, het 3^e^ bij titel LXXIV; beide malen heb ik dus in mijne inleiding het juiste punt van verdeeling der boeken herkend. Maar terwijl het 4^e^ boek der Decretalen (*De sponsalibus et matrimoniis*) door Wstinc natuurlijk geheel is weggelaten, begint bij titel CVII het 5^e^. Het moet erkend worden, dat de 3^e^ en 5^e^ boeken geen behoorlijk geheel meer vormen, niet het minst omdat in de beide belangrijke titels LXXVIII en LXXIX over de kapittelprebenden veel is bijeengebracht, wat in het 3^e^ boek van het *Corpus juris canonici* niet voorkwam en dan ook in dit verband kwalijk past, terwijl wat van het 5^e^ boek is overgebleven geheel onbeduidend is. Het is zonder twijfel om deze reden, dat Wstinc zijn werk wel in titels, maar niet in boeken heeft verdeeld: de indeeling van het *Corpus juris canonici* die hij dan had moeten overnemen, zou een al te slecht gebouwd geheel hebben verraden.

Nu op de samenstelling van Wstinc's boek zulk een geheel nieuw licht gevallen is, — nu het blijkt, waarom de niet altijd geheel juiste opschriften gekozen zijn, — nu het duide-

lijk is, dat de stof met eene bepaalde bedoeling in een reeds bestaand kader gewrongen is [1]), betreur ik het nog meer dan vroeger, dat ik hier en daar (zooals ik in mijne inleiding aangaf) in de indeeling van titels en paragraphen kleinigheden veranderd heb.

De samenhang van Wstinc's werk met het *Corpus juris canonici* maakt het waarschijnlijk, dat dit laatste werk in de inleiding onder de hoofdbronnen van Wstinc's compilatie met nadruk had moeten vermeld worden. Het is toch nu aannemelijk, dat veel, wat op den eersten oogopslag aan de rechtsgewoonten van het kapittel ontleend scheen, integendeel overgenomen is uit de regelen, door het algemeene kerkrecht gesteld (zooals b.v. de bepaling, dat de bisschop zonder medewerking van het kapittel geene synodale statuten kan uitvaardigen enz.) Doch er is meer: wij verkrijgen thans een geheel anderen indruk van de persoonlijkheid van den schrijver, die, man der praktijk evenals Jan Mathijssen, toch telkens toont in ontwikkeling en kennis veel hooger te staan dan deze, en die — een geleerde met de bekwaamheid en de gebreken, die het deel waren van alle kweekelingen der middeleeuwsche hoogescholen, — ook zelfs waar hij een handboek voor de praktijk wil schrijven, onwillekeurig daarvan eene geleerde verhandeling maakt.

S. Muller Fz.

XV. Het keurboek van de stad Doetinchem.

Van het oude keurboek der stad Doetinchem zijn twee afschriften, voor zoover bekend, bewaard gebleven. Het origineel was reeds oud en vergankelijk of broos, toen in 1558 Hartger ten Holte, secretaris der stad, het afschrift nam en er mede vergeleek, dat nog in het Gemeente-archief van Doetinchem bewaard is. Het vormt den hoofdinhoud van een handschrift, perkament, 4to of groot 8vo, gebonden in een houten met leder bekleeden band, waarvan de rugzijde verdwenen is, en dat met twee koperen haken was gesloten.

1) Onmogelijk is het niet, dat Wstinc zelfs getracht heeft het *getal* paragraphen van elk zijner titels gelijk te maken aan dat van den overeenkomstigen titel van het *Corpus juris canonici*: althans soms komt het getal van beiden overeen. Ook hierdoor kan wel eens eene min gelukkige onderverdeeling der stof veroorzaakt zijn.

waarvan slechts een bewaard is gebleven. Het bevat 54 bladen, waarvan de eerste twee ongefolieerd zijn, de andere gefolieerd, maar niet alle beschreven zijn. Op de voorzijde van het tweede ongefolieerde blad staat het opschrift, bij de uitgave boven de keuren geplaatst, terwijl op de keerzijden enkele aanteekeningen voorkomen, luidende:

Anno Duesent Viefhondert Zovenundtwintich opten gueden Fridage voer Passen, omtrindt twelff uren toe vurmiddage verbrande die stad van Doetinckhem jaemerlick myt kerke und idt gantze mestedeell aff.

Dat ende versint, eer ghy begint und annefanck;
Sueck gueden raet, die suete ende suer beslapen hait.
Een quaet gewat, compstu in dat, nochtant verbeyt
En raempt der tijt, dat gijs wert quit und daer van scheyt;
Und huedts u meer, raed ick dij zeer, voer quaet beleit.
Geschut u myszvall, verliest niet alle troest en moet;
Set u ter weer; myt vuller geer dat beste duet.
Wie balde afflaet, dat hie bestaet, schuet zelden guet.
Denckt opt gevall, dat komen sall, na wedderspuet.

Op fol. 1—31 volgen nu de hier uitgegeven keuren, geschreven door eene zelfde hand, zonder latere bijvoegingen of veranderingen. De opschriften zijn met rooden inkt onderstreept, de beginletters van opschriften en keuren met roode letters geschreven. Gelijke letters komen trouwens nog elders in den tekst in ruime mate voor. Op de voorzijde van fol. 31 eindigt het oorspronkelijke in 1558 door Hartger ten Holte vervaardigde afschrift. Op de keerzijde en het volgende folium vindt men eenige latere keuren van 1563 en volgende jaren, ingeschreven door eene, zooal niet gelijke, toch gelijktijdige hand; later met verschillende handen nog latere keuren, meerendeels uit de 17e eeuw, alsmede een afschrift van dingtalen over erfhuisrecht, die evenals de keuren voor zooverre ze nog tot het landsheerlijke tijdvak behooren, achter het oude keurboek zijn uitgegeven.

Het andere afschrift wordt aangetroffen in een handschrift van de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage, gemerkt D 11, papier 4to of groot 8vo, blijkens de aanteekening op fol. 2: *P. Bondam* 1762, uit diens bibliotheek afkomstig, en onge-

twijfeld hetzelfde dat door zijn zoon R. Bondam in zijn dissertatie: *de provocationibus plerarumque urbium Gelricarum ad tribunal Zutphaniense* (Utrecht 1778) bladz. 22 beschreven als een „Codex MS. quem initio seculi XVI scriptum possidet Pater meus". [1]) De tijdsopgave is echter onjuist, daar het jongst gedagteekende stuk van 1547 is, terwijl ook het schrift veeleer tot de tweede helft der 16e eeuw behoort, en, hoewel vele analogie vertoonende met het schrift van het Doetinchemsche HS., blijkbaar iets jonger is. Het bevat eene verzameling van verschillende rechten, met een volledig register van den inhoud. Op fol. 3 eene algemeene verordening van den Roomsch koning Frederik van 1442, op fol. 6 het opschrift: *jura civilia civitatis Zutphanie*, terwijl verschillende eedsformulen verder dat folium vullen. Op fol. 7—42 vindt men een afschrift van het oude Kondichboek van de stad Zutphen, terwijl het Doetinchemsche keurboek op fol. 43—66 volgt, onder het opschrift: *'t Koerbueck mit den stadtrechten der stad van Doetinchem.* Dit omvat alleen ook het door Hartger ten Holte afgeschrevene, niet de later bijgevoegde keuren; maar onmiddellijk op de keuren volgt de dingtaal van erfhuisrecht, in het Doetinchemsche HS. eerst later ingeschreven. Op de volgende bladen tot fol. 116 vindt men allerlei stukken, waaronder de Veluwsche landbrief van 1542 en de dijkrechten van Over- en Nederbetuwe van 1328; einde op fol. 117 het privilegie van graaf Reinout van Gelre aan Emmerik van 11 Juni 1333, en fol. 119 tot het einde de keuren van Emmerik onder het opschrift: *jura et plebiscita oppidi Embricensis secundum modum Zutphaniensi.*

Bij eene vergelijking der twee afschriften bleek de inhoud geheel gelijk, behoudens dat het Haagsche HS. nu en dan bepalingen vereenigt, die in het Doetinchemsche gescheiden zijn. Daarentegen is de spelling voortdurend verschillend, die van het Haagsche veel sterker Duitsch gebleven. Eene mededeeling van varianten bood geen nut aan, vooral daar de keuze van het uit te geven afschrift niet twijfelachtig kon zijn. Het Doetinchemsche kan voor een officieel afschrift gelden. Het is door den secretaris der stad van het destijds

---

1) In die beschrijving worden ten onrechte de in en na 1438 bijgevoegde keuren gezegd een getal van 36 te bedragen. Dit is blijkbaar een drukfout voor 56, welk getal in het Haagsche HS. voorkomt.

als origineel bekende, althans als zoodanig gebruikte afgeschreven en daarmede vergeleken, en blijkbaar daarna ter vervanging daarvan gebruikt, blijkens de latere bijvoegingen. Dit is mitsdien letterlijk afgedrukt. Alleen de nummering der bepalingen is door mij geschied.

Wat den ouderdom der keuren betreft, vindt men enkele belangrijke aanwijzingen. De oudste dagteekening vindt men in § 82, eene keur van het jaar 19, nader bevestigd in het jaar 22 op Petri ad cathedram (22 Februari). De eerstvolgende opgave, tusschen § 139 en 140, geeft 22 Februari 1438. Ze betreft de drie of vier volgende keuren, die op den dag der vernieuwing van den magistraat (zie § 11), blijkbaar ook den dag der jaarlijksche herziening en aflezing van het keurboek, zijn bijgevoegd. Had men toen, wat die opgave zou doen vermoeden, het door Hartger ten Holte afgeschreven origineel aangelegd, dan is § 82 van 1419, wat ook op andere gronden aannemelijk is, en zijn de vroegere keuren waarschijnlijk ouder, ten deele nog uit de 14e eeuw. Ook Mr. L. A. J. W. baron Sloet, die in de Nieuwe Bijdr. voor Rechtsgel. en Wetg. XX p. 177 vv. [1]) naar het Doetinchemsche HS. een uittreksel van het keurboek mededeelde, giste dat er onder de oudste keuren van zeer ouden tijd waren. De stad had trouwens reeds in de 13e eeuw de stadsvrijheid van Zutphen bekomen van graaf Otto van Gelre. Hoewel de akte is verloren gegaan, werd kort na den brand van 1527, waarbij ook het stadhuis en de origineele privilegien verbrandden, in 1532 door vijf raadsleden, waaronder vier oudburgemeesters en schepenen en een oudsecretaris, onder eede verklaard, dat zij in hunne qualiteit meermalen de bewaarplaatsen der oude stukken doorzocht en gevisiteerd hebbende, daarin bijzonder hadden gevonden een brief met hangend zegel van graaf Otto, waarbij die vrijheid werd verleend. [2])

Hoe dit zij, bij de latere keuren is de dagteekening herhaaldelijk opgegeven. Zoo is § 144 van 1442, § 170 van 1453, § 171 van 1446, § 180 van 1452, § 181 van 1447, § 184—186 van 1485, § 190—192 van 1486, § 193 van 1487 en § 195—197

---

[1]) Ook herdrukt in de na 1871, niet in den handel, uitgegeven verzameling zijner verhandelingen, onder den titel: „*Van al's*", bl. 157 vv.

[2]) Zie dit stuk bij Bondam, Chart. bl. 421. — Verg. de akte van 1232, Sloet, Oork. nº. 553, medebezegeld met het zegel „*civium de Dutingheim*".

van 1488. Van § 189 is alleen het jaar 22 opgegeven, niet de eeuw. De plaats waar ze voorkomt doet een vermoeden rijzen, dat ze niet van 1422, maar een later bijgevoegde keur van 1522 is. De nieuwe keuren na 1488 waren waarschijnlijk in een nieuw boek ingeschreven, dat niet, zooals het oude keurboek, aan den brand van 1527 ontsnapte.

DOETINCHEM. Dr. J. J. MOOLHUIZEN.

Koerboeck der stadt Doetinckhem durch my Hartger ten Holte nu ter tit secretarius gescreven und vergelicket sich myt dat aelde originaell boeck, welck aelt ind vergencklick was, woe wy oeck all to maell. Anno Duesent Vieffhondert Achtindviefftich.

1. *Van wonden.*

Then irsten, welck poerter die bynnen unser vriheit woende, die den anderen stecket negels diep ende knockels lanck, die verluest tegen die stadt thien pont.

2. *Myt fusten slhaen.*

Voert meehr die den anderen myt vuesten sleet, die breecket twe punt.

3. *Van sin handt to wapenen off die bloediege off blauwe stede bewiesen kunde.*

Voert meer, weert saecke, dat ymandt in sin handt neme kluppell, steen offte kanne off wat dat weer, daer die ein den anderen mede woerpe off slaen wolde, die breeke vier punt. Ende weert saecke, dat hie ymande raekede, dat hie bloediege off blauwe steden bewiesen mochte, die breke thien pont.

4. *Van quaedt gelaet toe toenen.*

Voert meer, die den anderen een quaedt gelaet toende in ernsten moede, die breeket ein pont alsze ducke.

5. *Van lasterwoerde to geven.*

Voert meehr, die den anderen dieff heite off quade lasterwoerde spreeckt, die hem an sin eer gaen, die breeket twe pont.

6. *Item vant selve.*

Voert meehr, die den anderen loechent in ernsten moede, die breeket twee pont.

7. *Van loechgenen ind lasterwoerde tgeven vur scepengerichte.*

Voert meer, die den anderen loechent offte laesterwoerde spreeke vur die scepennen, daer sy to gerichte sitten, die breeke twe pondt, ende an enen ygelicken scepen, die daer toe gerichte und daer by synnen, een pont. Ende dat en sollen die scepenen nymant quyet geven by enre penen van eenen punde.

8. *Van dat verhaell.*

Voert meehr, weer ymandt, die den anderen sluege off ruckede ein mess of steeke um, zoe wille wy, dat die ander, daer dat tegen weere, weert dat em die weerde, wat broickken die dede an der stadt, dat dieghenne beyde broicken gelden sall, des die verhalinge yersten zyne weer, alz vurss. is, ten weer saecke, dat hie hem lasterwoerde voer gegeven hedde, daer die ander· dat meess om toege, die lasterwoerde, wie die den anderen geve, daer sall hie syne broeke voer gelden.

9. *Van die in eens anderen huess ginghe myt vursate eenen to slaen.*

Voert meer, weer ymant van unsen burgeren, die thoe den anderen gynge in sin huess daer umb, dat hie omme slaen wolde ende sluegen ende dat myt vursaten zinne dede, die breeke viertich pont.

10. *Van huestoetinge.*

Voert meer, weer ymant van unsen burgeren, die in ernsten moede huesstoetinge dede an ymantz huese, die breeke viertich punde alsse ducke.

11. *Van den vreede.*

Voert meer, weert saecke, dat ennich twist off vechtelicke saecken geschieden van unsen burgeren, dat die scepenen in

vreede setten, die vrede sall sthaen voert hente Sent Petersdage ad Cathedram, dat die scepenen oere koere vernyet hebben.

12. *Van lasterwoerden ymantz in sin hues toe geven.*

Voerdt wylle wy, off ymant ghynge in des anderen hues myt vuersate ende spreeke den weerde off synen wyeve off iemant die in den hueze wonnafftich weere, lasterwoerde, die breeke vier punt. Ende weert saecke, dat um lasterwoerde wedder gegeven woerden off enige broeken deden in sin huess, den broeke solde hie daertoe gelden.

13. *Wie van vechtelicken saecken ten ede gewyst wurde.*

Voert meehr, weer iemant, die van vechtelicken saecken soeken offte van der stadts bruecken to enyger tit an zin eedt gewyest wurde, die sall dien edt rechtevoert terstont doen, alz men daervan richt.

14. *Die den scepen niet en voellichden wan men die kloeck sluege.*

Voert meehr, die den cloeckenslage off den scepenen niet en vollichgede, alz men jaegede, die breke vieff punt.

16. *Die vechtelicken saecken vur den scepenen angespraecken wurde.*

Voert wille wy, dat enige vechtlicke saecken in unser stadt schieden off vellen, dat wy scepen richten solden, soe wille wy, dat dieghene, die angespraecken wurdt, selven seggen sall, woe die saecken geschiet synt. Ende weert, dat hie des niet en dede und hoeger betueget wurde, die breeke den scepenen soeven vlemse groete tot sinen koer. Ende die soeven vlemse groet, die sollen die scepen hebben ende dairtoe der stadt sulcken kuer, alz hie gebroecken hedde, in den dat dat tuch ten eede gedrongen wurde.

16. *Van getuch te doen als van der stadt broeke.*

Voert wille wy, dat ymant van onsen burgheren gebaedt wurde een tuch te doen van ons stadts broecken, die sall seggen, dat hie gesien und gehoert hefft ten irsten beraede. Ende weert, dat dat tuch ten ede gedrongen wurde ende sie dan anders tuegeden, dan zie vur getueget hadden, soe solde ein iegelick burger gelden, die daer tuegede, al solcken broecke, als daer die cleger voer beclaeget wurde op die tyt.

17. *Dat nymants wasschen en sall an den putten, die by der straten sthaen.*

Voert meer, dat malck synen wyve ende megeden alsoe berichte, dat nymant wasschen en sall by den putten, die an die straten sthaen, by enre penen van enen punde; men en yegelick mach wasschen voer synre doer.

18. *Off ymant gevangen wurde bynnen onser stadt off van vremden lueden avervallen wurde.*

Voert meer, weer ymant, die ymant venge bynnen onser stadt offte anders van vremden lueden avervallen wurde, dat gebiede wy ende willen, wie dat vernympt, dat die toeloepen sall ende bescudden den ende maecken gerochte ende sluten die porte toe ende helpen denghonnen toeven ende haelden, henne wy scepenen tho komen ende denghennen daertoe dryngen, die dat gewelde gedaen hedde, dat hie dat gewelde ende dat onrecht onser stadt ende den cleger beterde. Ende dit gebiede wy elckermalck tdoene end toe haldene by twintich ponden.

19. *Off ymant rede off reysden, daer der stadt verdryet off queme.*

Voert meerh, weer ymant, die onse burger weer ende rede offte ginge op enige reyse offte in oerloech myt ymande, daer der stadt schade offte verdriet aff schiede off queme, hie en dede dat myt der scepene raedt, die breke vieff pont ende sine buergerscapp ende des nyet to laten.

20. *Off ymants rede off ginge van der stadts wegen ind have off guet wunne.*

Voert weert saecke, dat ymant ginge off rede op enige reyse enige tit van der stads wegen, die have off enigehande guet wunnen op der reysen, dat soelen dieghene, die van der stads wegen uyte synnen, sementlicken ende gelicke onder em bueten, sonder ennich weddeseggen.

21. *Wat rith off reyse van des heren wegen off der stadt tho ryden off reysen.*

Voert meer, wert saecke, dat ennich ryt velle off reyse, dat men reysen solde van des heren wegen off van der stadts wegen, zoe wen dat die stadt utsenden, die reden off gyngen

schynnen off um enigerhande roverie van den banner, hie en dede myt orlove den die stadt oppe der tyt dat bevalen hadde, schieden dengenen, die dat weer en krege daer en baven enijch ongevall, dat hie gevangen wurde offte have verlore, daer en solde die stadt syn hoefftheer nyet van wesen.

22. *Van den kloeckenslaech.*

Voert meehr, soe gebiede wy al onsen burgeren elkerlick by twintich poent, weert saecke, dat ymant cloeckenslach offte geruchte, welcke by daege off by nachte, dat alzemalck dairtoe loepen sall, sonder enigerhande meren, myt einen pieck off ander guede weer den scepenen to volgen ende myt om antotasten, wes sie beginnen; offte is dat geruchte by der mueren, altoehandt by die muere toe loepen myt eenen piecke. Off wie den kloeckenslach off dat geruchte yersten hoerden by daege, altoehandt thot oeren poerten toe loepene ende die toe slutene. Ende weert saecke, dat ymant den scepenen bedragen wurde, die des niet en dede, die sal diese twintich pont gelden ende en sall des nyet onsculdich wesen, hie en moege die ontscult doen myt tween burgeren.

23. *Van erve und guet op te draegen eenen anderen.*

Voert meer syn die gemeynte scepen averdragen, dat nymant den anderen bynnen onser stadt erffnisse, huesinge off enigerhande guet geven noch opdragen en sall, hie en soele ut den goede gaen jaer end dach als recht is. Ende aver den saecken en soellen oeck ghene scepenen gaen noch wesen. Ende weert, dat hie des niet uyt en gingen als vurss is, soe en sall dat nyet standthafftich noch stede wesen.

24. *Van kynderen oer alder guet ut thoe setten.*

Voert meer gebiede wy wieven ind mannen by viertich punden, die weduwen offte weduwer syn, die kynderen hebben, dat oere ghene hilicken en sall, sie en hebben yrsten oeren vurkinderen oer guet bewiest by den scepenen end by den naesten magen.

25. *Van buetenluede, die vissche hier bynnen brengen.*

Voert meer queme ymant van buetenlueden myt visschen binnen unse stadt, zoe gebiede wy all onsen burgeren, dat nymant der vissche sementlicken copen en sall, ten sy dat

die koepman daer enen halven dach mede op den marckte gestaen hebbe. Oeck soe en sall unser burgeren gheen um die vissche helpen slyten bueten orloeff der scepenrichteren. Ende wie daerenbaeven dede, die brecket vieff punt.

26. *Van ungesalten zeevissche.*

Voert meer wille wy, alse yemant ongesalten zeevissche myt kaeren brenget, daer moegen zie mede gaen sthaen twee daege. Ende weert dat se der vissche bynnen tween daegen niet en verkoefften, soe sollen sie meer gaen staen aver an die ander siedt, ende wie daer baven dede, die verloere een pont. Ende gebieden all onsen burgeren, dat nymant ghiene gesellscap noch mentscap myt zeevisschen toe koepen offte te vercopen hebben en sollen, meer dan twe tsamen, bueten orloeff der burgemeisters, ende wie daerenbaven dede, alse ducke als hie dat dede, verloere hie twe pont. Ende weer oeck ymant, die tonnevissche veyle hedde, die solde eenen band bynden an enen staecke op die kaere off op den karff, daer die vissche inne weren. Ende die stacke myt den bande sal staen baeven opter kaeren, drie voet hoege. Ende wie des niet en dede verloere twee pondt, alsoe ducke alz hie dat dede.

27. *Van grune vissche.*

Voert soe wille wy, die grune vissche weyle hedde, die lange doet gewest synt, dat die oeck an die ander ziede aver sollen gaen staen by tween ponden.

28. *Van vremden lueden waer thoe slytten.*

Voert meer queme ennich gast in onse stadt, die enige waer slytten wolde, die in die grote axcise hoerde, wurde die gesleten in eniges burgers hues, heel offte en deel, soe sall die weerdt, daert gesleten wurdt, daer scyse aff geven, anders en sall die gast daer ghene scyse aff geven.

Voert meehr, als ymant een vat butturn off herincks ontgundt hefft, whoe hie dat besthaen hefft toe geven, soe sall hie dat voert utslieten ende niet hoeger, ende des begunden vaetes en sall hie oeck niet toeslaen, die herinck offte butter sy irst gesleeten, by vieff pondt.

29. *Die myt bedelers omme die huese ginge bidden.*

Voert meehr, die myt eyne bedeler omgynge van huese

toe huesen bidden umme die stadt, die verloere viertich pondt alsoe mannich waerve. als hie dat dede, ende des niet toe laten, ten weer saecke, dats noet weere, alsoe dat die burgemeisters des orloeff geven.

30. *Die den baede die dueren vursloete, wan hie penden sall*

Voert meer, die den baede, als hie penden sall, die dueren vursloete, verliest twintich poent, alsoe ducke als hie dat dede. Ende weert saecke, dat die cleger dat claegede, soe sollen die scepenrichteren oen die doeren apenen, dat sie oer recht vorderen moegen.

31. *Die van der stadts muere off kerckhoeff steene breecke.*

Voert weer ymant, die van der stadts muere off van den kerckhaeve muere eenen steen breeke of die muere off enige ander vestenisse der stadt krenckede, die dat dede sall dat wedder doen maecken ende gelden sin broecke alz thien poent, alsoe ducke als dat gescuch.

32. *Van sin buergerscop op thoe geven.*

Voert meer, weer ymant, die sin buergerscop opgeve omme enygerhande saecken, ten weer um alsolcke noet, dat der scepenen duchte, dats um noeth gewest hadde, die en sall hier gheen boerger weder waerden und die scepenen en sollen oen nyet verdedyngen bueten noch forder voer oen scriven dan voer eenen anderen ingesetten.

33. *Van pandtweringe.*

Voert meer, weer ymant, die die pande kiert then rechten und um daervan daege leget vur den scepenen ende die daer van vellich wurdt, die brecke twee pondt.

34. *Van vechtlicken saecken thoe scheydene tusschen unsen burgeren.*

Voert meer schieden ennich ongevall van vechtlicken saecken tusschen unsen burgeren, die in vrede gesat wurden, off van lasteren woerden, daer unse burgere twydrachtich inne weren, dat will wy, dat um die twe zwoenen ind scheyden sollen by oere twyer maege ind frunde. Ende weert dat saecke, sie die maege ind frunde niet en scheiden noch verlicken en konden bynnen eenre tit, die um die scepenen set-

ten soelen, soe sollen zie die scepenen swoenen. Ende dat will wy, dat zie doen by alsolcken penen, als oen die scepenen gebieden soelen.

35. *Die burger sullen onvertagen recht nemen van vremden lueden.*

Voert weer ymant van unsen burgeren, die vremde luede besetten offte tueffenden mytten gerichte, dat wille wy, dat hie van den onvertaget recht nemen sall. Ende weert saecke, hie des niet en dede, die brecke tegen die stadt twe pondt.

36. *Off onse geswaeren baede niet by hues en weer.*

Voert meer wille wy, dat onser stadt geswaeren bade enyge tit niet thoe hues en weer, off dat syns gebreck weere enigerhande wiss, wen wy dan anders enige saecken bevelen to doene an pendinge off um enigerhande saecken in des baeden stede, dat dat gehaelden ende stede wesen sall, gelickerwiess off die bade selven dede.

37. *Off wyff off kiendt die pande kierden.*

Voert wylle wy, dat elckerlick synen wieve ind sine kynder soe berichte, als onser stadts bade van unser stadts wegen sy penden will, dat sie die pande niet en kieren, dat zy man, wieff off kindt. Is dat sy die pande kieren, soe verliesen sy thien pondt alsoe ducke sie dat doen.

38. *Van denghenen, die bede anbrengt den scepenen van bueten.*

Voert meer gebiede wy al onsen burgeren, dat nymant den scepenen enyge bede anbrenge van ymant myt brieven off myt woerden van bueten onser stadt, van den badeampte offte van den scriveampte offte van eniger gifft by sinre burgerscap. Ende weert saecke, dat daer ymant baven dede, die verloere sin burgerscop ende en solde gein bade off scriver waerden.

39. *Die tegen sin medeburgers dedingt.*

Vort meer, die tegen sine medeburgers dedingt, daer die scepenen mede dedingen van onser stadts wegen, die verliest een pont ende sin burgerscap.

40. *Van burgers toe baeden van eenen gast.*

Voert meer queme ennich gast bynnen onser stadt, den ennich onsen burger sculdich weer, soedat hie onsen burger baden dede vur die scepene als vur die scolt, dat wille wy, dat van den dryen badingen die irste wesen sall an synen mont. Ende die ander twe badingen solen soe vuelle dueden an syne wonnynge, daer hie woenhafftich is, offtet an syns selves tegenwoerdicheit geschiet weer. Ende queme hie dan nyet, soe sollen die scepenen den gast den baden geven op sin clechgelicke guet; dat en weer saecke, dat hie onse kersspels man weer, die solden onse burgers baden gelickerwiess off hie selver onse burger weer. Ende die burger, die alsus gebaedt weere van den gast, die solde ander irster baedinge verliesen eenen vlemss ende to der ander badinge een pont, ende toe der daerder badinge eenen vlemss den richters; ende den cleger sin clechgelicke guet, off hie niet en queme. Ende die yrste badinge van den gast sall wesen tegen den anderen dage. wan die hoemysse uthe is, soe veer et recht apen is, offte des naesten dages daernae, die ander badinge op denselven dach vurss tegen vesspertyt, die daerde des naesten dages daernae, dat men richten mach nae der hoemysse.

41. *Van eynen buetenburger toe baeden.*

Die scepenen synnen einpertlicken averkomen, dat men enen buetenburger, die bynnen onsen kersspell woent, uithbaeden sall van den eenen gerichte ten anderen gelickerwiess off dat een bynnenburger weer.

42. *Van ordelen thoe haelen thoe Zutphen.*

Voert meer, weert saecke, dat enige saecke vellen vur ons scepenen, die in ordele quemen, die die scepenen to Zutphen halen solden, soe sall die der ordele yrsten geert, dat gelt utleggen, dat die scepenne dairomme verteren soelen. Ende ist, dat em dat ordell toe geet, soe soelen em die scepene dat gelt wedder uitpenden van denghenen, den dat ordell affgeet, by een pene van twee ponden an elicker richter.

43. *By penen to gebieden.*

Voert meer, weert dat wy enygen unsen burgeren geboe-

den enigerhande saken van unser stadt wegen by eene penen, hoe groet die weer, ende des niet en dede, die verluest die pene, daer hie by gebaden wurdt.

44. *Van veyll saecken to bargen.*

Voert meer, welck van unsen burgeren; die den anderen unsen burger syne veyll saecken baerget van enygen guede, dat gebraecken is, als van eten ende van drinckcn, weert dat um die burger niet en betaelde op den dach, dat hie gelafft hedde to betalen, soe mach dieghenne, die dat utgebaerget hefft, penden myt unser stadts baede, den wy um geven soelen, an sin rede guet, des hie rede guet hefft, ende verkoepen die pande thot achte dagen to bescudden. Ende weert, dat dieghene segede den men penden solde, dat hie em nyet sculdich en weer off alsoe voelle niet sculdich en weer, alz hie um antege off dat sin dach niet umme gekomen en weer, die sall altohandt myt em sonder beyden gaen vur onse scepenrichters ende doen sin onscult dairvoer.

45. *Van scade ind schult toe beclagene.*

Voert meer, wie den anderen beclaeget voer scade ind voir scult op eenen anderen dach, dan op enen Dinxdach, die en darff um nyet andtwoerden dan op enen Dinxdach.

46. *Van ede toe doen van der stadts wege.*

Voert mcer wurde onse stadt angespraecken van ymande omme enigerhande saecken, daer den gemeynen scepenen duchte, dat die stadt myt rechte niet aff sculdich en weer tdoene noch to geldene; ende die scepene off die stadt daer onscult ind eede voer doen solden, oick weer zie myt rechte an die onscult gewieset woerde, off dat men oer die onscult laeten wolde, zoe wie dan der stadts richter syn op die tit, als men die onscult doen sall, die soelen die eede doen. Ende weere oeck oere ennich, die nyet thoe hues en were off op die tyt niet thoe hues komen en kunde op die tyt van van lieves noeth sonder argelist, soe sall eene der neester richtere, die nha em richten soelen, dat eedtspuell voer em doen, wen dat myt dobbelen toevellet.

47. *Die eyn anderen ansprickt vur scade ind scult.*

Voert wille wy, die den anderen ansprickt voer ons scepe-

nen voer scade off voer scult, die sall um andtwoerden und den scade offte scult op behaelt des anspreckers nyet setten, ten weer saecke, dattet van ene doede handt als van verstarve toqueme, soe mochte dieghene, die angespraecken wurde, dat den auderen op sin behalt setten.

Voert wille wy, weert dat ymant den scepenen van onser burgeren bede off clage van brucken over den hals brechte van ymande onvervolget den scepenen, die solde gelden vieff pont.

48. *Die ter vierde badonge niet en queme verluest sin clegelicke guet.*

Voert meer, wie den anderen duet baden van unsen burgeren voer ons scepenen voer scade off vur scult op eenen Dinxdach, ende die burger nyet vur en compt ter daerder badinge, soe mach dieghene, die den anderen hefft doen baeden, dengenen vierde waerve doen baeden myt die stadts bade tegen den neesten richtdage. Ende queme hie dan nyet voer, soe verlust hie sin clechlicke guet. Ende van der vier badinge sall die irste an sins selves tegenwoerdicheitt wesen ende dat clechgelicke guet vurss, daer mach hie hem voer penden ende soe wes hie hem dan affpeendtdet ende hem eene wette daervan duet bynnen acht dage verlaeren.

49. *Van boeten.*

Voert meer soe wille wy, dat ennich van unsen burgeren, die den anderen van unsen burgeren duet baeden voer die scepene ende die burger niet vur en compt, die bueten die hie daeran bricht, dat die bueten die scepenrichters uit sollen penden, eehr sie van den gerichte gaen.

50. *Die eygen roeck bueten helt verlust sin burgerscap.*

Voert meer weer ymant van unsen burgeren, die uit onser stadt vuere wonnen ende uit onsen kersspele jaer ende dach ende hedde eygen roeck, die en solde onser burgerscap nyet genieten, ende en willen den voer ghenen burger meer haelden, hie en wynne burgerscap van nyes.

51. *Die eene burger en sal den anderen nyet bekummeren myt anderen gerichte.*

Voert meer, die unse burger is ende enen anderen onsen

burger buten onser stadt myt eenen anderen gerichte bekumerde off ansprecke van enigerhande saecken, hie en hebbe die scepene daer inne vervolget, die breeke twe pont, ten weer saecke, dattet van erffnisse weer, die bueten onser stadt vryheit gelegen weere, dat leenguet off tynssguet were; ende dat solde hie nochtant irst an die scepene brengen ende besien off sie et gescheiden konden. Ende weert ein buetenburger, die dat dede, ende liet hie niet aff ten yrsten gebade, dat um die scepene dat geboeden, die verloere syne burgerscap ende ein bynnenburger alsoe mannigen koer, alz um die scepene daerby geboeden.

52. *Van holt, zaedt, torff etc. in die stadt to dragen.*

Voert meer en sall nymant holt, torff, zaet off tuen in onser stadt dragen, hie en hebbe yrsten orloeff van unsen burgemeistere eyn off van beyden, dat men weet, dat die tuen syen is. Ende in welckes mans huess, die in onser stadt vryheyt wont, anders bueten orloeff der burgemeisters tuen, torff off holt gedragen wurdt, des dat huess off die were syne is, die verlust een pondt tegen die stadt.

53. *Die hoffssteden an der straten to bewedemen.*

Voert weer ymant, die ein hoffstede liggen hedde bynnen onser stadt an die straten, die sal hie bewedemen ende betymmeren bynnen jaer ende dage; weer ymant die des nyet en dede, soe solde die hoffstede onser stades buerwarck ende dyenst doen gelickerwiss off daer een huess up stonde.

54. *Een lange leeder to hebben.*

Voert meer gebiede wy elckermalcke, die een hues hevet binnen onser stadt, dat elckerlick eene guede leeder hebben und halden sall van twintich vueten lang off langer. Weer ymant, die des niet en dede, die breeke alle dagen een punt. Ende wanner men die cloecken sloege van brande, soe sall elckerman syn leeder setten bueten sin huess bueten die doer by derselver koere.

55. *Van steen huese to tymmeren.*

Voert meer weer ymant van unsen burgeren, die een steen huess tymmeren wolde, soe solde em twe syne neeste naberen op elcker siedt die twe wenden helpen leggen op oere beyder

erve op elcker ziedt. Weert oeck saecke, dat der naberen ennich weere, die segede, dat hie des niet en vermochte. soe solde dieghenne, die dat steen huess tymmeren wolde, denghenen, die des niet en vermochte, die want voer leggen ende tymmeren. Ende alse dese vurss want dan rede weer, soe solde die meyster die want werdigen ende rekenen by den scepenen, wat zie gekoest hedde. Ende dan solde dieghene, die des nyet vermochte en hedden, den anderen, die um die want verlegget hedde, geven alle jaer van twintich pennonge eenen penninck des jaers, alsoe lange hen ter tyt dat he hem synen hoeffstoell geve. Ende al desse vurss punten van desser vurss tymmeronge sollen staen tot claronge der scepene sonder argelist. Wie daerenbaven dede die breecke viertich punt.

56. *Die tot synen vuer nyet en suet und den brant verdumpelen will.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren, dat malck alsoe thoe synen vure sie, dat ghenen scade daervan en geschie. Ende weert saecke, dat ennich tymmer entsengede off scarssteyn, dat die lochen baeven uitginge uit den scarstein, die breeke thien punt. Ende weert saecke, dat ymant den brant verdompelen wolde ende ghein gerochte en makede die breeke twintich punt. Ende weer oeck saecke, dat die brant alsoe groeth wurde, dat syn naberen daer scade aff cregen, soe breeke dieghene, die dat weer, twintich punt.

57. *Van koelhave to wercken.*

Voert meer will wy, weer ymant, die koelhave leggen hedden in onser vryheit, die sall synen hoeff ter straten wercken ende wie des niet en dede, die verloere een punt, ende alle wecke hent hie dat wrechte; ende dat sall die weecker den richters anbrengen ende sall die wrugen, dairvan he hebben sall van etlick anbrengen een vlemss.

58. *Van ganse to halden.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren, dat nymant ghene ganse halden en sall bynnen onser vryheit, hie en halde se in synen scaete offte in synre weer. Ende weer ymant, die daerbaven ende die ganse yemande scade deden, wie die dan sluege, die breeke niet der stadt noch den cleger.

59. *Van eenden to haelden.*

Voert meer soe gebiede wy, dat nymant ghene eenden halden en sall, die in onser stadt grave vlotten; die daer baeven dede, die breeke een punt. Ende desgelickes bueten der stadt, weer saecke, dat sie ymande scade deden, die mach die eenden schieten off slaen bueten broecken.

60. *Die huesede die dieghenne, den die vryheit onss stadt verbaden is.*

Voert weer ymant van onsen burgeren, die ymande huesede by dage off by nachte, den die scepenen oer vryheit verbaden hedden, die brecket an der stadt by dage vieff punt ende by nachte thien punt alsoe ducke, als hie dat dede.

61. *Van to apenbaren dieghenne, den ons stadt vryheit verbaden is.*

Voert meer weer ymant van onsen burgeren, die denghennen saege off wuste hier bynnen, den onse vryheit verbaden is of weer, ende diegene, die des niet en vort inbrechte an onse scepene ende daerinne bedragen wurde, die brecke der stadt twe punt ende des niet to laten.

62. *Van tolle to pachten.*

Voert meer weer saecke, dat ymant in sunte Katrynen markede sheren tolle pachten, die sien daerthoe, dat sie van nymande ghein toll en boeren, dan sie myt rechte boeren moegen. Ende weert, dat sie daerenbaeven deden ende onse burger dairvoer bekummert wurden enigerhande wiess, wes scaden onse burgers dairby lyden, den sollen um die pechters uprichten. Ende weer oeck saecke, dat die pechters daer selves umme bekummert wurden, dairinne en soelen one die scepene niet verdedingen.

63. *Gewrechte van have.*

Voert meer, all dieghene, die have in onser stadt liggen hebben, soe wille wy, dat sie die wercken soelen alst van alst gewoentlick is gewesen, alsoe dat sin naberen daer ghenen scade aff en geschie by tween punt.

64. *Van tymmeringe der huesingen.*

Voert soe gebiede wy all onse burgers, dat nymant gheen

huess an die strate setten en sall ten sy ten mynste drie off vier gebondt lanck ende in eene leme heert, ende die wende gevluchten alsoe dattet brandtvelich sy. Ende wie daer eenen stenen gevell an leggen will ter straten wardt, die sall den alsoe leggen, dat den scepene duncket, dattet ein guet gevell sy, ende die sall onse stadt geven thot vulloste vierduesent steens, inden die twintich vuet wyt weer. Ende dat ein ygelick to halden by viertich punden. Ende wie een dwarshuess van steene an die strate tymmerde, dat sall sthan ter scepen claringe. Ende voirt wie achterwerdt ein huess tymmert dat stae waer dat stae, die sall dat alsoe tymmeren, dat hie dat in eenen roick decke ende die wende bueten und bynnen to lemen by derselver penen vurss.

65. *Maeckinge der huesinge.*

Voert meer soe geven onse scepen orloff alle dengonnen, die ghene kynder to samen hebben ende een steen huess tymmeren willen, dat zy dat steen hues mytter hoeffsteden ende mytter alinger weer malckandere to liefftuechte macken moegen, off een ander leem hues, dat brandtvelich is. Weer saecke, dattet huess affbrende en dair wedder op tymmerde, dat solde allicke standthafftich wesen.

66. *Van verstarff van huesinge to setten.*

Voert meer soe synt onse scepene averdragen off et saecke weere, dat ymant enige huesinge in onser stadt angeerfft wurde, soe sall dieghonne, den die vurss huesinge angeerfft weer, die huesinge setten op een gelt ende laeten denghenen kiesen, die dairinne gewoendt hadde, et weer wieff off man; ende wie by der huesinge blieft, die sall den anderen syn gelt verwissen op ein jaerdach alsoe, dat den scepenen duncket, dattet um vaste is. Ende weert saecke, datte vurss huess wit weer tweeinddartich vuet, soe mach men dat wall deylen.

67. *Van tymmeringe der huesingen.*

Voert meer wille wy, weer ymant van onsen burgeren, die tymmerde off deckede anders dan dat korbock vermach und bynnen helt, soe soelen syn twe neste naberen dat brengen an die scepenrichters. Ende weer saeke, dat zie des niet en deden, soe soelden sy brecken een punt alle dage hent zie dat angebracht hedden.

68. *Van lasterwoerde op den rade.*

Voert weer ymant, die in onse raedtkamer queme ende sprecke op onse scepene, die brecke viertich punt der stadt ende den scepenen tbetteren na oerers selves seggen.

69. *Die op die scepene sprecke.*

Unde weer oeck ymant, die op onse scepene spreke opter straten off waer dattet weer, dat toequeme van stadts wegen, die breeke vieff pont der stadt, ende den scepenen die smaheit to betteren tot oers selffs seggen sonder argelist.

70. *Off ymant scepen, radt, scryver, bade offte twe gemeyntsknappen stecke off sluege.*

Voert meer weer ymant, die onsen scepen off raedt, onsen geswaren scryver off baede off oeck onse twe mensknapen in der tyt steke off sluege, die breeke viertich punt und syne poerterscap ende die nimmer weer to vercrygen in den dattet van der stadts wegen toqueme.

71. *Van broecken, die nyet in den koerboeck gescreven sthaen.*

Voert meer wert saecke, dat enyge koerber saecken gescieden, die in onsen koerboecke niet claerlicken gescreven en stonden noch en sthaen, die broecken moegen onse scepenen groeten ende cleynen nhae den dat die saecken gelegen synt.

72. *Genrehande spuell.*

Voert meer soe gebiede wy al onsen burgeren, dat sie ghenrehande spuell spoellen en soelen um gelt off dat sich an gelt dreget, dat sy messken loepen off wat spuell, dat zie verzieren kunnen, uitgesecht wortavelenspuell, baelslaen, cloeten, boegelen ende kegelen. Weer ymant, die hierenbaeven dede, die breeke der stadt een punt alsoe ducke alz hie dat dede.

73. *Mommen.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren, dat nymant momen en sall by nachte off by dage by der selver penen vurss. Ende voert, weer ymant van onsen burgeren, die queken wolden, als die heer dat broot daer leget bynnen den jaermarckt, die mach dat doen sonder broecke.

74. *Ontburget toe wesen van vechtelicken saecken.*

Voert meer soe wille wy, soe ween men baedt voer die scepene van vechtlicken saecken off daer der stadt inne gebraecken is an syns selves tegenwoerdicheit, die sall ten yrsten gebaede voerkomen. Ende weert saecke, dat hie des niet en dede, soe sal hie ontburget wesen ende nimmermeer burger to waerden ende die clage vellich, daer hie vur beclaget wurde, ende daervoer voert to panden.

75. *Burge to setten voer vechtlicke saeken.*

Voert meer wille wy, wanneer ymant voercoempt vor vechtlicken saecken, soe wille wy, wanner men hem burgen eyschet voer syne broecken, dat hie dan burgen setten sall, eer hie van den gerichte geeth, ende alsolcke burgen, die selven huess ende hoeff hebben ende guet synt die broecke toe gelden. Ende wert saecke, dat hie des niet en dede, soe sal hie ontburgert wesen ende nimmermeer wedder burger to warden. Ende weert saecke, dat men an den burge dan der tyt, wan men penden sall, niet anders te penden en vunde dan syn huess, soe wille wy, dat men an dat huess penden sal moegen tot achte dagen to bescudden gelick enen anderen pande.

76. *Schatten.*

Voert meer soe gebiede wy manne ind knechten, wieve und megeden, elckerlick by eenen punde, dat se nymant scatten sollen to vastelavende noch to ghenre tyt, utgenaemen scoelers.

77. *Van pacht offte verdient loen.*

Voert meer soe wille wy, dat pacht, verdient loen, maegenaes en huere niet verjaeren en moegen; men moege dairvoer penden.

78. *Van vuylken of anders itwes in der stadt graft te leggen.*

Voert meer en sal men gene vuyllicke offlatten off gein holt in der stadt grave leggen off waerpen by eenen punde.

Voert soe wille wy, dat nymant gene vuylken fueren off trecken en sall in die stege by sunte Katrynen brueck, daer men dat helichdoem hen pleget to dragen; dan men sal se

vueren uit der stadt opt ruem, veer genoech van den wege, ende niet in die stadt to laten by eenre pene van tween punden, alsoe ducke als dat geschiede.

79. *Van scepen toe andtwoerden.*

Voert meer soe wille wy, als onse scepenrichters off onser scepenen ennich mytten richters thoe gerichte sitten, dat die niet andtwoerden en dorven, hie en sy utgebaedt gelick een ander burger.

80. *Van huesspendingen ind huessrueminge.*

Voert meer gebiede wy alle onsen burgeren, soe wie an sin huess gependt wurdt, off an anders enych rede guet ende dat verlaeren wurdt na onser stadts rechte, soe sall die burger dat huess off dat rede guet ruemen terstondt als dat verlaeren is off hie breeke een punt. Ende vort soeven dage lanck alle dage to gebieden by eenen punde off die cleger des begert ende die pande mede toe nemen. Ende an den achten dage soe sal men gebieden by viertich punden to ruemen, ende weert, dat hie dat gebodt niet en hielde, soe solden die scepenen den burger antasten und settenne op die poerte ende daer nyet aff to laten, hie en hedde die vurss bruecken yrst vervolget off betaelt ende den cleger vuldaen. Ende hier en sall gen bou off beslaten tyt toe baten in den dats die cleger begert, ende dit gebott sal die yrste und leste wesen an syn mont.

81. *Van trouwen.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren, man off wieff, wanner ymant sijn wieff trouwet voer die kerken, dat nymant den anderen slae by eenen punde.

82. *Die scepenrechtere sollen die saeke, die koerber syn, uitrechten und die broecken inwynnen, eer sie van den gerechte gaen.*

Voert meer wille wy, soe wat broecken geschien in onser stadt van brande, van vechtlicken saecken off van lasteren woerden, in wes gerechte dat dat velt, dat die dat terstont uitrichten soelen ende die pande an die amptluede to brengen. Ende weert saecke, dat se des niet en deden ende dat gerichte avergeven onvervolget den scepenen sonder argelist,

soe solden diegene, die daernae richters weren, dat uitrichten ende penden nae all oere macht by oeren ede. Ende alsoe voele broecken, als sie in oeren gerichte versumet hedden, alsoe voele solde men oen oeck offpenden ende in dieser vurss broecken nymant gnade toe doene. Ende weer yemant van onsen burgeren, die um gnade bede off dede bidden, die breke tot synen kuer twee punt, alsoe ducke als hie dat dede, ende dat niet to laeten. Accordant omnes scabini anno negenthien und oeck ingelicken die excessen uit toe maenen, und ingelicken wedderom op Petri ad Catedram anno tweindtwintich.

83. *Dat niemant sprecken sall voert gerichte.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren ende alle dengenen, die voer onsen gerichte komen, dat daer niemant sprecken sall dwiell dat men richt, dan dieghenne, den die saecken angeet of den hie syne woerde beveelt anders dan myt ordell off myt rechte bueten orleff des gerichtes. Ende wie daerenbaeven sprecken, die breke den richters enen buddreger alse ducke, alz hie dat dede ende dat niet to laten

84. *Die niet op enen Dinsdach gebaedt is und niet en kompt*

Voert meer weer yemant, die vur ons scepenrichters gebaedt wurde anders dan op enen Dinsdach ende zie sich scheiden bueten orloff des gerichts off dat zie niet voer dat gerichte quamen, soe breeke en yegelick eenen vlemschen, die daer nyet en weere, ende dat niet to laeten.

85. *Van dat niemant sin have uitter stadts schaten breken sall.*

Voert meer weer ymant van all onsen burgeren, die sin haeve uit der stades schaete breeke off voerde, die breke vieff pondt alsoe ducke, als hie dat dede.

86. *Van meyntzknapen thoe kyesen.*

Voert meer synt die scepen averdragen mytter gemeynt in eenre buerspraecke op sunte Peter, als die gemeynt oeren geswaeren meyntsknapen kiesen, wanner dat die scepenne saecken to doene hebben, daer sie die gemeynt to behoven, zoe sollen die twe geswaren, die zie jaerlix plegen to kiesen, wanner die scepennen van um begeren, twaelff die redelichsten halen van der gemeynt die zie menen, die daer nutste

thoe synnen, ende brengen die by die scepen. Ende wes die twee geswaeren mytten twelven vurss mytten scepenen eyns waerden, dat sall alsoe standthafftich wesen off wy dat mytter alinger gemeynt gededingt hadden. Ende weer yemant van den twelven, den die twe geswaren offt oere eene geseget hedden daerby to komen ende op die tyt dan daer nyet by en queme, die breeke een pont, ende des nyet toe laeten alse ducke alz dat geschiede.

87. *Van den kerckhoeff thoe ontvryen.*

Voert meer willen wy, dat een ongevall geviele in onser kercken off op den kerckhave, dat he ontvryet wurde alsoe dat men den wedder vryen moeste, van wen dat geschiede, die den anderen irst stecke off sluege, die solde betaelen all dattet coeste thoe vryen ende allen onraedt, den die stadt daer affqueme offte den kersspell ende daerthoe der stadt gebraecken viertich pont. Ende voer diese vurss bruecke ende scade sal men terstondt antasten den handtdedigen ende haelden den, hent ter tit dat die vurss broecke ind scade waell verburget weer ter scepen wille.

88. *Die ein mess toge op den kerckhove.*

Voert meer wille wy, dat yemant ein mess toge in der kercken off op den kerckhove in ernsten moede, die breke der stadt viertich pont, ende geve ymant lasterwoerde den anderen in der kercken off op den kerckhave, die hem an sin eer gyngen offte loechende, welck man dat weer, die breke der stadt thien punt, ende weert een frouwenparsoen, die breeke vyeff pont.

89. *Lasterwoerde.*

Voert meer wyll wy, dat ymant den anderen sceldeworde ende bedeckede lasterwoerde sprecke, die en anderen an syn eer gaen, als myn vader off myn moeder of van wem dattet weere, hie weer levendich offte doet, die en hefft die saecke niet gedaen alse welck ander, die breeke twee pont alsoe ducke dat geschiede.

90. *Van huesingen toe verbieden.*

Voert meer wille wy, weer ymant van onsen burgeren, die den anderen sin hues verboede, orkunde tween scepennen

offte burgeren, ende daerenbaven queme in syn huess by nachte off by dage, die breke der stadt twintich pont, ten weer saecke, dat hie verlicket weer myt den anderen, dat hie bewiesen mochte myt vier onser burger.

91. *Vrouwen, die an oer onscult gewesen warden.*

Voert meer wille wy, off enige vrouw an oer onscult gewist weerde ende oeren varst wonne, dat zie ein kyndt droege, die sall oer onscult doen des yrsten richtdages, alz zie oeren kerckgainck gedaen hedde, ende weert, dat zie des niet en dede, die brecke dubbel den koer, dair se voer togespraecken was.

Ende weert, dat zie ghein kyndt en druege, soe solde zie in enre maent van der tyt, dat zie oeren varst gewonnen hedde, oehr onscult doen voer den scepenrichters. Ende dede zie des niet, soe hedde zie oeck dubbel den kuer gebraken als vurss.

92. *Van huesinge off erffnisse to verkopen.*

Voert meer wille wy off yemant bynnen onser vrijheit huesinge off erffnisse verkoepen will, die sall dat in onser kercken op enen heligen dach op doen kundigen, thoe wat rechte dattet leget, wat daer uitgeet off waer dat mede belast is. Wer ymant, die des niet en dede ende enen coep daerbaven geve, die brecke der stadt twintich punt. Ende von dennen, dat daer meer lastes op lege, dan hie hedde doen kundigen ende den coep gegeven hedde, die brecke viertich punt he en wolde em des myt synen ede offnemen, dat hie dat niet geweten en hadde. Ende aver die vestenisse en soele ghiene scepene sietten, then weer saecke, dattet yrsten in der kercken gekundiget weer als vurss is.

93. *Van nyen amptlueden ind meyntzknapen to kiesen.*

Voert meer wille wy alle jaer op sunt Petersdach, als wy nye amptluede, burgemeistere off meytsknapen kiesen, dat die burgemeistere ende die amptluede elck een twee jaer lanck dairan blieven sall, van der tyt dat hie yrst gekaeren wurdt, by der penen van viertich punden. Ende weer oeck yemant, die daer nyes angekaren wurdt van burgemeistere of van meyntsknapen, die sollen dat ampt doen by derselver penen vurss.

94. *Van verboent to maecken.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren, dat nyemant ghein verbondt maeken en sall van enyghen ampte offte nerynge, then sy by raede der scepene. Wert saecke yemandt daerbaeven dede, die breke vijff pont soe vaecke alz hie dat dede.

95. *Vremden lueden huesingen to verhueren.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren, dat niemant huessvestinge en sal doen off verhueren van vremden lueden bueten orloeff der burgemeisteren, by penen van twen punden alsoe ducke als dat geschieden.

96. *Van bruggelt.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren, dat nymant guet aver onse brugge vueren en sall dat bruggegelt sculdich, hie en sall dat seggen denghenen, die dat bruggegelt opbuert ende vuldoen. Weer ymant, die des niet en dede, die breeke een punt.

97. *Van slieck toe vueren.*

Voert meer en sall niemant ghienen slieck vueren off dragen tusschen den tween bruggen off strengen by enre penen van eenen punde. Dan alremalck sall den slieck vueren op den dieck by der watermollen by denselver penen vurss, utgesecht op syns selves landt.

98. *Van steen toe vueren van den tichellavent.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren, dat niemant steen van den tygelwarck vueren sall bueten orloff der amptluede; wie daerenbaven dede die brecke thien punt. Ende wert saecke, dat daer yemant baven dede en meer vurde dan em gewesen weer, die brecke dieselve pene vurss.

99. *Van varsche vissche thoe verkoepen.*

Voert meer soe gebiede wy all onsen burgeren, off alle dieghonne, die varsche vissche brengen up den marckt ende daer enen anderen marckt mede gesthaen hebben, dat die soelen gaen sthaen aver an die ander siedt van der straten, daer die putte steeth, by eenre penen van vieff punt, hy sie dan burger offte gast.

100. *Van gewruchte.*

Voert meer soe gebieden wij all onsen burgeren, soe wie ein gewrechte hedde, daer der stadt grave scade aff geschien mochte ende hie dat niet en vrechte, die brecke alle daege een punt hentertyt dattet gewracht weer; ende wat haeven, die men vunde opter stadt grave off walle, die sold men schutten voer eenen aelden vlemschen groten.

101. *Clage van koeren an to brengen.*

Voert meer willen wy off yemant queme, die onse scepenrichters clage anbrechte, daer der stadt kueren in steken, dat weer van woerden off van werken, ontgynge dieghene myt rechte der stadt, die daer beclaget woerde myt enen die daer by gewest hedde, soe solde dieghenne den broecken gelden, die die clage angebracht hedde, daer hie vur beclaget wurde, ten weer saecke, dat die saecke van den bruecken geschiet weren tegen denghenen, die die clage angebracht hedde.

102. *Van kalveren op die scharne to snieden.*

Voert meer weer yemant von onsen burgeren, die kalvere sneden ende vercoefften ter scarnen, sie en weren sess wecken aelt, die brecke twe pont alsoe ducke als hie dat dede, halff der stadt en halff den kurmeister; ende weer oeck, dat sie die kalver opblysen, oeck by derselver penen vurss.

103. *Van haven op die scharnen to slaen.*

Weert oeck saecke, dat yemant guet ter scarnen sluege, dat den coege hedde off doech sieck weer off melck geve, die breke thien punt alsoe ducke als hie dat dede.

104. *Van koeren an der stadt schoter to doen.*

Voert wille wy, wie onser stadts schater enige broecke anduet, dat sy van woerden, stecken off slaen, die breke dubbelden kuer in den dattet van sins ampts wegen toqueme.

105. *Van broecken, die bynnen jaers niet an dat gerichte en komen.*

Voert meer wille wy, dat enyge broecken geschiet weer, die bynnen eenen jaer ant gerichte niet en komen weren, dat der stadt angynge off onsen burgeren, dat toqueme van laste-

renwoerden off van vechtelicken saecken, daer en solden die scepen ghein gerichte aff halden.

106. *Die den anderen op sin moeder wiest.*

Voert wille wy, weert dat yemant den anderen wiesede op sin moeder off op een beest of desgelickes, die breke twee punt alsoe ducke als dat geschiede.

107. *Die den anderen vloeket vur onsen gerichte.*

Voert meer wille wy, weer dat yemant den anderen vloekede voer onse gerichte, die breke der stadt een punt ende an den scepen ein iegelick, die daer to gerichte seten, een punt.

108. *Van vasellvarckennen vur den hierde to halden.*

Voert meer wille wy, dat nyemant ghene varcken haelden en sall dan in syner gewrachter weer off hie en hebbe sie bestaedt an eene steden hierde. Weer yemant, die daerbaeven dede ende sine varcken geschut wurden, soe solde ein iegelick schot sthaen op enen halven krumstart, dat weer bynnen off bueten der stadt.

109. *Van mestvercken in den schaete toe haelden.*

Voert meer en sal niemant gene meestevercken haelden bueten sinen schaeten, hie en laetse clampen, ende weer yemant, die daerenbaeven dede ende sine vercken geschuet worden, die sall hie loesen voer een halff butgen.

110. *Geen holt an der kerckmuer op der straten to leggen.*

Voert meer en sal nymant an die kerckmuer leggen holt, messkaeren noch gheinrehande waer off midden op den marckt by eenre penen van tween punden, ten weer saecke, dat yemant noet dede, die mochte dat leggen voer sin doer. Ende dat en sall niet langer liggen dan des Vrydages gerumet by derselver penen, die vurss steet. Voert desgelickes alle die straten doer. Ende den orloff sall sthaen an die burgemeistere an den, dat die saecken gelegen waren.

111. *Geen geruchte by nachte to maken.*

Voert meer wille wy, dat nyemant geruchte makede by nachte myt vursaete, des um geen noet en dede, die breeke an der stadt thien punt.

112. *Die straten und gruppen to rumen.*

Voert die straten ind gruppen oeck to rumen opten selven Vrydach vurss ende den slick malck vur sine weer an een hoep to doene by enre penen van enen halven vlemsschen. ende den slieck, die an hoepen geslagen weer, oeck enwech to furen tegen den naesten Vrydage by eenre penen van tween vlemsschen. Ende van diessen vurss broecken, dat sich draget an ruminge der straten, sal onser stades schater hebben den vierden penninck van ein iegelicken, daert gebroecken weer. Ende weer ymant, die dat an den schater wreeke myt woerden off myt warcken, dat van den dienst toqueme, dat weer om dubbelden kuer. Ende dat sall hie ommeroepen des Donredages, dat malck ruminge doe.

113. *Die schoet opt leydak.*

Voert wille wy, weer yemant, die opten porthuese off leydack schoete off op die kercke, die breke an die stadt twe punt.

114. *Die der stadt wilgen snede off knoete.*

Voert meer, die der stadt wilgen off op den hage snede off argent daer die stadt hadde, die breke een punt.

115. *Van slaeten offte posternen op toe breecken.*

Vort meer weer yemant, die onser stadt slaete, porten posternen ende vestenisse upbreeke, die breeke der stadt thien punt alsoe vaecke als hie dat dede, ende nochtantz solden die saecken staen ter scepen claringe, na den die saecke gelegen weer.

116. *Die woirpe in die glasere.*

Vort soe gebiede wy en willen, dat nyemant in die glasere vensteren warpen off stoten en sall. Ende weer yemant dairenbaeven dede, die solde dat wedder laeten maecken, ende daerto solde hie breken an die stadt een punt, item dessgelickes off yemantz kynder dat deden, dat soelen oer olderen laeten maken en gelden dennoch die pene vurss steeth.

117. *Die opter scepen gicht toege.*

Voert wille wy off yemant opter scepen gicht toege anders dan by sittende gerichte ende wen die dan affgynge, die breke den scepennen vieff punt.

118. *Die onreyne haerbaerge hielde.*

Voert soe gebiede wy all onsen burgeren, dat nymant hues noch kameren verhueren en sall, die by der straeten staen denghenen, die onreyne haerbaerge halden, als myt namen meyne vrouwen myt oeren gevolger, by penen van tyen punden. Ende oeck denghenen, die enige huesinge selven hebben by der straten, dat to haelden by der selver penen vurss.

119. *Den anderen to dreygen vurdt gerichte.*

Voert soe gebiede wy all onsen burgeren, dat nyemant den anderen voer onse gerichte dreygen sall. Weer yemant, die daerbaeven dede, die brecke der stadt vieff punt ende an eenen iegelicken scepen, die daerby seten, een punt.

120. *Den anderen to dreygen vyant thoe waerden.*

Voert meer soe gebiede wy, dat nyemant den anderen dreygen en sall vyandt to waerden, barnen off roven off vangen, by enre penen van viertich punden.

121. *Item.*

Voert soe sollen gene scepenne daer aver wesen, daer he sin guet mede belast of weerloess wurde, hente ten tieden thoe, dat hie dengenen verlaest hadde, den hie gedreyt hadde, in den dat dieghene voer onse scepen ten rechten sthaen wolde, die daer gedreyget wurde; ende daer en solde hie ghene onscult voer doen alz om dat myt tween avertiget wurde.

122. *Van jaergulde to vercoepen.*

Voert wille wy dat nyemant geistelicken lueden off wertlicken lueden bynnen onser stadt jaergulde koepen off verkoepen en sollen, myn sall met vurwerden den penninck myt achtien of daerenbaven penyngen alle jaer vryen und quiten nha beloepe der summe ende mytten verscenichden jaergulde.

123. *Van weeren to dragen.*

Voert meer soe gebiede wy, dat nymant kuesen, sweerden off geenre weer dragen en sall anders dan hie by dage pleget to dragen, by penen van vieff punden, ende sall sthaen totter scepen claringe.

124. *Van den, die knechten off mechde haelden, die om oer broet gaen.*

Voert meer soe gebiede wy all onsen burgeren, dat niemant gene knechte off mechde halden en sall, die ampt doen, die om oer broet gaen. Wert saecke, dat sie yemant daerenbaeven hielde, die breke alle dage een punt alsoe ducke als sie broet bidden, tensy myt orloeff der burgemeistere, na dat die saecke gelegen is.

125. *Geystlicken lueden erffnisse to verkoepen.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren, dat nyemant ghenen geystlicken lueden, hie sy man off wieff, gene huesinge, erffnisse verkoepen, hueren, geven off lenen sullen in geinrehande wiess, by eenre penen van hondert punden, ten weer saecke, dat hie mytten personen queme voer die scepennen ende verlieden ind verwisseden, dat die geystlicke persoen man off wyff, alsolicken dienst ende onraedt doen sall der stadt, alz anders onse burgers doen, oeck all oer nakomelingen

126. *Geen saedt by nachte aff toe wairpen.*

Voert meer soe en sal men ghein saedt affwarpen by nachte van balcken, dat men by nachte duersschen sall, by peenen van twintich punden.

127. *Van hueser und kameren toe verhueren die ghenen scarsteyn hebben.*

Voert meer soe en salmen ghene huese off kameren verhueren, daer men innen wonnen sall, si en hebben enen steenen scarstein myt eenre corck deken ende twyvoldige geleemde wende, als dat tymmer ander strate steet, by peenen van twintich punden. Oeck soe sall diegene, die dat tymmer verhuert, voer die broecken staen, die dieghene dede, die in des anderen tymmer wonden, van brande, van holte torff, zaedt in to dragen, na utwissonge des koerboecks elck by synre bruecken.

128. *Van decken.*

Voert meer soe sal men al tymmer, woe die gelegen syn, myt leem decken baven en beneden begieten ende die wende bynnen und buten geleemd by penen van twintich punden.

129. *Van bedelers ind grenters in to laeten.*

Voert meer soe en soelen gene porters grenters ende bedelers inlaeten bueten orleff, den die scepenne dat bevelen, by enre penen elck by sinen loene. Ende wert, dat yemant tegen der porters wylle in die stadt gynge, soe soelen die porters dat brengen an die burgemeistere ende scepenne, soe en hedden die porters gene broicken gedaen, in den dat hie bewiesen kunde. dat um leet weer ende nyet gekieren en kunde.

130. *Decken.*

Voert meer soe sal men all tymmer, whoe die gelegen syn, decken und die deckers penden, die anders gedeckt hebben off noch decken dan dat kuerboeck daeraff inhelt, oeck by penen van vieff punden. Ende alle diese vurss punten soelen nochtant sthaen tot der scepen claringe, na den dat die saecke gelegen synt.

131. *Dat nyemant honre of ganse by avende ro in der hairbairge brengen salt.*

Voert meer soe gebiede wy scepen, wert saecke, dat yemant ganse, hoenre, enden brechte, die ro weren, na sonne onderganck in wes werdess hues, die daer bereyt ende vertert wurde, dat weer den werde van den hues ende dengenen die dat in dat huess brechten, een iegelick vieff punt.

132. *Van dat men by nachte niet swyngen noch braken sall.*

Voert meer soe en sal men niet swyngen off braecken by nachte off gein vlas off hannop by den vuer droegen, hie en due dat bueten der stadt, by eenre penen van tween punden.

133. *Van schieten.*

Voert meer en sal men nyet schieten bynnen der stadt by eenre peenen van eenen punde.

134. *Van kaeren vur den anderen toe setten op die marck.*

Voert weert saecke, dat ymant syne kaer sette vur den anderen op den vissmarckt, die breeke twe punt in alsdusken vurwerden, weer ein ledige kaer off stede op die marckt,

daer mochte eene staen, die dan queme myt visschen hie zy burger offte gast.

135. *Van toe visschen in onser stadts grave.*

Voert meer soe gebiede wy, dat nyemant in der stadt grave visschen en sall, by eenre penen van tween punden also ducke als dat gesciede.

136. *Van spoellen ind onsturicheit opten kerckhaeve.*

Voert meer soe gebiede wy alremalck, dat nyemant en sal spoelen noch onsturicheit drieven in der kercken noch opten kerckhave, anders dan scoelers, by enre penen van eenen punde, ende syne kynder soe onderwiese, dat desgelicks oeck nyet en geschie, by derselver penen vurss.

137. *Van velle to scubben.*

Voert meer wille wy, dat nyemant ghiene vellen scubben en sall of in die Issell leggen off in der stadt grave anders dan opten Schoemekers kamp by peenen van eenen punde.

138. *Van vercken to haelden.*

Voert meer weer yemant, die vaircken helde bynnen onser stadt, die onser stades hierde niet en verantwoerde, den sold men schutten voer enen alden buddreger, ten weer saeke dat hie op syns selves erve huede.

139. *Van buetenlueden in onse velt thueden.*

Voert meer weer yemant van buetenluden, die in onse velt huede, den sold men schutten vur enen alden buddreger also ducke als dat geschiede, ten weer saecke, dat sy op oer selves erve hueden.

Dit nabescreven synt die nye kueren, die woerden ingesat in den jaere, doe men screef duesent vierhondert achtindartich op sunte Petersdach ad Catedram [1].

140. *Vleyss veyle to hebben.*

Voert meer wylle wy, dat nyemandt van onsen burgeren vleys

---

1) Deze aanteekening, aan het slot van fol. 21 recto onder § 139 geplaatst, behoort bij § 140—142, wellicht ook § 143.

veyle hebben en sall bueten sin huess anders dan in den vleyshuess by penen van tween punden. Meer ein yegelick mach in sin vleyshues veyle hebben; werdt saecke, dat yemant ene banck hueren will in den vleysshues, die sall daer jaerlix aff geven eenen Rynssgulden. Voert meer, die ghene bancke hueren en willen ende vleys hebben up der straten off onder den vleyshues, die sollen geven van eenen yegelicken runde enen alden vleemsche, item van een varcken, scaep, calff off lam ein halff acht butgen. Ende dat gelt to betaelen den kerckmeysteren van den selven dage, als men dat vleys veyle hevet, by enre penen van tween punden. Ende diese vurss sollen die scepenrichters utpenden ende die soelen halff die stadt hebben end halff die kercke.

141. *Item vant selve.*

Voert synt vurwerden, weer saecke, dattet vleyshues beslagen weer ende daer nymant meer ingestaen en kunde, soe wy dan vleys veyle hevet, die mach daer beneven gaen staen een ygelick op sin gelt, in allen manieren als vurss steeth.

142. *Item vant selve.*

Voert meer wille wy, weer yemandt, die dat vleyshues upbreeke off tosluege by dage off by nachte, die breeke tien punt soe vaecke ind mannichwaerve, alz hie dat dede.

143. *Van pendingen.*

Voert meer weert dat yemandt den anderen pende solcke pande aff, dat men sie opbaden moet, die sal men drie richts opbaden ende wanneer dat die daerde badinge gegaen is, soe sal men im die pande weldigen unde mach die pande dan voert vercopen ende wiesen em eenen comen ende doer ind dorpell to viertien dagen to bescudden.

144. *Die syne buergerscap opgeeft onvervolcht den scepen.*

Voertan wylle wy, wie van diessen dage off op eenige tyt yemant van onsen burgeren, die syne burgerscap upgeve myt homode off versumede, ten weer saecke, dat den scepenen duchte, dats hem noet weer, die en solde onser burgerscap niet genieten ende sall bruggelt ind wechgelt geven gelick vremden lueden ende die scepen en soelen em in ghenen saecken verdedingen. Ende dit is ingesat in den jaer van

tweindviertich op sunte Peters ad Catedram. Ende dit sall oeck staen alse vurss is myt denghenen, die hier bynnen wonnen ende ghiene burgere waerden en wilt.

145. *Van affwrechte.*

Voert wille wy, weer saecke dat yemant van onsen burgeren den anderen affwrechte doen solde ende um doer dat gewrechte scade geschiede, den dat boert toe wercken ende em voer onse scepen toespreke, soe sall diegenne den scaden groeten, den dat gewruchte syne weer, den anderen, den dat geschiet weer, unde sall dat op sin behalt niet setten, he en sall dat selven myt synen ede groeten. Voert soe sall diegene, die dat gewrechte syne weer, bynnen viertien dagen wercken by eenre penen van vieff punden. Ende voert alle dage, viertien dage lanck, vyeff punt hent ter tyt, dat hie dat gewracht hefft, ende sall den cleger synen scaden beteren.

146. *Die in der landtweer holt houwe.*

Voert meer wille wy all onsen burgeren, dat nyemant ennich holt houwe op onser landtweer, dat weer ein ygelick um vyeff punt soe vaecke als dat geschiede, halff der stat halff die dat anbrechte.

147. *Die op synen bekanden penninck steeth.*

Voert meer wille wy, wie van onsen burgeren up synen bekanden penninck steet ende vur dat gerichte compt ende den penninck groeten sall, die sal daer soe voell geldes leggen, als hie meent, dat hie em sculdich is. Weer saecke, dat hie des niet en dede, off dat den cleger niet daeran genuegede, soe sall dieghene, die op synen bekanden penninck steet, dat aver den heligen behaelden, dat hie hem niet meer sculdich en is. Weer saecke, dat hie hem soe voele geldes daer nyet en legede, als hie hem bekende vur den gerichte, soe mach he em dan van stonden an penden, wan dat gerichte gedaen is. So wes he hem dan affpendt ende hem ene weer daeraff duet, dat sall by der sonnen verlaeren wesen.

148. *Van buetenburgers.*

Voert willen wij, weer yemant van onsen buetenburgers myt namen, die bueten onsen kersspell woennen of die sinte Katherinen off den prast van Belhem hoerden, die gebaedt wurden voer onse scepennengerichte voer scade off vur scolt.

queme hie dan niet ten yrsten gebade, soe en solde hie gene burgerscap genieten. Weer saecke, dattet penber saecken weren ende men hem daer ene wette van dede, queme hie dan nyet bynnen viertien dagen ende vuldede den cleger off brechte den cleger soe voele pande, die twye soe guet weren als die scult, daer hie hem vur pende, soe solde hie ontburgert wesen ende en solde der niet meer genieten.

149. *Van guet te helpen haelen dat in werre steeth.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren, dat nyemant den anderen ennych guet sall helpen halen, dat in werre steeth, onvervolget den scepenen by enre penen van viertich punden, alsoe vaecke als dat geschieden. Ende weer saecke, dat daer yemandt baeven dede ende der stadt daer enyge last van queme, dat wolden die scepenen an em verhalen.

150. *Van roeff off gestalen guet.*

Voert meer gebiede wy all onsen burgeren, dat nyemant ennych roeff off gestalen guet bynnen onser stadt brengen off bruecken noch copen en sall, by eenre penen van thien punden. Weer saecke, dat daer yemant baeven dede ende der stadt daer enige last van queme, dat wolden die scepenen an hem verhalen.

151. *Die in den vreede sthaen.*

Voert wille wy, wy dat mytten anderen in den vrede steet ende daerenbaeven lasterwoerde gevet, die brecket der stadt twintich punt.

152. *Van vrede to eysschen ind thoe halden.*

Voert meer, die mytten anderen in enen vrede steeth ende daerenbaven ein quaet gelaet toent, die brecket der stadt thien punt.

153. *Van vrede to eysschen.*

Voert wylle wy, soe wen van onsen burgeren off ingeseten een vrede geeysschet wurden ind den vrede weygerden, die brecket der stadt twintich punt ende sin burgerscap.

154. *Van dreygen achterrugge.*

Voert weert saecke, dat yemant den anderen dreygede

achter rugge baeven eenen vrede, dat men om averwiesen konde, die brecket der stadt twyntich punt.

155. *Van vrede to gebieden.*

Voert meer zoe wille wy, soe ween onser scepen off burger twe eenen vrede gebieden enygen van onsen burgeren soe soelen sie den vrede to handt geven ten yrsten gebade. Ende weert saecke, dat sie van ene gyngen ende die vrede niet gegeven en wurde, soe solde dieghene, die des vreden geweygert hedde, ontburgert wesen. Ende wolden sy dairna vrede geven, soe solden sie nochtant allickewaell ontburgert wesen, sie geven vrede off nyet, ende nummermeer weder burger to waerden. Voert meer weer yemant, die den scepenen off burgers, wanneer sy om den vrede gebieden soelen, die dan ter tyt op om ein meess toege off stecke off sluege off ein quaet gelaet toende, die brecket hondert punt.

156. *Item vant selve, als die sin handt wapent baeven vrede eyn anderen tslhan.*

Voert meer, wie mytten anderen in den vrede steeth ende daerenbaven een meess off een sweert op ein tucht of cluppell, steen, kuese off kanne off wattet weer in die hant nem den anderen mede to slhan, to warpen off to stecken, die brecke viertich punt.

157. *Van knapen ende meechde to meden ende woe sy oer tyt utdienen solt.*

Voert meer wille wy, weer saecke, dat enige knapen off megede em vermeden bynnen onser vryheyt, soe wille wy, dat dieghene, die em vermeet hebben, denghenen dienen soelen, die sie yrst gemeet hebben oer tyt uyt, ende soelen em oeren dyenst nyet opseggen by eenre penen van vier punden, then weer saecke, dat em noetsaecken dede, dat den scepenen duchte, dat ment ommoegelicken verdruege; und soelen in oeren dyenst gaen acht dage nha Passen ende acht dage nha sunte Geronis et Victoris dach, opten selven dach in ende uyt off oers heerscops gemuede by derselver penen vurss.

158. *Van begencknissen.*

Voert meer wylle wy, wanneer dat ene begencknisse ge-

schiet is ende dieghene to wyne off to biere geet, die die begenckenisse annegeet, dat diet gelaech nyet affsprecken off gelden en sall, by eenre penen van vieff punden.

159. *Die tegen onsen burgeren dedingen.*

Voert meer wylle wy, dat nyemant van onsen burgeren off ingesetten genen buetenlueden enygerhande anspracke, scade off scult opdragen off uytwynnen en sall op onse burgers, by eenre penen van hondert punden, ten weer saecke, dat die saecke soe gelegen weer, dat den scepenen duchte, dat se redelick weere, dat sie dat toelieten.

160. *Van wyn to kueren.*

Voert meer weer saecke, dat yemant bynnen onser vryheit wyn tappen wolde, soe sall dieghene, die tappen wyll, an die burgemeysters gaen, eer hie dat vat opsteket ende laten on koeren. Weer saecke, dat daer yemant baven dede, soe vaecke als dat geschiede, dat weer em um vieff punt.

161. *Item vant selve, woe men die kannen tappen sall ind woe sie soelen gewrucht wesen.*

Voert wylle wy all dieghenne, die wyn, bier off ander dryncKwaer tappen wyllen bynnen onser stadt, die sullen die kannen setten op die tafele, vull an den pegell tho ende die pegell sall sthan bynnen der kanne een guet duem breet ende die kannen soelen gewrueght wesen nha ons stadt mate ende geteykent mytter stadts teyken. Ende weer yemant, die des nyet en dede, die breeke een punt alsoe ducke, als hie dat dede.

162. *Van spittigen woerden amptzgesellen nha to roepen.*

Voert meer wyllen wy all dieghenne, die ampt doen bynnen onser stadt ende knape haelden, dat sij wat ampt dattet sy, dat den nyemant naropen en sall myt scamp offte myt spittigen woerden, dat sich an die ampten dragen, by eenre penen van vieff punden.

163. *Van verstarff nyet toe kopen..*

Voert meer weer saecke, dat ennych verstarff geschiede bynnen onser stadt tusschen man ind wieff off anders hoe sich des maeckede, soe wylle wy, dat nyemant van onsen burgers noch ingeseten dat verstarff koepen en sall, by eenre

peen van hondert punden, then weer saecke, dat die saecke soe gelegen weer, dat den scepenen duchte, dattet redelick weer, dat sy dat tolieten.

164. *Van dienstbaden toe halden, die om oer brot gaen.*

Voert meer soe wyllen wy, dat nyemant ghene baden, to versthaen knapen ind megede, halden en sall, die omme oer broet gaen, by enre penen van tween punden, ten weer saeke, dat die sake soe gelegen weer, dat die burgemeisters des orleff geven.

165. *Van eenen buetenman to besetten ende die besaete geschien mach myt tween burgeren.*

Voert soe wyllen wy, off saecke weer, dat onser burger een off meer enen anderen buetenman bynnen onss stadt off vryheit besetten wolde ende den richter soe rueckeloess nyet gevynden en konde, soe wyllen wy, soe wy daertoe geeyschet wurdt van tween onss burgeren, dat die besaete doen soelen dengenen tueven, den sie besat hebben, biss an den richter by eenre penen van tween punden.

166. *Van raeckheit by nachte ind ontiede uyter stadt to fueren*

Voert meer weer saecke, dat ymant van onsen burgeren off ingesetten enyge raeckheit by nachte myt enen vro opsthan ut der stadt vuerde bueten orloff der burgemeistere off der scepen, dat weer dengenen, die dat dede, om thien punt.

167. *Item, die sich an ander herscap avergeve.*

Voert meer soe wyllen wy, weer saecke, dat sich yemant van onsen burgeren avergeve an ander herscap onvervolget den scepenen, die brecke twintich punt.

168. *Van die beslaeten tyeden, wan dat gerichte syn vacantie hebben sall en wedderomb angaen.*

Voert meer soe wyllen wy nu vortan, wan compt in beslaten tyeden, toe wetten to vyff tyden van den jaer als Mydt-winter, Paesschen, Pinsteren, die bow ind in sunt Caterinen marckt, aldus to verstaen: van Luciendach hent des nesten Wonsdach nha sunt Pontianusdach, angaende des Saterdages voer Palmen hent des naesten Wonsdages na belaken Passchen, angaende des Vrydages na ons Heren hemmel-

vardtsdach hent des naesten Wonsdages na belaken Pinsteren, angaende des Sonnendages na sunt Peter ind Pauwelsdach hent des naesten Wonsdach na sunt Lambertsdach, angaende wanner die heer dat cruce hefft laten richten hent des Woensdages nha sunt Nicolausdach. Und wert saecke, dat die Wonsdach op enen heligendach queme, soe sall dat gerichte to versthan gaen van echte to genechte; dan die roede sall vortgaen, gelick off dat gerichte gegaen weer.

169. *Van scade ind scult to afwynnen und die ut toe furderen bynnen jaers.*

Voert meer wyllen wy van onsen burgeren, die den anderen scade off scult affwoenne vur onsen gerichte, die sal sin saecke vort utforderen bynnen jaers off men en sall daer ghein gerichte aff halden, then weer saecke, dat die saecke soe gelegen weer, dattet die scepen toelieten.

170. *Van onse velt in gueden vrede te haelden.*

Voert meer soe wyllen wy, dat men dat velt in gueden vrede helden sall, alsoe dat daer ghein have in gaen en sall noch dat men gheen have oick dairinne hueden sall noch tuderen in ghenreley wiess, utgesecht diewiele dat men yegelick landt bouwet, die mach sin haeve op dat land vurss hueden ind waeren, ende wie hierenbaeven dede, den mach en sal men daeraver schutten, to versthain der stadt een punt ind den schatter syn aelde recht.

Und hierop hebben sich die scepenne mytter gantzer gemeynte verdragen op Guessdach post Egidy in den jaer duesent vierhondert drieindviefftich, dit woe vurss vestelick toe haelden ind to achtervolgen.

171. *Van dat niemant visschen en sall in onser stadt graven.*

Doe wetten, dat in den jaeren viertienhondert sessindviertich des Vridages post Letare Jerusalem die scepen gemeintlicke averkomen synt, dat van hueden an dat sboicks [1]) niemant in den borchgrave visschgen en sall myt geine angelen by eenre penen van twintich punden, ten weer dat dieghene, die

1) Wellicht: datum van het boek. Verg. § 173 slot en § 180 slot. Het Haagsche HS. heeft: *data sBrieffs.*

in den grave angelen wolde, orleff krege van den burgemeisteren in der tit. Ende weert saecke. dat hier yemant baeven dede, hie weer scepen offte scepenraedt off anders yemant. die broicke vurss sollen hem die burgemeisteren vurss affperden ind die pande ende kueren nyemantz quit to laeten noch gnade inne doen.

172. *Van panden, die ter opbadonge komen.*

Voert wyllen wy, wie an sin huess gepandt wurdt of an ander onbewechlick guet, dat ter utbadonge kompt, soe sal men dat drie warff opbaden van den enen gerichte ten anderen op gerechte gerichtsdage ind die opbadingen sal oen wittigen und die erste wette sall geschien an sin tegenwoerdicheit und die ander wetten an sin woenstadt by tween der naeste nabueren; ende wanneer die daerde opbadinge geschiet is, aver viertièn dage daernha sal men den cleger daer inleyden und doen denghenen, die gepent is myt eenen gichtigen baede die wett; und wan dat geschiet is, coemt diegenne dan nyet, den die huesinge sine is, ind gefft den cleger bynnen viertien dage syn gelt mytten gerichtlicken scaden niet, soe sall die huesinge verlaeren wesen und men sal oen die rumminge verbieden nha inhaelt des boecks [1]).

173. *Van dat nyemant scape* [2]) *en sall laeten opter gemeynte*

Voert meer, dat nyemant gene scape off enige haeve in den velden hueden en sall off opter gemeynt by eenre penen vurss, noch tusschen der stadt ind der landtweer anders dan vur den gemeynen hierde.

174. *Van scape aver die brugge to drieven.*

Item weer yemant, die scape aver die brugge dreeff tot grese ende die op sins selves erve huede, die mach dat doen unde weer saecke, dat hier iemant baeven dede, die sall bruggelt ind wechgelt geven.

175. *An vremder luede guet to penden.*

Voert meer wyllen wy, wannert sich soe maecket, dat vremde luede guet bynnen onser stadt hebben, dat rede guet

1) Verg. § 171 noot 1.
2) Het HS. heeft: *scapee.*

is, unde die vremde man onsen burger sculdich is, ind penber guet is, soe wyllen wy, ist saecke dat die burger den fremden man penden will, soe sall die pendonge gaen ind geschien myt des heeren richter ind nyet myttes stadt bade.

176. *Item, woe die scepen, als die scepenkloick geluet is, erschienen sollen off want sy gebaedt waerden.*

Item die scepen synt des gemeintlick averkomen, toe welcker tyt, dat men die cloicke luedt, dat men richten sall, dat ein iegelick bynnen enre halver ure daernae int raethues sy by eenre penen van tween vlemssen und nyet van den gerichte toe scheiden tensy myt orleff der richtere.

177. *Item vant selve.*

Voert meer, soe wanneer die baede des avents ommegegaen hefft und eynen iegelicken hefft laeten wetten an oeren mont off woënstede smorgens int raethues to wesen, op eine halve ure daernha, dat om die bade die ure beteykent hefft, soe verluest elck twe vlemse. Den eenen vlemse sal men hem koerten an sin sceinkinge ind den anderen affpenden ind der pande niet to verlaeten noch weder to geven, ten weer saecke, dat hem die burgemeisteren of scepenrichter, die sy dede vergaderen, orleff geve nha den die saecke oick gelegen weer, und niet van den rade to scheiden tensy myt orleff der burgemeisteren ind des richters, wanner dattet gericht weer.

178. *Item, waer men die cruycen op ind anslaen sall.*

Doe wetten dat, dat die scepen averkomen sint ind inder waerheit befunden hebben op sent Catrynen mysse, wanner ment cruyce richt, dat die crucen staen sullen item dat ene op dat ende van der middelster brugge, dat ander an den kamp an dat hecke die Esse Noermans is, dat daerde opter Slyngen, dat nu die steenbrugge is, dat vierde op den hueck van des Grueterskamp an den haeven by den Vredekamp, toe wetten daer die groete eyckenboem opsteeth.

179. *Van die velthecken.*

Item dat hecke van der Hoemboerger poerten, dat sall haelden Noermanskamp ende des Welerskamp. Item dat hecke vur die Gruetpoerte dat sall haelden Daem Smytheinenkamp,

der Wielrenkamp ende Zweenkamp. Item vur die Hessenpoerte dat stucke neest die windemolle Sessinck Willhem Nyenhues grueter.

180. *Varcken in schatten to leggen an der stadt muere.*

Anno tweeeindviefftich op sunte Matheusavent synt die gemeyne scepen averkomen, dat nyemant achter diesen dage gene varcken leggen en sall an der stadt muere off in den baegen noch den wall betymmeren; dan ein iegelick, den alsoe gelegen is, die moegen oer holt dairin leggen; und wie die scatte in den baegen liggen hefft, die sollen oer scaette affbrecken und en sollen der niet meer gebruecken myt vairckene by eenre penen van vieff ponden, und diesse ruminge der scatte sal geschien bynnen acht dage na dat sboicks [1].

181. *Van vechtlicken saecken tusschen onsen burgeren ind enen uthemschen.*

Anno viertienhondert zoevenindviertich op Onser Vrouwenavent Purificationis hebben die scepen ingesat, wert saecke, dat onse burgere twytaelig wurden myt vechtelicken saecken myt fremden lueden und die fremde man den burger anlangende vur onse gerichte, soe willen wy, dat onse burger den vremden man myt rechte andtwoerden sall op sin anspraicke ind sall hem ja off neen seggen in den dat die fremde man rechts gepleget hefft voer syne broicke, die hie an onsen burger gedaen hefft.

182. *Van den putten toe haelden.*

Item, wanner eyn putte van nyes opgemaicket wurdt, soe sall eyn etlick, die totten putte gerechtichget is, dairtoe gelden nha aelden gewoenten ind na dat die weren voertiedes geslagen synt; dan weert saecke, dat an enygen putten gebreck weer van zuelen, swengell, emmer ind anders, dat tot eynen cleynen penninck stonde, daer sullen alle diegene gelick to gelden, die des putten genieten.

183. *Van boerwaercken.*

Item voert alle diegenne, die erffaffdeylinge weeren heb-

---

1) Haagsche HS. *datn desses Buecks.* — Verg. § 171 en 173, de noot.

ben, die synnen cleyn off groet, die sollen vuelle boerwaircke doen. Dan weert saecke yemant in gehuerde kameren woenden, die soelen halve boerwaircke doen, utgenamen diegenne, die veylinge hebben off ampte doen, uitgesecht die allene broet, appelle of dergelicken veyle hebben.

184. *Van huesinge ind erfftaell bynnen der stadt toe verkoepen und renten utter erfftaell toe verkoepen.*

Item anno viertienhondert vieffindtachtentich op sunte Petersdach ad Catedram synt burgemeistere, scepen mytten burgeren ind gantzer gemeynte averkoemen ind guetlicken verdragen, dat achter diesen dage nyemant gein erfftaell off huesinge bynnen onser stadt vryheit off enige renthe daerut verkopen off vesten en sall, hie en sall irst den kommer daerop gelegen in der kerck op doen roepen, opdat die koeper niet bedragen en waerde. Dede yemant daerenbaeven, die breeke der stadt viertich pont und sall daertoe den koeper sin gelt, dat geboert weer, wedergeven onder peen der pendonge.

185. *Van kommer op huesinge op tlaeten lopen und dat eyn den anderen niet meer dan ein jaer vurghan sall.*

Op denselven dach is men oick averkomen, off yemant weer, die enige renten hadde off koeffte uit enige erffnisse off huesinge bynnen onser stadt vryheit, die en sall der renthen niet laeten verjaeren dan eyn jaer. Dede hie daerbaven und eyn off meer na hem daer utgevest weer, soe en sall die irste den anderen, die na hem gevest weer, niet meer vurgaen dan in eynen jaer und sollen dairentenden gelicke staen.

186. *Van an to tasten und bystandt to ropen und off yemant dairto wurde geeyschet ende niet en dede.*

Item opten selven dach sunte Petersdach vurss is men averkomen, offt geviele, dat die scepen einen antasten wolden und weer opten kerckhoiff off daervan, ind yemant van onsen burgeren offte ingesetten geeyschet ind angeroepen wurde den scepen behulp to doen, und soe wie des niet en dede, breke thien punt. Und weer saecke yemant den scepen tegenvelle myt woerden off myt warcken, die breeke viertich punt.

187. *Van wasschen opter stadts graven.*

Item oick is men averkomen, dat niemant opter stads graven wasschen sall by eenre peen van tween punden.

188. *Item, dat niemant opter burgermaltiedt komen en sall, dan die daer gebeden is.*

Item oick is men averkomen, dat niemant totter burgermaltiedt op sunte Petersavent loepen dan diegene, die daer gebeden synt van den amptlueden, die rekenscoip to hoeren, by enre penen van twee punden.

189. *Eene segelonge te doen mytter stadt segell dan tot den vier quatertempen.*

Item die burgemeistere und scepen synt ter selver tit averkomen, dat men gene segelonge doen en sall mytter stadt segell dan tot vier quatertempen by den gemeynen scepen und datselve wedderom believet op Petri ad Catedram anno tweindtwintich.

190. *Van have duer den velde toe dryeven.*

Item anno sessindtachtentich op sunte Petersdach ad Catedram synnen die gemeyn scepen mytter gantzer gemeyn averkomen, dat nyemant gene scape, varcken off enygerley haeve duer dat velt dryven off in den velde hueden en sall, by eynre penen van een punt soe ducke dat befonden wurdt.

191. *Van visschen in der stadts buetenste graven.*

Oeck synnen die gemeyne scepen mytten burgeren averdragen opten selven sunte Petersdage vurss, dat nyemant in der stadt buetenste graven visschen en sall dan allene die gilden des dages nha des heiligen Sacramentsdage, by enre penen van vieff punt.

192. *Van meess opter straten to leggen.*

Oeck synnen sie ter selver tit vurss averkomen, dat niemant genen meess sall laeten liggen opter straeten, langer dan acht dage, und off die meess alle wecke aver den Sonnendach lege, sal men die dat duet des Manendages daernha over penden soe ducke dat geschiet voer een punt, und van den

slieck opter straten alle Manendage, by enre penen van eynen vlemse den schatter in maten alz vurss steet.

193. *Van waecken.*

Anno zoevenundtachtentich des Sonnendages post Conceptionis Marie synnen die gemeyne scepen mytten gantzen gemeynen burgeren einperteliken geslaeten und averkomen, dat elck scepen, den die waecke behoert, in personen selven waecken sall by ene pene van twe punt soe ducke dat gebuert, und dergelicken elck burger selffs persoenlick toe waecken, wanner oen dat gebuert, by eenre penen van een punt. Und weert saecke, dat enige der scepen off dieghonne, die scepenwaecke hebben, niet en wachten, soe sollen dieghonne, die van den burgeren oer waecke is und gewaecket hebben, den scepenen des margens dan penden vur twe punt, und penden die burger den scepenen niet des margens, soe sal men alle die burgere, die waecket hebben, penden elck vur een punt.

194. *Van porthueden.*

Oeck soe is men ter selver tit averkomen, dat dieghenne die van den burgeren die porte huet, mytten porteners vur die porte blieven sollen, und soe wie daer niet befonden wurdt. hetzy poerthueder offte portener, soe sal men denghonnen, die daerinne gebrecklick befonden wurdt, soe ducke dat geschuet, penden vur een punt.

195. *Van pendingen toe lieden offte toe kyren by der sonnen.*

Item anno achtindtachtentich op sunte Petersdage ad Catedram synnen die gemeyne scepen mytten burgeren ind gemeynte averkomen, weert saecke, dat enige van den burgeren off ingeseten up eynen vurmiddage gependt wurde an huess off an reden guede, soe mach dieghene, die gependt wurdt, sin beraedt desselven dages by der sonnen hebben off hie die pande kieren off lieden will ind nyet langer; ende wer oick saecke, dat yemant op eynen namiddage gependt wurde, soe en sall dieghonne, die gependt wurdt, sin beraedt nyet langer hebben, off hie die pande lieden off kieren will, dan tot des anderen dages des middages und niet langer.

196. *Van bruggelt und wechgelt to ontfueren.*

Oeck is men ter selver tyt averkomen, off yemant der stadt oer wechgelt int bruggelt ontfuerde, breckt der stadt thien punt soe ducke dat geschiet.

197. *Van bier in toyten to tappen und to scriven.*

Item oeck is men opten selven sunt Petersdage averkomen, dat nyemant van denghennen, die bier tappen, ghein bier by toyten sollen laten scriven, dan allene by quarten uitten toyten gieten, und wie daerenbaeven duet by ene peen van thien punt. Ende weer oeck saecke yemant enige gelaege by toyten screve, by derselver penen van thien punt soe ducke dat geschiede. Oick soe en sall niemant eynvoeldich ind dubbelt bier in eynen huese tappen by thien punt also ducke als dat geschiet.

198. *Van der stadt renten to hoegen und by der kerssen to behaelden.*

Oeck weert saecke, dat yemant van onsen burgeren offte inwonners der stadt renten hoichden und by bairnender kerssen behielden und nyet en verburchden by der kerssen, soe wie dat duet breekt thien punt und alle dage thien punt, so lange die renten verburget synt, und die onradt betaelt is.

199. *Van die pravingen thoe vergeven* [1]).

Op dach Petri ad Catedram anno 1563 is äverkoemen und ingegain, dat die pravingen int gasthuess nae older gewonten vortan vergeven sullen warden denghennige soe sich daer begeven und oer naegelaeten guedt den gasthuese blieven willen laeten, zy hebben dan arffgenaemen off en gheen und anders niet.

200. (*Van renten vergeven aan kerkelijke personen*) [2]).

Item is men oick opten selven dach averkoemen und ingegain, dat die vicarien offte dieneren der kairken, soe die scepen begiffticht hebben, gheene renten sullen laeten loesen

---

1) Deze en de volgende keuren zijn met eene eenigszins andere maar blijkbaar gelijktijdige hand geschreven. Zij komen niet voor in het Haagsche HS.

2) Dit opschrift, in het HS. ontbrekende, is door mij bijgevoegd.

noch dieselve weer beleggen, dan mit voorwetten und konsent der scepen.

201. *Van die schadden thoe stecken.*

Op Sonnendach nae Allerhelichgendach anno 1565 hebben sich die gedeputierden mit etlicke daerthoe gecoeren van den besten und voerneimsten burgeren, der gebreicken halven soe sich verhielde van den schadden thoe stecken, daer dan voll ongemacke und onverstants uth verreissen, mitten scepen verdraegen alss volget: Willen die scepen mitten gedeputierden und den vuerneimsten burgeren daerthoe geroepen sullen warden, die vennen in sunt Caterinen marckt liggende besichtigen und die wege op die vennen maicken laeten mit graeven off anders, woe men die best bekoemen kan, soe veer moegelick, dat die burgeren mit torff und brant ter noetdrofft soe voel moegelick geholpen moegen warden.

202. *Vant selve.*

Und sal men alssdan oick besichtigen die onlande in der marcken gelegen, daer die erffgenaemen off die marck niet by beschedicht warden, dieselve in fall der noethdrufft thoe gebruecken und anders niet.

203. *Vant selve.*

Want diese besichtonge alsoe geschiet is, sall alssdan een ordenonge gemaickt und gestalt warden, dairmit een yder nae noetdrufft geholpen und dat veen niet verwoesten und die gemaickte wege verstecken und verdorven warden, woe vuerhen geschiet, und dieselve ordenonge gescreven und to boicke gestalt und onderhaelden, und off daer ymant baeven dede, die sall der stadt broicken 40 pont.

204. *Vant selve.*

Und soe die deputierden und burgeren bidden und begeren umb der armer luede willen, dat die gestecken schadden ditmaell tho huess bynnen Doetinckhem gefuert mochten warden, hebben die scepen dat gegunt und toegelaeten, doch uthbescheiden die soe moetwilliger wiese baeven alle billicheit die schadden gestecken und befonden warden, dat sie een oirsaick omme oer eygen nots wille des oproers geweest synt, oick die schadden uthgesundert, soe baeven den gebodt und

kerckenspraicke geschiet, gestecken sint, daervan sich die scepen der stadt broicken oick vuerbehailden willen hebben.

205. *Van die bruicken in thoe vurderen.*

Wyll nu voel verdenckens der broicken halven by die burgeren is, hebben die scepen beliefft, dat die broicken een yder scepenrichter in siener tyt vermoegen des koirboicks uthrichten sall; infall sy sulck niet en deden, sallt daermit gehaelden warden, als dat koerboick daervan vermach. Und want die broicken alsoe uitgericht synt, sullen die richters vurss den rentmeyster in der tyt daervan een affschrifft durch den secretaris thostellen laeten, om dieselve in thoe vurderen, und op sunt Peter und geboerlicke tyt daer rekenschap van tdoin, alss dat van ailss gewontlick is, namptlick der stadt twee deell und den scepenen dat darden deel daervan, beheltlicken den scepenen oer vordell, und hier uthbesceiden alsoedaene broicken hem vermoeghen des boicks allene thokoemen.

206. *Van utheymschen und bedelers bueten konsent der scepen alhier in der stadt inhueren.*

Naedem men befindt, dat allerley utheymschen und bedelers butten konsent der scepenen alhier in der stadt inhueren und sich onthailden, onangesien und ongehoret tot welcker faemen zy stain, is derselver tyt verdraegen, dat van nu vortan niemants, her zy wer hy will, huess, kaemer offte schuere verhuere oft by sich inhueren laeten sall dan vermoegen des koirboicks mit konsent und voorweten der scepen, und dat dieselve, soe hier thoe wonnen und thoe hueren begeren, getuichnissbrieve van oeren aversten und amptluede, richter off scepen sullen brengen, dar sie thoe goeder faemen staen und van daer niet om eenige misdaets ofte eenichge boese feyten wille van daer gewecken offte verdreven, dan sich frommelick und ehrlick gehaelden hebben.

207. *Van burgerschap thoe genieten und thoe wynnen.*

Meer is derselver tyt verdraegen, dat van nu voortan nyemandt van utheymschen, woe baeven verhaelt, onser burgerrecht genieten sall, hebbe dan syn burgerschap gewonnen mit vier daeler.

208. *Van doeven the schieten ende the vangen.*

Op dach Petri ad Catedram anno 1566 is by den gemeynen scepen ende burgeren vort gansser gemeinte eenpertlick averkoemen und ingegain, dat van nu vortan nymandt, ryck offte arm, ghystlick offte wertlick, bynnen onser stadt doeven schieten offte myt slege offte andere dergelicken instrumenten vangen sall, by een peen, soe ymants daeraver bevonden worde, sal der stadt gebroickt hebben twintich punt; worde oick aver ymants bueten onser stadt daeraver thoe schieten befonden, sall insgelicken der stadt gebroickt hebben thien punt.

209. *Van die dachhuersders.*

Item die dachhuersders sal men geven van sunt Peter wes tot Mey des daichs viff buties und van Mey wes den bouw sess buties und soe lange wes den bouw duert twee stuiver brabants und alss den bouw gedain sy wes sunt Victoir thoe sess buties und van sunt Victoir wes sunt Marten viff buties und van sunt Marten hendt sunt Peter vier buties.

210. *Ordinantie van die gerichtshandelonge an den scepengerichte te procedieren und ingesath mit thoedoin die gedeputierden und ganssen gemeynen burgeren op dach Petri ad Catedram anno dusent vieffhundert sess und sestich.*

I. Item dat wanneer nu vortan die anlegger und verwerder oere bedingh als anspraick, antwordt, replick und duplick, scrifftelick ader muntlick tot hoeren koeren doen sullen moegen und dat alles tot 14 daegen, tot 14 daegen thoe geschien, dat die partien op oere kosten affscriffte van nemen moegen, die hem die scriver willichlicke volgen sall laeten.

II. Item soe die verwerer suss lange ghein duplick heefft genaeten, dat die verwerer alsulcken duplick oick vortan sall genieten.

III. Item sall den anlegger vortan te gelasten zyn, inden hem belieft, syn bewys by sin anspraicke the moegen inleggen und syne anspraicke the muegen verifieieren, und wanneer die anlegger syn bewys alsoe by der anspraicke inbercht, soe sall die verwerer tyt hebben sess weicken syn antwordt myt syn straff in thoe geven mit alle syne bewyssstucken off hie daer eenige to gebruicken hedde; waerop die anlegger

vort ten neysten vierthien daege syn replick myt syn salvatie synes ingebrachten bewiess mit die straff op des verwerders ingebrachten bewiess sall inleggen, whoe gelickfals die verwerer opten neysten viertiendaeghe daernha syn duplick oick mit syn salvatie und contrastraff sall inbrengen. Und daermede sall dat process geslaeten wesen, doch sall den scepen togelaeten zyn beyde partien off een van den partien nae gestalt der saicken weder bewiess op tleggen, daer die wedderpartie syne straff tegens nemen sal.

211. *Erffhuissrecht bynnen Doetinchem.* [1])

I. In denn irstenn sall diegonne die erfgenaeme wesen will, gaenn tot den burgemeisterenn ader den scepennrichterenn und hebbenn syn borge by hem und verborgenn dat erfhuiss na erfhuissrecht, also to verstaenn, dat hy die naire ervenn so daer wesenn mochtenn (off die gelicke naërvenn) [2]) voer vund ingelickenn mede tolatenn sall, vordt behorlicke testamentenn vund erwisslicke schulde, die hy met recht niet wedderleggenn kann, to betalenn.

II. Daernae sall hy van denn schepennrichterenn begerenn, dat hy hem tot synnenn rechtenn int erffhuiss wil inleidenn, daer dann denn uther ofte utersche dess erfhuiss met den geswarenn roedendreger die wete vann gedaenn of gesant wordt, indsoferrn daer bynnenn 14 dagenn na der inleidinge uthleidinge geschiedenn, so wordt denn vartyen ten beiden ziedenn eenen bequemenn dag vann rechte van denn schepenrichterenn met todoen der burgemeisterenn end schepenn angestempt und gesat. End op den angestempten und angesattenn dag wardenn gebaedt die zementlicke schepenn umb mittenn schepenrichterenn aver dat erffhuiss to richtenn und mogenn to gerichte sittenn in datt erfhuiss of in dat herrenn huiss.

III. Die gerichtzdag van den erffhuiss sall gaenn van 14 dagenn tot 14 dagenn end geinn vacantie hebben, all werdt dat die gerichtzdag oick up eenen hochtitzdach queeme, und

1) Dit stuk, zonder dagteekening, keur of opteekening van gerichtsgebruik, komt ook voor in het Haagsche HS., maar volgt daar onmiddellijk op de keur § 198 „Van der stadt renten to hoegen und by der kerssen to behaelden". In 't Doet. keurboek is het van eene andere hand dan 't vorige.

2) Het tusschen haakjes geplaatste ontbreekt in het Haagsche HS.

sall niet utgestelt werdenn anderss dan met believen beidenn partyenn, ten weer dann saicke, datt het denn schepenenn not duchte, dat het uttgestelt werde.

IV. Dess irstenn (gerichtz) dagess sall die erffgenaem int gerichte kommenn und eischenn van denn uther dess erffhuises uthynge, scheidinge und deilinge vann alsodaene erve vund gueder, reede vund ungerede, alsse hem angeervet vund angestorvenn mag wesenn. Darup mag end sall sig die uther bedingenn synn tytt te genietenn die uthinge to doenn end syn inventarium to maekenn, een, ander end dardewerff van genegte tot genechte synn tit opnemmenn end genietenn, und alss hy synn utgaennde tit genaetenn end gehat heft, sall hy alssdann syn inventarium schriftlich inbrenngenn vund dat beweerenn und bestendigenn na erfhuissrecht. Vund hadde die uther dann enig guet, daer hy fordell an vermeendenn to hebbenn off to haldenn, hadde hy sig meede to bedingenn.

V. Hyrup heft die anlegger drye 14 dagenn syn tytt to nemmenn die uthienge to straffenn vund alssdann synn straffinge und beding schriftlicke in to brengenn. Daerup dan die scheepenn dat ordell bestadenn end ore uthgaende gerechten darup nemmen off indenn sy willenn dat to hofde wiesenn und darynn doenn, alss sich dat na erffhuissrechtenn vund gewontenn deser banckenn beherdt.

VI. Hirvann hebben die schepenn eenenn aldenn schilt, daervoer motten sy die saicke tenn ende to richtenn, vund die secretary vund die roedenndreger onder orenn beidenn eenen halvenn schilt, so wall vann denn verwerer alss vann den anlegger. Dann so mennig erffgenaem dat erffhuiss verborget und sig in dat erffhuiss in doenn leidenn und gelicke na erve synnen, hebben die schepenn vann elck eenn schilt vund die dieners eenn halff schilt tott kentenisse der schepenn end na gelegenheit der saickenn, daervoer hordt hom alle genechtenn to schrievenn end denn dinst to bewarenn.

VII. Die eenn burger ader inwonner bynnenn Doetinckhem is, die en darff daer geenn erffhuiss verborgen noch sig daerinne doenn leydenn, sofern hy met recht daer niet om anforderdt; dann will hy mit recht fordernn, moet hy doenn gelick eenn utheimscenn.

XVI. Varia.

I. Een merkwaardig testament uit 1488.

Het hierachter afgedrukte testament van twee Utrechtsche burgers, die blijkbaar tot den kleinen burgerstand behoorden, bevindt zich als minuut in het protocol van den notaris Floris Tzwynnen (II pag. 77) in het Utrechtsche stadsarchief. Tzwynnen, die lange jaren bij de geestelijke rechtbanken gediend had en door den bisschop met belangrijke zaken schijnt belast geweest te zijn, werd in 1483, na de onderwerping der stad Utrecht door Maximiliaan, op 's bisschops voorspraak tot stadsklerk van Utrecht benoemd. Volgens de gewoonte dier tijden niet al te systematisch in zijn werk, schreef hij na zijne benoeming in het protocol, dat de minuten der door hem gepasseerde notariëele akten bevatte, ook de minuten der brieven, die hij als stadsklerk in het latijn moest opstellen. Zoo komt het, dat dit protocol (in twee deelen), dat nu voor een gedeelte tot het stedelijk archief behoorde, na zijn dood ook aldaar is blijven berusten en voor ons bij uitzondering bewaard gebleven is.

Het testament van Jacob Gelyssoen en zijne huisvrouw, dat ik hierachter uitgeef, schijnt mij om twee redenen merkwaardig. In de eerste plaats omdat daaruit duidelijk blijkt, wat de reden was, waarom velen aan het maken van hun testament bij notariëele akte de voorkeur gaven boven een testament bij schepenbrief, — een reden, die wellicht niet geheel onbekend was, maar zelden zoo duidelijk op den voorgrond treedt als hier. Jacob Gelyssoen en zijne vrouw hadden elkander bij schepenbrief (of zeker, zooals te Utrecht gewoonte was, bij stadbrief) gelijftocht aan hunne na te laten goederen; zij wenschen daarvan nu eene nieuwe akte op te maken, „ita quod valere et efficaciam habere debeat actis *non solum infra, sed eciam extra civitatem Trajectensem et ubique locorum*" — en zij kiezen daartoe eene notariëele akte. Doch er was nog eene andere reden, waarom zij eene nieuwe akte wenschten op te maken: zij verlangden den langstlevende

hunner niet alleen de lijftocht, maar ook den eigendom der door hen gezamenlijk natelaten goederen te vermaken. Werkelijk deden zij dit dan ook bij deze gelegenheid en vermaakten elkander al hunne na te laten goederen, roerende en onroerende, verkregen of nog te verkrijgen; de aanwezigheid van onroerende goederen zal wel de reden geweest zijn, waarom zij het testament ook buiten Utrecht wilden doen gelden, — een opmerkenswaardig feit, omdat men daaruit schijnt te mogen opmaken, dat zelfs bij beschikking over onroerend goed de geestelijke rechtbank (voor wie alleen notariëele akten gebruikt werden) competent geacht werd. Veel merkwaardiger echter nog dunkt mij de considerans, door de echtelieden aan deze beschikking toegevoegd. Zij waren niet zonder reden van oordeel, dat hunne erfgenamen weinig ingenomen zouden zijn met de verandering van hun testament, en zij achtten het dus wenschelijk, die verandering te rechtvaardigen. Zij deden dit met de opmerkelijke overweging, dat aan die erfgenamen door hunne beschikking geen nadeel werd toegebracht, omdat zij de goederen, waarover zij beschikten, niet door erfrecht verkregen hadden, maar dat zij die met Gods hulp door de fortuin, door hunne bekwaamheid en hun arbeid hadden verdiend (zie p. 386 Noot 4). Opmerkelijk inderdaad, omdat uit deze opmerking schijnt te blijken, dat nog in 1488, dus geheel op het einde der middeleeuwen, het besef der familiegemeenschap zoo sterk was, dat men wel niet het recht, maar toch de aanspraak der familie op het erfgoed erkende. Het erfgoed werd nog steeds anders beschouwd als het gewonnen goed: terwijl men gevoelde over het laatste vrij te mogen beschikken, ging men er slechts aarzelend toe over, het erfgoed buiten de familie te brengen. Vermelding verdient evenwel, dat deze overtuiging blijkbaar niet zeer sterk meer was: immers terwijl de notaris de boven medegedeelde verontschuldiging van het echtpaar aanvankelijk in zijne akte opnam, werd die later weder geschrapt en vervangen door de formule eener eenvoudige onherroepelijke schenking.

S. Muller Fz.

In nomine Domini amen. Anno a nativitate ejusdem millesimo quadringentesimo octuagesimo octavo, indictione sexta,

die vero mensis . . . . [1]), pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Innocentii divina providencia pape octavi anno quarto, in mei notarii publici testiumque infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum presencia personaliter constituti Jacobus Egidii et Elizabeth uxor ejus legitima, cives Trajectenses; dixerunt et exposuerunt, quod cum pridem ipsi alter eorum alteri bona sua mobilia et immobilia, acquisita et acquirenda ad vitam ultimi superstitis, *saltem quoad usufructum* [2]), coram sculteto et scabinis civitatis Trajectensis legitime fecissent, donassent seu transtulissent, prout in litteris desuper confectis latius dinoscitur contineri; volentes, ut asseruerunt, nedum ipsam factionem, donationem seu translationem predictas confirmare et approbare, sed eciam ampliare *et extendere non tantum* [3]) ad usufructum dumtaxat, sed et ad proprietatem et verum eorundem bonorum dominium, ita eciam quod valere et efficaciam habere debeat presens actus per ipsos habendus non solum infra, sed eciam extra civitatem Trajectensem et ubique locorum. Idcirco omnibus melioribus modo, via, jure, causa et forma, quibus melius et efficacius potuerunt et debuerunt dictus Jacobus Egidii maritus Elizabeth uxori sue antedicte et econverso prefata Elizabeth dicto Jacobo suo marito legitime presentibus et acceptantibus, omnia et singula sua bona mobilia et immobilia quecumque, presencia et futura, acquisita et acquirenda eciam, in quibuscumque rebus, pecuniis, jocalibus, utensilibus ac bonis aliis, in quacumque specie et ubicumque existentibus, cum omni proprietate et dominio, jure et actione, ipsis seu alteri eorumdem in eisdem quomodolibet competentibus, ad statim *altero eorum vita functo* [4]), per ultimum ex ipsis duobus superstitem habenda et absque alicujus alterius intermissione comprehendenda et possidenda [5]), *dederunt*

---

1) In het handschrift is hier eene opene ruimte.

2) In het handschrift is „saltem quoad usufructum" ingevoegd.

3) In het handschrift zijn de laatste vier woorden geschreven boven een doorgehaald „non modo".

4) In het handschrift zijn de laatste vier woorden ingevoegd.

5) In het handschrift volgt hier, doch onderstreept (waaruit de bedoeling blijkt, de woorden te doen vervallen en te vervangen door de in den tekst opgenomene woorden tot „sic facta inter vivos"): „putantes dicti conjuges, ut asseruerunt, nullum suis posteris seu heredibus in hiis prejudicium facere, pro et ex eo potissime quia dicta eorum bona ad eos successione hereditaria minime sunt devoluta, sed adjutorio Dei, fortuna, ingeniis et laboribus propriis ipsis acquisita".

contulerunt, *transportarunt ac quilibet* [1]) *eorum alteri acceptanti dedit*, *contulit et transportavit pura donatione simplici*, *rata et irrevocabili sic facta inter vivos*, dantes nichilominus dicti conjuges alter alteri posteriori superstiti plenam et liberam potestatem, extunc statim post alterius eorum decessum omnia hujusmodi bona donata exigendi, petendi, emonendi, apprehendendi, recipiendi, habendi et retinendi. Constituentes alter alterum in eisdem omnibus sic donatis bonis, juribus et actionibus eorundem principalem dominum ut in rem propriam, ita *et taliter* [2]) quod ultimus superstes possit et valeat contra quascumque personas super premissis agere et experiri *in judicio et extra* [3]), ut de re propria. Promiserunt quoque dicti conjuges michi notario publico infrascripto, tamquam publice et auctentice persone, solempniter stipulanti et recipienti, vice et nomine alterutrius eorumdem donatariorum et cujuslibet alterius sua ad hec interesse habere putancium, se nullo umquam tempore contra donationem hujusmodi facere, dicere seu venire velle per se, alium seu alios quacumque racione vel causa, eamque non revocare seu revocari facere propter aliquam causam. Renunciantes propterea iidem conjuges et quilibet eorum super premissis omnibus exceptionibus doli, vis, metus, fraudis ac generaliter omni auxilio et defensioni tam juris canonici quam civilis, sibi in et super premissis quomodolibet competentibus seu competituris; et specialiter juri dicenti generalem renunciationem non valere nisi precesserit specialis. Super quibus omnibus et singulis dicti Jacobus et Elizabeth conjuges conjunctim et divisim sibi a me notario publico infrascripto unum vel plura publicum vel publica fieri petierunt instrumentum et instrumenta. Acta fuerunt hec Trajecti.

II. Het handvest, door Huibert, heer van Kuilenburg, den 22 Mei 1414 aan die van Schalkwijk gegeven.

Het hierachter afgedrukte handvest verdient alleen in zooverre eenige nadere toelichting, als het vreemd schijnt, dat

1) In het handschrift is „alter" aldus gewijzigd.
2) In het handschrift zijn de laatste twee woorden ingevoegd.
3) In het handschrift zijn de laatste vier woorden ingevoegd.

Schalkwijk, dat nooit iets anders is geweest dan eene ambachtsheerlijkheid, leenroerig aan het sticht Utrecht, begunstigd is met een handvest, eene onderscheiding, die in den regel slechts aan steden of hooge heerlijkheden ten deel viel. De verklaring ligt in den persoon van dengene, die het handvest gaf. Huibert Schenk bezat Kuilenburg, Everdingen, Zijderveld, Honswijk en andere streken als hooge heerlijkheden en tevens het dagelijksch gerecht van Schalkwijk. [1]. Vandaar dat hij, die in 1413 (op Onzer-Lieven-Vrouwendag Purificatio d. i. 2 Februari) aan die van Everdingen en Zijderveld een handvest gegeven had, en er in 1416 (Woensdag na Onzer-Lieven-Vrouwendag Purificatio d. i. 4 Februari) aan die van Kuilenburg een geven zou, ook in 1414 voor zijne Schalkwijksche onderzaten een handvest vaststelde. Uit den aard der zaak zijn er echter geene bepalingen van crimineel recht in opgenomen.

Terwijl de handvesten van Kuilenburg en Everdingen door Voet van Oudheusden zijn gepubliceerd (Beschrijving van Culemborg blz. 617 en 684), heeft deze dat van Schalkwijk, hoewel hij het heeft gekend (h. a. w. blz. 49) niet uitgegeven, ongetwijfeld omdat Schalkwijk in zijn tijd niet meer aan de graven van Kuilenburg behoorde. Het wordt hier gedrukt naar het afschrift, dat voorkomt in de papieren van den heer van Hoenkoop, (Inventaris van het archief der provincie Utrecht 2de supplement, n°. 722 dl. III f. 310), hier aangehaald als A, waarmede twee andere afschriften, beiden berustende in het rijksarchiefdepôt te Arnhem, zijn vergeleken. Het eene (B) komt voor in een afschrift, getiteld: „Van den orsprooncк van der graven van Teysterbant", geschreven in 1663 door Jan Cornelisz. Cooll; het andere (C) is te vinden in de geschreven kroniek van N. Bosch uit de tweede helft der 17de eeuw, getiteld: „Betuws Nederdeel". Alle drie de afschriften zijn zeer gebrekkig.

R. Fruin Th. Azn.

Die hantvesten van Schalckwijck.

Wy, Huybrecht, heer tot Cuylenburch ende ter Lecke, doen cond ende kennelijck allen luyden midts desen tegen-

1) In 1319 verwierf Jan, heer van Kuilenburg, overgrootvader van den bovengenoem-

woordighen brieve, dat wy by wille, raedt [1]) ende consent onser maegen ende vrunden ende der gemeener buiren van den [2]) kerspel van Schalckwijck mit goeder voordachten [3]) overdraeghen zijn ende geordonneert hebben om nutscap ende gemeen oorbaer des karspels voorseit ende der [4]) gemeene buiren, die daer nu in woonen off namaels woonen zullen, een recht, dat een ygelijck, hy zy van buyten off van binnen, gebruycken, nemen ende geven sellen, ende daer die een van den anderen meede sullen sceyden, in alle manieren ende forme als hierna bescreven staet:

1. Item [5]) in den eersten is te weeten, dat in den gerechte ende kerspele voorseit wesen zullen alle jaer drie witachtige [6]) rechtdaegen. Die eerste rechtdach zall weesen sWoendaegs na Zinte-Ponciaensdach, den anderen rechtdach zall weesen des Woensdachs na Beloocken Paesschen [7]) daerna [8]), ende den derden rechtdach sal weesen des Woensdaegs na [9]) Zinte-Victoorsdach daer naestvolgende. Ende op deese voorseide rechtdaegen zo mach een ygelijck daer te recht comen, ende daer mach die een den anderen beclagen ende aenspreecken mit recht. Ende wie anderwerff staet ende aengesproocken wordt [10]) mit [11]) recht, die zall rechtevoort mit recht antwoorden. Ende zo wie beclaecht worde ende niet voort [12]) en quame, die mach drie dwersnacht [13]) voorby gaen [14]) sitten op zijn leege bannen, ende ter vierder claegen zoo moet hy voort [15]) comen ende mit recht hem verandtwoorden, off

---

den heer Huibert, de helft van het gerecht van Schalkwijk van Berent van Schalkwijk, in 1321 kocht hij de wederhelft van heer Steven van Zuilen (Voet van Oudheusden, Beschrijving van Culemborg blz. 25).

1) B: „wy raden wille"; C: „wy by rade, wille".
2) A: „der": B: „ende dergener, die buyte den".
3) B: „voorbedachten".
4) Dit woord ontbreekt in A en B.
5) Dit woord ontbreekt in C.
6) A: „drie curtachtige"; B: „rijstastigen"; C: „drie endtachtige".
7) B: „Beloopen Paesdagh"; C: „Beloken Paesdag".
8) Dit woord ontbreekt in B.
9) B: „naest".
10) Dit woord ontbreekt in A.
11) B: „van"; C heeft in plaats der elf laatste woorden: „waert voor den recht".
12) B en C: „voor".
13) A: „waersnacht".
14) C voegt hier in: „ende".
15) B en C: „voor".

hy is vvellich van der aenspraken, also verre als hy [1] binnen den drien claegen binnen slandts geweest heeft [2]. Ende allen recht, dat begonnen weert op deese vorseide rechtdaegen, zal men over dweersnacht ter eynden uuytrichten.

2. Voort zo wie den anderen aenspraecken [3] will van schulden ende van schaede int weeckgedinge [4] voor [5] recht, zo mach die voorganger sitten drie veerthien daeghen op zijn bannen, ende ter vierder claege zall hy voor recht comen ende doen gelde [6] off recht [7], off hy is vellich [8], daer hy voor aengesproocken wort [9].

3. Item [10] alle [11] vergieden [12] schout, die men dan verpleget [13], sall staen veertien daegen lanck, ende dan zo mach die aenspraecker [14] panden ende bieden die richter die panden op over-dweersnacht tot onsen behoeff.

4. Voort zo wie borge is voor een [15] ander ende aengesproocken wort mit recht int weeckgedinge, so zal die borge hebben veerthien daegen lanck zyne saeckwout [16] te versuycken [17]. Ende die weet [18] zall hy [19] hem doen ter goeder tijt mitten richter off mit [20] twee buiren off meer. Ende ist dat hy die schout verpleget, zo zall die verplicht staen veerthien daegen lanck, ende dan zo [21] sal men den aenspreecker richten over dwersnacht. Ende altijt [22] zall des zaeckwouts [23]

1) Dit woord ontbreekt in B.
2) B: „is".
3) B: „spreken".
4) C: „welke gedinge".
5) A en C: „voort".
6) A: „gulde".
7) C: „hulden of 't richt".
8) B: „veylich".
9) B: „waer".
10) C: „Ende".
11) B voegt hier in: „die".
12) B: „vergoede".
13) B: „verclaget"; C: „plegen sal".
14) C: „andere spreken".
15) C: „den".
16) A: „saeck voort"; B: „saeck voor voor".
17) C: „besueken".
18) B: „weer".
19) Dit woord ontbreekt in C.
20) Dit woord ontbreekt in B.
21) Dit woord ontbreekt in C.
22) B en C voegen hier in: „soo".
23) B: „de saeck".

goet gaen voor der borgen goet [1]), also verre als die borge des zaeckwouts goet bewysen [2]) mach binnen den gerecht voorseit.

5. Voort zoo mach eenen gast van buyten eenen buirman aenspreecken mit recht voor tweeckgedinge [3]). Ende dat zall staen veerthien daegen lanck, ende teynden die veerthien daeghen zo ist verwonnen goet. Ist [4]), dat ment [5]) daerenbinnen niet wederstaet mit recht [6]), zo mach die gast daernae [7]) over dwersnacht [8]) panden, ende dat sal men daerna over drie dwersnachten [9]) voort [10]) uuytrichten [11]).

6. Voort zo en sal niemant een anderen zijn goet in handen setten, hy en zall eerst ten Heyligen behouden voor [12]) den richter, dat hy hem also veell schuldich is van wittachtigen scult, off dat hy voor hem also veell in borchtochte sta, dat waerachtich is.

7. Voort zo en [13]) mach geen man van buyten, die yemant aengesproocken heeft, die geseten zijn [14]) in den gerichte voorseit, eenen [15]) anderen zijn [16]) claeghe overgeven, anders dan eenen man van buyten, off hy macht [17]) zelve [18]) doen.

8. Voort alle rechten, die hier niet in gescreven [19]) en [20]) zijn, die zal men richten, also alst van oudts gewoonlijck is geweest in den gerichte ende kerspell voorseit.

Uuijtgenomen alle arch ende list. [21]).

---

1) B: „van den borgeren".
2) C: „wysen".
3) A: „twee gedinghe"; B: „twelck gedinghe".
4) B: „Off".
5) C: „men".
6) A voegt hier in: „ende"; C: „met richt en wederstaet ende".
7) A: „daer".
8) B: „een dwersnaght".
9) C: „over dri dwarsnachten dairna".
10) A: „dwersnacht voor"; bij B ontbreekt „voort".
11) C voegt hier achter: „als recht is".
12) B: „van".
13) Dit woord ontbreekt in B.
14) C: „is".
15) C: „erven".
16) C: „syde".
17) C: „mach".
18) B: „seker".
19) C: „beschreven".
20) Dit woord ontbreekt in A.
21) Deze alinea ontbreekt in B.

Ende omdat wy, Huybert [1], heer tot [2] Cuylenburch ende ter Lecke, willen, dat alle deese voorseide richten, voorwaerden ende puncten vaste ende steede blyven ende wael gehouden worden van ons ende van onsen erven alle goede luyden, die nu ter tijt zitten ende woonen in onsen gericht des kerspels van Schalckwijck voorseit, off die [3] daer [4] namaels sitten ende [5] wonen zullen, so hebben wy onsen zegel met goede versien ende by onsen rechten weetentheyt aen deesen brieff doen hanghen tot eenre rechter oorkonden ende [6] kennisse der waerheyt. Gegeven int jaer ons Heeren duysent vier hondert ende veerthien den 22 Mey [7].

III. Stukken uit de leenregisters van het Oversticht en andere stukken betreffende leenrecht.

De hierachter afgedrukte stukken waren bestemd om aangevuld te worden met andere akten, waardoor ik hoopte het Stichtsche en Overstichtsche leenrecht op enkele punten toe te lichten. Mijn vertrek uit Utrecht heeft mij de gelegenheid daartoe benomen. De stukken, die ik reeds verzameld had, volgen hierachter. Zij betreffen beleeningen van den achterleenman door den overleenheer, wanneer de eigenlijke leenheer in gebreke bleef, en getuigenissen, dat de beleening door den leenman gevraagd is, maar de leenheer afwezig was.

R. Fruin Th. Azn.

a. *Leenregister van Frederik van Blankenheim van het Oversticht (Bissch. arch. 17). f. 48. a.* 1401.

Frederic, by der ghenaden Goets bisscop tUtrecht, maken kont allen luden, dat voer ons quam ende voer onse manne

---

1) B: „Huybrecht".
2) B: „van".
3) Dit woord ontbreekt in C.
4) C: „aldaer".
5) B: „wesen off".
6) C voegt hier in: „in".
7) In de plaats der drie laatste woorden heeft C: „op den twintigsten dag in die maent van Meye", aan het hoofd van het stuk geeft hij echter den juisten datum: „22 Mey".

hiernae bescreven Clauves Hermansz., ende brocht ons aen, hoedat sijn vader een leen gheholden hadde van den heere van Egmunt, dair wy van ons gestichts weghen de overste leenhere van wesen solden, als mit namen den slach van Calenveen mit sijnre duyst ende met sijnre haer, daer up de ene sijt naest leyt de ghemene wech tusschen Snodel ende op de ander zyde oestwert Goeswijn Bucsz. van Voerde, ende voirt dat groet slach after Snodel, daer westwert naest ghelant zijn de van Znodel ende oestwert Goeswijn Bucszoen van Voerde; ende seghede, dat hy dese guede voirscreven versocht hadde drie jaer ende langher jaer nae sijns vaders dode aen den heer van Egmunt van Yselsteyn, des hy hem tot elken jaer voer weygheringe ghedaen hadde te belenen. Des hie brieve toende voer ons mit tughen van mannen, de daer mede over gheweest solden hebben, ende begheerde van ons na der vervolginge, die hy gedaen hadde als voirscreven is, dat wy hem dat guet voirscreven belenen wolden; ende hy seghede oec mede, dat wijt hum sculdich weren te belenen mit recht na den anbrenghen; daerop wy ons bespreken mit onsen manne, die ons daerop segheden na den vervolge ende anbrenghen ende begherte, dat voir ons getoent wart, dat wijt hum sculdich weren te belenen. Alsoe dat wy dat voerscreve guet den vurgenoemde Clauves beleent hebben ende belenen mit desen openen brieve tot enen Zutpheenschen leen mit enen punde te verhergewaden, alst synen vader voirtijts beleent hadde geweest, als zin leenbreef daeroff inholt ende begrepen heeft, beholdelijc ons, onse gestichte ende elkermalc sijns rechts. Hier waren over ende an: Sweder van Heker geheten van Rechteren, Johan Hagen, Aernt van Unden, Ghisebert de Ridder, onse manne, ende anders gueden luden ghenoech. In oirkonde des briefs besegelt mijt onsen segel. Gegeven etc.

b. *Leenregister van Frederik van Blankenheim van het Oversticht* (*Bissch. arch.* 17). *f.* 91.

Item beleent Peter Beyken den tiende op Camperveen, gelegen beneden der kercken op dat uvertste eynde van Camperveen; ende dat heeft myne heer gedaen als een overleenheer, want erffgenamen Ernsts van der Horst, die den voirgenoemden tiende van mynen here hielden, van mynen

here nyet versuecken noch ontvangen en wolden om des costs wille, die daerop gaen solde. Datum Traiecti anno ut supra (1420) dominica die octava Agnetis. Presentibus Jacobo de Lichtenberch et Gysberto die Ridder.

c. *Leenregister van Frederik van Blankenheim van het Oversticht (Bissch. arch.* 17). *f.* 101.

Beleninge Agnesen Johans dochter van Voerst.

Wy, Frederic, bi der genaden Goits bisscop to Utrecht, maken kont allen luden, dat voir ons quam ende voir onse manne hiernae bescreven Agnese Johans dochter van Voerst, Gerrits wijf van Hacfoirt, ende thoende ons, hoedat se dese guede ende tiende hiernae bescreven, als mit namen: een goet, geheiten dat Cloesterslach, gelegen in den kerspel van der Heyne, item dat goet ende tienden toe Lamberting toe Zuytmederen, item den tienden over Rembolding over Zuytmederen ende den tienden over Lamberting to Magelen, te leen holden solde van Johan Hillingberges soen, daer wy een overste leenheer aff sijn, ende dat he dier gueden ende tienden aen ons niet versocht en heeft, als he dat mit recht na inholt onss registers sculdich is te doen, alsoe dat die beleninge daervan aen ons als aen een overste leenheer gecomen solde wesen; ende bat ons, dat wy hoir als een overste leenheer dier gueden ende tienden voirseit verliën ende belenen wolden. Dat wy gedaen hebben, ende verliën ende belenen mit desen onsen brieve Agnesen voirseit die guede ende tiende voirseit, te holden van ons ende van onsen stichte in allen manieren, als men onss stichts leen mit recht sculdich is te holden, beholdelic ons, onsen stichte ende mallic sijns rechts. Hier waren over ende aen Gijsbert die Ridder, Johan die Wael, onse manne, ende anders goeder lude genoech. In orkonde des briefs besegelt mit onsen segel. Gegeven to Utrecht int jair ons Heren dusent vierhondert twe ende twentich des achten dages in Septembri.

d. *Leenregister van Rudolf van Diepholt van het Oversticht (Bissch. arch.* 19). *f.* 30 *verso.*

Item beleent Celiën van den Rutenberge, Johans wijf van Welvelde, ... ende voert alsodane guet ende

tienden als Reynolt van den Rutenberge ende Philips, sijn broeder, van Aloff van den Rutenberge hielden, als versocht hadde an Aloff voirscreven eenwerve, anderwerve, derde werve ende vierde werve over rechte hoer die te belenen, des he hoir wegerde . . . .

e. *Leenregister van Rudolf van Diepholt van het Oversticht (Bissch. arch.* 19). *f.* 34 *verso.*

Item beleent Johan Boerne den thorne ende guede toe Westenrade mit allen synen toebehoeren als een overleenheere desselven goeds, want he dat tot tyden verleden versocht hadde an Lubbert Boelens. mijt tween Stichtsmannen, de hem weigeringe dede den thoern te belenen nae uutwysing eens apenen besegelden briefs, den myne here sach. Datum Daventrie anno XXXVII feria quarta post Remigii. Presentibus magistro Johanne de IJttersim, Symon de Schulenborch.

f. *Charter uit de collectie Booth.*

Wy, Willam de Witte ende Johan van Beesde, alse manne des gestichts van Utrecht, doen cont allen luden, dat op huden daten des briefs gecomen is voir die rode doer ten Doem tUtrecht Johan Nijpyser, ende versocht aldair al alzulc goet ende leen, alse hi van den gestichte van Utrecht te lene hielt, ende was dair overbodich mit siinre huldinge ende al te doen, dat he dair van rechts wegen of sculdich was te doen, des hi orconde ende tuych dairof van ons begeerde. Ende want wi hierover ende -aen gestaen hebben alse manne voirseit, dair dit gescyede, geliic hiervoir bescreven staet, so hebben wi onse zegelle aen desen brief gedaen tenen orconde. Gegeven int jair ons heren dusent vier hondert vier ende twiintich des Vrydages na Sinte-Martiinsdach in den wijnter.

(Twee uithangende zegels in groene was.)

g. *Catalogus van het archief der gemeente Utrecht I n°.* 25. *f.* 13 *verso.*

Wy, A ende B, etc., manne des heren van Yselsteyne, maken kenlic allen luden, dat wy daerby aen ende over geweest hebben, dat voir ons gecomen is voir der bruggen ende

huse toe Yselsteyn Loef van Benscop Willam Honts soen mit Henrick Pouwelss, sinen oem ende geboren mombaer; aldair so seyde ons Henrick voirscreven by sinen eede, alse een voecht ende mombaer van Loeff, sinen neve voirgenoempt, so hy niet mondich en was, dat hy op die tijd sinen leenheer niet en wist te vijnden; aldair so versochte Loeff mit sijns monbaers handt voirscreven voir ons als voir mannen des heren van Yselsteyne voirgenoempt 10 morgen lants mit allen horen toebehoren, alse gelegen sijn an de zuutsyde van Benscop by dat Rietvelt in den lande van Yselsteyne, ende Willam Hont, sijn vader zeliger gedachten, houdende was van der heerlicheit voirscreven ende mitter doder hand geruumpt heeft. Ende Loeff ende sijn monbair voirschreven waren dair overbodich mit hore huldinge ende heergewade ende voirt all te doen, dat sy van leenrechts wegen den voirscreven leenheer ende heerlicheit sculdich sijn te doen. In kennijsse der wairheit soe hebben wy, mannen voirgenoempt, tot enen getuge onse zegelle an desen brieff gehangen. Gegeven . . . . [1])

IV. Dingtaal te Rotterdam bij doodslag.

Het Rotterdamsch gemeentearchief bezit een schepenmemoriaal, samengesteld door een zekeren Cornelis Jansz. die 1490—1495 klerk der stad was, hetwelk eene bonte verzameling van allerlei stukken bevat, hoofdzakelijk van formulieren zooals bij de schepenbank te pas kwamen. [2]) Ik vond daarin de volgende korte dingtaal over het balling leggen na doodslag.

Het verloop der procedure is gelijk wij dat elders in ge-

---

1) De datum ontbreekt, de beide voorafgaande akten zijn van 1429. Het register omvat verschillende stukken meest uit den tijd van Rudolf van Diepholt, die niet chronologisch gerangschikt zijn.

2) Eene beschrijving van dit register bevindt zich in de door den heer J. H. W. Unger en door mij uitgegevene *Oudste kronieken en beschrijvingen van Rotterdam en Schieland*, blz. 625.

ijksoortige dingtalen aantreffen. Na volbieding en noottorft, le schepenkenning dat de doode van mans hand ter dood is gekomen (van handafwinning of eene dergelijke formaliteit blijkt niet) wordt klager tot het instellen zijner klacht toegelaten; hier geschiedt het met klagende woorden, in afwijking van de meeste andere uitgegevene doodslags-dingtalen, die het eigenlijke geding meestal doen aanvangen met wapenroep. De beklaagde wordt (zooals gewoonlijk) ondersteld niet te verschijnen, en als men nu gewacht heeft tot de zon daalt (niet tot den avond) eischt klager dat zijne tegenpartij balling 's lands gelegd zal worden. Nader bewijs schijnt niet noodig, er wordt recht gedaan op het enkele verstek. Aan de magen des verslagenen tot achterzusterskinderen toe (van eerste leden wordt niet gesproken) wordt nu het recht gegeven den doodslager te vervolgen en te verslaan, mits leggende het wapen en 4 penningen op zijn borst. Dit laatste komt juist zoo voor in de Heusdensche dingtaal, doch daar wordt het recht om den balling te dooden aan *ieder* gegeven, niet slechts aan de magen, wat dan ook meer met het karakter der vogelvrijverklaring in overeenstemming is.

Rotterdam. W. Bezemer.

Om een ballinc te leggen.

Eerst begeert men oirlof te spreken an den baeliu voir Jan of Pieter die daer jegenwoirdich staet.

Item dan begeert hy of hem den baeliu van mijns genadichs heren wege een dach van rechts waert recht te spreken van synen dooden brueder. Antwoirde: ja ic.

Also ghy hem een dach van rechte gewaert hebt zo volbiede ic hem tot dien dage, waert ghijs hem? Antwoirde: ja ic.

Een vonnes of hy hem guets tijts by climmender sonne volboden heeft, dat hy daermede volstaen mach in sijn recht.

Vonnes oft zake waer dat den dach vertoge mit achtinge, mit vonnesse, mit berade of mit enigherhande saken, so dat die sonne haer hoechste gheleden hadde, dattet hem niet scaden en soude tot sinen rechte, hy hoopt neent.

Vonnes of hy trecht van sinen doden brueder wel eysschen

mach mit bystal van sinen maghen, hy hoopt ja hy, zo hy die ouste ende die naeste is.

Vonnes of hy besien is van scepenen dat zy kennen dat hy gestorven is van quetsinge van mans handė.

Vonnes of hy yemande ansprake dat an sinen live droge of hy enich ghelt sculdich is uut te leggen.

Vonnes hoe vele gelts.

Vonnes wie dat ghelt sculdich is tontfaen.

Vonnes of hij volstaet in sijn recht zo seit hy dat hy sculdich is sijn uutgeleide ghelt weder te hebben.

Vonnes weder hy en sculdich is te verwinnen mit wapenrof dan mit clagende woirden. *tVonnes is mit clagende woirden.* [1])

So claecht hy over N. of hoe dat hy ghenoemt is als dat hy ghecomen is binnen der graeffscip van Hollant binnen der baeliuscip van Rotterdam ende binnen der vrihede van Rotterdam, ende heeft N. sinen brueder gedoot, ghemoort ende ter mouwe ghe . . . . . met mit sinen 'moortwapen, ende heeft dat naemlic selve mitter hant gedaen, ende seit dat hy dair verbuert heeft sijn lijf ende sijn goet, ende woude hy dat yet wederseggen, hy en haddet selve naemlic ghedaen, des so wil hy hem overgaen mit prueff van scepenen, of tuge van poorters of hoe dairof recht waer ende scepenen wijsden, ende begheert dat ghi en eysschet jeghens hem te antwoirde.

Voirt so sal wairt saeck dat hy niet voert en quame by climmender sonne, dat hy vellich waer sijns lijfs ende van *half sijn eygenlicke goets* [2]), ende begeert des een vonnes.

So begheert hy dat ghi die sonne doet bekennen.

Voert zo seit hy dat ghi en sculdich seit ballinc slants te leggen, ende begheert des vonnes.

Vonnes hoe verre.

Vonnes hoe lange.

Voert zo seit hy waer dat sake dat men ergent bevinden mochte binnen mijns heeren landen, datten die viande wel doot moghen . . . . [3])

Vonnes of sy en sloghen binnen mijns heeren lande, waer

---

1) Deze zin schijnt door eene andere hand bijgeschreven te zijn.

2) Deze woorden zijn door eene andere hand geschreven in plaats van de doorgehaalde: „sijns goeds".

3) Het verdere van den zin is bijna uitgewischt en onleesbaar geworden.

sy sculdich waren dat ghelt te laten dair zy mede betalen mochten.

Vonnes hoe na sy wesen souden van maechscippen die dat doen souden, hy seit een alreder [1]) een aftersusterskint of naerre, ende andere binnen van maechscippen sullen mede vechters wesen.

Voirt zo seit hy dat hy sculdich is sijn uutgeleide gelt weder te hebben, ende gheert des vonnes.

Item N. heeft mit bystandicheyt van synen magen mit allen rechte na den rechte van der stede ballinc slants doen leggen uut Hollant, Zeelant ende Vrieslant B omme tfeite van den dootslage die hy gedaen heeft an F saligher ghedachten, ende is ghewijst mit vonnesse dat N. mit synen magen de voirseyde B. sal mogen dootslaen waer zy se vinden sullen binnen den lande van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende niet meer jegens mynen genadigen heere grave van Hollant, Zeelant ende Vrieslant dairom te verbueren dan die wapen dair zy se mede dootsloegen ende dairtoe vier van den besten silveren penningen, die de grave voirseit binnen synen lande dede slaen, ende die leggen op sijn borst off in sijn rechterhant, ende een anleeder sal wesen een aftersusterskint off naerre van maechscip, ende alle die binnen van maechscip sijn mogen mede vechters wesen.

V. Dingtalen in zake van doodslag en andere ondaden te Breda.

In een op het Breda'sche gemeentearchief berustend register (Inv. nº. 2209), bestaande uit verscheidene samengebondene losse bundels van allerlei stukken uit verschillenden tijd, vond ik eene korte uiteenzetting der strafprocedure daar ter plaatse, welke te publiceeren mij niet onwenschelijk voorkwam.

Volgens den aanhef doet het stuk zich voor als alleen te handelen over het geding bij doodslag, later blijkt dat er ook andere misdrijven (diefstal, reeroof, vrouwenkracht) onder begrepen zijn. In het begin der procedure zien wij iets wat doet denken aan de Brabantsche goudingen: de dag van rechte

---

1) Lees: *anleder*.

wordt tevoren in de kerk afgekondigd, en als 't geding gelegd is wendt de schout zich tot de volksmenigte met de vraag of iemand zich voor den schuldige wil erkennen. Geschiedt dit laatste niet, zoo wordt er een algemeen getuigenverhoor gehouden en wel in 't openbaar (in tegenstelling met de stille waarheid). Dit schijnt te worden voortgezet tot den klager „zyne waerheyt genuecht", d. i. tot hij voldoende aanwijzing omtrent den dader gekregen heeft. Alsnu worden de schuldigen in de openbare vierschaar ingedaagd, waarbij hun vrijgeleide wordt toegezegd wegens de begane misdrijven. Driemaal wordt deze indaging herhaald, en telkens wacht het gerecht tot het middaguur verstreken is. Verschijnt de beschuldigde nu nog niet, dan wordt hij uitlage 's lands gelegd. De bewoordingen, waarin het formulier daartoe vervat is, zijn blijkbaar zeer oud, en hebben overeenkomst met het in de dingtaal van Heusden (Oudenhoven blz. 325) voorkomende formulier.

Het stuk is niet gedateerd en misschien wel een gedeelte van eene grootere ordonnantie op de rechtspleging, die ik echter niet heb kunnen opsporen. Daar het tusschen allerlei andere bescheiden in geschreven is, schijnt het voor eene copie te moeten worden gehouden. In denzelfden bundel staan nog afschriften van verschillende 15de eeuwsche ordonnantiën, die ik reeds vroeger in mijne „Rechtsbronnen der stad Breda" heb doen afdrukken. Het schrift wijst op het laatst der 15de eeuw, en de verschillende in dien bundel voorkomende watermerken (een ossekop waarboven een ster, een anker met een kruis, eene P met eene roos) komen met die tijdsbepaling geheel overeen.

Rotterdam. W. Bezemer.

Dit is om luden te verdeylen.

In deser manieren sal men beghinnen een claghe die men van eenen dootslage doen sal, daer die vryende rechts begheren van den doden:

In den eersten sal die heer uut begherten van partyen doen legghen een clagelijc ghedinge na den dooden, alsoe hy ge-

maent is met eenen Sondaechschen gebode ende uuter kercken te hoomistyde ende op eenen genoemden dach ende binnen den gerechte, ende als den genoemden dach comen is, soe sal die clager mit sinen voersprake conde begeren van scepenen of daer een clagelijc ghedinge gheleyt is op desen dach ende voer der noen, dan sal die heer manen, ende die scepenen sullen kennen dat dat clagelijc gedinge gheleyt is na den doden voergenoemt, ende dan sal die heer die vierscare bannen, ende dan sal die clagher clagen mit sinen voersprake Gode van hemelrijck ende siner liever moeder ende allen sinen lieven heyligen, sinen lantsheere ende u heer drosset ende scoutet in sinen name als onsen geweldigen richter ende heer van deser bancken, over alle dieghene die daermede hantdadich ende radadich aen geweest hebben, ende in velde ende in veerde ende strijtwillich geweest hebben, ende over alle dieghene die men metter witteger waerheyt sal connen bevinden ende ter dootschout sal mogen hebben, ende begheren dan voert, dat die heer mane hoe hy daerna sculdich is te staen dat die clager mach weten wye sijn viande sijn. Ende dan sal die heer manen wat hy sculdich is te doen, die scepenen sullen wysen dat die heer sal opstaen driewerven, ende tot elken weder sitten gaen, ende vragen met luder stemmen of yemant kennen of lyden wille die doot van den voergenoemden man, ende als dat nyemant kennen oft lyden en wille, soe sal die heer voert manen den scepenen, dan sullen sy wisen dat die heer alle dieghene, die daermede ende by geweest sijn aensiens ende aenhoerens ende die daer sculdich sijn over te tughen ende die clager verhoert wil hebben, openbaerlijc overhoren sal. Ende als die waerheyden al verhoert zijn ende hen partyen der waerheyt laten genuegen, op dien dach sal die heer voert manen, ende dan sullen die scepenen voert wysen dat men den clager dach maken sal. Des ander daechs vroech voer der noenen soe sal die clager dan doen alghelijck als hy voer gedaen heeft ende voerseyt is. Ende die heer sal noch manen ende die scepenen wisen ende noch den clager vragen of hem sijn waerheyt genuecht, ende op synen anderen dach soe sal men den clager weder dach maken metten vonnis van den anderen dach opten derden dach als op sijn derde clage vroech voer der noenen te dinges tyde alsoe als recht is. Dan sal die heer den scepenen manen of hy wille ende begerent die partyen haer

conde, of daer yemant alsoe verre bedragen is dat hy sculdich is tsmans doot, ende eerst soe dan soe sullent die scepenen kennen, ende dan sal die heer den partien vragen of hen huer waerheyt genuecht, ende genuecht hen dan huer waerheyt ende sy rechts begeren, dan soe sal die scoutet manen ende die scepenen sullen wysen, dat die heer hen eenen dach beteykenen sal van voert te heysschen alsoe als recht is. Ende dan sal die heer manen tot wat tide ende wanneer dien dach sculdich is te sijn, ende die scepenen sullen wisen binnen den genachte in goeder tijt tot sheeren moeten. Daernae als den dach genoemt is van den heer ende die scepenen gemaent hoet voert met rechte sculdich is te staen, dan sullen die scepenen wyzen dat die heer desen ende desen die bedragen zijn dach sullen doen om voert te heysschen op hueren eersten dach, ende op dien genoemden dach vroech voer der noenen ende maken die partyen teghen partye dach alsoe als recht is.

Opten eersten dach van voert te heysschen, den gedinge gebannen ende den scepenen gemaent wat recht is, dan sullen die scepenen wysen dat die heer sal opstaen ende sal voert heysschen desen ende desen te weten alle diegene die bedragen sijn ende der doot sculdich sijn op huer lijf ende op huer goet ende op huer eer ende op huer lantrecht, ende op hueren eersten dach, eenwerven ende anderwerven ende derderwerven ende vierderwerven over recht, ende openen hem die vierscaer tot beyden enden ende byeden hem goet vast geleyde van der heerlicheit weghen van morde, van diefte, van reerof, van vrouwencracht, van dootslage, van kijfsteke ende voert allen ondaden als sy binnen den lande van Breda ende sonderlinge binnen den dorpe van etc. gedaen mogen hebben, aen die vierscare te comen ende te spreken voer huer recht. Daerna sal die heer manen of hy gedaen heeft dat tvonnis gewijst heeft, ende heeft hijs gedaen soe sullent hem die scepenen kennen. Dan sal die heer manen wat hy sculdich is te doen van rechts wegen, ende die scepenen sullen wyzen dat die heer die vierscare verwachten sal metten meestendeel van den scepenen tot dat noen es ende thoochste van den dage leden is ende dien dach geweyndt is. Ende maent die heer wat recht is, die scepenen sullen wisen dat sy wanen dat recht is. Hierna alst noen is ende die scepenen dat kennen, ende die heer den scepenen maent

oft hy die vierschaer verwacht heeft alsoe alst vonnis gewijst heeft, die scepenen sullen wysen, want noen is, dat die heer die vierschaer verwacht heeft alsoe als tvonnis gewijst heeft. Als dit gedaen is ende die heer maent voert wes recht is, die scepenen sullen wysen dat die heer desen ende desen te weten al diegene die bedragen sijn ende der doot sculdich sijn, dach sal maken ende den anderen dach op hueren derden dach, ende op hueren anderen dach voert voert te heysschen vroech voer der noenen, ende maken der partien dach daerteghen alsoe als recht is.

Opten anderen dach van voert te heysschen ten gedinge die scepenen gemaent van den heer sullen wysen, dat die heer op sal staen ende dat hy die vierschaer altemael houden sal als opten eersten dach van voert te heysschen, ende als dit algader gedaen heeft als opten eersten dach, ende die heer voert maent wes recht is, die scepenen sullen wysen dat die heer desen ende desen etc. voert dach sal maken over den derden dach, ende op hueren derden dach van voert te heysschen vroech voer der noenen, ende bescheiden partien dach daerteghens alsoe recht is.

Opten derden dach alst gedaen is ghemaent ende gewijst als opten eersten heyssdach voer ende als die vierschaer gewacht is, alst vonnis gewijst heeft, ende die heer dan maent wat van voer ende van na desen ende desen etc. sculdich is te geschien, tvonnis sal wysen dat die heer desen ende desen dach sal doen van verdeilen alsoe recht is. Daerna gemaent tot wat tiden ende wanneer dien dach van verdeilen sculdich is te sijn, die scepenen sullen wysen bynnen den genachte in goeder tijt ende tot tsheeren moeten, ende dan sal die heer desen ende desen etc. dach doen ende verdeylen ende noemen hem desen dach vroech voer der noenen, ende maken den partien dach daertegens soe recht is.

Als dat ghedaen is ende den verdeylensdach comen is, soe sal die heer manen den scepenen of hy desen ende desen etc. soeverre heeft verrent met rechte, dat hy se verdeylen mach op desen tijt alsoe als recht is. Die scepenen sullen wisen na der maningen dat sy weten dat recht is.

Daerna sal die schoutet manen den scepenen hoe hy desen ende desen verdeilen sal, ende die scepenen sullen wyzen dat die heer op sal staen, ende sal desen ende desen etc. verdeylen lijfloes ende goedeloes ende eerloes ende witteloes

ende trouweloes, ende scheeden se van allen hueren goeden, lantrechte, hoer wive weduen, huer kynderen weezen, ende men sal se leggen uutlagens lants oest, west, zuyen ende noerden van daer die zonne opgaet ende daer sy weder ondergaet, alsoe verre als die wint waeydt ende die reghen spreydt, huer doer ghesloten ende huer vyer uutghegoten ende met clocken overluydt.

VERSLAG OVER HET JAAR 1895/1896.

Gedurende het afgeloopen jaar onderging het aantal leden geene verandering. Hoewel de Vereeniging twee harer leden verloor, traden twee nieuwe leden toe. Ook in de Directie had geene verandering plaats.

De werkzaamheden werden geregeld voortgezet en namen zelfs een buitengewonen omvang aan, die echter aan het afgeloopen jaar niet ten goede kwam. Buiten eene aflevering van de Verslagen en Mededeelingen (deel III n°. 4) kon geen nieuw werk aan de leden worden afgeleverd. De oorzaak daarvan lag hoofdzakelijk in den grooten omvang van het ter perse liggend werk van de heeren OVERVOORDE en JOOSTING over de Utrechtsche gilden. Dit bleek twee lijvige boekdeelen te vorderen, waarvan het eerste de breedvoerige inleiding zal bevatten, die eerst kon worden bewerkt, nadat de tekst der bronnen geheel was afgedrukt. Dit was eerst het geval nadat het jaar waarover dit verslag loopt, was verstreken, en hoewel het tweede deel, als geheel gereed, reeds zal zijn verzonden, wanneer dit Verslag verschijnt, behoort de aflevering van dit deel tot het volgende Verslag, waarin ook de aflevering van het eerste zal kunnen worden vermeld, die in den aanvang van 1897 te verwachten is. Inmiddels is het tweede deel van de rechten der kleine steden vau het Sticht, door Mr. R. FRUIN TH. AZN. bewerkt, reeds ter perse. Tevens ligt een werk van kleineren omvang: de oude rechten van Steenbergen, bewerkt door Mr. W. BEZEMER, geheel gereed om ter perse te gaan, zoodra het werk over de Utrechtsche gilden geheel zal zijn voltooid.

De buitengewone omvang der werkzaamheden was echter meer het gevolg van het groote aantal uitgaven, waarvan de bewerking werd voortgezet of ondernomen. In het vorige Verslag werden reeds eenige genoemd, het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht, de oude rechten van Zierikzee, almede eene volledige verzameling van de Middeleeuwsche Keurboeken en verspreide Keuren van den Briel. Van het laatste werk zijn de bouwstoffen reeds allen bijeengebracht, en is de bewerking aangevangen. De verzameling der bouwstoffen voor het eerste werk wordt met kracht voortgezet, terwijl die voor het tweede werk voor een belangrijk deel reeds is geschied. Daarbij voegden zich bovendien meerdere belangrijke werken, waarvan de voltooiing in het volgende jaar te wachten is, met name eene uitgebreide verzameling van de Geldersche Markerechten, bewerkt door Mr. J. J. S. Baron Sloet te Arnhem, alsmede eene uitgave van de rechten der stad Gorinchem, ondernomen door Mr. J. C. Overvoorde te Dordrecht. Voorts kan vermeld worden dat een aanvang is gemaakt met de voorbereiding van nog drie andere werken: eene uitgave van het Liber Camerae van den Dom te Utrecht, uit het begin der 13e eeuw, en van de z. g. Talmud van den Dom van omstreeks 1500, als complement van het reeds door hem uitgegeven Rechtsboek van den Dom van Hugo Wstinc, door Mr. S. Muller Fzn. uit te geven, — eene uitgave van de rechten van Gouda, door Mr. Rollin Couquerque te 's Gravenhage, en eene uitgave der oude Keuren van Amsterdam. Op dit laatste werk was sints lang de aandacht der Directie gevestigd, en hadden meermalen besprekingen plaats gehad, zonder dat een definitief resultaat werd verkregen. Het was der Directie mitsdien zeer aangenaam van Dr. J. C. Breen die, op het Gemeente archief te Amsterdam werkzaam, de aanzienlijke aldaar aanwezige bouwstoffen onder zijn beheer heeft, te vernemen dat hij geneigd was de taak der uitgave te aanvaarden. Eindelijk zijn besprekingen aanhangig betreffende enkele andere uitgaven, die echter nog niet ver genoeg zijn gevorderd om er verslag van uit te brengen.

De financieele toestand kan op nieuw gunstig worden genoemd. De ten vorigen jare uitgesproken verwachting dat het in de laatste jaren verminderd batig saldo, het beschikbaar overschot van vroegere jaren, weder zoude stijgen, is verwezenlijkt. Zooals uit het hierachter medegedeelde overzicht

van de rekening en verantwoording van den penningmeester blijkt, bedraagt het ƒ 486.80[5] tegen slechts ƒ 62.02 ten vorigen jare. Slechts een post dier rekening behoeft eenige verklaring, die betreffende de renten van belegde gelden. Deze is een weinig verminderd, tengevolge van de conversie der $3^1/_2$ percents Nederl. Schuld in eene 3 percents, waarin een deel der bespaarde gelden (ƒ 500.—) is belegd.

Overzicht van de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester over het jaar 1895/1896.

Ontvangsten:			
saldo vorige rekening.	ƒ	62.02	
aan contributien	-	910.—	
aan in 1894 verkochte werken. . .	-	284.54[5]	
aan renten van belegde gelden . .	-	90.87[5]	
			ƒ 1347.44
Uitgaven:			
administratiekosten	ƒ	10.77[5]	
aan in 1895 uitgegeven werken:			
Verslagen en Mededeelingen III n⁰. 3	-	124.90	
Rechtsboek van den Dom (restant) .	-	376.90	
Utrechtsche gilderechten (8 vel) . .	-	232.70	
aan kopijloonen	-	86.86	
bindwerk (present-exemplaren van werken)	-	7.—	
aan kosten van afdrukjes.	-	21.50	
			- ƒ 860.63[5]
		Saldo . . .	ƒ 486.80[5]

NAAMLIJST DER LEDEN

Mr. J. Bon d'Aulnis de Bourouill te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort te Leusden.
Mr. A. R. van Bel te Amsterdam.
Mr. P. R. Feith te 's Gravenhage.
Mr. S. J. Fockema Andreae te Leiden.
Dr. R. Fruin te Leiden.
Mr. B. J. L. Bon de Geer van Jutfaas te Utrecht.
Mr. J. A. Grothe te Utrecht.
Mr. C. Pijnacker Hordijk te 's Gravenhage.
Mr. E. H. Karsten te Arnhem.
Mr. F. B. Coninck Liefsting te 's Gravenhage.
Mr. R. Melvil Bon van Lynden te Utrecht.
Dr. P. L. Muller te Leiden.
Mr. S. Muller Fz. te Utrecht.
Mr. A. A. de Pinto te 's Gravenhage.
Mr. M. S. Pols te Utrecht.
Mr. M. J. Pijnappel te Amsterdam.
Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. Roëll te 's Gravenhage.
Mr. W. J. Roijaards van den Ham te Utrecht.
Mr. J. J. S. Bon Sloet te Arnhem.
Jhr. Mr. O. Q. van Swinderen te Groningen.
Dr. J. Verdam te Leiden.
Mr. G. de Vries Az. te 's Gravenhage.

Mr. J. Heemskerk Azn. te 's Gravenhage.
Mr. P. VerLoren van Themaat te Utrecht.
Mr. J. van der Leeuw te Amersfoort.

Jhr. Mr. D. G. VAN TEYLINGEN te 's Gravenhage.
Mr. A. J. ANDREAE te Kollum.
Mr. C. R. MERKUS te Utrecht.
Mr. T. H. BONDAM te 's Hertogenbosch
Mr A. TELTING te 's Gravenhage.
Mr. J. C. REEPMAKER te Rotterdam.
Mr. J. J. VAN GEUNS te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.
Jhr. Mr. W. H. DE BEAUFORT te Driebergen.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.
Mr. J. E. BIJLEVELD te Arnhem.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Mr. JOSUA VAN EIK Jzn. te Amsterdam.
Mr. L. VAN HASSELT te Zwolle.
Dr. J. H. GALLÉE te Utrecht.
Mr. J. C. DE KONING te Amsterdam.
Mr. W. A. Bon VAN VERSCHUER te 's Gravenhage.
Mr. J. L. BERNS te Leeuwarden.
Dr. K. HÖHLBAUM te Giessen
Jhr. Mr. V. DE STUERS te 's Gravenhage.
Mr. H. L. DRUCKER te Leiden.
Dr. P. J. BLOK te Leiden.
Mr. J. LAMEERE te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.
Prof. A. ESMEIN te Parijs.
Mr. A. J. ROIJAARDS te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF te Utrecht.
Het stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. VAN DER SCHAAFF te Amsterdam.
Mr. S. GRATAMA te Rotterdam.
Mr. F. A. R A. Bon VAN ITTERSUM te Utrecht.
Mr. R. FRUIN TH. Azn. te Middelburg.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.
Dr. J. W. MULLER te Leiden.
Het Hanseatische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijksarchief in de Provincie Noord-Holland te Haarlem.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. W. BEZEMER te Rotterdam.
Mr. J. G. C. JOOSTING te Utrecht.
De Universiteitsbibliotheek te Giessen.

Mr. J. C. OVERVOORDE te Dordrecht.
Het Gemeentearchief te Rotterdam.
A. Bon SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN DE POLL EN NIJENBEEK te Utrecht
De Universiteitsbibliotheek te Gent.
De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis te Zwolle.
P. A. M. BOELE VAN HENSBROEK te 's Gravenhage.
Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE te 's Gravenhage.
Het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.
De Universiteitsbibliotheek te Heidelberg.
Mr. CH. M. DOZY te Leiden.
Mr. J. C. NABER te Utrecht.
Mr. J. A. FEITH te Groningen.
Dr. Th. BUSSEMAKER te Groningen.
C. J. GONNET te Haarlem.
Dr. J. DE HULLU te Deventer.
De Provinciale Bibliotheek van Zeeland te Middelburg.
De Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.

DIRECTIE.

Mr. B. J. L. Bon DE GEER VAN JUTFAAS, *Voorzitter.*
Mr. G. DE VRIES Az., *Onder-Voorzitter.*
Mr. M. S. POLS, *Secretaris* en *Penningmeester.*
Mr. S. MULLER Fz.
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.
Mr. R. FRUIN TH. AZN.

KORTE MEDEDEELINGEN.

XVII. Nog eenige bijzonderheden betreffende de heerlijkheden Hagestein en het Gooi.

In het vorige nummer der Verslagen en Mededeelingen heeft prof. Pols bij het uitgeven der handvesten van Hagestein een overzicht gevoegd van de gecompliceerde geschiedenis der heerlijkheid, waaruit blijkt, dat Gijsbert uten Goye, die nog in 1305 leefde, de heerlijkheden Hagestein en het Gooi beiden bezat. Hoewel hij een gelijknamigen zoon had (dezelfde waarschijnlijk, die later als burggraaf van Utrecht voorkomt), was deze zijn leenvolger niet. In 1322 werd Margriete Jansdochter uten Goye met Hagestein en het Gooi beleend; het is dus waarschijnlijk, dat Jan uten Goye de oudste zoon van den eerstgenoemden heer Gijsbert en de broeder van den burggraaf was. Margriete leefde nog 27 April 1331; zij was toen gehuwd met Hendrik van de Lek. [1]) Niet lang daarna schijnt zij gestorven te zijn; althans 17 Juli 1332 gedraagt haar verwant de burggraaf zich als bezitter der Hagesteinsche goederen. Dit blijkt uit de akte, die Verslagen en Mededeelingen II p. 120 staat afgedrukt. Wel is waar wordt in dit stuk niet uitdrukkelijk vermeld, dat Gijsbert uten Goye deze overeenkomst in zijne kwaliteit van heer van Hagestein aanging, maar zijne heerlijkheid het Gooi lag te ver van de bezittingen van heer Jan van Heukelom verwijderd, dan dat men kan meenen, dat Gijsbert dit verdrag als heer van het

1) Regesten der stad Utrecht. nr. 167: „alle eysche of rechte, dat Henrick van der Lecke of joncfrouwe Mergriete van Haghesteyne, sijn wijf, eyschen of hebben moghen tot deser tiit" enz.

Gooi afsloot. Trouwens zoo het verdrag geene betrekking had op Hagestein, hoe zou het dan in een afschrift van Hagesteinsche rechtsbronnen (Verslagen en Mededeelingen III p. 318) opgenomen zijn, en nog wel met een opschrift, waarin het uitdrukkelijk in verband wordt gebracht met „Twael, Honswijck ende Hagesteyn"?

Intusschen schijnt het, dat de leenheer van Hagestein, de graaf van Holland, meende, dat de leenen van Margriete uten Goye niet op haar verwant Gijsbert overgegaan maar aan den leenheer vervallen waren. Ten slotte is de Hollandsche graaf er dan ook in geslaagd die aanspraken door te zetten. Althans de akten, waarbij Gijsbert zijn huis te Gooi aan den graaf opdraagt en weder te leen ontvangt, in welke stukken wel van de aan Gijsbert toekomende gerechten Houten en het Gooi, niet van Hagestein c. a. gesproken wordt, kunnen bezwaarlijk anders opgevat worden dan als eene onderwerping van Gijsbert aan den graaf, te meer daar die akten bijna onmiddellijk gevolgd worden door eene andere, waarbij de graaf Zweder van Vianen en Huibert van Kuilenburg met Hagestein beleent. Omtrent de dateering van deze stukken dient hier nog het een en ander opgemerkt te worden.

De akten, waarbij Gijsbert uten Goye zich aan den graaf onderwerpt, en deze hem weder met het huis en de heerlijkheid van het Gooi beleent, worden door Van Mieris (II p. 53? gesteld op 13 April 1332. Het is echter bekend, dat Van Mieris geene rekening houdt met den Paaschstijl, die in de Hollandsche kanselarij gebruikelijk was. De stukken, die gedagteekend zijn van 's Maandags na Palmdag 1332, zijn dus niet verleden in het jaar 1332 naar onze wijze van rekenen, maar de datum moet herleid worden, tot 1333 Maart 29. De stukken vallen dus, gelijk ook het geschiedkundig verband vereischt, na het verdrag van 1332 tusschen Gijsbert uten Goye, als heer van Hagestein, en Jan van Heukelom. Weinige dagen later (4 April 1333) werden de akten tusschen den graaf en den heer van het Gooi nog eens vernieuwd met kleine wijzigingen in de redactie (Van Mieris II p. 538 en 53?.

Eerst daarna, heb ik opgemerkt, werden de heeren van Vianen en Kuilenburg met Hagestein beleend. Dat geschiedde inderdaad 6 April 1333 (zie Van Mieris II p. 539). Het is waar, dat Van Mieris reeds vroeger (p. 514) eene akte van 2 April 1331 van dezelfde strekking mededeelt, en op zich

zelf heeft het ook niets bevreemdends, dat de graaf, zonder zich om de aanspraken van Gijsbert uten Goye te bekommeren, over Hagestein beschikte in 1331, en na de onderwerping van Gijsbert in 1333, die beschikking hernieuwde, maar wanneer men de beide door Van Mieris medegedeelde stukken vergelijkt, dan ziet men dat zij behoudens enkele verschillen in de spelling geheel gelijkluidend zijn. Ook de datum komt overeen: 's Dinsdags na Paschen; alleen het jaar verschilt, het eene stuk heet te zijn opgemaakt in 1331, het andere in 1333. Blijkbaar hebben wij hier dus twee afschriften derzelfde oorkonde voor ons; in een van beiden is het jaartal verschreven. Het stuk van 1333 is door Van Mieris rechtstreeks ontleend aan de registers E. L. 3 fol. 38 en E. L. 11 fol. 31 verso. Beide registers berusten nog op het Algemeen rijksarchief te 's-Gravenhage, en daaruit blijkt, dat Van Mieris het jaartal nauwkeurig heeft overgenomen. Het afschrift van 1331 is door Van Mieris aan Matthaeus (De jure gladii p. 176) ontleend. Deze had het weer uitgegeven naar een notarieel afschrift, genomen uit het register Q. J. M. van de registerkamer van Holland. Een dier afschrijvers kan zich dus licht vergist hebben. Bovendien is het register Q. J. M. niet meer op het Algemeen rijksarchief aanwezig: het ontbrak waarschijnlijk reeds ten tijde van Van Mieris, want waarom zou deze anders het register zelf niet geraadpleegd hebben? Ook M. Gousset vermeldt het niet onder de grafelijke registers, die hij in de inleiding van zijn op het Algemeen rijksarchief berustenden index beschrijft. Wel komt het stuk van 1331 (als te vinden in het register Q. J. M.) in den index zelf voor [1]), maar Gousset zal deze opgave uit Matthaeus of Van Mieris overgenomen hebben. Het register zelf heeft hij niet gekend. Het komt mij niet onmogelijk voor, dat het afschrift, dat Matthaeus gebruikt heeft, met het overigens onbekende register Q. J. M. het register E. L. 11 bedoelt. Het stuk van 1333 (1331) komt in beide registers althans op hetzelfde folio voor. In elk geval schijnt het mij niet twijfelachtig, dat 1333 de juiste lezing is, daar Margriete uten Goye 27 April 1331 nog leefde, en de akte van 6 (2) April 1333 (1331) eerst verleden kan zijn na haar dood [2]).

1) Ik dank de kennis dezer bijzonderheden aan de welwillende mededeeling van den heer Algemeenen rijksarchivaris.

2) Van Mieris II p. 514: „jonckvrou Margriete, daer Godt die siel af hebben moet".

Nog op een ander punt wensch ik hier de aandacht te vestigen. Margriete uten Goye was in 1322 niet slechts met Hagestein c. a. maar ook met het gerecht van Houten en het Gooi beleend, en hoewel nu in 1333 de heeren van Vianen en Kuilenburg beleend worden met de heerlijkheden van het Gooi en Hagestein, wordt daarbij toch uitdrukkelijk eene uitzondering gemaakt voor „dat huus ten Goye, ende dat gherechte te Houten en te Goye, also alst Ghisebrecht uten Goye plach te houden, dair thuus voirscreven in staet, welc huus ende gherechte Ghisebrecht voirnoemt van ons houd, ende dair wi selve die manscap an ons of behouden willen". Dat is in overeenstemming met de akte van 4 April 1333, waarbij de graaf Gijsbert met Houten en het Gooi beleent. Intusschen blijkt uit het stuk van 6 April 1333 duidelijk, dat Gijsbert deze heerlijkheden reeds in leen had, vóór hij ze van den graaf ter leen ontving. De akte onderscheidt uitdrukkelijk tusschen een vroegeren toestand van het gerecht „also alst Ghisebrecht plach te houden" en den tegenwoordigen: „welc . . gherechte Ghisebrecht voirnoemt van ons houd". In die vroegere periode was Gijsbrecht dus wel de leenman, maar de graaf was nog niet de leenheer. Daar nu Margriete in 1322 met Houten en het Gooi zonder eenig voorbehoud beleend werd, ligt het voor de hand te veronderstellen, dat Margriete of haar vader Jan bij wege van apanage aan burggraaf Gijsbert, die een jongere zoon was, Houten en het Gooi in achterleen gegeven hebben. Toen door Margrietes dood hare leenen aan haar leenheer den graaf vervielen, werd de achterleenman Gijsbert daardoor van zelf leenman van den graaf. Dat dit meer dan een vermoeden is, volgt uit hetgeen vermeld staat op een der strookjes perkament, die onder nr. 33 van het bisschoppelijk archief bijeengevoegd zijn. Het bevat de klachten van bisschop Jan van Diest over inbreuken op zijn gezag, gepleegd door Hendrik van de Lek, Gijsbrecht uten Goye en anderen. Onder die klachten komt ook deze voor: „Item soe heeft Ghijsbrecht uut den Ghoye verboden, dat des bisscops pander nerghent riden en moten in sinen gherechten, omdat hy sine gherechte van Henric van der Lecke hout". Daar nu Hendrik van de Lek de man van Margriete uten Goye was, volgt uit deze plaats, dat Gijsbrecht zijne gerechten d. i. Houten en het Gooi van Margriete en haar man te leen hield. Dat de heeren

van Hagestein nog andere achterleenen hadden, blijkt ook uit eene akte van 1335 Dinsdag vòòr Bartholomeus (Van Mieris II p. 572). Nu wordt ook eerst volkomen duidelijk de in de akte van 1333 April 6 voorkomende zinsnede „ende dair wi selve die manscap an ons of behouden willen". Had de graaf dit voorbehoud omtrent Houten en het Gooi niet gemaakt, dan zou de manschap over dit achterleen niet aan den graaf gebleven maar op de nieuwe heeren van Hagestein overgegaan zijn. Waarschijnlijk had Gijsbrecht dat bedongen, toen hij zich twee dagen te voren aan den graaf onderwierp. Door deze gebeurtenissen zijn de heerlijkheden Hagestein en het Gooi, die vroeger altijd vereenigd waren geweest, voor goed van elkander gescheiden.

Middelburg, Mei 1896. R. FRUIN TH. AZN.

XVIII. Ordonnantie, door Floris van Egmond in 1528 aan de heerlijkheid Scherpenisse gegeven.

Bij een bezoek, dat ik dezen zomer aan het gemeentearchief van Scherpenisse bracht, werd mijne aandacht getrokken door een boekje in quarto formaat, op welks perkamenten band geschreven staat: „Voorgebot van Scherpenisse anno 1638". Het handschrift bleek 96 folio's te bevatten, waarvan de acht eersten gedeeltelijk onbeschreven zijn, gedeeltelijk door eene inhoudsopgave zijn ingenomen. Op folio 9 komt de aanhef der ordonnantie voor, door Floris van Egmond aan zijne heerlijkheid Scherpenisse gegeven. Het einde dier zelfde ordonnantie vindt men op folio 75; daaruit blijkt, dat zij van 1528 dateert. Onmiddellijk daarop volgt met dezelfde hand: „Gepubliceert in Scherpenisse ter peuyen van den stathuyse [1]) aldaer in presentie van schout ende schepen op den XX Meye 1634". Hieruit volgt dus, dat de ordonnantie van heer Floris later door schout en schepenen is vernieuwd. Al spoedig leerde een nader onderzoek, dat de ordonnantie, zooals zij in 1634 is afgekon-

1) Zoowel hier als meermalen in de ordonnantie is sprake van het stadhuis van Scherpenisse; er is mij echter geen blijk voorgekomen, dat deze plaats ooit stadsrecht ontvangen heeft.

digd, en zooals zij ook in dit handschrift voorkomt, eene vermeerderde uitgave van die van 1528 is. Drost, schout en schepenen hebben blijkbaar een ruim gebruik gemaakt van de hun (in art. 129) gegevene bevoegdheid om nieuwe keuren vast te stellen. De artikelen 103—128 zijn in de jaren 1617—1634 opgesteld. Ook van de daaraan voorafgaande artikelen 79—102 blijkt duidelijk, dat zij niet door Floris van Egmond maar door het plaatselijk college opgesteld zijn, soms wordt dit uitdrukkelijk genoemd, elders wordt gezegd, dat de boete zal vervallen aan den heer, waar Floris geschreven zou hebben: „aan ons". Het is dus waarschijnlijk, dat deze artikelen tusschen 1528 en 1617 zijn opgesteld, zij vallen dus misschien in het kader van de publicatiën dezer Vereeniging, en daarom zijn zij (cursief gedrukt) hier opgenomen. De artikelen, waarvan blijkt, dat zij van jonger datum zijn, zijn weggelaten. Het is mogelijk, dat enkele artikelen, voorafgaande aan artikel 79, met name de artikelen 75—78, ook geen deel hebben uitgemaakt van de oorspronkelijke ordonnantie, met zekerheid is dit echter niet te zeggen. Wel staat het vast, dat ook in sommige artikelen, die zonder twijfel van 1528 afkomstig zijn, later veranderingen zijn aangebracht. Zoo wordt herhaaldelijk gesproken van „de predicatie", wat op den tijd na de Hervorming wijst. Waar zulk eene bijvoeging herkenbaar was, heb ik haar in den tekst geschrapt en naar eene noot overgebracht, maar het is zeer licht mogelijk, dat er nog andere veranderingen zijn gemaakt, die niet meer te constateeren zijn. Men heeft dus geen waarborg, dat de ordonnantie, zooals zij is afgedrukt, ook in 1528 gegeven is, maar het verschil zal zeker alleen bijzaken betreffen.

Ook na 1634 is men voortgegaan de ordonnantie uit te breiden. Het handschrift bevat nog verscheidene artikelen, die na de bovenvermelde afkondiging zijn vastgesteld, het laatste (art. 143) is van 1708, waarop nog eene ongenummerde publicatie van 1722 volgt. Het jaartal 1638, op den omslag voorkomende, wijst dus waarschijnlijk aan, wanneer ons register in gebruik genomen is. Hiermede stemt ook de hand, waardoor de eerste 75 folio's beschreven zijn, overeen. In de oudste artikelen komen ook enkele veranderingen met latere hand voor, die bij deze uitgave weggelaten zijn.

Middelburg, Augustus 1896. R. Fruin Th. Azn.

Floris van Egmondt, heere van Iselsteyn, van Cranendonck, van St-Meertensdijck ende Scherpenisse etc., doen condt allen luyden, dat wy uuyt crachte van onser hooger jurisdictie, wy hebben over den dorpe ende vryheit van Scherpenisse voorschreven, ende omme te houden onse onderzaten van derselver vryheyt in goeden vrede ende politie, by desen onse ordonnantie geordonneert, gestatueert ende gemaeckt hebben, ordonneren, statueren ende maecken eene keure ende ordonnantie, die wy willen, dat onderhouden sal werden in haren formen ende innehouden, op de penen ende booten daerinne geordonneert, gestelt ende begrepen, ende die men alle jare publiceren sal binnen den voorschreven dorpe van Scherpenisse binnen der Meyemaendt, opdat een igelijck hem daernaer vouge ende wachten mach. De voorschreven peynen ende boeten, daeraff comende, opgebeurt ende ontvangen sullen werden by onsen bailliu van der voorschreven stede van St.-Meertensdijck ende Scherpenisse in dier tijt wesende, tot onsen behouff, dye ons daervan gehouden sal wesen goet bewijs, reeckeninge ende reliqua te doene metten anderen penningen van synen ontfanghe van denselven bailliuschap.

Ende was onderteyckent: Floris.

1.

In den eersten dat niemandt, wye hy sy, geestelijcke off wereltlijcke persoonen, van nu voortaen en sullen vangen ofte jagen eenighe hasen, patrisen noch swaenen schieten, gansen of eenigh heerenwilt, op de boete van vijftich ponden swarte, ende tselve wes hy daer verbeurt jegens ons; noch en sal oock patrijswinden ofte hasewinden houden, noch stricken stellen op correctie van ons ende onse officiers [1].

2.

Item soo wie worpt, steeckt ofte slaet by dage ofte by nachte tontyde aen imants deuren ofte vensteren, die sal ver-

---

1) Het HS. voegt hier bij: „*ende voorts hierinne te volgen de ordonnantiën, by de Ed. Mog. heeren Staten ofte syne Excellentie op de jacht gemaect, ofte naermaels soude gemaeckt werden*".

beuren thyen ponden swarte, ende staen tot correctie van ons; ende off imandt uuyt synen huyse dreycht, op correctie alsvooren, naer ghelegentheyt ende exigentie van der saecken.

3.

Item soo wie bevonden wert met steenen ofte ander ongeoorlooffde dingen in bousemen te gaen ofte in mouwen dragende, die sal verbeuren vijff ponden swarte; ende worpt daermede, thyen ponden swarte. Ende desgelijcx van alle canneworpen ofte diergelijcke sal verbeuren thyen ponden swarte jegens ons.

4.

Item soo wie den anderen smeete met eenen stocke sonder bloet laten, sal verbeuren thyen schellingen Vlaems; ende laet hy bloet, soo sal hy verbeuren naer dinhoudt van de keuren. Ende desgelicx wye den anderen bloet laet met ongeoorlooffde wapenen, sal verbeuren twintich ponden swarte al jegens ons. Ende noch soo wie ymandt met vuysten slaet, sal verbeuren vijff schellingen Vlaems jegens ons.

5.

Item dat niemant, tsy eenighe tappers ofte andere innewoonders, sullen eenige vagebonden, lantloopers ofte eenige onbekende misdadige ballingen ofte oock eenige derselver vrouwen wetende huysen, herbergen ofte logeren, niet te coopen ofte mangelen eenigh speck, kooren ofte eenich ander goet, in wat manieren het oock zy, op de verbeurte van thyen ponden swarte, soo dickmael tselve bevonden wert, jegens ons. Ende ingevalle eenige derselver persoonen frequenteren in imants van de innewoonderen huysen, sullen tselve den heer drost ofte zynen stadthouder aenbrengen op gelijcke boete als vooren, soo dickmael sy tselve sullen verswegen hebben.

6.

Item niemant en sal eenige erve ofte huysen imandt anders leveren, dan dyen hy dat vercocht heeft ofte sijn gemachtichde, ende sal hetselve niet mogen overleveren noch transporteren, maer syne erve ofte huysen leveren met den rechte.

als dat behoort naer de keure, met drye Sondaechse gebooden. Ende wye syne erve aldus ter vierschare levert, die sal des landmeters hant van de groote van de landen byleggen, daerinne nominerende de persoonen, die de leveringe doen sullen, met den naem van die tselve lant ontvangen sal, met de vyer lantgemercken daerinne genomineert, op de boete van twintich schellingen Vlaems tot laste van den vercooper, dye binnen tsjaers tselve niet en levert. Ende dye de hanteyckens van den lantmeter niet en vertoont, verbeurt vijff ponden swarte. Ende geen schepenen en sullen hier anders over zegelen, op de boete van thyen ponden swarte van elcke zegele, tegens ons te verbeuren. Ende de clerck sal hebben van de gebooden te stellen 4 1/2 d. Vlaems. Behoudelijck soo sal een ygelijck gehouden wesen te verclaren den last, die op de huysen ofte erven staet. Ende niemandt en sal eenige kennisse aen schepenen bringen, hy sal gehouden sijn te betalen aan elcke schepen, die de kennisse ontvangt, 1 1/2 d. Ende pertyen sullen hare conditiën te boucke bringen, eer sy sullen mogen leveren, op de boete van drie ponden swarte voor schouth ende schepenen.

7.

Item dat geen buerluyden den anderen ter eerster instantie malcanderen buyten deser vierschare met recht betrecken sullen, op de boete van twintich ponden swarte jegens ons.

8.

Item wy verbieden onse officieren ende justicieren, dat sy geen recht ter vierschare en plegen van zaecken, die eenige uuytlandische op den anderen te doene mach hebben, tenzy van zaecken, die binnen onsen prochye geschiet sijn ofte ons aengaen, tensy dat pertyen de saecken voor schepenen verlyden ofte hen verwillekeuren aldaer rechts te plegen.

9.

Item ofte imant by nachte ofte tontyde imant hielpe rumen om in een ander vryheyt te trecken, dien die hen hulpe doet ofte doet doen met schepen ofte wagens ofte met andere instrumenten, die sal verbeuren seventhyen schellingen Vlaems, zoo dickmaels alst gebeurt, jegens ons.

10.

Item soo wye den drost [1]) eenige officiere stelde ofte ordonneerde, te weten kerckmeesters, armmeesters, lantmeesters, gildemeesters ofte keurmeesters, wes die daer in gebreecke ofte weygeringe sal sijn, dyen sal (de) drost mogen te gysel leggen, daert hem belieft, ende zoo dickmaels te mogen besoucken, alst hem belieft, ende dat op de boete van sever. schellingen ses grooten Vlaems.

11.

Item soo wie schouth ende schepenen, clercq, boode, kerckmeesters, armmeesters, keurmeesters ende alle anderen, die in offitie gestelt sijn, quade woorden geeft om haerder offitie wille, ende dat buyten de vierschare, die sal verbeuren thyen ponden swarte jegens ons, ende binnen der vierschare twintich ponden swarte.

12.

Item soo wes de keurmeesters van vleesch ofte visch ende van vogelen affwysen, dat sal men houden, op een boete van drye ponden swarte jegens ons ende bovendyen noch een pont swarte ten proffyte van de keurmeester.

13.

Item soo wye eenigerhande goet van den lande affwijsde, als brant ofte etelijcke waere, dat tschepe ofte mette schuyte te Scherpenisse aencompt, daer de ingesetenen nutschap aff mogen hebben, die verbeuren ses ponden swarte jegens ons.

14.

Item soo sal men houden de corenmart ende allen coren vercoopen, te weten om den houck vant huys genaemt St. Joris weder alsoo noortwaert aen beyde zyden van de straeten, op de boete van vijff ponden swarte jegens ons.

15.

Item men sal de beestemart houden des Maendaechs marct. ende alle beesten stellen te vercoopen beneden de Kerckstrate

1) Het HS. voegt hier in: „*mijns genedige heere den prince van Orangiën*".

tusschen het huys van den schoolmeester ende het huys genaempt de Sonne, ende soo rontsomme op een boet van vijff ponden swarte. [1])

16.

Item de suvelmarct sal staen van den houck vant huys genaemt St. Joris naer het heeren rechthuys toe, warmoes, boter, kase ende diergelijcke waere westwaerts daeraen, op de boete van een pondt swarte.

17.

Item de koussens- ende hoeyecramen sullen staen op den houck van de Kerckstrate westwaerts tot het nieuwe huys van thuys op den houck van de Kerckstrate ende tegenover van den oosthouck van het huys genaemt St. Joris westwaers naer het huys van Andries Mertsz [2]) toe. Item daer west aen volgende sullen staen de laeckencramen, daernevens aen wedersyden de zydecramen ende lywaetcramen ende voorts volgende alderhande cramen van messen ende anders van gelijcke nature, ende dat al op de boete van vijff schellingen Vlaems voor schouth ende schepenen.

18.

Item het houtewerck, aerdewerck ende alle diergelijcke waeren sullen staen voor de Spiegel ende tegenover aen het houckhuys, op de boete van een pont swarte.

19.

Item van den houck van de Groote Loostraete oostwaerts sal sijn den vischmarct ende daertegenover, daer de visch-bancken gestelt sijn, van allerleye visch, op de boete van een pont swarte voor schouth ende schepenen; ende sullen gehouden sijn de vuylicheyt, die van den visch comt, wech te dragen ofte in een mande te worpen ende dragen se in de misput by de staecke, op de voorschreven boete.

---

1) Het HS. voegt hier achter: „*Ende voorts op de vrye jaermarct, by syne princelijcke Excellentie in den jare XVc tweentachtich verleent, sullen staen op de voorschreven beestemarct ende voorts volgende de Kerckstraete aen wedersyden*".

2) Het HS. voegt hier in: „*nu Dirck Imantsz*".

20.

Item dat niemant, wye hy sy, die alhier met eenige visch te marct comt, tsy met bennen, manden, korven ende andersints, sal niet vermogen eenich visch te vercoopen nergens anders dan op de voorschreven vischmarct ende in geen andere straten, op de verbeurte van den visch voor den armen ende noch vijff schellingen voor den officier, ende sal gehouden sijn eerst te roupen dryemael „al levent".

21.

Item dat warmoes, appelen, peren, suvel, etc. sullen des Sondaechs voor ofte naer de predicatie staen voor de deure van het huys staende op den houck aen de westzyde van de Kerckstrate, op de boete van een pont swarte; noch oock en sal hem niemanden vervorderen, wat ambachten ofte neringen dat het oock sy, Sondaechs haer winckels open te stellen dan alleennlijcken voor de predicatie, op de boete van vijff ponden swarte voor ons.

22.

Item de vlasmarct sal staen van het huys, genaemt [1]) den Engel, soo noortwaerts ter straten tuue, op de boete van een pont swarte.

23.

Item den isermarct sal staen van de houck van de Hoochstrate noortwaert, op de boete als vooren.

24.

Item niemant sal in den dorpe vermogen te heckelen, dorssen noch boken by keersse, op de boete van drye ponden swarte, dan van smorgens ten ses uuyren maer vrouger niet, mits dat de backen in de schuere behoorlijcken gemaeckt sijn. Ende men vermach niet met eenich licht ofte vuyer dan met een lantaren in de schure te comen, op de boete van thyen schellingen Vlaems voor de eerste reyse, voor de tweede reyse dobbel, voor de derde reyse dertich schellingen Vlaems ende arbitrale correctie jegens ons.

1) Het HS. heeft: „gemaemt".

25.

Item dat niemant van nu voortaen sal mogen swingelen, vlas drogen, boken oft klemmen eenich vlasch binnen eenige huysen, schueren oft bueren binnen den dorpe van Scherpenisse, als alleenlijcken voor de jachtovens, op de verbeurte, die anders bevonden wert, vijff schellingen Vlaems.

26.

Item dat alle corengreynen, dat alhier te marct comt, sal sijn sack niet eer open doen, voor ende alleer de clocke elff geslagen heeft, ende by den boode sal geclopt sijn, die tselve gehouden wert te doen, soo wanneer de clocke elff geslagen heeft, op de boete vant coorn ofte weerde van dyen jegens ons.

27.

Item dat geen tappers haer wijn ofte bier en sullen uuytmeten dan by Berchse mate, geijckt sijnde, op de boete van drye ponden swarte; oock alle degeene, die vercoopen by de gewichte, sullen geven Berchs gewichte, op de boete voorschreven, jegens ons te verbeuren. Oock mede, die eenich laecken vercoopen, tsy wollen, lynen, zyde ende saeye by der elle, sal tselve meten met het dorpselle ende anders geene, alles op de verbeurte vant laecken, dat affgesneden is, ende noch bovendyen de boete, als voorschreven es.

28.

Item die sijn volle mate van cooren niet ter marct en brengt, die sal verbeuren den sack met den cooren ende vijff schellingen Vlaems jegens ons [1]).

29.

Item soo wye imanden kooren vercoopt, tsy op de marct ofte andersints, ende men dat coorn soo goet niet en vonde, als den monster uuytwijst, die hy gethoont hadde, die sal verbeuren drye ponden swarte, soo dickmaels als hy dat doet, jegens ons.

---

1) Het HS. voegt hier achter: „*ende een igelijck sal hem reguleren naer de mate, die van tsheeren ende dorps wegen daervan doen maeken es*".

30.

Item niemant sal doode crengen worpen binnen onsen ommegangh op des heeren wegen, noch in dulven worpen, maer men sal se delven onder de aerde diep ofte voeren se ter crocke tenden den Stoofdijk ofte anders, daer sy niemandt hinderlijck en sy, op de boete, soo dickmaels alst bevonden wert, van drye ponden swarte voor schouth ende schepenen. Ende wort imandt beslagen van den diender, sal wesen ten proffyte van den diender.

31.

Item niemandt sal sijn vuylicheyt voorby imants anders deure vaegen dan water ende dunne slibbe; ende dat draechbaer es, sal men wechdragen, op de boete van een pont swarte voor den diender.

32.

Item niemant sal sheeren strate breecken ofte sant uuyt nemen, wechdragen ofte voeren, op de boete van drye ponden swarte jegens ons.

33.

Item een igelijck sal sijn vulicheyt dragen, daer de heere de stake ofte den muer geordonneert heeft, op de boete van drye ponden swarte. Ende indyen daer imant waere, ende aen hem sulcx bevonden wert, ende de macht niet en hadde omme te betalen, die sal arbritralijck gecorrigeert worden tot exempel van een ander, dese boete ten proffyte van den schouth ofte den diender, die deselve beslaet.

34.

Item dat niemant sal drooge asschen ofte heete asschen uuytgieten ofte uuytdragen, hy sal se nat maken ende dragen se aen de staecke ofte muer, op de boete van drye ponden swarten; ende sullen de asschen niet verdragen dan van smorgens metter sonnenopgangh tot den noene toe, op gelijcke boete, dese boete ten proffyte als vooren.

35.

Item soo en sal hier niemandt eenige onreynicheyt over al het dorp op der straten uuytworpen ofte in eenige sloopen

ofte zijtstraten uuytgieten, noch niemant sal sijn gemaeck maecken op de strate, op de boete van drye ponden swarte, ende de kinderen een pont, jegens den diender.

36.

Item niemant sal sijn hout setten te vercoopen dan binnen sijn gooten, noch latten noch roeyen, ende niet meer dan van elcx twee stucken, noch potten noch stallen stellen dan twee voeten over de gooten, ende dat sMaendaechs, op de boete van vijff ponden swarte jegens schouth ende schepenen.

37.

Item geen houdt, van oude sleten gesleten, noch hout, dat men opslaet, ofte geenderhande goet en sal leggen op de straten van de Kaeye dan vier dagen, op de boete van een pont swarte voor schouth ende schepenen; ende wes langer lijdt dan vier dagen, sal den schouth tselve mogen doen ommeroupen, ende daernaer tselve door ordre van schepenen vercoopen tot proffyte van de armen.

38.

Item eenen igelijcken sal gehouden sijn modestelijcken te ryden door den dorpe met de wagen ende paerden, sonder dat den voerman op den wagen sal mogen blyven staen, op de boete van drye ponden swarten, gelijck mede gelijcke boeten sullen verbeuren, die met de paerden snel ende onmatelijcken deur ofte over de straten sijn rydende.

39.

Item alle, die ovens hebben staende binnen den dorpe van Scherpenisse buyten schouwen, die sal men affbreecken; des sullen de backers om redelijck loon, wes men hen toe ordonneren sal, backen. Ende die in schouwen staen, sal men op ommegaen ende besyen, off daer geen quaet van comen en mochte, tot schepenen love. Ende wie anders bevonden wert, sal gelden voor schouth ende schepenen drye ponden swarte. Ende voorts te observeren den articul, gemaect op het backen.

40.

Item wert geordonneert, dat de backers op de jachovens sullen ontfangen ende genieten voort backen, brengen ende

halen van het deech ende broot, eene schellinck vier grooten van de sack sonder meer, sonder eenich meel ofte deech (te) sullen mogen genieten, op de boete van vijff schellingen Vlaems, te verbeuren soo wel by dengeenen, die het geeft, als by de backers, die het ontfangen ofte proffiteren.

41.

Item dat alle backers binnen den dorpe sullen gehouden sijn van nu voortaen te backen haer broot, soo rogge, terwe als masteluyn, op al sulcke gewichte als de keurmeesters, daertoe gestelt sijnde, sullen ordonneren alle veerthyen dagen, daer den officier op sal mogen ommegaen. Ende wie in gebreecke bevonden wert haer gewichte niet te hebben, op al sulcke boete, als in de keure op het backen is gestelt, ende noch naermaels te stellen by drost, schouth ende schepenen.

42.

Item sullen de keurmeesters van het broot alle veerthyen dagen des Dingsdaechs voor den noene een lijste uuyt [1]) stellen op het stadthuys van den gewichte van het broot, waernaer de backers haer selven sullen hebben te reguleren, op de boete van vijff schellingen Vlaems voor den armen, soo dickwils sy daerinne naerlatich sijn.

43.

Item niemandt sal sijn schepen meeren ofte doen meeren aen paelen ofte sloove van der Caeyen, hy sal se meeren off doen meeren aen de ringen ofte palen, die daer staen over de slooffbalcke van der Caeyen in de strate, op de boete van een pont swarte voor den schouth. Ende soo verde datter eenige schepen comen, die laden ofte lossen willen aen de Kaeye, soo sullen die ledige schepen moeten schaveelen ter ordonnantie van den schouth.

44.

Item niemant en sal dobbelen ofte met teerlingen speelen, noch setten, noch roomsteecken noch herbergen met eenigerhande spel onloffelijck, op de boete van vijff schellingen Vlaems jegens ons.

---

1) Het HS. voegt hier in: „te".

45.

Item niemandt sal gras snyden aen ymants ouver, hy sal verbeuren den sack met den zekel ende drye ponden swarte; noch oock eenige meyen snoeyen op het kerckhoff ofte in ymants hoven, ende wicken te snyden, dan by consent van den eygenaer ofte pachter, dye daer voocht van es, op de boete als vooren. Oock soo en sullen geen thiendenaers eenich goet verthienden voor ofte naer sonne, dan by expres consent van de eygenaers, op gelijcke boete als vooren.

46.

Item niemant sal syne kinderen laten in de kercke loopen speelen, ofte op het kerckhoff, ofte op de trappen van het stadthuys met kooten te spelen, ofte steenen te worpen omme de glasen ofte mueren te breecken, ledige huysen, schueren, bueren, hoven, stove ende heyningen ofte diergelijcke schaede; noch niemandt, wie hy sy, hun en vervordere by nachte eenige schade te doen, tsy op de wachten ofte andersints, op de boete van drye ponden swarte, jegens ons te verbeuren, ende bovendyen de schade te betalen vier schatte. Ende dat sal men verhalen van den kinderen, dient gedaen hebben, aen haere ouderen; dus mach een igelijck sijn kinderen daervan castyen omme sijn schade te verhoeden. Ende niemandt en sal sijn gevouch doen op het kerckhoff ofte ander onreynicheyt, op de boete als voorschreven es.

47.

Item die de wete by den wachter, boode ofte imant anders heeft ontfangen omme te waecken, die sal selffs waecken ofte een weerbaer man in sijn stede, op de boete van drye ponden swarte, tenware de ordonnantie van de wachten breeder op somnig jaer naer gelegentheyt vermelden, daernaer hen een igelijcken reguleren sal, op de boeten, in de ordonnantiën van de wachten begrepen.

48.

Item die geswooren wachter sal van nu voortaen alle uuyre blasen op elcken houck van de strate, des somers van tsavonts ten thyen uuyren tot smorgens ten drye uuyren, ende des winters van savonts ten negen uuyren tot smorgens ten vijff uuyren, op den eedt, die hy gedaen heeft.

49.

Item sullen alle vleeshouwers hare vlees vercoopen over en weder over, ende oock levende beesten, tsy hoorenbeesten, schaepen, lammeren ofte verckens, sonder naesten soowel hier als tot Sinte-Meertensdijck; elck een wat hy coopt ende betaelt, dat sal hy wechdryven sonder imants wederseggen. Ende van nu voortaen en sullen geen vleeshouwers binnen Scherpenisse te samen coopen noch met malcanderen parten ofte deylen eenich vleesch, dat sy ter bancke willen slaen ende gebruycken ofte slyten binnen Scherpenisse, hooger dan met haer tween, op de boete van drye ponden swarte, soo dickmaels alst gebeurt, tot onsen proffyte; des soo en sal niemandt van buyten eenighe beesten mogen coopen op dese marct voor de clocke thiene, op de boete als vooren.

50.

Item dat de vleeshouwers sullen mogen rammen snyden van Paeschen tot onsen ommeganck toe ende niet langer, op de boete van drye ponden swarte voor schouth ende schepenen. Item sullen niet vermogen eenich vleesch te vercoopen tsy calveren, schapen, lammeren, ossen off koeyen, dat opgeblasen es, op de verbeurte van tselve vleesch ten behouve van den armen ende noch de boete van vijff schellingen Vlaems voor de keurmeester.

51.

Item dat geen beenhouwers en sullen vermogen te slaen ofte steecken eenige beesten als ossen, koeyen, runderen, calveren, schapen ofte eenigerhande beesten, tensy dat deselve gestaen hebbe voor sijn deure den tijt van een uuyre, op de verbeurte van een pondt swarte voor den schouth.

52.

Item dat niemandt sal moghen verckens zengen voor ofte naer sonne ende nergens anders dan ter plaetsen van de Beestemart, Coornmarct ende Kaeye, op de boete van drye ponden swarte voor den schouth. Ende sal een ygelijck sijn vuylicheyt wechdoen op de voorschreven boete, van welcke boete den diender sal hebben een derde part voor sijn aenbrengen.

53.

Item niemandt sal met cloviers schieten off daermede achter lande gaen ofte gespannen bogen binnen mijns heeren heerlijckheyt dragen; maer in de doelen ofte papegaey mogen sy schieten, naer den tijt gelegen es. Ende indyen eenige kinderen met bussen ofte bogen schieten, sal men tselve mogen verhalen op de ouders ofte voochden van dyen. [1])

54.

Item geen tappers sullen Rinschen wijn tappen, die witte Franschen wijn tappen; ende die witten Franschen wijn tappen, sullen niet vermogen Rinschen wijn te tappen. Item geen tappers, die goet bier ofte Pharo tappen, en sullen geen kleen bier tappen, op de boete van drie ponden swarte jegens ons. Alles tot discretie van drost, schout ende schepenen.

55.

Item alle diegeene, die schuldich sijn reeckeninge te doen, te weten kerckmeesters, armmeesters, gildemeesters ofte diergelijcke, sullen die doen alle jaere tot vermaninge van drost, schouth ende schepenen, op de boete van vijff schellingen Vlaems, jegens ons te verbeuren.

56.

Item soo wie recht boven recht souckt, die sal verbeuren thyen ponden swarte jegens ons.

57.

Item soo wie imanden om rechtswille schimpige woorden geeft ende kennelijcken es ofte maecken mach, die sal verbeuren drye ponden swarte jegens ons.

58.

Item dat alle degeene, die eenich weeskinderen goet onderwinden, die sal alvooren, aleer hy eenich goet onderwint, den staet te boucke brengen, welcken staet in presentie van weesmeesters ende schepenen by den secretaris opgeteyckent

---

1) Het HS. voegt hier achter: „*op de boete volgende den placcate, by sijn Excellentie daerop gemaeckt*". Misschien was het geheele artikel oorspronkelijk anders geredigeerd.

ende gemaeckt sal worden, ende doen voorts naer uutwysen van de keure. Ende sullen eens des jaers reeckeninge doen, tenware eenige reeckeningen van cleene importantie, sal staen tot discretie van de weescamer, ende dat op de boete van thien schellingen Vlaems tot onsen proffyte. Ende de voochden ende alle andere, die reeckeningen willen doen, sullen de heeren weesmeesters Sondaechs aendienen.

59.

Item dat alle degeene, die dulven delft aen tsheeren wegen binnen den ommeganck, die sal deene helft van de aerde worpen op den wech, tenware datter meer aerde van doen ware, ende slechtent, op de boete van vijff ponden sware jegens schouth ende schepenen.

60.

Item soo wie hier te vente brengt met schepen ofte schuyten terwe, rogge, haver ende diergelijcke greynen, sullen deselve by den rouper laeten ommeroupen ende tselve houden tot proffyte van de gemeente den tijt van drye dagen, sonder dat sy tselve tot hooger preyse sullen mogen geven, dan se uuytgeroupen sijn; ende sal daernaer sijn goet mogen vercoopen, sulcx hy meent daermede proffijt te doene.

61.

Item soo wie van nu voortaen eenich werck aenveert, dien sal dat voldoen op de boete van vijff schellingen Vlaems. Desgelijcx die hem selven verhuert om eenich werck te doen, die sal int werck comen ende voldoen ten eynde toe, op de boete voorschreven jegens ons ende bovendyen binnen de heerlijckheyt van Scherpenisse binnen veerthien dagen niet te wercken; gelijck oock sullen verbeuren eenige persoonen, die sulcke arbeyders binnen den voorschreven tijt te wercke sullen gestelt hebben ofte knechts ofte jonckwijffs sullen gehuert hebben, sooverre tselve by haer wete es.

62.

Item sullen alle burgers hyer te marct mogen coopen allerleye granen op dese marct. Des sullen de coopers de luyden, dye daerby staen, zoowel de vreemde als inwoonders, indyen sy begeeren, malcanderen worpinge te doen. Zoo wie contrarye

doet, sal verbeuren tgecochte goet ende de boete van thyen schellingen jegens ons, welverstaende dat die van Sinte-Meertensdijck hier ter marct soo vry sijn als de borgers.

63.

Item niemandt sal van nu voortaen eenige sleeten slyten mogen, tensy dat hy deselve omhooge voert boven opt Slijck achter Jan Campens huys ofte daerontrent, op de boete van drye ponden swarte voor schouth ende schepenen, sonder dat sy eenige schepen sullen mogen geheel ofte oock ten deele breecken ofte slyten aen de Kaeye.

64.

Item soo sullen de dragers gehouden sijn te dragen alle sack ende ander goet naer uutwysende haere caerte ofte ordonnantie, daerop gemaeckt ende noch te maecken, op de boeten in deselve ordonnantie begrepen; ende sullen geen vreemde luyden yet meer affnemen ofte eysschen als van den burgers.

65.

Item dat alle weerden ende weerdinnen, die tappen, sullen gehouden wesen te hebben twee bedden voor den reysenden man ende die te logeren voor haer gelt; soo wie in weygeringe es, sal verbeuren de boete van vijff schellingen voor ons.

66.

Item dat men van nu voortaen, sal keuren alle Rinsche, Spaensche ende Fransche wynen mitsgaders oock alle bieren, comende over zee, behoudelijck dat de tappers by eede sullen mogen verclaren den prijs, hoe sy deselve wynen ende bieren innegecocht hebben, ofte te exhiberen den brieff van den incoop van den wijn ofte bier, welcke keure sal gedaen werden by drost, schouth ende schepenen nergens anders dan op het stadthuys. Ende wie syne wynen ofte bieren niet en laet keuren, op de boete van vijff schellingen Vlaems ten proffyte van den drost, schouth ende schepenen.

67.

Item niemandt sal van nu voortaen appelleren, hy sal namptiseren voor schouth ende schepenen de somme van seven schellingen ses grooten Vlaems.

68.

Item soo en sal niemandt van nu voertaen op Sondagen mogen mennen, dan alleenlijck in den ougst voor ofte naer de predicatie, terwe, rogge, gerste ende ander greynen, op de boete van vijff ponden swarte voor ons tot discretie van den officier.

69.

Item niemandt sal eenige schapen dagelicx houden aen des heeren wegen, zy sullen met hun tween ofte met hun dryen aen den anderen gecoppelt sijn, noch oock in imandts weyen, tsy somers ofte swinters, sonder consent van den eygenaer ofte baender. Ende de meesters sullen voor hunne knechten staen. Ende wiens schapen bevonden werden als voorschreven es, die sal verbeuren, soo dickmaels als zy bevonden werden, ses ponden swarte, den eygenaer sijn schade twee schatte, ende sal den schotter sijn schotgelt geven. [1])

70.

Item dat van nu voortaen geen eyndtvogels ofte gansen en sullen mogen comen in de vate aen Iob Pinte huys, den Olidam ende den Kerckgracht, op de verbeurte van de eyntvogels ofte gansen, die daerinne gevonden werde. Ende indyen eenige der voorschreven eyntvogels ofte gansen by eenige personen in de voorschreven vaten dootgeslagen wierde, sullen daervan geen schade lyden. Item alle burgers sullen hare hoenderen in den terwougst ophouden, op de boete als vooren. Item alle craey- ende externesten sal men uuytsteecken binnen de Meyemaent, op de boete van drie pont swarte.

71.

Item dat alle gecondemneerde persoonen, gecondemneert sijnde by schouth ende schepenen, sal den officier mogen tallen tyden bedingen te gysel, ter tijt toe sy betaelinge gecregen hebben.

72.

Item geene lantlieden ofte andere persoonen, hoedanich die

---

1) Het HS. voegt hier achter: *„dese boete ten proffyte van den heere"*.

sijn, sullen niet meer mogen houden dan eenen lanthont, op de verbeurte van vijff schellingen Vlaems.

73.

Item dat van nu voortaen niemant sal mogen eenigen bruydegom off bruyt schutten, tsy met touwen ofte andere schutselen, daerdeur sy impesschement soude hebben, op de boete van vijff schellingen van elcke persoon, die dat doet, jegens ons.

74.

Item dat niemant geduerende de vrye jaermarct van de vreemde luyden binnen den dorpe comt, ende aldaer den eenen den anderen oproer ofte vechtspel maeckte ofte schimpige woorden geeft, daer vechtspel uuyt rysen mochte, die sal verbeuren de boete van thyen schellingen; ende wie den anderen vuystslach geeft, sal verbeuren de boete van twintich schellingen; ende soo wie deen den anderen bloet laet, tsy met messen, stocken, vuysten ofte eenich ander geweer, hoedanich het zy, die sal verbeuren de boeten van thyen ponden Vlaems [1]), ende dit alles over de vreemdelingen. Ende soo wat burgers eenigen twist krijcht, deen tegen dander ofte tegens vreemdelingen, sal verbeuren de boete, gelijck hier vooren int beginsel deses boucx es verhaelt, ende dat te verbeuren jegens ons.

75.

Item dat soo wie caetsende met de hant ofte paletten binnen de prochie van Scherpenisse ende aldaer imandt schade ofte hindernisse dede, sal verbeuren de boete van een pont swarte, ende betalen niettemin de schade, die sy gedaen hebben, twee schatte, tot discretie van schouth ende schepenen. Ende een persoon uit het geheel parteur sal men uuytkiesen, die de boete met de schade betalen sal, tenware dat se den man wijsde, dye de schade gedaen heeft.

76.

Item soo wie hier ymandt in rechte betrect ter zaecke van eenige schaeden in hunluyden coorn ofte weyen etc., sullen deselve schade doen beleyden by schepenen, tselve gesyen hebbende, sal de schade betaelt worden tot taxaetie van deselve schepenen, mits betalende voor deselve schepenen

1) Het HS. voegt hier in: „*ende noch staen tot correctie van den heere*".

seven schellingen ses grooten Vlaems, op de boeten van seven schellingen ses grooten Vlaems ten proffyte van schouth ende schepenen. Ende byaldyen deselve schade bevonden wert niet te excederen vier schellingen, zoo sal deselve seven schellingen ses grooten Vlaems zijn ende blyven tot laste van den beleyder.

77.

Item alle zaecken, die in rechte betrocken wert ter saecke van coopmanschap van greynen, zaet ende diergelijcke coopmanschappen, en sullen geen pertyen mogen sweeren den miscoop van dyen, dan sullen met recht tauxatie versoucken van het goet ofte greynen ten tyde van de leverantie gegolden sal hebben, op de boete van seven schellingen ses grooten Vlaems.

78.

Item voorts sal een ygelijck burger voorsyen sijn van sijn brantgeweer, daer yder op gestelt es volgens de ordonnantie, daerop gemaect, op de boete, in deselve ordonantie begreepen.

79. [1])

Item oft gebeurde, datter eenigen brant quame ofte waere in de prochye van Scherpenisse — dat Godt verhoede — sal dengeenen, daer den brant uuytcompt ofte de oorsaecke van dyen es, verbeuren de hoochste boete, ende bovendyen staen tot correctie van den heere naer gelegentheyt van der saecke, gereserveert brantstichters, die naer rechte sullen gecorrigeert werden.

80.

Item zal men betalen den schotter sijn schotgelt, te weten van een paert negen groote, van een koe ses grooten, van een vercke vier ende een halve groote, van schapen, calveren ende eenwinters een groote, ende voor ofte naer sonnen dobbel gelt.

81.

Item alsoo dagelicx veele ongeregeltheden geschieden in het vercoopen van de pertye haer goederen binnen Scherpenisse

---

1) Dit artikel en de volgende hebben zonder twijfel oorspronkelijk geen deel uitgemaakt van de ordonnantie; wanneer zij zijn vastgesteld, blijkt niet.

vierschare, overmits eenige perthyen geen lossinge willen geven, tot groote nadeel ende interest van perthye, ende omme tselve te voorcomen, soo hebben drost, schouth ende schepenen geordonneert, dat van alle de goederen, dye voor dese vierschare by executie sullen vercocht werden, perthyen sullen hebben lossinge binnen den tijt van acht dagen, mits hebbende daerop een wete; ende en sullen geene vercoopingen mogen doen dan sMaandags[1] *binnen de gespander vierschare, als sy Sondaechs te voren sullen doen proclamatie ofte affroupinghe, om op sulcken dach de goeden van perthye te vercoopen.*

82.

Item men sal houden ordinaris een rechtdach ter weecke te weten des Maandags[1] *goets tijts van Paesschen tot Bamisse smorgens ten acht uuyren ende van Bamisse tot Paesschen ten negen uuyren. Ende soo imandt buyten den voorschreven dach ofte als de vierschare opgespannen es ofte gescheyden sal sijn, recht begeert, sal betalen voor schouth ende schepenen boven tleges van den boode de somme van seven schellingen ses grooten Vlaems.*

83.

Item wert verbooden, dat niemant geen secreten off privaten en sullen mogen stellen, ofte de onreynicheyt van dyen laten loopen op zijtstraten ofte sheeren straten, zijtwegen ofte sloopen op pertyen gront, tensy dat se staen onder de aerde binnen hare heyninge, op de boete van vijff schellingen Vlaems voor schouth ende schepenen.

84.

Item dat niemant, wie hy sy, en sal mogen alle dingen omroupen, tsy van coopdagen, hout, turff, kase, vleesch etc., dan alleenlijck den diender ofte wachter, die daertoe es gecommitteert, mits hem gevende van elcke uuytroupen vier groote Vlaems, op de boete van een pont swarte.

85.

Item als perthyen in rechten aen wederzyden sullen hebben

---

1) Het HS. heeft hier oorspronkelijk: „Saterdaechs", dat echter doorgehaald en met dezelfde hand door „Maandags" vervangen is.

geconcludeert, ende den schouth schepenen gemaent heeft, ende schepenen sullen te rade sijn, soo en sal niemandt hem vervorderen daerop meer te antwoorden sonder consent van den schouth, op de boete van een pont swarte, die te betalen staender vierschare.

86.

Item wert geordonneert, dat alle de schippers, zoo wye beurte hebben op Middelburch ende Bergen op Zoom, gehouden sijn, alle weecke voor den marctdach, verclaringe te doen aen den schouth, wie datter vaeren sal, ende dien, die alsdan verclaert wort, sal ghehouden sijn te varen, soo verde het eenich weder es. Ende sullen des Maendachs onder de marct gehouden sijn te veren ende omme te roupen, tot wat plaetsen sy begeeren te varen, op pene, soo wie contrarie doet, sal versteecken sijn van drye gebeurten achtereenvolgende, ende bovendyen te verbeuren thyen schellingen Vlaems voor de heere.

87.

Item soo wie buytenstijts, als de martschuyte gevaeren es, op Walcheren wilde gedient sijn ofte begeert te vaeren, te weten loopende vracht, sullen de schippers gehouden sijn te vaeren om thien schellingen Vlaems, op gelijcke boete als vooren.

88.

Item soo sal een igelijck borger mogen hueren een schip ofte schuyte, die het hem blieft, sonder nochtans imant eenige worpinge te doene van de schippers, welverstaende soo daer eenige schepen van binnen suffisant sijnde, sullen geene andre vreemde schippers mogen hueren; nochtans ingevalle datter eenige vracht van buyten compt, hetsy loopende vracht ofte andere, sullen de schippers alhier malcanderen moeten worpinge doen, mits daertoe genouchsaem gescheept ende suffisant sijnde.

89.

Item wert verbooden, dat hem niemant en vervordere, wie dat hy sy, syne huysen, plaetsen ofte cameren aen eenige vreemde persoonen te verhueren, die van buyten alhier willen comen woonen, tenzy alvooren dat hy dheer drost ofte synen stadthouder mitsgaders de magistraet aengeve. Oock mede en sal hier niemant van buyten coomen woonen, hy sal met hem bren-

gen attestatie van de magistraet, daer hy lest gewoont heeft, op de boete van elcx twintich schellingen Vlaems.

90.

Item alsoe bevonden wort, dat dagelicx de ingesetenen vercort worden van de goeden, die hyerdeur sijn passerende ende by eenige burgers souden moghen arrest gedaen werden, ende dat de boode voor desen tselve niet en vermochte te doen uuyt hem selven, deur reden dat denselven boode heeft moeten schepenen vergaren, ende dat middelertijt deselve goederen vervoert werden uuyt de heerlijckheyt ofte op ygelicx gront, is daeromme by drost, schouth ende schepenen geaecordeert, dat den boode ten versoucke van parthye de goeden sal mogen arresteren ende parthye dach van rechte maecken, gelijck perthye es begeerende, mits tselve den stadthouder ende magestraet, een ofte twee schepenen, te kennen gevende ende het leges ontfangende, twelck van weerden sal gehouden werden; ende soo wie het goet uuyt den arreste voert, sal verbeuren achtervolgende de keure.

91.

Item dat niemant binnen de vierschare en sal mogen coomen, dan die onder eedt staen, ende dengeenen, die in rechte te doen hebben als sy opgeroupen werden. Oock sal niemandt, wie hy sy, aen schepenen mogen spreecken, tensy eerst ende alvooren van den schouth oorloff gevraecht te hebben, op de boete van een pont swarte.

92.

Item is geordonneert, dat soo wie gewesen es aen goede mannen stante pede ende deselve niet en verkiest, sal verbeuren een pont swarte. Ende soo wie niet naer en comt het gewijsde om by malcanderen te gaen, sal verbeuren drye ponden swarte, alles tot proffyte van den schout ende schepenen. Ende en sal niemant eenige schepenen mogen employeren op den rechtdach dan smorgens voor den negen uuyren, op pene als vooren.

93.

Item een ygelijck burger, houdende paerden, sullen gehouden sijn op den tweeden Pincxterdach, wesende de vry jaermarct, haere paerden te laten brengen op de paerdemart ende aldaer

te laten staen van thien uren tot den twaelff uuyren toe, op de boete van vijff schellingen voor schouth ende schepenen.

94.

Item soo wie eenich gelt onder recht legt, dien sal geven tot berchloon vant pont een ende een halve groote, mits dat dengeenen, die het ontfanckt, sal notitie houden, wat munte onder recht geleyt wort, ende dat tot synen proffyte; welck voorschreven berchloon betaelt ende ghedragen sal worden tot coste ende laste, die by sehepenen naer gelegentheyt van saecken sal worden geordonneert.

95.

Item alle huysluyden, comende van buyten op de Maendaechse mart met paerden, sullen gehouden sijn hare paerden te stellen ende te binden aen de staecken op de Kaeye, sonder die aen eenige steegaerden ofte anders te stellen, op de boete van eene schelling acht grooten Vlaems, ofte men sal se mogen setten op de Beestemart omme die aldaer te vercoopen, dese boete ten proffyte van den diender.

96.

Item dat van nu voortaen geen getuygen voor schepenen gehoort sal werden op der straten ofte in de herbergen, dan alleenlijcken opt stadthuys ofte in de vierschare. Ende wes de getugen anders beleyt sullen werden, sullen van geender waerden zijn. Oock datter geen kennisse by schepenen sullen genomen werden minder dan in presentie van twee schepenen; ende den secretaris sal anders egeene kennissen ter registere stellen dan in presentie van twee schepenen.

97.

Item dat niemandt sal vermogen vlas te rootten binnen den ommeganch op de boete van drye ponden swarte, ende niettemin het vlas wechdoen, ofte by foute van dyen sal tselve gedaen werden van sheeren wege.

98.

Item es geordonneert, geresolveert, gearresteert ende gesloten by drost, schouth ende schepenen, dat van nu voortaen alle kennissen te register bekent sullen blyven voor goet ende van

goeder weerden gehouden werden, sonder dat ymandt daerby soude werden geïnteresseert[1]*, al waert, dat sy geen overzegelingen hadden van haere kennissen, maer dat het schepenenregister sal sijn een eeuwich register, houdende deselve kennissen, soe goet alsoff sy overzegelingen hadden.*

99.

Item wert geordonneert, dat van nu voortaen soo wie, eenige coopmanschap gedaen hebbende, grootelicx mishapt ofte bedrogen waere, sullen van deselve coopmanschap mogen des anderen daechs binnen sonneschijn in presentie van twee schepenen renunciatie doen, mits betalende het gelach ende den armen van Scherpenisse thyen schellingen Vlaems ende dat quite sijn. Ende sullen in rechte niet ontfangen werden, tensy dat sy voldaen hebben dit articul, mits doende aen sijn parthye een kennelijcke weete tsynen huyse; ende soo tselve tsynen huyse niet bequamelijck can gedaen werden, sal deselve weete gedaen werden ter plaetse, daer de coopmanschap geschiet es.

100.

Item dat er by nachte in de Kerckstrate geen wagens sullen mogen blyven staen, op de boete van een pont swarte voor den diender.

101.

Alsoo datter groote clachten werden gehoort, dat eenige luyden hare verckens groote schade sijn doende, zoowel in de bezaeyde houcken als boomgaerden, hoven ende anders, is daeromme by drost, schouth ende schepenen geordonneert, gearresteert ende geslooten, dat van nu voortaen een ygelijck sal zyne verckens houden op synen beheynde hoven ende erve ofte cooten, sonder dat deselve mogen loopen langs des heeren straten, dijcken, wegen off sloopen, op de boete van vijff schellingen Vlaems voor de heere.

102.

Item alsoo men bevindt, dat veele luyden door het rapen van de creuckelen, mosselen ende crabben de steenen aen de zeedijck seer sijn verwentelende, brekende ende losmaeckende, ende dat

---

1) Het HS. heeft: „genteresseert".

het rijswerck daerdeur oock by veele wert gebroocken ende opgetrocken, is daeromme by die van den Rade van sijn Excellentie met dheer drost, dijckgraef, geswoorens ende gemeene ingelanden geordonneert, dat hem niemandt en vervordere, tsy man ofte vrouwe off kinderen, eenighe creuckelen, mosselen ofte crabben op de steenen ende trijs van den zeedijck van Scherpenisse te rapen, ofte eenich rijs van den dijck op te breecken, noch geen rijs van den zeedijck wech te dragen, al waert oock zulcx, dat tselve quam dryvende, op de peene van deerste reyse boven de ordonnaris boete geset te werden te water ende te broode, voor de II [1]*) reyse openbaerlijck te werden geschavotteert, ende de derde reyse op arbitrale correctie ende swaerder peene naer gelegentheyt van zaecken.* [2])

129.

Item wy geven voorts volcommen macht ende authoryteyt onsen voorschreven balliou in den tijt wesende met den rentmeester ende schepenen alle jaere ende taller tijt te mogen maken voorgeboden over de politie van onsen voorschreven dorpe en vryheyt van Scherpenisse, zoo groot ende cleyne als hemluyden sal duncken orbaerlijckxt te syne, die wy willen, dat onderhouden sullen worden in aller manieren, ofte wy deselver gheordonneert ende gemaect hadden, gevende authoriteyt ende macht den voorschreven onsen baliou met onsen rentmeester alle jaere binnen der Meyemaent te vernieuwen ende eeden schepenen, die dat jaer door recht ende justicie [3]) administreren sullen ende onsen keure besweren.

130.

Ende want wy willen, dat dese voorschreven koore onderhouden sal worden, zoo bevelen wy onsen officieren, justicieren ende ondersaeten van Scherpenisse, dat sy hiertoe verstaen ende ernstelijck obedieren, want onsen wille sulcx is. In kennis van dien soo hebben wy dese voorschrevene koore hyervoren onderteyckent ende gedaen int jaer onses Heeren XV C achtentwintich op den II dach van Meye.

---

1) Het HS. heeft: „de t II".
2) In het HS. volgen nu de artt. 103—128, die uit de jaren 1617—1634 dateeren.
3) Het HS. heeft: „justie".

XIX. Oude keuren van Vere.

Toen ik in de tweede aflevering van jaargang 1895 van Themis drie der oude keuren van Vere deed afdrukken, voegde ik aan die uitgave toe, dat, blijkens mededeeling van den Burgemeester, in het archief dier gemeente geene origineele keuren voorhanden waren doch slechts de weesboeken van 1455 tot 1790. Door den Heer Th. Morren, Adjunct-Commies bij het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage, werd mijne aandacht onlangs gevestigd op het oudste dier weesboeken, thans tijdelijk op dat archief aanwezig, welk deel met de bijgaande ordonnantie van 20 Juli 1455 aanvangt. Deze ordonnantie is ouder dan de nieuwe keur van Vere en bevat bepalingen omtrent de instelling van een weeskinderboek in verband met de voogdij in het algemeen. Hare bepalingen zijn voor een klein gedeelte in de latere nieuwe keur overgenomen. Merkwaardig is de kracht, welke aan hetgeen in dat register aangeteekend staat, moet worden toegekend [1]), welk gedeelte in de ordonnantie over de weezen, voogden en weesmeesters van 1483 niet werd overgenomen.

De algemeene bepalingen omtrent de voogdij, die in de ordonnantie van 1455 voorkomen, zijn daarin blijkbaar opgenomen met het oog op de omstandigheid, dat van vele zaken en gebeurtenissen op de voogdij betrekking hebbende, in dat register aanteekening behoort te geschieden. In de nieuwe ordonnantie wordt het bestaan van dit register ondersteld, immers in sommige artikelen wordt dergelijke aanteekening gelast [2]). Blijkbaar hebben dus deze twee ordonnantien naast elkander gegolden.

Het weesboek, waarin de ordonnantie van 1455 voorkomt, loopt van 8 Februari 1456 tot 13 Juli 1485 en bevat dus reeds aanteekeningen, gemaakt ingevolge de nieuwe keur van Vere van 1483. Bij de uitgave heb ik gemakshalve op sommige plaatsen nieuwe regels doen stellen. In het HS. loopt de tekst onafgebroken door, doch voor een beter over-

---

1) Zie o. a. S. van Leeuwen, R. H. R. I, 16, § 13.

2) Zie de artt. 3, 5, 9, 10 en 18.

zicht kwam mij eene onderbreking hier en daar, alsmede eene nummering ten gerieve der aanhaling wenschelijk voor.

Na de uitgave van de oude en de nieuwe keur in Themis werd er mij op gewezen, dat deze meer eigenaardig hadden thuis behoord in de werken dezer Vereeniging. Gevolg gevende aan dien wenk, vroeg ik aan de redactie van dat tijdschrift verlof, deze keuren te doen herdrukken in de Verslagen en Mededeelingen van onze Vereeniging, welk verzoek met de meeste bereidwilligheid werd toegestaan.

Het HS., voor de uitgave dezer keuren gebruikt, berust op het Rijksarchief voor Zeeland te Middelburg. Het is een klein boekdeeltje in 8° en bevat eene copie uit het laatst der 15e eeuw van vier keuren van Vere, zijnde, volgens eene later daarin gehechte inhoudsopgave:

1°. Nieuwen Cuere van der Vere in 57 artikelen, voorafgegaan door die tafele.

2°. Ordinanche ende kuere van der weeskinderen, voechden ende weesmeesteren binnen der vriheit van der Vere.

3°. Ouden Cuere van der Vere voorafgegaan door die tafele.

4°. Afschrift van het privilege of groot Charter van Maria van Bourgondie, voorafgegaan door die tafele in 70 artikelen.

De oudste keur werd reeds medegedeeld door Prof. Pols in de Verslagen en Mededeelingen O. V. R. I, pg. 302 v., doch zonder vermelding van het feit, dat zij de oudste is. Als ouderdom stelt Z.H.G. de 13e eeuw, eene periode die ook mij zeer aannemelijk voorkomt. Het door mij gebruikte handschrift vertoont echter afwijkingen in tekst en spelling, die doen vermoeden, dat deze copie meer overeenstemt met het origineel. Volledigheidshalve, ten einde deze keuren bij elkander te behouden, heb ik gemeend de Oude Keur opnieuw, volgens mijne lezing, bij de drie andere te moeten doen afdrukken.

Belangrijker zijn de Nieuwe Keur van 1483 en de Ordonnantie op de Voogdij en de Weeskamers, die, voor zoover mij bekend, nog niet waren gepubliceerd en vrij uitvoerig de oude costumen van Vere mededeelen. De Magna Charta meende ik veilig te kunnen achterwege laten. Deze toch is voldoende bekend en ziet niet in het bijzonder op Vere.

Het handschrift zelf is goed, duidelijk geschreven op zwaar Hollandsch papier. De initialen en opschriften der artikelen zijn, evenals vele letters en cijfers in den tekst, met rooden

inkt geschreven. De opschriften der Oude Keur zijn met rood onderstreept, terwijl het woord „finis", aan het slot daarvan, met rood is omlijst. De folio's zijn ongenummerd. Het handschrift is goed bewaard, de bladen zijn gaaf en worden slechts hier en daar ontsierd door eene vlak, vermoedelijk ontstaan door vocht, dat den inkt deed afvloeien. De eerste bladzijde is onbeschreven: eene latere hand maakte op de r°. zijde, zooals wel meer in oude handschriften voorkomt, eenige berekeningen. Folio 2 r°. vangt aan met de Nieuwe Keur. Daarna volgt de Keur der Voogdij; dan komt de Oude Keur, terwijl het slot wordt gevormd door de Magna Charta.

Ter onderscheiding, heb ik, bij het einde van eene pagina in het handschrift, een verticaal streepje tusschen het eindwoord dezer en het beginwoord der nieuwe bladzijde doen drukken.

De keuren heb ik gemakshalve in chronologische volgorde doen zetten.

Mr. L. M. Rollin Couquerque.

's Gravenhage, October 1896.

A. De oudste keur.

HIER BEGHINT DIE TAFELE VAN DER OUDER CUERE VAN DER VERE ETC.

Van denghenen die strijt roerdt. /
Van wonden ghedaen met moortwapene.
Van hoeftwonden of van doorsteken.
Van ghewont binnen der core thalene.
Van vechten binnen vreden of laghen.
Die strijdt roert ende huuysukinghe mede doet.
Die selve strijt roert ende huuysukinghe up hem ghedaen wordt.
Die strijdt roert ende den scheyders quetst.
Van striderlycker saken te halene.
Van slaene met laghen of met verrade of mordadelike of binnen vrede.
Van vechten onderlinghe binnen vrede.
Van mesdoene teghens scoutaten ende 's heeren knapen.
Wie yement vlouket of vrespreket in felheden.
Die sijn mesdaet niet ghelden en mach.
Die vrede ontseit.

Van die schepenen begheren ter oorconden.
Daer die stridelijcke sake eenen schepenen aengaet ende ghemaent wordt.
Die schepenen wederseit in de vierscare.
Van scouden voren of na te betalen, wat daerof recht es.
Van oerconden te XXX sc. toe of beneden.
Van scoude sonder oerconden.
Van schouden te beclaghene binnen der choere.
Van gueden te aresterene.
Van ballinghe te husene.
Van dieften of van trensoneren [1]).
Van coemanschepe.
Van der stede te wachtene.
Van backen ende van oven te bewarene.
Van valsche maten.
Van metten ghelaghe t'ontgaene.
Van schepen, die niet en comen als se die scoutate ontbiet om recht met hem te vorderen.
Van te varen metten heere.
Van te setten yemant int scoutaten stede om recht te vorderen.
Van recht te hebbene by deser chore ende te nemene.
Van scoutaten ghebooden.
Van te valschene eenighen dranc.

1. *Van denghenen die strijdt roerdt.*

Soe wie die strijdt roert met slaene of met stekene of oec met worpene ende sijn helpers verwonnen worden met schepenen, die sullen beteren hare misdaet dengheenen, daer sy se up mesdoen, twyscatte ende beteren eerlijc den heere een pont ende den schepenen ende scoutate VI sc. ende dat sy weder mesdoen, dat sullen sy beteren eenscatte ende eerlijc den heere X sc. ende schepenen VI sc.

2. *Van wonden ghedaen met moortwapene.*

Soe wie dat yement wont met moortwapene, eest knijf of priem, eist lombaertsmes, eist cordeyse, colve of eyst aecx. hy saelt beteren dien hy 't doet ende den heere X pondt.

---

1) Dit woord is minder goed leesbaar. Prof. Pols leest: „Van rovene of van dyeften"; vgl. nº. XLIX der nieuwe keur van 1483.

3. *Van hoeftwonden of van doersteken.*

Soe wie ghewont wort in sijn hoeft ende men houwet in sijn lichame, dat hy dore ware, men soudt den man beteren als 't recht ware ende den heere vijf pondt.

4. *Van ghewonden binnen der chore talene.*

Soe wie dat ghewont wordt binnen der chore, hy moet den schepenen tooghen sijn wonden. Eist den schepenen condt, die se hem / ghedaen heeft, men sal se [1]). Eist den schepenen niet condt, hy sal se metter custinghe houden up denghenen, die hy se tijt. Ende die gheene maghe hadde in 't graefschip, hy soud se halen daer hy se hadde ende ghehouden sijn te halen. Ende es hy ballinc, daer syne maghen wonen, hael ze selve met zes eede.

5. *Van vechten binnen vrede of laghen.*

Soe wie die yemande met laghen of mordelijcke of met verrade of binnen vrede sloughe, hy soude beteren dien hy 't dede vierscatte ende den heere X pondt.

6. *Die strijdt roert ende huuysukinghe doet.*

Soe wie strijdt roert ende huysinghe [2]) mededoet, hy of sijn hulpers sullen 't beteren die huuyssukinghe als 't recht es, ende wat sy inwaert doen ende aen 't huuyse te scaden, sullen sy beteren vierscatte ende dat men uuytwaert doet, sal men beteren eenscatte.

7. *Die selve strijdt roert ende huuysukinghe up hem ghedaen wordt.*

Soe wie die strijdt roerdt, al dede men huuyssukinghe up hem, men sou 't hem niet beteren, ende die misdaet, die daer geschiedde, die zoude men beteren uuytwaert ende inwaert twiscatte. Ende die den vrede breket, die sal men beteren gheen huuyssukinghe, ende wat sy misdoen ende die hem stercken sullen 't beteren vierscatte, ende dat men theghens

---

1) Blijkbaar is hier iets weggevallen. Volgens het HS. van den waterklerk bij Prof. Pols: „hem doen gelden".

2) Vermoedelijk moet hier gelezen worden: „huuysukinge". Aldus ook in het HS. bij Prof. Pols, waar echter n°. 6 en 7 vereenigd zijn.

hem mesdoet, dat sal men beteren eenscatte. Waer dat sake. dat yemant huuysukinghe dede an yemends huuys, die selve gheen vechtere en ware, men soude hem beteren zijn huuysu-kinghe ende wat men te scade dede aen sijn huuys, soude men hem beteren vierscatte. Soe waer dat men huuysukinge doet, hoe dat men se doet, dieghene die se doet, zy sullen ghemeenlijcke den heere beteren X pondt boven alle boete.

8. *Die strijdt roert ende den scheyders quetst.*

Soe wie die coempt te stryde, den strijt te scheydene ende aldore scheyden blivet, ghecrighet hy smerte, men sal se hem beteren vierscatte. Soe wie vermaent van scoutaten of van schepenen om met hem te gane, dies niet en dade, hy sou 't boeten VI sc. der [1]) ende den scoutate ende schepenen indien dat sy 't kennen by haren eede.

9. *Van stridelijcke saken te halene.*

Soe waer dat stridelijcke sake es, daer mach men up elcken man halen, die stryder es, eenen slach ende eenen val tijdt men hem meer, claer se hem met synen eede of met ghelde.

10. *Van slaene met laghen.*

Soe wie dat yement sloughe met laghen of mordelijc of met verrade of binnen vrede, hy salt 't hem beteren vierscatte ende heere X pondt.

11. *Van vechten onderlinghe binnen vrede.*

Soe waer dat die van der Vere of die sijn van der vriheit als die van der Vere onderlinghe vechten, men sal 't berechten of ter Vere ware gheschiet. /

12. *Van misdoene jeghens scoutaten ende 's heeren knape.*

Soe wat die binnen der chore wonen mesdoen jeghens den scoutate of jeghens 's heeren knapen, dat sullen sy beteren toot mijns heeren zegghen ende guetduncken. Ende dat sy weder mesdoen zullen sy beteren desghelijcke.

13. *Van vlouckene.*

Soe wie die vloucket yemende of verspreket in felheden

1) Hier is ruimte voor een woord opengelaten; HS. waterklerk: „straten".

of in nide, hy sal 't hem beteren, alsof hy hem eenen slach gave of hadde ghegheven.

14. *Van die syne mesdaet niet ghelden mach.*

Soe wie dat mesdoet ende niet ghelden en mach van armoede, die sal men slaen in den stoc drie daghen. Ende soe wie die se uuytdade sonder vonnisse, hy soude ghelden hare buete ende haer misdaden denghenen, die sy smerte ghedaen hebben.

15. *Die vrede ontseyt.*

Soe wie die vrede ontseyt den scoutate of den schepenen of des heeren knapen of den waerdt, hy soude den heere gheven vijf pondt ende dien hyne ontseyt hevet X sc. ende wie dattene daerna sterckede of den vrede met dulre talen belettede, die zoude boeten den heere X sc. van sijnre verbuernisse.

16. *Van die schepenen begheren ter oerconden.*

Soe wie die schepenen begheren te hebbene of te / hoeren om orconscape, die scoutate sal se hem doen hebben. Soe wie die overhorich ware, hy soude den scoutate boeten V sc.

17. *Daer die stridelijcke sake eenen schepene aengaet ende ghemaendt wordt.*

Negheen schepene mag vonnisse segghen van strydelijcke saken daer 't hem aengaet. Waer 't dat men eenighe schepen weerde van den schepenen rade, die schepenen souden segghen den anderen schepenen by des scoutaten maninghe syne beste wetenthede van der saken ende gaen van den raede.

18. *Die schepenen wederseyde.*

Soe wie dat schepenen wedersegghet in ghebanre vierscare ende by ghemaenden eede, hy sal den schepenen beteren drie pondt, ende die schepenen vonnisse wederseit buten der vierscare, hy sal 't beteren XV sc. Soe wat men sekert voer schepenen, dat sal men bedinghen ter vierscare.

19. *Van scouden voren of na ter vierscare te betalene.*

Soe wie syne scoude niet en goude eer die scoutate ende die schepenen toot synen huuys quamen, hy sou 't boeten

den scoutate ende den schepenen III sc. ende die clagher sal hebben anderhalfscatte pande ende die sal men verbieden drie sondaghe.

20. *Van oerconden toot XXX sc. of beneden.*

Drie wittachtighe mannen, die huuys ende hof hebben binnen der Vere, moghen orconden / segghen toot XXX sc. toe ende daer beneden met vreemde lieden.

21. *Van scoude sonder oorconde.* [1])

Van scoude, daer negheen kennesse af en es, mach men voerstaen metten eede, die claghere sal gheven IIII d. doet hy den eedt.

22. *Van sculde te beclaghene.*

Soe wie die beclaghet wordt van sculde binnen der choere, waer dat hy ware, men soude hem sijn scult doen ghelden, die men up hem beprouven mach metter wet; heyschede men hem meer, soe sal hy daervoer staen met synen eede. Dade hy's niet, men soude hem ende sijn guet rasteren des hy 't ghedaen hadde.

23. *Van gueden te rasteren.*

Soe wie yemands gued rasteerde t' onrechte of dede rasteren, hy soude den man beteren sijn scade ende den scoutate ende schepenen VI sc.

24. *Van ballinghe te huysene.*

Soe wie eenighe ballinghe haelde in sijn huuys, die ter vierscare ghebannen ware, hy soude boeten den heere van elcker nacht een pondt.

25. *Van dieften.*

Soe wie van dieften of van roeven of van dieven t' onthoudene verwonnen wordt, hy sal 't beteren vierscatte ende den heere thien pondt ende die met dieften wordt bevaen, men sal hem doen sijn recht.

---

1) In margine staat met rooden inkt: „dit's d'oude manyere", vermoedelijk door de zelfde hand geschreven.

26. *Van coomanschepen.*

Soe wat coemanschepe dat men maket wittelike / ende openbare ende daer men godspenninck up gheeft ende drie wettighe mans kennen, die huuys ende hof hebben binnen der chore ende sijn maghe niet en sijn, die sal stade bliven sonder van guede daer clagher of quame ende men gheprouven mochte, dat hem ghestolen ware, die soude den coopere gheven sijn ghelt ende nemen sijn guet.

27. *Van der stede te wachtene.*

Soe wie die wachten sal up die Vere, die moet wesen XV jaer out of daerboven. Vint men hem slapende toot huys, hy sal boeten X sc.; slaept hy up die strate, hy sal boeten V sc.; dese boete heeft ghegheven den armen mede te verschoenene, die gheen costen moghen doen.

28. *Van backene ende van ovene te verwaerne.*

Soe wie die sijn oven niet en verwaert als den scoutate ende schepenen redelijck sal duncken, hy sal den heere boeten I pondt, omdat hy die Vere vreest.

29. *Van valscher maten.*

Soe wie verwonnen wort met valscher maten, hy sal se te sticken slaen voer den scoutate ende die schepenen ende hy sal den heere boeten een pondt ende den scoutate IIII sc.

30. *Van metten ghelaghe t' ontgaene.*

Soe wie met synen ghelaghe ontgaet ende des ander daghes niet en coempt ende ghelt, mach men 't gheprouven met drie wittachtighe mannen, hy sal 't ghelden vierscatte.

31. *Van schepenen, die niet en comen, alse die scoutate ontbiet.*

Soe wat schepenen, die niet en quame toot den scouth, als hyne ontbode om recht te doene ende te vorderene, hy sou 't beteren V sc. den heere, hem en ware yet lettende.

32. *Van te vaerne metten heere.*

Soe wie die scoutate neempt met mijn heere te vaerne daghelijcx, waer hy dies niet en dade, hy sou 't den scouth beteren III sc. ende die huere van eenen man; sonder die

vischeren, die haer zeevaert daerby verliesen souden, ende dat moeten sy tooghen den scoutate, dat hy andere lieden nemen mach; ende die achterbleve met scalchede, hy soude ghelden huere ende boete.

33. *Van den scout, dat hy yemant in sijn stede setten mach.*

Die scoutate mach nemen eenen man in sijn stede om recht te vorderene ende mijns heere oorbor te doene.

34. *Van recht te hebben by der choere.*

Soe wie die recht hebben wille by der choere, die sal weder recht hebben van der chore.

35. *Van scoutate ghebode.*

Soe wat die scoutate ontbiedt, dat sal van mijns heeren weghen ghestade bliven.

36. *Van te valschene eenighen dranc.*

Soe wie eenighen dranc valscht, waer 't bier, wijn, ael oft mede, ende daerinne yet anders dade dan van denzelven ende men dat gheprouven mochte, die verbuerde X pondt ende dat ghedurende toot mijns heeren wedersegghen.

FINIS.

B. Oordonnance ende voirzienicheit up de weezekinderen binnen der stede van der Vere ghemaect in 't jaer vive ende vijftich, XX dagen in Julio.

I. Het es gheordonneert ende gesloten by minen heere van der Vere, zinen bailliu, buerchmeisters ende scepenen derzelver stede, dat zo wanneer eenich man of wijf, wonachtich binnen der voornoemde stede van der Vere, aflivich wert. getrouwet kindt of kindren hebbende ende achter hem latende, de ghuene, die te live gebleven zal wezen, hetzy vader ofte moeder, zal alsdan gehouden wezen te commene binnen den eersten zes weken naer 't overlyden van een van beiden by den voornoemden buerchmeisters, in der tijd wezende, ende hemluden duechdelijc ende up zinen of hueren eedt in gescrifte over te bringhene den staet, grootte ende weerdde van des weezekinds of kindren goede, 'twelke alsdan by den gezworen

clerc der voorss. stede gescreven ende geregistreert wort in dit jegewoordich register, genaemt *Weezekinderbouc.* [1])

II. Ende waert dat vader ende moeder alle beide storven ende aflivich worden aleer 't kint of kindren huere dagen ende jaren hadden, zo zullen alsdan viere de oudste ende naeste vrienden ende magen van denzelven kinde of kinderen, te weten twee van des vaders zyde ende twee van des moeders zyde, gehouden wezen te doene ende over te bringene 't goed van den voorss. kinde of kinderen binnen den voornoemden zes weken in der manieren ende als voorscreven is. [2])

III. Ende dat geschiet wezende, zo zullen beide de buerchmeisters mit twee scepenen of d'een buerchmeister met drie scepenen ordonneren ende beschicken, hoe, op wat maten ende condicien ende ooc by wien 't voornoemde weezekint of kinderen mit hueren goede gehouden ende geregiert zullen wezen. [3])

IV. Ende zo wie der weezekinder goedt onder den handen hebben ende gebruken zal, die wert gehouden daeraf boorchtocht ende zekerheit te doene, omme de bewaernisse van den voorss. weezekinderen mit tween personen, woonachtich ende gegoedt binnen der voorss. stede van der Vere in zulken schijn, dat de voornoemde buerchmeisters daermede tevreden zijn. Al 't welke men insgelijcx scriven ende registreren zal by der grootte ende state van der voorss. weezekinder goede. [4])

V. Ende gebuerde 't, dat eenich gebrec ware an vader ofte an moeder ofte, naer 't overlyden van hem beiden, an de voorss. vier oudste ende naeste magen van over te bringhene der voorss. weezekinder goedt binnen den tijdt ende gelijc voorss. is, zo zal alsdan de bailliu of, by gebreke van hem, d'een van den buerchmeisters daervoren mogen leggen te ghisele binnen der Vere deguene die daer wonachtich in zijn, het zy vader ofte moeder oft eenich van den voorss. vier naeste magen. Ende waert dat eenich van hemluden buten der Vere wonachtich ware, die zullen de voornoemde buerchmeisters of d'een van hem beiden mogen anspreken met rechte, zo wanneer dat zy se naer de voorss. zes weken binnen der heerlicheit van der Vere

1) Zie art. 1 der Ordonnantie van 1483 over de weezen, voogden en weesmeesters te Vere.
2) Vgl. art. 6 der ordonnantie van 1483.
3) Vgl. het laatste gedeelte van art. 11 der ordonnantie van 1483.
4) Vgl. artt. 3 en 8 der ordonnantie van 1483.

vinden zullen, ende zullen de voornoemde personen binnen der Vere wonachtich in huer ghizel bliven liggende ende die van buten in huer arrestement zonder hemluden eenichsins daervoren te mogen verboorghen ter tijdt toe, dat zy der voorss. weezekinder goedt overgebrocht zullen hebben als voorss. is. Ende wes costen de buerchmeisters daerom doen zullen, dat zal wesen ten coste ende laste van den voorss. vader of moeder of van den voorss. vier naeste magen, an wien 't gebrec geweest zal wesen. [1])

VI. Ende het es te weten ende gesloten mit vonnesse, dat zo wes aldus in dezen weesekinderbouc den voornoemden weesekinder angaende by den voorss. gezworen clerc gescreven ende geregistreert wort, zal wesen ende bliven tot eeuwigen dagen alzo vast ende van goeder weerden, alsoff er scepenen brieven naer der ouder costumen af ghemaect waren, zonder eenighe fraude of wederzech van yemende.

VII. Ende es gheordonneert ende gesloten, dat de voorss. ghezworen clerc hebben zal van elken weezekinder goed, borchtocht, zekerheit ende anders, des dairan cleven mach te registreerne, naer de groete ende state van den goede ende den buerchmeisters redelic zal dincken. [2])

VIII. Voortmeer zo en zal men gheen weezekint of kindren, wanneer zy huer jaren ende daghen hebben zullen, huer goed overgheven anders dan by weten ende consente van den voornoemden buerchmeisters ten bijwezen van den gezworen clerc, 'twelke hy ooc in dit register teykenen zal, ende zal daeraf geloont wezen naer de grootte ende gheleghentheit van der zake.

IX. Ende es te weten, dat men deze ordonnance altijd zal moghen veranderen ende vernieuwen ten goetdincken ende by overeendragen van minen heere van der Veere, zinen bailliu, buerchmeisters ende scepenen in der tijdt wezende.

Dit was aldus gedaen ende ghesloten upten XXsten dach van Julio in 't jaer duzent vierhondert vive ende vijftich.

---

1) Over de straffen op niet nakoming van deze verplichting der voogden handelen art. 4, 5, 6 en 7 der ordonnantie van 1483.

2) Over het loon van weesmeesters handelt art. 21 der ordonnantie van 1483.

C. De nieuwe keur van 1483.

DIT 'S DIE TAFELE VAN DER NIEWER CUERE VAN DER VEREN, GHEMAECT IN 'T JAER ONS HEEREN MCCCC ENDE LXXXIII.

I. Van den scout of van den rechtere, die partien recht weygherde.

II. Van den scout of rechtere, dat hy die schepenen drie daghen die weke up der stadthuys sal moghen ontbieden om partien te expedierene ende om criminael saken altijts.

III. Schepen sullen alle jare hueren eedt doen ende sullen viere in ghetale sijn om een diffinitijf vonnisse te gheven.

IV. In alle cleyne saken toot XL rijnsgulden ende daeronder sal men procederen by monde ende vonnis of gheven binnen VIII daghen.

V. In saken boven XL gulden sal men dinghen in ghescrifte eeyst van noede.

VI. Als die verwerer eens ofte tweewerf es ghedaghet ende niet en coempt, soe sal men in die costen wisen ende voert versteken van alle exceptien declinatorie.

VII. Derdewerf sal men noch daghen ende dan sal hy zyne diffaute moghen purgieren, coempty te rechte. Quame die verwerer ter darden daghinghe niet, soe sal men hem condempneren in den heysch van den aenlegghere, updat die actie puer personael ware. Ende waer die actie reael, zoe sal nochtans die ghebruuycsamicheit ghenomen / sijn, maer binnen den jare sal hy [1]) noch ontfanghelijc sijn te ageren up die proprieteyt van den guede.

VIII. Partien ghehoert sijnde, die verwerer hem absenterende, sal men den verwerer wysen in de costen noch van dien termyne ende noch eens doen daghen. Indien hy coempt, men sallen noch hoeren, uplegghende die costen. Ende of hy niet en coempt, die heyscher sal moghen procederen toot synen heysch ende voert toot pandinghe, toot eyghendom ende scattinghe na ouder castumen ende binnen drie daghen 't goet vercoopen toot een scatteghelde ende wettelijcke costen.

---

1) Boven den regel staat „die verwerer" met eene latere hand geschreven.

IX. Als die heyscher hem selve ten eersten rechtdage absenteert, eer hy aensprake ghedaen heeft. [1])

X. Als die heyscher hem absenteert, beyde partien ghehoert sijnde in aensprake ende in verantworden. [2])

XI. Schepenen sullen partien recht doen na allegatien van partien ende gheleghentheit der waerheit, welcke waerheit men sal moghen doen by duechdelicke tughen of brieven.

XII. Schepenen, by ghebreke van duechdelijcke prouven, sullen den verwerer quite wysen sonder eedt. Maer na deuchdelijcke redene ende presumptie sullen sy den verwerer toelaten toot synen eede.

XIII. Als die heyschere deuchdelijcke prouve heeft van eenen tughe ende presumptie, sal men den heyschere toot synen eede ontfaen. /

XIIII. Item die eedt ghepresenteert wordt, moeten doen, ofte men sal den anderen daertoe ontfanghen. Hoe elc sijn brieve ende recht sal mueten sterken met eede.

(XVI). XV. [3]) Item den ghecondempneerden sal men condempneren in de costen van den winner, 'tzy van montcoste oft anders.

(XVII). XVI. Coopluyden van buten sal men sonder vertrec of scrifture recht doen, ten ware dat die sake ware boven XL lib. [4]) of van erve of dat partye consenteerde.

(XVIII). XVII. Partien sullen moghen repliceren ende dupliceren zonder meer vertreck.

(XVIIII). XVIII. Van arestemente te doene.

(XX). XVIIII. Als yement toot versoucke van den heere ghearesteert wort.

(XXI). XX. Als yement tooten handen of in den handen van den heere ghelevert wort.

(XXII). XXI. Van crimineele saken sal die heere den ghevanghen ticht gheven binnen den derden daghe.

(XXIII). XXII. Die ghearesteert wort toot versoucke van partien, mach eedt begheren de calumpnia.

(XXIIII). XXIII. Van yement t' onrechte te aresteren.

---

1) In margine staat „ante litem contestatam", met latere hand geschreven.

2) In margine staat met dezelfde hand als in Nt. 1 bedoeld : „post litem contestatam

3) De nummering is foutief. N°. XV van de keur zelve komt in de lijst niet voor, wel n°. XVI, dat hier XV genummerd is, enz.

4) In margine hiernaast een teeken, waarschijnlijk aanduidende: *grote*.

(XXV). XXIIII. Wie ghearresteert wort ende wechloopt of ghearesteerde gueden ontvoert.

(XXVI). XXV. Schepenen sullen alle sterfhuysen berechten.

(XXVII). XXVI. Die gheboden sal men des dinxen-daghes doen.

(XXVIII). XXVII. Van testamenten te makene.

(XXVIIII). XXVIII. Van testamenten te condeghen.

(XXX). XXVIIII. Van gueden in sterfhuyse, daer calaenge om comen mochte, te bescrivene.

XXXI. [1]) Die yemande van den gherechte misseyde.

XXXII. Die up yemande van den gherechte een mes trocke.

XXXIII. Die den anderen om rechs wille quetste of misseyde.

XXXIV. Soe wie den heere of schepenen vrede weygherde.

XXXV. Aen wien men vrede begheren sal.

XXXVI. Soe wie vrede breect, wat hy verbuert.

XXXVII. Die onsculdighe maghen sullen altijts bevreedt sijn.

XXXXVIII. Van kivene wijf of man.

XXIX. Van met eender vuyst te slaene.

XL. Van een mes te treckene.

XLI. Van yemant te quetsene.

XLII. Met een stocke yemant te slaene.

XLIII. Die stede te vreesene van brande metten oven of viere.

XLIIII. Van valsche maten of ghewicten.

XLV. Van eenen quaden eedt te doene.

XLVI. Van huuyssouckinghe.

XLVII. Van dueren up te loopene.

XLVIII. Van yemande uploep te doene sonder woerden.

XLIX. Van yemant 't syne fortselijc te nemene.

L. Van by nachte brueke te duene.

LI. Van te verweerne of men yemende uploep dede.

LII. Van tughen te hoerne.

LIII. Van tughen bat te examineren.

LIIII. Van yemande toot rade van schepenen te roupen.

LV. Noch van yemande toot rade van schepenen te nemen.

LVI. Hoe men alle jare schepenen up dese punten sal eeden ende henlieden overlesen. Ende wes punten hierinne niet begrepen en sijn, men sal procederen na alle oude cueren ende castumen. / [2])

---

1) Het nummer XXX ontbreekt in de lijst en zoo komt de telling weer in het reine.

2) In de eigenlijke keur volgt nog een n°. LVII.

Want alle rechtvorderinghe ende juditien na rechte gheschien ende onderhouden worden by drie personagen, te wetene: den rechter of rechters, heysscher ende verwerer, diewelcke dicwil luyden sijn van coemanschepe of ander neringhe, in den rechten niet wel gheleert, ende die lantrechten, statuten ende castumen vele diversche, duyster ende onseker sijn, soe eist oorboer een zekere sommierlycke instructie ende ordonanchie te makene ende in 't licht te brenghene, na derwelcker die voersz. rechters, heysschers ende verwerers ende huere procuruers ende taelmannen hemluyden sculdich sullen wesen te houden ende te regieren, welcke ordonanchie ende instructie sal alsoe na ende conforme wesen den voersz. lantrechte, statuten ende castuymen, als sy na rechte ende redene, na gheleghentheit van der materien dincken sal te behoerne.

Eerst alsoe men na ghemeen generael lantrecht ende castume die rechters of rechter binnen allen desen landen ende hieromtrent bysonder in den steden ende bancken ordinaere ghenaempt sijn schepenen, die in ghetale sijn VII of meer. diewelcke nochtans gheene exsecutie van jurisdictien en hebben, noch vierscare of recht bannen noch houden en moghen dan in 't bywesen van den bailiu of scout of hueren stadthouderen, den heere van der plecken of van den lande representerende. Soe dat / die rechters sijn die scepenen ghequalifieert by der auctoriteyt ende maninghe van den bailiu ende heere, ghelijc dat castumelijc is daghelix te gheschiene in civile saken ende in crimineele, hoewel dat in crimineele die heere selve of sijn stadhouder die clachte ende aensprake doet, bysondere den bloede roerende ende lijf of let aengaende. Mids 'twelcke in sulcken saken die heere of sijn stadhouder staet in die stadt van den aenlegghere ende accusatore, soe is 't van noede, van elcken van den personagen voersz. wat te verclaren om eenen yghelijcken hem daerna te rechtene; ende eerst van den heere.

I. De bailliu, scout of stadhoudere sal vierscare bannen ende recht manen toot versoucke ende presentatie van partien ten daghe ende stonde als men ghewoenlijc is recht te doene, te houden ende vierscare te bannen, daerof nemende synen behoerlijcken loen. Waert dat hy 't weygherde ten behoerlijcken daghe ende stonden, soe dat die vierscare of recht by sijnre faute of negligentie toot versoucke als boven niet ghehouden en worde, hy soude dat beteren partie haer interest ende den heere na ghelegentheyt van der saken.

II. Item sal die bailiu of scout vierscare moghen bannen ende recht ende vierscare houden in die weke, soe dicke hem dat ten behoerlijcken daghe gelieven / sal ende die schepenen upten huse moghen ontbieden ende te minsten drie daghen die weke, te wetene 's dinxendaghes, 's vridaghes ende saterdaghes guets tijts voer der noenen, van welcken rechtdaghen voersz. den saterdach dienen sal toot 's heeren saken, wel verstaende, dat die heere of sijn stadhouder van crimineele saken vierscare sal moghen bannen ende recht heyschen naer oude castume toot allen bequamen daghen in die weke als 't hem belieft.

III. Item sullen die scheepenen alle jare haren behoerliken eedt doen ende als die scout vierscare houden ende bannen wil binnen die weke, wesende vier schepenen of meer in ghetale, anders en souden sy gheen vonnisse en moghen gheven diffinitive ende endelic.

IIII. Item sullen schepenen in alle cleyne saken, te wetene van XL rijnsgulden eens wechdraghende of daerbeneden, procederen simpelic by monde partien te hoeren ende recht te doene, sonder dat sy die sake meer dan eens sullen moghen uuytstellen ende dat den tijt van VIII daghen, ten ware dat partie daer voordere inne consenteerde of duechdelijc absent ware of by andere noetsaken.

V. Item in alle groete saken, te weten boven XL rijnsgulden eens wechdraghens, sullen die schepenen doen dinghen by ghescrifte, als hem dat oerboorlijc dincken sal ende bysondere toot versoucke van den verwerere, ende dan denselven VIII daghen gheven, nadat die heyscher synen heysch in ghescrifte / overghegheven heeft ende hy copie ghehadt sal hebben om hem daerbinnen wel te beraden; of meer dan VIII daghen, indien daer eenighe bysondere redene toe dienen. Ten welcken daghe dieselve verwerer syne andwoerde oic in ghescrifte overlegghen sal, indien hy dinghen ende contenderen wille of anders bekennen den heysch. Anders souden die scepenen hem wysen ende condempneren in de costen van dien daghe ende voert wysen hetghoent dat hierna volghet.

VI. Item es te wetene, indien die verwerer niet en compareert of en coempt, duechdelijc gheroupen wesende ende een kenlijcke wete ghehadt hebbende ten eersten termyne ofte oec ten tweesten termine boven gheroert, soe sullen die schepenen ten versoucke van den heyschere om 't ghebrec

van den voersz. verwerer, denselven verwerere wysen in die costen als voren ende hem voert versteken van alle exceptien ende renuvie [1]), die hy soude moghen begheren, dat 's te wetene, dat denselven verwerere, daerna comende ende comparerende, en sal niet moghen begheren elders te rechte te staene of gherenvoyeert te syne, dan voer den voersz. schepenen. Ende [2]) men sal den voersz. verwerer noch eens doen daghen ende een wete doen voer alle dylayen aen sijn persoen of toot synen huyse, indien hy te voren een kenlijcke wete ghehadt hadde, / omme ten naesten acht daghen [3]) te comen of ghemachticht te senden voer den voersz. gherechte, sonder meer vertrex omme voert te procederen teghens den voersz. heyschere. Ende indien die verwerer dan niet en coempt, soe sal hy ter causen van dien ghewesen worden in den costen by denselven heyschere gheleden ten zegghen ende taxatie van den gherechte, ten ware of hy die faute duechdelijc purgierde ende hem daervan onsculdichde, den gherechte ghenuch wesende, ende dat binnen den voersz. VIII daghen.

VII. Item ten welcken daghe voersz., indien die verwerer hem noch absenteert ende niet en coempt noch yement van hem ghemachticht, soe sullen die scepenen ontfanghen die prouve ende verificatie van den heyschere ende, indien hem blike van der intentie ende vermete van den heyschere, wysen aen ende in die goeden, daër recht up ghesproken ende ghepant is, ende, indien die actie puer personeel ware, aen of in dien ghereedsten gueden van den verwerer toot zynen ghebreken toe mitten costen. Ende, indien de verwerer voer dit vonnisse niet en quame ende compareerde, sal men hem altijts hoeren, mids die costen upleggheude van den heyschere, maer indien hy eerst quame na den vonnisse, soe en sal men hem niet hoeren, 't vonnisse en ware vulcomen ende die heyschere voldaen. Ende indien die actie reael ware, / te wetene van arve, [4]) sal men hem hoeren up die proprieteyt binnen tsjaers ende daeromme sullen schepenen in sulcke reale saken wysen in den eyghendom, ten ware of die verwerer quame mit beteren rechte binnen sjaers.

---

1) Aldus het HS. Misschien te lezen: *renvoie.*

2) In margine staat: „dit 's die darde reyse".

3) Er staat „ten naesten recht daghen". Dezelfde hand schreef boven „recht": „alias acht"

4) Boven den regel staat „of hus" met latere hand geschreven.

VIII. Item ende inghevalle of die verwerer hem absenteerde, nadat partyen over beyden zyden ghehoert sijn, sal men hem wysen in de costen van dien termine ende noch eens toot zynen huse of herberghe doen daghen om voorder te procederen jeghens den heyschere na rechte. Ende, indien hy compareert, men sal hem noch hoeren, uplegghende den heyschere syne voersz. costen. Ende, indien hij niet en compareert, zullen die schepenen noch condempneren in die costen als voren ende toelaten den heyschere, indien hy 't begheert, voert te procederen toot pandinghe ende eyghendom ende scattinghe naer ouder costumen, uytghenomen dat men van sculden niet meer toescatten en sal den heyschere dan synen heysch ende scult bedraghet metten costen van den processen. Ende daeromme sal men terstondt na den vonnisse binnen drie daghen 't guet vercoopen mit verhoeghen. Ende daervan sal die bode een openbaer uuytrupinghe doen, dat men sulc guet of erve vercoopen sal ghelijc dat ghewoenlijc es. Ende indien 't / meer waerdich es, dat sal men gheven den verwerer of die van synen weghen daertoe ghemachticht es of, by ghebreke van dien, sal men dat onder 't gherechte legghen, ten ware of men den heyschere van synen ghebreke mochte helpen mids vercoopinghe een deel van der erven, huse of guet, 'twelke men alsdan doen sal, ten minsten quetche van den verwerer, sonder scade of preiuditie van den heyschere.

IX. Item ende indien die heyschere hem ten eersten daghe absenteert ende niet en quame, soe sal die verwerer hebben oorlof van den gherechte ende sijn costen ter taxatien van schepenen.

X. Item ende indien die heyschere hem absenteerde, nadat beyde de partien ghehoert sijn in aensprake ende in verantwoerden, sullen die schepenen toot versoucke van den verwerer of synen procuruer ende taelman den voersz. heyschere condempneren in die costen van dien daghe ende den voersz. eysscher eens voer al dachvaerden ende een wete doen toot synen huyse of herberghe ende, indien hy coempt, sal men hem hoeren, mids uplegghende den verwerer zijn voersz. costen ten segghen ende taxatie van den gherechte, ende, indien hy niet en quame noch yemant ghemachticht van synen weghen, sal men den heyscher versteken van 'tgoont dat hy ghedaen soude hebben, te wetene van synen toene, prouve of / betoech. Ende indien die verwerer sijn fayten of betalinghe

prouven ende thoenen wil mit brieven, instrumenten, ghetughen of andersins duechdelijc, zullen die schepenen hem toelaten ende dan absolveren ende vri ende quijt wysen.

XI. Item sullen die schepenen, partien ghehoert ende ter maninghe van den heere of sijn stadthoudere, recht doen na die allegatie van partien ende gheleghentheit van der waerheit, die voor hemlieden ghecomen is, welcke waerheit sal wesen alsoewel by twee of drie wettighe mannen ghetuyghen sijn, sijn sy poorters of andere niet wraecbaer of reprochabel van der wederpartie, als by wettighe schepenen brieven of duechdelike obligatien of instrumenten by partien of notarijs bekent of ander duechdelijc bewijs.

XII. Item in ghebreke van wettighe tuyghen, bekende brieven, obligatien of instrumenten of ander duechdelijc bewijs, sullen die schepenen den verwerer absolveren ende quijt wysen, sonder eenighen eedt. Maer als daer redene toe dient ende die heyschere gheen prouve en heeft, te wetene van eenen wettighen tughe noch andere duechdelijcke presumptie, den rechte ghenuuch sijnde, soe sullen sy den verwerer toelaten toot zijnre onscult by synen eede.

XIII. Item ende als die heyschere helpe van prouve heeft, te weten van eenen wettighen thuge of ander presumptie ende vermet, den rechte ghenuuch / wesende toot zijnder intentien ende vermet dienende, maer niet volcomelijc sijn vermet bewisende, sullen schepenen denselven heyschere toelaten toot synen eede om die volbrenghinghe van der volcomen waerheit ende prouve ende toot hulpe van dien.

XIV. Item sal die heyschere of oec verwerer, den heysch ghedaen wesende, moghen die sake stellen ten eede van sijnder wederpartie, te wetene die heyschere ten eede van den verweerdere ende die verweerdere ten eede van den heyschere, ende indien eenich van hem beyden, die ten eede gheroupen of ghemaent wordt, niet zweren en wilde, die schepenen souden dan ghehouden sijn den anderen toe te latene toot zynen eede, alsoeverre als daer gheen andere duechdelijcke prouve of verificatie en ware, den rechte ghenuuch wesende.

XV. Item maer als die heischer sijn saken, 'tsy obligatien of andere, daer hy hem ende synen heysch up fundeert, na ouder costumen pleech te sterken met synen eede, ten wysen van schepenen, zal men voertaen dien eedt doen als den

schepenen dat dincken sal toe te behoeren in vormen van eedt de calumpnia, te wetene dat die heyscher, recht mitten brieven of sijn saken sprekende, meent guede rechtvaerdighe zake te hebben ende dat hy niet en spreect om den verwerer of yement / onghelijc mede te doene, ghelijc dat na rechte behoert.

XVI. Item sullen die schepenen nu voortaen ghemeenlijc den verwonnen condempneren in den costen bij den winre ghedaen ende dengheenen, daer 't vonnesse voren gaet, sijn costen toewysen tot hueren segghen ende taxatie, in welcke taxatie raucosten comen sullen, die costen van der partie, van den procureurs, taelman ende tughen, ghelijc dat hiernaer gheordoneert sal werden.

XVII. Item sullen die van den gherechte allen coopluyden van buten sommierlijc sonder merckelijc vertreck recht doen sonder eenich scrifturen of scriften te maken, ten ware of die sake ware van grooter prejuditie ende over XL pondt groote ghedraghende of meer, of van erve, of dat partye anders consenteerde.

XVIII. Item dat partien sullen moghen antwoerden, repliceren ende dupliceren sonder meer vertrec te makene.

XIX. Item want men na ghemeen costume ghewoenlijc is, luyden van buyten of die men beducht hem te absenteren om alrehande saken te arresteren, soe is gheordoneert, dat van nu voortaen toot versoucke van den aenlegghere die bailliu, scout of sijn stadhoudere sal moghen aresteren in die jeghewordicheit ende bywesen van eenen schepene denghenen, die d'anlegghere begheert, 'tzy binnen huyse of buten staende, sittende of gaende, behoudelijc dat die aenlegghere eenen duechdelijcke sake allegieren sal voer den voersz. bailiu of synen stadhouder ende schepene, welc ghearesteerde persoen sal borghe moghen setten ende begheren eenen dach van rechte / ten naesten rechtdaghe of desselve daghes, ghelijc dat costuimelijc es ende ghewoenlijc. 't Welcke men na ten eersten rechtdaghe teykenen sal ten coste van partien in 't regijster. Ende hierof sal die bailiu, scout of stadhoudere hebben sijn loen, te wetene II gr. ende die schepenen IIII gr., daer die schepene, die over d'arestement staet, hebben sal eenen grooten ende die secretarijs van der stede eenen grooten voer sijn teykenen, als dat ghebueren sal; ende als die arestatie ghedaen wordt by den gherechte ende schepenen te

rechte sittende of, als men buten·der stede in die vriheit die wete of d'arestament doen moet, sal men die wete doen doen by den bode ende alsdan ghenen na der ouder costumen.

XX. Item als yement toot versoucke van den heere ghearesteert wort, sal die arestatie ghedaen worden by twee schepenen, daervan elc van hen tween hebben sal eenen grooten ende d'ander vier groote die ander schepenen tsamen. Ende die bode, die die wete doen sal moeten, als die man te soucken is of buten der stede, ghebuert eenen grooten, na der ouder costumen. Ende desghelijcx als men den bailiu, scout of stadhoudere niet ghevinden en can, sal men oec die arestatie moghen doen doen by twee schepenen ende betalen als boven.

XXI. Item als yemant in handen van den bailiu of zynen stadhoudere ghearesteert of ghevanghen ghelevert wordt, sal die wederpartie, dien doet vanghen, spreken of cautie stellen voer die costen terstont, indien hy van binnen is, of, is hy van buyten, binnen XXIIII / uren. Anders en soude die bailiu of scout hem niet sculdich wesen te houden, ten ware van crimineel saecken, ende dat ghelijc men voerder daerup ordineren sal.

XXII. Item van welcke crimineele saken die bailiu, scout of stadhoudere den ghevanghen ticht gheven sal binnen drie daghen, ten ware of die sake by eenighe merckelijcke redene voorder verteech behuufde, het ware by helighe daghe of ander redene.

XXIII. Item sal voert dieghene, die gearresteert wort, terstondt opten eersten rechtdaghe moghen begheren, dat die aenlegger eenen eedt doe, dat hy die arestatie niet en deet of en heeft doen doen om den anderen of yemande onghelijc of moynisse mede te doene dan om der sake wille, die hy daer verclaert ofte verclaert heeft, daeromme die arestatie gheschiet is. Ende indien die heyscher ofte aenlegghere dien eedt niet doen en wilde, men soude terstondt den anderen ghearesteert costeloos ontslaen.

XXIV. Item soe wie yemende met onrechte ende uuyt bedroch of arch ende list dede aresteren, het ware als coopluyden of schippers, die reysen wilden om alsdan meer te ghecrighen of andersins, ende hy daerinne bevonden worde by den gherechte, die sal den anderen ghehouden wesen alle sijn costen, scaden ende intereest uuyt te reyken ter taxatien

van den gherechte na gheleghentheit van der saken, indien zy haest begheren 'tselve gherechte terstont toot versoucke van den ghearesteerden persoon ofte gueden doen procederen sal sonder oirden van rechte, / ten ware of die sake by redene verteec ende proces behuufde of partie daer anders in consenteerde.

XXV. Item wie duechdelijc ghearesteert wort ende daer en boven wech trect en d'arestement breect, die sal anghetast worden, indien die bailiu ofte stadhouder hen verreeken ende betrapen can ende ghevanghen ghehouden worden ter tijt toe dat partie rechtelijc of anders vernughet is van haren ghebreken mitten scaden ende interest ende den heere dat ghebetert heeft profitelijc of andersins in sijn persoen na der gheleghentheit van den persoen ende van der saken by guetduncken van schepenen. Ende desghelijcx die eenighe ghearesteerde gueden of schip uten areste voerde of dede voeren, die soude men vanghen in der manieren voersz. ende ghevanghen houden ter tijt toe dat hy die gueden, alsoe dieflijc ontvoert, weder in areste ghebrocht hadde ende sijn vonnisse ende correctie daervan verwacht ende volcomen of anders partie ende den heere voldaen ende vernuucht soude hebben, al na ghelegentheit van der saken.

XXVI. Item alle saken van versterfnissen ende sterfhuysen zullen schepenen berechten naer ouder costumen, behoudelijc dat men die gheboden doen sal ghelijc dat hiernaer verclaert is.

XXVII. Item men sal voertaen alle gheboden doen, die men pleech te doene upten sonnedach, up eenen wercdach, te weten des dinxendaghes, indien 't wercdach is, ende, is 't dan heylich dach, des werckendaghes daer / aen ende voert toot allen daghen, alsoe des behouflic ende gheordoneert sal wesen.

XXVIII. Item alle testamente ende uyterste wille, die binnen der vriheit van der Vere ghemaect sullen worden, hetsy ghescreven by notarijs of by den pastoer of synen capellaen of schepenen, of oec niet bescreven maer alleenlijc by monde van den testamentmakeren verstandich van sinne besproken, sullen ghevesticht of besproken worden voer den pastoer of synen capellaen of notarijs ende twee gueden mannen als tughen of, by ghebreke van den capellaen of notarijs, in hare stede twee andere guede mannen, schepenen of inwonende van der stede, soedatter dan in als vier tughen zullen moeten

wesen, anders en soude 't testament, waerlijcke saken aengaende, van gheender waerden wesen, behoudelic als yemant sijn testament selve scrijft, mit sijns selves hant gheteykent wesende ende by hem selve beseghelt of toeghesloten sijnde, dat sal van waerden wesen met twee tuyghen.

XXIX. Item sullen alle testamenten ende uyterste willen, 'tsy by monde of in ghescrifte ghemaect, binnen XXX daghen na den overlydene van den doeden worden ghecondicht ende openbaert voer den gherechte upter stadhuuys of up 't graft ende aldaer gheopent, indien 't bescreven ende toe beseghelt is. Anders en soude dieghoone, bij wiens sculden 'tselve testament of utersten wille alsoe niet / gheopenbaert en waren, gheen profijt moghen nemen by denselven testamente, maer soude dat verliesen ende den anderen in ghelijcken gheghoet zynen evennaesten aencomen oft voorder gaen als 't recht ware.

XXX. Item als daer yement sterft, van wiens gueden ende erfnisse men beduchtende is merckelijcke questie ende gheschil te vallen, sullen die scepenen by twee of drie van hemluyden ende by den ghesworen clerc ende secretarijs van der stede, toot versoucke van der partie, alle die gueden doen inventorieren ende in ghescrifte stellen ende doen die gueden, die kijflijc ghescapen sijn te worden, bewaren of laten ghebruycken d'apparenten ende verschenen erfghenamen up cautie na gheleghentheit van der sake.

XXXI. Item soe wie yemande van den gherechte, te rechte sittende, injurie seyde of messeyde, die sal dat beteren den heere ende den persoen, daer hy 't toe gheseit hadde, den gherechte eerlijc ende profitelijc den heere met X ponden parisisen; ende misseyde hy en om rechs wille ende te recht sittende of niet of dreyghende woerden sprake om rechs wille soude dat beteren eerlijc als boven ende profitelijc den heere mit LX ponden; ende die 't niet en heeft te betalene, die sal 't beteren in synen lyve toot wille van den heere en van den gherechte.

En soe wie yemande van den gherechte quetsure dede om rechs wille, die sal / verboeren lijf ende guet ende partie beteren voer al vierscatte.

XXXII. Item soe wie theghen yemende van den gherechte om rechs wille een mes trocke om te steken of te slaene, die sal verbueren teghens den heere sijn rechter hant of LX gouden ryders daervore.

XXXIII. Item soe wie den anderen generaellijc quetste om rechs wille, die soude hem dat beteren vierscatte ende den heere LX pondt; ende misseyde hy den anderen alleenlijc mit woerden om rechs wille, die soude dat beteren eerlijc die partie ende den heere mid vijf pont parisisen.

XXXIV. Item soe wie den bailiu, scout of stadhouder of schepenen na ouder costumen vrede weygherde of versweghe, by denselven bailiu, scout, stadhoudere of schepene begheert, die sal verbueren LX pondt parisisen, welcke vrede sy sullen moghen begheren in de jegewoerdicheit van tween poorteren of inwonende van der stede. Ende dien alsoe gheweyghert wesende, sal die bailiu, stadhoudere of schepene noch eens die begheren ende legghen in die jegewoerdicheit als boven ende, indien die partie dat noch weygherde, versweghe of jeghens seyt, die sal verbueren noch tweewerve LX pont, ende men sal dan 's heren weghen den vrede legghen ende bevelen te houden ende hem daertoe vanghen ende ghevanghen houden ter tijt toe dat hy vrede ghegheven ende den heere van der bruecke vernughet sal hebben. / Maer begheert hy rechtelic ghehoert te wesen, men sal hem eenen dach van rechte stellen ende hoeren.

XXXV. Item men sal voertan vrede moghen begheren ende legghen alsoewel daer partien te faite ende ghevechte ghegaen sijn als oec dat sy sonderlinghe quade woerden, toot feyten dienende, ghesproken hebben ende generaellijc waer men by redenen vermoet, dat yement van den partyen den anderen soude willen slaen of crencken; ende den vrede, alsoe gheleyt ende ghegheven wesende, sullen partien verscheiden te ghysel gheleyt worden ende gaen, daer men hem terstont dat ordineren sal by denghenen, die den vrede gheleyt heeft, ende daer sijn gheselscap houden up die buete van XXX pont parisisen. Ende die heere sal hem moghen soucken alsoe dicwil als 't hem ghelieft ende voert procederen ende daerinne doen ten eynde van paise na ouder costumen.

XXXVI. Item soe wie vrede brake, dat's boven vrede den anderen stake of sloughe of uploep dede ofte anders wachte om te slaene of om te misdoene, die sal verbueren sijn rechterhant ende LX gouden ryders of lijf ende guet na gheleghentheit van der mesdaet ten guetduncken ende wille van den gherechte.

Maer seyde hy alleene quade ende onduechdelijcke injurieuse

woerden, welcke woerden ghemeenlijc een beghinsel sijn van uploope ende ghevechte, die soude dat beteren eerlijc als boven ende met / LX pont parisisen den heere ende daertoe toot gueduncken van den gherechte.

XXXVII. Item als d'een den anderen misdoet, 'tzy van live ter doet brenghet of niet, sullen die vrienden ende maghen, die daervan onsculdich sijn, hetsy vader, broeder ofte andere, ombelast ende bevreet wesen ende bliven in alder manieren of daer eenen vrede tusschen gheleyt ware, ende waer 't tsake, datter een van der partie van den doeden of dien misdaen ware den onsculdighen maech daerenboven misdede of sloughe, dat sal men houden ende corrigieren als vredebrake.

XXXVIII. Item soe wie kijft ofte den anderen vlouct in gramschepe, verbuert jeghens den heere een pont parisisen ende jeghens schepenen X grooten.

XXXIX. Item soe wie den anderen mit eenen vuyst slaet in arren moede ende niet en bloet, verbuert III pont parisisen: ende slaet men hem dat hy bloet, verbuert vijf pont parisisen.

XL. Item soe wie een dagghe trect in erren moede upten anderen, verbuert oec vijf lib. paris.

XLI. Item soe wie eenen wont mit eender dagghen of andere wapene, verbuert XV pondt paris.

XLII. Item soe wie eenen anderen slaet met eenen stecke, die verbuert X pondt.

XLIII. Item soe wie die stede van der Vere vreest met synen ovene of mit brande, die sal den heere ghelden XX pondt.

XLIIII. Item soe wie verwonnen wordt mit valscher maten of ghewichten, verbuert een pondt ende die mate of ghewichte.

XLV. Item soe wie eenen quaden eedt doet ende daervan verwonnen wort, die sal mit eenen mitre van pampiere up een kake of scavot staen een ure lanc up een martdach ende vandaen barvoets gaen mit een wassen kaersse van eenen ponde ende die offeren voer 't helich waerdich sacrament, doende aldaer sijn ghebet ende biddende Gode ghenade ende sal daertoe verbueren LX pondt parisisen, half toot proffite van der fabriken ter Vere ende half toot profyte van den heere.

XLVI. Item soe wie yemende souct toot synen huyse, herberghe ofte woninghe om te slaene, al en slaet hy's niet, die sal verbueren teghens den heere LX gouden ryders; ende coemt hy toot slaene ofte stekene, men sal hem daerenboven crimineelic corrigeren na der gheleghentheyt.

XLVII. Item soe wie eenighe duere of veinstre mit crachte upstoet of slaet teghens danc ende wille van denghonen, die binnen den huyse sijn, die sal insghelijcx verbueren LX ryders ende daertoe ghecorrigeert wesen crimineelijc by den heere ende wet na gheleghentheit van der saken.

XLVIII. Item soe wie yemende onbekent of sonder woerden aenvecht, smijt ofte uploep doet, die sal verbueren LX ryders ende daertoe ghecorrigeert wesen als boven.

XLIX. Item soe wie yemande 't sijn fortselijc neempt of afdreycht ende transineert, dat sal wesen lijf ende guet of 's heeren wille. /

L. Item soe wie eenighe brueke of misdaet doet, die sal hy beteren dubbel, daer hy by daghe die simpelijc ende eenvout beteren zoude.

LI. Item soe wie van yemende aenghevochten wort ende niet wel sonder sorghe vlien of dat bescatten mach dan mids hem feytelic te verweren, die sal ontfanghen worden ende onderhouden in syne defensie ende bescherme. Ende indien hy daerinne overgaet ende excedeert, dat sal staen na der gheleghentheit van der saken ende guetduncken van den heere ende gherechte.

LII. Item schepen sullen die ghetughen, by partien beleet of die zy uuyt machte van horer offitien hoeren willen, moghen doen hoeren by een of II van hemlieden mitten secretarijs ofte clerc van der stede, die de ghetughenisse in ghescrifte stellen sal mitten qualiteyten ende gheleghentheit van den tuyghen ter materie dienende, daeraf nemende haren redelycken loen, te weten in grooten saken twee schepenen metten clerc ende in cleyne eenen schepen, niet suspect wesende, mitten clerc. Ende sullen die schepenen voer elcken tuych, wiens ghetughenisse in ghescrifte ghestelt sal werden, in grooten saken van der partie, die se beleyt, nemen IIII grooten ende die clerc IIII groote ende den armen om Gods wille.

LIII. Item als die schepenen bevinden sullen die tughen niet volcomelijc ghehoert ende gheexamineert, zullen / zy, voer die sententie diffinitive, dieselve tuyghen moghen noch eens doen hoeren ende recoleren, bisondere up eenighe fayten, daer sy niet wel up gheexamineert en sijn gheweest, ende up die circumstantien ende gheleghentheit van dien, ende dat sonder yet daervan te nemen.

LIIII. Item sullen schepenen toot haren rade, bysondere

in groote ofte sware saken, moghen nemen eenen assessuer ende raedsman om die saken rechtvaerdelijc te dirigeren ende te stieren, diewelc sal sijn ghepractizeert in eenighe notable waerlijcken hove ende ten redelijcken costen van partien na guetduncken van schepenen.

LV. Item sullen oec die voersz. schepenen, als die zaken vol beleyt ende in state van wysene sijn, moghen raedt soucken aen eenighe gheleerde ende bysondere aen mijns heeren rade ende hoir avijs nemen in ghescrifte of by monde, ende zullen oec die scriften van partien moghen doen raporteren ende verhalen in hoeren heymelijcken raedt by eenighe van hunluyden of van den raedsman of assessuer, die daertoe gheroupen ende gheëedt sal wesen, ende al ten redelijcken costen van partien als boven.

LVI. Item alle saken ende punten, boven verclaerdt, sal men alle jare den schepenen in 't aencomen van hoir schependom oft ten daghe dat men se verniewen sal of, byalsoe sy na hore offitie ghecontinueert worden, van woerde lesen om die te besweren ende / die na te volghen na huere gherechte wetentheit. Ende van anderen punten, hierinne niet verclaert, sullen sy procederen na andere guede cueren ende costumen duechdelijc tot hiertoe onderhouden, welverstaende dat sy by redenen na gheleghenheit ende nature van der saken up al sullen moghen modereren ende provisie doen, ghelijc ter materie dienende ende behoeren sal.

LVII. Item ende indien in de voersz. puncten of eenighe van dien eenighe duysternisse gheviele of breeder verclaernisse of voorder provisie behoufde, dat sal altijt staen ende wesen toot interpretatie ende verclaringhe van den heere ende gherechte.

D. De nieuwe weeskeur van 1483. [1])

Ordinanche ende kuere van den weeskinderen, voechden ende weesmeesteren binnen der vriheit van der Vere, na derwelcker van nu voertaen alle voechden van weeskinderen ende weesmeesteren henlieden stellen, voughen ende regieren sullen ende ghestelt, gheregiert ende ghevoucht sullen worden,

1) Hoewel eigenlijk deel van de voorafgaande keur, zoodat het slot van deze met de bevestiging eerst aan het eind der weeskeur voorkomt, kwam het mij wenschelijk voor de twee stukken onder een afzonderlijken letter en titel aan te duiden.

alsoewel die alsnu voechden ende weeskinderen sijn, als die hiernamaels ghestelt ende gheordoneert sullen worden.

I. Eerst als man ofte wijf sterft, wettighe kint ofte kinderen van hen beyden ghecomen achterghelaten, die beneden haren jaren sijn, te weten knechtkens beneden XVIII jaren ende meiskens beneden XV, soe sal die overblivende vader ofte moeder binnen ses weken / na den overlidene van den andere comen voor den weesmeesters van der stede ende begheren daer aen te nemene die voechdie van synen weeskinde of kinderen, met hem brenghende by gueder verclarenissen alle die gueden in ghescrifte, die sy te samen ghebruyct ende beseten hadden, roerende ende onroerende, have, erve, leen, eyghen, scult ende uuytscult niet onghesondert, ende die stercken mid haren eede, ende versoucken met hem eenen voghet gheordineert te wesen van des doeden naeste maghen, nut ende bequame daertoe wesende, 't welcke die voersz. weesmeesters alsoe vulcomen ende den maech doen rupen ende daertoe stellen ende ordineren sullen sonder eenich merckelijc vertrec, indien hy by huuys es of, waer hy buten, alsoe gheringhe als hy thuuys quame.

II. Item ende of eenighe van den voersz. beddeghenoeten ware van huuys ende bysondere die man ende vadere van den weeskinderen als die moeder oflivich worde, soe soude dan die naeste maech van des doeden zyde ten hende van den VI weken voersz. comen ofte ontboden worden by den weesmeesteren om die voersz. voechdie van den weesen aen te nemene, ende daer en binnen soude die weesmeesters dat oghe upten kinderen en hueren gueden hebben ende dieselve gueden by den clerc doen inventorieren ende toeseghelen, waer 't van noede, daerover roupende drie ofte vier van den naesten ghereetsten maghen van beyden syden.

III. Item welcke voechdie alsoe aenghenomen ende / ghestelt wesende, sullen die voechden terstondt ghelooven ende hueren eedt doen voer twee schepenen ende weesmeesteren, die weeskinderen ende huer guet wel ende trouwelijc te regieren ende te ghebruycken ten oorbere ende ten profyte van den weeskinde ofte kinderen ende die gueden voer twee schepenen in die jeghewoerdicheit van denselven weesmeesteren deuchdelijc binnen der vriheit van der stede verborghen, twelc die voersz. weesmeesteren sullen doen stellen ende teykenen in 't regijster daervan wesende.

IIII. Item waer 't tsake dat die overlevende van man ofte wive, binnen den voersz. VI weken by huuys wesende, die voerseyde voechdie niet en versochte ende die gueden in ghescrifte in der manieren voersz. niet ane en brochte, die soude verbueren die eerste reyse XX ponden parisysen ende die weesmeesters souden hem noch eenen redelijcken corte dach, te wetene een maent ten lancsten, stellen om dat te doene, up die buete van XL ponden parysisen. Ende waer hy noch in ghebreke, hy soude daertoe verbueren die voechdie van synen kinderen voersz., diewelcke dan upten naesten maech van syner syden gaen ende comen zoude, welcke naeste mach alsdan metten anderen van des dooden zyden dieselve voechdie aenveerden ende die gueden van den weeskinderen binnen XIIII daghen daerna in ghescrifte stellen ende onder den voerseyden weesmeesteren brenghen soude ende ghelofte ende burchtoft doen in der manieren boven verclaert, anders souden die weesmeesters uuyt crachte van huerlieden macht voerder daerinne voersien.

V. Item desghelijcx sullen die voechden die gueden van den weeskinderen, die denselven binnen den tiden van der voechdien aencomen by versterffenisse, coope of anders, oec binnen VI weken ten boucke in 't regijstre by andere huer gueden doen setten up die voerseyde brueke van XX ponden parisisen.

VI. Item als die weeskinderen vader of moeder en hebben, sullen dan die twee naeste maghen als gherechte voechden, te wetene van elcke syde die outste, sculdich ende ghehouden sijn, die voersz. voechdie binnen die voersz. VI weken na den overlyden van den laetsten ghestorven, te wetene van vader of van moedere, aen te nemen ende die gueden over in ghescrifte te brenghen in der manieren ende up die boete boven verclaert.

VII. Item ende byalsoe vader ofte moeder ofte andere naeste maech in ghebreke ware binnen den voersz. tyden alle die voersz. gueden in ghescrifte over te bringhen, maer eenighe gueden of sculden wetende niet en stelden ende achterhilden, die soude verbueren sijn deel van dier saken ende gueden, welc deel gaen soude een derdendeel aen den weeskinderen boven hoer paerdt ende deel, dat sy te voren behoerden te hebben, een dordendeel aen die heere ende dat dorde dordendeel aen die camere van den weesen. /

VIII. Item als die naeste niet en comen binnen den voerseyden tyde ende binnen der vriheit van der Vere niet en wonen, sullen dan die voersz. weesmeesters, als upwaertste voechden, zelver daerinne voersien ende by den gherechte voechden begheren ende doen stellen eenen of twee, na gheleghentheit van der saken, ende die gueden selver doen inventorieren ende in ghescrifte stellen ende die denselven voocht of vouchden overleveren, van hem nemende cautie ende borchtochte, ghelijc dat boven verclaert is, ende hem toevoughende eenen redelijcken loen na der gheleghentheit ende state van de weesen.

IX. Item sullen alle voechden by rade ende avise van den weesmeesteren scheydinghe ende deelinghe doen van den gueden ende sterfhuyse, in presentien van tween schepenen, als dat nut ende oerbaer wesen sal na den rechten ende costumen van der stede ende dieselve deelinghe sullen sy doen stellen te boucke ende regijstre van den weesen binnen XXX daghen.

X. Item ende sullen die voechden eens sjaers duechdelike ende vulcomen rekeninghe doen van den weesen guede ende, indien sy over 't jaer vertoefden sonder die te presenteren te doene, sullen dan die weesmeesters huerlieden vermanen ende ghebieden dieselve rekeninghe te doene binnen XXX daghen, die eerste reyse up die buete van X pont parisise / ende die tweede reyse up die buete van XX ponden parisisen, ende alsdan souden die weesmeesters by den gherechte voerder daerinne voersien ende den ghebrekelijcken voghet of voechden ofstellen ende corrigieren als ter materie dienende ende behoeren soude. Welcke rekeninghe ghedaen, by den weesmeesters ofte hueren clerc ghestelt sal werden ten regijstre mitten overscote ende proffyte.

XI. Item sullen die voechden die kinderen doen houden by vader ofte moedere ten meesten oorbore ende minste quetse van denselven kinderen, by avise ende guetduncken van den weesmeesteren, om een redelijcken penninck na die qualiteyt ende gheleghentheit van den kinderen ende huere persoenen. Ende sullen haer gueden wel ende trouwelijc regieren ende, es daer ghelt, have of silver, ten profyte by den weesmeesteren vercoopen ende 't ghelt ter winninghen anderen uuytgheven, ghelijc dat van weeskinderen guede castumelijc es, sonder dat onder te houden in eenigher manieren, sonder oec dat dieselve voechden eenighe erfgoeden ofte husen van den weeskinderen vercoopen ofte beswaren sullen moghen, ten

ware by guetduncken van den voersz. weesmeesteren ende consente ende auctoriteyt van den gherechte; anders soude dien coop ofte belastinghe van denselven huysen ofte erfgueden van onwaerden / wesen, waer die gheleghen mochten wesen, binnen der voerseyder vryheit ofte daerbuten, ende die scade, die de weesen daervan hadden, soude comen ten laste van den voechden.

XII. Item in welcke voechdie die voersz. weeskinderen staen ende bliven sullen toot sy out sijn die knechtkens XVIII jaren ende die meyskens XV jaren, ten ware ofte die meyskens daerenbinnen te huwelijcke tooghen by consente van hoeren voechden, vrienden ende maghen, in welcke ghevalle haer voechdie mids den huwelijcke uuytgaen soude ende cesseren.

XIII. Item sullen die voechden hoer voechdie in der manieren boven verclaert of oec by den overlydene van den weesen te niete gaende, wesende binnen VI maenden daerna, hoir laetste rekeninghe van den reste van den tyde, daer gheene rekeninghe af ghedaen ende ghepasseert en is, behoerlycke rekeninghe bewysende ende vulcomen betalinghe doen van allen den voersz. weesen gueden metten wasdomme ende proffyten van dien ende, indien sy daervan in ghebreke sijn, men sal se daertoe bedwinghen.

XIIII. Item als eenich van den voechden aflivich wordt, sal sijn medegheselle, die in die voechdie mede was, of, by ghebreke van dien, die naeste maghe van den weesen, binnen VI weken daerna aen den gherechte versoucken eenen anderen voghet in die stede van den doeden ghestelt te hebben / up die buete van X der voersz. ponden; na welcken tyde die voersz. weesmeesters souden datselve beheeren.

XV. Item gheen vroupersoen en sal voghet sijn van eenighen weeskinderen, ten ware die moedere ofte oudemoedere, als sy daertoe nut ende bequame by den gherechte ende weesmeesters bekent ware.

XVI. Item vader ofte moeder, oudevader ofte oudemoeder en sullen niet langher voechden sijn van hueren kinderen dan ter tijt toe dat sy toot andere huwelijcke, dan daer die kinderen af ghecomen ende gheboren sijn, ghegaen sullen hebben, want sy alsdan niet bequame daertoe wesen en soude, ende souden sculdich wesen die goeden ende die handelinghe van dien over te gheven ende begheren eenen anderen in syner stede ghestelt te hebben binnen VI weken, up die buete van

X ponden parisisen; anders soude die ander medevoecht, indien daer yement ware, of die weesmeesteren datzelver doen in der manieren boven verclaert.

XVII. Item die weeskinderen, ghelijc sy sonder 't consent van hueren voechden gheene contracten of voerwaerden maken en moghen, soe en sullen sy oec gheen huwelijc doen moghen, tenzy by denselven hoeren voechden ende daertoe by wete ende consente van horen vrienden ende maghen. / Anders soude dieghoene, die daermede te hylike quame, zy man ofte vrouwepersoen, als bedriechlijc ghedaen, verbueren teghens den heere LX ponden ende daertoe een dordendeel van des weesen guet, welc dordendeel comen soude aen die weesmeesters om, indien daer kinderen af quamen, totten kinderen proffite dat te comen; ende en quamen daer gheen kinderen, na der doet van dien persoen te gane aen den rechten arfghenamen, ghelijc dat behoeren soude. Ende dat weeskint, dat soe verleyt ofte te hylijcke ghegaen ware, soude bliven in voechdien toot hy of sy XV jaren out waren, sonder eenighe handelinghe te hebben van synen guede. Ende soe wie eenich weeskint boven de XV jaren heymelijc of anders ewech leydde van horen vrienden, voechden ofte maghen, die zoude verbueren tweewerf LX pond parisisen ende daerenboven soude hy ghccorrigeert wesen by den heere ende wette na gheleghentheit van der saken. Ende insghelijcx sullen verbuere alle dieghoene, die elcx van hemlieden, die daertoe raedt ende daet ghegheven hebben ende in vaert ende velde gheweest souden hebben.

XVIII. Item soe wie man ofte wijf onnuttelijcken of qualijcken hem regierende ende haer guet qualijc ewech brenghen ende eenighe van den vrienden ende maghen dat te kennen gaven / ende claechden der wet, dien man ofte dat wijf zoude men der stede kint maken ende hoer guet stellen in der weeskinder boucke ende verbieden aen hem openbaerlijc by ordonanche van den heere ende wette, by der clocken ofgheroepen, die handelinghe, vervremdinghe ende belastinghe van huere gueden ende men soude daertoe voechden, regierders ofte momboren stellen om die te bewaren ende te regieren up cautie ende rekeninghe, ghelijc dat boven van den weeskinderen guede verclaert es.

XIX. Item die weesmeesters sullen twee in ghetale wesen, elc out XXXVI jaer of daerover ende gheguet een yghelijc

van hem toot hondert ponden grooten eens ofte daerenboven, van denwelcke weesmeesteren men alle jare den eenen verlaten sal ende eenen anderen in sijn stede stellen ten tyde als men die wet vermaken sal, soedat niement langher weesmeester bliven en sal dan twee jaren d'een an d'andere, ten ware ofte den heere ende wette oerboer dochte denselven weesmeester of weesmeesteren noch een jaer of langher daerinne te continueren ende te laten.

XX. Item welcke weesmeesteren by den heere ende wette up hoeren eedt ghecoren ende ghestelt wesende, hueren behoerlijcken eedt doen zullen in mijns heeren handen en sweren in der / manieren hierna volghende:

„Wy sweren alle der weeskinderen goeden, als ons aen„ghebrocht wordt in ghescrifte, te nemen ende d'oghe daerup „te hebben, die te bewaren ende duechdelijc te regieren na „onser alderbeste wete ende vroescappe toote kinderen oir„boir ende proffyte; ende dat en sullen wy niet laten om „eenighe gunst, ghelt ofte myde of proffijt van den voersz. „weesen hoeren voechden of anders yemende. Ende sullen „voert al doen, dat guede weesmeesteren van der Vere scul„dich sijn en behoeren te doene. Soe moet ons God helpen „ende alle heylighen".

XXI. Item, die voersz. weesmeesteren sullen hebben voer sallarijs, loen ende arbeit metten clerck behalven den loen van Gode, van den haefelycke ende roerende gueden, den weeskinderen toebehoerende, van elc pondt groot vlaems II groot ende boven desen sullen sy hebben elcx vijf ellen lakens of vier schellinghe grooten voer elcke elle, die mijn heere betalen sal.

XXII. Item sullen die bailiu, scout, burghmeesteren ende schepenen ghehouden sijn, den voersz. weesmeesteren in alle dese voersz. artikelen hulpsamich te wesen ende raet ende daet te gheven, updat sy 't aen hemlieden versoucken ende begheren. /

XXIII. Item sullen die weesmeesteren steun ende wesen in 't excerceren ende ghebruycken van hoir offitie in alsulcke beschermenisse ende staet, als die van den gherechte sijn, te weten: die yemende van henlieden ter cause van hoir officie misdede of misseyde, dat soude men corrigeren of dat in den persoen van eenighen van den gherechte ende om rechs wille ghebuert ware.

XXIIII. Item alle boeten, die verbuert sullen worden,

toecomende ende spruytende uuyt deser jeghewoerdigher weeskinderen-ordonanche, daer hiervoren gheen verclaringhe of en staet, sullen gaen in drien, te wetene d'een helft aen den heere ende d'ander helft in tween, d'een helft van dien aen die fabrijcke van der kerken ende d'andere aen die camere van den voersz. weesen, daervan die voers. weesmeesters jaerlijcx horen ontfanck ende rekeninghe mede doen sullen, als dat behoert.

XXV. Alle welcke punten ende artikelen boven ghescreven by den guede luyden van onser wet van der Vere ende andere gheleerde van onsen rade, daerover gheroupen, ghevisiteert ende overghesien ende gecorrigeert wesende,

Wy Wolfaert van Borssele, grave van Grantpré ende van Bouchem, heere van der Vere ende van Zandenburch, van Vlissinghe etc., met onser voersz. wet ende gheleerde van / onsen rade ter eeren Gods ende welvaren van onser voersz. stede ondersaten ende andere coopluyden ghestatueert, ghewillecuert ende gheordoneert hebben, statueren ende ordoneren, willecueren ende ordoneren om dieselve punten ende articulen alsoewel aengaende die voersz. ordonanche ende maniere van der rechtvorderinghe, kueren, brueken, correctien ende punitien, alsoec weeskinderen, voechden ende weesmeesteren ende elcken bysondere van nu voertaen ten eeuwighen daghen guet, vast ende van waerden te wesene, te blivene ende te onderhoudene van den meesten tooten minsten ende van den eersten tooten laetsten, wel verstaende, byalsoe eenighe van den voersz. punten ende artikelen hiernamaels by contrarie usagie, privilegie of anders niet onderhouden en worden. Nochtans soe soude deze voersz. ordonanche, instructie ende constitutie in allen anderen punten ende artikelen van waerden bliven ende onderhouden werden.

Ende hebben daeromme dieselve ordonanche ende artikelen in der manieren voersz. overghesien, gheinventeert ende ghecorrigeert wesende, doen stellen in dit jeghewoerdighe quayer van fynen parkemente, houdende en groet wesende twintich bladeren, medegherekent die eerste ende laetste bladeren onbescreven, ende die te samen doen binden met ghgroender syden met twee uuyt- / hangenden sterten ende aen den eenen metten anderen ghevoucht doen hanghen onsen seghel, ende beghere aen onsen voersz. burghemeesteren en schepenen van der Vere der voersz. onser stadt-zeeghel oec om meerder vasticheit aen den anderen stert te willen hanghen.

'tWelc wy, Pieter Heynderixsz. ende Merc Symonsz. als afgaende ende oude burchmeesters, Laureys Jansz., Adriaen Pietersz., Wouter Piersz. ende Jacop Cornelissz., als oude schepenen, ende wy, Pieter Heyndericxsz. voerghenoempt ende Andries Noyt, alsnu burchmeesters, Cornelis Willemsz., doctoer in medicine, Cornelis Jacopsz., licentiaet in den rechte ende Jacop Jansz., meester in arten, Jan Hughesz., Symon Pietersz., Adriaen Pietersz. voern. ende Jan Grijpsz., alsnu schepenen ghestelt ende gheordoneert wesende, in teykene, dat dieselve ordonanchie ende willecuere by onsen voersz. lieven heere ende ons in der manieren boven verclaert, alsoe gheschiet ende ordonneert is, alsoe met onser stadt-seghel upter stadthuuys mede ghedaen ende beseghelt hebben upten XXVIIIsten dach in Januario in 't jaer ons heeren duysent CCCC drie ende tachtich na scriven des hoefs van Utrecht.

EXPLICIT.

XX. Oude rechten van Putten.

Bij de ordening van de bibliotheek van het Gemeente-Archief te Dordrecht vond ik een handschrift: *Privilegien van den lande van Putten*, hetwelk bij vergelijking met de in deze Verslagen en Mededeelingen reeds gepubliceerde stukken [1]) nog enkele onuitgegeven stukken bleek te bevatten, waarvan ik de belangrijkste hierachter laat volgen, als aanvulling van het reeds te voren gepubliceerde.

Het handschrift dateert van de 17e Eeuw, is met gelijke hand geschreven en bevat 321 beschreven bladzijden folio, in perkamenten band. Het is beschreven onder n°. 3749 van de Dordtsche bibliotheek, waarvan de inventaris ter perse is. Ik citeer dit handschrift als D.

Later had ik gelegenheid om kennis te nemen van een drietal handschriften van Putten aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek en aldaar beschreven als D. 73, S. 91 en W. 28.

---

1) M. S. Pols, Oudste rechten van Putten, Versl. en Med. I. bladz. 122—162 en W. Bezemer, Oude rechten van Putten, Versl. en Med. III. bladz. 228—245.

waarvan echter alleen het laatste voor deze uitgave belangrijk was.

Het is geteekend door Pieter Matthieu de Jonghe, 27 Augustus 1593, en draagt tot opschrift: *Register van bescheyden, octroyen beroerende de stadt van Geervliet ende den rinck van Putten; oick staen alhier diversche uuytgeven van landen.*

Het is geschreven op papier, met fraaie gelijke hand eind 16e Eeuw en bevat 67 beschreven bladen, te zamen een deel folio, gebonden in perkamenten band.

Ik citeer dit handschrift als W. 28.

Ten slotte gewerd mij door bemiddeling van Prof. Mr. M. S. Pols een afschrift van enkele Puttensche bronnen uit een handschrift van keuren van baljuw en leenmannen, aanwezig in het archief van baron van Hardenbroek, hetwelk volgens de hierbij verstrekte inlichtingen dateert uit de eerste helft der 16e Eeuw, althans van vóór 1573.

Ik citeer dit handschrift als H.

Waar de hier uitgegeven stukken in alle drie de handschriften voorkwamen, volgde ik handschrift H.; waar zij alleen in W. 28 en D. aangetroffen werden, nam ik handschrift W. 28 tot grondslag. Zij worden in chronologische orde medegedeeld, eerst de gedagteekende, daarna de niet of onvolledig gedagteekende, en zijn door mij van nummers voorzien. Zij bevatten behalve keuren van baljuw en leenmannen ook stukken van anderen aard, gemakkelijk te onderscheiden, zoodat eene bepaalde onderverdeeling der stukken mij onnoodig voorkwam.

Dordrecht, 1896. J. C. Overvoorde.

I. Die costuyme ende usancie van den sterffhuys, daer weesen in bestorven zijn. 1502, April.

1. Item als die dooden uuyten huyse gedrogen wordt, zoe zal die boeler, hetzy wijff oft man, daerin gehouden wesen den schout om oerlof te bidden den bueler in zijn goet recht. [1])

2. [2]) *Item daer eenich sterffhuis geboden wert in den lande van Putten, daer wesen in sijn een ofte meer, soo en sal den*

---

1) D: „in sijn goet te gaer."
2) Dit artikel komt alleen voor in D.

schoudt voor recht niet meer hebben dan van elck hooftdeel van de weese ses grooten Vlaems, op een boete van thien pont.

3. Item binnen den maenstont zoe en zal den boeler geenre goet moeten vercoopen, dan by consente van den schout.

4. Item als die maenstont gedaen is, zoe is den boeler daerin gehouden ten naesten rechtdage up den ban te commen ende vragen den schout, wanneer dat hy daer een tijt tou leggen wilt, om hem van zijn kinderen te verscheyden. Ende dan zal den boeler een maeltijt doen bereyden up zynen kost voor de schout met die schepenen; ende den schout zal daer een sterffhuys in zijn goet dagen ende hy sal daer dagen allen dengeenen, die daer schuldich zijn mit recht. [1])

5. Item als den dach is, zoe zal de schout bedingen wye daer schuldich is den wesen te vervoechden, ende die boeler mach dan die naeste wesen, wil hy, ende wil hy niet, zoe salt die naeste wesen. [2]) Ende is daer niemant, zoe zal die schout daer voecht over wesen van tsheeren wegen.

6. Item als dit aldus gedaen is, zoe sal die schoudt ende schepenen dat goet deelen tegens den boeler, ende wilt den schout, hy mach mit dat goet int heele te boede staen ende dese somme deelen ende nemen daer zijn setgelt oft, ende voort soe hevet den schout [3]) den dortichsten penninck oft eenen halven stuver van dat pont. Ende den boeler sal daer in gehouden wesen dat goet by zynen eedt by te bringen, niet uuytgesondert, ende dat sal men versekeren, daer den schout ende schepenen dincken dat de wesen wel aen gehouden [4]) zijn.

7. Item als dit aldus gedaen is, zoe is den boeler daerin gehouden dat goet in de wesen tafel te laten setten; ende daer staet tou een pont zwarts ende een deuyt van dat pont [5]), ende dit selfs heeft den schout [6]), als men se daer uuyt doet. Ende alsoe lange, als zy daer in staen, zoe staet daer tou een penninck van dat pont, alle jare als men den wesen tafel besiet.

Ende is van den schepenen gewesen int jaer XV^c ende twe in de maent van Aprille.

H. fol. 61—63 en D. bl. 252.

---

1) D: sijn te wesen met recht.

2) In D ontbreken de 9 laatste woorden.

3) Voor: „ende wilt den schout — hevet den schout" leest D: „ende daermede met dat wesendeel te bode staen ende sullen hebben".

4) D leest: aen bewaert.

5) In D ontbreken de 6 laatste woorden.

6) D: schout ende schepenen.

II. Wy met vuysten smijt. 1502, Juni 25.

Item int jaer anno XV^c ende twe den XXV^en Junio soe hebben schepenen gewesen, als die met vuysten smijt, die verbuert een pont zwarts.

H. fol. 61—63.

III. Wat een verboert, die gegyselt es ende niet in gyselinge en gaet. 1508, Juli 4.

Up den IIII^en dach in der mant van Julio anno XV^C ende VIII soe is by den balliu Willem van Bronchorst ende by mannen van leen, te weten Arent Loufsz., Gerit Adriaensz., Dirrick Ghijsz., Wadde Koesz., Cornelis Doensz., Dammis Adriaensz., Adriaen Adriaensz., Jan Gerritsz. ende Jacob Thonisz., eendrachdelicken gesloten ende geordineert by provisie, dat soe wanneer yemant gegyselt wordt rechtelicken alst behoort, van wat saecken dattet zy, ende nyet te gysel en gaet, die sal verbueren deerste reyse thien pont, danderde reyse twintich pondt ende die derde reyse LX pondt.

H. fol. 61—63.

IV. Van hasen te vangen ende met een bussche te schieten. 1524, December 24.

Up huyden den V^en Decembris anno XV^c XXIIII soe zijn by Cornelis van Drenckwaert up ten huyse tot Geervliet, als balliu ende ruywaert slants van Putte, vergaedert als leenmannen Lenart Vranckesz. Tollenaer, Cornelis Anthonisz., Adriaen Adriaensz., Dirck Pietersz., Anthonis Paets Jacobsz., Jan Gerritsz., Jan Ysbrants, Pieter Thonis ende Huych Hendricxz. eendrachtelicken gekort: alsoe wye binnen die heerlicheyt van Putte eenige hasen vinge, die binnen tslans wonen, sullen verbueren een boete van thien pont. Ende die van buyten tslans sullen verbueren een boete van XX pont. Ende oick gekoert, dat nyemant, wye hy zy, en sal uuytgaen om te scieten metten busse buyten consent van den balliu, up een boete van drie pont.

In presentie onsen namen als leenmannen hieronder gescreven. Ende was onderscreven Lenart Vrancke, Cornelis

Anthonis, Adriaen Adriaens, Anthonis Paets Jacobs, Huych Heinricxz. mit noch een pick merck.

H. fol. 61—63.

V. Mannenkuere, dat schoudt ende schepenen binnen haeren bedryve zullen moghen kueren maecken tot III ß toe; ende van bier by de pinte te tappen.

1525, November 19.

Opten XIX[en] Novembris anno XV C XXV soo hebben baillu ende leenmannen [1]) slants van Putte geordonneert dese naegeschreven artyculen, die te onderhouden zeer scharpelick van elcken schout binnen zynen ambochte, op die boete daertoe staende.

Eerst dat schout ende schepenen elck in zynen bedryve zullen mogen kueren maecken tot een boete van III ß opt alle gene dat van noode ende oorloffelicken wesen zal, tot profijt van den dorpe; ende dat zal mogen bekueren den schout, of elck gezworen van den dorpe.

Ten II[en] [2]) dat nyemant binnen deser heerlijcheyt van Put langer broodtmessen dragen sal, dan daer die lemmer langer of wesen sal dan vijff duymen; ende dat op een boete van III ß, alzo dicke als daer yemant of bekuert wort van schout ofte schepenen.

Ten III[en] dat elck tapper binnen dese voorschreve heerlickheyt zullen gehouden wesen bier by de pinte te tappen, zoo lange als zy bier in haer huys hebben, die pinte om een oortkin; ende zoo dicke als zy aengaende deser zaecken bekuert worden, zo zal dat elcke reyse wesen op een boete van III ß, ten waere dat (die) tappers ten heyligen sworen dattet bier haer dierder staet [3]) dan XVIII stuivers t'vadt, dan zullen zy die pinte gheven om V penninck ende niet hooger. Ende dit zal mogen bekueren den schout van den dorpe.

Onderteyckent onder der Leenmannen ende Baillus Cornelis van Drenckwaerts hant.

W. fol. 48 verso en D. bl. 139.

---

1) W: gemeen mannen; D: leenmannen.

2) D: Ten eersten.

3) D: stonde.

VI. Van zwanen te mercken. 1525, December 29.

Up huyden den XXIX^en^ Decembris anno XV ^C^ XXV soe is gekoert by leenmannen van Putte, dat nyemant geen swanen en mercke binnen der heerlicheyt van Putte dan die lefter voet, want die rechter voet behoert den heer; ende daer sal die heere inne mercken nae ouder plumrechten van den voorscreven lande. Ende waert dat yemant dier contrarie mercte, sal verbueren tot elcke reyse een boete van III ^C^ pont ende up die verbuerte van den zwanen; waer se bevonden mogen worden binnen der heerlicheyt voorscreven, (ende) sal den balliu off zijn dienaers an mogen vaerden ende gyselen diegene voor de voornoemde boete, die de zwanen souden willen verantwoorden ende konde ofte bevinde, die se toebehoeren. Mannen Lenaert Vranckesz., Adriaen Adriaensz , Anthonis Paets Jacobs, Willem Pieters, Jan Gerrits, Pieter Waddes, Pieter Anthonis ende my tegenwoordich, als secretaris van den mannen vierschaer, Huych Henricksz.

H. fol. 61—63.

VII. Ordonnantie. 1526, November 16.

1. *Van trapgansen, cranen, putors oft met bussen te schieten oft met netten te vangen.*

1. Upten XVI^en^ Novembris anno XXVI soe is gekeurt by balliu ende mannen van leen. als Lenart Vranckez. Tollenaer [1]), Adriaen Adriaensz., Cornelis Doensz., Jan Gerritsz., Willem Pieters, Pieter Thonis ende Jan Ysbrantsz., geordineert ende gekeurt, dat nyemant, wye hy zy, in den heerlicheyt tslants van Putte eenige trapgansen, cranen, reygers ofte pittors schieten en sal met die bus ofte bogen, upte boeten van drie pont elcke reyse. Ende dat niemant de voorscreven vogelen met netten vangen en sal, upte boete van thien pondt elcke reyse.

2. *Wat een bode hebben zal van gyselen.*

2. Is noch by den balliu ende mannen voorscreven geor-

1) De bijvoeging: „Tollenaer" ontbreekt bij W 28 en D.

dineert, dat de bode tslants van Putte, als hy in de plate [1]) reysen sal om yemant te gyselen, indyen hy om een persoen alleen daer reyst, soe sal die persoen gehouden wesen den bode te betalen XXIIII stuyvers. Indyen hy twee personen alleen te gyselen heeft, soe sal hy van elck hebben XII stuyvers. Indien hy drie personen te gyselen heeft, zoe sal hy van elck hebben VIII stuyvers. Indien hy vier personen ofte meer te gyselen heeft, soe sal hy van elcx hebben VI stuyvers.

In teyken der waerheyt zoe hebben wy mannen van leen ons gewoenlick hanteycken hieronder gestelt upten dach als boven, Lenart Vranckenz., Adriaen Adriaensz., Cornelis Doensz.

H. fol. 61—63; W. 28 fol. 48 verso en D. bl. 137.

VIII. Ordonnantie van de bede te ontfangen.

1527. Juli 21.

1. Op huyden den XXIen dach in Julio anno XXVII zoo is by den ingelanden van de lande van Putte te Geervliet verzaempt wesende, omme te eviteren ende verhoeden alle de oncosten van wedden, reysen ende andere ghyselingen, die tot desen daghe toe geschiet ende gevallen zijn, ter cause van de bede ende ommeslagen gemaect over tselve lant, geordinneert dat van nu voortaen omme te comen tot betalinge van de bede die waersluyden van elcks zijn prochie ende andere van den nieuwen bedijckten lande gehouden zullen wesen binnen XXVIII [2]) dagen nae Kersdach [3]) te comen tot Geervliet ende betalen in handen van Barnt Vimme Janz., ontfanger, ofte anderen in der tijt wesende, haer heele portie van der bede tot elcken termijn verschenen ende dan ommegeslagen; of by gebreke dat zy tselve ten zelven dage niet en doen, zo sal die Baillu, die nu is of in toecomende tyden wesen sal, ende die Schout oft Schouten gehouden wesen elcx in zijn jurisdictie die bede uut te leggen terstont an gereet gelt ende die weder innen op ten voornoemden waersman ofte waersmannen, anderhalff schat an gelde off II schat an panden.

---

1) W 28 en D: „plaetse".

2) D: achtien.

3) In D. ontbreken de 6 laatste woorden, doch volgt: ende achtien dagen nae Sint Jan middesomer.

2. Item zo sullen van gelijcke alle waersluyden, die gebreck hebben an haere heren meesters, ende die heren meesters an die perticulier persoonen off quade betaelders mogen goets tijts voor de voornoemde dagen commen aen den voornoemden Bailluw of Bailluwen, Schoudt of Schoutten, ende leveren die gebreckige, of onwillige; over welck voornoemde Baillu of Schoudt gehouden (sullen) wesen dat mede uut te leggen terstont ende weder innen, als boven verclaert staet.

3. Item alsoo in voorleden tyden alle die rentemeesters van den lande van Putte gewoonlicken geweest zijn te woonen binnen der stede van Geervliet, ende dat men alle die penningen van den domeynen of bede plach te betalen in haeren handen, ofte haere gecommitteerde, zoo zijn diezelve ingelanden van den advyse, dat die pennijngen van der bede ten voornoemde dage te Geervliet gereet wesen zullen, (ende) daer blyven tot behouff van der rentmeester van der bede, in der tijt wesende, die se zal mogen doen halen, indient hemluyden belieft, ende belasten den ontfanger voornoemt, ende alle andere, die niet verder te leveren dan tot zyne coste, welcke ontfanger hebben zal voor die bewaernisse ende handelinge van den penningen des jaers IX Ringuldens, XX stuvers die gulden, zonder meer. Ende zal voort gehouden wesen geen ommeslagen hooger of breeder te maecken dan die rechte ende juyste bede, zo nae als men dat doen mach, ende zal gehouden wesen alle jaeren opten XVen [1]) dach in Meye den ingelanden of huere gecommitteerde goede rekeninge ende reliqua te doen. Ende dit al tot wederseggen van den ingelanden.

Actum opten dach ende jaere als boven, present mijn heeren deecken, meester Jan Fabri, meester Jacob Neu, mijn heer de Baillu Cornelis van Drenckwaert, Leenaert Boon, Claes Willems, Jan Vermeer, Ariaen Ariaenss, Balten Ariaens, Leenaert Pieterz., uut de Coorendijck [2]) Jan Huygez. ende Cornelis Arianz. ende uut Hekelingen, uut Biert Ariaen Jacobz. ende Jooris Gerrijtz., uut Spyckenisse Aert Doenss, uut Heer Symonshaven Zymon Janz. Danckaert Corneliz., uut Putte Heyman Dirrickz., uut Westenryck Pieter Jacobss. waersman ende meer andere.

W. 28 fol. 49; D. bl. 141.

---

1) D: thienden.
2) In D ontbreekt het volgende tot „waersman".

IX. Van uuytlegginge te doen. 1527, November 22.

Up den XX[en] Novembris anno XV [C] XXVII soe is geordineert by bailliu ende leenmannen van Putte, als Lenart Vranckesz. Tollenaer, [1]) Cornelis Doens, Jan Hugesz., Pieter Waddesz., Pieter Thonisz., Jan Ysbrantsz. ende Huych Heynricxz., als dat nu voertan, wanneer eenige inlantse ofte uuytlantsche luyden van den lande van Putten voor den balliu ofte synen stedehouder in precentie van leenmannen, schepenen ofte heemraden [2]) clachtich quam over yemande van tsheeren demmeynen geweesen penningen ofte andere bekende schulde van kercken, heyligen geesten, van gasthuysen, van buelcelen ofte eenige andere bekende deuchdelicke schulden, up gyselinge verplogen ende verwillicoort, zel den balliu gehouden wesen dieselve penningen uuyt te leggen tot versouck van partien ende die weder innen an anderhalff scat gelde of tweescat aen pande. Ende indyen diegene, die uuytleggen heeft doen doen, namaels bevonden worde mit rechte tondegen uuyt te hebben doen leggen, sel den balliu die uuytgeleyde penningen up hem weder innen als tonrechte hebben doen uuytleggen, te weten anderhalff scat an gelde ende twescat an pande.

Actum als boven onder mannen hanteycken Lenart Vranckesz., Adriaen Adriaensz., Pieter Thonisz., Jan Ysbrantsz., Huych Heynricxz. [3])

H. fol. 61—63; W. 28 fol. 48 en D. bl. 135.

X. Dat niemant verborgen wonde dragen en mach.
1546/7, Maart 10.

Upten X[en] in Marte XV [C] XLVI stilo curie Hollandie geordineert by provysie by Bouduwijn van Drenckwaert, balliu van de lande van Putten, met leenmannen Pieter Waddesz., Pieter Anthonis, Aert Cornelis, Jan Franchoys, Anthonis Claesz., Claes Jacobs ende Jan Jacobsz., dat nyemant, wye

---

1) W. 28 en D. voegen hier tusschen: Adriaen Adriaensz.

2) In W. 28 en D. ontbreken de 7 laatste woorden.

3) W. 28 en D. eindigen: onderteykent by de handt van Drenckwaert ende den secretaris Huyck Heyndricxs.

hy zy, gheen verhoolen wonden ofte quetsueren verborgen dragen en sal, sonder den schoudt ofte zynen stadhouder te kennen te geven in presentie van twee schepenen, ende dat binnen een adtmael van XXIIII uren, naedat die quetsuere ofte smarte hem gedaen sal wesen, upte verbuerte van deselfde boeten, die deselfde verbuert soude hebben, diet delict gedaen sal hebben, ende tselve te doen teyckenen int clercx bouck. Ende sal gehouden wesen te geven den schepenen, die de wonde besien, elck een stuver ende de meester, die de wonde besiet, twee stuvers ende den secretaris een stuver, daervoorn deselve gehouden sullen wesen kennisse te dragen ende te doen registreren, up gelijcke boeten als voornoemd, up een boete van thien pont.

Ende onder staet geteeckent: my present, als secretaris, ende actum onder mannen hanteycken ten dage ende jaere als boven, Bouduwijn van Drenckwaert, Aert Cornelis, Adriaen Adriaensz., Thonis Cornelisz., Adriaen Dircxs de Vries, J. Franchoys.

H. fol. 61—63.

XI. Extract uyt het vonnisbouck, (van de) Leenmannen van Putte, folio 55. 1600, Juni 4.

Op huyden den vierden in Junio sestien hondert soo hebben Bailliuw en der Mannen geordonneert ende ordonneren mits desen, dat van nu voortaen den Schoudt in Poortugael off syne substituyt in sijnder jurisdictie sullen arresteren personen ende goeden, versocht sijnde van perthyen, ende sal dat selve arrest stadtgrypen in allen synen schyne, off tselve by schepenen daerover rechten, in allen schyne, als sy van ouder gewoonten plegen te doene.

Endè onder stont [1]) geschreven: in kennisse der waerheyt hebben wij voorschreven mannen dit elcx onderteyckent, ten daegen ende jaeren als boven, mijn present, als secretarius, onderteyckent A. Stamper, by mijn Aert Jans, by Thonis Willems, by mijn Pieter Thonis, by mijn Thonis Cornelis ende noch drie pick mercken.

D. bladz. 133.

---

1) In HS. „terstont".

XII. Van stoelsmacken, vuystslach oft stocksmyten.

Zonder jaar. Februari 16.

Up den XVIen February by leenmannen gewesen voor recht, dat zoe wy den eenen den anderen met vuysten smit, die sal verbueren een boete van VII 1/2 gulden; oyck desgelicx (die) met eenen stoel smackt oft met eenen stock smit; ende dat sonder eenige smarte te doen oft blaeu ledenen.

H. fol. 61.

XIII. Van maten, natte ende drooge, ende gewichten te ijcken, ende segelen.

1. *Achtendeel.*

Het achtendeel IIII stuivers, als noijt en is geijct geweest, maer als teens is geijckt, soo heeft bet een stuiver; het halff achtendeel halff gelt; het spint (het XVIste deel); het halff splindt het XXXIIste deel een halve stuiver, die pinte ende halve pinte 3 [1]) stuiver.

Tgewichte pont voor pondt elck pont een halve stuiver.

2. *Coornmaten.*

Coorenmaten, die te cleyn sijn, opte verbeurte van de maeten ende correctie van den heer ende noch eenen Goude Ryder.

3. *Wijncannen.*

Wijnkannen, die te cleyn sijn, opte verbeurte van de kannen ende correctie van den heer ende noch XV stuivers.

4. *Bierkannen.*

De bierkannen als boven.

5. *Tgewichte.*

Tgewichte, dat te cleyn is, opte verbeurte van de gewichte ende correctie van den heer ende daerenboven noch XXX stuivers.

6. *Putsche maeten.*

Ende wie meet ofte tapt off vercoopt met eenige maetie, dan met Putsche maten, die verbeurt een boete van drie pont.

D. bl. 311.

1) Waarschijnlijk een fout van den overschrijver voor 1/2 stuiver.

XIV. Dingtalen en formulieren.

1. *Hoe men vierschaeren spannen sal.*

Schoudt vraecht: N. heer Schepenen, ick vraege u, alsoo op huyden een dach is geordonneert omme een ygelick recht te doen, off ick daerop vierschaere sal mogen maecken, als recht is.

Schepenen N: Jae.

Schoudt seyt: soo maecke ick vierschaere van de H. O. wegen, van mijn selffs wegen alent halve [1]), ende van Schepenen wege, ick gebiede lust, ick verbiede twist.

Den Schoudt vraecht int openbaer:

Acht hier iemant tegen, dat vraege ick eenwerff, anderwerff ende derdewerff. Soo niemant hier tegen en acht, soo gebiede ick, dat niemant dese vierschare ten nae en gaet noch en staet. Ick gebiede dat niemant op schepenen eedt en spreect. Ick gebiede dat schepens geen vonnisse ontfangen noch en wyse, tensy nae staedt, als recht is. Ick gebiede dat niemant aen dese vierschare en spreect sonder oirloff ofte achtentael van den heere. Het eene gebiede ick ende het ander gebiede ick ende het andere verbiede ick, op die hoochste boete daertoe staende, eenwerff, anderwerff ende derdewerff, vierdewerff superabondant.

Soo vraege ick u vonnis N., off ick dese vierschare te recht gemaect hebbe, als recht is.

Schepenen N. seggen: Jae.

Schoudt seyt: volcht gy dat mijn heere? Den Schepenen sitten de eene vooren de andere, hooft voor hooft, te vraegen.

2. *Vrede nemen van 's Heeren wegen.*

N. [2]) ick come tot u van 's heeren wegen in presentie van twee schepenen ende eyssche u vrede, tusschen u ende N. u perthye, ende ick gebiede u van 's heeren wegen, dat ghy vrede sult geven den tijt van ses weecken, ses uyren, ses minuiten, op die hoochste boeten, die de heer op u winnen mach, eenwerff, anderwerff, derdewerff.

Begeert hy die te ontfangen, soo neemt hy sijn rechter-

---

1) In H.S.: al U halve.

2) Ter zijde staat: Salaris is voor den schoudt twee groot ende elck schepen twee groot.

hant ende seyt die Schoudt dan: „dat legge ick in kennisse van Schepenen", ende neemt die boete, nae inhout der privilegien.

Hier stont geschreven, daer dit uyt gecopieert is,: Jacob Jansz heeft mijn geseyt, soo verre hy die vrede weygert, soo neemt die Schoudt een strootgen ende werpt hem dat voor sijn voeten ende seyt: „dat draege ick aen Schepenen", ende soo menich reysen hy dat weygert, soo menige boeten, tot drie reysen toe; ende dit is alsoo.

3. *Schepenen eedt.*

Dat sweere ick Schepen te wesen, die oprechte relysie voor te staen, den heere voort te staen om sijn recht, alsoo wel recht helpen doen den Bailluw off Schoudt in criminele saecken als den Schoudt in civile saken, weduwen ende wesen voor te staen, rechtvaerdelick vonnis te wysen, nae mijn vijff sinnen, tusschen twee mans dingtaelen, met niemant te simuleren, int cleyn noch int groot, soo waerlick moet mijn Godt helpen, die een kender aller herten is.

4. *Vierschare vorsten.*

Is hier niemant meer, die hier voor recbt te doen heeft? Bode seyt: neen. Schoudt: soo vorst ick dese vierschaere. ende leggen se weder op alsulcken tijt, als die heere van doene sal hebben, dat draege ick mijn aen Schepenen.

5. *Ban houden.*

Den Schoudt: beraet u Schepens, off ick ban houden mach. Schepens: Jae. Schoudt: soo ick maecke ban van wegen H. O. van mijns selffs wegen, als Schoudt, beraedt u gy Schepens ende verordineert eenen dach, dat pertyen recht sullen hebben. Schepenen communiceren eenen dach. Schoudt: alsoo dage ick mijn selven op N. ende alle die Schepens ende alle diegenen, die daer tegens weten, spreecken mit recht; alsoo beraedt u gy Schepens off ick gedaecht hebbe, als recht is. Schepens: Jae.

6. *Eygen van huys, erff ende lant over te geven.*

Alsoo als partye hier vergadert sijn, ende den eenen te voeden is, dat men den eenen onterve ende den ander weder-

om erve. Soo vermaene ick u N., off kennisse van Schepens is, dat ditselve lant sijn Sondachsche geboden gehadt heeft, soo recht is, ende dat hier vrye gifte ende eygen overgaen mach.

Die Schepenen beraedt wesende, wysende voor recht: dat nae die brieven ende bescheyt, dat wy daervan geschien hebbe, datte wel vrye giften ende eygen overgaen mach, nae die rechten van den lande.

Soo vermaene ick u N., een ander Schepen, hoe dat dese gifte overgaen sal van dese landen.

Heer Schoudt wildy hooren, wat die Schepenen voor recht wysen?, dat dese gifte met halm ende immobel ende met voechts hant.

Soo gifte overgaen wesende ende in den Schouten handen, soo vermaent den Schoudt: Off er iemant tegen dese ghifte, die hier over gaen sal, achte, dat vraech de heere eenwerff, anderwerff, derdewerff, vierdewerff.

Soo hier niemant tegens dese ghifte en acht, vermaen ick u N., een ander Schepen, wat ick schuldich ben van rechts wegen meer mit dese gifte te doen.

Soo wysen Schepens voor recht, dat men den eenen sal uytbannen, ende den andere weder inbannen soo recht is. Soo seyt die Schout: ick ban daer uyt N., uyt 's heeren wegen, voor hem ende synen erven ende naercomelingen, ende sette wederom inne N. ende legge op de H. O. ban, als graeve van Hollant, ende mynen ban als Schout, ende gebiede van 's heeren wegen, dat niemant dit lant aen en spreken, tensy met ouder brieff ende beter bescheyt, ende dat binnen jaer ende dach, als recht is, off by faulte van dien sal hy nu ende ten eeuwigen dage versteecken wesen.

Vermaene u nu N, een ander Schepen, off ick den eene wel uytgebannen hebbe, ende den andere wederomme innegesett hebbe, nae coustuyme ende recht van den landen.

Schepenen beraet wesende wysen voor recht den eenen wel uytgebannen wesende, ende den andere wederom inne gebracht, soo recht is.

Van gifte van landt hebben Schepenen ontfangen elcx eens ses stuivers, Schoudt dubbelt gelt; vant huys ende erve hebben Schepens elck eens ontfangen vijff groot ende Schout dubbelt gelt.

D. bl. 297 verso.

7. *Memorie voort gerechte.*

Den rechtdach.

Heer Schoudt ick bidde u om raedt.

De Schoudt seyt: Spreeckt recht.

Voorspraecke. Heer Schoudt doet mijn vonnis hebben off ick voorspreecke mach.

Schoudt vermaent vonnis. Schepenen wysen: alsoo perthyen een wete gehat heeft, dat hy spreecke mach.

Voorspraecke. Heer Schoudt eyscht mijn perthye voort.

Schoudt eyscht perthye N. eenwerff, anderwerff, derdewerff, daermede vermaent Schout vonnis ende pertye verbeurt 3 stuivers. Schepenen vermaent wesende wysen recht. Schoudt: ick vrage u Schepenen hoe ick aen mijn gewesen boete comen sal. Schepenen wysen, dat hy die sal mogen innewinnen, alsoo hem dat gelieft.

Partye off voorspraecke. Heer Schoudt ich begeer vonnis, hoe ick aen mijn toegewesen penningen comen sal.

Schoudt vermaent vonnis. Schepenen wysen, dat hy ontslaen aen tgereetste goet, dat hy vint.

Als yemant pandinge doet, die moet leggen twee stuivers; ende dat gelt comt den Schout toe ende neemt het gelt in zijn hant ende seyt dat: Schepens, alsoo dese met blinckende penningen leyt, soo pande ik hem N. van 's heeren wegen, ick vermaene U tvonnise, off ick terecht gepant hebbe. Schepenen wysen: Jae. Schoudt: volcht ghy dat mijn heeren? Schepenen: Jae.

Voorspraecke. Nomineert iet ende begeert vonnis, off hy sijn hant daer aengeslagen ende gepant heeft, soo recht is.

Schepenen wysen dat hy gepant heeft, soo recht is.

Voorspraacke. Heer Schout ick begeer vonnis, hoe lange die pandinge staen sal.

Schoudt: ick vermaene tvonnis N. Schepenen wysen voor recht: dat die pandinge staen sullen van lopende schulden veertien dagen; ten ware van lantpacht, die pandinge en sal niet langer staen, dan een adtmael, dat is XXIIII uyren. De veertien dagen verstaen wesende ende perthyen niet betaelt en is, soo is den eysscher schuldich sijn pande te doen haelen in de vierschaere by Schoudt ende Schepenen.

Item men mach pandkeringe doen tot allen tyden, nae de

veertien dagen, al waren drie vier maenden verloopen, off als die bode om panden te comt, perthye bode, ende doen daernae by den bode by Schepenenkennisse ende Schoudt de wete doen, ende laten die Secretaris teyckenen.

Daeroff tsalaris voor Schoudt ende Schepenen ses stuivers; onvertogen recht tsalaris XXV stuivers.

D. bl. 303.

XV. Memorie die daegelijcxsche usantie nae t'recht van Putten en Heeckelingen.

1. *Van sommige salaris.*

Item die van den gerechte sijn schuldich tot allen tyden van den jaere recht te doen van lantpacht, Schepenenkennisse, ende van bekende schulden voor Schepenen gepasseert met Schepenen brieven, ende verwillecoorde schult ende brieven by haer eygen handt onderteyckent.

Het salaris van den ban rechtdach accordeert selve, gelijck wy nemen, tot laste van dengenen, die int ongelijck gevonden wort.

Die beroupen wort om recht, een stuyver; die pandinge moet staen veertien dagen nae die condemnatie eer men schadt.

Die pantkeringe wil doen, die moet dat doen ende doen partye by de bode een wete, ende mach dan pantkeringe doen, alst hem gelieft, alwaert als men comt om schatten. Ende is genouch dat hijt doet voor de bode, maer de bode is schuldich hetselve de Schoudt ende twee Schepenen aen te brengen, ende laeten tden secretaris teyckenen.

Soo wat men jaegen mach, off haelen mach, daer en sullen dat gerechte niet om gaen om te haelen, maer men salt by den bode ende dienders laten brengen. Een man van buyten die versouckt een onvertogen rechtdach, betaelt den Schoudt vier stuivers, den boode voor elck Schepen te verdaegen een stuiver, elck Schepen twee stuiver, comt samen XXV stuivers.

Parthye moet altijt een rechtelijcke weten hebben XXIIII uren te vooren, tsy op den ban off ingeleyden rechtdach.

Op den ordinaris rechtdach comt den Schoudt die eene helft ende die Schepens d'ander helft.

Van elcken eedt comt die kercke eene stuiver, ende den Schoudt een stuyver, dat hem alleen toecomt.

2. *Ghifte van landt.*

Van gifte van landt heeft de Schoudt voor elck gebodt een stuiver, ende van elcke ghifte drie groote Vlaems voor sijn voorder ban; maer watter dan meer overschiedt, dat deelen die Schoudt halff ende die Schepenen halff.

Soo menigen erffgenaem ofte eygenaer, die daer aen heeft, moet sijn paert mede overgeven ende geven eygen recht ende salaris, den Schepenen vier grooten Vlaems, den Secretaris van elck te registreren vijff grooten Vlaems, die giftbrieff nae reden het gebode gelt dengenen, die de gifte ontfancht; dit voorschreve salaris comt het gerechte toe, als men geboden heeft.

Soo wat ordonnantie by Schoudt ende Schepenen gemaect werden, die boeten ende breucken sullen berecht werden ter plaetse, daert valt.

Salaris voor Schoudt ende Schepenen vant pont groot vier stuivers, in een coopdach; die clerck sijn salaris by tgoetduncken van den gerechte.

Die Schoudt mach uytleggen van meenten, dijck, wegen, gorssingen off daer Schepenen hem in wysen.

3. *tSchudtgelt.*

Voor die boede van goet, dat ter koyeng ebroeht wort, by dengenen, diet cooren off anders toebehoort, sal den Schoudt uytleggen vijff grooten Vlaems op elck oir marckt, daer die Schoudt off hebben sal off ontfangen sal twee schadt; als tgoet vier en twintich uyren in de koeye gestaen heeft, ende niet en lossen, soo salt die Schoudt besteden ende geven tdaer nae drie kerck geboden. Ende naedat het drie Sondaechsche geboden gehadt heeft, sal die Schoudt int openbaer vercoopen ende tekenen die mercken ende haer outheyt, ende houdent gelt een jaer voor diegene, die daer nae vraegen sullen; comt daer niemant nae taelen, so salt blyven 's heeren taefel, dan soo wat den Schoudt hierop uytleyt van gebode gelt ende andere costen, sal hy mogen innewinnen twee schadt.

4. *Coorn schaede.*

Van schaede, die valt int coorn ende anders, ende pertye met het schudtgelt niet tevreden en is ende versouckt aen Schoudt ende Schepenen besien te hebben, sal geven den

Schoudt met twee Schepenen ses stuivers om die schaede te besien ende die schaede te taxeren ende uyt te spreecken; sal diegene, die de schaede gedaen heeft, binnen acht dagen betaelen, off by gebreecke van dien sal den clager sijn schaede hebben twee schadt, by uutlegginge van den officHier.

D. bl. 306.

XXI. De willekeur van Hattem.

Hattem, reeds in het laatst der 9e eeuw voorkomende als de villa Hatheim of Hatteim in pago Nortgouwe, [1]) werd in 1299 door den hertog van Brabant, van wien de graaf van Gelre het in leen bezat, behoudens goedkeuring van de opperleenheeren, het Sticht van Utrecht en den Keizer, als vrij eigen goed aan graaf Reynold I van Gelre afgestaan, om er een stad (oppidum) op te stichten. Het heette destijds *Mons Dei*, Godsberg, of *Insula Dei*, Godswaard, en een maand later spreekt graaf Reynold reeds van *oppidum nostrum dictum Mons Dei*, *quod quondam Hathem exstitit appellatum.* [2]) Waarschijnlijk heeft de plaats bij die gelegenheid stadrecht, en wel het Zutphensche stadrecht, bekomen. De handvest is verloren en wordt nergens vermeld, doch reeds in een HS. van 1311 wordt gesproken van „*die Zutphensche rechten daer wy die onsse na halden und unse hoeftstadt ijs des rechts*," [3]) en in 1318 komt Hattem, evenals sedert steeds, voor onder de vrije steden. [4]) In 1395 werden aan de lieden, om de stad Hattem wonende, gelijke rechten en vrijheden verleend, als de binnen de muren der stad wonende burgers genoten. [5]) Hare verdere geschiedenis levert niets wat tot toelichting van de hier uitgegeven willekeur dienst kan doen.

---

1) Bondam, bl. 43; Sloet. bl. 65.

2) Zie Nijhoff, Gedenkwaardigheden I n°. 62, 63, 65 en 89.

3) P. Nijhoff, Tijdrekenkundig register van oorkonden, berustende in het oud-archief der Gemeente Hattem, Arnhem 1854, bl. 2.

4) Nijhoff, Gedenkw. I n°. 178. De stad had toen haar ouden naam van Hattem weder verkregen.

5) P. Nijhoff, Tijdrek. reg. bl. 5.

Die willekeur is in meerdere HSS. bewaard gebleven, maar in verschillende teksten. Van een dier teksten slechts, en wel van den jongsten, is een officieel HS. voorhanden, en bij de uitgave tot grondslag genomen. De willekeur werd in 1538 door den secretaris der stad opgeteekend in een HS., dat nog in het oud-archief der Gemeente aanwezig, blijkbaar sedert die opteekening als het officieele keurboek heeft gegolden. Het oudere keurboek waaraan het stuk moet zijn ontleend, is niet langer aanwezig, maar dat het eene oudere redactie bevatte, die in den loop des tijds aanmerkelijke veranderingen onderging, voordat ze in 1538 in een nieuw keurboek werd opgenomen, blijkt uit eene vergelijking der HSS. Gemakshalve zijn die HSS. onderscheiden door letters, ontleend aan de plaats waar ze zich bevinden.

I. HS. H., van het oudarchief der gemeente Hattem, papier, folio of groot 4to, in lateren tijd gebonden in een fraaien rood-bruin lederen band, waarop aan de voorzijde het wapen der stad, op de rugzijde de titel: *Oude keuren en regten der stad Hattem*. Behalve oudere zeer gebrekkige en verwarde foliatiën, is het later van eene regelmatige foliatie voorzien, die de twee eerste bladen niet omvat, en doorloopt tot fol. 333. Het is een register, in 1538 aangelegd door den secretaris der stad, Henrich Haen, tot het inschrijven van verschillende stukken, het recht der stad of hare belangen betreffende. Hij liet daarbij tusschen de verschillende stukken meestal een grooter of kleiner aantal bladen onbeschreven, blijkbaar tot latere bijschrijving, die in verschillende tijden door verschillende handen ook is geschied. De door Haen, blijkbaar gelijktijdig, ingeschreven stukken zijn: fol. 1 tot 6, de Tafels der rubrieken van de eerste twee stukken; — fol. 16—30 recto, de willekeur van Hattem; — fol. 33—81 recto, de Zutfensche rechten (de juramenta of ambtseeden, het Kondichboek van 1311 en het z. g. Stadboek) [1]); — fol. 85—104, de landbrief van Veluwe van 10 Juni 1532, en eenige andere stukken, waaronder een van 22 Februari 1538; — fol. 107, een stukje over thijnsrecht; — fol. 108—121, dijk-, leen- en waterrechten van Gelderland; — fol. 129—141, het verdrag

1) Mr. C. Pijnacker Hordijk maakte in zijne uitgave van de Rechtsbronnen der stad Zutphen, in de werken der Vereeniging, den Haag 1881, ook van dit afschrift gebruik, en beschreef het HS., bij hem HS. D., op bl. XXI der Inleiding.

van Nijmegen van 27 Januari 1538; — fol. 193—214, landdags-recessen van 1538.

Aan het slot van de Willekeur (fol. 30 recto) vindt men de woorden: *Telos per Henricum Haen A secretis XVI Kalendarum Decembris anno XXXVIII*, aan het slot van het verdrag van Nijmegen (fol 141 recto): *Telos adest per Henricum Haen.* Van de later op de aanvankelijk onbeschreven bladen ingeschreven stukken verdienen alleen vermelding, op fol. 30 verso en 31 recto eene keur van 1544 die blijkbaar, en eene ongedagteekende formule die wellicht nog door Haen is geschreven, alsmede op fol. 325 volgg. regeeringslijsten van 1534 tot 1551, waarop tot 1549 ook de secretaris wordt vermeld, en steeds Henrich Haen. [1]) De tafels op de Willekeur (fol. 1—3) en op de Zutphensche rechten (fol. 4—6) zijn geheel met roode inkt geschreven. Fol. 13 tot 15 ontbreken, en bij de verwijdering daarvan schijnt fol. 16 te zijn losgeraakt en bij het latere inbinden op eene verkeerde plaats, tusschen fol. 24 en 25, ingevoegd. In de willekeur zijn de aanvangsletters der artikelen of paragrafen, alsmede de hoofdletters met roode inkt aangestreept. De paragrafen hebben geen opschrift en schijnen aanvankelijk ook niet genummerd te zijn geweest. De thans aanwezige nummering is blijkens de flauwere inkt later geschied tot en met § 121 blijkbaar nog door de hand van Haen, de eerste vijf met roode, de verdere met zwarte inkt. Tot § 129 is de nummering door twee andere handen geschied, terwijl § 130—146 ongenummerd zijn gebleven. Die nummering is echter zeer slordig, daar enkele nummers overgeslagen, enkele paragrafen ongenummerd gebleven zijn, ééne twee nummers bekwam. Toch meende ik die nummering te moeten overnemen, maar ze heeft ten gevolge dat het aantal paragrafen slechts schijnbaar 146, in werkelijkheid 143 bedraagt. Ook de rubrieken der tafel zijn genummerd, blijkbaar door Haen, maar met zwarte inkt, dus waarschijnlijk later. Ook die nummering is slordig geschied, daar enkele rubrieken die twee regels vorderden, twee nummers hebben bekomen. Ze komt dan ook niet overeen met de nummering van den tekst. Er zijn bovendien meerdere

1) Men vindt zijn naam met de bijvoeging: *notarius publicus ind geswaeren secretarius der stad Hattem* ook nog onder een stuk, vermeld door P. Nijhoff, Rekenk. Reg. bl. 104.

afwijkingen tusschen de tafel en den tekst der willekeur. De tafel eindigt met n°. 127, overeenkomende met § 130 van den tekst, zoodat § 131—146 in de tafel onvermeld zijn gebleven. Aan den anderen kant bevat de tafel twee rubrieken, waarvan de tekst in de willekeur ontbreekt, en vele rubrieken wijken in enkele opzichten af van den tekst. Zoo is in den tekst herhaaldelijk sprake van burgemeesters, of van burgemeesters en schepenen, of van raad, waar de rubrieken alleen melding maken van schepenen. Blijkbaar is de Tafel niet voor den medegedeelden tekst gemaakt, maar voor den tekst van het oudere Keurboek, die gewijzigd werd zonder dat men er de Tafel mede in overeenstemming hield.

II. HS. G., van het Rijksarchief in Gelderland (Charters n°. 3, litt. h.), papier folio in perkamenten omslag, met een schutblad voor en achter het HS., perkamenten bladen, afkomstig van een oud latijnsch HS. in twee kolommen geschreven. De bladen zijn slechts voor ongeveer twee derden beschreven, en de beschreven bladen slechts tot fol. 48 gefolieerd. Behalve de *Willecoer der stadt Hatthem* en enkele kleinere stukken, Hattem betreffende, bevat het HS. talrijke stukken betreffende Gelderland in het algemeen of bijzondere deelen of plaatsen van Gelderland, die met Hattem niets te maken hebben, zelfs landrechten van Overijssel. Het is geheel geschreven door dezelfde hand, en wel, blijkens eene aanteekening aan het slot, in 1568 of 1570 door *Pieter van Baeren.*

De willekeur vangt aan op fol. 46 en loopt tot het ongefolieerde blad 56 recto. De tekst verschilt aanmerkelijk van dien van het Hattemsche HS., en kan hieraan niet zijn ontleend, daar hij niet minder dan 26 bepalingen bevat die niet in dit HS. voorkomen, daaronder met name ook die welke nog in de Tafel zijn vermeld, maar in den tekst ontbreken. Die tekst moet dus zelfstandig van HS. H. op het oudere keurboek steunen, waarin die 26 bepalingen nog voorkwamen. Dat oudere keurboek zelve schijnt echter niet te zijn gebruikt, maar een afschrift dat ouder moet zijn geweest dan het keurboek van 1538. Want in HS. G. ontbreken niet minder dan 48 bepalingen die in HS. H. voorkomen, in 1538 dus in het oudere keurboek voorkwamen. Zelfs al neemt men aan dat ook bij het maken van het nieuwe keurboek eenige nieuwe bepalingen aan de Willekeur zijn toegevoegd, kunnen het niet al de in HS. G. ontbrekende zijn geweest. Deze

bestaan hoofdzakelijk uit twee groote reeksen, § 25—50 en § 107—127, waarvan alleen § 112 in HS. G. voorkomt. Die twee groote reeksen behoorden zeker reeds tot het oudere keurboek, zooals trouwens ook het hierna te bespreken HS. U. nader bewijst. Dat ze door *van Baeren* achteloos zouden zijn overgeslagen, is weinig aannemelijk. Vermoedelijk bezat hij alleen een ouder afschrift uit het oudere keurboek, en waren van dat afschrift een paar bladen verloren gegaan. Bij HS. G. zelve kan zoodanige verminking niet worden aangenomen, daar de ontstane leemten niet aan het slot van een blad, maar midden op een blad voorkomen. Zeer veel vroeger dan 1538 kan trouwens dat afschrift niet zijn geweest, daar slechts twee nieuwe keuren (§ 145 en 146) later in het oude Keurboek achter de Willekeur zijn bijgevoegd, terwijl eene bepaling in 1508 daaraan toegevoegd (§ 112) ook in HS. G. voorkomt.

III. HS. U, van de Universiteitsbibliotheek te Utrecht (Catalogus codicum MSS. bl. 264, n°. 1092), papier folio, geschreven met duidelijk schrift uit de eerste helft der 18e eeuw, gefolieerd tot fol. 285. Op fol. 285 leest men een aanteekening dat de index (die toch ontbreekt) opgemaakt is 20 Maart 1729. Het bevat statuten van Arnhem (1612—1713), twee malen afgebroken, eerst door de willekeuren en statuten van Harderwijk, tot 1641, daarna door de willekeur der stad Elburg van 1636, de Reformatie op de justitie van Arnhem van 1602, en aan het slot fol. 270—288 de willekeur der stad Hattem. Op de keerzijde van het eerste (ongefolieerde) blad wordt de inhoud opgegeven als: *Statuten en willekeuren van Arnhem, Harderwijk, Elburg en Hattem.* De verschillende stukken zijn niet van dezelfde hand, maar voor elke stad met eene verschillende hand geschreven. Toch zijn ze blijkbaar van den aanvang af een geheel geweest, daar het papier hetzelfde watermerk heeft. Vermoedelijk zijn ze voor praktisch gebruik door verschillende klerken voor een rechtsgeleerde te Arnhem afgeschreven en daarna samengebonden.

De Hattemsche willekeur bestaat uit 145 genummerde paragrafen, met inbegrip van de proloog die als § 1 is genummerd. De taal is gemoderniseerd. Aanvankelijk vindt men slechts nu en dan een opschrift, later steeds. Het bevat 5 paragrafen, die niet in het Hattemsche HS. voorkomen (§ 14*a*, 53*a*, 59*a* en *b* en 63*a*), en achter § 46 een bijvoegsel. Daarentegen ontbreken § 42, 58, 68, 69, 116 en 130. Eene bepa-

ling (§ 78) komt tweemalen voor op verschillende plaatsen, terwijl § 9 en 10, blijkbaar door een fout van den afschrijver, zijn samengesmolten tot ééne bepaling die uit het begin van § 9 en het slot van § 10 bestaat. Verschillende bepalingen komen voorts in eene andere volgorde voor.

Hieruit volgt reeds dat de willekeur in dit HS. niet is een afschrift, ontleend hetzij aan HS. H., hetzij aan HS. G., maar aan een ander HS. dat evenals HS. G. eene oudere redactie dan die van 1538 bevatte. Ik zal er straks op terugkomen. Het schijnt meermalen te zijn afgeschreven, met name in de twee volgende HSS.

IV. HS. GS., van het Rijksarchief in Gelderland, vroeger van Mr. L. A. J. W. Baron Sloet, die het aan het archief ten geschenke gaf. Het is papier, 4to, in perkamenten band, met het opschrift op de rugzijde: *Statuten en willekeuren van de Veluwsche steden*, en is geheel geschreven met een duidelijke hand van omstreeks de helft der 18e eeuw.

Het bevat achtereenvolgens de statuten en de Reformatie van 1602 van de stad Arnhem, de willekeuren van Harderwijk van 1641, de willekeur der stad Hattem en de willekeur der stad Elburg van 29 Januari 1636, dus dezelfde stukken als het Utrechtsche HS., hoewel in veranderde volgorde. Bij eene collatie der Hattemsche willekeur met den tekst in het Utrechtsche HS. bleek het al de eigenaardigheden, ook de varianten en fouten van dien tekst te bevatten, zoodat het kennelijk daarvan een afschrift is. Vermoedelijk werd het met gelijk praktisch doel als dit vervaardigd. Hetzelfde is vermoedelijk het geval met:

V. HS. A., van de Openbare Bibliotheek te Arnhem (Catalogus bl. 209). Volgens de omschrijving in de Catalogus is het een HS. groot 4to, van 650 bladzijden, heeft tot opschrift: *Statuten en willekeuren van de Veluwsche steden*, en bevat het dezelfde stukken als HS. U. en G.S., is dus blijkbaar een afschrift van een dezer of van een daarmede overeenstemmend afschrift. Ik was echter niet in staat het persoonlijk te vergelijken, daar het bij mijn bezoek aan de Bibliotheek niet te vinden was, waarschijnlijk bij eene veranderde rangschikking der boeken onder andere werken verdwaald geraakt, en ook sedert nog niet schijnt te zijn gevonden. Bijzonder belang heeft het trouwens niet, daar ook de tekst wel zal overeenkomen met de voorafgaande twee HSS.

VI. HS. D., van het archief in Drenthe, papier, 4to, in kartonnen band met perkam. rug. Het bevat 87 beschreven bladen, blijkens de aanteekening aan het slot geschreven door, of waarschijnlijk door een ander voor, P. Bondam. Die aanteekening is zeker van zijne hand, en geteekend: *P. Bondam Harderovici Gelrorum d.* 19 *Maji* 1772. Op de verkooping zijner HSS. in 1800 door Arntzenius gekocht, kwam het na diens dood aan het archief van Drenthe. Daar het niets dan een afschrift van de willekeur uit HS. H. bevat, heeft het voor de uitgave geene bijzondere waarde.

De keuze van het HS. dat bij de uitgave van den tekst was te volgen, was niet twijfelachtig. HS. H. is niet alleen het oudste, maar het eenige officieele, dat ons de Willekeur geeft, zooals ze in 1538 als geldend werd beschouwd, door den secretaris der stad in een nieuw aangelegd register werd afgeschreven, en blijkens de latere aanteekeningen: *aboletum*, *vacat*, *ne legatur*, bij de jaarlijksche vernieuwing en aflezing heeft dienst gedaan. Van de andere HSS. konden GS., A. en D. worden voorbijgegaan, kwamen alleen G. en U. in aanmerking. Beiden zijn jonger. G. is van 1568 of 1570, U. van 1721, en beiden zijn blijkbaar private afschriften, waarin talrijke stukken voorkomen die met Hattem niets te maken hebben. Zoo ook in H. stukken voorkomen die niet speciaal Hattem betreffen, het zijn toch stukken voor het recht of de belangen van Hattem van gewicht. Met andere woorden, G. en U. zijn niet, zooals H., Hattemsche HSS., maar HSS. waarin ook Hattemsche stukken voorkomen.

Toch zijn beide HSS. van groot belang voor de uitgave, omdat ze niet bevatten afschriften van den tekst van H., maar onafhankelijk van dit HS. zijn ontstaan, en blijkbaar op eene oudere redactie van de Willekeur berusten, zoodat daarin nog tal van bepalingen voorkomen die in H. niet zijn opgenomen, als in 1538 niet langer geldende. HS. G. is op dat punt bijzonder rijk. Toch durf ik daaruit niet afleiden dat ze op een veel ouder afschrift berust dan U., en op een afschrift van het oudere keurboek, lang vóór 1538 genomen. Vermoedelijk bevat het nog tal van bepalingen, die toen het afschrift genomen werd, reeds waren afgeschaft. Die afschaffing toch geschiedde waarschijnlijk niet door doorhaling en onleesbaarmaking der afgeschafte bepaling, maar, zooals later in HS. H. plaats had, door aan den kant *aboletum* of *vacat*, of zoo iets te stellen. Terwijl

in het origineel van U. die aldus geteekende bepalingen, evenals in den officieelen tekst van 1538, werden weggelaten, nam de schrijver van het origineele afschrift van G. ze waarschijnlijk nog op. Dank zij die uit een praktisch oogpunt verwerpelijke methode zijn gelukkig tallooze bepalingen van de oudere willekeur die anders zouden zijn verloren gegaan, behouden gebleven.

Ook onder de varianten zijn meerdere belangrijke lezingen van de oudere redactie bewaard gebleven. Voor zoover ze zakelijke varianten waren, zijn ze in de aanteekeningen op den tekst van HS. H. opgenomen, terwijl de in dezen tekst ontbrekende bepalingen, niet zijn ingevoegd, maar in eene Bijlage medegedeeld met eene nummering die de plaats aanduidt die ze in de oude willekeur waarschijnlijk bekleedden. Varianten betreffende de spelling zijn niet opgenomen, daar zoowel G. als U. blijkbaar een eigen spelling, niet die van het oude Keurboek, volgden. Eindelijk zijn alle bepalingen van opschriften voorzien. Ik ontleende die aan de Tafel, voor zoover de daarin voorkomende rubrieken betreft, vulde deze aan uit HS. U., voorzooveel deze ze aangaf, en maakte er zelf een, voorzoover ook dit HS. mij in de steek liet. De niet aan de Tafel van H. ontleende opschriften zijn echter tusschen haakjes geplaatst. Eindelijk nam ik ook de eenige in de HSS. voorkomende latere keur, die van 1544, in de uitgave op. Hoewel er waarschijnlijk wel meerdere na 1538 zullen zijn vastgesteld, werden ze, behoudens eene kleine wijziging van § 125, in 1597 vastgesteld, niet in HS. H. opgenomen, en vond ik er ook elders geen spoor van.

Omtrent den tijd waarin en de wijze waarop de Willekeur oorspronkelijk tot stand kwam, bestaat geen voldoende aanwijzing. De stad had sedert het einde der 13^e^ eeuw het Zutphensche stadrecht, dat ook het recht om keuren te maken bevatte. De uitoefening van dat recht was echter slechts in beperkte mate noodig, daar men in Hattem, evenals in andere Geldersche steden van Zutphensch recht, onder dat recht niet alleen het door den landsheer verleende, maar ook het door de stedelijke regeering vastgestelde recht begreep. Zutphen was bovendien de stad waar men recht haalde, als men des niet wijs was, en op wier schepenen men zich tegen eene beslissing der Hattemsche schepenen kon beroepen. Men had dus weinig behoefte aan eigen keuren en aanvankelijk zal

men zich wel hoofdzakelijk met de toepassing der Zutphensche keuren hebben vergenoegd, behoudens voorziening in enkele gevallen, bij die keuren niet voorzien of waarin men eene andere voorziening noodig achtte. Of men reeds dadelijk eene bepaalde verzameling van de Zutphensche keuren bekwam, is onzeker, vooral omdat de oudst bekende verzameling van Zutphensche keuren, als een geheel vastgesteld, het z. g. Kondichboek, eerst in 1311, tot stand kwam. Maar later bekwam men er eene, die ook in HS. H. is opgenomen achter de Willekeur, en op zoodanige wijze dat ze blijkbaar beschouwd werd met deze een geheel uit te maken, al vermengde men ze niet. Die verzameling nu, die de ambtseeden, het Kondichboek en het z. g. Stadsboek omvat, kan niet ouder zijn dan 1387, van welk jaar de jongst opgenomen bepaling dagteekent, en is waarschijnlijk in dat jaar of het volgende ontvangen, daar de in Zutphen aan het Kondichboek in de volgende jaren toegevoegde bepalingen ontbreken. Wellicht heeft men toen te gelijk de eigen keuren die men daarnaast handhaven wilde, tot één geheel vereenigd in een z. g. Willekeur met een behoorlijke proloog en epiloog, en zijn deze nog in de redactie van 1538 terug te vinden in de proloog dier redactie [1]) en in § 89, die blijkbaar de epiloog van eene oudere willekeur is, waarvan § 88 die als het ware een terugslag levert op de proloog, de slotbepaling vormde. Later verkregen die slotbepaling en epiloog, ten gevolge van de bijvoeging van nieuwe keuren, een zeer oneigenaardige plaats midden in de willekeur. Die latere bijvoeging blijkt ook uit den afwijkenden vorm van talrijke keuren, die een zelfstandig ontstaan der bepaling bewijzen. Men zie b. v. den aanhef van § 93—96, 98, 105 enz. Slechts voor een dier latere bijvoegingen vindt men eene aanwijzing betreffende den tijd der bijvoeging. Volgens eene aanteekening bij § 113 is § 112 in 1508 bijgevoegd. Bij de onregelmatige wijze van bijvoeging, die soms op een onbeschreven plek naast of te midden van veel oudere stukken geschiedde, kan daaruit echter geene eenigszins betrouwbare aanwijzing betreffende den ouderdom der voorafgaande of volgende paragrafen worden geput.

1) Dat in die proloog nevens burgemeesters en schepenen reeds melding wordt gemaakt van een ouden en een nieuwen raad, wat een lateren tijd schijnt te verraden, kan een gevolg zijn van latere bijvoeging, belet niet dat het overige van het stuk ouder kan zijn.

Even onzeker is de vraag of wellicht de Tafel eene aanwijzing levert tot reconstructie eener oudere redactie. Ze is zeker niet gemaakt voor de redactie van 1538, maar waarschijnlijk overgenomen uit het oudere Keurboek. Ze eindigt met § 132. Mag men daaruit afleiden dat de oorspronkelijk in dat oudere Keurboek ingeschreven willekeur reeds tot § 132 liep, en dat het verschil te verklaren is door aan te nemen dat men in dat oudere Keurboek wel de willekeur wijzigde totdat ze werd de redactie van 1538, maar de tafel ongewijzigd liet? De vraag is van eenig belang omdat § 112. in 1508 bijgevoegd, ook reeds in de Tafel voorkomt, dat oudere keurboek dus jonger moet zijn geweest dan 1508. Juist dit baart onzekerheid. Dat de behoefte aan een nieuw Keurboek zich reeds binnen 30 jaren zou hebben doen gevoelen, acht ik minder waarschijnlijk, zoodat eene andere oplossing, dat namelijk de Tafel eenigen tijd of nu en dan, maar op onvolledige wijze is bijgehouden, waarschijnlijker wordt. Ik onthoud mij dus van elke beslissing, mij vergenoegende er de aandacht op te vestigen.

Ten slotte is het mij eene aangename plicht mijn dank te betuigen aan hen die mij bij het opsporen en het gebruik der HSS. welwillend hunne medewerking verleenden. den heer F. A. Hoefer te Hattem, den heer Rijksarchivaris Bijleveld te Arnhem en den heer J. A. R. Kijmmell te Assen. maar in de eerste plaats aan Mr. C. Pijnacker Hordijk. die mijn taak aanmerkelijk verlichtte door mij een afschrift van de willekèur, indertijd door hem aan het Hattemsche HS. ontleend, afstond, en mij verschillende aanwijzingen verschafte waarvan ik dankbaar gebruik maakte.

Utrecht, November 1896. M. S. POLS.

Wijllekoer der stadt van Hatthem, als wy ghebruyckende sijnnen.

In [1]) den name Goides. Amen. Dijt ijs onsser stadt wijllekoir van Hattem, dye wy Burgermeysteren ende Scepenen. Oltraet ende Nyeraidt sekeren ende laven vast, stede ende

1) Boven deze proloog staat in H. als opschrift: *Epilogus totius tractatus sane ... et elegans.*

onverbreckelicken thalden in unsser stadt ende vryheyt, als unsse voirvaderen ghedaen hebben, tho vermeeren ind tho vermijnneren na orber unsser stadt ind borgeren, na den rechten der stadt van Sutphen, dat wy in unsser stat gebruyckende sijn.

§ 1. *Van vrede tho weygeren die een scepen biedet.* (G. 1; U. 2).

Eysschede [1]) een scepen off raidt van enen burger off inwoenre enen vrede ende die borger die weygerede tgeven, broickt [2]) vijff pont.

§ 2. *Die vechte baven vrede hem gheboiden.* (G. 2; U. 3).

Boide enich scepen off raidt enen borger vrede, daer sie twijstende waeren, die daer boeven vochte, broeckte XX ℔.

§ 3. *Van die een scepenen raet of borger slaet die vrede biet.* (G. 3; U. 4).

Worde een scepen off raidt gheslaegen, omdat hie enen vrede boide, die dat dede broickt der stadt XXXX ℔. [3])

Ende sloege hie enen borger dairomme, dat hie enen vrede boide, die broicket X pont, und dairentho sall hie dengenen beteren, dien hie missacht off missdaen hadde tot scepen kentniss.

§ 4. *Een gast twijstachtich tegen onssen burgers sal vrede geven mit hant und mit mont.* [4]) (G. 4; U. 5).

Worde een vreemde ofte gast twijstich ende oneens tegen enen off meer van unsser burgeren, [5]) die gast sall vrede gheven mit hande ende mit monde, ind die vrede sall staen XIIII dagen lanck. Ind als die gast thendens die XIIII daeghen bijnnen unsser stadt und vryheyt kompt, so sall hie den vrede gheven als voirscr. ende als ment hem ghesint. Und weygerde die gast die vrede, so ducke dat gheschiede, die broickt der stadt vijff [6]) pont.

---

1) In het HS. begint de tekst van elke § met *Ithem*, bij de uitgave weggelaten.

2) G. en U. voegen bij: *onser stadt.*

3) G. en U. XX.

4) Deze rubriek vult in de Tafel twee regels, elk genummerd als betroffen ze verschillende bepalingen.

5) G. *jegens ennyge onsen borgere;* U. *tegens een onser borgeren.*

6) Veranderd in X. G. en U. *vijff.*

§ 5. *Dye baven thoghesachte gelove ymants sloege.* (G. 5; U. 6).

Sachte ennich van unssen burgeren thot enen scepenen off burger, die hem die vrede boide, hie en tyde [1]) noch en dachte noch en wilde die man nyet misdoen, ind missdede hie hem daerenbaven, die broicke der stadt twijntich pont; ind daerenthendens wolden die scepenen hair berait dairop hebben.

§ 6. *Onkoerbaer woerden tho geven daer hie mit in vrede staet.* (G. 6; U 7, 8).

Gheve ymans koirber woirden, dye mit hem in vrede stonde, dye broicken sullen dubbelt [2]) wesen, und [3]) so moigen die scepenen alle jair dess sonnendachs na sincte Peters dach ad cathedram in der karcken den vrede tuschen oeren borgeren verlengen dat heele jair uth, ende den vrede sal men voirt halden, als do irsten gebaden [4]) wort.

§ 7. *Dat nyemant op lantsheeren, vrouwen off steden spreken sall.* (G. 7; U. 9).

Nymant en sall spreken op landesheren off op landesvrouwen off op enege steden [5]) by twe [6]) pont.

§ 8. *Wye in toirneggen moede sijn mess uthtreckt.* (G. 8; U. 10).

So wie in toirneghen moide sijn mess uthtreckt off wye slaet, stoet, steckt ofte warpt mit enegerley dijnghen [7]), hie steke off hie en steke nyet, hie raeke off hie en raeke nyet, die broickt der stadt vier pont.

§ 9. *Van enen gast tstarcken tegen en borger.* (G. 9; U. 11).

Starckede enich onsse borger, dat weer mit woirden off mit daiden, enen gast, [8]) die quellicke stonde off tdoin

1) G. leest in plaats der volgende zes woorden: *hem niet off ik will.*

2) Ontbreekt in U.

3) Hier begint in U een nieuwe §.

4) G. voegt bij: *of gegeven.*

5) G. *off op gueden steden.*

6) Veranderd in X. G. en U. 2.

7) G. en U., in plaats der laatste drie woorden: *mit holt, tangen, clompen, staven* of *dergelijcken.*

8) U. is hier blijkbaar bedorven. Het slot van deze bepaling en het begin der volgende tot en met het woord *daiden* ontbreekt, terwijl het vervolg zich hier aansluit. Zoo liep de zin door.

hadde [1]) mit enige unsse burgers, ind in onsser vryheyt queme, die breke onsser stadt drie pont, ind daertho den koir, die hie ghebraken hadde.

§ 10. *Van enen gast te mishandelen mit woerden off daiden.* (G. 10; U. 11).

Nymant en sall ennich gast mishandelen mit woirden off mit daiden sonder vervolginghe der scepenen by vier pont. Ind wolde die gast sonen by den scepenen, die soene sall onsse burger nemen by thijn pont, ind die gast sall oick die soone nemen by unssen amptman ende by den scepenen by X pont.

§ 11. *Om in een harbargen den weert mit verraide tslaen.* (G. 11; U. 12).

Queme ymants in eens anders huys, daer men [2]) wijn off bier tapte omme gelt, omme den weert off huysgesinne mit voirraide [3]) tslaen, die broickt thijn pont. Sloege hie hem oick mijt verbaiden wapenen, so verliest hie XL pont.

§ 12. *Wye den anderen uthen huyse daget.* (G. 12; U. 13).

So wanneer enich borger off man den anderen daeget uythen huyse ind secht: „Sijt ghy so stolt ende koen, so koemt hieruth", [4]) die broickt vijff pont.

§ 13. *Wye den anderen sueckt mit verbaiden wapenen.* (G. 13; U. 14).

Sochte oick enich man den anderen mit verbaden wapenen in huysen, steghen off straten, die broickt [5]) X pont.

§ 14. [6]) *Wye den anderen secht sijn lijff twijllen hebben.* (G. 15; U. 16).

Seede ymant: „Ick wijll" off „ick sall u lijff hebben" off [7])

---

1) De 3 voorafgaande woorden ontbreken in G.

2) G. voegt bij: *gheen.* U. leest het volgende: *egheen wijn off bier veyl en tapte,* terwijl de woorden *omme gelt* ontbreken.

3) G. en U. voegen bij: *mit fusten.*

4) G. en U., in plaats der 9 voorgaande woorden: *sijt ghy eyn guet man, soe gaet hyer uuyt.*

5) G. voegt bij: *onser stadt.*

6) In de Tafele gaat hieraan vooraf eene rubriek: *Wy in haesteghen moide secht dyeff, scallick etc.* Deze bepaling ontbreekt in den tekst, maar komt voor in G. en U. Zie hierachter Bijlage § 13 *a.*

7) G. voegt bij: *ick wilt u;* U. *ick salt.*

„van uwen live sniden," off „ick wijlt op u lijff wairmaicken"[1] off dier woirden ghelijcke, die broickt[2]) vier pont; mer vraichde hem dat gherichte, off hie by der woirden bliven wolde, ind sachte hie dan „ja", die broickt der stadt acht pont.

§ 15. *Wye een opvaerijnge doet of vustelt sijn mess etc.* (G. 16; U. 17).

So wye een upvaerijnghe doet off vuystelt[3]) sijn mess off neempt in sijn hant holt, kuyse,[4]) tanghe off stheen off derghelijcken[5]) om een te slaen, te steecken off tho warpen, off sliet[6]) mit vusten off die den anderen lochent, broickt II ℔.

§ 16. *Van enen doetslach tdoen.* (G. 17; U. 18).

Oick wijllen wy burgermeysteren, scepenen ende raet, offt saick weer, dat enich man enen dootslach dede bijnnen onser[7]) vryheyt, dat God moit verbieden,[8]) den legge wy uth onsser stadt ende vryheyt, een jair lanck nyet dairbijnnen tho komen, by XL pont, also vaicke hie dair besien worde.[9]) Ende an den dootslage hadde hye onser stadt ghebroickt viertich pont, die wy verhaelen wijllen an all sijn guet bijnnen der[10]) vryheyt; ind niet bijnnen der stat[11]) vryheyt tkomen, hie en hadde der scepenen ghemoide dairvan, by derserver pene. Und weert by nachte, sullen die broicken dubbelt wesen.

§ 19.[12]) *Van den stat ghezwaeren dieners tho mishandelen.* (G. 18; U. 19).

Nymant en sall unsser stadt gezwaeren dieners, tzy scriver.

---

1) In G. en U. luidt deze bedreiging: *ick will een camp tegens u vechten of ter hantyser tegen u antasten, off ick wilt op u lijff maicken.*

2) G. en U. *verliest tegens onse stadt.*

3) G. *vustelt;* U. *vustet.*

4) G. voegt bij: *prick;* U. *of pieck.* Het woord *tanghe* ontbreekt in U.

5) G. en U. *der dingen gelijck.*

6) G. *slaet;* U. *stiet.*

7) G. voegt bij: *stadt.*

8) G. *verhuyden.*

9) G. *also dicke als dat geboirde;* U. *alsoo dicke als hy daer besien wort.*

10) G. voegt bij: *stadt.*

11) Ontbreekt in U.

12) De nummering der bepaling springt van 16 over op 19, waarschijnlijk om haar weder in overeenstemming te brengen met die der Tafele die twee cijfers vóór was gekomen.

baide, waeker, poirtieer off draegers [1]) mishandelen mit woirden off mit daiden, dwyle dat sie in oeren dyenst waeren, die baide tpenden off tbieden, die waeker in syne waeke, die poirtier in oir sluyten off ontsluyten, [2]) die drageren in oeren draeghen, by thijn pont, ende dairtho alsulcke koir als hie an hem ghebraken hadde, ind dengenen tho beteren, diess misdaen weer, ther scepen kentniss.

§ 20. *Van broicken der scepenen und burgers tegen malcanderen.* (G. 19; U. 20).

Oick wijllen wy, so wat broicken een borger breeckt up een scepen off raet, sall dubbelt wesen. Dessghelijck dat een scepen [3]) op een borger broickt.

§ 20 *a* [4]). (*Van broecken tegen een wijff.*) (G. 20; U. 21.)

So wat broicken een man doit teghen een wijff, die sullen dubbelt wesen, ind dessghelijcken een wijff tegen een man.

§ 21. *Van broicken by nachte off na der sonnen gheschien.* (G. 21; U. 22.)

So wat broicken gheschien by nachten off na der sonnen onderganck oft op onse jairmarckte off [5]) voir tgherichte, die sullen dubbelt sijn.

§ 22. *Wat een buytenman broickt teghen een borgher.* (G. 22; U. 23.)

Worde enich buytenman, die unsse borger off inwoenre niet en weer, broickachtich bijnnen onsser stadt ind vryheyt, die sall teghen onsse stadt so voell broicken als unsse borger doit na woirden off daiden na uthwysonghe unssers wijllekoers. Ind hie sal die broicken verborghen, off die scepenen moighen hem halden ende toeven. [6])

§ 23. *Om enen te mishandelen die oen had laten bieden of penden.* (G. 23; U. 24.)

Wye den anderen sliet [7]) mit woirden off mit daiden, om-

1) Ontbreekt in U.
2) G. en U. *opsluyten.*
3) G. voegt bij: *offt raet.*
4) Deze bepaling is ongenummerd, en wordt in de Tafel niet vermeld. Het opschrift is ontleend aan U.
5) In G. ontbreekt *off.*
6) G. *torven.*
7) G. *sclet off mishandelt;* U. *sliet of mishandelt.*

dat hye hem hadde doen bieden off doin peynden, die koir sall dubbelt wesen.

§ 24. *Wye den scepenen veracht und schelt.* (G. 24; U. 25.)

Die secht: „Die scepenen sinnen boeven, dieven off schallicken" off „sie sint onrecklicken" off „sie sint menedich" off deser woirden ghelijck, die broickt onsser stadt XL pont. [1]

§ 25. *Dat een borger den anderen buyten beseth van rechtvorderijnghe doet.* (U. 26.)

Gheen borger en sall den anderen guet off lijff besetten [2]) off rechtvorderijnghe doin buyten unsser vryheyt, by XX ℔.

§ 26. *Wye der stadt guet neemt.* (U. 27.)

Nymant en sall der stadt guet, dat sy holt, stheen, plancken, kalck off yserwarck nemen, then weer by oirloff der burgermeysteren, by X pont; ind nochtant sall hie dat ghenamen guet weder op die stede brengen, daer hijt gehaelt heft. [3])

§ 27. *Wye scepen, raedt off scriver mijshandelt.* (U. 28.)

Misshandelde een borger, dat weer mit woirden off mit daiden, eneghen burghemeyster, scepen, raidt off scriver, dat hie der stat ghebaide dede doin off der stadt renthen off broicken dede inmanen, die breke onsser stat XL pont, ind solde den beterijnghe doin ter scepen kentniss, na woirden off na daiden. Ind die scepenen wijllen die broicken an dess guet verhaelen bijnnen der vryheyt, all ontqueme [4]) die man.

§ 28. *Sloeghe ymant een scepen off raedt doot.* (U. 29.)

Sloege ymant enech scepen off raet doet om dess heren recht off der stadt recht [5]) tho vorderen off der stadt renthen [6])

---

1) Op den kant staat met gelijk schrift, maar verbleekte inkt: *Hier endt die irste sit dess tafels.* Gelijke aanteekening betreffende de volgende twee bladzijden van de Tafel vindt men ter zijde van § 48 (het moest eigenlijk bij § 49 staan), § 76. In G. begint hier de eerste groote reeks ontbrekende bepalingen. Op § 24 volgt § 51.

2) U. *besitten.*

3) U. *daer hy dat nam of haelde.*

4) U. *alom quame.*

5) In U. ontbreekt: *off der stadt recht.*

6) U. voegt bij: *off broeken.*

tho manen, die broicke teghen onsser stadt LXXX pont. Ind den legghen wy uth onsser stadt ind vryheyt twe jaeren lanck, ind dairna so langhe dat hie der schepenen ghemoide hadde van LXXX pont, und van den vrunden ghesoent weer.[1]) Ind die en sullen nummermeer in onsser stadt raide wesen van Hattem; ende die scepenen wijllen die broicke [2]) an dess guet verhaelen bijnnen die vryheyt, all ontqueme die man.

§ 29. *Daer die scepen tho hoip quemen om eniche saecke.* (U. 30.)

Quemen die scepenen tho hoipe om kijfflick [3]) ende vechtlick wijll, off om dess heren recht off des stadt recht to starcken, daer sullen die borgeren ghemeenlicken bykomen, by één [4]) pont, ind sloich men die klock, by twe [5]) pont. Ind weer dan dat dair ennich scepen off borger die partie teghen den scepen koir om vruntscaps wijlle, die scepen broicke onsser stadt XX pont, und die borger X pont. Ind der en solde nummermeer in den raidt der stadt van Hattem wesen.

§ 30. *Datter ennich huys ontsengende.* (U. 31.)

Gheboirde, dat enich huys ontsenghede, dat God verhoeden moit, und weerdt off weerdijnne off huysgesin gheen wopen en riep, ind woldent verholsteren ende verduysteren, hent die nabueren dess ontwair worden, die broicke onsser stadt acht[6]) pont. Mer riepen sie ter gueder tijt, so en broicken sie nyet.

§ 31. *Daer woerden hoiger koer weren dan die daet.* (U. 32.)

Worden luyden twijstende mit woirden off mit daeden, ende die scepenen bevonden, dat woirde hoeger koir weer dan die daet, sie wolden den hoichsten koir hebben.

§ 32. *Om een die zweeren wijl voer tgheright te waerschuen.* (U. 33.)

Sachte ymant tot enen, die voir tgherechte stonde ende boide sinen eedt: „Sweerdy, so zweert ghy meneedich", die broick der stadt vier pont.

---

1) U. *van den maegden und frunden gescheyden waer.*

2) U. *den koor.*

3) U. *kittelijcke.*

4) De boeten zijn door een latere hand van één en twee tot twee en vier ponden verhoogd.

5) Veranderd in X.

§ 33. *Wye sijn guet vercoft buyten sijn wijff.* (U. 34.)

Vercofte enich unsser burger sijn guet buyten sinen wyve, ind dat wijff die coip wederspreecke, die verloir teghen onsse stadt II ℔. Nochtant sall sijn andeell van den koip stantafftich [1]) bliven. Ende so en zall hie gheen antall daer meer aff lyden. [2])

§ 34. *Die den anderen sloige om twijst die ghesoont ijs.* (U. 35.)

Sloege ymant den anderen om twydracht, die tusschen hem beyden hadde ghewest, die ghesoent ende ghescheiden weren, dat weer twivoldeghe koir na woirden off na daiden.

§ 35. *Borgers die twijstich worden buyten der stat.* (U. 36.)

Worden onsse borgers twijstich ende oneens [3]) buten onsser stadt, dat weer woir dattet weer, mit woirden off mit daiden, dye koirbair weren, dair wijllen die scepenen koir aff nemen, gelijck oft hier bijnnen der stat gesciet waer.

§ 36. *Wye aver scepenen of borger claich an heeren off fursten.* (U. 37.)

Clagede ymant aver dye scepenen off aver een scepen off raidt off aver enen borger an heren, vrouwen, ritteren, knechten [4]), bijnnen off buyten, het wair woir dattet wair, gheschiede dye clachte aver dat scependom [5]), die verloir XL pont, ind gheschiedet aver een scepen off raidt, die verloir XX pont, ind aver enen borger X pont.

§ 37. *Dye broikachtich ijs und secht tegen den scepenen.* (U. 38.)

Sachte ymant, wanneer [6]) hem broicken off andere schult averghewesen weren van die scepenen: „Ghy wildet my nemen" off „Ghy soldet my nemen", die broick viff pont.

---

1) U. *stantvastig.*
2) U. voegt bij: *of hebben.*
3) In U. ontbreekt: *ende oneens.*
4) U. voegt bij: *of schutten.*
5) U. heeft in plaats van *scependom: sy penden.*
6) U. *van*, in plaats van *wanneer.*

§ 38. *Gheen scepen off raedt sall borge warden voer ymant.* (U. 39.)

So en sall gheen scepen off raidt [1]) borge worden voir ymande by LXXX pont onsser stadt, then weer in hylixvoirwairden off vanghenscapp sijnre vrunden ende maghen.

§ 39. *Van klommen aver stadt muyren und bolwarck.* (U. 40.)

Clomme ymans aver die stadt muere, graven, bollwarck off stadtketh [2]) by [3]) nachte, die broicke der stadt VI ℞.

§ 40. *Dat een sijn averghewesen broicken terstont verborgen sall.* (U. 41.)

Worde ymant enege broicken avergewesen, dye sall terstont verborghen, eer hie uth raidthuys [4]) gaet, by X pont. Ind so wolden die scepenen nochtant die averwijsde broick ende X pont verhaelen an sijn guet, then weer by der scepenen oirloff ende ghemoet.

§ 41 [5]). *Wye an sijn mont ghebaiden wordt.* (U. 43.)

Worde enich unsser borgeren ghebaiden an sinen mondt off in sijn huys ende niet voer en queme, die broicke den burgermeisteren twe olde (schilden) vleemschen [6]) tot elck ghebaide, dat hie nyet voir en queme. Ind dat en sullen die burgermeisteren denghenen nyet laten. Mer worden die burgeren in sijn teghenwoirdicheyt niet gebaiden, off queme hie des avons nyet tho huys, so en verliest hie niet.

§ 42. *Wye den anderen anspreeckt voer schult.* [7])

Wye den anderen anspreeckt voir schult off scaide, die sall daervoir antworden ind seggen hem die schult ende scaide onschuldich off kennen sie; then weer van verstorven schult

---

1) U. voegt bij: *borgermeester of schryver.*

2) U. in plaats der laatste drie woorden: *of afstaeket.*

3) Het slot is door een latere hand aldus gewijzigd: „by daege die broicke der stadt VI pont ind by nachte XII ℞, staende die saeke gelijckwal tot der scepenen clarongh. Anno 1597 gestatueert".

4) U. *van de camer*, in plaats van *uth raidthuys.*

5) In U. is § 50 tusschengeschoven.

6) Op den kant staat „½ ℞". Het woord *schilden* is in het HS. doorgehaald.

7) Deze bepaling ontbreekt in U.

off van veltscaide, dair mach die antwort op seggen, wess sine wederparthie beholden wijll, dat wijll hie hem gheven, off hie mach hem kennen off verseecken. Off wye den scaiden bliven wijll by den nabueren off by guede manne van beyden siden, dair sall die eedt mede gelecht wesen, indien dat die scaide bijnnen vier daeghen besien wordt.

§ 43. *Van schult tkennen voer scepen.* (U. 44.)

Wanneer ymant onsser burgeren enege schult kent voir scepenen, die heft XIIII daghen dach, ind dan off dairna willen die scepenen dair enen peynder [1]) op geven; ind die panden sullen XIIII daeghen staen na der opbadijnghe.

§ 44. *Van panden tho geven.* (U. 45.)

Nymant en darff hem pande geven laten, die panden sinnen den darden penninck beter dan dat gelt.

§ 45. *Van panden tho weren.* (U. 46.)

Nymant en sall pande weeren, thensy by vervolginge der scepenen, by I pont, uthgesecht ons heren renthen, ind dairvoir sal men pande [2]) geven off pantweronghe [3]) doin.

§ 46. *Van dach tho leggen voer panden.* (U. 47.)

Weer ymans, die hem dach dede leggen voir sijn pant [4]) ende die scepenen vonden, dat die schult pantber weer, die breke [5]) I oirt ℔, ende [6]) peynde oick ymans voir schult I oirt pont. Ind dat sullen die burgermeisteren inwijnnen. [7])

---

1) U. *penden.*
2) Dit woord ontbreekt in U.
3) U. *pantkeeringe.*
4) U. *schult pant.*
5) U. voegt bij: *den schepenen.*
6) In U. luidt het vervolg: *dat sullen die borgermeesteren in der tijdt van stonden aen inwinnen. Ende pende ook ymandt voir schult die de schepenen kenden dat niet pantbaer en weer, die broecke deselve poene voorscr. die sullen de schepenen nemen; maar weer die schult van onser stadt berigte broecken of renten en hem die renthen of broken onbetaalt overbonden worden, die broeke daeran onser stadt* 4 ℔.
7) Hier wordt aangeteekend, dat deze bepaling in (15)95 gewijzigd is.

§ 47. *Gheen scepen sall der stadt renthen quijtlaten.* [1]
(G. 30; U. 56.)

Then sall gheen burgermeister off scepen die stadt renthen off koeren quijtlaten by sinen eede. [2]

§ 48. *Van vrouwen die pande keeren op oir mans komst.* (U. 48.)

Keerde enege vrouwe hair panden, omdat [3] hair man niet thuys en weer, die broicke unsser stadt II ß. Mer gheve sie panden, die mach die man vryen off mit recht verdedijnghen, als hie thuys queme, of lossen bijnnen XIIII daeghen, then weer verlooren off verwijllekoirde pande.

§ 49. *Nymant sal panden langer verwapenen dan XIIII daegen.* (U. 49.)

Nymant en sall pande verwapenen langher dan vierthijn daeghen, also veer als ymans anders ghesint, dat diegheen die ghepant heft, sine pande mit rechte slite.

§ 50. *Wye sijn panden nyet en slijt na XIIII dagen.* (U. 42.)

Off enich man off wijff den anderen peynde ende die pande na XIIII daeghen nyet uth en slete na onsser stadt rechten, ende dan een ander schuldener queme tot denghenen, die voir ghepant hadde, ende seede: „Slijt u pande", ende en slete diegeene, die voir gepant hadde, sine pande nyet dairna bijnnen tween sonnen, so en solde die voirpandijnghe van geenre weerden wesen. [4]

§ 51. *Alleen op scepenen brieven wijl men pender gunnen.*
(G. 25; U. 50.)

Die scepenen en wijllen ghenen peynder gheven op enneghe brieven dan op scepenen brieven.

---

1) In de Tafele vindt men als § 56 nog een rubriek: *Dat gheen b. of scepenen der stadt koeren quijt sall laten.* Oorspronkelijk waren er waarschijnlijk twee afzonderlijke bepalingen, eene betreffende de *renten* en eene betreffende de *koeren*, die later vereenigd zijn; maar terwijl H. de vereeniging in § 47 tot stand bracht en § 56 wegliet, geschiedde het tegenovergestelde in G. en U.

2) In (15)97 werd hierbij gevoegd: *der gemeynen schepenen advijs hijrin voirbehalten.*

3) U. *opdat.*

4) In U. wordt hier verwezen naar art. 131. Zie hierachter § 132.

§ 52. *Dye certeyn gelt laeft und opten termijn nyet betaelt.* (G. 26, U. 51.) [1])

So wye den anderen lavet certeyn [2]) gelt off als een guet coipman, ind dat ghelt nyet en betaelt op den termijn, dair mach men hem voir penden, [3]) ende die pande van der hant vercoipen bijnnen [4]) tween sonnen, indien dat gheteykent ijs by tween scepenen.

§ 53. (*Van panden te lossen die vervolget weer.*) [5]) (G. 27; U. 52.)

Kofte ymant eneghe pande, die mit recht vervolget weren, dat ghelt sal men betalen by schinender sonnen by enen ponde. Mer queme die scepenen dair enighe clage aver, so sal men hem byeden by twevoldige koir, ter tijt thoe dattet gelt betaelt weer. [6])

§ 54. *Dye van den scepenen gebaiden ijs nyet en queme.* (G. 28; U. 54.)

Als die burghermeyster [7]) den scepenen tho samen doit beeden, die dan gebaiden worde ende niet en queme, die verliest twe vleemschen [8]), ind dairtho alsulcke broicke, dair hie by gebaiden worde.

§ 55. *Dat men scepen oirkont van brieven sall laten scriven den stadt scriver.* [9]) (G. 29; U. 55.)

Wye der scepenen oirkont off brieve begeert, die sall komen by den scepenen ind laten die oirkonde off scepenen brieve scriven onsser stadt scriver; dat wijllen die scepenen tuygen off besegelen. Anders en wijllen die scepenen ghene

---

1) Het opschrift dezer bepaling luidt in U.: *Von gelēent gelt te betalen, dat geteyckent is by schepenen.*

2) G. *seecker.*

3) G. *panden.*

4) U. *by.*

5) Deze rubriek ontbreekt in de Tafel. Het opschrift is ontleend aan U.

6) In U. volgt hier eene bepaling die in H. en G. ontbreekt. Zie Bijlage § 53 *a*.

7) G. *burgermeysteren.*

8) U. voegt bij: *tot alsulcken vree* (uere?) *als hy gebaden worde.*

9) Deze rubriek beslaat in de Tafele twee regels die elk afzonderlijk zijn genummerd, n°. 54 en 55. Daarop volgt n°. 56. *Dat geen b. off scepenen der stadt koeren quijt sall laten.* Die bepaling ontbreekt in den tekst, waar zij reeds met § 47 is samengesmolten.

saicken langher dencken [1]) dan XIIII daeghen [2]), sie en wijllent doin. Inde elck sall sijn selves brieve waeren [3]). Und wye sijn brieve enen anderen laet scriven, den en wijllen sie nyet besegelen.

§ 56. *Dat een partyech scepen uthen raide sal gaen.* (G. 31; U. 57.)

Weer enich scepen partijch in saicken om maetscapp [4]) off vruntscapp wijlle, die sall van den raede gaen; ind dede hie dess nyet, so sall hem die burgermeister aff hieten gaen.

§ 58. [5]) *Van nootbede der scepenen.* (G. 32.)

Gheschiede der scepenen enege noitbede voir broicken, die unsse burger averghewesen weer, van heren, vrouwen, ritteren off knechten, die breke teghen onsser stadt om der bede wijlle also voell alss hem avergewesen was. Want die scepenen ghene beede hebben en wijllen van gherichten broicken; want het teghen oeren eedt ijs.

§ 59. *Van een burger die een gast besetten wijll.* (G. 33; U. 58).

Wolde een borger enen gast besetten ind hie dess heren knecht nyet by hem en hadde, so mach hie den gast besetten mit enen borger; ende en wolde die burger die besate dan nyet doin, die verliest der stadt [6]) vijff schillonghen.

§ 60. *Van verwijlkoeringe tdoin in des baiden handen.* (G. 34; U. 59).

Nymant en sall verwillekorijnghe doin in onss [7]) baiden hant van gheenrehande saicken, die hoiger sullen dragen dan tot vier pont [8]).

---

1) G. *bedeinken;* U. *gedencken.*
2) G. en U. voegen bij: *off.*
3) Aldus G. en U. De lezing van H. is onzeker. De volgende zin ontbreekt in U.
4) G. *maechscap;* U. *maegschap.*
5) De nummering van H. springt hier een cijfer over. In U. ontbreekt deze bepaling.
6) In G. ontbreekt: *der stadt.*
7) G. *der stad.*
8) G. en U. voegen bij: *dan stantafftich wesen sall.* — Op deze bepaling volgen in G. vier bepalingen, die in H. ontbreken, terwijl men er twee ook vindt in U. Zie Bijlage § 60 *a—d.*

§ 61. *Wye aver den anderen claecht und nyet by en brengt.* (G. 39; U. 62).

So wye aver den anderen claecht ind die claege niet by en brachte, die broicke der stadt also voell als die gedain solde hebben, die beclaicht weer.

§ 62. *Om te hilicken daer man off vrou echte kijnderen heft.* (G. 40; U. 63).

Nymant en sall een wijff trouwen, dair die man off dat wijff echte kijnders hefft, die man off dat wijff, die die kijnder hadde, die sullen die kijnderen oir guet bewysen by den mage ende vrunde, eer sie byslapen, by X pont. Ende en wolden die vrunde ende die maeghe dair niet bygaen, so sal men die bewysinghe doin bi den scepenen.

§ 63. *Van heymelicke trouwe te geven.* (G. 41; U. 64).

Nymant en sall heymelicke trouwe gheven, thensy bi den priester off twe guede manne, by thijn pont. [1])

§ 63 *c.* *(Van dat geen borger tegen onsen borger woort halden sal).* [2]) (G. 44; U. 67).

So en sall gheen borger off inwoner, die om gelt spreect, eens gasts woirdt holden teghens een unssen burgeren, then weer mit wijlle des borgers off scepenen, [3]) by II ℞.

§ 64. *(Van die soo veel schaldig weer dat hy niemandt betalen kan).* [4]) (G. 45; U, 68).

Weer ymans in onsser stadt so voell schuldich, dat hie niet betalen en konde off en wolde, den en sall nymans huysen off haven, eten off drincken gheven noch vercopen in gheenre wijss na den tijt, dat ment in karcken weten laet. Die daerenthendens dede, die breke der stad V pont, also vaicke als

1) Achter de rubriek dezer bepaling in de Tafel, volgen twee rubrieken waarvan in den tekst de bepalingen ontbreken. Men vindt ze beiden in G. (zie Bijlage § 63 *a* en 63 *b*), de laatste ook in U., terwijl U. in plaats der eerste eene bepaling geeft, die dezelfde is als H. 78, en later op nieuw in U. wordt gevonden.

2) Deze bepaling is ongenummerd, en heeft geen rubriek in de Tafel. Het opschrift is aan U. ontleend. Naast de bepaling staat: *aboletum.*

3) U. heeft in plaats der voorgaande 6 woorden: *by wille des gerigts.*

4) De rubriek dezer bepaling ontbreekt in de Tafel. Het opschrift is aan U. ontleend.

dat gheschiede. Ende den legge wy uth onser stadt, nyet bijnnen unsser vryheyt tkomen by thijn pont, also dicke alst gheschiede, na sess weken dat die rechtvorderijnghe geschiet ijs alss recht ijss.

§ 67. [1]) *Van die doide hant tmogen versueken.* (G. 46; U. 69).

Ennich unsser burger mach sijn doide hant versuecken tegen enen gast jair ende dach, gelijck die gast [2]) tegen unsser borger. [3])

§ 68. *Nymant sall wijn off byer weygeren om reet gelt.* (G. 47).

Nymant, die wijn off bier tapt om gelt, sal ymande weygeren tho vercoipen om reet gelt, by I ℔. [4])

§ 69. *Nymant en sall wijn, bier off etlicke proviande weygeren op pande.* (G. 49).

Nymant en sall onssen burgeren off burgerschen, die gheen gelt en hadde, weygeren bier off broit off ennege etlicke provande op pande by een pont; ende die pande mach hie by vervolginge der scepenen na XIIII daeghen vercoipen.

§ 70. *Wye averluyden sullen wesen op schelonghen.* (G. 50; U. 70).

Wanneer twe twistich sinnen [5]) om oir schelonge begeven op oeren vrunden off op scepenen, konden dan die vrunden off scepenen dat niet scheiden, so sullen die burgermeisteren in der tijt averlude wesen, ind dair sie dan mede tho vallen, dair salt mede gesceiden sijn.

§ 71. *Van karspelluyden voir den amptman und scepenen nyet te recht wijl staen.* (G. 51; U. 71).

Weert saicke, dat ennich man woende in onssen karspel van Hattem, die voir ons heren amptman ind voir den sce-

---

1) De nummering in H. springt hier twee getallen over.

2) U. voegt bij: *doen mag.*

3) Eene latere hand voegt hierbij: *Dat is by die gemeyne schepenen verandert, dat men die doode hant sess weken sal genieten und langer nyet.*

4) Deze en de volgende bepaling ontbreken in U. In G. zijn ze gescheiden door eene bepaling die elders niet voorkomt. Bijlage § 68 *a.*

5) Dit woord ontbreekt in G. U. heeft: *sijn.* Het volgende woord *om* ontbreekt in U. Misschien te lezen: *ende.*

penen niet tho rechte staen en wolde, [1]) ende wye dat weer, die dess niet doin en wolde, dien en darfden onsse burgere nyet antwoirden voir den gherichte, sie en wijllent doen.

§ 72. *Van dye tijmmeren wijll und gheen hoffstede en heft.* (G. 52; U. 72).

Weer dat enich man tijmmeren wolde in onsser stat [2]) vryheyt ende die gheen hoffstede en hadde, die mocht vallen op ennich hoffstede, die hem gaide; ind konde [3]) hie niet overdragen [4]) mitthen ghenen, dien die hoffstede sine weer, so solde hie se [5]) selven betijmmeren bijnnen sjairs, off hie solde se uth doin ter scepenen seggen, by eenre penen van vier ponden.

§ 73. *Van ghepachte hoffsteden tot uthgaenden jaeren.* (G. 53; U. 73).

Weer enich man, die hoffsteden gepacht hadde tot uthgaende jaeren, wanneer die jaeren ommeghekomen bijnt, dan sall diegeen, die die hoffstede sijns ijs, die hoffstede voirt doin tot oerer tweër [6]) seggen, off konden sie dess niet averdragen, so solde hie sie doin ter scepen seggen off gelden dat tijmmer ter scepenen seggen.

§ 74. *Van een borger die verswijgt der stadt koeren.* (G. 54; U. 74).

Weert saicke, dat enich borger dairby weer, dair borgeren offte gaste keven mit woirden off mit daden, dair der stadt koeren mede verschenen, die dat an den scepenen niet en brachten ind namaels dairvan betuget worde, verliest I ß. [7])

§ 74*a*. *(Van een soene te maeken tusschen twistende luyden).* [8]) (G. 55; U. 75).

Dair luyde twijstachtich ghewest hebben mit woirden off

---

1) G. en U. voegen bij: *yewer* (U. *newer*) *gulde off recht doen.*
2) Een latere hand voegde hier de woorden in: *ofte de.*
3) Dit woord ontbreekt in G.
4) G. *overdrage.*
5) G. *sich;* U. *sijn.*
6) G. en U. voegen bij: *frunden.*
7) Veranderd in 4 ß.
8) Niet genummerd in den tekst en niet vermeld in de Tafel. Het opschrift is aan [illegible] ontleend.

mit daden, so moighen die scepenen den maghen ontbieden, dat sie dess enen dach maicken, dat sie dat soenen. Suenen sie des niet, so sullen sijt den scepenen tweten doin; ind so moigen oir die scepenen enen dach legghen, dat sijt suenen [1], ind die parthien ontbieden dair tho komen by oeren koiren, also hoge als die scepenen wijlle. Comen sie dair niet, so verliesen sie oiren koir also groit als hie oir ghebaiden wair. Ende wanneer die scepenen dat soenen, so sullen sie sien wye dat irsten verhaelt heft opten anderen, ind na dien verhaele die suen te seggen und tho maicken. Ind dairaff hebben die scepenen I pont, van beyden tzyden elck $^1/_2$ pont. [2])

§ 75. *Van testament der karcken off anderen tgeven.* (G. 56; U. 76).

So wijllen wy mede, so wes [3]) testament, dat men onss [4]) karcken tot tijmmerijnghe off unsser Liever vrouwen, den Hilleghen gheest, und den gueden sinte Anthonis [5]) off den armen besproicken wordt van man off van wijff, van knechten off van maechden, jonck off olt, dat sall stantafftich wesen [6]) na ramen ende guet beduncken der gemeen scepenen.

§ 76. *Van enen menedighen eedt tho zweeren.* (G. 57; U. 77.)

Weer [7]) enich man off vrouwe, die voir den scepenen enen eedt zwair, den die scepenen befonden, dat menedich weer, den man off vrouwe willen sie doen scriven in der stadt boick, ende wijllen oir beraet dairop hebben.

§ 77. *Item een borger die borge ijs voer een ander borger.* (G. 58; U. 78).

So [8]) wanneer een borger laefft off borge wordt eenre saicken voir enen anderen borger, die borger sall borge bli-

1) Het begin van dezen zin tot hiertoe ontbreekt in U., blijkbaar door slordig overschrijven.

2) Later verhoogd tot 4 en 2 ponden.

3) In G. en U. luidt het begin: *So wijllen wy borgermeisteren, schepenen ende raett so wess* etc.

4) G. *der*, in plaats van: *dat men onss.*

5) G. *Annen.*

6) G. voegt bij: *und bliven.*

7) G. en U. *Soe sint die schepenen gemeynelicken averdragen, weer.*

8) U. *Soe willen die schepenen.*

ven also dat die saickwolder voir die borge niet antworden en sall off in sijn stede nyet gaen staen en sall, off hie van ennege saicken angespraicken worde, dair hie voir ghelaeft hadde.

§ 78. *Item nymant sal sich laten machtegen tegen een borger.* (G. 59; U. 65 en 79).

Nymant van onsser burgeren en sall hem laten machteghen enege saicke op een borger van enen buytenman off gast, by IIII ß. [1])

§ 79. *Item wye panden neempt van den bancken.*

Weer ymans, die pande ontveldichde [2]) off neme van den bancke off erghent anders, dat weer van scattonge off van ghepeynde guederen, die breke onsser stadt vier pont. Ende weert van [3]) renthen off weydengelt [4]) ghepant, [5]) die die pande wederneme, [6]) die breke vijff pont, then weer mit wijlle dessgheens, die ghepant off schattinghe ghedaen hadde.

§ 80. *Wat dye secretarius sal hebben van alle brieven to scriven.* (G. 62; U. 81). [7])

[So wijllen wy Burgermeisteren, Scepenen und Raet, dat] unsse secretarius van enen [vullen] verwijnsbreeff sall hebben tho samen [8]) enen golden gulden, [van inleydinge ende uthleydinge telckens I oirt goltz], van hilixbrieven, maechgescheitsbrieven, [nottelen, [9]) recessen] ende dergelijcken [telcken] VI st. Br. (*Brabants*) van enen scepenbrieeff, coipbrieeff, bedebrieeff, transfix [10]) III st. Br., van certificatien, weten, vidimussen, [11]) [transsumpten, copie van [12]) eenre] signatuer

---

1) „*ten geschiede dan by kennisse der gemeyne schepen*" werd hierbij gevoegd in het jaar (15)97. — In G. volgt hier eene bepaling, in H. en U. ontbrekend. Bijlage § 78 a.

2) G. *ontfremde ;* U. *ontwerdige.*

3) U. voegt bij : *der stadt.*

4) In G. en U. ontbreekt : *gelt.*

5) G. voegt bij : *off geschuttet ;* U. *ofte geschiet.*

6) G. *dede die pande nicht wederomme*, in plaats der voorgaande 4 woorden.

7) Eene latere hand teekent aan dat deze bepaling in (15)44 bevestigd is — De redactie van G. is zoo verschillend en zooveel korter, dat ik gemakshalve de daarin ontbrekende woorden tusschen [ ] heb geplaatst.

8) G. en U. *te schryven*, ingevoegd achter *verwijnsbrief.* H. is hier blijkbaar bedorven.

9) U. *notelen.*

10) U. *transtuyr.*

11) U. *widich.*

12) U. *ende.*

ende anders I mengelen wijns [ende niet meer]. Ende wes by onssen secretario niet gheschiet [1]) en ijs, en sall nyet bundich sijn. Ende dairvan sall elck scepen hebben tzegelen I mengelen wijns. Ende sie en wijllen oick gheen scepenbrieven besegelen, [2]) sie en sijnnen eerste [3]) [den scepenen tsamen voirgelesen].

§ 81. *Van die grote klocke tho luyden aver enen doiden.* [4]) (G. 63; U. 82).

.Pastoir, schult, scepenen, priesteren ende ghemeen burgeren sinnen [5]) verdraghen ende gheslaten, dat men aver genen doden die grote clock sall luyden, men sall [6]) die karck geven telcken I oirt van enen g. g. (*golden gulden*).

§ 82. *Dye guet dede barnen op Homort dat sijn nyet en waer.* (G. 64; U. 83).

Weer enich van onssen burgeren off ingheseten, die vreemt guet op Homort dede barnen, [7]) dat sine niet en waer, die broick der stadt X ℞, ende dat guet sall die stadt vervallen wesen. Ende weer ymant, die onghebrant guet op Homort sloege, die verloir dat guet tot onsser stadt behoiff, then weer nementlick dat hem dat guet ontstreecken weer twe daegen ende twe nachten. [8])

§ 83. *Dye ordele begeert thalen tho Zutphen.* (G. 67; U. 84).

Weer ymande, die ordele begeerde tho Zutphen thalen, die sullen oir gelt terstont daer leggen ende oir peerden riede hebben, als die scepenen hem dat [9]) ghesinnen, mit also voel gelts als die scepenen dat ramen. [10]) Ende wie dat sijn gelt

---

1) G. en U. *geschreven.*
2) G. voegt bij: *noch van geender weerden wesen.*
3) In G. luidt het volgende: *voir VII schepenen gelesen.*
4) In G. luidt de bepaling: *scholt und schepenen mijtten gemeyne priesteren und borgeren sijnnen averkoemen und verdraegen, dat alle dieghene dye dy groite clocke laitten luyden aver eynen dooden, hy sy jonck off olt, sall dairvan geven die kercke een oirt van eynen golden gulden, anders mach men die ander clocken laiten luyden om nicht.*
5) Het begin luidt in U: *So sinnen wy mit geestelijcke ent wereltlijcke.*
6) U. voegt bij: *eerste.*
7) G. *breyngen;* U. *bernen.*
8) In G. volgen hier twee bepalingen, die in H. en U. ontbreken. Bijlage § 82 *a* en *b.*
9) U. *tdan.*
10) U. *raenen.*

ende peerde dan niet riede en hadde, den wolden sie laten ghebieden by broicken, dat sie oir gelt riede maeckten. [1])

§ 84. *Wye teghen den anderen niet broicken en wijll.* (G. 70; U. 85). [2])

So wye an onssen burgeren niet broicken en wijll, dair en sall onsse burger an onsser stat niet [3]) weer broicken.

§ 85. *Van panden ghepent voer der stadt broicken.* (G. 71; U. 86).

So wess pande ghepent sint vant onsser stadt broicken, worden die panden niet ghelost bijnnen XIIII dagen, so sullen die pande onsser stadt vervallen wesen.

§ 86. *Dat gheen scepen sal uthleenen der stadt kalck of steen.* (G. 72; U. 87).

So wijllen wy Burgermeisteren, Scepenen ende Raidt, dat nymant van ons uthlenen en sall [4]) der stadt kalck noch steen, by viertich ponden.

§ 87. *Wy een wondet mit een mess langer dan een voet.* (G. 73; U. 88).

Weert saicke, dat ymant den anderen wondt off uthtreckt [5]) een mess, dair dat lemmelen [6]) langer weer dan een voet, die broicke sullen dubbelt wesen. [7])

§ 88. *Dat wy unsse wijlkoer moighen aff ende insetten.* (G. 75; U. 89).

So wy [8]) Sutphens recht hebben ende ghebruycken, soe moeghen wy tho allen tyden unsse olde wijllekoir afsetten ende nye wijllekoir insetten ende ghebieden na onsser stat orber ende borgeren. Ende wess wy wysen aver onssen bur-

1) In G. volgen weder twee bepalingen die in H. en U. ontbreken. Bijlage § 83 *a* en *b*.
2) „*Aboletum*" werd later bij deze bepaling gevoegd.
3) G. *gene broicken.*
4) In G. luidt het begin: *Oik sal nimant van dem raidt uthlenen.*
5) U. *uyt recht met*, blijkbaar bedorven lezing.
6) G. *lemmere;* U. *lemmeken*.
7) In G. volgt eene bepaling, elders ontbrekende. Bijlage § 87 *a*.
8) G. *der stadt Hatthem.*

geren voir recht, dat sall recht wesen ende bliven na den Zutphenschen rechten. [1])

§ 89. *(Wy gelaiven den voorsz. willekoir vast te houden).* (U. 90). [2])

Dese voirscr. willekoir ende puncten ghelaven wy vaste ende stede tho halden by unssen eede, so dat unsse voirvaders gelaeft hebben, tot verbeterijnghe dess eersamen lieven raidtzvrunden der stadt van Sutphen, dair wy onsse recht na hebben ende gebruicken sullen, beheltlicken unsser g. lieven heeren sijns rechte.

§ 90. *Een scepen die een verantwort dye bekoert ijs.* (G. 78; U. 91).

Verantworde off verdeengde [3]) enich scepen ofte raidt ymant, die bekoirt were, die broicke der stadt X pont. [4])

§ 91. *Wye vergaderijnghe doet opten scepenen insetten.* (G. 82; U. 92).

Weert saicke, dat die scepenen ende raedt [5]) ennege saicken insetteden tot nutticheyt der stadt ende der burgeren, ende dair enich burger bespreck, druwoirde [6]) off vergaderijnghe op stelde, die breke der stadt XL pont [7]), also voell als der weer.

§ 92. *Wye den anderen geen pande geven wijll und druwet.* (G. 83; U. 93).

So wye den anderen ghene pande gheven en wijll, noch [8]) pantweringhe doin en wijll, ende dairop druwoirde [9]) dede, die broicke unsser stadt V ℔. [10])

---

1) Naast deze bepaling staat: *ne legatur.* -- In G. volgen twee bepalingen die elders niet voorkomen. Bijlage § 88 *a* en *b*.

2) Deze bepaling, waarschijnlijk de slotbepaling eener oudere redactie van de Willekeur, ontbreekt in G. Ze is ook niet vermeld in de Tafel, en naast de bepaling staat een nulteeken, waarschijnlijk hetzelfde beteekenende als: *ne legatur*, of *non.* Het opschrift is aan U. ontleend.

3) G *verdedijnghde;* U. *verdedigde.*

4) In G. volgen drie bepalingen, die elders ontbreken. Zie Bijlage § 90 *a* tot *c*.

5) U. *ofte raet.* In G. ontbreken de woorden.

6) G. *off derhalven woirden;* U. *duer worde.*

7) Hier eindigt U.

8) Eene latere hand voegt hier in: *ten rechten.*

9) G. *druwe woirden;* U. *druworden.*

10) Eene latere hand voegt bij: *Und dairenboven nha woorden und daden te richten.*

§ 93. *Dat die rentmeester die broicken sall inwijnnen tegen sincte Peter.* (G. 84; U. 94). [1]

Oick sint ghemeen scepenen ende raidt overdragen, so wess renten ende [2] broicken unsse rentmeisters in der tijt nyet in en wijnnen voer sincte Peter, gelt noch pande en leveren, dat ghebreck sullen die rentmeysters selffs dair leggen.

§ 94. *Dat men geen vijsch off vogelen sal vercopen dan tHattem.* (G. 85; U. 95).

Oick is averkomen, dat nymant van unssen burgeren off inwoneren, die visschen off voghelen, dat sie die nergent vercoipen en [3] sullen dan opter marckt tho Hatthum, then weer by consent der burgermeysteren ende der marckmeyssteren in der tijt, by II [4] ß.

§ 96. *Oyck dat sie alle vijschdaeghen marckt holden sullen.* (G. 86; U. 96).

Oick is averkomen, dat die visscher sullen tot allen vijschdaeghen merckt holden op die marckt tho Hatthum, also veer sie die visch hebben, ende ghene vische van de marckt tvercoipen eer onsser God van die vroichmiss geboirt ijs [5] ende nyet buten der poirten, by 1 ß [6].

§ 97. *Dat elck sijn broycken verborgen sall.* (G. 87; U. 98).

So wye van onsen borgers, burgerschen off inwoners broickachtich worden unsser stadt, so sullen die burghemeisters in der tijt dan van stonden an denghenen [7] ene weten doin, die broickachtich ghewarden were, dat hie queme ende verborge sine broicken. Ende weert saicke, dat hie [8] des niet en dede.

---

1) Bij deze bepaling staat aan den kant: *non.*

2) G. *die.*

3) Het volgende slot der bepaling vorderde in H. overgang op een nieuwe bladzijde (van fol. 23 verso op fol. 24 recto). Bij de nummering der bepalingen is naast dat slot 95 geplaatst, als ware het een nieuwe §.

4) Later werd deze II tot IIII gemaakt.

5) De woorden „*eer onsser God .... geboirt ijs*" zijn later doorgehaald. De volgende vijf woorden ontbreken in U.

6) Een jongere hand schreef hierbij: *Unde vremde visch die op wagen off karren komen, tsi zeevisch, buckinck, etc. sullen irsten marckt holden, by* II ß. — In U. volgt hier als art. 97 de bepaling van § 117.

7) Dit woord ontbreekt in G.

8) G. *diegene die broickafftich geworden were.*

ghelijck voirscr. ijs, so willen die burgermeysteren, scepenen ende rait dat verhalen an sijn lijff off an sijn guet.

§ 98. *Dye renthe koft op sijn huys off Homort.* (G. 88; U. 99) [1].

Oick wijllen die burgermeisteren, so wie renthe op sijn huys coft uth Homort, die en sall die renthe na grote sijns huyses ende were niet vercopen by verloss [2]) der renthen na kentnisse der scepenen.

§ 99. *Wat scepenen besegelen tusschen man und wijff, sal bundich sijn.* (G. 89; U. 100).

Wes die burgemeisteren off [3]) raidt besegelen tusschen man ende wijff van tuchte, dat sall stantafftich wesen tot scepenen kentnisse [4]).

§ 100. *Van een borger tdoen heft mit een gast off karspellbuyr.* (G. 93; U. 101).

Weert saicke, dat enich onsser borger off inwoenre ennege saicken tdoin hadde op enen gast off karsspelbueer, und die gast off karspelbuer rechts bliven ende staen wolden voir den richter ende voir den scepen, dat sall die burger off inwoenre oick doin by eenre penen van thijn pont. Ende weert saicke, dat daer die burger off inwoenre enich rechtvorderinghe dairenbaven dede [5]) opten gast offte karspelbuyr, die verloir an onsser stadt XL pont.

§ 101. *Van ghilde und masscap thalden.* (G. 94; U. 102).

Wijllen die burghemeysteren und scepenen, oltraidt und nyeraidt, dat nymant van onssen burgeren ende inwoneren gene gilde noch masscapp [6]) halden en sullen dan onser Liever vrouwen und sincte Andreas ghilde und voirt die ghilden, die van olst ghewoentlicken sinnen, by X pont.

---

1) Aan den kant dezer bepaling staat: *aboletum*.
2) U. *verloff*.
3) G. *schepenen ind.*
4) Hier volgen in G. drie bepalingen. Bijlage § 99 *a*, *b* en *c*.
5) Hier eindigt U.
6) U. *magschap*.

§ 102. *Dat knechten und maechden oer dienst uthdienen sullen.* (G. 95; U. 103).

Weert saicke, dat enich knecht off maicht sich vermieden bijnnen unsser stadt ende vriheyt, die sullen oeren dienst uthdienen, und ghenghen sie uth den dienst tho bytiden buyten [1]) kentlicke, redelicke saicken, die breke onsser stadt II ℞, ende solde denghenen halff loon gheven, die sie ghemeet hadden. Mer weert kentlicke [2]) saicken, so solde men se loonen na der tijt. Und weren die baiden ghemeet ende nyet en quemen, die breke halff loon ind der stadt II ℞.

§ 103. *Dye knechten und maichden orlof geven te bytiden.* (G. 96; U. 104).

Weert saicke dat enich man off vrouwe oeren knechten off maichden oirloff gheven bijnnen tiden sonder redelicke, kentlicke saicken, die sullen die knechten off maichden oir volle loon geven, mer sinnent kentlick [3]) saicken, so sal men sie lonen na der tijt. [4])

§ 104. *Dye den anderen guet affscuttet voer scade.* (G. 98; U. 105).

Weert saicke, dat ymant den anderen guet offgheschudt hadde voir schaiden, den sie ghedaen hadden, [5]) so sall dieghene, die sijn guedt affgheschudt ijs, den schaiden laten besien twe guede mannen, eer hie zijn gheschutte guet weder haelen sall mit panden off anders.

§ 105. *Van averspul tzy man of vrouwe.* (G. 99; U. 106).

So wijllen burgermeysteren, scepenen und raidt in der tijt, weert saicke, dat ymant van unssen burgeren off inwoneren, dat sy man off wijff, knechte off maichde, die in averspull ghevonden worde off dede, die breke der stadt thijn pont; und alle dieghene die se huysde off havede off daertho hielpe,

1) U. *by*.
2) G. voegt bij *redtlicke*.
3) G. *redtlicken*.
4) Hier volgt in G. eene bepaling die elders ontbreekt. Bijlage § 103*a*.
5) De voorgaande zes woorden ontbreken in U.

die breke der stadt vijff pont.[1]) Dair wijllen die scepenen oir beraidt op hebben [2]).

§ 106. *Van burgerscap op te geven sonder noetsaecken.* (G. 101; U. 107).

Weert saicke, dat eneghe van unssen borgeren syne burgherscapp [3]) opgheve sonder noitsaicke ende consent der ghemeen scepenen, die en sall na den daeghe gheen borger warden der stadt Hatthem. Und isst saicke, dat hie bijnnen Hatthem bliefft off koemt wonen, so sall hie jaergelt gheven.

§ 107. *Van enen tbaiden die uth weer.* (U. 108). [4])

So wye van onssen burgeren off inwoneren drie reysen in sijn huys off in sijn wonijnghe ghebaet worde ende daerenbijnnen [5]) niet tho huys en queme ende antworde, so wanneer hie toe huys off bijnnen onsser stadt ende vryheyt queme ende besien worde, so mach men hem laten baiden, ende so sall hie komen ende antworden.

§ 108. *Die om aeft tstelen in die luyde have klommen.* (U. 109).

Weer ymant van onssen burgeren off ingheseten, dat sy man off wijff, knechte ofte machden, jonck ende olt, die in der luyde hove klomme om aeft tstelen off enegherhande saecken, off die der luyde oir vrede breke off dairaver clomme, ende wye dat dede ende den scepenen dair claege aver queme, die breke der stad VI [6]) ℔; und dairenbaven denghenen synen scaiden tho richten, die sinen vrede gebroicken off averghe-klommen weer. [7])

§ 109. *Dye zaet, hoy, vijsch of anders by nachte stelen.* (U. 110).

Weer ymand van onssen burghers off ingheseten, die saet

1) Door een latere hand zijn de boeten verhoogd tot 40 en 20 ponden.
2) Hier volgt in G. eene bepaling die elders ontbreekt. Zie Bijlage § 105*a*.
3) De voorgaande twee woorden ontbreken in U.
4) Hier begint de tweede groote reeks bepalingen, in G. ontbrekende, §§ 107—111, 113—127.
5) U. *daarenbaven.*
6) U. I.
7) Een latere hand vermeldt in de omschrijving van het misdrijf ook „*holt afhouwen*", terwijl aan het slot der bepaling deze woorden zijn toegevoegd: *staende dairenboven tot kentnisse der scepenen und oerer straff.*

off hoy uth huyser off berghe nstele, off vijsch uthen korve neme by nachte, ind betrede [1]) ymant dairaver, die dat saet, hoy. visch [2]) off twijn off deser dijnghen ghelijcke thobehoeren, die mach hem wel und beth slaen sonder broicke, so veer hie hem nyet doot en slaet [3]).

§ 110. *Dat scepenen vlyen tegen Petri om niet tkaeren wijllen wesen.* (U. 111).

Weert saicke, dat ymant van unssen scepenen off raide voer sincte Peter ad cathedram buyten onsser stadt und vryheyt fuere om in den raidt niet twijllen ghekaeren warden, und dairna bijnnen sjairs bijnnen unsser stadt und vryheyt mitter wone weder queme, die broicke der stadt XX ß.

§ 111. *Van gasten die unsse burgeren mit rechte anspreecken.* (U. 112).

Weert saicke, dat enich gast eneghe saicken mit unssen burgeren off inwoenre tdoin hadden und mitthen rechten daervoir thospreke, so sall die gast borghe setten bijnnen onsser stadt wonende, dat hie onsen burgher off inwoenre mit ghenen anderen rechten antaelen en sall dan voir onssen amptman und scepenen, eer hie hem antwordt, off die anspreker [4]) sall dat halden mit sinen eede, dat [5]) hie dess gheen macht en hefft ende oick mitt ghenen anderen rechten anspreken en sall.

§ 112. *Van renthen to lussen uth huysen.* (G. 102; U. 113).

So wijllen wy burghemeisteren, scepenen und raidt in der tijt in Hatthem, so wye renthe vercoft uth sinen huyse van deser tijt aff, dat men die weder quijtcopen ende lossen mach. den penninck mit sesthijn [6]) pennonghen und mitter volre pacht, behaltlick enen ygelick sijns rechtes van sijnre voirrenthen [7]) und pachthen.

---

1) U. *bestrede.*

2) Het woord „*holt*" is hier later bijgevoegd.

3) Bij het slot dezer bepaling voegde eene latere hand: *beterende hem dairenboven zynen schaiden, staende dairenboven tott correctie der schepen.* In U. luidt het slot: *cum reparatione damni allati et arbitraria consilium* (l. consulum) *pena.*

4) U. *aenspracke.*

5) U. *die.*

6) G. *XV.*

7) G. *voirrechten.*

§ 113. (als boven). (U. 114)[1].

So wye renthe uth sinen huysen lossen wijll, gelick voorschr., die zall bewysen mit unsser stadtboick off mit brieven, dat die renthe, die hie lossen wijll, vercoft ijs na der tijt, dattet in onsser stadt wijllekoir ghesath ijs[2]).

§ 114. *Dye den anderen anspreeckt voir trouwe.* (U. 115).

Weert saicke, dat ymant den anderen anspreke voir trouwe und dat nyet en bewijsde, die broicke onser stadt X ß.

§ 115. *Dye ghepent wordt an sijn guede voer schult.* (U. 116).

Weert, dat ymant enich unsser burgeren off inwoenre peynde an sijn guet voir schult, dat hie hem schuldich weer, so mach die lantheer van den huyse komen und vryen dess mans guet, die ghepant ijs, van also voell guetz als hie hem schuldich weer van pachte die hie verwoent hadde, und van van den jaere daer hie inne weer, na beloipe van den tijt dat hie verwoent hadde. Ind dat guet sullen die burghemeysteren in der tijt groeten; ende wess guede daer dan meer were, dat mach die ander, die ghepent hadde, voirt vervolghen mitten rechthen.

§ 116. *Van huysinghe of hoffsteden in erfpacht.* [3])

Weer ymant, die enighe huysinghe off hoffstede in erffpacht hadde, wanneer sie die huysinghe off hoffstede opgheven wijllen, so sullen sie dat den lantheer een jair tho voerens segghen, off sie sullen dat opgheven mit dubbelden. pacht. Und sullen dair niet aff breken dat eertvaste ende dat neghellvast ijs, ende sullent so weder even guet maicken.

§ 117.[4]) *Van the brouwen om gelt of om saet.* (U. 97).

So wye brouwet om ghelt, om saet off om enneghe gave, die sall dair aczijs van gheven.

---

1) Deze bepaling is blijkbaar eene latere bijvoeging op § 112, wellicht op den kant geschreven, en ten onrechte in H. en U. als afzonderlijke bepaling ingeschreven, In de Tafel heeft zij geen afzonderlijke rubriek.

2) Later, maar blijkbaar met dezelfde hand, werd hier bijgevoegd: *tweten a° XV^C ende acht.* Deze bijvoeging ontbreekt in U.

3) Op § 115 (U. 116) volgt in U. § 123, terwijl § 116 ontbreekt en § 117 achter § 96 voorkomt.

4) Bij deze bepaling staat „*vacat*", bij § 118 „*aboletum*".

§ 118. *Van dat nymant sal brouwen dan in sijn huyss.* (U. 118).

Oick sijnnen burghemeisteren, scepenen und raidt averdragen und accordeert, dat nyman en sall brouwen dan in sijns selves huys voir hem selven, uthgesondert [1]) vader, moider ende kijnt, [2]) zuster und brueder, die sullen dess ghenieten ende gheen aczijs aff geven. Und die dairenbaven dede, so ducke ende so vaicke als dat gesciede, die sullen dubbelden aczijs den aczijsheren dairvan gheven, ind noch dairbenevens der stadt I ℔.

§ 119. *Van sijn scepel, elle, ghewichte te kleyn of licht waer.* (U. 119).

Enich unsser burgher, man off wijff, die sijn scepell waer tho kleyne, off sijn elle toe kort, off sijn ghewijcht to licht. und sijn guet vercofte ende dairmede uthmete off woeghe. dye verloir teghen die stadt viff pont, so veer dess claghe queme. Ende weert saicke, dat sie dat anderwerff deden, so wolden die scepenen een sonderlijnghe beraid dairop hebben.

§ 120. *Van wat vercoft dat beneden so guet niet ijs als baven.* (U. 120).

So wye dat saet opter marckt vercofft, dat beneden also guet nyet en were als baven, off ander waer bijnnen so guet nyet en weer als buyten, dat saet wair verloeren ende solde men den armen gheven. Und daertho solde hie der stadt gheven viff ℔ und den melder een pont.

§ 121. *Van die waken om gelt.* (U. 121).

Enich man, die van der stadt ofte burger off buytenluyde weghen waickt, [3]) die sall ellicker malck antworden. die ommegaen ende die hem thospreeckt. Wye dess nyet en dede, so wess dat hem gheschiede van den waicker, ende dat verhaell des waickers niet en waer, dat waer broickelooss teghen der stadt, alsoveer als men den waicker nyet verwijnnen en mochte, dattet verhaell sijn waer.

---

1) U. heeft, in plaats der laatste twee woorden: *gefoudert.*

2) U. *vrundt und.*

3) Ontbreekt in U.

§ 122.[1]) *Van enen waecker te slaen.* (U. 122).

Enich man offte vrouwe, die enen waicker sloeghe, die wakede van der stadt weghen bijnnen der stadt vryheyt, die verloir thijn pont. Und wonde hie den waicker, so verloir hie XX ℔.

§ 123. *Van enen stadt boide tslaen.* (U. 117).

Enich man ofte vrouwe die der stadt boide sloege, dair hie wair van der stadt weghen, die broicke X ℔.

§ 124. *Van gasten guet te scutten.* (U. 123).

Enich onsser borger die gaste guet schuttet, die mach dat guet holden voir sinen scaide, hent hem die scaide ghebetert ijs off dat hem dair recht voir ghedaen ijs. Mer worde hem dat guet affgheborcht voir ene pene gheldes op een inbrenghen, off waeren ene pande offghepandet off ghesath, die gheborcht worden op een inbrenghen, ghenghe denghenen dat guet aff, die dat gheborghet hadde, mit onghefall, so mochte hie vuldoen mit anderen panden, die guet genoich wair voir die pene van gelde, daer hie by ghelaefft hadde, und die panden solden dan staen in all die rechten, dair die ijrste panden stonden.

§ 125. *Dye borger die burger guet scuttet.* (U. 124).

Enich unsser burgher, die onsser borger guet schuttet in sinen saide off in sijn gress off in sijn have,[2]) die mach dat guet halden, hent dat unsse borger komt ende besiet dat guet; und is dat guet sine, so zall hijt hem wedergheven. Ende en dede hie dess nyet, dair men hem des verwijnnen muchte, so verloir hie een pont. Und en konden sie hem nyet verlijcken van den scaiden, als hie dan wijll,[3]) so mach hie hem dairvoir trechte setten. Mer vercken, die men schuttet, dair mach men van den stucke nemen enen groten, und van den ganssen van den stucke II plack;[4]) ende die mach men

1) Met § 121 houdt de oude nummering der bepalingen op. De §§ 122—126 zijn blijkbaar door een ander genummerd, de §§ 127—129 weder door een ander.

2) U. *haver*

3) U. heeft in plaats der laatste vier woorden: *als hy hem dan weyen.*

4) Een latere hand teekent hier aan dat de schepenen in (15)97 bepaald hebben: *Die ganse woerden geheel vredelois gelecht.* — U. heeft, in plaats van *plack*, *blanken.*

dairvoir halden sonder broicke, hent hem dat ghelt daervan betaelt is. Und peerden, die men schuttet in weyden off in sade, dair sal men aff nemen van elcken stucke twe grote, und dair mach men se voir halden. Ende duchte hem, dat hem meer scaiden gheschiet weer, so mochte hie hem die peerde wederdoin und settene dairvoir tho rechte.

§ 126. *Dye bijnnen eenen tuyn bevredet sijnnen sullen den anderen helpen.* (U. 126).

Enich man ofte vrouwe die tho samen ligghen mit betuenden erven bijnnen onsser stadt vryheyt, dat men mit tuynen vreden sal, alle dieghene, die bijnnen den tuyn bevredet sijn, die sullen gelicke vreden na groite oirs landes, dat sie bijnnen den vrede hebben. Ende waer ennich die dat sine nyet en vrede, ende creghen die anderen daer schaede by, dat solde hie hem beteren. Und en vrede hie dess niet ende den scepenen daer claeghe van queme, so solden sie hem doen bieden by sinen koir, dat hie dat vreden solde, ende mitten koir hem alsolanghe volghen, dat hie dat ghevredet hadde: then weer dat hie uthvreden wolde, so solden hem sine nabueren wederwarck doen.

§ 127. *Dye tzamen gelant sullen malcanderen wederwarck doen.* (U. 127).

Enich man off vrouwe, die tsamen ghelandet sijn, die sullen malcanderen wederwarck doin van graven, then waer dat dieghene die an eneghe side an hem ghelandet is, sijn lant also cleyne waer, dat sijn lant mitthen grave verdorven waer: so.en derff hie hem gheen wederwerck doin, mer men sallen mitthen graven [1]) inbegraven, ende so sall hie den graven mede bekosthen na grote sijns landes. Ende oick sullen dien graven mede bekosthen alle dieghene, die mitthen grave inbefredet [2]) sijn.

§ 128. *Van een beclaichde vrouwe die secht mijt kijnde twesen.* (G. 103; U. 128).

Enech vrouwe, die beclaget wordt ende oir onschult [3]) secht

1) De voorgaande acht woorden ontbreken in U.
2) U. *inbestedet.*
3) U. *schult.*

ende oeren dach wijnnet mitthien dat sie oir secht mit kijnde twesen, ind en weer sie nyet mit kijnde, so verlieset sie IIII [1]) ß, und voirt sall sie antworden mit recht. Und is sie mit kijnde, so vroich als sie oeren karckganck ghedaen heft, so mach men sie bieden laten, als men rechtet, wanneer die cleger wijll.

§ 129. *Van karspelluyt die op ons burger tseggen heft.* (G. 104; U. 129).

Enich unsser karspelbuyr, die op onssen burger wess tho segghen hefft van schulde, dien sall die burgermeister tot redelicker tijt enen boiden doin, als siet begeeren, dair sie onssen burger mede baiden [2]) late, dess hie tho huys is. Ind so sall die karspelbuyr ghelijck unsse burger van sinen baide staen in allen rechten als een borgher, etc. [3])

§ 130. *Van in scepenen hande thoe laven.* (G. 105: U. 125).

So wess dat men in scepen hant laefft hoger dan thijn alde schilden [4]), daer sal men apenen brieven van maicken ind die sullen twe scepenen beseghelen. Und wess brieven van erve off van renthe off van ghiftijnghen ghemaickt sijn, daer sullen die twe scepenen elck een mengelen [5]) wijns van hebben. [6]) Und so en mach nymans des anderen guet verliesen off verdedijnghen voir gherichte uff voir scepene, hie en sie irsten van die saicke toe een momber ghekaeren als recht ijs.

§ 131. *(Van diegeene die in schepenenhanden gelaafd heeft).* (G. 106; U. 130).

Enich onsser burger, man off wijff, die verwonnen ijs voir scepenen voir schult, off die ghelaefft heft in scepen hant off van pachte off van huyr off van verdienden loon, dien

---

1) G. en U. één. Misschien had ook H. oorspronkelijk I.

2) G *byden*.

3) Ontbreekt in U. — Met § 129 eindigt in H. de nummering der bepalingen. De rubriek van § 130 komt nog voor in de Tafel. De latere opschriften (§ 131—146) zijn aan U. ontleend.

4) U. *sichiles*.

5) Dit woord is in H. doorgehaald en daarboven een moeielijk te ontcijferen verkortingsteeken, misschien *kan*.

6) Hier eindigt G. — Het volgende maakt ook in U. deel uit van § 130, doch is blijkbaar eene afzonderlijke bepaling, in het oudere keurboek wellicht op den kant bijgevoegd, en bij het afschrijven ten onrechte hier aangehaakt.

sullen die scepenen der stadt boide [1]) gheven dat uth te peynden. Ende als die baide compt tot den huyse, daer hie in panden sall, so sall hie peynden an den riedesten guede dat men vloeten und fueren mach, ende die panden sullen den darden penninck beter wesen dan die schult ijs.

§ 132. (*Van daar 2 of 3 panden aan guet.*) (G. 107; U. 131).

So waer twe off meer van onssen burgeren mit rechte peynden an een guet, so wye dat irste pendet, die sall sine pandijnghe voirgaen, des hie mitthen panden voirtvaert alse recht ijs.

§ 133. (*Van panden t'geven yemandt van rieden guet*). (G. 108; U. 132.)

Enich man off vrouwe, die den anderen pande setten wijll, die men vloeten off fueren mach, daer die hoiffstal aff ijs vijff schillonghen off daerbaven, die sullen dat doen voir scepenen. Ende dien die pande gheseth sijn, die sullen die pande na hem nemen, off een ander die mach die pande panden und nemen sie na hem und vaeren dairmede voirdt alse recht ijs, etc. [2]).

§ 134. (*Van rieden gelt panden.*) (G. 109; U 132) [3]).

Enich onsser burger, man off vrouwe, die riede gelt pandet under [4]) enen anderen, die sall dat riede [5]) gelt opbieden als andere riede pande [6]). Und als XIIII daeghen ommegekomen sijn, so mach diegheene die riede ghelt gepant heft, dairvan na hem nemen also voel, als men hem schuldich ijs, ende daerthoe dat ghelt dat hem ghekost hefft tho panden ende op tbieden.

---

1) Dit woord ontbreekt in U.

2) Achter deze bepaling, het slot van fol. 28 recto, is met roode inkt een golvende lijn getrokken, wat overigens in het HS. niet voorkomt. Misschien heeft het geene beteekenis, maar 't kan zijn dat in het oudere keurboek het verdere als bijvoeging herkenbaar was.

3) Eene latere hand schreef naast deze bepaling: *aboletum*. — In U. is deze en de volgende, evenals de voorgaande, genummerd als 132.

4) G. *in;* U. *voor*.

5) Dit woord ontbreekt in U.

6) U. *guet end pande*.

§ 135. *(Van dat men niet panden en mag aen guet dat men yemant te maeken gebragt heeft.)* (G. 110; U. 132).

Enich gast, man offte vrouwe, die onssen burger enich dijnck tho maicken brochte, die mochte dat holden voir sijn verdiende loon, und dat en mocht men hem nyet offpanden noch besetten, hie en hadden tho voeren sijn verdiende loon dairaff. Und als hie dat nyet langher holden en wolde, so mochte [1]) hie daer dan an panden ende vaeren daermede voirt, alse recht ijs. Und desghelijcken brochte unsse borger enich guet tho maicken, daer en mocht men nyet an panden, hie en hadde sijn verdiende loon daeraff.

§ 136. *(Hoe dat schepenen eenen borger verstaen sullen op hueren costen, die men veronregten wolde).* (G. 115; U. 133).

Enich onsser borger, die men veronrechten wolde, den solden die scepenen tho rechte fueren opter stadt kost.

§ 137. *(Die panden nemen by hemselven of die eenig guet cofte van maechden, kinderen, dat gestalen weer.)* (G. 116; U. 134).

Wair dat ymant bijnnen onsser stadt vryheyt by hemselven pande nemen, off enich dinck van kijnderen kofte, dat sie oeren olderen ghenamen off ontfueert hadden, off oir clederen off oir dijnck, off [2]) van maechden off van knechten, off gestaelen guet hielden [3]) off cofthen, sie en coftent opter marckt, dat siess niet en wusten, sonder arghelisst, die verloir teghen die stadt hondert schillonghen; unde dan solde hie hem noch daerentho dat guet wedergheven sonder ghelt.

§ 138. *(Van trouwen.)* (G. 111; U. 135).

So wye dat in onsser stadt ofte vryheyt woent und secht, dat hie een ander ghetruwet heft, kan die man off die vrouwe dess nyet thobrenghen mit ghetughen, als voirscr. ijs, die verliest teghen der stadt XL pont. [4])

---

1) G. heeft, in plaats van *so mochte*, *en wolde*.
2) In U ontbreekt *off*.
3) U. *heelden*.
4) Hier volgen in G. twee bepalingen, elders niet voorkomende, Bijlage § 138 *a* en *b*.

§ 139. *(Van momber setten.)* (G. 114; U. 136).

Ennich man, die lecht in sijn sieckenbedde ind nochtant wetende sijnre sijnnen, die mochte doen haelen tween scepenen, und die mach by raide der scepenen momber setten sinen kijnderen van sinen vrunden die hem best gaden. Und dye mombers die sullen der kijnderen guet verwaeren [1]) ende der kijnder beste daermede doin, alsolanghe hent ter tijt dat den scepenen dunckt, dat die kijnderen oir guet selffs verwaeren moighen. Und die mombers sullen den scepenen rekenscapp doin jairlix van den goede alle jaer [2]), wanneer sie des vermaent worden. Ende waer die [3]) kijnderen enich die mombers verhoirden und oeren wijlle niet en deden, dien kijnde solden die scepenen sijn guet ontweldegen, alsolanghe hent dat kijnt der scepenen ende der mombers wijlle doet, und dan sall dat kijnt sijn guet weder hebben. Ende waer oick der momber enech, die mitter kijnder guet niet redelick voirt en fuere by raide der scepenen, als voirscr. is, dien mochten dye scepenen affsetten, und setten hem enen anderen momber, die den kijnderen bescheideliker dede by raide der scepenen. Waer oick enich onsser burger, die synen kijnderen ghenen momber en settede by raide der scepenen als voirscr., dien kijnderen sullen die scepenen momber setten, diet mit oeren guede verwaeren [4]) und doen als voirscr. ijs.

Voirt so en moighen die kijnderen, eir sie oirs guetz machtich sijn als voirscr., ghieven noch copen noch vercopen noch schult maicken buyten oeren momber, dat stadt holden mach. Und voirt die momber moighen vercoipen alle verderfflick guet und doen der kijnder beste mitten gelde, als voirscr. ijs. Voirt so en sall gheen kijnt in Hatthem, eer der tijt dattet den scepenen duncket dattet kijnt so wijss is dattet sijn guet wall verwaeren [4]) kan, und hem die scepenen daertho oirloff ghegheven hebben, sijn guet verwaeren [4]). Ende van wat guede dat hem die scepenen daertho oirloff gheven, daer mach dat kint dan mede doin und laten sinen wijlle, und mit

1) U. *bewaeren.*
2) In G. ontbreekt: *alle jaer.*
3) U. *der.*
4) U. *bewaeren.*

anders ghenen goide. Und [1]) oick so en mach dat onmundeghe kijnt off die kijndere noch oir mombers gheen erffnisse vercoipen noch vergeven noch vermaicken in gheenre wijss, dat hem an oir erffnisse onstade [2]) doin mach. Mer waer dat die kijnder alsulcke noot hadden van schulden [3]), dattet den scepenen und den mombers duchte, dat zijs niet vervallen en muchten sonder groiten scaide, so mochten die mombers by raide der scepenen dat andere kijnder guet nemen, daert hem best ijs tontberen, und anders nyet.

§ 140. *(Van erffnisse.)* (G. 117; U. 137.)

Enich man off vrouwe, die erffniss anbestarfft bijnnen unsser vryheyt, die sall die erffnisse anspreecken bijnnen een jaer ende dach, nadien dat sie hem anbestorven is, dess die erffgenamen bijnnen landes waeren. Und waer hie nyet bijnnen landes und hie dess niet en wuste, so mochte hie nyet versumen want ter tijt [4]), dat hie dat wuste ende hie bijnnen landes quame; und so solde hie dan die erffniss anspreecken bijnnen jaer ende dach. Wye des niet en dede, dair wolden die schepenen dairna niet over richten [5]). Und wye dat die erffnisse boeren sall, die en darff gheene borghe setten voir die schult, dess hie in Hatthem also geguedt ijs, dat hie die schult betalen mach und men hem metten guede trechte brenghen mach. Mer en waer hie also nyet gheguedt, so solde hie borgen setten voir die schuldt, die men mit rechte schuldich waer.

§ 141. *(Van klockenslag.)* (G. 118; U. 138.)

So wye enen clockenslach maicket mit verraide [6]) sonder noot omme dranck tmaicken in der stadt, die verloir teghen der stadt XL pont, ende voert dat te betteren tot scepenen segghen.

1) U. *Nu.*
2) U. *ons schaede.*
3) In U. luidt het begin van dezen zin: *Mer quame hem noot van schult.*
4) In U., in plaats der voorafgaande vier woorden, *versinnen van der tijt.*
5) Hier is later bijgevoegd: *nha erfhuisrecht.*
6) Dit woord ontbreekt in U., maar er is eene plaats voor opengelaten.

§ 142. *(Van by nagte wopen t'roepen.)* (G. 118; U. 139.)

So wye by nachte „wopen" [1]) roipt, datr gheruchte van komet, sonder noot van brande off van vyande [2]), die verliest X 𝔖 [3]).

§ 143. *(Van een druppe en hoe men een mure leggen sal by een stege.)* (G. 119; U. 140.)

Die stheenwarck tijmmeren wijllen by stegen, die sall die muyre alleen legghen und [4]) in sijns selves erve; mer druppe mach hie vallen laten, daer sie mach und God wijst.

§ 144. *(Van water te leyden.)* (G. 121; U. 140.)

Oick sall elck sijn water alleyn leyden, die steinwarck [5]) tijmmert, op sijn selves erve; mer gueten [6]), die tho foeren ghelecht sijn tsamen, die sullen bliven liggen, als sie ghelegheet sijn, ter tijt dat sie op tijmmeren off dat sie anders overdraghen. Ende wye dat goeten [6]) op dess anders huys leggen heft, die sal se hem dichte holden, als hie schuldich is tdoin, ter tijt dat hie [7]) andere tijmmert; und [8]) sall elck sijn water leyden op sijns selves huys.

§ 145. *(Van een tuynkelder te leggen.)* (U. 142.)

Enich man, die enen kelder [9]) legghen wijll, die sallem alleyn bekosthen. Mer wijll die nabuer daer tegen der kelder muyre enen kelder hebben und ghebruycken die muyre mede, so sall hie die muyre mede bekosthen, so veer hie se bruycken wijll.

§ 146. *(Van een haeghedoorn t'leggen).* (U. 143).

Wye een hagedoern leggen wijll, sall een voet daermede

1) G. *waepen.*

2) Het slot luidt in G.: *die broicke der stadt* C *schillingen.*

3) „*Ende dit nae befindinge, tott kennisse ende by discretie der schepenen*", voegt eene latere hand hier bij.

4) Dit woord ontbreekt in U.

5) U. *steen wie.*

6) G. *gaitten.*

7) U. *die.*

8) G. voegt bij: *dan.*

9) U. *die tuynkelder.*

bliven van des naesthen erve; mer bekosthent sie tsamen, so sal men setten int middell.

Telos per Henricum Haen A secretis, XVI[t] Kalendarum Decembris a° XXXVIII°.

Later bijgeschreven keur van 23 *Februari* 1544.

Op Saterdach na sancte Peters dach ad Cathedram a° XLIIII sijnnen die gemeene scepenen eendrechtlicken averkomen und by oeren verplichten eede malcanderen gelaefft, dat van nu voirtan die II borgemeisteren in der tijt alle Manendage sullen tho rechte setten enen yderen, die rechts behoefft thoren. Unde off op den Manendach ennich fest off vierdag were, so sall die rechtdach sijn den naestvolgenden dach. Und off ennich van den borgermeisteren in stadts off sijns selffs ofte anders gescefften opten voirscr. rechtdach van huyss moste reisen, dat die alsdan enen anderen scepen in sijn stede sall hebben, die tho richten so bundich sal wesen als hie selven. Und wess by den twee borgermeisteren tot walfaren unde noitdruft des gemeen bestes gedaen unde gelaten wordt, en sullen die ander scepenen sich niet tegen rebellieren, sonder achtervolgen. Und off voir die II borgemeisteren in der tijt enege saicken van rechten quemen off zwarichèden van sententiën off ordelen tdeilen, dat sullen sie moigen uthstellen ter tijt die gemeene scepenen by den anderen komen, und dan voirt sonder vertoch enen ideren rechts laten wederfaeren, den die II borgemeisteren altijt sullen doen bieden unde by een anderen crigen.

BIJLAGE.

Bepalingen in HS. H ontbrekende, en aan HSS. G en U ontleend.

§ 13 *a*. *Wye in haesteghen moide secht dyeff, scallick etc.* (G. 15; U. 15).

Wy den anderen in haistigen moede heyt [1]) dyeff, schallick, tuysscher of onredelick [2]) man off horensoen, off en

1) U. *seyt.*
2) U. *onreckelijck.*

secht: ghy hebt dieverie, boverie, schalkerie, onredelick [1]) gedaen off deser woirden gelijck, die broicket IIII ℔. Ind geschide datt voirt gerichte, so sall die koir duhbelt wesen. Ind wolde hy die woirde staen off bybrengen, die broicket der stat XX ℔.

§ 53*a*. *Van saet dat men coft om reet gelt.* (U. 53).

Coopt ymant saet ofte ander goet om reet gelt op onser merckt, dat gelt sal men terstont betalen, en dede hy des niet, en die schepenen daer claeghe off queme, die broecke onser stadt een pondt, ende so solde men hem alle daegen doen bieden by dubbelde keur, ter tijt toe dattet gelt betaalt weer.

§ 60*a*. *Van wat hy broeckt die meer geeft dan twee vleemschen.* (G. 35; U. 60).

Nymant van den borgeren off borgerschen [2]) meer opter funtten [3]) geven to pillengaven dan II vlemsche placken, bi een pondt.

§ 60*b*. *(Verbod van het dobbelspel).* (G. 36),

Nymant en sall laeten dobbelen in synen huysse, by II ℔. Ind werdt in cameren oft in winckelen om tho verhuyden, verloir der stadt IIII ℔, und geschachtet by nacht, dat were X pondt.

§ 60*c*. *(Verbod van andere spelen).* (G. 37).

Die schepenen verbieden alderhande speel den borgeren, by een pondt, vorptaiffelen ind sijssken.

§ 60*d*. *Off men den eene meer offwonne, als men reet gelt hadde.* (G. 38; U. 61).

Wonne imants [4]) in der stadt den anderen meer aff dan hie redes geldes hadde, ind wolde hem opten brede [5]) off in den huise halden off hem dairomme sloige, die broicke der stadt XX ℔, ind dairtho alsulcke koir als hy gebroicket hadde, na woirden of nae daeden.

---

1) U. leest in plaats van dit woord: *gedaen of gy hebt onreckelijck.*
2) U. voegt bij: *sullen.*
3) U. *vonten.*
4) U. *eenig man.*
5) U. *berde.*

§ 63*a*. *Van dye in onsser stadt tho nyete gaet.* [1]) (G. 42.)

Soe wye in onser stadt wonachtich is und tho niete und to male in der stadt gaet, indien dat sy oir koift [2]) gekoft hebben een jair off een halff mijt eynen onsen borger, die sall tho recht staen als onse borger, ten were dat hy gheleyt weer tot eynen tijt toe. Ind man off wijff, maechden off knechten, sullen tegen unsen stadt gelick onsen borgeren off borgerschen doen, na woirden off na daeden.

§ 63*b*. *Van vrouwen oer kijnderen in onechscap wijnnen.* [3]) (G. 43; U. 66.)

Wadt vrouwen oir kinderen wijnnen in onechtscap, die sullen oiren karckganck doen tho vroemijsstyden, by een pont.

§ 68*a*. *(Van eene vrouw hoer te heeten.)* (G. 48.)

Nimant sall ennich vrouwenaem hoere heyten, by II ℔, then were sy apenbaere veyll saete om gelt. Nochtans ist beter gelaeten.

§ 78*a*. *(Van wijn tappen.)* (G. 60.)

Nymant sall wijn tappen bijnnen der stadt dat *(sic)* tot vijff tyden: Martini, Nat. Domini, Pasche, Pentecostes und Assumptionis Marie, by II ℔.

§ 82*a*. *(Verbod van neringen buiten de stadsmuren)* (G. 65.)

Nimant sall ennigerhande ampten off nerunghe doen buyten der stadt muren in der stadt vriheydt, dat sy brouwen off tappen, by X ℔.

§ 82*b*. *(Van uitheemsche lakenen.)* (G. 66.)

Gen borger off ingesetten sullen ennich uytheymschen laicken uytsnyden by den ellen off anders, dat ander luyden thoehoirt, in geenley wijs, by X ℔, anders dan des Woensdages opten marckt.

---

1) Hoewel deze bepaling in H. en U. ontbreekt, is ze in H. in de Tafel nog vermeld, en daaraan dit opschrift ontleend.

2) Kan ook gelezen worden: *koist.*

3) Het opschrift is ontleend aan de rubriek der Tafel in H., waarin de bepaling zelve ontbreekt.

§ 83*a*. *(Verbod van herbergen en tappen buiten de stadsmuren.)* (G. 68.)

Soe willen wy gemeyn schepenen dat nimant harbarge noch tappen en sall binnen onser stadt vryheyt buyten der stadt muyr, by II ℔.

§ 83*b*. *(Van de graven in de kerk.)* (G. 69.)

§ 83*b*. Weer imants die sijn vrunden graven will binnen der kercken opt koir, die sall der kercken geven binnen jairs IIII olde schilden. Und wy beneven der koir sijn vrunden begraven will, die sall der kercken geven binnen sjaers II olde schilden. Und op ellick graft sullen sy eenen goeden sarck leggen binnens jairs, und die sall sijn grafft behalden then ewigen daeghen. Und waert saecke dat sy des nicht en deden glijck vscr. is, soe sullen die grave gemeyn wesen. van ellick nye gelt geven soe dicke als die grove gheschide.

§ 87*a*. *(Van wijn te tappen met gerechte maten.)* (G. 74.)

§ 87*a*. Item alle dieghene die wijn tappen, die sullen den wijn opdraegen mijt gerechte betaile maitte, by een pondt.

§ 88*a*. *(Jaargeld van ingezetenen, niet-burgers.)* (G. 76.)

Item wer ennich man die angesonne worde bijnnen onser vryheyt borger tho warden, die dan geen borger wolde worden, die sall tot allen Gueden Manendaghe opten stadt camer brenghen I ℔. Und werdt saecke dat syne saecken alsoe gestalt waeren, dat hy geen borger worden mochte, und geerne borger werden wolde, die sall alle jair opten dach vscr. opter camer brengen 1/2 ℔, na guet beduncken der schepenen. Und wy des nicht en dede, die en sall die borgerscap niet genieten.

§ 88*b*. *(IJk der kannen.)* (G. 77).

Item die koirmeysters sullen tot allen virdell jaers, off soe vaecke alst hem genoecht, die kannen eens metten und ijcken; und waet kannen dan tho cleyn binnen, die sullen der stadt verfallen wesen. Ind die sie hadde, die broickt der stadt II ℔.

§ 90*a*. *(Weigering om bier te tappen voor geld.)* (G. 79).

Item wer ennich tapper off tapster die byer in den huysse hadde, die imandt byer weygerden tho verkoopen om gelt, soe dick und so mennichmaell die weygeronge geschiden ind dairentendens bier verkoffte, die broicke der stadt I ℔.

§ 90*b*. *(Tegen het tappen van tweederlei bier van verschillenden prijs.)* (G. 80).

Item wer ennich tapper off tapster die twyerley byer van twyerhande gelt tapte off hadde in sijn huyss, die broicke der stadt I ℔, und sullen dat bier van stonden aen uythen huisse laeten draegen.

§ 90*c*. *(Tegen het afbreken van huizen en veranderen van daken zonder verlof.)* (G. 81).

Item nimant en sall geen tijmmer offbreecken off geenerley daick verandersaitten, then wer by thodoen der schepenen dat sy kanden datter noit were, off hy sall dat better tijmmeren und beteren binnen jairs, by X ℔, Ind dede hy des nicht, so sullen die schepenen hoir gebaiden dairop laeten gaen.

§ 99*a*. *(Begrafenismaal.)* (G. 90).

Item wert saicke dat ennich van den borgeren grove dede voir sijn vrunde zielen, soe moegen mit die mannen etten acht mannen, und mitten vrouwen acht vrouwen end niet meer, die neeste naburen ind magen, by 1 ℔. Ind die borger en sall voir nimants gelden dan voir buytenluyden, by X ℔.

§ 99*b*. *(Malen na geboorte van een kind.)* (G. 91).

§ 99*b*. Item soe wanneer een vrouwe gaet uyt haer sess wecken tho kercken, daer moegen mede etten VIII vrouwen, ind mitten mannen acht und niet meer, van den naesten maegen und swagers off naburen, by 1 ℔. Und wanneer dat kint jonck is off van den vonten koempt, soe en sullen mitten mannen niet meer terren dan acht mannen, by 1 ℔. Ind van den tijt dattet kijnt incompt van den vontte, ter tijt tho dat die vrouwe tho kercken geet, soe sall dair nimant komen baven ind middel warschap, by 1 pondt, uytgesecht vaider und moider, suster und broider, off swager ind die gekairlijngen.

§ 99*c*. *(Tegen opkoop van proviand op de markt.)* (G. 92).

Item nimant en sall coepen ennonge offt etlicke provandt opter marckt tho Hatthem meer dan sy in oir huyse behoeven, by 1 ℔, eer die hoichmisse uuyt.

§ 103*a*. *(Kwalijk spreken in rechten.)* (G. 97).

Item wert saecke dat iemandt voir den gerechte off voir den schepenen ijtwes ongelijnplix seyde, dat weere opten gerechte off opten schepenen off op imandt voir den gerechte, die sullen van stonden aen borge setten rechts dairvan tho verwachten, also vere alste hem die borgemeyster gesijndt, by IIII ℔.

§ 105*a*. *(Brand in een brouwerij.)* (G. 100).

Item werdt saecke dat ennich van den brouwers synen eest ontseingende und brande (dat Godt versie), die broickede IIII ℔.

§ 138*a*. *(Handelingsbevoegdheid van gehuwden en van vrouwen.)* (G. 112).

Item wer man off wijff tho gaider in rechtschapen sijtten ind in samptlicke wonunghe, soe mach hoir geen sijn hant dair tho vertichniss buyten den anderen, die den anderen unstaide doen mach aen sijn erffnise. Und een vrouwe off jonckvrouwe die en mach geen erffnisse off erffrenthen vercopen off verthien off wijnnen off verlysen voir schepenen off gerichte, dair sy mijt recht angecomen ijs.

§ 138*b*. *(Inbreng van erfgenamen.)* (G. 113).

Item wair een kint off meer dat guet woene und onverscheyden wair van vaider und moeder, suster und broeder, ind erffnisse beuren wolde, so soldet guet inbrengen dewyle dat hy unverscheyden wair, wolde hy erffnisse boeren, mer maeckte sy schult, der en derft sie nicht gelden van den erffnisse.

De stadt van Hattem oir incomende renthen iaerlix dat een iaer min dat ander iaer meer belopen ongeveerlick by vijff hondert golden gulden. Hier is nicht ingerekent dat veher (veer?) noch die nye accijs noch Hoenwert.

Item van und uyth der stadt renthen tsaemen gaet iaerlix toe uytganck voert metten schepenloen, rentmeister, secretarius, rodendrager, loperen, bade, waeckers, poertiers oer verdienst to samen gesummiert I^c^ und X g. g. Van dat rest betaelt men an onkosten, huyshuren tweten VIII g. g. vant raethuys, voert onkosten sinte Peters als men den raet kyset.

Item oncosten als men mit den drost van Veluwen omme sit mit gerichte, voert anders reyse tho have, baedeloen und verteeronghe der schepenen, gerechticheyt tho haeve. Dit vscr. acht ick in als uytgesondert de I^c^ und X gol. g. noch op $I^{1}/_{2}{}^{c}$ g. g. ten alremeesten. Hiervan doet die rentmeister rekenscap in summa voir die schepenen onder sich mit malcanderen, die stadt is den rentmeister een groeten penninck schuldich, dat sijn uutgeven meer is geweest jairlix dan sijn opboeren off ontfanck. Hoenwert mach jaerlix draegen vijff hondert schaeren und van den buytendicksche hoeylanden XXV ℔, faciunt te saemen V^c^ und XXV ℔. Hier gaet jaerlix uut die uytganck $2^{1}/_{2}{}^{c}$ ℔ und XXV, dwelck II^c^ ℔ men lossen mach elck mit soven riderg. die averensicheyt (sic) daer dicht men mede, und anders wort verteert. Baven dess vscr. anlop hebben die weymeisters dijt jaer vorleeden XL g. g. ten achteren gedicht dat men hem schuldich heeft, und die weydemeisteren sijnt beyde peerdecopers.

Wes van dat veher commervry is gecoemen, is mijn onbewust.

Item die nye accijs eysten ingeseth tot vordele der borgeren [1], omdat oir schattonge daermede betaelt solde worden, edoch sie een hebben noch nie rekenschap gedaen.

(Uitgegeven naar G. fol. 58 verso.)

---

1) Zou ook kunnen zijn *borgermeisteren.*

VERSLAG OVER HET JAAR 1896/1897.

In de Directie had in het afgeloopen vereenigingsjaar geene verandering plaats. Het aantal leden onderging eenige vermindering, daar tegenover het verlies van twee leden slechts de aanwinst van één lid kan worden vermeld. Dit geeft aanleiding aan de Directie, op nieuw de aandacht der leden te vestigen op de bepalingen van het Reglement en hunne medewerking in te roepen. De benoeming van nieuwe leden is opgedragen aan het Bestuur, maar aan de leden de bevoegdheid verleend nieuwe leden voor te dragen. Dit is altijd opgevat in dien zin, dat de benoeming steeds geschiedt op voordracht van een der leden, daaronder begrepen ook die leden der Vereeniging, die in het Bestuur zitting hebben. Langzamerhand is het echter gewoonte geworden die voordracht uitsluitend aan deze laatsten te laten, zoodat niet dan bij groote uitzondering een der andere leden van zijn recht gebruikt maakt. Toch is deze gewoonte niet bevorderlijk voor het belang der Vereeniging en is medewerking ook van de andere leden hoogst wenschelijk. Daaraan is te wijten het al te bescheiden, men kan zeggen onvoldoende gebruik dat het Bestuur van zijn recht van benoeming, de uitsluiting van velen, die, als geleerde beoefenaars of belangstellenden in de studie van het oude Vaderlandsche recht, ongetwijfeld aanspraak kunnen maken op eene benoeming en gaarne bereid zouden zijn tot de Vereeniging toe te treden, maar wier verlangen of bereidwilligheid aan de leden van het Bestuur onbekend blijft. Daar van eene z.g. aanwerving van nieuwe leden nimmer sprake is geweest of heeft behoeven te zijn, pleegt het Bestuur van zijne bevoegdheid alleen gebruik te maken, wanneer het tevens grond heeft om aan te nemen, dat eene benoeming

den benoemde niet ongevallig is. Dit laatste blijft echter in den regel onbekend, zoolang het Bestuur zich moet bepalen tot hetgeen aan zijne eigen leden bekend is. Hoogst aangenaam zou het dus aan het Bestuur zijn, wanneer ook de andere leden, wier kennis een veel uitgebreideren kring omvat, hunne medewerking verleenden en het in staat stelden op ruimere schaal van zijn benoemingsrecht gebruik te maken en onwillekeurige verzuimen te herstellen, waardoor aan de Vereeniging krachten worden onthouden, die haar welkom zouden zijn en tot haar bloei bijdragen. Het meent dit met eenigen aandrang te moeten verzoeken, omdat daardoor tevens de gelegenheid zou worden gegeven om meerdere uitbreiding te geven aan de werkzaamheid der Vereeniging, die meerdere werkkrachten zou vorderen en eene stijging van uitgaven zou ten gevolge hebben.

Dat die meerdere uitbreiding mogelijk ware, kan blijken uit het verslag der werkzaamheden van het afgeloopen Vereenigingsjaar. Die werkzaamheden zijn geregeld voortgezet en hebben eene meerdere uitbreiding gehad, die geruimen tijd zou kunnen worden voortgezet, dank zij de vele werken in voorbereiding. Behalve eene aflevering van de Verslagen en Mededeelingen van betrekkelijk grooten omvang (deel III n°. 5) werden twee werken aan de leden afgeleverd: eene uitgave van de oude rechten van Steenbergen, bewerkt door Mr. W. Bezemer, en het tweede deel van de Verzameling van rechtsbronnen betreffende de gilden van Utrecht tot 1528, bewerkt door Mrs. J. C. Overvoorde en J. G. Ch. Joosting. Het eerste deel van dit omvangrijke werk, bevattende eene breedvoerige inleiding, ondervond tengevolge van die inleiding eenige vertraging, zoodat de in het voorjaar van 1897 toegezegde toezending niet kon geschieden in het afgeloopen Vereenigingsjaar. Het is echter thans voltooid en zal waarschijnlijk nog voor dit Verslag de leden bereiken Evenzoo is het tweede deel van de Rechten der kleine steden van het Nedersticht voltooid, maar zal eerst later worden toegezonden. Daarin toch konden alleen worden opgenomen de rechten van Wijk bij Duurstede en van Montfoort, die een grooteren omvang bleken te bezitten dan verwacht was, zoodat een derde deel noodig zal zijn tot opneming van de rechten der overblijvende steden. De stof daarvoor is reeds voorhanden en bewerkt, maar het ter perse leggen zal nog

eenig uitstel moeten lijden wegens het ter perse zenden van een ander werk, dat reeds langer gereed lag, en naar het oordeel der Directie mitsdien op den voorrang aanspraak had. Het is eene volledige uitgave van de Keurboeken en Voorboden der stad Den Briel, bewerkt door den heer H. DE JAGER, reeds vermeld in het Verslag over het jaar 1894/1895. Dit is thans ter perse gezonden, om zoo spoedig doenlijk te worden gevolgd door het derde deel van het werk van den heer FRUIN.

Inmiddels wordt ijverig voortgegaan met de bewerking of voorbereiding van talrijke andere werken, die reeds nu de werkzaamheid der Vereeniging voor meerdere jaren verzekeren. Met name betreft dit de in vroegere Verslagen reeds vermelde uitgaven van een Verzameling van Geldersche markenrechten, van de rechten der steden Zieriksee, Gorinchem en Amsterdam, alsmede van het Liber Camerae en den zoogenaamden Talmud van den Dom. Tegelijker tijd zijn onderzoekingen en besprekingen aangevangen over andere werken, met name over eene uitgave van de rechtsbronnen der in de middeleeuwen niet onbelangrijke Zeeuwsche stad Reimerswaal, die den ondergang dier sedert in de golven verdwenen stad ontkwamen, en eene uitgave van de rechten van Haarlem. De eerste werd in uitzicht gesteld door het lid der Directie Mr. R. FRUIN TH. AZ., rijksarchivaris in Zeeland. De andere kwam der Directie zeer wenschelijk voor, wegens den hoogen rang, door Haarlem in de middeleeuwen onder de Hollandsche steden bekleed, en de eigenaardige rol, die haar stadrecht in het geheele noordelijke deel van Holland vervulde. Tot nog toe zijn slechts de oudere rechten uitgegeven, en op eene wijze, die eene nieuwe meer volledige en kritisch bewerkte uitgave niet overbodig maken. Het onderzoek en de voorloopige besprekingen over zoodanige uitgave zijn reeds eenigen tijd aanhangig gemaakt, maar nog niet voleindigd. In een volgend Verslag hoopt echter het Bestuur den goeden uitslag zijner bemoeiingen in deze te zullen mogen mededeelen.

De voorbereiding der uitgave van het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht is met kracht voortgezet en een aanzienlijk eind vooruitgegaan. De verzameling van de bouwstoffen nadert haar einde, zoodat de verwachting mag gekoesterd worden, dat weldra een aanvang zal kunnen worden gemaakt met de bewerking, het aanzienlijkste deel der taak, dat nog

veel tijd zal vorderen voordat het werk ter perse gaat, maar toch voldoende is verzekerd om met vertrouwen het welslagen dezer groote onderneming te gemoet te zien.

De finantiëele toestand is, schijnbaar althans, minder gunstig. Voor het eerst sedert het bestaan der Vereeniging vertoont de rekening en verantwoording van den Penningmeester een nadeelig saldo, en wel van *f* 155.70. Rekent men daarbij het batig saldo der vorige rekening, waarmede de tegenwoordige aanving, dan blijkt dat de uitgaven gedurende het afgeloopen jaar de inkomsten met *f* 640.40[5] hebben overtroffen. Bij ontleding van het resumé der rekening, hieronder medegedeeld, blijkt het feit op zich zelve niet onrustbarend voor de finantiëele toekomst der Vereeniging, daar het niet aan vermindering van inkomsten maar aan vermeerdering van uitgaven, dat deel der rekening dat aan voortdurende fluctuatie onderhevig is, al naarmate de werkzaamheid der Vereeniging uitgebreider of beperkter is geweest of bepaalde uitgaven, die anders over meerdere jaren vallen, toevallig binnen het rekeningsjaar zijn gevallen. Zoo komen op deze rekening de kosten voor van twee afleveringen der Verslagen en Mededeelingen, alleen omdat de tweede vroeger dan gewoonlijk verscheen en anders op de rekening van het volgende jaar zou zijn verschenen, die er nu door wordt ontlast. Maar ook de kosten voor andere werken liepen veel hooger, zoodat deze geheele post, die ten vorigen jare slechts *f* 734.50, en gemiddeld tot nu toe slechts ongeveer *f* 1000.— bedragen heeft, het buitengemeen hooge cijfer van *f* 1624.50 bereikte, waartegen slechts een ontvangst aan verkochte werken stond van *f* 247.57. Op zich zelve is trouwens het nadeelig saldo slechts schijnbaar en door vroegere batige saldo's, tot een bedrag van *f* 2558.59, tijdelijk rentegevend belegd, in werkelijkheid een voordeelig saldo van ruim *f* 2400.—. Het is zeker niet wenschelijk die reserve voortdurend voor de kosten der gewone werken aan te spreken, daar ze hoofdzakelijk bestemd is tot verzekering der uitgaven voor het Oorkondenboek van Utrecht. Maar ook die uitgaven, hoofdzakelijk tot nog toe kopijloonen, zijn nog steeds uit de gewone inkomsten bestreden, omdat de staat der kas het veroorloofde. Vandaar de hooge post voor kopijloonen op deze rekening, die voor twee derden voor het Oorkondenboek werden besteed, terwijl daaraan in het geheel reeds tot aan het einde van het afgeloopen rekeningsjaar

f 123.20, sedert tot *f* 176.52 gestegen, is besteed. Eerst nu een nadeelig kassaldo is ontstaan, is het noodig geworden die reserve tot aanvulling aan te spreken. Blijkt het daarentegen ook in het volgend rekeningjaar, dat de gewone uitgaven de gewone inkomsten duurzaam zullen overstijgen, ten gevolge van de te groote uitbreiding aan de werkzaamheid der Vereeniging gegeven, dan zal eene beperking noodig zijn om het evenwicht te herstellen. Noode zal de Directie daartoe echter overgaan. Zij zou liever naar bestendiging dier uitbreiding streven, nu het vermeerderd aantal geleerde medewerkers dit mogelijk maakt. Ook dit kunnen de leden bevorderen door van hunne bevoegdheid tot het voordragen van nieuwe leden gebruik te maken, en alzoo de gewone inkomsten te doen stijgen.

M. S. P.

Met weemoed leg ik het papier, waarop de ijverige hand van onzen Secretaris de lotgevallen onzer Vereeniging in het laatste jaar beschreef, voor mij, om zijn verslag aan te vullen met een feit, waarop hij zelf evenmin als wij verdacht waren: zijn overlijden op 29 December 1897. Groot is het verlies, dat de wetenschap door zijn heengaan lijdt; maar voor onze vereeniging is het gemis van den man, die met zijne zeldzame geleerdheid, zijne stalen werkkracht en zijne onbegrensde toewijding hare werkzaamheden leidde, onherstelbaar. Pols was een man uit één stuk, trouw tot onverzettelijkheid toe aan de personen en de belangen, waaraan hij eenmaal zijn hart geschonken had. Hij gaf zich nooit half: aan de wetenschap is zijn leven gewijd geweest, geheel en onverdeeld tot enkele uren voor zijn plotselingen dood. Het is hier de plaats niet, om zijne verdiensten als jurist te herdenken; maar wel moet hier kortelijk vermeld worden wat hij gedaan heeft voor de Nederlandsche rechtsgeschiedenis.

Reeds als jong mensch te 's Gravenhage (eerst als advocaat, later als auditeur-militair bij den krijgsraad) wijdde hij zich met kracht aan de studie van het oude Vaderlandsche recht. Voornamelijk uit deze periode dagteekent dan ook de aan zijne vrienden welbekende verzameling opstellen over zeer verschillende onderwerpen, maar steeds over de geschiedenis en den rechtstoestand van Holland in de middeleeuwen, die in zijne nalatenschap moet berusten en waarvan het zéer te hopen is, dat door de welwillendheid der familie thans nog

een en ander publiek gemaakt zal kunnen worden. Volkomen onverschillig voor succes en onderscheidingen als hij was, heeft hij deze artikelen, die althans gedeeltelijk gereed zijn voor de pers, zeer tot schade van onze geschiedkennis steeds bescheidenlijk in portefeuille gehouden. Niemand kon dan ook vermoeden, dat POLS in het *Oorkondenboek van Holland* en in HAMAKER's *Grafelijkheids-rekeningen van Holland en Zeeland* tehuis was, zooals bijna niemand anders in Nederland. Want hij publiceerde weinig, met uitzondering van verschillende recensiën, en eerst in 1871 gaf een opstel over *De samenstelling der lex Frisionum* getuigenis van zijne bekendheid met het oude recht.

In 1875 als advocaat-fiscaal naar Utrecht verplaatst, waar hij in 1879 hoogleeraar in het strafrecht werd, gaf het drukke verkeer met zijn ouden vriend Mr. J. A. FRUIN eene nieuwe impulsie aan zijne rechtshistorische studiën. Beiden kwamen geregeld een avond 's weeks bijeen, om zich aan de bespreking van de oude rechtsgeschiedenis te wijden. Spoedig werd JAN MATTHYSSEN's rechtsboek ter hand genomen en gelezen. Zoo ontstond het plan eener gezamenlijke nieuwe uitgave van het merkwaardige boek. En zoo ook is op deze avonden onze vereeniging geboren, waarvan de twee oprichters de ziel bleven, totdat POLS in het verslag over 1884/85 in een warm gesteld woord FRUIN's overlijden moest herdenken.

De studie onzer oude rechtstoestanden, een tijd lang onderbroken door de beslommeringen, verbonden aan het optreden als hoogleeraar, — een feit, dat zijne werkzaamheid in eenigszins nieuwe banen leidde, — werden zoo spoedig mogelijk weder ter hand genomen. In 1879 sprak POLS, toen hij als Voorzitter de vergadering van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap opende, eene rede uit over het *Ontstaan en karakter der Hollandsche nationaliteit*, waarin zijne belangrijke mededeelingen over de merkwaardige vorming van plattelandssteden in Westfriesland de aandacht trokken. Wat later droeg hij in de Koninklijke Academie van Wetenschappen voor zijne studie *Over de middeleeuwsche rechtspleging in zake van doodslag*. Terugkomende op vroegere studiën, gaf hij in FRUIN's Bijdragen zijne beide zaakrijke opstellen over *De onechtheid van den giftbrief van graaf Dirk V*, bestreden door Mr. KAPPEYNE, maar omnium consensu hoogst merkwaardig om het zeldzame gemak, waarmede hij zich in het ingewikkelde

onderwerp bewoog, en de nieuwe gezichtspunten, die hij opende en die menigen geloovige van de onechtheid van het stuk overtuigden, al bleef het vraagstuk onbeslist. In dezelfde lijn voortwerkende, gaf POLS nog in den aan ROBERT FRUIN gewijden bundel zijne tegen VON RICHTHOFEN gerichte *Bijdrage tot de kritiek der Annales Egmundani*, omwerking eener studie over deze annalen, die hij sedert jaren in portefeuille had.

Voor het overige was de litteraire werkzaamheid van POLS verdeeld tusschen onze Vereeniging en het Tijdschrift van Strafrecht, waarvan hij ook redacteur was. In beide redactiën trad hij zeer op den voorgrond, maar in onze Vereeniging nam hij dien voorgrond bijna geheel in. Hare werkzaamheid werd geopend met de boven besproken uitgave van *Het rechtsboek van den Briel*, waarin de geleerde excursen aan het slot van de hand van POLS zijn. Spoedig daarop sloeg hij de hand aan de uitgave der *Westfriesche stadrechten*, die in 1885—88 in twee statige deelen verscheen. Eene uitgave, die alle rechtsboeken der Westfriesche moeder- en dochtersteden op hoogst gelukkige wijze vereenigt. POLS spoorde, geholpen door zijn vriend, den betreurden W. K. Baron VAN DEDEM (destijds burgemeester van Hoorn), door persoonlijke nasporingen op het platteland van Noordholland alle handschriften van Westfriesche rechtsbronnen op, publiceerde ze in onderling verband en in logische volgorde en voorzag de verzameling van eene uitvoerige en voortreffelijke inleiding, die van het aldus bijeengebrachte Westfriesche stadrecht een aanschouwelijk overzicht gaf. De editie mag in alle opzichten een model heeten.

Daarnaast staat eene lange rij kleine bronnen-publicatiën, waarmede POLS jaar op jaar onze *Verslagen en Mededeelingen* verrijkte. Toch is dit alles slechts een deel van hetgeen hij voor onze Vereeniging geweest is; aan al hare werken heeft hij aandeel gehad, een *veel grooter* aandeel dan het publiek weet en dan hij zelf wel wilde weten. Raadgevend en helpend stond hij steeds hun ter zijde, die hunne werken aan onze Vereeniging aanboden; hij was het, die de aarzelende schreden van menigen eerstbeginnende op dit gebied steunde en leidde; altijd was hij bereid inlichtingen te geven en bijna altijd was hij daartoe in staat; nooit werd hij moede, over de ter uitgave voorgelegde handschriften uitnemende rapporten te stellen,

die niet alleen de waarde en beteekenis daarvan op afdoende wijze toelichtten, maar tegelijk het door den uitgever te volgen werkplan in groote en vaste trekken ontwierpen. Zoo danken bijna al de door onze Vereeniging gedrukte werken aan hem zéér veel. Eenmaal zelfs heeft hij een werk zelf moeten opnemen en voltooien, toen de bewerking van het *Nijmeegsche stadrecht* reeds bij den aanvang aan de stervende hand van Mr. Krom ontvallen was.

Onze Vereeniging verliest in Pols tegelijk haren Secretaris en haren Penningmeester. Maar al zal het moeielijk zijn, hem in dit opzicht te vervangen, onmogelijk zal het blijken iemand te vinden, die, zooals hij, *alle* belangen der Vereeniging *tegelijk* behartigt. Zij heeft met éénen slag alles verloren; krachtige maatregelen zullen noodig zijn om haar dien slag te doen overleven.

S. M.

Overzicht van de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester over het jaar 1896/1897.

Ontvangsten:

saldo vorige rekening.	*f*	486.80[5]	
aan contributien	-	880.—	
aan in 1896 verkochte werken. . .	-	247.57	
aan renten van belegde gelden . .	-	89.85	
			f 1704.22[5]

Uitgaven:

administratiekosten	*f*	6.47[5]	
aan in 1896 uitgegeven werken:			
Verslagen en Mededeelingen III n°. 4	-	210.05	
„ „ „ III n°. 5	-	242.80	
Utrechtsche gilderechten (deel II). .	-	932.55	
Kleine steden van het Sticht (deel II 9 vel)	-	239.10	
aan kopijloonen	-	153.85	
bindwerk (present-exemplaren van werken)	-	14.—	
kosten van afdrukjes	-	61.10	
			f 1859.92[5]
Nadeelig saldo . . .			*f* 155.70

NAAMLIJST DER LEDEN.

Mr. J. Bon D'AULNIS DE BOUROUILL te Utrecht.
Mr. W. H. DE BEAUFORT te Leusden.
Mr. P. R. FEITH te 's Gravenhage.
Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE te Leiden
Dr. R. FRUIN te Leiden.
Mr. B. J. L. Bon DE GEER VAN JUTFAAS te Utrecht.
Mr. J. A. GROTHE te Utrecht.
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK te 's Gravenhage.
Mr. E. H. KARSTEN te Arnhem.
Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING te 's Gravenhage.
Mr. R. MELVIL Bon VAN LYNDEN te Utrecht.
Dr. P. L. MULLER te Leiden.
Mr. S. MULLER Fz. te Utrecht.
Mr. A. A. DE PINTO te 's Gravenhage.
Mr. M. S. POLS te Utrecht.
Mr. M. J. PIJNAPPEL te Amsterdam.
Jhr. Mr. TH. H. F. VAN RIEMSDIJK te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. ROËLL te 's Gravenhage.
Mr. J. J. S. Bon SLOET te Arnhem.
Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN te Groningen.
Dr. J. VERDAM te Leiden.
Mr. G. DE VRIES Az. te 's Gravenhage.

Mr. J. HEEMSKERK Az. te 's Gravenhage.
Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT te Utrecht.
Mr. J. VAN DER LEEUW te Amersfoort.
Jhr. Mr. D. G. VAN TEYLINGEN te 's Gravenhage.

Mr. C. R. MERKUS te Utrecht.
Mr. T. H. BONDAM te 's Hertogenbosch.
Mr. A. TELTING te 's Gravenhage.
Mr. J. C. REEPMAKER te Rotterdam.
Mr. J. J. VAN GEUNS te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.
Jhr. Mr. W. H. DE BEAUFORT te Driebergen.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.
Mr. J. F. BIJLEVELD te Arnhem.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Mr. JOSUA VAN EIK Jz. te Amsterdam.
Mr. L. VAN HASSELT te Zwolle.
Dr. J. H. GALLÉE te Utrecht.
Mr. J. C. DE KONING te Amsterdam.
Mr. W. A. Bon VAN VERSCHUER te 's Gravenhage.
Mr. J. L. BERNS te Leeuwarden.
Dr. K. HÖHLBAUM te Giessen.
Jhr. Mr. V. DE STUERS te 's Gravenhage.
Mr. H. L. DRUCKER te Leiden.
Dr. P. J. BLOK te Leiden.
Mr. J. LAMEERE te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.
Prof. A. ESMEIN te Parijs.
Mr. A. J. ROIJAARDS te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF te Utrecht.
Het stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. VAN DER SCHAAFF te Amsterdam.
Mr. S. GRATAMA te Rotterdam.
Mr. F. A. R A. Bon VAN ITTERSUM te Utrecht.
Mr. R. FRUIN TH. Az. te Middelburg.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.
Dr. J. W. MÜLLER te Leiden.
Het Hansische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijksarchief in de Provincie Noord-Holland te Haarlem.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. W. BEZEMER te Rotterdam.
Mr. J. G. C. JOOSTING te Assen.
De Universiteitsbibliotheek te Giessen.
Mr. J C. OVERVOORDE te Dordrecht.
Het Gemeentearchief te Rotterdam.

A. Bon SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN DE POLL EN NIJENBEEK te Utrecht.
De Universiteitsbibliotheek te Gent.
De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis te Zwolle.
P. A. M. BOELE VAN HENSBROEK te 's Gravenhage.
Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE te 's Gravenhage.
Het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.
De Universiteitsbibliotheek te Heidelberg.
Mr. CH. M. DOZY te Leiden.
Mr. J. C. NABER te Utrecht.
Mr. J. A. FEITH te Groningen.
Dr. Th. BUSSEMAKER te Groningen.
C. J. GONNET te Haarlem.
Dr. J. DE HULLU te Deventer.
De Provinciale Bibliotheek van Zeeland te Middelburg.
De Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.
Mr. P. A. N. S. VAN MEURS te 's Gravenhage.

DIRECTIE.

Mr. B. J. L B^on^ DE GEER VAN JUTFAAS, *Voorzitter.*
Mr. G. DE VRIES Az., *Onder-Voorzitter.*
Mr. M. S. POLS, *Secretaris* en *Penningmeester.*
Mr. S. MULLER Fz.
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.
Mr. R. FRUIN TH. AZ.

KORTE MEDEDEELINGEN.

XXII. Informatie omtrent verschillende punten van leenrecht, geschied op last van den hertog van Alva.

In de 2e aflevering van dit deel der Verslagen en mededeelingen (blz. 110 vlg.) heb ik eene informatie omtrent eenige punten van leenrecht, geldende in de provincie Utrecht, medegedeeld. Die informatie was ingesteld naar aanleiding van een schrijven van den hertog van Alva aan het hof van Utrecht dd. 1569 November 27. Tot mijn leedwezen bleef een onderzoek, in het archief van het hof naar dien brief ingesteld, vruchteloos. Weinig had ik gedacht dat stuk in het Zeeuwsche archief (althans in afschrift) terug te vinden. Toch laat het zich gereedelijk verklaren. Alva wilde niet uitsluitend worden ingelicht omtrent de in Utrecht geldende leenusantiën maar ook omtrent die der andere provinciën. Zijn brief van 27 November 1569 was dus niet alleen aan het hof van Utrecht maar evenzeer aan het leenhof van Holland gericht. Toen nu de Staten van Zeeland de souvereiniteit hunner provincie aan zich getrokken en daarbij het Hollandsche leenhof van de bemoeiing met de Zeeuwsche leenen uitgesloten hadden, hebben zij van allerlei stukken, die hen omtrent de rechtsgebruiken der Hollandsche leenkamer konden inlichten, afschriften doen nemen. Zoo zijn ook de brief van Alva en het antwoord der Hollandsche leenkamer overgeschreven en in het archief der Zeeuwsche rekenkamer bewaard, wat te gelukkiger is, nu de origineelen niet meer in de Hollandsche leenkamer berusten. Beide stukken komen in

het archief der rekenkamer voor, afgeschreven in een quatern, die in de eerste plaats eene opgave van „notabilia quedam, die men useert in den leenhove van de graeffelijckheyt van Hollandt" bevat. Aan die Notabilia sijn eenige bijlagen toegevoegd, waaronder ook de brief van Alva en het antwoord der kamer, die ik nu zonder verdere voorafspraak volgen laat.

R. Fruin Th. Azn.

I.

Don Fernando Alvares de Toledo, duc d'Albe, lieutenant, gouverneur et capitaine-général.

Très chiers et bien aymez, Comme plusieurs et divers créditeurs, tant lays que d'église, nous présentent journellement diverses requestes tendantes à mainlevée et payement de leurs rentes respectivement hypoteecqz sur partyes et bien(s) féoudaulx, sans avoir faict les foy et hommage ny payé les droicts de relieff, sinon présentement qu'ils viennent poursuyvre leur payements, et que ne sommes informez des poincts à observer à l'endroict des semblables partyes des rentes, vous requérons et néantmoings de la part de sa dicte Majesté ordonnons bien et à certes d'advertir et informer, au plus tost que sera possible, ceulcx du conseil de sa dicte Majesté ches nous: si les vassaux prétendants droict sur aulcungs biens, soyent foncières, rentes ou aultres actions féoudales, non faisans en dedans son temps les foy, hommaige, serment de fédélité et tous autres debvoirs requiz à cause de telles leurs parties, ny payans les droicts seigneuriaux, ne perdent les dictes biens, rentes et aultres actions, et s'il n'y a (à) ce aulcung temps limité, et combien; ou s'il est besoing d'interpeller et sémondre les dictes vassaulx pour faire les dictes debvoirs, avant que pouvoir prétendre droict de dévolution ou aultre par faulte de l'obmission de tels debvoirs; ensemble, comment iceulx debvoirs se font et par quelz, tant à lendroict des vassaulx lays que d'église; mesmes si les pauvres hospitaulx et semblables lieux pieulx et misérables sont tenuz aussy faire tous les dictes debvoirs; en advertissant le dict conseil, sy de ce avez quelques constitutions ou enseignements par escript, et au cas que non, de la manière

et forme, qu'on en use et vous reiglez au regard des susdictes poincts et chascung d'iceulx; ensemble si lorsque quelque tuteur, curateur ou aultre ayant charge de quelques héritiers ou successeurs de tel bien féudaulx a constitué, quand la division ou partage d'iceulx biens, quelque homme-mortant, dict „sterffman" ou „besedtman", ne soit besoing que les dictes successeurs et chascung d'iceulx, devenuz majeur, renouvellent le serment aussy avant la dicte division et partaige; et finallement sy à chascung partaige ou division des tels et semblables biens féodaulx ne sont besoing de faire nouveaulx debvoirs et payer nouveaulx droicts, le tout par bonne et bien particulière et distincte déclaration et spécification par escript, pour, vostre escription veue, estre par après ordonné sur les prétensions des dictes créditeurs, comme droict et de raison. Et en ce ne faictes faulte. A tant, très chiers et bien aymez, nostre Seigneur Dieu vous ait en Sa saincte garde. De Bruxelles le XXVII de Novembre 1563 [1]).

Soubzsigné: „F. A. duc d'Alba". Et plus bas: „Stercke".

La superscription estoit: „A noz très chiers et espéciaulx amys les lieutenants et hommes de fief de la court féoudale de sa Majesté en Hollande à La Haye".

Soubz estoit escript: „Gecollationeert jegens zijn originale missive ende accordeert mit selve. By my *soubzsigné* C. Oem".

II.

Hoge, edele, vermogende, hoochgeleerde heeren, Wy hebben ontfangen seeckere missive van Sijn Excellencie in date XXVII Novembris lestleden, daerby dezelve begeert geadverteert te wesen, dat alsoo diversche crediteurs versoucken betalinge te hebben van heure renten geypoteecqueert op leengoederen, sonder dat zy hulde, eedt ende manschap daervooren gedaen ofte eenige hoffrechten ende heergewaden betaelt hebben; ende off die vasallen, pretenderende recht op eenige leengoederen, tsy gronden van erven, erffpachten, renten ofte andere actiën, ende niet doende binnen behoorlijcken tyde alle debvoiren voorseyt, niet en verbeuren de-

1) Lees: 1569.

selve heure goeden, renten ende actiën, die sy daertoe hebben; ende binnen wat tyde sy gehouden sijn de voorseyde heure debvoiren te doen; ende off het van noden is henluyden eerst te interpelleren dan niet; ende hoe ende in wat maniere ende forme ende aan wien de voirseyde vasallen, soowel geestelijck als waerlijck, gehouden sijn de voorseyde debvoiren te doen; item off die armehuysen, gasthuysen ende diergelijcke miserable plaetsen mede gehouden sijn de voorseyde debvoiren te doen; item van gelijcken off eenige tuteur, curateurs ofte andere persoonen uuten naem van eenigen gemeenen boel off sterffhuys, leengoederen verheven off doen verheffen hebbende voor date van de schiftinge ende deelinge van deselve goeden, ende daernae de goederen gedeeld zijnde, eenen yegelijcken zijn aengecomen ende aengedeelde portie niet gehouden is van nieuws te verheffen ende die behoorlijcke rechten te betalen; ende off in den leenhove alhier eenige beschreven statuten, constitutiën ofte ordonnanciën van de voorseyde poincten ende articulen bevonden mochten worden, dat wy daervan Uwer Mo. E. souden adverteren, ende indien niet, dat wy by geschrifte overseynden die maniere ende forme, die wy in desen gewoonlijck sijn te gebruycken; volgende welcke missive voorseyt vougen Uwer E. Mo. voor antwoordt:

dat wy geen schriftelijcke ordonnanciën ofte constitutiën van eenige der voorseyde poincten en hebben, maer dat wy voor costume, usantie ende gebruyck van desen hove van soo lange, dat geen menschen memorie ter contrarie en is, gewoonlijck sijn te observeren:

dat men geen leengoederen van Hollandt mit renten ofte andersints belasten ofte beswaren en mach dan voor stadthouder ofte voor twee leenmannen van Hollandt, ende moet men deselve renten comen versoucken aen den voorseyden stadthouder in presentie ende bywesen van leenmannen voorseyt, ende die te houden te leene, tot sulcken recht ende leene, als die principale leenen, daerop de renten geconstitueert sijn, gehouden werden ende betalen die gewoonlijcke hoffrechten ende heergewade, daertoe staende, gelijck by twee onse voorgaende missiven, dienende voor antwoordt op gelijcke missive van Sijnre Excellencie, Uwer E. Mo. overgeschreven hebben, die eene in date XX Septembris ende dander XI Octobris lestleden. Ende soe wanneer de renthier een jaer

ende zes weecken nae date van de constitutie van deselve renthe in gebreecke blijft de debvoiren te doen tot verheffinge ende verlydinge, tot deselve renten staende, souden de voorseyde brieven van constitutie, sooveel het recht van ypoteecque aengaet, gehouden worden voor insouffisant ofte ten minsten gepostponeert werden, sooverre daer questie geviel in materie van collatie tusschen partyen, contenderende opte prioriteyt ofte posterioriteyt in de penningen van de vercofte hypoteecque. Dan off die rente, geset op een ypoteecque, leen wesende, deurdien deselve niet versocht ende ontfangen en is te leene, daerdeur in commissum vervallen soude sijn aen de leenheeren, en hebben tzelve niet weten te gebeuren noch wysen.

Ende werdt alhier in den leenhove van Hollandt niet geuseert, dat men die vasallen interpellere om haere leenen te comen verheffen, als wy verstaen, dat in Brabandt ende elders wel gedaen werdt; dan soo wanneer dat eenige leenen opt bouck ofte register open ende onverheven staen, is die procureur-generael deur aengeven van den registermeester ofte greffier van de leenen gehouden die besitters van sulcke onverheven leenen te doen roupen om sulcke leenen te zien verclaeren vervallen aen den grave, welcke parthye gehoordt alsdan verclaert werdt vervallen te sijn, indien blijcke van eenige felonnie, contentie ofte gelijcke saecken, daerdeur een leen verbeurt mach werden nae rechte ende costuyme, ofte partyen tzelve onverheven leen verlijdt, mits betalende dubbelde rechten en heergewaden, ofte meer nae gelegentheyt der saecken.

Ende een gheestelijck persoon is gehouden te stellen in sijn plaetse een waerlijck man, die den voorseyden eedt van manschap voor hem moet doen, dewelcken waerlijcken man stervende, is de voorseyde geestelijck persoon gehouden een ander in sijn plaetse te stellen sonder voor die reyse eenige hoffrechten te betalen, anders dan het recht vant vernieuwen van den eedt, daer van oudts toe staende. Voorts soo en mogen geen gheestelijcke noch oock waerlijcke lichamen, als cloosters, Godtshuysen, collegiën ende diergelijcke, eenige leenen possideren sonder des te hebben expres brieve van octroy van Zyne Majesteyt, in welcken gevalle sy gehouden zijn een sterffelijck man in heur plaetse te stellen ende, telcken reyse als die sterffelijcke man versterft ofte verandert.

blyven gehouden die voorseyde goeden van nieuws te verheffen ende die gewoonlijcke hoffrechten mitte heergewaden ten vollen te betalen.

Ende soo wanneer eenige tuteur, curatèur ofte andere persoonen uuten naem van eenich sterffhuys ofte gemeenen boel eenige leengoederen voor date van de divisie van denselven boel heeft verheven, soo blijven desniettemin de successeurs van de leengoederen uuten selven boel, hemluyden by deelinge ende schiftinge aengecomen, gehouden elcx in heur regard van nieuws te verheffen ende alle de voorseyde hoffrechten mitten heergewade te betalen alsvooren.

Hoge Edele Vermogende etc.

Geschreven in den Hage den XXII December XV c LXIX.

Onder stondt geschreven: „Uwe E. Mo. goetwillige de stadthouder ende leenmannen van Hollant".

Die superscriptie was: „Hoge Edele Vermogende Hoochgeleerde Heeren die Raden van de Coninckliјcke Majesteyt, neffens Sijn Excellentie geordonneert".

Ende opte margine stondt: „Aldus gepasseert, gedaen ende geresolveert by mynen heeren Suys, heere van Rijswijck, stadthouder, Verhooch, Oosterwijck, Hanneman, Heermael, van der Duyn, van der Laen ende Witte, raeden van den leenhove van Hollant. Actum opten XXII December XV c LXIX. My present: C. Oem".

Onder stond: „Gecollationeert jegens de minute van den principalen brieff; accordeert mitteselve. By mij *ende was onderteeckent* C. Oem".

XXIII. Ordonnantie van de rechten van De Ketel.

In het archief van Ouwerschie vindt men een door den sekretaris Arnoldus van Rhijn geschreven afschrift van een afschrift van de in 1551 goedgekeurde ordonnantie van de rechten van De Ketel. Van Rhijn fungeerde als sekretaris sedert zijn aanstelling op 4 October 1712 tot Pinksteren 1730, toen hij, volgens bericht van zijn vrouw aan het gerecht, „door de hand des Heeren is besogt, en geraakt sooverre

buyten verstand en memorie dat niet in staat is, desselfs ampt na behooren te connen waarnemen". In het laatst van 1724 was hij ook schout en sekretaris van De Ketel geworden, waardoor de aanwezigheid van dit stuk in het Ouwerschiesche archief te verklaren is.

Het afschrift dat hij gebruikte, was in 1621 door Joan van Beest, die mij onbekend is, gemaakt. Noch dit afschrift, noch het oorspronkelijke stuk zijn mij bekend. Een van beide stukken moet ten tijde dat het afgeschreven werd, niet duidelijk meer te lezen geweest zijn; want in artikel 15 vindt men w . . . ., hetgeen aan te vullen is tot *winre*, en er komen onderscheiden fouten voor, die ik zooveel mogelijk aan den voet verbeterd heb. In het archief van De Ketel zijn volgens mededeeling van wijlen den heer J. H. Hingman, commies-chartermeester bij 's Rijks Algemeen archief, die het inventariseerde, geen keuren te vinden.

De ordonnantie moet tegen het einde van de eerste helft van de 16e eeuw opgesteld zijn. Men ging er toe over omdat de meeste oude inwoners van de plaats gestorven en de jonge lieden weinig op de hoogte waren. De ambachtsheer, mr Vincent Cornelisz., wiens goedkeuring gevraagd werd, behoorde tot het geslacht Van Mierop. Zijn zoon Cornelis werd in 1570 weer onder dien naam beleend met De Ketel. In Simon van Leeuwen's *Batavia illustrata*, blz. 1017, vindt men het volgende over mr Vincent: „Mr Vincent van Myerop, ridder, toegenaamt *den Groten Vincent*, heer van De Ketel, Spalant, Cabau, Spirinxhoek, Dortsmonde, en in Ruyven, &c., wiert anno 1515 rekenmeester, en anno 1518 eerste rekenmeester van Holland, daarna tresaurier generaal over alle de Nederlanden, troude *Maria Ruysch*, vrouwe van Cabau; hij stierf anno 1550 out 81 jaren, begraven bij de Augustinen tot Brussel".

In 1524 was hem de ambachtsheerlijkheid van De Ketel en half Spaland opgedragen, en 3 Oct. 1550 werd wegens zijn dood mr Heyman van den Ketel, zijn zoon, er mee beleend, terwijl op den 6en van die maand de douairie van de weduwe werd geapprobeerd. Zij en haar genoemde zoon verleenden in 1551 hun goedkeuring aan de ordonnantie die aan den overledene was overgelegd. Had hij zelf dat nog gedaan, dan zou men hier kennis hebben kunnen maken met zijn charade-handteekening: in 1519 teekende hij XX c Cornelisz

onder een stuk in het archief van Noordwijk. (Zie het verslag van den heer Hingman aan de Gedeputeerde Staten van Zuidholland. aangaande de oude gemeente- en waterschapsarchieven in die provincie over 1894/95.)

Aan den kant van de artikelen is met de zelfde hand aangeteekend in hoever zij ten tijde van die aanteekening nog golden of welke bepalingen er aan waren toegevoegd. Meestal betreffen deze kantteekeningen de gerechtskosten, die dan altijd verhoogd zijn. De bepalingen over het te wedde bieden en aan kenningen gaan, de pandingen, en den aanvang van grond waren niet meer in observantie. Uit het gebruik van eenige oude woorden, als *crayers*, *beleen*, *slenken*, zou men opmaken dat die kantteekeningen er oorspronkelijk reeds vroeg bijgeschreven werden.

De artikelen behandelen de volgende onderwerpen:

1 en 2	de rechtdagen,
3	dagen,
4 en 5	bezetten,
6—8	niet voorkomen als men gedaagd of bezet is,
9—11	te wedde bieden en aan kenningen gaan,
12	vergaderen wanneer iemand „cortheyt" begeert,
13. 14 en 16	pandingen,
15	aanvang van grond,
17	vechten,
18—20	schutten van beesten,
21	overloopen of inbreken van een waterkeering,
22—30	schouwen,
31	brengen van krengen aan wegen enz.

Men zal opmerken dat de spelling altijd is Ketel. Toen het later een vaste gewoonte werd om aan al onze Germaansche namen een Latijnsch of Grieksch voorkomen te geven door het gebruik van ph, rh, x enz., ging men geregeld Kethel schrijven, hetgeen onze administratie nog doet.

De rechtboeken van De Ketel beginnen met 1576. De oudste heeten schepending- of wetboeken van De Ketel, voor welk laatste woord ook wel een ketel is geteekend.

PETER VAN MEURS.

ORDONNANTIËN VAN DE REGTEN ENDE COSTUYME VAN KETEL.

Alsoo die van de ambagte van De Ketel egeene regten

nog costuyme van regten bij geschrifte en hebben, ende dat d'outste van de ambagte eensdeels gestorven zijn ende de jonge luyden luttel weten, wat regten ende costuymen in den ambagte voorsz geobserveert zijn, soo hebben die schout, scheepenen ende meeste inwoonders van den ambagte van De Ketel bij geschrifte gestelt diversche articulen, hierna volgende, begerende aan mijnheer mr Vincent Cornelisz., tresorier-generaal van den keyser, ambagtsheer van De Ketel, dat hem gelieven wil, deselve articulen te visiteren, die te corrigeren, adderen, diminueren ende approbeeren sooveel in hem is, sulx dat die van De Ketel hen daarna mogen reguleeren.

I.

In den eersten, dat die schout met seve schepenen schuldig sal weesen, alle veertien dagen openlijk regt te houden, ende beginnen op eenen bequamen dag, die hij daartoe ordonneeren sal, ontrent elf ueren voormiddag, geduerende tot na twaalf ueren. Ende wie alsdan gedaagt is ende regtelijk beklaagt wert, sal boetschuldig gewesen werden, desgelijks wie met een ongewaarde hant aan de vierschaare quam, die list of twist of anders spraake dan regt is.

II.

Ten welcken regtdagen ende uere die schout ofte sijn stedehouder ende alle die schepenen schuldig sullen wesen te vergaderen. Ende soowie van de schepenen agterbleeve sonder merkelijke saake ende consent van de schout, die sal verbeuren de boete van tien stuyvers soo dikwils als 't gebeuren sal, ende sal die schout van 's heeren wegen, is 't noot, een van de ommestaande bueren in 't regt mogen dagen, die schuldig sal wesen, dien dag in de plaatse van den agtergebleven schepen helpen regt doen op sijnen eet als d' andere schepens, opte boete van tien stuyvers voor de eerste reyse.

III.

binnen den ambagte I st., VIII penningen.

Item als men eenige persoonen voor 't regt betrekken wil, dien sal men bij den schout of bode doen dagen, dengeene die binnen den ambagte woonen, twee dagen, ende den buyteman drie dagen vóór den regtdag; daaraf die schout of bode sal hebben, binnen den ambagte, van elken persoon

een halve stuyver, ende buyten den ambagte besteet men die weet op sijnen coste, mits dat den aannemer betalen sal voor 't besteden van de weet, de schout II st., scheepenen II st., ende secretaris II stuyvers.

IIII

vier- II stuy- buyten Item als men een persoon off sijn goet doen besetten wil, dat sal die schout of zijn stedehouder mogen doen op haren eet, ende sullen daaraf hebben, binnen staande vierschaar drie groten, dat die schout ende schepenen halff ende half deelen sullen, ende buyten de vierschare drie stuyvers. Ende sal d' eyscher, wesende verwinder regts, sijn uytgeleyde gelt weerhebben van zijn partije.

V.

Item als iemants goet beset is, soo sal men hem een weete doen. En wil dat niemant om niet doen, soo besteet se de schout van 's heeren weegen. Ende indien partije de penningen van 't besteden en de wete niet en betalen, zoo sal se de schout uytleggen, ende sal die weder-inwinnen tweeschat aan gelde of drieschat aan pande, welverstaande soo sal degeene die de bezettinge heeft laten doen, de schout borge stellen voor sijn regt, is 't dat het de schout belieft.

VI.

Item soowie aldus gedaagt of beset is ende wete gehad heeft als vooren, ende aan de vierschare beclaagt wert, ende hij of sijn gemachtigde niet voor en comt ten eersten regtdage ende volbiet hem als regt is, sullen sij ende een ygelijk van hen verbeuren een boete van twee stuyvers.

VII.

Ende indien hij den tweeden regtdag niet voortcomen of gemagtigden sijnde [1]), soo sullen sij een ygelijk van hen vervallen wesen in een boete van tien stuyvers ende in de eys van den eyscher.

VIII.

Item indien den verwerer ten derden regtdage voorquame

---

1) Lees: seynde.

ende betaalde de regtelijke costen ende namtiseerde de penningen daar hij voor verwonnen waar, of anders 't vonnisse voldede, ende den eyscher daaraf een regtelijke weete dede, sal nog alsdan in regte ende tot zijnen verwere ontfangen werden, ende sal den eyscher toegelaten werden, die penningen te ligten op cautie.

VIIII.

in nonobservantie.

Item wanneer d' een partije d' ander t' wedde biet, sal de wederpartije met hem aan de kenningen gaan of aan sijn woorden lijden.

X.

ut supra.

Item als partijen aan kenningen gegaan zijn, soo sullen zij gehouden wesen, binnen de XIIII dagen elx inne te leggen tien stuyvers, ende sullen die schepenen gehouden weesen, de reekeningen [1]) te uyten den eersten regtdag na d' aanleggen van de kenninge, sooverre de sake geen breeder informatie en behoeft ende de schepenen die sake vroet zijn. Ende de getuygen sullen schuldig wesen, als s' er op gedaagt werden, voort te comen jegens 't uyte van de kenninge. Ende wie de kenninge verliest, verbeurt jegens den schout tien stuyvers, ende den winre zal men zijn ingeleyde gelt restitueren.

XI.

ut supra.

Item wie een kenning wint, sal mogen panden. Desgelijks sal men mogen panden van nieuwe lanthueren, van renten binnen 's jaars verschenen, bekende schult of andere gelijke schult ende om 's heeren wegen ende gewesen boeten. Ende daarvoren moeten partijen betalen drie stuyvers, d' eene helft tot proffijte van den schout, ende d' ander helft tot proffijte van de schepenen ende effect [2]). Van nieuwe lanthuer, van gemeyne schult ende gewoonen kenningen staat die pandinge XIIII dagen, maar van arbeytsloon, lijfschult, weeskindergoet, erfpenning-regt of gelijke saken sal men cort regt doen, als op den derden dag.

1) Lees: kenningen.
2) Lees: secretaris.

XII.

Item wanneer iemant cortheyt begeert, sullen schout ende schepenen vergaderen opte coste van ongelijk, ende hebben, te weten de schout voor sijn salaris IIII stuyvers, ende elke schepen, de secretaris ende bode elk II stuyvers. Ende die 't regt begeert, sal die penningen verleggen, ende is hij verwinne [1]) 's regts, soo sal hij uytgeleyde penningen opte gecondemneerde inwinnen mette principale schult. Ende indien den aanlegger 's regts de costen van den geregte niet verleggen en wil, sal die schout de penningen mogen uytleggen ende weder-inwinnen, tweeschat aan gelde of drieschat aan panden, ende sal die aanlegger den schout seekerheyt doen voor sijn uytgeleyde penningen als vooren.

XIII.

Alle pandingen mag den eyscher laten staan een jaar lanck sonder verbeuren. Ende die gepant is te regt, sal 't pantgelt mette schult betalen.

XIIII.

Indien iemant pantkeeringe doen wil, sal die doen mogen binnen XIIII dagen, nadat hij gepant is. Ende de geregte sullen de pantkeeringe uytten naasten regtdag, gelijk die kenninge. En wie in den onraat valt, verbeurt jegens den schout XXVII stuyvers. Ende partijen sullen elx inleggen XXVII st. Ende men sal den winre 's regts sijn penningen restitueren als van de kenningen.

XV.

Item van een aanvanck van gront van lant te begeeren, sal men geven III st. als voren van 't panden. Ende valt er conter-aanvank, sullen partijen inleggen elx XXVII st. Die in 't ongelijk valt, verbeurt zijn ingeleyde gelt jegens den schout, ende den w. . . [2]) 's regts heeft sijn gelt wederom. Ende die geregte sullen den conter-aanvank ende regtvorderinge uytten naasten regtdag gelijk als de kenningen. Van

1) Lees: verwinre.
2) Lees: winre.

conter-aanvank te doen, betaalt men ook III stuyvers ende sijn regtelijke costen.

XVI.

ut supra.

Item wanneer die pandinge XIIII dagen gestaan heeft, ende datter geen pantkenninge [1]) gedaan is, soo sal den eyscher pagtinge hebben aan den verliesers goet, kiespande den derden penning beter, ende betalen den schout ende schepenen half ende half drie stuyvers. Ende als 't goet gepagt is, soo mag de gecondemneerden die gepagte goeden lossen binnen 's daags sonneschijn. Ende doet hij 't niet, soo mag den schout des anderen daags 't gelt opleggen, ende houden 't goet. Ende wil 't de schout niet doen, soo comt het den derden dag aan den verwinre 's regts. Ende alsdan moetet de schout den IIII[e] dag leveren den eyscher voorts 't goet op 's heeren straat, ende heeft daarvooren drie stuyvers.

XVII.

XXXVI stuyvers.

Item wanneer iemant vegten wil, ende slaat met een vuyst, met een hout, giet met een kanne biers, smakt met een kanne, steekt met een mes, of anders snijt, stoot, of bloet rijst, sulx dat het geen keurwonde en is, die verbeurt tegens den schout XXVII stuyvers.

XVIII.

d' eerste reys 6 st., 2[e] reys 12 stuyvers, 't vermanen van 't schutten van de crayers [2]) van den Seedijk ter discretie van de heeren.

Item die schout of sijn gemagtigde sullen mogen schutten alle beesten op heerwegen, op de Kerklaan ende op 't kerkhof opte boete, te weten de eerste reyse van II st. van elk beest, ende daarna telcken ses stuyvers. Ende aan de Seedijk sal hij mogen schutten paarden ende tweejarige beesten ende daarover out wesende, ende sal hebben van elk beest tien stuyvers.

XVIIII.

Item soowie eenige beesten uyt sijn goet geschut wil hebben, die sal gaan of senden tot den schout, ende geven hem drie stuyvers. Soo sal die schout, sijn stedehouder of boden, een van driën, of in haarder absentie een schepen met

---

1) Lees: pantkeeringe.

2) Omroepers.

een buerman gaan, ende schutten 't goet en de beesten van 's heeren wegen als vooren, behouden den schout sijn regt. Ende wie sijn schade betaalt wil hebben, sal de schout met twee schepenen de schade begrooten, ende sullen daarvooren hebben drie stuyvers, alle twelke uytgeleyde penninge den uytlegger wederom hebben sal van de gecondemneerden.

XX.

Ende soowanneer de schout eenige beesten geschut sal hebben, soo sal hij die besteeden, te onderhouden van adtmaal tot adtmaal, ende sal die penningen van 't houden van de beesten, desgelijks de schade bij de beesten gedaan, en de verleyde penningen van schutten ende schotten mogen uytleggen, ende weder-innewinnen tweeschat aan gelde of drieschat aan pande.

XXI.

. . . . en n schout schepenen secretaris en voor 't n[2]) beste- 12 st., 6 st. de schout de reste schepenen secretaris.

Item of 't gebeurde datter eenige waterkeringe overliepen of dat die inbreeken wouden, soo mag de schout dat werk beleen[1]) met twee scheepens. Isser gebrek, sal dat werk besteden op desgene coste die het schuldig is te maken, ende sullen verbeuren de boete van X st. Ende indien den aanneemer 't werk maken ende die schout 't gelt uytleyt, sal weder-inwinnen als regt is, als vooren.

XXII.

Item alsoo binnen d'ambagte voorsz̄ veel wateringen, molenslooten, corden[3]) ende hoofdeneynde zijn, die men behoeft te beschouwen, ende men qualijk mette volle geregte de plaatse op éénen dag mag visiteren, soo sal die schout met twee schepens op 't een eynde, ende zijn stedehouder of bode met twee schepenen op een ander quartier geauthoriseert wesen te beschouwen, ende doen 't collegie rapport, omme gedaan te werden als 't behooren sal.

XXIII.

Item die moleslooten ende binnewateringen sal men schou-

---

1) Schouwen.
2) In te voegen: ende.
3) Lees: caden.

wen tien voeten wijt, ende tusschen die hoofdeneynde agt voeten. Item die koesloten sal men schouwen agt voeten, ende tusschen de hoofden ses voeten, de kaden vier voeten boven breet, ende tot goede schaaps afdragende [1]), ende de dammen ses voeten, den Polderweg, den Broekweg tien voeten breet, ende den Delfweg ende Herchweg XVIII voeten breet, die slagen wel te vollen 't lage na 't hooge.

XXIIII.

cleyn werk de eerste reyse 2 st., 2e reyse IIII stuyvers.

De boeten sullen sijn van kleyn werk, d' eerste ende andere schouwen, elke reyse twee stuyvers, ende gemeyntewerk, hoofdeneynden ende ander groot werk tien stuyvers, ende die leste schouwe van cleyn werk tien stuyvers, ende gemeyntewerk ende ander werk ook tien stuyvers. Ende al tsamen daarenboven sal dat geregte daarop mogen verteren tot twee Philpsgulden 's daags toe, ter tijd ende wijlen toe totdattet werk goet gemaakt is, ende alsdan niet langer te teeren.

teer schouwen ses gulden.

XXV.

Item datter eenige werken ongeheert blijven tot die andere schouwe toe, sal die schout dat ongeheert werk besteden tot desgeenes cost die 'r in bevonden of gewesen sal werden. Ende leyt de schout dat gelt uyt, sal hy dat inwinnen tweeschat aan gelde of drieschat aan pande.

XXVI.

Item van alle werken die de schout van 's heeren wegen besteet, sal den aannemer 's werks den schout geven twee st., ende daarvooren hebben, [2]) 't ambagte IIII st., ende buyten 't ambagt binnen de mijl 6 st., één grooten, ende sal daarenboven schuldig wesen te gaan tot dengene die 't werk schuldig is te maken, indien die kennelijk is, ende vragen of hij het werk maken wil, ende geven hem een stuyver wederom voor den grooten. Geeft hij 't gelt ende wil hij 't maken, 't is goet. Wil hij 't niet doen, soo sal 't den aanneemer maken opte teer. Desgelijks moet het den eygenaar maken opten teer.

1) Hier schijnt een fout te zijn.

2) In te voegen: binnen.

XXVII.

Item den Hergpat ende den toepat na Schiedam sal men schouwen drie voeten breet ende soo hoog dat men wel overgaan mag, ende die boven [1]) onder de hoofden ende om die hekken agt duym breet, die hoofden wel te leeveren, ende dat op de boete, te weten opten Hergpat van X st., ende opten toepat na Schiedam ses stuyvers.

XXVIII.

Item wanneer datter clagt valt op corden [2]), dat die dammen opten toepat niet genoeg betoomt [3]) te [4]) zijn, ende dat men niet wel om de hekken ende over die bomen mag gaan, desgelijks dat men over de hoofden of boomen opten Hergpat niet wel over en mag, ende dat er eenige holen zijn in wegen of paden daar men niet wel over voeren en mogt, of dat er gaten inne waren daar pericule mogt wesen, paarden of beesten of menschen door-te-schieten of hen te quetsen aan die voeten of anders, sal die schout tot allen tijden dat mogen beleen daar 't gebrek is. Sal wesen op de boete van tien stuyvers, ende de schout sal 't ook besteden ende laten maken, ende de penningen mogen uytleggen ende inwinnen als voren.

isloot of
inge te
ı, slen-
spooren.
in de
ı.

XXVIIII.

De schout van De Ketel met de schepenen sullen den Seedijk in den ambagte van De Ketel na ouder hercomen tweemaal 's jaars schouwen, boven XVIII voeten breet, ende wort den dijk breeder gekeurt, sullen die breeder schouwen op de boete van X stuyvers. Die sporen buyten ende binnen ende boven wel te maken ende vollen, op de boeten, te weten boven ende buyten van X stuyvers, ende binnen van twee stuyvers, ende sal bij den schout besteet werden te maken als vooren.

---

1) Lees waarschijnlijk: bomen.
2) Lees: caden.
3) Hier is misschien een fout gemaakt, daar dit woord niet bekend is.
4) Lees waarschijnlijk: en.
5) Kuilen.

XXX.

boete X stuyvers en 't regt van beleen als voren.

Item men sal keuren en schouwen, alle bomen, op wegen staande, op-te-snoeyen soo hoog dat de wagens, met hooy ende coren gelaten [1]), daar wel door mogen varen, opte boete van twee stuyvers. Ende daar gebrek valt, sal den schout dat werk besteden ende mogen de penningen uytleggen ende weeder-innewinnen als regt is, als vooren.

XXXI.

Item soo en sal niemant eenige dode beesten of vuyle crengen aan wegen, aan caden, nog aan voetpaden daar de luyden verbij moeten passeren, mogen slepen, brengen of laten leggen, maar die elders begraven. Ende soowie contrarie dede, sal verbeuren tegens den schout tien stuyvers, ende sal die schout besteden mogen, de crengen weg te brengen tot coste van degene die se aldaar gebrogt, doen brengen heeft, of dien 't goet toebehoort ende aldaar gelaten heeft, ende sal 't gelt mogen uytleggen ende weder-innewinnen als voren.

Onder stont: Wij, Maria Jacobsdogter, weduwe wijlen m^{r} Vincent Cornelisz., tresorier etc., als douagiere voor d' eene helft van de ambagtsheerlijkheyt van De Ketel met half Spalant, ende Heyman van de Ketel Vincents, haare zoone, als eygenaar van dien, doen kont eenen ygelijk, dat wij, gesien hebbende dit quohier, groot vijf beschreve bladeren papier, inhoudende seekere articulen opte regten, regtvorderinge ende gewoonte daarnaar die van De Ketel hem bequamelijk soude mogen reguleeren, alsoo sij geen bij geschrifte en hadden ende dat d' outste van den ambagte eensdeels gestorven zijn etc., ende want sij begeerde aan ons, daarop in de stede van den overleden onsen man ende vadere voornoemt, daar zij 't inne zijn leven mede aan versogt hadden, d' approbatie van dien, voor sooveel in ons is, hebben wij ter begeerte als vooren deselve articulen, wesende in getaale van een-ende-dertig, als in ons is, gewilligt ende geapprobeert, willigen ende approbeeren bij desen, behouden onse magt, die te mogen in 't geheel wederroepen, vermeerderen, verminderen of veranderen

1) Lees: geladen.

soo onsen goeden raat in tijden ende wijlen gedragen sal. Oirconden van dese, onse namen of hanteykenen hieronder gestelt desen XVIIII[e] Augusty XV[c] een-ende-vijftig.

Ende was onderteykent: Maria Jacobdogter. Bij mij: H. van der Ketel.

Lager stont: Accorderende bevonden met het principaal, geschreven zijnde in papier ende onderteykent als boven, naar gedaan collatie op den XIII[e] Augusty 1621. Ende was onderteykent: Joan van Beest.

XXIV. Brielsche dingtalen.

In het rechterlijk archief van Den Briel, op 's Rijks Algemeen archief, vindt men op drie kwartobladen papier de volgende dingtalen geschreven, met een hand van de 1[e] helft van de 16[e] eeuw, naar het mij voorkomt, eerder ouder dan jonger. Eenige woorden, b.v. *knecht*, wijzen op een oude herkomst. In sommige opzichte opzichten is er overeenkomst met de volgende dingtalen van Naters.

Uit een taalkundig oogpunt merkwaardig schijnt mij het gebruik van het enclitische *je* naast het proclitische *ghij*. Ik geloof, dat, ten opzichte van overeenstemming tusschen spreek- en schrijftaal, er voor ons nog wel iets van het voorgeslacht is te leeren.

Peter van Meurs.

Memorie voor den schout om vierschaere te spannen volgende de coustume deser stede Briele.

Den schout seyt:

Ick beraet 's menheer burgemeester, oft den dach soo verre gegaen is, dat ick mach vierschaere maecken van 's heere wege, van stede, van rechts wege, om te berichten dat tot deser vierschaere verdaecht is.

Den burgemeester seyt:

Heer schout, gelief je te hooren 't vonnis, aen mijn vermaent? Burgemeester en schepenen wijsen, dat den dach soo verre gegaen is, dat ghij moocht vierschaere maecken

van 's heeren wege, van stee, van rechts, om te berichten dat tot deser vierschaere verdaecht is.

Den schout seyt:

Achtervolgende 't vonnis van burgemeester en schepenen maecke ick vierschaere van 's heere wege, van stee wege, van rechts wege. Ick biede, dat nyemant sal spreecken dan geachte woorden en oprechte dignetaele (sic), en dat met mijnen oorlof. Die anders dede, ick soude hem den ban ende boete afnemen soo groot ende cleyn als burgemeester en schepenen sullen vinden te behooren.

Den schout seyt:

Ick vermaene 't vonnis aen N. N., oft ick vierschaere gemaect heb so recht is.

Den schepen seyt:

Heer schout, gelief je te hooren 't vonnis, aen mijn vermaent? Burgemeester en schepenen wijsen, dat ghij vierschaere gemaect hebt so recht is.

Den schout seyt:

Ick beraet 's menheer burgemeester, over wat recht ghij dese weecke gelieft te sitten.

Den burgemeester seyt:

Men gebiet een yegelijck te comen op sijn erve ende pandt, die het nyet ontberen en wil, nyet ontbeeren en mach. Voorts sal men deze weecke geen recht doen dan van steegoederen, kerckegoederen, zeevaerende goederen en uuytheemsche goederen.

Den schout, vonnis vermaenende als een huys ende erve volboon is.

Den schepen seyt:

Heer schout, gelief je te hooren 't vonnis, aen mijn vermaent? Also dit naementlijcke huys ende erve is geboon ende volboon onbenaest ende onbeclaecht, wijsen burgemeester en schepenen, dat ghij daervan sult geven een vrije gifte.

Den ander schepen seyt:

Heer schout, gelief je te hooren 't vonnis, aen mijn vermaent? Burgemeester en schepenen wijsen den knecht sijn betooch toe.

Als een huys ende erve volboon is ende deursluytinge versocht wert.

Den schepen seyt:

Heer schout, gelyef je te hooren 't vonnis, aen mijn ver-

maent? Also dit naementlijcke huys ende erve is geboon ende volboon onbenaest ende onbeclaecht, wijsen burgemeester en schepenen, dat het nyemant meer en sal mogen benaesten, noch beclagen dan die het alreede beclaecht hebben.

Als een huys metten rechten ingewonnen is.

Den schepen seyt:

Heer schout, gelief je te hooren 't vonnis, aen mijn vermaent? Alsoo dit naementlijcke huys ende erve is geboon ende volboon onbeclaecht, wijsen burgemeester en schepenen, dat men 't sal vercoopen tot den eyscher sijn gebreecke toe. Gelt het meer, dat het sal coomen tot diegene die daerin gerechticht sijn. Gelt het min, dat se sullen soucken daer se 't meenen te vinden, en dat met den inder ende hoochsten bode. Op Maendach roupen, ende op Dynsdach vercopen.

Als den schout gifte geeft, spreect dese woorden:

Uuyt dit naementlijcke huys ende erve ban ick N. N. Ick ban daer [1]) ende op N. N. Ick legger aen 's heeren ban, schoutenban ende schepenenban. Ick biede, dat nyemant en sal comen spreecken op dit huys ende erve dan binnen jaer en dage met ouder bryeven ende beter recht. Oft soo yemant anders dede, ick soude hem beclagen als roof.

As den heer baillu 't vonnis vermaent van een drenckeling,

seyt den schepen:

Heer baillu, gelief je te hooren 't vonnis, aen mijn vermaent? Burgemeester en schepenen wijsen: alsoo den styerman met sijn gesellen willen verclaeren, dat se aen desen dooden met handt, mondt, raet oft daet, daertoe gegeven, [2]) en hebben, dat se sullen sijn ontslagen van den eysch ende conclusie, bij den heer officier op haer gedaen ende genoomen.

Den heer baillu, vierschaere maeckende van 's heere wege, als eenige persoonen met den ban ingebracht werden.

Den baillu seyt:

Ick beraet 's menheer burgemeester, oft den dach soo verre

---

1) Uit de dingtaal op blz. 583 en 84 blijkt, dat hier uitgevallen is: in.

2) Hier schijnt iets uitgevallen te zijn, misschien: niet gedaen.

gegaen is, dat ick mach vierschaere maecken van 's heere wege, van stede wege, van rechts wege, en dat van den hoochsten.

Den schepen seyt:

Heer baillu, gelief je hooren 't vonnis, aen mijn vermaent? Burgemeester en schepenen wijsen, dat den dach soo verre gegaen is, dat ghij moocht vierschaere maecken van 's heere, van stede wege, van rechts wege, en dat van den hoochsten.

Den baillu seyt:

Achtervolgens 't vonnis van burgemeester en schepenen maecke ick vierschaere van 's heere wege, van stede, van rechts wege, en dat van den hoochsten. Daertoe dage ic in dese gevangenen, mijn selven, burgemeester en schepenen, ende den secretaris.

Den baillu seyt:

Ick vermaene 't vonnis aan N. N., oft ick vierschare gemaect is (sic) so recht is, en dat van den hoochsten.

Den schepen seyt:

Heer baillu, gelief je te hooren 't vonnis, aen mijn vermaent? Burgemeester en schepenen wijsen, dat ghij vierschaere gemaect hebt so recht is, en dat van den hoochsten.

XXV. Dingtalen van Naters.

In het rechterlijk archief van Den Briel op 's Rijks Algemeen archief vond ik een dubbel kwartoblad papier, beschreven met de hieronder volgende dingtalen. Dat zij van Naters zijn, blijkt uit de dingtalen over het vierschaar-spannen, waarin de baljuw zegt, dat hij in zeker geval zoodanige boeten en breuken zou afnemen „als de handvesten der heerlijkheid van Naters zijn medebrengende".

Het stuk is een afschrift, dat volgens het schrift ongeveer een eeuw geleden gemaakt werd. Dat het in het Brielsche archief kwam, zal wel te verklaren zijn uit de kombinaties van ambten die vroeger zoo vaak voorkwamen, en niet het minst op het eiland Voorne. De dingtalen zelf zijn zeker van ouden oorsprong, zooals o.a. is op te maken uit uitdrukkingen als „over zee ende sant", „bezitten, belasten, beleenen, brui-

ken en banen", „vervoeren, reppen of roeren"; doch de spelling en enkele woorden zijn gemoderniseerd. Overigens schijnt het afschrift met zorg gemaakt te zijn, want de afschrijver teekent aan, waar in het door hem gebruikte stuk een nieuwe bladzij begon.

De dingtalen vertoonen in eenige gedeelten overeenkomst met de voorafgaande van Den Briel.

Naters werd in 1412 ter bedijking uitgegeven. De akte daarvan is gedrukt in de „Keuren ende privilegiën des lands ende heerlijkheyts van Voorne" (Rotterdam, 1717) onder n° 37. De ambachtsheeren kregen daarbij het recht om baljuwen, schouten, dijkgraven, schepenen en andere officieren aan te stellen, die keuren en geboden zouden geven, en rechten maken bij consent van de ambachtsheeren of het meerendeel van hen, „om die voirsz. heerlicheyt, lande ende lude, offer yemant in quame woenen, mede te bedrijven ende te berechten van alles dat daerin gescyen mach". In de gedrukte „Keuren" staat in den laatsten zin „ons" in plaats van „om", waardoor de beteekenis verduisterd wordt. In het register „Voorne C", bl. 12 v°, op 's Rijks Algemeen archief, waarin de akte is ingeschreven, staat duidelijk „om".

PETER VAN MEURS.

DINGTALEN.

Om gifte te geeven.

Den bailluw:

Heer schepen, ik vermaan u 't vonnis, of dit land is geboden, volboden, ongenaast en onbeklaagt.

Den schepen:

Heer bailluw, gelieft u te hooren na 't vonnis dat gij mij vermaant hebt? Dit land is geboden, volboden, ongenaast en onbeklaagt.

Den bailluw:

Agtervolgens 't vonnis van schepenen zoo banne ik uit en van dit land N.N., en ik banne daar op en in N.N. Ik legger aan 's heeren ban en bailluw- en schepenenban, en belaste dat niemant na dit lant zal taalen of spreeken, tenwaare dat hij kwam over zee ende sant, en dat binnen jaer en dagen, met

ouder brieven en beter recht. Zoowie anders deede, ik zoude hem beklaagen als roover.

Heer schepen, ik vermaan u 't vonnis of ik gifte gegeeven heb zoo recht is.

Den schepen:

Heer bailluw, gelieft u te hooren na 't vonnis dat gij mij vermaant hebt? Gij hebt gifte gegeeven zoo recht is.

Den bailluw:

Heer schepen. Ik vermaan u 't vonnis, of den kooper dit land zal mogen bezitten, belasten, beleenen, bruiken en banen als zijn vrij eigen goed.

Den schepen:

Heer bailluw, gelieft u te hooren na 't vonnis dat gij mij vermaant heb? Den kooper zal dit land mogen bezitten, belasten, beleenen, bruiken en banen als zijn vrij eigen goed, mits voldoende den kooper [1]) zijn voorwaarde en het land zijn geregtigheid.

Om ban te houden.

Op den ban gekoomen weesende, zoo zal den bailluw tegens schepenen zeggen: daar is zulken partij, die heeft begeert, ofte: dat is er te doen van 's lands wegen, wij moeten ban houden. Dan zeggen schepenen: wel, heer bailluw, houd dan ban.

Dan zal den bailluw resolveeren van al dat er te doen is. en vermaanen schepenen het vonnis, over wat ban zij begeeren te staan.

Dan wijzen schepenen, dat den bailluw een omvraag doen zal, offer iemand aan den ban klagtig is. Dan zullen partijen spreeken, of iemand van haarentwegen zeggen: Heer bailluw, daagt mij te recht Jan, Pieter of Paulus. Dan zal den bailluw die partijen dagen, ofte dan schouwen, cruissen [2]), zulks als er te doen is. Als dat gedaan is, zal den bailluw met schepenen resolveeren, op wat dag in de toekoomende weeke dat den regtdag weezen zal.

Dan zal den bailluw het vonnis vermaanen, wie schepenen kennen, aan den ban verdaagt te zijn.

---

1) Lees: verkooper.

2) Lees misschien: vonnissen. De afschrijver heeft de twee laatste woorden blijkbaar slecht kunnen lezen, want hij schreef er eerst andere voor.

Dan zeggen schepenen:

Heer bailluw, gelieft u te hooren na 't vonnis dat gij vermaant hebt? Schepenen kennen, aan den ban verdaagt te zijn alzulken partij (ofte anders) ende dat op . . . . . ten tien uuren, luttel min of meer, daartoe gij verdaagen zult u zelven, en schepenen die krijgelijk zijn, en partijen die recht begeeren.

Dan zeid den bailluw:

Ik houde ban op . . . . . ten tien uuren, luttel min of meer, daartoe ik verdaage mijn zelven, en schepenen die krijgelijk zijn.

Heer schepen, ik vermaan u 't vonnis, of ik ban gehouden heb zoo recht is.

Schepen:

Heer bailluw, gelieft u te hooren na 't vonnis dat gij vermaant hebt? Gij hebt ban gehouden zoo recht is.

Dan zeid den bailluw tegen den secretaris:

Doet schepens te [1]) weete, die aan den ban niet geweest zijn, ende partij tegens dien dag.

Hoe men vierschaar spant.

Den bailluw:

Heer schepen, ik vermaan u 't vonnis, of den dag verre genoeg gegaan is, dat ik vierschaar mag spannen van 's heeren wegen, van rechts wegen en van 's lands wegen, om te berechten de persoonen die tot deeze vierschaar zijn verdaagt.

Den schepen:

Heer bailluw, gelieft u te hooren na 't vonnis dat gij mij vermaant hebt? Schepenen wijzen, dat den dag verre genoeg gegaan is, dat gij wel vierschaar spannen mag van 's heeren wegen, van rechts wegen en van 's lands wegen, om te berechten de persoonen die tot deeze vierschaar zijn verdaagt.

Den bailluw.

Agtervolgens het vonnis van schepenen zoo spanne ik vierschaar van 's heeren wegen, van rechts wegen en van 's lands wegen, om te beregten de persoonen die tot deeze vierschaar zijn verdaagt. Ende ik gebiede, dat niemand zal spreeken dan geachte woorden en rechte dingtaalen, ende dat met mijn consent en oorlof. Zoowie anders deed, ik zoude hem afneemen zoodanige boeten ende breuken als de

1) Lees: de.

handvesten der heerlijkheid van Naters zijn medebrengende ofte schepenen naar rechten zouden bevinden te behooren.

Heer schepen, ik vermaan u 't vonnis, of ik vierschaar gespannen heb zoo recht is.

Den schepen:

Heer bailluw, gelieft u te hooren na 't vonnis dat gij vermaant hebt? Schepenen wijzen, dat gij hebt vierschaar gespannen zoo recht is.

Den bailluw:

Heer schepen, ik vermaan u 't vonnis, hoe met deeze vierschaar zal gaan.

Den schepen:

Heer bailluw, geliefft u te hooren na 't vonnis dat gij vermaant hebt? Schepenen wijzen, dat deeze vierschaar zal gaan in 't vierkant van de kamer met open deuren en vensteren, dat elkeen mag zien en hooren.

Den bailluw:

Heer schepen, ik vermaan u 't vonnis, wat schepenen kennen dat tot deeze vierschaar is verdaagt.

Den schepen:

Heer bailluw, schepenen wijzen, dat gij zult gelieven een ommevraeg te doen, off er iemand klagtig is, die gedaagt heeft met den ban.

Den bailluw:

Isser iemant klagtig, die gedaagt heeft met den ban? Dat vraag ik eenmaal, andermaal & derdemaal.

En als er dan niet meer te doen is, zoo zeid den bailluw: Ik roepe de vierschaar op, behoudens God Zijn eer, den heer en partij hun geregtigheid.

Omme arrest te doen.

Den bailluw:

Heeren schepenen, zulken persoon begeert arrest gedaan te hebben ter zaake &c[a].

Heeren schepenen, in u presentie arresteere ik alzulke . . . gemeten tarw of anders, toebehoorende A, gelegen etc., dat hij, A, 'tzelve koorn niet zal vervoeren, reppen of roeren, in 't geheel ofte deel, vóór en aleer dat B is voldaan van 'tgeen hem is competeerende ter zake van &c.; en dat binnen

den tijd van 14 dagen, bij gebrek van dien dat men 't koorn zal doen verkoopen.

Heeren schepenen, ik vermaan u 't vonnis, of ik arrest gedaan heb zoo recht is.

Schepenen:

Heer bailluw, gelieft u te hooren na 't vonnis dat gij vermaant hebt? Schepenen wijzen, dat gij arrest gedaan hebt zoo recht is.

XXVI. Het landrecht der Proosdij van St. Jan van 1396.

De zoogenaamde Proosdij van St. Jan, d. i. de landstreek die in een kring ligt rondom Mijdrecht, is ontstaan in 1085, toen bisschop Conrad aan den proost van het Utrechtsche kapittel van St. Jan, in ruil voor den tol van Smithusen (die eerlang een deel zou uitmaken der dotatie van het door den bisschop gestichte kapittel van St. Marie) en eenige landerijen, afstond de veertig hoeven om Mijdrecht, van de Hollandsche grens tot Abcoude, met alle geestelijk en wereldlijk gerecht en de tienden [1]). De Proosdijlanden waren toen een onbewoond moëras; maar de nieuwe eigenaar wist de streek te ontwikkelen: spoedig ontstonden er verschillende welvarende dorpen, waarvan de proost de absolute heer was door zijn bezit, zoowel van de heerlijke rechten als van den grond.

Zoo kwam het, dat de Proosdij op den duur kon „gehouden ende geacht worden voor een land op hem selven" [2]). En nog onder keizer Karel V, die — getrouw aan de Bourgondische traditiën — tuk was op afronding van zijn landsheerlijk gezag, mocht de procureur-generaal er niet in slagen den proost uit zijne exceptioneele positie te verdrijven: zoowel de Groote Raad van Mechelen (1538) als de Secreete Raad moesten erkennen, dat de proost ook de hooge jurisdictie in zijne landen bezat, al kenden zij ook den keizer als landsheer toe zekere „overheid ende regalen", nader omschreven als

1) Heda, Historia. p. 142.
2) V. d. Water, Placaatboek. I p. 223.

„die souverainiteyt over die heerlijkheden" [1]), — een begrip, dat in de middeleeuwen kwalijk van de hooge heerlijkheid onderscheiden was.

Het landrecht, dat hierachter uitgegeven wordt, is blijkens het opschrift vastgesteld door den proost met de buren der Proosdijlanden ten jare 1396. Het verving reeds toen, zooals het opschrift zegt, eene oudere codificatie van de keuren der Proosdij. Evenmin schijnt het de laatste redactie van dit recht geweest te zijn; immers in een advies, door twee Utrechtsche rechtsgeleerden in 1631 gegeven aan de buren van Mijdrecht c. a. [2]), lezen wij, dat het „in de macht van den heere Proost alleen ende sonder de bewilliginge van de gemene geburen niet en is soodanige ordonnantie te maecken. ...... doordien blijckt by d'ordonnantie van den jare 1540. d'selve ordonnantie gemaeckt te sijn by de heere ende geburen tsamentelijck ende conjunctim, dat oock daer by art. 22 overcommen ende overdragen is, dat alle rechten ende gewoonten in de Proosdye sullen staen ende blyven als sy te voren waeren, ten waere die verleecht ende vermaeckt waeren by de heeren ende buyren". Vergelijkt men met deze omschrijving van den inhoud van art. 22 de nagenoeg volkomen gelijkluidende woorden van art. 21 onzer ordonnantie, dan zal men niet twijfelen, dat deze ordonnantie van 1396 in hoofdzaak vernieuwd werd in 1540 [3]). Intusschen deze ordonnantie schijnt verloren en ook hare (voor ons belangrijker) oudere prototype van 1396 was, voor zoover ik weet, geheel onbekend, totdat ik bij de rangschikking van het kapittel-archief van St. Jan onder de losse stukken der Proosdij een 17de eeuwsch afschrift vond van eene oudere kopie, gewaarmerkt door Jacop Van Nypoert, die sedert 1533 notaris was van het kapittel van St. Jan. Ook Nypoert had volgens zijne verklaring eene nòg oudere kopie gevolgd; wij mogen dus inderdaad van geluk spreken, zoo de tekst ons door al dese afschriften heen in vrij wel ongerepten vorm schijnt overgeleverd te zijn.

Naar het schijnt, was het geen toeval, dat de proost juist

---

1) V. d. Water, Placaatboek. I p. 222, 226.

2) Los stuk in het archief der Proosdij.

3) De latere ordonnantiën der Proosdij (waarvan de oudste schijnt die van 1598, gedrukt bij V. d. Water, Placaatboek. I p. 226) verschillen in inhoud absoluut met de onze.

in 1396 in overleg met zijne buren overging tot het vaststellen van keuren op het eischen van vrede; immers slechts enkele jaren vroeger was ook in het aangrenzende Abcoude de proost van St. Pieter met de buren overgegaan tot het vaststellen van „wilcoren van vrede te eysschen"; bisschop Floris verleende in 1391 een charter, om de executie dezer keuren te verzekeren [1]). Wellicht mag men uit deze coincidentie opmaken, dat het hier behandelde instituut, dat sedert het jaar 1300 te Utrecht vast gevestigd was, eerst op het einde der eeuw werd ingevoerd in den afgelegen noordwesthoek van het Sticht.

S. MULLER Fz.

DIT IS ALSULCKE LANTRECHT
ALS GELEGEN ES IN DER PROOSTYEN VAN ST. JANS,

als overdraghen es by den proost ende den gemeen bueren uuyt der Proostyen (daer alle cedullen, die te vooren gemackt waeren, mede gedoot zijn) anno duysent driehondert ses ende tnegentich.

1. In den eersten: oft eenen man dootgeslagen worde in der Proostyen ofte daerbuyten, ende die hantdadige geruympt waere, die onschuldige magen in der Proostye zouden die heer off zijn boode eene vreede doen hebben, off sijs begeerden ende verborgen wouden, by den heer te geven ende te nemen als zy geboden [2]) waeren. Ende waert dat die hantdadighe, woenende in der Proostyen ende metter verscher daet niet begreepen en waer, ende verborghen woude aen des heeren hant ende hem swaer genoech mackte dien doode te soenen by den heer, dien soude die heer een geleyde geven van sijnre heerlickheyt ende van zyne vieanden eenen vreede doen hebben; mer een vierdeljaers soude die hantdadige blyven uuyt der Proostyen, ten waer dat die tijt gecort waer by den heer ende dengeenen, diet verlies hadden; ende die heer en soude engeen zoen seggen, ten waer by dengeenen, die dit verlies hadden.

2. Item off die heer off sijn booden eenen hantdadigen

---

1) Gedrukt in deze Verslagen en Mededeelingen. I p. 473.
2) HS. „gebooren".

man vingen van eene dooden buten des dooden maghe, die soude staen tot sheeren genaede.

3. Item off die vyanden eene hantdadighe [1]) van eene dooden vinghen in de Proostye buten den heer off zyne booden ende den heer leverden ende daer rechts aen begeerde(n), des zouden sy gewaert zijn van den heer; ende dat recht soude staen aen den maghen, ten waer off die heer met der vyanden wille dien dootslach soenen mochte.

4. Item off die viande van eene hantdadighe beliepe(n) dien in der Proostyen ende recht daeraen begeerden, ende hy gevanghen worde by toedoen des heeren off sijnre booden ende der vyanden, dat recht soude staen aen hem beyden; ende desgelijcx van leempten ende koerwonden.

5. Item die koer van eenre leempte staet den heer op XX ℔ goet gelts, ende diet verlies heeft sal men beeteren [2]) by den heer ende syne maghen, diet verlies heeft.

6. Item die koer van een koerwonde is den heer X ℔ goet gelts, ten waer off hy vreedeloos gelecht [3]) worde ende die heer sijnre machtich worde: dat waer tsheeren [4]) genade; ende desgelijckx van leemte.

7. Item off huystootinghe geschiede in der Proostyen by daghe, waert X ℔ goets gelts; by nacht XX ℔ goets gelts.

8. Item yemant die huysbreeck dede, een huys opstiet ofte braecke off daer yemant in tqueste oft vreesde, dat waer tsheeren [5]) genade; ende dat sal men verwinnen met der volre balrien (?).

9. Item off een vechtelick oft kijff worde in der Proostyen. yemandt die syne booghe spanden ende loode, een mes oft een sweert tooch, eene piecke zencte off desgelijcx, oft met eenen steen oft kannen worpe off desgelijcx, dat waer 3 ℔ goet gelts.

10. Item die met eene booge schoote, waer III ℔ goet gelts; een vuystenslach waer eene boete.

11. Item off yemandt ganse, hoenre, enden ofte roem (?) oft eenige waer naem uuyt yemants huyse off hoffstede, dat

---

1) HS. „hantdodighe."
2) HS. „beeter een".
3) HS. „geclacht".
4) HS. „scheeren".
5) HS. „tscheeren".

men vereyschen conste, die dat naem verboerde [1]) aen den heer I ℔ goet gelts; ende die een schade hadde soude men beteren dubbelde by den heer ofte schout, ten waer off alsooveel staele, daer hy sijn lijff ofte eer [2]) mede verbuerde.

12. Item off een loep viell in der Proostyen, ende die heer oft sijn schout yemandt aenteech dat hy eenighe koeren verbuert hadde nae inhoudt deser cedullen, dies missaecken woude; wanneer die heer dat ondervynden conde by twee goede knapen by hoore eede voor synen schout ende twee goede knapen, soo mocht die schout daerom panden sonder eenich weederseggen.

13. Item off yemandt beruft worden mit eenighe kueren, die in deser cedullen begerepen zijn, daer die heere ofte syne booden hem geen getuych off en vermaten, die mocht die heere setten tot hoore ede. Ende en wouden sy hem niet onschuldigen mit hooren eede, soo mocht die heer daerom panden als voorseyt es.

14. Item oft noot off behouff waer eenige vrede te maecken in der Proostyen van eenighe vechtelick oft onrustelick, zoo mocht die heer off sijn booden off een buerman, off sheeren [3]) boode nyet by en waer, eenen vreede [4]) eyschen den partyen voor buerlude; ende waerts dats yemandt weygerde, die des nyet en gave, dat waer eerst III ℔ goets gelts, anderwerff V ℔ goets gelts ende derdewerff X ℔ goets gelts, ende van elcx evenveel.

15. Item off des heere(n) booden yemant, die eene vreede maecken woude ende dyen geeyscht hadde als voorseyt es ende niet gegeven en worde, die mocht men eene vreede leggen vlucht voor zijn voet; ende die waer in allre maten, off hy gegeven waer mit hande ende met monde.

16. Item off een vechtelick geweest hadde ende die vreede uuytginge, ende die heer, syne booden oft yemandt, die die vreede maken soude, dyen man nyet gevinden en const, dien vreede te bestemmen als voorseyt es, twaert dat hy hem selven verloore oft niet by handen en waer, dien mocht men een vreede leggen op syne dorpel; ende dat waer des [5])

1) HS. „verkoerde".
2) HS. „oer".
3) HS. „ofte scheeren".
4) HS. voegt hier in: „te".
5) HS. „den".

heeren vreede, in alre maten off hy gegeven waer met hande ende met monde.

17. Item off men yemant een vreede eyschde ende des heeren vreede, die VI weecken staet, nederleggen woude mit eene corteren willigen vreede, dat mach hy doen; mer die willige vreede en soude nyet corter staen dan drye weecken.

18. Item off yemant woenachtich waer in der Proostye, in den tegenwoerdicheyt eens proests oft anders misdede, aen sijnre heerlickheyt yet gebruyckt hadde oft gewelt gedaen hadde, ende die proost hem brueken aenteech, dyen soude hy voor hem ombieden ende beschuldige(n). Ende waert dat hy met hem nyet overdroech, die soude dan weeder thuysgaen op zijn selffs geleyde.

19. Item off yemandt van gebueren eenighe gasten in der Proostyen becommerde, ende die gebueren den gast in den yersten rechtdaghe nyet aen en spraken, die gast mocht hem zelven ten yersten rechtdaghe vrydinge(n), indyen hy woude.

20. Item yemant, die den anderen logende voor den heer (ofte) voor den gerecht, dat waer een boet.

21. Item alle gerechten ende gewoente in der Proostye, die in desen voorseyden cedele nyet begrepen en zijn, zullen blyven als zy te vooren waeren, ten waer off s(y) verlecht ofte vermaeckt worde(n) by den h(eer) ende gemeenen bueren.

XXVII. Het recht der keurmedigen in Gooiland.

Het hierachter gepubliceerde stuk schijnt mij hoofdzakelijk daarom van belang, omdat het de aanwezigheid van keurmedigen in de provincie Holland bewijst nog in het jaar 1643. Het stuk, overigens niet bijzonder belangrijk, werd door mij ontdekt onder de losse stukken van het archief der Proosdij van St. Jan, waar het voorkomt achter op een manuaal van „den thins van den keurmoeden in Goylandt". Op de eerste bladzijde van het manuaal staat geschreven, dat de tins over 16 jaren (tot een totaal bedrag van *f* 44—6 st.) ten huize van den schout van Huysen door den secretaris van het kapittel van St. Jan in tegenwoordigheid van drie gecommitteerden van den proost geïnd werd op 24 Augustus 1643; de daarbij

liggende rekening bevestigt dit. Naar het schijnt, is deze betaling de laatste geweest; immers bij het manuaal ligt eene aanteekening (naar ik meen van de hand der gravin van Solms, die als lijftochtersche van de proosdij van St. Jan overleed in 1706), waarin vermeld staat, dat de tins sedert 1643 niet meer geïnd is.

Omtrent de geschiedenis der bovenbedoelde uitkeeringen kan ik uit twee 15de eeuwsche lijsten van de inkomsten van den proost van St. Jan [1]) het volgende mededeelen. In 1418 komen onder de „bona que in registris non sunt posita" voor de „censuales in Goylant." In 1440 vinden wij eene vrij lange lijst van „persone coermediles et certe pensiones in Goeylant." Eindelijk in 1494 lezen wij onder de „recipienda de bonis prepositure": „Item de cuermedalibus VI fl. Ren. curren." — De lijsten der keurmedigen van 1440 en 1642 bevatten de namen van verschillende personen, die elk eenige „zwaeden" land [2]) in bezit hebben te Hilversum, Laren, Huisen, Eemnes en Naarden [3]) en tins betalen naar gelang van ieders bezit. Anders evenwel bepaalt het (hierbij afgedrukte) tarief, dat zich als „het recht der keurmedigen" aankondigt. Volgens dit recht betaalt elke keurmedige jaarlijks op St. Maarten een ouden Hollandschen als tins; kinderen zijn bij het leven hunner ouders vrij. De keurmede wordt betaald bij overlijden en bij overdracht van het goed. Na ontvangst van het goed betaalt de nieuwe bezitter bij het huldigen van den proost bovendien 8½ schellingen. Wanbetaling van den tins wordt gestraft met verlies van het goed (dat op den naasten erfgenaam overgaat) en met verbeurte van al het roerende goed aan den proost [4]). Biedt de keurmedige niet het beste stuk goed uit de erfenis aan, maar een slechter, dan moet hij als straf beiden geven.

Het is volgens deze rechtsgewoonte, die (al is zij ons eerst overgeleverd in een afschrift van 1642) blijkens tal van uit-

1) Losse stukken in het archief der Proosdij.

2) Een zwade land schijnt volgens de hier voorkomende berekeningen 12 voeten te bevatten. Ik zeg „schijnt", want sommige berekeningen komen niet uit en geven een lager bedrag, tot zelfs 8 voeten toe.

3) In de lijst van 1642 ontbreken Laren en Eemnes, doch komt daarentegen voor Blaricum.

4) Dit kan echter afgekocht worden door betaling van dubbelen tins voor elk verzuimd jaar, op den eerstvolgenden St. Maartens-dag.

drukkingen zonder twijfel uit de middeleeuwen dagteekent, niet twijfelachtig, dat wij hier te doen hebben met onvrijen, die jaarlijks een hoofdgeld („Kopfzins") betalen en van hunnen heer kleine perceeltjes land in gebruik gekregen hebben; dit land gaat bij erfenis op hunne kinderen over, al „blijft (het) in der echte". Blijkbaar evenwel is men reeds betrekkelijk vroeg over het karakter der betaling in onzekerheid geraakt; immers al in 1440 waren verschillende zwaden land in het bezit van „die paeplike provende" van Hilversum, van de kerk te Laren en van het gasthuis te Naarden, terwijl enkele perceelen door de keurmedigen aan anderen in gebruik (d. i. huur) gegeven schijnen te zijn. Blijkens het manuaal van 1642 was het hoofdgeld toen zelfs overgegaan in een tins, die betaald werd voor het gebruik van den grond en dan ook grooter of kleiner is naarmate van de uitgestrektheid van ieders bezit: voor elke zwade land werden toen 12 stuivers betaald.

De bescheiden, die met het manuaal van den tins der Gooische keurmedigen in denzelfden bundel bewaard zijn, schijnen aanleiding te geven nog een en ander over den oorsprong dezer keurmedigen en hun landbezit op te merken. Immers aan de bovenvermelde aanteekening der gravin van Solms over de wanbetaling van den tins sedert 1643 is geannexeerd een extract uit eene procuratie van 1676, waarbij Gerard Van den Steen machtiging verleent aan Willem Vlaanderen te Hilversum, om evenals zijn vader te innen eenige „coptienden ende vordere emolumenten" *van het personaat van Gooiland.* Over dit personaat en de daaraan verbondene tienden levert de bundel nog eenige gegevens: 1⁰ twee lijsten van 1662 over de opbrengst van de coptienden en Rouveensche tienden in Gooiland, ten bedrage van ongeveer *f* 1286 's jaars, waarvan het „personaet" *f* 57 krijgt. 2⁰ afschrift der collatie van het „personaetschap van Goylant", vroeger bezeten door Ds. Adrianus Hessels, door den proost van St. Jan op den kanunnik Gerard Van den Steen dd. 1669. 3⁰ de bovenbedoelde procuratie van Van den Steen dd. 1676 in extenso, 4⁰ een brief van Tyman Vlaanderen aan den procureur-generaal Van Schagen dd. 1713, waarin hij vraagt om eene nieuwe procuratie, daar hij sedert zijns vaders dood niet meer in staat is de „weynige coptienden" te innen, waarvan hem het beheer was toevertrouwd.

De bovenstaande aanteekeningen zijn niet al te duister. Een

„persoon" is in het middeleeuwsche spraakgebruik de bezitter van een pastoraat, in wiens plaats een ander dit waarneemt — een ander evenwel, die geen vicaris met vaste bezoldiging is, maar een pastoor met zelfstandig recht op het pastoraat en, zijne inkomsten; dikwijls komt zulk een tusschenpersoon voor, wanneer een geestelijk gesticht de collatie van een pastoraat bezit [1]). In volkomene overeenstemming hiermede is ook de positie van den persoon van Gooiland. Hij ontvangt niet de (gewis bij de pastoorsprebende behoorende) tienden, maar slechts een gedeelte daarvan; niet hij, maar een ander neemt de beroepsplichten van den pastoor (destijds van den predikant) waar. Wij schijnen dus te moeten aannemen, dat in overoude tijden, toen geheel Gooiland nog slechts ééne parochie vormde, de collatie van het pastoraat dier parochie aan den proost van St. Jan gekomen is [2]). En het is dan zeer natuurlijk, dat wij nog in 1669 dit versteende personaat ouder gewoonte door den proost zien vergeven, ter wille van de nu eenmaal daaraan in den loop der eeuwen verbondene emolumenten.

Van elders blijkt het, dat deze constructie juist is: eene oorkonde, door Van den Bergh tot het jaar 1185 gebracht [3]), leert ons, dat er toen geschil was tusschen den proost van St. Jan en de abdis van Elten (de vrouw van Gooiland) „super institutione persone in ecclesia de Nardingelant", welk geschil toen aldus werd opgelost, dat voortaan beiden beurtelings het personaat zouden vergeven. Nadat Gooiland in 1280 aan Floris V was gekomen, ontstond er over de benoeming tusschen den graaf van Holland en den proost van St. Jan op nieuw een geschil, waarmede zelfs de paus zich moest bemoeien. Nog in de 16e eeuw nam de graaf van Holland zijne beurt bij de instelling waar. Volgens Van Heussen [4]) stelde de persoon van Gooiland niet alleen den pastoor van Naarden, maar ook de overige Gooische pastoors aan, en genoot hij

1) Vgl. Du Cange, Glossarium. VI p. 284/5.

2) Met het personaat van Gooiland moet natuurlijk niet verward worden het dekanaat van Gooiland, behoorende tot het aartsdiakonaat van den proost van Oudmunster. De deken was in de kerkelijke hierarchie (onder den aartsdiaken) het hoofd der pastoors van Gooiland: zijne instelling moet dus noodzakelijk behooren tot een veel lateren tijd, toen Gooiland reeds in verschillende parochiën verdeeld was.

3) Van den Bergh, Oorkondenboek. I n°. 164.

4) Van Heussen, Hist. episcopatuum. I p. 200.

in 1514 uitkeeringen van graan uit eenige Gooische tienden, benevens van geld uit eene door den pastoor van Naarden bediende vicarie in de kerk aldaar [1]).

De omstandigheid, dat een extract uit de procuratie tot het innen der emolumenten van het personaat door de gravin van Solms geannexeerd is aan hare klacht over de wanbetaling van den Gooischen tins, bewijst zeer zeker, dat zij verband tusschen beiden gezocht heeft en dat zij gemeend heeft door middel van den persoon van Gooiland hare zoekgeraakte keurmedigen weder te kunnen opsporen. En nog de procureur-generaal Van Schagen (die waarschijnlijk na den dood van Van den Steen tot persoon van Gooiland benoemd was) moet gemeend hebben, dat zoowel zijne coptienden als de tinsen (beiden in zoo lange jaren niet geïnd) bij het personaat behoorden; immers alleen daardoor verklaart zich het bijeenvoegen in denzelfden bundel van den aan hem gerichten brief met de op *beide* onderwerpen betrekking hebbende stukken. Toch mag, naar het mij voorkomt, de omstandigheid, dat in de eerste jaren der 18e eeuw de bedoelde overtuiging zoowel de gravin van Solms als den heer Van Schagen met hoop vervuld heeft, voor ons geene reden zijn om die overtuiging tot de onze te maken. Op den keper beschouwd, staan in dezen bundel de stukken betreffende de Gooische tinsen en die over de Gooische tienden ieder geheel op zich zelf; geen enkel stuk heeft op *beiden te zamen* betrekking en *niets* wijst op hunne nauwe verwantschap. De tinsen behooren aan den proost, — aan den persoon slechts de opbrengst van „eenige weynige coptienden."

Maar al hadden de keurmedigen van Gooiland in de 18e eeuw *niets* met den persoon van Gooiland te maken: *mogelijk* is het zeker, dat dit oorspronkelijk wel het geval is geweest. Het is zelfs niet geheel onwaarschijnlijk, dat de proost van St. Jan, toen hij in overoude tijden het collatierecht van het Gooische pastoraat verkreeg, daarmede tevens in het bezit is gekomen van de over verschillende Gooische dorpen verspreide keurmedigen, wier hoofdgeld hij verder kan geïnd hebben, geheel onafhankelijk van de overige dotatie van het pastoraat, waarvan slechts een klein deel ten goede kwam aan den persoon van Gooiland, die toch zijnen titel van het pastoraat afleidde.

S. Muller Fz.

1) Totaal 40 Rijnsche guldens. (Batavia sacra. II p. 274/5.)

DIT IS DIE KEURMEDIG LUYDEN RECHT.

1. Als sy leven, soo sijn sy schuldich des jaers te betalen een olden Hollantschen op St. Meertens dach in den winter.

2. Item die kinderen en sijnt niet schuldich alsoo lang als hooren olderen beyde leven, ten ware sake dat die ouders by consent van (den proost) huer keurmedig goederen overdroegen, in welcken gevalle die ouders gehouden sullen wesen te presenteren het beste pant, alloft sy gestorven waren.

3. Item wie niet hooren Hollantschen en betalen tot rechter tijt, en [1]) sterve hy binnen sjaers, die werde belmondich [2]) alsoo lang als hy leeft; soo mach hy sich verhalen op synen thinsdach mit dubbelden thins voor elcke versuymt jaer.

4. Item wie die proosten ofte synen heeren naer haren recht belmondich [2]) vervalt, die vervalt hem met allen reden goede, veltgaende ende vliegende, ende alle reede goedt, hoe ende waer dat gelegen is, dat men vletten ende veuren mach; maer erffenisse ende dat aert- ende nagelvast is, dat sal daer blyven ende aen dengenen, die naeste erffgenaem is, ende blijft in der echte.

5. Item die keurmede is dat beste eens, wat dat die mensche achterlaet. Ende wie dat niet openbaerde binnen ses weecken, die verlore alle sijn goedt. Ende die dat beste niet en wijsde maer een snoder voortsbrachte, dat verloor hy met den besten.

6. Item als dat bedde gescheurt is, soo sijn de kinderen vererft ende sijnt schuldich thins ende keurmede; ende die dat erve ontfanck(t) van niews, die sal den prooste hulden, ende winnent mit achtehalve schellinck.

XXVIII. Keur van Nieuwkoop en Noorden. 1589.

Het ten Rijksarchieve berustend leenregister der grafelijkheid van Holland, getiteld *Privilegiën*, *Octroyen*, *Tractaten*, *enz. cas. K*, bevat op fol. 119 vlg. de volgende door het gerecht der dorpen Nieuwkoop, Noorden en Achttienhoven in

1) HS. „ende". (Lees: hy en sterve.)

2) Het HS. heeft „velmondich".

1589 vastgestelde keur, die, voorzoover ik weet, nog nooit gedrukt is. Deze dorpen behoorden onder het baljuwschap van Rijnland, en schijnen oorspronkelijk eene hooge heerlijkheid te zijn geweest.

Rotterdam. W. Bezemer.

Keure en ordonnantie,

gemaeckt by bailju, schout ende wethouders van de heerlicheyt van Nieucoop, Noorden ende Achttienhoven, gemaeckt tot Godes eere ende goede geregeltheyt, ruste ende eenicheyt van de ingesetenen aldaer, omme achtervolght ende onderhouden te worden, twelck eenen yegelijck wordt belast ende geordonneert op de peynen hiernae volgende.

1. Eerst hebben wy baillieu ende wethouders in de voorschreve qualiteyt gekeurt ende geordonneert, keuren ende ordoneren by desen, dat hem van nu voortsaan geenige tappers, herbergiers ofte oock eenige van onse huysluyden ofte inwoonderen van Nieucoop of Noorden en vervorderen op te houden ofte binnen, buyten ofte omtrent hare huysen te laten geschieden ofte vergaderinge te houden van eenige oude ofte jonge luyden, om eenige Vastelavontspeelen (soo ment noemt) te hanteren tsy van eenige gansen, haenen, woerden ofte andere vogelen te ryden ofte te smacken in eeniger manieren, mitsgaders gheenige dansspeelen opte voorschreve Vastelavondt te doen of te laten geschieden, tsy van pypen, trommelen, vedelen, cloppen ofte andere instrumenten, daer men spel op soude connen maecken, ende dit alles op eene peyne ende boete van vijf ponden van veertigh grooten tpondt tot behouf van den baillieu van Nieucoop voornoemt, by den waerdt, herbergier, huysman ofte haerluyder huysvrouwen ofte weduwen te verbeuren, ende daerna by alle het geselschap, hooft voor hooft.

2. Dat hem oock niemant en vervordere van nu voortsaen eenige nieuwejaren te singen, speelen, pypen in eeniger manieren des avondts ofte snachts voor d'oude ofte nieuwe-jaersdach voor eenige huysen ofte woningen binnen onse heerlicheyt van Nieucoop ende Noorden, tsy jonge ofte oude persoonen, alles op een peyne ende boete van vijff ponden, aen den ouders van diet hare kinderen doen ende subject sijn te mogen verhalen soo dat behoort.

3. Vermerckende oock de ongeschicktheyt ende moetwilligheyt, die tot noch toe sijn gedaen noopende de mey- ofte pincxterboomen te halen, ende daerdoor de goede huysluyden somtijts, die hare boomen niet gaerne en missen, veel gelts wort afgeschat ende getransineert, hebben wy baillieu ende weth voirschreve geordonneert, dat hem van nu voortsaen niemandt en vervordere eenige mey ofte pincxterboomen ofte andere int cleyn noch int groot van eenige onse inwoonderen van Nieucoop ofte Noorden, die haere kinderen binnen sjaers gehuwet ofte gehylickt soude mogen wesen, te houwen, hacken ofte haelen in eeniger manieren, ofte ter oorsaecke van dien deselve onse inwoonderen ofte huysvrouwen eenich gelt af te eysschen, ontfangen ofte begeren; ende dat hem oock geenige van onse inwoonderen, tsy mans ofte vrouwen, en vervorderen met de jonge luyden van dies eenich compact, accordt ofte uytcoop te maecken ende gelt te geven. Alles op een peyne ende boete van vijff ponden by een yegelijck hooft voor hooft te verbeuren tot behouf van den baillieu tot Nieucoop, tselffde aen de ouders te verhalen diet hare kinderen doen, soo sy mit hun woonen ende onder haer subjectie sijn, anders aen den kinderen selve.

4. Hebben voorts gekeurt ende geordonneert, dat hem van nu voortaen niemant en vervordere te caetsen, colven ofte cloot te schieten op 't dorp van Nieucoop, den dincxtal ende het kerckhof, te weten op 't dorp van de huysinge af daer Pieter Willemsen Vos te woonen plach, totte huysinge toe van mijn baillieu voorschreve, in geeniger manieren, ende dit alles op de peynen ende boeten hiervooren verhaelt, te appliceren tot behouf ende te innen van de ouders ofte kinderen in der qualité voirschreve.

5. Ende alsoo wy gewaer worden dat eenige stouticheyt ofte onbeleeftheyt binnen onsen dorpen wort gepleecht aengaende den brudegom ofte sijn bruyt te schieten ofte te resisteren, ende dat om den drinckpenninck van haer te gecrygen, ende tselve hebbende onnuttelijck ende excessivelijck gaen sitten verdrincken, alsoock mede wel eenich vechtsel ofte ander quaet daeruyt soude mogen rysen, soo hebben wy geordonneert, dat hem van nu voortaen tsy oude ofte jonge luyden niemant en vervordere te schutten ofte eenich letsel te doene eenige bruydegoms ofte bruyts, tsy of deselve beyde ofte een van hen beyden binnen ofte buyten sdorps van daen

sijn gecoomen, ende naer de kercke daervan ofte yewerts elders passerende, maer dat deselve bruydegom ofte de brytu met alle haer geselschap die sy by hun hebben rustelijck ende vredelijck laten gaen ende commen ter plaetsen daert hun gelieft, sonder oock eenich getier ofte geroep te maecken, ende deselve in eeniger manieren af te eyschen, schatten ofte begeeren eenich gelt, int cleyn nochte int groot, tenwaer dattet den bruydegom, de bruyt ofte heurluyder ouders selfs schinckten ende presenteerden. Dat hem oock niemandt en vervordere op eenige bruyloften ofte diergelijcke feesten te loopen ofte coomen ongenodicht, ende aldaer eenige petulantie, moetwilligheyt ofte moeyten te maecken, alles op den peyne ende boete t'appliceren, te verbeuren ende te innen als voorschreve staet.

6. Dat hem ook niemandt en vervordere eenige keylbaenen, quaecken ofte speeltafels op eenige kermissen, Pincxsteren, Vastelavonts ofte diergelijcke feesten ofte oock op eenige Sondaegen op te houden ofte laten gebruycken binnen onsen dorpen van Nieucoop ofte Noorden, van de wooninge van Pieter Willemsen Vosch tot mijn baillieu toe, in den dingstal ofte opt kerckhof in geeniger manieren. Dat hem oock niemandt en vervordere te keylen ofte te speelen in der qualité voorschreve. Alles op een peyne ende boete van vijf ponden by een yegelijck te verbeuren, te innen gelijck voorschreve staet, alles onvermindert onse privilegiën ende oude costumen van outs in onsen dorpen geobserveert.

7. Dat hem oock niemandt en vervordere opten Sonnendach ofte andere geordonneerde beedagen, die van de overigheyt worden gebooden te vieren, te arbeyden ofte eenich uytwendich werck te doene, uytgeseyt den ougst, als men cooren ende hooy rijp heeft, omme in te doen, ende dat de vrouluyden haer werck int huyshouden sullen mogen doen, ende dat op een peyne ende boete voorschreve.

8. Dat hem oock geene taverniers ofte hare huysvrouwen ende weduwen in Nieucoop ende Noorden mitsgaders geenige inwoonderen en vervorderen te tappen bier ofte wijn, te vercoopen ofte te schencken ofte eenige vergaderinghe van gelach te houden opte voorschreve Sonnendagen ofte beedagen onder de voormiddaechsche predicatie, opte peynen ende boeten voorschreve, by den waerdt ofte waerdinne mitsgaders alle de lachgenooten hooft voor hooft te verbeuren, uytgeseyt

een vreemt man, dat die twee kannen biers sal mogen drincken ende getapt worden sonder verbeuren.

9. Vermerckende mede datter dagelijcs veele ende excessive costen van teeringen ende anders by den ambochtsbewaerders opt gemeene dorp worden gedaen, ordonneren mede dat van nu voortaen de drie ambachtsbewaerders de administratie van alle des dorps saecken sullen hebben sonder dat die vier assistenten, die men de sevens plach te noemen, tot haer sullen nemen; maer soo wanneer haer saecken van importantie voorcomen, daerinne sy haer beswaert vinden, sullen alsdan drie ofte vier van de bequaemste ende notabelste mannen tot haer mogen verkiesen ende met malcander ordonneren sulcs sy te rade vinden sullen, hetwelck de inwoonders gehouden sijn naer te commen. Ende voer alle teeringen, moeyten ende administratie binnen 's dorps vallende sullen de drie gesworen ambachtsbewaerders niet meer mogen hebben ende op't dorp te laste brengen dan elcs tien gulden in haer jaer, ende soo sy hooger teeren, bennen tselve gehouden uyt haer eygen buydel te betaelen; ende aengaende de drie ofte vier mannen die sy by hen mochten ontbieden, sullen telcken reyse niet hooger mogen teeren op 's dorps cost dan elck een canne biers, wel minder maer niet meerder, ofte tselve te betalen.

10. Ende soo wanneer de drie geswooren ofte een van hun drieen buyten 's dorps om 's dorps saeken mosten reysen, sullen des daechs mette nacht daerinne gereeckent voor haer dachgelt, teercosten, wagen ende schuytvracht niet meer genieten van tdorp dan eenen gulden, ende thuyscomende haer wedervaeren behoorlijck relateren. Dan soo wanneer de geswooren ofte een van hun in gyselinge voor eenige contributien ofte andere dorpssaecken mochten gehaelt worden, ende daerboven de drie daegen mosten blyven, sullen alsdan van meerder costen vant dorp worden bevrijt, mits nochtans geen dachgelden te mogen genieten. Ende soo de geswooren niet verder en reysen om sdorps saecken dan tot Bodegraven, Zwammerdam, Arlanderveen, Nieuweveen, Sevenhouven, Willems ofte Mijdrecht, sullen niettemin mede mogen genieten des daechs of voor de reys ende teercosten een gulden. Waernaer hem de jegenwoordige ende toecomende geswooren ambachtsbewaerders sullen hebben te reguleren, ende niettemin alle des dorps saecken, egeen exempt, wel ende ge-

trouwelijck te benaerstigen volgende den eedt daervan aen den officieren te doen.

In oorconden van desen soo hebben wij baellieu, schout, geswooren, welgebooren mannen, scepenen ende buyrluyden voornoemt, elxs respective, dese met ons gewoonlijcke hantschriften onderteyckent op den negentienden Martii 1589 stylo novo.

XXIX. Eenige stukken betreffende het zeventuigsrecht.

Hierachter volgen een viertal stukken, die niet onbelangrijk zijn voor de kennis van het zeventuigsrecht. Eene korte toelichting moge hier voorafgaan.

1. Het eerste stuk is ontleend aan de raadsnotulen van Utrecht, waarin het is opgenomen om de bijgegeven reden: twee oud-raden waren als zevens opgetreden. Terwijl nu in het algemeen de taak der zevens niet was, uitspraak te doen in het geding, maar alleen eene notorieteits-verklaring te geven aan het gerecht, dat op grond dier verklaring vonnis wees, zien wij hier de zevens zelven vonnissen: „so wysen wy dien brieff in sijnre weerden". Overeenkomstig het zeventuigsrecht is wederom de bijvoeging, waarin het leveren van „beter bewijs" mogelijk geacht wordt; opmerkelijk is evenwel deze onderstelling, waar „segel ende brieve" zijn overgelegd.

2. Het tweede stuk is eveneens getrokken uit de raadsnotulen van Utrecht. Onzeker is het, of het geschil liep over een stuk land binnen dan wel buiten die stad. In elk geval behoorden de zevens hun getuigenis af te leggen voor het gerecht der plaats, waarin het land in geschil gelegen was (forum rei sitae), *niet* voor den raad der stad Utrecht. En nu zien wij hier den raad een bevel uitvaardigen tegen de zevens, hun getuigenis aan hem mede te deelen, onder bedreiging met hechtenis. Welke motieven den raad bewogen tot dit bevel, is niet zeker; het kan zijn, dat wij hier weder te doen hebben met eene poging van den raad tot uitbreiding van zijne macht; het kan ook zijn, dat de qualiteit of de in-

vloed van een der partijen den raad tot dit ingrijpen noopte. In elk geval was 's raads optreden in strijd met de voorschriften op het zeventuigsrecht.

3. Het derde stuk vond ik in cartularium A. van het Utrechtsche Regulieren-klooster. Hier zien wij eene zeventuigsprocedure haar gewoon verloop nemen: Wernaer Gheritsoen c. s. spreken aan een stuk land „voer God ende voer „den sevenden", onder verklaring, dat het hun altijd heeft toebehoord („hoer oudt eyghen"). Franck Peter Diersoen c. s. stellen zich partij. De zevens worden gedagvaard en geven, bij meerderheid van stemmen, hun getuigenis: behoudens het recht van lijftocht van de weduwe des vorigen eigenaars, behoort het land aan Wernaer c. s., „ten sy dat saeck, dat sy (nl. Franck c. s.) beter bewijs brenghen mit seghel ende brieve, „dattet goede mannen kennen, dattet beter bewijs is". Schout en schepenen verklaren geen beter bewijs gehoord te hebben en laten Wernaer c. s. toe tot het afleggen „ten naesten recht„dach" van hun „naghehout". Daartoe komen Wernaer en zijne drie „medewerkers" voor het gerecht en verklaren onder eede, „dat die soeven wel ghegheven hadden". Doch hun eed schijnt niet voldoende geweest te zijn: ieder van hen wordt bijgestaan door zes eedvolgers. En thans eerst volgt de toewijzing van den eigendom: „Ende Claes Heynensoen, „schout, heeft ghevolcht dese voerseyde vijf seven [1]) van „tgherechts weghen, als die scepen wijsde, dat hy sculdich „was te doen".

4. In de vierde plaats volgt eene uitspraak van den bisschop van Utrecht naar aanleiding van eene klacht van het Duitsche Huis tegen gehouden zeventuigen, die uit meer dan een oogpunt van belang is. Zij komt op fol. 16 voor in een handschrift van de collectie van Buchell, gemerkt D, eigendom van den heer G. C. D. d'Aumale baron van Hardenbroek te Utrecht. Waar het origineele stuk verloren schijnt te zijn, dank ik het zijner welwillendheid, dit afschrift te kunnen mededeelen. Tot mijn spijt moet ik opmerken, dat van Buchell nauwkeuriger had kunnen zijn.

Het onderwerp der klacht, door den commandeur broeder

1) De zevens hadden een „splisten tuych" gegeven: vijf hadden het land gegeven aan Wernaer c.s. en twee niet; uitdrukkelijk vermeldt het stuk de stemming der zevens.

Willem van Oostrum voorgedragen, is in 't kort: in een gedeelte van den Lekdijk in den Lopikerwaard was eene wade gebroken en de zevens hadden den onderhoudsplicht van dat gedeelte dijk gelegd op 2 morgen land, — de 2 morgen land worden „gevroont" aan den landsheer, die niet dijkplichtig was, waarom een nieuw zeventuig wordt belegd tot het vinden van de na die 2 morgen aansprakelijke landen, — de eigenaars dier landen appelleeren en een nieuw zeventuig wijst weder andere landen aan, die op hun beurt appelleeren, — en zoo wordt ten slotte de onderhoudslast van het onderhavige gedeelte dijk gelegd op land van het Duitsche Huis. Broeder Willem van Oostrum komt daartegen in verzet bij den bisschop, op grond dat ten onrechte geappelleerd was.

Opmerkenswaard is hierbij het afleggen door Willem van Oostrum van den „scynet". Na de dijkgifte op de 2 morgen land, waarvan de eigenaar onbekend was, gaat het zeggen, dat dat land behoorde aan het Duitsche Huis. Broeder Willem kan, bij gebreke van de transportbrieven, niet aantoonen, dat het Duitsche Huis nimmer den eigendom ervan verkreeg en wordt daarom toegelaten tot verklaring onder eede, „dat hy „doe eerste wiste, dat sy (nl. het Duitsche Huis) daer enige „2 mergen lants hadden". Hij verklaart dus niet, dat die 2 morgen niet aan het Duitsche Huis behoorden, maar dat steeds de beschouwing heeft gegolden (de schijn is geweest), dat de 2 morgen niet eigendom der orde waren. Tegenbewijs tegen den „scynet" is toegelaten op de in het stuk omschreven wijze; doch, waar dit niet geleverd wordt, wordt de *schijn*, dat het land niet aan de orde behoort, voor *waarheid* aangenomen [1]) en „soo worden die voorseyde heeren daer gedeelt „vry ende quyt van dier dijcke ende dier wade..." De 2 morgen worden daarop „gevroont" aan den landsheer.

1) Een analoog geval vond ik vermeld in een charter dd. 1330, (Maart 18) des Dinxdages na Mitvasten (Rijksarchief Utrecht, Coll. Booth, B 17 fol. 39): „Allc etc. doe wi „verstaen Johan van Lewenberch, scoute, Johan Coecke haren Hermans Coeken sone, „Niclaes Proyes, Johan Hughensone ende Gheraerd de Vrese van der Hogherstrate, „scepenen tUtrecht, dat voor ons quam etc. Ghersent van Oudencoep ende dede horen „scyneet, dat si haren rechten momber op die tijt niet hebben en mochte, stadicheyt „mede te doene, ende si coes eenen momber etc. Doe dat gedaen was, doe gaf si op „claerliken met haren vryen wille etc. Johanne haren Roetards sone, onsen borger, hoer „huus ende hofstede in sulcken tinse, alse gelegen is boventorp tusschen der hofsteden, „daer Jacob Rabijn op woent, an de overside ende Alberechts kinderen hofstede haren „Vrederics soen an die nederside ende verteech daeraf etc. tot Johans behoef vorgenoemt..."

Verder vinden wij eenige gegevens betreffende het zeventuigsrecht:

a. In afwijking van hetgeen elders gold [2]), blijkt, dat hier de zevens niet verplicht waren tot aanwijzing van den eigenaar van het land, waarop de dijk gegeven was. Na de gift op de 2 morgen land, weigeren de zevens den eigenaar daarvan aan te wijzen „ende dat wert daer gedeelt met recht etc".

b. Wordt een gedeelte dijk gegeven op land behoorende aan den landsheer, dan wordt „die voorseyde dijck . . . ge„dinget weder op die sevenen." De landsheer deelt dus (althans in den Lopikerwaard) niet in het onderhoud van den dijk; de zevens moeten uitmaken, welk land na dat van den landsheer tot herstel van den dijk verplicht is.

c. Hier wordt voor dijkrecht bevestigd de bewering van Philips à Leydis omtrent het zeventuig bij geschillen over den eigendom van onroerend goed: „et illa adjudicatio rata est „saltem per annum" [1]). Immers van Jan Bruninck wordt gezegd: „ende hy bedinde, dat hy dien dijck *voort* dingen mochte op „die sevene op sijn banne ende boete *binnen jaere ende daghe*, „*dat geen recht en was.*" Hetzelfde zal verstaan moeten worden van het appel tegen het zeventuig ingesteld door Bouman: „doe dingede die voorseyde Bouman *mit enen nien onrechte* „*ende niet na den ouden dijcsrechte* dien voorseyden dijck, also „verre alse him aneginck, *voirt* op die sevene". Van een zeventuig kon men dus appelleeren op de zevens, doch eerst na verloop van een jaar; dit was in 1322 reeds oud dijkrecht.

d. Eene uitzondering op de onder *c* gegeven regel bestond echter voor hem, die „uuytgedijckt ware ende dat toebrachte als recht is". Dijkplichtigen konden dus eerst na een jaar appel aanteekenen tegen de uitspraak van een zeventuig, waarbij hun toegedeeld was het onderhoud van een gedeelte dijk, waarin eene wade gebroken was. De eigenaar daarentegen van land, niet gelegen onder den beschadigden dijk, kon „dien dijck . . . *voort* op enen anderen dingen of sevene „crygen daertoe". Op dezen grond wordt dan ook de vordering van het Duitsche Huis toegewezen.

JOOSTING.

---

1) G. de Vries Azn. Het dijks- en molenbestuur in Hollands Noorderkwartier (Kon. Acad. v. Wet. 1876), bladz. 303.

2) Philippus à Leydis, De cura reipublicae, pag. 299.

1. 1434, April 9. *Henric Janssoen, lid van den raad der stad Utrecht, brengt op verzoek van dat college het vonnis in, gewezen in eene zeventuigsprocedure, waarin twee oud-raden als zevens waren opgetreden.*

Also Godert die Coninc ende Adriaen van Landscroen oude rade desen rade angebrocht hebben, dat sy geset waren tusschen Claes Sabel ende Ghisebrecht van der Horst, Jacop van der Horst etc. als totte zevenghifte van der hoeven veens gelegen in der Ridderveen ende daer die zueven of gegeven hebben, heeft Henric Janssoen, onse rade, so hy daerom gesent was, van Godert ende van Adriaen een cedel ontfangen, also die ghifte gegangen is, sprekende van woirde te woirde als hierna bescreven staet, welke cedel hy den rade presenteerde:

„Aldus gaven die zueven des Sonnendages voir sinte Peters-„dach ad Cathedram: want wy gevonden hebben, datter een „eygendom gegeven is, daer wy des abts segel ende brieve „of gesien hebben, so wysen wy dien brieff in sijnre weerden. „Behoudelick off die van der Horst hiernae beter bewijs von-„den, daer mogen sy mit rechte mede spreken".

Dit geschiede anno XXXIIII sFridages nae Beloken Paesschen.

R. D. B. dd. 1434 fol. CXIX verso.

2. 1432, Januari 29. *De raad van Utrecht beveelt den zevens in een geschil tusschen Jan Claeszoon en Reynier vten Hamme, hun getuigenis aan hem mede te deelen op straffe van hechtenis, en regelt de verhouding van beide partijen naar gelang het zeventuig zal luiden.*

Anno XXXII des Dinxdages na Pauli Conversio, by scepen, rade ende oudermans is gesleten, — als van den arve, dair scelinge om is tusschen Jan Claeszoon ende Reynier vten Hamme, dat gezuevent is, —:

Dat die zueven voir den raet comen sellen ende seggen aldair, wien sy dat lant gegeven hebben. Ende hebben sy Jan Claeszoon dat arve gegeven, so zell Reynier dat lant hebben op sinen coep ende Jan Claeszoen syn gelt geven, dairoff betalen. Ende wairt dat die zueven dat aldus niet en deden, zo zellen die zueven dan rechtevoirt opter poirten

gaen ende dair niet off gaen, eer sy den rade hoir ghifte geseit hebben.

Na ghifte der zueven zo zell Reynier Jan Claeszoon betalen syn gebreke van sinen gelde by den rade binnen XIIII dagen naestcomende in paymente des coeps in der tyd gancaftich. Ende elc mach den anderen van schade bespreken, off hy will, mit enen onvertogen recht. Dit sell Reynier doen, alle dage voirt by enen ponde.

R. D. B. dd. 1432, fol. LXXXIII verso.

3. 1465, October 7. *Vonnis van het gerecht van Cortehoef in eene zeventuigsprocedure tusschen Wernaer Gheritsoen c.s. en Franck Peter Diersoen c.s. over den eigendom van een stuk land in genoemd gerecht.*

Alle denghenen, die desen brief sellen sien of horen lesen, doen wy verstaen Claes Heijnensoen, schout van Cortehoef in der heeren gherecht van sunte Marien tUtrecht, scepenen Heinrick Hermansoen ende Claes Gheritsoen, dat voer ons quam int gherechte Wernaer Gheritsoen, Dirck Gheritsoen, Ghijsbert Roelofsoen ende Jacop Ottensoen. Ende dese voerseyde goede mannen hebben anghesproken een half ghesaten lants, die Splinter Berensoen plach toe te behoren, ende hebben dat ghehouden voer hem, voer God ende voer den sevenden, ende voer hoer oudt eyghen; ende gheleghen in der heeren gherecht van sunte Marien tUtrecht, die Peter van Zijl nu ter tijt ghebruyck. Daer is teghen ghecomen Franck Peter Diersoen mit syne medewerkers. Nu sijn die soeven voirdaecht ende sijn te recht ghecomen ende hebben ghegheven Weerner Gheritsoen mit sijn medewerkers dit voerseyde lant, als voerseyt staet, behoudelick Jutte, Splinter Berensoens wedue, hoer lijftocht aen dit voerseyde goet; nae Jutten voerseyden doot selt weder comen aen Weerner mit syne medewerkers, als voerseyt staet, ten sy dat saeck dat sy beter bewijs brenghen mit seghel ende brieve, dattet goede mannen kennen, dattet beter bewijs is, ende wy schout ende scepenen gheen beter bewijs ghehoert en hebben, als voerseyt staet. Ende voert soe is ghewijst, dat Werner Gheritsoen mit synen medewerkers sijn naghehout daertoe doen sel. Nu is Wernaer voirseyt mit sijn medewerkers ghecomen ten naesten rechtdach, als sy verdaegt waren, ende sijn ghecomen ende hebben horen eedt daertoe ghedaen, — Werner mit syne manninghe, Dirck

Gheritsoen mit syne manninghe, Ghijsbert Roelofsoen mit syne manninghe ende Iacob Ottensoen mit synen manninghe, hebben haren eedt daertoe ghedaen, als die scepen wijsden, (dat sy) sculdich waren te doen. Ende dese voerseyde achten(de)-twijntich mannen hebben horen eedt ghedaen, dat die soeven wel ghegheven hadden, als nabescreven staet, by namen Jan van (den) Anxster, die schout van sinte Marien, Gherit die Wit, van der heeren weghen, Jan Willem, Peter van Sijl, Adam Tijmansoen, — dese vijf voerseyt hebbent ghegheven dese voirseyde goede mannen. Ende Claes Heijnensoen, schout, heeft ghevolcht dese voerseyde vijf seven van tgherechts weghen, als die scepen wijsde, dat hy sculdich was te doen, voer Peter Jansoen, schout van Nichtevecht, ende voer Peter Aelbertsoen in die Loesdrecht. Ende daerom dat alle voerseyde punten gheschiet ende ghewijst is, alle arghelist uutghescheiden, soe heb ick Claes Heijnensoen, schout, Heinrick Hermansoen, Claes Gheritsoen onse seghelen aen desen brief ghehanghen. Int jaer ons Heeren dusent vierhondert vijfendetsestich opten sevenden dach in Octobri.

Cartularium A van het Regulieren-klooster te Utrecht, fol. 57.

4. 1322, December 8. *Uitspraak van den bisschop van Utrecht, naar aanleiding van eene klacht van de Utrechtsche balye der Duitsche Orde tegen gehouden zeventuigen in eene procedure over den onderhoudsplicht van een gedeelte dijk in den Lopikerwaard.*

Wy Johan, by der gracien Godes gecoren ende geconfirmeert biscop tot Vtrecht, doen the weten etc.: dat voor ons quam broeder Willem van Oostrum, commandur van de lantcommandeurs wegen ende der heren wegen van den Duytschen Huys van Vtrecht, ende clagede ons, dat om den wille dat geschoort was ene wade in dien dijck van der Lecken in Lopicker-weert beneden Jaersvelt in onsen lande, soo was de dijck, daer de wade in geschoort was, geheert by den sevenen mit rechte ende mit oerdele, alse daer gelegen is op twe mergen lants in Lopicker-weert mit enden ende eggen alse gelegen sijn, — doe vragede de dijckgreve dien sevenen, wie ware in dien were van dien twee mergen lants, — doe antwoorde de sevene, dat sy dat niet schuldich en waren te seggen, ende dat wert daer gedeelt met recht etc., — doe vragede de dijcgrave, off daer ymant ware, die wiste, wie

dier 2 mergen lants in were ware, — doe seyde daer een ander, die daer stoet, dat hy waende, dat die heere van den Duytschen Hus waren in die were van dien 2 mergen lants, ende op dien waen soo eyschede de dijckgraeven die voorseyde heeren voor hem ende eyschede, dat sy stoppen souden dien onraet ende scade ende dat gebreeck van dier waden. — daer quam broeder Willem voorseyt voor dijcgrave ende hemraet ende by rechte ende oirdels des heemrats dede hy enen scijnet, dat hy doe eerste wiste, dat sy daer enige 2 mergen lants hadden, daer sy dier scade om lyden souden ende dien onraet der waden omme stoppen souden, — voort so wysede hem den heemraet voor recht, dat hy ontwaren mochte mit hande ende mit monde eenigen man, dien die eygendom van die 2 mergen lants ontfangen hadde tot dier heeren behoeff van den Duytschen Huis, daer sy dien onraet omme stoppen souden, ten ware dat men se verwinnen mochte mit horen openen brieve ofte mit horen gewairden [1]) bode van horen huis ofte mid hoiren knape van hoiren clederen of mit dien heemrade, die daer van recht om seggen soude, — ende doe ontwaerde [2]) broeder Willem voir dien dijckgrave ende heemraden eenige man, die de twe mergen lants ontfangen hadde totter heren behoeff van den Duytschen Huys, theme waire dat hy des overgaen mochte met horen openen brieve ofte gewairden bode etc., ende want des daer niet en geschiede, soo worden [3]) die voorseyde heeren daer gedeelt vry ende quijt van dier dijcke ende dier wade ende van allen scade, die daeraff gecomen ofte comen mochte, — doe worden die 2 mergen lants gevroont den here van den lande onse voorsate, ende die voorseyde dijck wert gedinget weder op die sevenen, — doen gaven die vyve dien dijck Boutman, poortere van Schoonhouven, ende Gervaert van den Polsbroek ende voirt op al hair goet, dat sy hadden, — doe dingede die voorseyde Bouman mit enen nien onrechte ende niet na den ouden dijcsrechte dien voorseyden dijck, also verre alse him aneginck, voirt op die sevene, — doe gaven sy dien

1) In HS. staat „gewoneden", dat ten onrechte kan gelezen zijn voor „gewairden", zooals later volgt.

2) In HS. staat „antwoorde", dat ten onrechte kan gelezen zijn voor „ontwaerde", waarvan eenige regels hooger sprake was.

3) In HS. staat „wonden".

dijck Jan Brunninck ende voort op al sijn goet, — ende doe Ghervaert sijn deel van den dijcke oeck dingen woude op de sevene, doe belyde Jan Brunnick, dat hy sculdich ware te hebben dien dijck altemale, ende hy bedinde, dat hy dien dijck voort dingen mochte op die sevene op sijn banne ende boete binnen jaere ende daghe, dat geen recht en was, — doe dingede dvoorseyde Jan Brunninck dien dijck op de sevene, die sworen, dat sy dien dijck geven souden op recht dijckgoet, — daer gaven sy dien dijck op vier mergen lants der heeren van den Duutschen Huys, die leggen in Lopicker-weert, dat nie dijckgoet en was ende vry is van allen dijcke ende nie en hoorde in dien gebozemte noch in dien eygendom, daer die dijck mit roerde, ende voirt op al tgoet der heeren van den Duutschen Huis. dat nie dijckgoet en was.

Hieromme baden ons die voorseyde heeren, dat wy om Goids wille ende om recht hun dat kennelicke onrecht by rechte offdoen wouden. Doe deden wy comen voor die meene ecclesie van Vtrecht, borgemestere, scepene ende den raedt van Vtrecht, vryen van den wercke, dijckgrave, den ouden ende nieuwen heemraidt des gerechts van Lopicker-weert, omme te hoiren alsulcke clage alse broeder Willem voor ons geclaget hadde. Doen vertelde broeder Willem syne clage, in allen den manieren alse voorseyt is. Doe manede wy dien dijckgreve ende dien ouden heemraet by horen eede, dat sy seggen souden, of alle dingen geschiet waren, alse broeder Willem ons geclaget hadde, etc. Doe berieden sy hun daerop ontes anderen dages. Doen quamen sy met den nyen heemrade voor ons in onsen sael ende seyden in antwoorde der meenre provisore der ecclesien van Vtrecht, die de ecclesie daertoe geset hadde, — want sy daer selve niet comen en mochte, — ende in antwoorden haren Gysebrecht van Ysselsteyne, haren Sweders heer van Abcoude, haren Boudekyns van Auezate, haren Jacobs van Lichtenberch, haren Eueraerts Zuermonts, ridere, Sweders van Vianen, dier borgemeyster, dier scepene ende des raeds van Vtrecht ende anders des bester ende der wijster van onser stadt ende van onser lande van Vtrecht: dat alle dinck alsoe gevallen ware, alse broeder Willem geclaget ende vertellet hadde. Doe beriede wy ons mit allen desen goeden luyden, wat recht ware. Doe wyseden sy ons alle voir een oudt dijckrecht, dat geen man, daer een dijck op geheert ware mit dien sevenen, mochte dien

dijck, daer die wade in geschoert ware, voort op enen anderen dingen of sevene crygen daertoe, ten ware dat hy uuytgedijckt ware ende dat toebrachte als recht is; ende dat die voorseyde dijck, daer die wade in geschoert was in Lopicker-weert, mit rechte geheert was op Bouman ende Gheruaert, als hy eerst op hem gegeven was nae den eersten 2 mergen lants, ende dat hy daer mit rechte blyven soude op hem ende op hoire gebozemte ende voirt op al hoir goet, ende dat sy dien scade lyden souden van dien voorseyde wade, tot dien dage dat sy uuyt[1])gedijcket waren ende sy dat toegebracht hadde, als recht wair, ende niet die heren van den Duytschen Huyse, want sy vry ende quyte gedeelt waren mit rechte ende mit oirdele van dien dijcke etc., ende want sy him der twier mergen lants gheuet hadden, alsi schuldich waren the doen mit allen rechte. Ende voort baden ons alle die goede lude, dat wy se houden wouden in dien ouden dijckrechte, alse hier te hant voorseyt is. Hieromme soo delede wy mid rade ende mit wysinge alre onser goeder luyden, die hier voorseyt sijn, die heeren van der Duytscher Huus vry ende quyte van die voorseyde wade ende dijcke etc. ende wysen dien dijck ende die scade op de voornoemde twee, daer hy eerst gewijst was na dien 2 mergen lants, ende voirt op al haer goet, alse die heemeraet getuget [2]) hadde voor ons ende anders goede lude, die hier voorseyt sijn. Ende in oirconde deser dingen so hebben wy desen brief besegelt mit onsen segel. Gegeven int jaer ons Heeren dusent driehondert ende tweendetwintich des Woensdaechs na sinte Nicolaes-daghe.

Gecollationeert tegens syn principale, teste me Lamberto de Elborch, ende is bevonden te accorderen.

---

1) In HS. staat: „niet".
2) In HS. staat: „gehuget".

XXX. Das Heberegister des Stiftes Essen von seinen drei Oberhöfen Olst, Archem und Yrthe in Salland.

In dem Archiv der Münsterkirche zu Essen wird eine Pergament-Handschrift aufbewahrt, in welcher die Einkünfte, Rechte und Gewohnheiten des ehemaligen Stiftes Essen aufgezeichnet sind. Der Einband der Handschrift besteht aus zwei eichenen Deckeln, welche zu einem Drittel mit gepressten Leder geziert sind. Geschlossen wurde das Buch mit zwei Riemen, von denen einer noch erhalten ist. An dem hinteren Deckel befindet sich unten eine Oese, an der noch eine Kette hängt. Diese ist 1,20 M. lang und besteht aus 30 Maschen und einem Ring. Von dieser Art seiner Befestigung erhielt das Buch seinen Namen: es wurde *Liber catenatus*, *der Katenat* oder *das Kettenbuch* genannt.

Das Essener Kettenbuch ist geschrieben worden in der ersten Hälfte der 15 Jahrhunderts. Zwar stehen auf dem ersten Blatte unter der Überschrift: „*Mansi spectantes ad curtem Veyhoff*" die Worte: „*Conscripti anno domini M° CCC° XXX° II°*"; allein dieselben sind mit anderer Dinte geschrieben und nachträglich hinzugefügt. Hiernach muss man annehmen, dass bei der Abfassung des Kettenbuches ein älteres Register aus dem Jahre 1332 vorgelegen hat. Es wird auch auf ein *antiquum registrum* an mehreren Stellen im Kettenbuch hingewiesen. Wenn in dem sogenannten Brüsseler Katalog der Aebtissinen von Essen, abgedruckt im 5 Heft der „Beiträge zur Geschichte von Stadt und Stift Essen", von der Aebtissin Katharina von der Mark berichtet wird: „hat das Catenat auffgerichtet", so hat hierzu wahrscheinlich die eben angeführte interpolirte Stelle Veranlassung gegeben, abgesehen davon, dass Katharina erst 1337 zur Regierung gelangte. Die Thatsache, dass in dem Kettenbuche eine Urkunde aus dem Jahre 1403 mitgetheilt wird, welche nach Schrift und Dinte zu schliessen nicht etwa nachträglich eingefügt ist, sowie auch der Character der Schrift weisen zweifellos auf die erste Hälfte der 15 Jahrhunderts, als die Zeit der Abfassung der Handschrift.

Der Text der Kettenbuches ist theils lateinisch, theils niederdeutsch geschrieben. Der Inhalt desselben besteht aus vier Theilen. Der erste Theil enthält auf Blatt 1 bis 53 das Heberegister der Stiftes Essen von 15 Oberhöfen (curtes) und den zu ihrem Hofesverbande gehörenden Unterhöfen (mansi). Dieselben lagen theils im Stiftsgebiete, theils ausserhalb desselben, in Westphalen, Rheinland und Hessen. Nach Aufzählung der Unterhöfe und der von einem jeden derselben jährlich zu entrichtenden Abgaben folgt dann ein längerer Passus über die Abgaben, Rechte und Gewohnheiten des betreffenden Oberhofes. — Der zweite Theil handelt auf Blatt 59 bis 99 von den kirchlichen Verhältnissen des Stiftes Essen, von den Rechten und Pflichten der Aebtissin, der Kanonissen und vorzugsweise der Kanonichen. Dabei werden die mit den kirchlichen Würden und Ämtern verbundenen Einkünfte, sowie auch die auf denselben lastenden Abgaben sehr eingehend aufgeführt, so dass dieser Theil auch sehr viele Nachrichten über die wirtschaftlichen Zustände des Stiftes enthiilt. — In gleicher Weise handelt der dritte Theil auf Blatt 100 bis 110 von den Einkünften, Rechten und Pflichten der abteilichen Beamten (Droste, Marschall, Kämmerer, Schenk, Küchenmeister) und niederen Bedientesten (Köche, Unterkämmerlinge, Wäscherinnen, Gärtner, Bäcker, Brauer, Fischer, Pferdestricker). — Der vierte und letzte Theil enthält auf Blatt 114 bis 128 das Heberegister des Stiftes Essen von drei in der Erzdioecese Utrecht, in Salland, belegenen Oberhöfen, Olst, Archem, Irthe und den zu ihnen gehörenden Unterhöfen. Voran stehen urkundliche Nachrichten über die bei denselben geltenden Hofesrechte. Dieses Urbar ist zwar etwas nüchtern, aber doch von grosser Wichtigkeit für die Niederländische Rechtsgeschichte und verdient desshalb mit Recht in den „Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht" veröffentlicht zu werden.

Essen im Februar 1898. F. Arens.

I.

Nos Johannes Dei gratia Traiectensis electus, Gosswinus Dauantriensis et Giselbertus Aldenselensis ecclesiarum prepositi recognoscimus, quod cum (inter) Hinricum de Essende. scultetum abbatisse et conventus in Essende, ex parte una et homines, pertinentes eisdem abbatisse et conventui in episcopatu Traiectensi manentes, ex altera super diversis causis et juribus questio verteretur, nos de consensu partium super duobus articulis pronuntiandum duximus hoc modo. Videlicet quod prefati homines septimo anno persolvent introitum suum dicte abbatisse vel sculteto eius, licet ipsa personaliter non veniat, acsi in propria persona veniret. Item quod mansionarii in lecto egritudinis constituti, ultra septem pecora non habentes, filiis suis vel filiabus junioribus nichil legare poterunt; si vero ultra septem pecora habuerint, de superstitibus legare poterunt filiis et filiabus suis junioribus pro sue libito voluntatis. ita tamen quod pars, (que) abbatissam conventum et scultetum predictos contingit, tanta vel maior maneat quam filiis et filiabus suis junioribus legent. Aliis juribus sive servitiis, a prefatis hominibus dicte abbatisse et suo conventui vel eorum sculteto persolvendis et exhibendis, sicut in previlegiis eorum conscripta sunt, per omnia salvis utrique parti, quibus nichil addimus, diminuimus nec etiam per dictum nostrum aliquid immutamus. In cuius rei testimonium sigilla nostra presentibus literis duximus apponenda. Datum et actum apud Heyne Kalendis Junii anno Domini M° ducentesimo octuagesimo octavo.

In Godes namen amen. Wy Johan by der genade Godes unde des stoles van Rome bischop van Utrecht doen kundich alle dengenen, dey nu sijn unde hirna comen sullen, dat wy de hilgenlude, welker overste voget wy sin, ghelovet hebben unde lovet in dissen breven tho holdene unde to beschermene in eren alden rechte, als dat mit der waerde ons angebracht is, dat dyt sy or alde recht, dat hirna staet beschreven. Int eyrs eyn hovennere, dey bynnen synen veir stapelen licht. wil hey sijn guet vergeven, dey sal also machtich wesen, dat hey up moge staen unde cleden em selveren unde schoen em selveren unde slaen dry slage mit eme swerde, so mach hey syne rorende have geven wen hey wil bynnen echt, uppe

seven hovede, de weder de argesten noch de besten sin, dey solen stain ter ervetale; unde van den seven hovenden so mach deygene, de des hovenners erve upbuert, mit twen schillingen Cleve winnen eyn dat beste, dar sal hey mede dey kost doen. Ende wert dat den amptmanne hir nicht an genogede, so solde men dat erve uten mit seven eden unde so solde em daran genoghen. Vortmer so mach dey erfghename des hoveners winnen sijn erve bynnen jars mit twen schillinghen Cleve. Vort wert dat eyn hovenere syne ervende synen hoven uplaten wolde by sinen levendighen lyve, de sal de ervent winnen mit halven gelde, als mit vyf schillinghen Cleve, unde so blivet de alde stande to enen kore. Vort wert dat de hovenere gene giftinghe en dede, also vurgesproken is; wat hey achterlete. veltvlegende unde veltgande, dat verervede an den heren, mer de ervent de hovenners de mach winnen drey ceye wat hey kesen wel van ghoede, dat men ecen mach mit twe schillingen Cleve. Vort so sal men uten des hoveners overste roec, enen evelden hoyken, syn broecgurdel unde twe hosen sunder vorvoten. Vortmer eyn eynlopeman de sal geven eyn beste unde geyn meyne ghoet, dat ander luden mede is tho vryenne. Vort eynlopelude, de suste ghene sijn, stervet der jungester enich, dey en is gene core schuldich, mer de aldeste allene, dewile dat sey onverscheden sin. Vort ene hilgen vrouwe de ne gevet nyet alse se stervet. Vortmer enen wissel dey sal men doen mit ener loderen buckeshuet offte mit twen schillingen kasch. Ende en woldes de amptman nyet doen umb alsodaen guet, men en soldet nyet vere soken dan an den amptman des heren van dem lande, de solde dat doen umb dat vursproken guet. Vort de amptman, als hy to richte sittet in den hoven, wolde hey eme nicht genoghen laten myt doen, dat em de heren wisseden, sey mochten enen rechter setten under em bynnen ore echt, so solen de hyen de ordel delen, dar sint se mede bewart. Vort so sal de abbedisse van Essende, de dyt vurgenoemde recht hevet over dese hilegelude, komen overt zevende jaer in de hove unde bestên dit vurgenoemde recht. Wer dat, dat dey hilgenlude an enigen punten verenget waren anders dan hir vurgemeldet is, dat solde se affdoen; ende en dede de abbedisse des nicht, so ne weren dey hilgenlude or nicht schuldich. In orkunde deser vurgenoemden stucken so sint dese breve besegelt mit onsen segele. Gegeven int jaer ons

Heren dusent dreyhundert veir unde twintich des Saterdages na Pinxsten.

Universis presentes literas visuris vel audituris nos Egbertus de Almelo dominus et Theodericus, filius noster primogenitus ex domina Mechtilde de Lymborgh uxore nostra, notum facimus et tenore presentium protestando publice recognoscimus. Quod venerabilis domina abbatissa secularis ecclesie Assindensis cum consilio et consensu capituli sui ipsius ecclesie villicationem bonorum dicte ecclesie in Sallandia consistentium, scilicet curtium in Archem, in Irthe et in Olst, et hominum ac bonorum ad ipsas curtes spectantium, dicto Theoderico filio nostro quantum ad tempora vite sue obtinendam concessit sub pactis et conditionibus infrascriptis, videlicet quod nos. qui eiusdem filii nostri in dicta villicatione tutor eramus, et ipse filius noster dictam villicationem cum hominibus et bonis ad eam pertinentibus in suis juribus et justis ac approbatis consuetudinibus fideliter et constanter tuebimur et conservabimus pro posse nostro, nec quidquid de bonis et juribus ipsis alienabimus, sed ad recuperandum et reservandum bonorum ipsorum jura et ad revocandum ad statum debitum ea, que de dictis bonis distracta et alienata et ab alienis minus juste invenerimus occupata et detenta, nostris propriis expensis laborabimus sollicite et cum effectu; pensiones quoque administrationes et census, annuatim persolvendos et villicationem et bonis predictis per scultetum ibidem domine abbatisse et conventui dicte ecclesie terminis debitis et consuetis, videlicet in fęsto sanctorum Cosme et Damiani quatuor pingues vaccas et duos solidos Dauantrienses pro sale, novem uncias angwillarum, octaginta octo caseos valentes singulari unum sterlingum et decem libras Dauantriensium denariorum quinque solidis minus; in vigilia autem Nativitatis Domini triginta solidos Dauantrienses pro oblationibus domine abbatisse, item in media Quadragesima duo millia allecium et sexcenta, in Cena Domini triginta luceos, in Ascensione vero Eiusdem octoginta cąseos vel totidem sterlingos et quinque libras Dauantriensium denariorum minus tamen quinque solidis, et infra mensem post Nativitatem beati Johannis decem urnas butiri et quatuor solidos Dauantrienses, annis singulis administrabimus et persolvemus et apud Essende presentare faciemus nostris periculis et expensis, nisi forsitan hee res postquam

pervenerint ad fluvium Emschariam violenter rapte fuerint seu ablate; salvis domine abbatisse juribus et servitiis, que sibi a predictis hominibus specialiter suo tempore exhibenda fore dinoscuntur. Preterea cavebimus et competenter satisfaciemus domine abbatisse et conventui predictis de peculiis hominum seu mancipiorum predictorum, quorum hec est distinctio: quod peculia mercatorum et institorum, remos pendentes habentium, carrucas ducentium, tentoria fingentium, domine abbatisse debentur; peculia autem colon(or)m, qui in vulgari dicuntur *hovenere*, conventui, et tam virorum quam feminarum absque heredibus decedentium vestimenta meliora, quibus ad ecclesiam, ad forum et ad tabernam pergendo uti consueverant, preposite ipsius ecclesie; aurum vero sive res auree, quas femine morientes relinquerint, thesaurarie debentur ad deaurandum ecclesie ornamenta, salvis tamen nobis peculiis, que nobis competunt et debentur ratione ipsius villicationis hominum singularium, qui nulla adhoc matrimonia contraxerunt Quodsi in administrando et presentando, ut dictum est, pensiones et census prefatos negligentes aut in observando pacta et conditiones predictas transgressores quandoque, quod absit, notabiliter et culpabiliter inventi fuerimus, et moniti super hoc ex parte domine abbatisse et conventus infra dimidium annum post monitionem hanc de negligentia seu transgressione hujusmodi non satisfecerimus, extunc plane et simpliciter cademus ab omni jure, quod in dicta villicatione nobis et dicto filio nostro indultum exstiterit et concessum, et ipsa domina abbatissa Assindensis, que pro tempore fuerit, omnem voluntatem suam de villicatione sepedicta, de qua nullatenus postmodum nos intermittemus, poterit ordinare; defuncto autem ipso Theoderico filio nostro nos Theodericus, heredes nostri necnon et ejusdem Theodorici heredes nichil penitus juris in dicta villicatione nobis vindicabimus, nisi quantum de pura gratia domine abbatisse Assindensis potuerimus obtinere, nec aliquas expensas factas vel recepta dampna occasione villicationis et bonorum predictorum seu recuperationis aut defensionis eorumdem allegabimus nec requiremus ab ecclesia Assindensi sepedicta. Et hec omnia et singula premissa nos et dictus filius noster bona fide promisimus et in hiis scriptis firmiter promittimus inviolabiliter observare et adimplere et non contrafacere vel venire per nos vel per alium seu per alios aliqua ratione vel causa, de iure vel de facto.

In quorum omnium testimonium, evidentiam et majorem securitatem presentes literas domine abbatisse et conventui sepedictis concessimus, quas nos Egbertus dominus de Almelo predictus sigillo nostro pro nobis et Theoderico filio nostro, sigillum adhuc non habente, roborantes, nobilium virorum domini Euerhardi comitis de Marka et domini Engelberti eius primogeniti, domini Euerhardi comitis de Limborgh et domini Theodorici de Lymborgh ac honorabilium virorum Dauantriensis et Aldenselensis ecclesiarum prepositorum et honestorum militum dominorum Goiswini de Gemene, Bouonis de Strunckede et Frederici dicti Redinch (sigillis) petivimus communiri. Et nos Everhardus comes de Marka et Engelbertus noster primogenitus, Euerhardus et Theodericus de Lymborgh, Goiswinus Dauantriensis et Philippus Aldenselensis prepositi, Goiswinus de Gemene, Bouo de Strunckede et Fredericus dictus Redinch milites protestamur, quod ad petitionem Egberti domini (de) Almelo et Theoderici filii ipsius sigilla nostra duximus presentibus apponenda in testimonium premissorum. Datum Idibus Augusti anno Domini M° CCC° tertio.

II.

Isti sunt census in Sallant, sicut habet privilegium ecclesie Assindensis [1]).

In festo Cosme et Damiani 88 casei. In Ascensione 78 casei.

Item in festo Dominorum 10 libre 5 solidis minus. In Ascensione 5 libre 5 solidis minus.

Item in festo Dominorum 2 vaccas pingwes et in Assumptione 2, 13 getas allecium, 9 getas angwillarum, quinquies 30 luceos; 30 ex eis abbatisse dabuntur.

In festo Alfridi 3 solidos ad oblatas.

Mansionarii defuncti vestes habebit preposita, heredium conventus, quod villicus prosequitur cum octo viris, quibus dabuntur expense vel 2 solidi; nec ei licebit heredium prosequi nisi presentibus quatuor mansionariis juratis, qui caveant juri ecclesie, quorum singuli habebunt duos denarios a villico.

1) Abgedruckt in Kindlinger's Geschichte der Deutschen Hörigkeit S. 257 u. ff.

Villicus habebit heredia eorum, qui non contraxerunt matrimonium, in opem sue pensionis. Heredia mercatorum et habentia remigia dependentia et institorum, qui carrucas ducunt et tentoria fungunt, habebit abbatissa. Vestes mansionarie, que sine herede moritur, habebit preposita; aurum custos ad deaurandum res ecclesie.

Item si quos liberorum ecclesie se conferre voluerit advocato, dabit 2 solidos sub hac forma: si forte quis in posterum eos ab ecclesia alienare voluerit, advocatus eos juramento prestito gratis tueatur.

Item mansionarii nullo jure tenentur advocato, nisi villicus de ipsis nequeat judicare.

Item pro commutatione facienda villicus habebit duos solidos et advocatus duos, ut commutatos, si in posterum impetantur, a calumpnia alienationis teneant.

Item hominem ecclesie, qui alias impetitur, advocatus juramento conservabit, prehabita securitate a villico et familia ecclesie, sicut jus ipsorum exigit; quodsi advocatus obmiserit et homo per ipsius negligentiam ab ecclesia alienatus fuerit, ipse eum ecclesie restituet jure, quod *vogedinch* dicitur.

Item advocatus bis in anno presidebit et de singulis mansis quolibet anno unum tantum denarium percipiet.

Item filius mansionarii, volens patre vivente habere mansum patris, dabit 6 solidos; unum tamen solidum villico, 5 solidos conventui, patre mortuo 6 solidos dabit.

Item si homo ecclesie mansum non habens moritur et si jumenta apud se habet, que pro medietate proventuum et jumentorum pro spe melioris rei nutrivit, villicus inde nichil percipiet nisi medietatem jumenti melioris; et si homo voluit melius jumentum, quod idem mortuus habebit, ita si proprium habet, percipiet; si proprium non habet, medietatem illius percipiet, quod pro medietate nutrivit.

Item homo ecclesie si filios aut filias secum conjugatos habuerit, et si ipsorum aliquem, quamdiu cum patre vel matre commanserint, mori contigerit, villicus ecclesie de ipsis curmedum non habebit.

Item homo ecclesie, mansum non habens, pro contrahendo matrimonio dabit solidum vel pellem hirci.

Item homo ecclesie si heredium dabit, villico serviet vel duobus solidis servitium redimetur; qui heredium dat, optionem habet eligendi in tribus: sive vaccam sive porcum sive examen

siue ovem. Acta sunt hec sub Aleyde abbatissa et Lysa preposita, Baldewino villico, Gerardo advocato [1]).

III.

Sequuntur [2]) jura et consuetudines curtium,

dictarum Olst, Yrthe et Archem, spectantium ad abbatissam et capitulum secularis ecclesie Assindensis, sitarum in dioecesi Trajectensi in terra Zallandie, habentium diversos mansos, quos mansos neminem colere licet nisi sit sanctus homo, vulgariter dictus *heligen man* et *helich wijff*, vel nisi sit de speciali licentia predicte abbatisse et capituli dicte ecclesie Assindensis. Mansi etiam curtium predictarum, intitulati sive nominati secundum nomina et cognomina possidentium, non tribuunt sive faciunt possessoribus jus, nisi sint qualificati ut premittitur.

1. *Et primo de curte Olst.*

Dyt sint dey helygen gůde des gestichtes van Essende, dey hort in ern hoff to Olst in den lande van Zallant in den stichte van Utrecht, angebracht by Johan van der Molen und Reyner van der Steghe by eren eyden.

In parochia Olst.

Primo dey hoff to Olst, gelegen in den kerspel van Olst, dey twe hoven holt, ys vertynzet Gerdruden van Essen vor 24 alde groten Tornoze, under pene alze dat gut to Hyllebrandinck hirna gescreven steyt vertynzet ys.

Item Sloyzengût, anders geheyten des Selgen gût, holt twe hoven, vertynzet Gerdrude van Essen vurscreven under derselven penen vor achte alde gruten [3]).

Sychen plach to gevene 7 Brabanter, ys vertynzet Dyrich Lobbertesson vor sess alde groten, dat heft nu Johan ter Molen.

Malfardesgût plagh to ghevene 7 Brabanter; is nu vertynzet Dirych den Koster vur ses alde groten.

---

1) Abtissin Alheidis und Pröpstin Elisa sind beide gleichzeitig 1216—1230 urkundlich nachweisbar. Vergleiche: Abtissinnenkatalog. Beiträge zur Geschichte von Stadt u. Stift Essen. Heft 5, Seide 8; sowle auch: Gerss, Höfe und Hofesrechte des ehemaligen Stifts Essen. Berg. Gesch.-Ver. Band XI Seite 174 u. ff.

2) Alles Folgende ist von einer andern Hand geschrieben.

3) In margine: 8 tornsch.

Berghe Johans gud, dat Berghus anders geheyten, plagh te gevene 10 Brabanter; ys vertynzet Johanne Cleynezadel vor sess alde groten.

Voerde plach to gevene 7 Brabanter; ys vertynzet; dar gyft nu af Johan Clenezadel sess alde groten.

Ter Steghen plach to gevene 7 Brabanter; is vertynzet; dar gyft nu af 6 alde groten Johan Necke.

Vysschersgůt, alias Wyldermen-gud, helt 1 hůve, plach to gevene 10 Brabanter; ys nů vertynzet; und dar gyfft Johan Necke vurscreven 6 alde groten.

Dat Clostergůt holt 1 hůve und eyn deyl van Sloyzengude vurscreven plach to gheven 10 Brabanter; ys nu vertynzet dem closter van der Honepe vor 1 schilt.

Ter Molen helt 1 hove, plach to gevene 7 Brabanter; ys nů vertynzet; und dar gyfft aff 6 groten Johan ter Molen.

Ouermersch ys verlenet juncfer Hanneken van Dorte vor eyn denstmansgůt.

Cortryk und eyn gut to Pleyst sint ouch belenet Johanne van Cortryk vor denstmannegude.

Nota. Ecclesia Assindensis non habet in Zallandia bona ministerialia sed dumtaxat curtialia, quamvis ex inportunitate petentium sint sicut premittitur concessa.

In parochia Wye.

Brandehofstat vertynzet; daraff gyfft 4 alde grote Rulof van Rutenborgh.

Vbbergen und dey derde deil van Wyssekink synt vertynzet; dar gyfft aff Otbert van Vbbergen 4 sware gulden.

Wyssekink tho Herixen dey ander derde deyl vertynzet Bernde Morryen vůr twe sware gulden.

Wyssekink dat leste derde deyl vertynzet vor 2 sware gulden Lysabeth van der Weden.

In parochia Herde.

Pylstertesgut myt benomeden lande, gelegen over der Yslen op Velwe in Gelrelant, hornde in den hoff to Olst; ys vertynzet umme 5 Tornsche Bernde den Nyenmanne [1]).

Des Versgut up Velwe over der Ysle mit benomeden lande

1) In margine: 5 grossen.

darto, gelegen in denselven kirspele, is vertynzet Pelegryme van Wezen vor 7 Tornssche [1]).

2. *Archem.*

Feria sexta post Ascensionem Domini solet solvi census in curte Archem, et redditus die Lamberti, et omni septennio *invardesgelt*, ad quod tenentur etiam Yrthe et Olst equaliter.

Archem.

Dey hoff to Archem ys vertynzet; dar gyfft van Cyze van der Schuren 4 mudde roggen und twe mudde korns.

Dyt synt dey heligen gude des stichtes van Essende, de in den hoff van Archem hort, dey eyns deils vertynzet syn, dey angebracht sin by Tibben und Wolbert to Vrylo by ern eyden in der burschap te Plegest in dem kirspele van Ralte.

In parochia Holendorn.

Desse huven zin angebracht by Lamberte ten Venehus und Bertolde to Twenhusen by ern eiden.

Litteldynck alias Litterdink in der burschap to Harle vertynzet vor eyn alden schylt Hermanne ter Kulen [2]).

Twenhusen to Eghene ys vertynzet vor 1 swaren gulden Helmyghe van Twenhusen [3]).

Venehûs eyn halve huve, dey Lambert bezat, unvertynzet [4]).

Badehuve by den Brynke, gespleyt ut dem Venehus, dey Hynrich to Woringhere bezat, concessus Johanni Badelhuve [5])

Itersche alias Yrsche hove, dey Henrich to Venhuze bezyt [6]).

Nordynk yn der burscap to Darlo, dey Dyrich bezat, Wolter unde Femme bynnen echt [7]).

Dit sint dey hoven der heligen lude des stichtes van Essende in Zallant in den Hamme, angebracht van Lamberte und Bertholde vurscreven by eren eyde.

---

1) In margine: 7 grossen.
2) In margine: 22 denare. — 1 schilt.
3) In margine: 3 libre. — 1 sware gulden.
4) In margine: 22 denare. — 5 brabanter.
5) In margine: 3 groten.
6) In margine: 10 Brabanter.
7) In margine: 10 Brabanter.

In den Hamme.

Wedelynk in den Hamme to Maghelen, vertynzet dem curet und kerkheren in dem Hamme umme 4 alde groten up onses Heren Hemelvart; und alze dicke eyn nye kerkher dar kumpt myt permutatien offte vormyddes dode, dey sal dyt gut versoken mit twyvoldigen tynze, also umme achte alde groten [1]).

Dyrkink in der burschap to Magele is vertynzet vůr 6 alde groten Hermanne Drickink [2]).

Rolvynk ten Bussche in der burscap to Magele is vertinzet Johanne ten Bussche vor 4 alde groten.

Brockote vertynzet vor dry alde groten Ecberte van Myddesdorpe.

Wicboldink ten Bussche to Magele bezyt Heyne Ymmink, unvertynzet.

Lambertink unvertinzet, bezit Dyrick binnen echt [3]).

Leyfferdink bezit Helmych [4]).

Kernemelkesgut to Wenepervene unhuldich bezeten.

Dyt sint dey hoven, dey in den hoff van Archem hort, in kirspele van Vmmen gelegen, angebracht bij Johanne Hadeberynk und Ludyken Emelrekink by eren eyde.

In parochia Vmmen.

Ludolvink in der burscap to Erde, vertynzet vor 4 alde groten Margareta van Eerde.

Ecbertink vertinzet vor 1 alden groten Margareta van Eerde.

Nyehus to Erde, vertynzet vor 1 alden groten Margareta van Erde.

Wedelink vertinzet vor 4 alde groten Margareta van Erde.

Waterhus vertinzet vor 4 alde grote Bertolt Passchedagh.

Helle ys vertynzet vor 5 alde groten Gert Sticker.

Rosendael in der burschap to Bestmen ys vertynzet vur 6 alde groten Gerd Sticker.

Lampenhus in der burscap to Seeze vertynzet vor 4 alde groten Gerhardus Hollen.

---

1) In margine: 8 groten.
2) In margine: 6 groten.
3) In margine: 7 Brabanter.
4) In margine: 7 Brabanter.

Namynk to Eryen, eyne vryhove, vertinzet vor 6 groten Gerd Sticker.

Hadeberdink in der burscap to Eryen, vertynzet vor 6 alde groten Wilhelm van Hadebernynk.

Lambertynk in der burscap to Stegeren bezyt Dyrich [1].

Rembertink to Lemelo [2].

Namynk to Archem, dat Wilbert bezyt [3].

Bekink to Vmmen, dat Hessel bezat.

Wenemarink to Lemelo, vryhuve, bezit Arnd [4].

Avekink to Lemelo bezit Aleyt ter Beke [5].

Alferdink to Lemelo [6].

Wyltink to Lemelo bezit Philippus [7].

Camphus to Archem, vryehuve, bezit Mette [8].

Camphus to Eryen, vryehuve, bezit Wylbert Gerloff ten Tyhus [9].

Parhus to Zees, alias dictus Emelrikynk [10].

Husmansgut to Getmen, vertynzet Tydemanne Remboldink 6 groten.

Rade to Vmmen, vrygut, Herman Lambertensoen 3 Brabanter.

Rykerdink alias Rikerynk to Eryen [11].

Butynk bezyt Gerd und Lyntfert syn soen [12].

Nyehus to Archem [13].

Otbertink to Lemelo vertynzet Johan Smyt [14].

Lubbertink to Drynen in Twente bezit Engelbert; gyft 3 placke wasses.

In parochia Ralte.

Remvordink to Plegest ys vertynzet Hermanne Koter pro 1 floreno.

---

1) In margine: 5 Brabanter.
2) In margine: 5 Brabanter.
3) In margine: 4 Brabanter.
4) In margine: 5 Brabanter.
5) In margine: 7 Brabanter.
6) In margine: 7 Brabanter.
7) In margine: 7 Brabanter.
8) In margine: 5 Brabanter.
9) In margine: 6 Brabanter.
10) In margine: 6 Brabanter.
11) In margine: 7 Hollander.
12) In margine: 7 Hollander.
13) In margine: 7 Hollander.
14) In margine: 7 Brabanter.

Ten Rode alias Radinkleverdesgut, dat Roters Johannesson bezyt.

Veltkamp, dat Zeyne ter Kouelen bezyt.

Covele, dat bezat Herman ter Covelen.

3. *Yrthe.*

Dyt sint dey helygen gude in den lande van Zallant des stichtes van Essende, dey in den hoff van Yrthe hort, angebracht by Neyle van Assendorpe und Willem Remboldink by ern eyde, gelegen in den kyrspele van Dalueshem.

In parochia Dalueshem.

Dey hoff to Yrthe, vertinzet Henrik Vterwyk vur twe alde schilde.

Rûllet Brûns-gut to Anken, vertynzet vor 4 alde groten Alfer Konneken.

Toezynk to Lente, vertynzet vor 2 schilde Wynolde Hagenynk.

Grote Lynthorst to Lente, vertynzet voor 1 schilde, vrygût, bezyt Herman ter Kulen [1]).

Rolvink to Gerner, vertinzet vor 1 Rinschen gulden, Gert Rolvink [2]).

Rykerdink to Eme, vertinzet vor 1 Rinschen gulden, Hugen Olyman [3]).

Marremansgut to Wechele, vertinzet vor 2 alde groten Gerberte ten Bussche, in quo ecclesia est decepta.

Grote Stocket vertynzet Bernde van Yrthe von 1 swaren gulden.

Avengut Roloff und Gerd Assen kinder.

Ecbertink des Breden gut 2 solidi, vertynzet Hugen Olyman vor 6 alde groten.

Badink to Eme, ys vertynzet Alberte Badink vor 1 schilt.

Houeldink to Eme [4]).

Namynk to Lente Johan Namynk ind Hertwich [5]).

Luttike Stocket besit Arnt Wycherdynk [6]).

Ter Hare to Lente Hermanne Veneman vor 1 schilt vertynzet.

---

1) In margine: 1 schild.
2) In margine: 1 swaren gulden.
3) In margine: 1 swaren gulden.
4) In margine: 7 denare.
5) In margine: 15 denare.
6) In margine: 2 schillinge.

Dauen-schote, vrygut, besyt Hadewich und er man [1]).
Luttike Linthorst to Lente vry gut [2]).
Ter Beke to Eme bezyt onhuldich Bernt van Yrthe vor eyn bisscopen-gut; et est cambitus pro alio manso tempore Theodorici de Gryntberge [3]).

In parochia Hattem.

Toydemans-gut over der Ysle in dem kirspele van Hattem, vertynzet vor 1 swaren gulden Wenemer Engelbertesson.

Dyt sint dey heligen gude des stichtes van Essende, dey liggen in den kirspele to Hasselt, angebracht by Wolter Ysselhemmynk ind Henrich Hadewoldynk by ern eyde, hornde in den hoff to Yrthe.

In parochia Hasselt.

Hadewoldynk in der burscap to Strokel ind Lewerix-huve to Strokel; vertinzet vor 2 rinsche gulden Tydeman Hartwigensoen.
Mastebrokes is hirto geslagen juweliker hoven van dessen twen [4]) 6 morgen; dar gyfft desse selve Tydeman vor 24 alde groten.

In parochia Hasselte.

Strokele, dat Heyne van Strokel bezat, is vertynzet vor Johanne ten Torne [5]).
Mastebrokes ys hirto geslagen 6 morgen; dar gyft vor Henrik Berenson 12 Tornsschen.
Ysselhammynk, van dessen huve is vertynzet eyn deil landes vor 2 groten.
Mastebrokes 6 morgen; dar gyft vor Johan Hermansson [6]) Berghe 12 groten.

---

1) In margine: 6 Brabanter.
2) In margine; 3 Hollander.
3) In margine: 7 denare.
4) D. h. wahrscheinlich: als die Mark Mastebroich vertheilt wurde, empfing jede Hufe daraus 6 Morgen. So jede folgende Hufe in den Kirchspielen Hasselt, Wilsem und Zwolle.
5) In margine: 12 groten.
6) In margine: 2 groten.

Mastebrokes 6 morgen; dar gyfft vor Lubbert Willemeszon und Johan van Damme 12 groten.

Ouersteghe Wenemers-gut besyt Lubert Essekinck unhuldich.

Mastebrokes 12 morgen; dat heft Johan Lomeslot vor.

Wilsem.

Dyt zint dey heligen gude, dey gelegen syn in dem kirspele van Wylsem.

Grotezeinen-gut to Osterholte helt 7 war, vertynzet Ernste van Sunnenberghe vor 24 alde groten [1]).

Mastebrokes ys hirto geslagen van 7 waren 42 morgen; des gyft Jost vor 4 morgen 8 groten, Arnd van Ythersem vor 20 morgen 40 groten, Dyrich van Kerler vor 14 morgen 28 groten, Bernd van Yrthe vor 4 morgen 8 groten.

Vosses-gut in dem kirspele to Wylsem und in der burscap to Osterholte und van der huve Ouersteghe eyns deyls is vertynzet; dar ghevet Lambertes kindere van der Vechte 4 alde groten.

Vosses-gut to Wylsem dat ander deyl und van Ouersteghe occupatur per feminam filiam des Vosses et per Ecbertum Span et ejus uxorem Gretam et habent veir hunt landes, et dicitur Spaens-gut.

Mastebrokes ys hirto geslagen 12 morgen luttich myn; dat hefft Willem dey Hovesche; darvor gyfft hey 24 alde groten.

Clawesgut to Sunnenberge to Osterholte occupatur per Arnoldum filium Nycolai te Sunnenberg; holt 2 war; et colitur per Henricum in der Houen, meyerum suum.

Mastebrokes ys hirto geslagen 12 morghen.

Hazenherberten-gut hefft eyn halve war in der burscap to Osterholte, eyns deyls myt Slentervotes-hoffstede; is vertynzet vor 3 alde groten Ecberte den Ver.

Mastebrokes ys hirto geslagen 3 morgen; darvor gift Ecberte den Ver 6 groten.

Alten Dobbelersgut in der burscap to Osterholte, quondam Hermans gut Vterwyk dictus, holt 6 war; partem istius mansi occupat nunc Greta Kennekens, quam quondam occupavit Johan Kenneken.

Mastebrokes ys hirto geslagen 36 morgen, dey helfte heft

---

1) In margine: 24 groten—6 Brabanter.

Grete Kennekens und er meyer Gerd Ludekens, dey andere helfte heft Roloff van Rutenborgh.

Mansus alius, situs in parochia Wylsem in burscapio Osterholte, dictus Ouersteghe Wychmansgut, quem occupat Theodericus vamme Sunnenberge et colitur per Henricum in der Hoeuen, meyerum suum; dicitur quod nunc occupetur per hospitale in Campen.

Mastebrokes 2 war habet Johannes van Loenreslot [1]).

In parochia Swolle.

Dyt sint dey heligen lude in Zallant in dem kirspele van Swolle, hornde in den hoff to Yrthe, angebracht by Neyle van Assendorpe und Willem Remboldynk by eren eyden.

Venekink in der burscap to Deze, vertynzet vor 3 alde groten den broderen Euert und Henrich van Essen; dat gyft nu Johan Langebenzon.

Mastebrokes is hirto geslagen 6 morgen; des gyfft Gozen Olyslager 9 groten und eyn derde deyl van eynen groten, und Seyne Johannes zon Rensinges broder 2 groten und twe deyl van eynen groten [2]).

Leyfmannynk alias Leyfferdink, vertynzet vor 2 alde groten. Gerberte ten Bussche [3]).

Mastebrokes is hirto geslagen 6 morgen; dat heft deyselve Gerbert, und ys eme vertynzet mit den vurgescreven gude.

Vranchus vertinzet vor 4 alde groten qui multo plus valet et habet, ecclesia est decepta ultra medium iusti pretii fratribus de Assindia Roloff de Rutenborgh [4]).

Mastebrokes habet ut dicitur 27 jugera, quia habuit et habet veir war; quorum 14 jugera habuit quondam Gerhardus de Ver, quos recognovit et de quibus ad vitam suam solvit; nunc occuput ea predictus Rudolfus de Rutenborg omnia ista jugera violenter et presertim ista 14 jugera; alia 14 occupat.

Hadewink alias Hademynk seu Hademannynk to Harzolte ys vertinzet, myt eynen war in dem Mastebroke, Henrich van Harzalt vor 2 alde schilde.

Hyldebrandynk, vryhuve in der burscap to Berchmede,

---

1) In margine: 24 groten.
2) In margine: 12 groten.
3) In margine: 2 groten.
4) In margine: 4 groten.

holt 2 war, ys vertynzet Rutgere to Berchmede to hoves und stichtes rechte van Essen, utgenomen dat Mastebrok, dat dartho geslagen ys, vor 1 schylt, in Swolle up sinte Lambertesdach to betalene; en dede hey des nycht, zo sal men des neysten dages twyvoldich den schilt betalen; und alze mannich jare alzet verseten blyvet, zo mannichwerve sal ment veirvolt betalen; und want verstervet und alze ment verandert, so sal ment verzoken an des stichtes amptmanne myt twyvoldigen tynze; und men en sal der vurgemelden huven nicht scheyden noch splyten; und bezitter dys gudes solen er hofdynk halden, onder pyne alze ander heligen lude moten doen; und en zolen geyn utrecht soken; en deden sy des nycht, so ys dyt gut ledich vervallen. In desser formen synt meystlich all des stichtes gude van Essen in Zallant vertinzet [1]).

Mastebrokes is hirto geslagen van twen waren; und eyne juwelike war helt 6 morgen; der hefft Hyllebrant van Berchmede 6 morgen; dar gyfft hey aff 12 Tornsche.

Dey ander 6 morgen hefft Werner dey Bleyke, nu Rutger van Bergmede [2]).

Luttike Veltwyk to Deze vertynzet vor 1 schilt Bernd Zellen [3]).

Mastebrokes is hirto geslagen, holt 6 morgen, dar gyfft aff Gerd Arndeszon 12 alde groten.

Denedink to Deze, alias Zylmansgut dictus; ys vertynzet myt eyner war [4]).

Mastebrokes vor 2 rinsche gulden Bernt Zellen.

Item de uno prato istius mansi, dicto Langenbrucger-hogemat, concesso Wyneken dem Goltsmede pro duobus grossis [5]).

Oddynk to Wyndeshem dey veirdedeyl myt 12 morgen in den Mastebroke, ys vertynzet vor 28 alde groten; dat gyft dey here van Vorst.

Dunnynk van Oddink dat ander veyrdel helt Ludyke Hudeman vor 4 alde groten.

Oddynk to Wyndeshem dey helfte vertynzet vor 1 schilt; dat heft Roloff de Swarte.

---

1) In margine: 1 schilt.
2) In margine: 12 groten.
3) In margine: 1 schilt.
4) In margine: 1 sware gulden.
5) In margine: 2 groten.

Mastebrok van den veyrden deyl van Oddynk und op Dunnynk is 24 morgen; des hefft Johan van den Vorste 12 morgen, als vurscreven is. Dey ander 12 morgen der heft Gerd Sticker 6 morgen vor 12 groten; up dey helfte van Oddynk is geslagen ok 24; der heft Willem Beye 8 morgen vor 16 groten, Wolter Brochuwer 3 morgen vor 6 groten. Herman Stynt 8 morgen vor 16 groten und Tydeman ten Torne 5 morgen vor 10 groten. So ys up Oddink und Dunnynk in summa geslagen 48 morgen.

Holtynk dey helfte und des Hekedes-gut vertynzet Heynen Manden vor 3 groten.

Mastebrokes 6 morgen is geslagen to dessen twen halven hoven; de heft Tydeman Remboldes vor 3 groten, in quo ecclesia est decepta. sicut patet infra.

Holtynk dey ander helffte und des Hekedes-gut ys vertinzet Lysabet van der Weden vor 6 alde groten.

Mastebrokes hebben desse twe halve huven 6 morgen; der hevet Lysabeth Hudde und Guden kinder twe morgen und 1 quateyr veir groten. Lubbe Olymans alzovele dat sy gyft 2 groten; Tydeman Remboldes 3 alde grote vor 6 morgen. in quo ecclesia est decepta ut supra.

Unsaltengut to Deyze, vryhuve, alias Stekerdyrksgut, vertinzet Johanne und Metten Remboldink vor 1 swarn gulden.

Mastebrok darto geslagen, helt 6 morgen; des gyft Tydeman Remboldeszon vor 3 morgen 6 alde groten, Heyne Wylde 2 morgen vor 3 alde groten, Johanne Rembolt vor 2 morgen 3 alde groten [1]).

Begynengut Wennen, holt 1 war, vertynzet Arnde Alferszon vor 1 schilt.

Mastebrok ys 6 morgen; dat hefft dese selve Arnd vor 12 groten.

Bredevalt dey helfte, geheyten dat Vryhus, to Berchmede. vertinzet Otberte van Berghmede vor 1 swarn gulden [2]).

Breydevalt dey ander helfte, vertynzet Metten Leynezen dochter vor 1 rinschen gulden [3]).

Mastebrok ys geslagen up desse twe halve huven 12 morgen; der heft Mette Lenezen 5 morgen vor 10 groten, Weyme

1) In margine: 12 groten.
2) In margine: 1 gulden.
3) In margine: 1 gulden.

van der Lake 5 morgen vor 10 groten, Mette Styntes 2 groten van 1 morgen.

To Zalne Alfershuve, vrygut, vertynzet Herman Zewoldeszoon vor 1 swaren gulden; nunc Jutte Morremans Jacob van Scabern [1]).

Mastebrok hefft dyt gut 24 morgen; des heft Gert Duwer 8 morgen vor 16 groten, Katherina Payen 6 morgen vor 12 groten, Gerbert ten Bussche 10 morgen vor 2 groten [2]).

To Yttershem Willemesgut vertinzet vor 1 keysersschilt; dit gut hefft nu Roloff van Yttershem [3]).

Mastebrokes heft dyt gut van 3 waren 18 morgen; bezyt dey Helige Geyst to Campen vur 36 groten.

To Herkelo Groten Gerloges und Hinkelbens-gut, vertynzet vor twe sware gulden Gerlagen van Herkelo [4]).

Mastebrokes hort hirto 12 morgen; der hefft Reyneke Molner 8 morgen vor 16 groten und Albert Snavel 4 morgen vor 8 groten [5]).

Sustelo to Wytmen, eyn vryhuve, vertinzet Herman Meynolde vor 6 alde groten eyn deyl dys gudes; und dat ander deyl is noch unvertynzet [6]).

Mastebrokes ys hirto geslagen 6 morgen; dat heft Albert Zeygerszon vor 12 groten.

Neylsgut to Astendorpe vertinzet vor 1 schilt Hermanne Neylszon.

Mastebrokes hirto geslagen 18 morgen, heft Henrich van Roderlo vor 36 groten.

Remboldink to Heruete vertinzet Johanne und Metten van Remboldink vor 1 swaren gulden [7]).

Mastebrok ys hirto geslagen 18 morgen; der zint 12 morgen vertinzet Almer den Kremer vor 4 solidi groten, eynen juweliken morgen vor 4 groten; des heft nu Dyrich dey Gruter 12 morgen vor 24 groten, dat hospitale to Swolle 6 morgen 12 groten [8]).

1) In margine: 8 denare.
2) In margine: 30 groten.
3) In margine: 1 schilt.
4) In margine: 1 gulden.
5) In margine: 24 groten.
6) In margine: 6 groten.
7) In margine: 1 gulden.
8) In margine: 4 sol. groten.

4c

Rotermundesgut to Berchmede ys vertynzet Johanne van Vmmen Essekenszon vor 1 swaren gulden [1]).

Mastebrokes ys hirto geslagen 6 morgen; dar gyft Henrich ten Berghe van 12 alde groten.

Schulenborger-huve is vertinzet vor 1 rinschen gulden Herman Schulenborger [2]).

Mastebrokes is hirto geslagen 6 morgen; der gift Henrich to Osterwalde vor 12 groten.

Otbertink to Genne, alias Herman Sturmansgut, vertinzet Lubberte Esschink vor 1 schilt.

Mastebrokes is hirto geslagen 6 morgen; darvor gyft Florens Paye und sin broder 12 groten.

Camphus te Harzolt.

Mastebrokes is hirto geslagen 6 morgen; darvor gyft Heyne Borger 12 groten.

Meyerink.

Mastebrokes is hirto geslagen 6 morgen; des heft Henrich des Barenson 3 morgen vor 6 groten, und Heyne Burger 3 morgen vor 6 groten [3]).

Namynk alias Telleuorns-gut in parochia Suolle in burscapio Berchmede, concessus Johanni Tellevorn pro floreno ponderoso [4]).

Des Volůes-gůt.

Hatbertink to Genne.

Mansus ten Rode.

Mansus Veltcamp.

Mansus dictus de Koůele.

XXXI. Varia.

I. Brief van den erfdijkgraaf van de Lopikerwaard ten behoeve van het Sint-Cecilia-convent te Utrecht.

In het archief van het Sint-Cecilia-convent, berustende in het gemeente-archief van Utrecht, is gevonden een brief,

1) In margine: 1 guiden.
2) In margine: 1 gulden.
3) In margine: 12 groten.
4) In margine: 1 florin.

gedagteekend 2 Augustus 1492, houdende eene overeenkomst tusschen den erfdijkgraaf van de Lopikerwaard en het genoemd convent als eigenaar van zekere morgens land in die waard gelegen, rakende het onderhoud van den dijk.

De brief is gegeven door Johan, heer tot Montfoort, als erfdijkgraaf van de Lopikerwaard.

Bisschop Frederik van Blankenheim had namelijk, op 26 Mei 1405, aan Heer Sweder, Burggraaf van Montfoort het dijkgraafschap tusschen den Nijendam en Schoonhoven langs de Lek en tusschen Nijendam en Haastrechterwere langs de IJsel in erfleen gegeven; en Heer Johan zelf was op 21 Mei 1461, na het overlijden zijns vaders en voorgangers door Bisschop David van Bourgondie met dat dijkgraafschap verleid; zie het Groot Utrechtsch Placaatboek II bl. 107 en bl. 121, 122, waar is opgenomen de „Lyste van de Heeren Dyck-„graven van den *Lopikkerwaard ofte Lekkendyck benedendams*".

Maar ofschoon de Heer van Montfoort in het erfelijk bezit van het dijkgraafschap was, nam hij dat ambt niet in persoon waar, maar liet het door een ander door hem daartoe gestelde waarnemen; vandaar dat hij, erfdijkgraaf, in den brief van „ons of onsen dyckgrave" gewaagt.

Onder de *hoofdycken* in den brief genoemd zijn te verstaan de hoefslagen in den Lekkendijk benedendams, die ten laste waren van de perceelen lands aan het meergenoemd convent in eigendom behoorende.

Bij nalatigheid of verzuim om te dijken verviel het dijkplichtig land aan den dijkgraaf ten behoeve van den Heer. wien het dan langs de gewone rechtspleging in dijkzaken door een vonnis van Heemraden werd toegewezen, *toegeschat* zooals de term was.

De brief nu luidt als volgt:

„Wij Johan heere tot Montfoirde, van Purmereynde, van der Lynscoten etc., doen kont ende bekennen myt desen onsen brieve, dat wy als erffdiickgreve van Lopickerweert op huyden datum van desen overcomen siin mitten convente van sunte Cecilien tUtrecht, dat wy sulke negen mergen lants, als zy leggende hebben in denzelven weert ende gecomen sijn van der hofstadt van Jairsvelt myt joncfrou Cecilia Ott Piecken dochter, alsoe veer die by versumenisse van eenigen hoofdiicken bijnnen ses jaren naestcomende aen ons gescat worden by den heemraden van denzelven weert, den voirseyden con-

vente die wederomme alsoe vry overleveren ende wederomme geven sullen als wij die in den diickrecht ontfangen zullen hebben, omme die somme van vyf ende tseventich Rinsguldens current, dair wij twee pont groten Vlaems of ontfangen hebben ende die ander resten, als drie ende tsestich derzelver gulden, sullen zij ons of onsen diickgrave geven ter goeder tyt, als zy des vermaent worden, wanneer dattet diickrecht op hair negen mergen voirseyt begonnen is ende nyet eer. Ende waert sake, dat dese negen mergen lants voirseyt onbelast van den diickrechte bleven dese voirseyde ses jaren lanck, soe sullen die voirseyde twee pont groten vry ons wesen, sonder eenige restitucye dairvan wederomme te doen. Alle dinck sonder argelist. In kennisse der wairheyt soe hebben wy onsen heymelicken zegell aen desen brief doen hangen. Gegeven int jair ons Heeren duysent vierhondert twee ende tnegentich opten tweesten dach in Augusto".

(Oorspr. Met zegel van Johan van Montfoort in roode was in het arch. v. h. St. Caecilia-convent. Stads-arch. Utrecht.)

In dorso staat: „Van den IX merghen lants in Lopick van Otto Picks weghen".

De erfdijkgraaf belooft alzoo, dat hij voor het geval dat zekere negen morgens dijkplichtig land in de eerste zes jaren door verzuim van onderhoud voor den dijkplichtigen eigenaar mochten verloren gaan en hem dijkgraaf mochten worden toegewezen, hij die even vrij weer aan het convent zou teruggeven als hem die toegewezen zouden zijn, voor een bedrag van 75 Rijnsche guldens, of eigenlijk voor 63, want de 12 guldens, die de Heer reeds ontvangen had, bleven in elk geval, ook indien er geen toewijzing van land aan den dijkgraaf mocht plaats hebben, aan hem.

Inderdaad verzekerde dus die brief aan het convent, dat het tengevolge van verzuim van het onderhoud van zijne hoefslagen in den dijk in de genoemde zes jaren geen grooter verlies zou lijden dan 75 Rijnsche guldens, hoe groot ook de kosten van herstel mochten loopen en tot welk bedrag de boeten voor den dijkgraaf en de kosten der procedure mochten stijgen. Eene bevreemdende bepaling zeker, omdat het een verzekering gold tegen de gevolgen van eigen verzuim; en van de zijde van den erfdijkgraaf eene bedenkelijke belofte, omdat hij daardoor een zorgvuldig onderhoud van den dijk niet bevorderde.

De aanleiding tot deze overeenkomst wordt niet opgegeven. Misschien voelde het convent zich met het bezit van het met dijkplicht bezwaarde land, dat aan het convent aangekomen was, bezwaard en wilde de Heer van Montfoort het geruststellen, door het tegen mogelijk verlies te verzekeren.

De erfdijkgraaf heeft aan den brief zijn *heimelijk* zegel doen hangen. Zou daaruit zijn op te maken, dat deze met het dijkrecht weinig strookende overeenkomst geheim moest blijven tusschen partijen?

G. de Vries Az.

II. Vonnis van het Hof van Holland, waarbij de baljuw van Noordwijk ontslagen wordt van de instantie in eene procedure over een ter zake van doodslag verbeurd verklaard huis. 1451.

Roerende tusschen wylen Ailbrecht Jacopzoen ende Lodewijc van Treslongen, baelju van Noortich.

Alzoe te hove zekere processe ende gedijnge in rechte aengeleit ende hangende geweest is tusschen wylen Ailbrecht Jacopzoen clager· aen die een zyde ende Lodewijc van Treslongen, baeliu van Noortich verweerere aen die ander zijde, roerende van sekere husinge ende die eerve dairtoe behoirende, gelegen binnen den ban van Noortich, twelke de voirscr. Ailbrecht verbuert soude hebben overmits eenen dootslage bi him gedaen aen den persoon van Cornelis Pieterszoen, als de voirsz. baeliu zeide ende te bewairheden meynde, welc proces zoe veere beleyt was in den rechte, als dat, bi zekren commissarissen dairtoe geordinert, dat ondersoeck ende informacie gedaen geweest is optie feyten ende voirstellen van beyden partien, binnen welken tijt aldus hangende gebuert is, als dat de voirsz. Ailbrecht Jacopszoen offlivich geworden is, mids welken zijn eerffnamen, als Dirc Jacopsz., zijn broeder, Margriete Clais Paedzen wijf, Lysebet Dirc bontweerkers wijff, Katherijn Jacop van den Schien wijff ende Marye Jan de goymakers wijf, zijn zusteren, eens ende anderwairven gedachvairt geweest zijn tot zekeren dage voir minen heere van Lannoy, stedehouder general, ende den andren van den rade van Hollant om die arrementen ende dat rechte van den

voirscr. processe aen te nemen of zy wouden als eerfgenamen voirsz. in zulken schijn als dat in rechte begonnen ende hangende was. Ende want de voirscr. eerffnamen datselve niet en hebben willen doen nach aennemen, hunluyden des gedachvairt zijnde, mair renuncieren dairoff geheellicken ende al. soe is nae stilen ende den loope van rechte dairom 't voirsz. proces ende gedijnge gewijst ende gekent by den hove uuyt rechte ende in interrupcien gevallen ende doot te nyeten te wezen, consenterende den voirsz. baeliu van Noortich oorloff van den hove ende dese tiegenwoordige acte tot zijnre begeerten om him dairmede te behelpen in tyden ende in wylen dair ende alzoe dat behoiren sall.

Actum in den Hage bi den here van Lannoy, stedehouder generael, Montfoirden, Gent, Zijl, Cats, Potter, opten eersten dach in Maerte in 't jaer ons Heeren duysent XIIII c ende vijftich nae den loop des shoefs van Hollant.

(Uit het Register van memorialen en sententiën etc. v. h. Hof dd. 1450 vlg. medegedeeld door Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE.)

III. Eene klacht wegens rechtsweigering in 1437.

In het 2e Memoriaal Rosa (Rijksarchief) fol. 183 verso, vond ik het hieronder volgende, mij niet onbelangrijk voorkomende stuk naar aanleiding van beweerde rechtsweigering. Het werpt een eigenaardig licht op de manier, waarop soms de rechtzoekenden voor de vierschaar kwamen. De klaagster, jonkvrouw Machteld, beklaagt zich bij de vierschaar van Rijnland dat de baljuw van Woerden haar niet te werve wilde laten, doch de hamei voor haar gesloten hield. Klaarblijkelijk geschiedde dat wijl zij met een groot gevolg kwam, en de baljuw daarvan verbreking van den dingvrede vreesde. Eene uitdrukkelijke verbodsbepaling tegen het meebrengen van een groot gevolg bestond er zeker niet in Holland, anders zou de baljuw van Woerden zich daar in zijn antwoord zeker wel op beroepen hebben en zouden mannen van Rijnland de klaagster in 't ongelijk hebben gesteld. Wel bevat de Saksenspiegel dienaangaande een voorschrift (II 67), verbiedende om met meer dan 30 personen aan de vierschaar te komen. Het vonnis der Rijnlandsche vierschaar is overigens niet te beschouwen als dat van een hoogeren rechter, dat tegen den baljuw van

Woerden executabel zoude zijn; het bepaalt alleen dat de baljuw van Rijnland aan den graaf van Holland „verhalen sal" (d. i. hem er toe zal trachten over te halen), dat hij den baljuw van Woerden „soe goet hadde" (dwingen zou) om aan de klaagster recht te doen wedervaren. Dat deze laatste de vierschaar van Rijnland betitelt als „die hoichste vierschair van Hollant" is misschien wel als een compliment op te vatten, waarvan zij voor hare zaak een goed gevolg verwachtte; in allen gevalle was die vierschaar oud en invloedrijk.

Rotterdam. W. Bezemer.

Cond ende kenlic sy alle dengenen, die desen tegenwoirdigen brieff sullen sien off hoiren lesen, als dat joncfrou Florys Heynrixzoons weedwy gecomen is binnen Leyden in den hoff van Rijnlant, ende heeft Gijsbrecht van der Huele geclaicht mit hoirs gecoiren voichts hant als een bailiu van Rijnlant, dair hy sat mit gespannen vierschair mit veel welgeboiren mannen, ende dingde den bailiu voirnoemt an mit clagende woirden, dat sy dat recht van den lande van Woerden te doen hadde ende haddet versocht an Lyon van Gendt, die dair op desen tyt een bailiu wair, die hoir enen rechtdach besceyden hadde, dair sy gecomen wair mit horen magen ende vrienden tot horen berade te hebben opten selven rechtdach, die hy hoir besceyden hadde voir waelgeboren mannen, dair dese Lyon bailiu van Woerden voirnoemt gecomen is ende heeft joncfrou Machtelt mit horen vrienden ende magen die poorte ende hameye voir gesloten, ende hoir gevraget wat hoir begeren wair; sy antwoirde, sy wair dair gecomen op horen rechtdach, die hy hoir besceyden hadde, soe sy des rechts te doen hadde. Hy antwoirde weder: „wilt gy incomen mit u achtende, ic sal u inlaten, ende hoiren u an der vierschair spreken". Sy antwoirde weder: „wy sijn hier gecomen om onderdanich recht te hebben, mit openen poorten ende vryer vierschair, na ouden recht ende costume, want wy en sijn hier niet gecomen gewapent, mair sijn hier gecomen mit uwen buyren van den zeedichtten, die wy mit voirsien gebeden hebben, ende wairen oick yemant, die panssier an hadden, wy willen se hem uutdoen doen, want wy sijn alle ondersaten ende geswoiren ons genadichs heren van Bourgonien; dairom hopen wy dat gy ons die poorten opdoen sult ende recht

doen alst behoirt". Hy andwoirde: „het is verloren gekalt, ic en wilre niet anders toedoen". — „Soe begeren wy noch dat gy binnen gaet ende beraet u bet". Hy seyde hy soudt doen, dair hy doe weder quam ende seyde: „ziet, wilt gy incomen met u thienen off twaelven, ic sal u inlaten, ende dan soe wil ic binnengaen ende leyden se u alle uut die u toebehoeren". Doe antwoirde joncfrou Machtelt mit haren magen: „soe sellens wy ons beclagen voir onsen heren ende vierscharen tot alle plaetsen". — „Soe ist, her bailiu van Rijnlant, ende gy gemeen mannen, dat ick u clage ende segge, soe wy enen heren hebben van Hollant, die wy samentlic geswoiren ende gehult hebben, ende ons onse genadige here van Bourgonien, grave van Hollant wederomme geswoiren heeft enen ygelyc recht ende vonnisse te doen hebben, ende alsoe Lyon voirseyt baeliu van myns genadigen heren wege dair es, ende my vry recht geweygert heeft als voirseyt staet, ende dat dit die hoichte vierschair van Hollant is, dat ic voir sculdich ben recht te hebben in den lande van Woerden van Lyon bailiu voirseyt, eer gy yemant voir rechte doen sult, ende opstaen selt ende helpen vervolgen an mynen genadigen here off dengenen die des gemachticht is, dat ic mit openen poorten ende mit vryen vierschair recht sal hebben, ende segge dat dat recht is, ende die mannen wysen, ende geer dairaff eens vonnes van mannen". Dair die bailiu van Rijnlant voirnoemt weder op dingede, dat hy niet sculdich en wair op te staen, sy en soude binnen staende vierschair betugen; dair doe joncfrou Machtelt mit haren gecoren voicht, die hoir gewyst was als recht is, mit wittachtigen tugen een wailgeboiren man bewsijde binnen staende vierschair, dat Lyon die bailiu voirnoemt hoir enen rechtdach besceyden hadde voir twee wailgebóren mannen, ende opten selven dach doe sy dair quam hoir ende horen magen ende vrienden die poorten ende hameye voir sloot, ende en woude hair anders geen recht doen dan dat sy incomen soude mit thienen off mit twaelven, ende eerst uutseynden die hoir toebehoirden, ende dan noch die poorten ende hameye bewairt te houden. Dair doe die mannen wail ende lanck op berieden ende wijsden. dat die bailiu opstaen soude ende nyemant meer recht doen eer hy hadde verhailt an onsen genadigen here off an dengenen dien sijnre genaden des gemachticht hadde, dat men Lyon bailiu voirnoemt soe goet hadde dat men joncfrou Mach-

telt voirseyt recht dede mit open poorte ende vryer vierschare, om hair volcomen raet by hair te hebben na den rechte van dien lande. Ende omdat wy Huge van Weer, Dirck van der Does Henricsz ende Jacob van Zonnevelt mit veel goeden mannen in den hoff van Rijnlant voirseyt dese voirseyde dingtale gehoirt hebben ende mede geen beter en wisten, soe hebben wy mede helpen wysen ende ter bede van joncfrou Machtelt ende van sommigen horen magen ende sonderlinge om rechts wille desen brieff uuthangende besegelt mit onsen zegelen, int jaer ons Heren MCCCCXXXVII opten 27sten dach in Augusto.

IV. Een vonnis van het Hof van Holland over huwelijksrecht in 1436.

In het 2e memoriaal Rosa fol. 127 vond ik deze uitspraak:

„Het is te weten dat Pieter Dircx clachtich is voir den Rade mijns genadigen heren van Bourgonien, gecommitteert ten saken zijnre lande van Hollant, seggende dat hem sijn dochter genoemt Anne, out wesende elff jair, dat sy noch mit rechte geen truwe geven en mochte, ontleydet ende ontvoert was by enen genoemt Symon Jansz., buten syne ende alle hairre vriende wille off wete, ende dat die heymelic gevoert worde achter lande dat hy noch hair vriende die niet en konden comen te sien off te spreken, ende als hy tot Schagen die achtervolcht hadde, dair hij vernomen hadde dat sy was, quam hy mit synen vrienden voir een huys, dair hy meynde dat sy inne was, om die te spreken, mair en konde dair niet by comen, mer hem gemoeteden van dengenen, die in den huyse waren, onredelike woirden, want sy hadden pansien ende lange messen, dattet scheen an hoiren woirden dat sy tegen hem vechten wouden; ende dat hem sijn dochter aldus voirgehouden ende heymelick ontvoert wort, was geleden wel vijff weken als hy seyde; versoeckende dairomme dat men van mijns genadigs heren wegen hem helpen woude an sijn dochter, op welke clachte den voirnoemden Pieter mijns genadigs heren openen brieven gegeven worden an allen officieren, dat sy hem sijn dochter soe wair sy se crygen konden leveren souden, ende den voirnoemden Symon antasten

ende onder borge doen van lyve ende van goede om hem te comen verantwoirden voir den Rade voirseyt van deser sake, soedat die stede van Hoirne om deser saken wil quamen in Hage voir den Rade voirseyt, seggende dat Symon voirnoemt hair poirter was, ende dat hy Anne voirnoemt ontvoert hadde dat dat was by hoire wille, ende dat hy se getruwet hadde, versouckende dat men hem dairaff woude laten genieten hoirer stede rechte; wairop hem verantwoirt was dat dusdanige saken der stede van Hoirne niet en behoirden te berechten, mer dat sy Symon voirnoemt met Anne souden doen comen in den Hage voir den Rade voirseyt, ende men soude hem goet recht doen, des soude Symon voirnoemt een geleyde hebben an ende off te comen, soedat Symon voirnoemt quam in den Hage mit Anne voirnoemt voir mijnen here van Santes ende anders den Rade, dair hy van deser sake toegesproken was, in wat voegen hy Anne voirnoemt hoiren vader ende vrienden buten hoirs weten ende consenten ontleydet ende ontvoert hadde, ende wairom dat hy se soe lange heymelic gehouden hadde, dair hy op antwoirde dat sy tot hem gecomen wair by hoiren wille, ende dat hy se getruwet hadde, ende dattet sijn wijff wair, mit meer andere woirden; ende Anne voirseyt seyde mede desgelijcx. Mair omdat dit is een sake van quaden exempele, dat men jonge kinderen hoiren ouderen ontvoeren sal buten horen wille ende weten, ende om te verhoeden dat dusdanige saken niet meer en geschien, soe is geordineert by den here van Santes ende anders den Rade mijns genadigen heren, gecommitteert ten saken van Hollant, dat Anne voirnoemt geset sal wesen in handen ende bewairnisse van Dirck Symensz. hairen oudevader ende Alyden haire oudemoeder twee jaren lang, opdat sy hierenbinnen bet besinnen mach, by denwelken sy gehouden sal worden betamelic alse mit redene wail behoirt, sonder hair te dreygen offt te misdoen in woirden off in wercken, ende sonder hair goede in eniger wijs te verminderen off te vervreemden. Ende dese oudevader ende oudemoeder hebben geloift in handen mijns heren van Santes dat sy Anne voirnoemt binnen desen tijt niet hilicken en sullen an yemande off in yemants hande off verbande bringen, tensy by wille ende consente mijns heren van Santes off des Raids van Hollant, op een pene van hondert nobelen. Ende als dat Symon voirnoemt hierin misdaen heeft dat hout die here van

Santes mitten anderen Rade voirseyt an hem, om hem dairaff te corrigieren van mijns genadigs heren wegen in tyden ende wylen als dat van rechtswegen behoiren sal na hiercomen van dese sake, soedat hy anderen exempel wesen sal hem te wachten van gelijcken te misdoen.

Gedaen opten 19den dach in Decembri anno 1436 by mynen here van Santes, dairby waren van den Rade mijns genadigs heren, alse heer Geryt van Zijl, Boudijn van Zweeten, mr. Henric Utenhove, Goidscalc Oom, Gijsbrecht van Vyanen ende Claes van Diepenborch".

Het Hof oordeelt klaarblijkelijk, hoewel de beweerde schaker en de ontvoerde het tegendeel staande houden, dat er hier geen huwelijk bestaat. Het kunnen geene canoniekrechtelijke overwegingen zijn, welke het Hof tot dit vonnis brachten. Vooreerst zou, als het canoniek recht hier toepasselijk geoordeeld was, de zaak waarschijnlijk wel naar het geestelijk gerecht gerenvoyeerd zijn geworden, waarvan ik een voorbeeld vond in hetzelfde Memoriaal op 15 April 1436, in welk stuk het Hof de vraag, of een huwelijk geldig was, ter beslissing aan het geestelijk gerecht opdroeg. Doch naar canoniek recht zou de bedoelde verbintenis als een wettig huwelijk gegolden hebben, althans zeker niet zonder nader factisch onderzoek nietig zijn verklaard. De jeugdige leeftijd van het meisje kon slechts in zooverre een huwelijksbeletsel zijn als zij daardoor nog impotens coëundi was [1]), en van een onderzoek dienaangaande blijkt niets. Gebrek aan toestemming der ouders bracht geene nietigheid des huwelijks mede [2]). Ook als men in het onderhavige geval eene schaking wil zien, wat echter juist betwist werd (de gedaagde toch beweerde dat het meisje vrijwillig tot hem was gekomen), dan zou het latere zeggen der ontvoerde dat zij den beschuldigde met haar wil getrouwd had, het huwelijk bevestigd hebben [3]).

Volgens het wereldlijk recht van dien tijd werd het huwelijk gesloten door consensus met daaropvolgende cohabitatie. Gebrek

1) C. 10 X de desp. imp. (4 : 2).

2) C. 23 X de spons. (4 : 1).

3) Sinds Innocentius III was het huwelijk geldig, wanneer de geschaakte later hare vrije toestemming gaf. C. 7 X de rapt. (5 : 17). Het concilie van Trente eischte later eene scheiding tusschen schaker en geschaakte, opdat deze laatste haar wil te vrijer kon bestemmen. Conc. Trid. sess. 14 de ref. matr. c. 6.

aan toestemming van derden kon vermogensnadeelen met zich brengen, doch het huwelijk zelf bleef geldig. Het motief der nietigheid moet dus elders liggen, en is klaarblijkelijk neergelegd in de woorden: „out wesende 11 jair, *dat sy noch mit rechte geen truwe geven en mochte*".

Verschillende rechtsgeleerde schrijvers stellen den leeftijd voor meisjes op 12 jaar [1]), doch doen dat op grond van het Romeinsche recht. Uit dit vonnis schijnt te blijken dat — indien het Hof niet, wat onwaarschijnlijk is, zelf hier het Rom. recht toepaste — ook in het inheemsche Hollandsche recht, afgescheiden van de feitelijke potentia coëundi, een wettelijke minimale leeftijd voor het aangaan van een huwelijk bestaan heeft. Dit was, voor zoover ik weet, nog niet bekend.

Rotterdam. W. BEZEMER.

V. Scheidsrechterlijke dading tusschen Sweder van Werdenborch en zijne vrouw jonfrou Henrick van Vyanen en Rijsenborch tot regeling hunner huwelijksbetrekkingen, getroffen door den pastoor van Ophemert en twee anderen en goedgekeurd door Sweder van Vyanen en Rijsenborch. 5 November 1479.

Het hier medegedeelde stuk maakt deel uit van het archief van den huize Neerijnen, door de familie van Pallandt in het rijksarchief te Arnhem gedeponeerd.

De Sweder van Werdenborch, in het stuk vermeld, was waarschijnlijk een zoon van Johan, heer van Weerdenborch, uit het geslacht Broeckhuysen. De oorspronkelijke heeren van Weerdenborch, de de Cocks, waren in de mannelijke linie uitgestorven: de dochter van heer Gerard was gehuwd met Willem van Broeckhuysen; in 1397 kreeg Gerard van Hertog Willem de vergunning, dat de oudste zoon zijner dochter den naam en het wapen van Weerdenborch zou mogen voeren.

Arnhem. J. S. VAN VEEN.

1) Aangehaald bij FOCKEMA ANDREAE. Bijdr. Ned. Rechtsg. I 143.

1479 November 5.

Ick Sweder van Vyanen ende van Rijsenborch bekenne met desen apenen brieve, dat ick geloeft heb Sweder van Werdenborch, mijnen lieven zwager, dat ick ende jonfrou Henrick van Vyanen ende van Rijsenborch, mijn suster ende sijn echte huysvrou, gehelick ende all volbrengen ende naegaen sullen alle alsulke gescheyt ende dedinge ende in alren manyeren ende voirwerden, gelijck als heer Gerit Heren, pastoir tot Ophemert, Elis van der Haer ende Johan Geritss dat bededingt ende uutgesproeken hebben tusschen Sweder van Werdenborch, mijnen zwager voirscr. aen die een zijde ende jonfrou Henrick, mijnre suster, met hoeren vrunde ende mage aen dander zijde, welke gescheyt ende dedinge int lanck bescreven steet in enen brief, besegelt metten segel Sweders van Werdenborch, mijns swagers voirscr., ende luyt aldus van woirde to woirde, als hiernae bescreven volget: „Condt ende kenlick zij allen luden, die desen apenen brieve sullen sien off hoeren lesen, dat heer Gerit Heren, pastoir tot Ophemert, Elis van der Haer ende Johan Geritss een gescheyt ende een dedinge geraemt, gemaect ende bededingt hebben tusschen Sweder van Werdenborch aen die ien zijde ende jonfrou Henrick van Vyanen ende van Rijsenborch, echte huysvrou Sweders van Werdenborch voirscr., aen die ander zijde, welke dedinge geschiet ende uutgesproeken is in voirwerden ende condicien hierna bescreven: In den yersten soe iest bededingt, dat joffrou Henrick voirss. woneftich blijven sall op huysinge Sweders van Werdenborch voirscr., gelegen tot Ophemert ende dat sall zij ierlicke bewoenen ende gebruycken metten alden bogart ende metten duyffhuyss, ende Sweder van Werdenborch voirss. sall van stonden aen die huysinge voirscr. op zijnen cost doen dicht maecken ende dess soe sall joffrou Henrick voirscr. die selve huysinge alsdan voertaen in reeck ende in daeck holden; item hiertoe soe iest bededingt, dat Sweder van Werdenborch voirscr. van zijnen gueden jairlix hantreicken ende besorgeñ sall joffrou Henrick, sijnre huysvrouwen voirscr., vijfftich Rijns gulden, twintich currente stuvers in der tijt der betalinge voir elken Rijnsche gulden gerekent, ende die vijfftich Rijnsche gulden voirscr jairlix te betalen op drie termijnen, dair die yerste termijn van den enen dordendeell van den vijfftich Rijns gulden voirscr. aff

wesen sall op Sunte Valentijns dach na datum dess brieffs naestkoemende, ende dat ander dordendeel [op] Sunte Odulphus dach dair naestkoemende, ende dat dorden dordendeell op Sunte Victoers dach dair naestvolgende ende soe voirtaen van jair ten jair alle jair te betalen vijfftich Rijns gulden op sulke termijnen als voirss. staen, met voirwerden toegedaen, dat joffrou Henrick voirss. dese vijfftich Rijns gulden eerlicke opten huyse voirss. verteren sall; ende dess soe iest oeck voirwerde, dat soe wie helder is dess briefs met wille joffrou Henrix voirss., die sall volcomen macht hebben te eyschen, te manen ende te ontfangen dese vijftich Rijns gulden op elken termijn als voirss. steet. Noch iest bededingt, weert saick, dat Sweder van Werdenborch voirss. tot enniger tijt van zynnen worde, dat hij bij joffrou Henrick voirss. opten huyse voirss. wonen wolde ende selve met hoer kost halden wolde ende bij hoer blijven wolde, soe sall alsdan dese dedinge geheell ende all doot wesen. Oeck iest voirwerde, weert saick, dat Sweder van Werdenborch voirss. met roeff off met brande sijns guets merckelick ende kenlick werloes worde, soe en sall hij oeck in desen punten voirss. nyet verbonden wesen. Item voert soe iest bededingt, dat joffrou Henrick voirss. boven dese punten voirss. Sweders van Werdenborch voirss. off zijns guets vorder in geenre wijs hoer onderwynden en sall met woerden noch met wercken, ende weert saick, dat zij afflijvich worde eer Sweder voirss., soe sall dese dedinge oeck geheell ende all doot ende to nyet wesen; ende storff Sweder voirscr. eer jonfrou Henrick voirss., soe sall jonfrou Henrick alsdan staen ende voirtvaren na der hijlixscher voirwerden, die welke bij vrunde ende magen aen beyden zijden tusschen hem beyden in voirtijts gesloten ende ghededingt zijn, alle dinck sonder argelist; ende want dan wij Sweder van Werdenborch ende jonfrou Henrick voirscr. gelaift hebben dese dedinge voirss. te halden ende te volbrengen ende in alre manieren als voirss. steet volcomelick na te gaen, soe heb ick Sweder voirss. dess to orkonde mijnen segell aen desen apenen brieve gehangen int jair ons heren dusent vierhondert negen ende tsoeventich dess donredages nae alre heiligen dach". Ende want ick Sweder van Vyanen ende van Rijsenborch geloeft heb Sweder van Werdenborch, mijnen swager voirscr., dat ick ende jonfrou Henrick, mijn suster, dese dedinge, gelijck als die in den voirgeruerden brieff be-

grepen steet, volcomelick halden ende nagaen sullen, also dat nóch ick noch joffrou Henrick, mijn suster voirss., noch nyemant van onsen vrunden ende magen tot geenre tijt in enniger wijs tegen die dedinge voirscr. doen en sullen met rade noch mit dade, noch oeck Sweder van Werdenborch, mijnen swager voirss., noch zijnen gueden in gheenre manieren hynderlick wesen en sullen. Soe heb ik Sweder van Vyanen ende van Rijsenborch voirss. om beden wille jonfrou Henricks, mijnre suster, voir hoer ende in hoeren naem ende oeck mede voir mij selven to getuychenisse der wairheit en om die meerer vesticheit wille mijnen segell aen desen apenen brieve gehangen in den jair ons heren dusent vierhondert ende negen ende tsoeventich dess vrijdages nae alre heiligen dach.

(Hieraan is bevestigd aan een doorgestoken perkamenten strook het zegel van Sweder van Vyanen ende van Rijsenborch in groen was.)

VI. Een uiting van getuigen betreffende het recht der stad Ammers tegenover die van Berchambacht in zake van arrest wegens schuld.

Compareerden voor Bastiaen Cornelissen ende Pieter Janssen schepenen der stede van Ammers, Jan Henricxen Hooft, mede schepen der voorseijde stede out omtrent tachtentich jaren ende Wouter Ariensen, oudt borgemeester der voorschreuen stede, out omtrent tseuentich jaren, ende verclaerden bij eede waerachtich te zijn, dat de borgers ende inwoonders der voorschreue stede wel vermogen te arresteren ende dickwils gearresteert hebben den inwoonderen van Berchambocht voor haer schulden ende achterweesen, ende dat de zelue van Berchambocht aldaer gearresteert zijnde, oock te recht hebben moeten staen, sententien te wachten, ende wt crachte vande sententie by die van Ammers voorschreven gewesen, geexecuteert syn geweest, maer dat die van Ammers onder Berchambocht nyet en mochten gearresteert worden, vermits Ammers voorseyt eertyts een stadt ware geweest, ende noch stadts privilegien ende vryheijt was hebbende gelyck zy oock noch tegenwoordich noch hebbende is. Verclaerden voorts de voorschreue deposanten dat sy sulcx als voorschreue staet dickwils van haer ouders ende mannen van state van Ammers als oock vande notabelste van Berchambocht gehoort hebben,

sonder dat oijt eenich contrarie gebruyck innegeuoert is geweest by hare wetenschap. All twelck zy verclaerden alsoe waerachtig te zijn. Ende in kennisse der waerheyt hebben wy Joost Cornelissen ende Aert Woutersen, borgemeesters der voorschreven stede deur beede ende begeerte vande voorseyde schepenen onser stede cleijne segel opt spatium van desen gedruckt den II Augusti 1604.

In kennisse van mij

P. van Hemert,
secretarius.

L. S.

(Uit het oudarchief van Ammerstol medegedeeld door den heer W. G. van Oijen, ambtenaar bij het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.)

